
**COMMENTARZYSKO
WCZESNOŚREDNIOWIECZNE
W GIECZU
(STANOWISKO 4)**

CMENTARZYSKO
WCZESNOSREDNIOWIECZNE
W GIECZU
(STANOWISKO 4)

EARLY MEDIEVAL
CEMETERY
IN GIECZ
(SITE 4)

MUSEUM OF THE FIRST PIASTS AT LEDNICA

FONTES. Biblioteka Studiów Lednickich, seria B, tom 10

FONTES. Lednica Studies Library, series B1, volume 10

Seria FONTES B1 Biblioteki Studiów Lednickich stanowi wydawnictwo źródłowe Muzeum Pierwszych Piastów na Lednicy – muzeum noszącego tytuł Pomnika Historii Narodu Polskiego i będącego kustoszem przetrwałych do naszych czasów, najważniejszych na ziemiach polskich relikwów przeszłości – grodowych i sakralnych – na Ostrowie Lednickim koło Gniezna, w Gieczu, Grzybowie i Radzimi. W kolejnych monograficznych tomach serii publikujemy źródła pisane od średniowiecza do czasów nowożytnych, a przede wszystkim źródła kultury materialnej pozyskane podczas wieloletnich, interdyscyplinarnych badań archeologiczno –architektonicznych poszczególnych obiektów.

The FONTES series B1 of the Lednica Studies Library is a source publication of the Museum of the First Piasts at Lednica. The museum which has been conferred with the title of the Monument of History of the Polish Nation, is the custodian of outstanding relics of Poland's past, secular and ecclesiastic, which survive on Ostrów Lednicki (Lednica Holm) near Gniezno, in Giecz, in Grzybowo not far from Września and in Radzim in the vicinities of Murowana Goślina. Every monographic volume in the *Fontes* series will be a publication of written sources from the medieval until the modern age, but first and foremost, material evidence from long-term interdisciplinary archaeological and architectural investigation of particular sites and structures.

MUZEUM PIERWSZYCH PIASTÓW NA LEDNICY
MUSAEUM PRIMORUM PRINCIPUM EX STIRPE PIASTEA IN LEDNICA

**CMENTARZYSKO
WCZESNOŚREDNIOWIECZNE
W GIECZU
(STANOWISKO 4)**

Redakcja
Elżbieta INDYCKA

DZIEKANOWICE 2021

BIBLIOTEKA STUDIÓW LEDNICKICH, t. XLI, seria B1
FONTES
tom 10

Komitet redakcyjny serii:

Andrzej M. Wyrwa (redaktor naczelny), Jarosław Jarzewicz (z-ca redaktora naczelnego)
Wojciech Chudziak, Andrzej Kowalczyk, Jan Święch, Jacek Wrzesiński
Paweł Sankiewicz (sekretarz)

Recenzenci:

dr hab. Grażyna K. Sulowska-Tuszyńska, prof. UMK
dr hab. Waldemar Pałęcki MSF, prof. KUL

Tłumaczenia:

Agnieszka Tokarczuk, Arkadiusz Marciniak

Fotografie: Elżbieta Indycka, Mariola Józwickowska, Teresa Krysztofiak, Piotr Namiota,
Wiesław Stępień, Włodzimierz Rączkowski, Paweł Świetlik, Kinga Zamelska-Monczak

Projekt okładki:
Wojciech Kujawa

DOI: 10.34698/bsl.41.2021

ISSN 1732-5471
ISSN 2083-0920
ISBN 978-83-61371-95-3

Praca dofinansowana ze środków finansowych
Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego
pochodzących z Funduszu Promocji Kultury

Ministerstwo
Kultury
i Dziedzictwa
Narodowego

NARODOWY INSTYTUT
DZIEDZICTWA
NATIONAL HERITAGE BOARD OF POLAND

Wydawca

MUZEUM
PIERWSZYCH PIASTÓW
NA LEDNICY

INSTYTUCJA KULTURY
SAMORZĄDU WOJEWÓDZTWA
WIELKOPOLSKIEGO

Muzeum Pierwszych Piastów na Lednicy z siedzibą w Dziekanowicach
62-261 Lednogóra
tel. 61 427 50 10; fax 61 427 10 20
e-mail: sekretariat@lednica.pl

SPIS TREŚCI

Wczesnośredniowieczna funeralna przestrzeń Giecza. <i>Introductio</i> (Andrzej M. Wyrwa)	9
1. Zagadnienia wstępne (Elżbieta Indycka)	15
1.1. Położenie stanowiska	15
1.2. Kontekst osadniczy i sepulkralny	16
1.3. Badania stanowiska	20
1.4. Publikacja wyników badań	22
2. Charakterystyka cmentarzyska (Elżbieta Indycka)	43
2.1. Lokalizacja cmentarzyska	43
2.2. Organizacja przestrzeni cmentarzyska	45
3. Charakterystyka grobów (Elżbieta Indycka)	49
3.1. Groby indywidualne	49
3.1.1. Jamy grobowe	50
3.1.2. Układ szkieletów	51
3.2. Stratygrafia grobów	59
3.3. Płeć, wiek	69
3.4. Orientacja	73
3.4.1. Skupienia grobów o różnych orientacjach	73
3.4.2. Rozmieszczenie skupień grobów o różnych orientacjach	76
3.4.3. Groby o orientacji zachodniej	79
3.4.4. Groby o orientacji zachód ku północy (WbN)	86
3.4.5. Groby o orientacji zachodni północny zachód (WNW)	90
3.4.6. Groby o orientacji zachodni południowy zachód (WSW)	95
3.4.7. Groby o orientacji wschodniej	99
3.5. Skupiska i wtórne depozyty kości ludzkich	99
4. Charakterystyka przedmiotów z grobów (Elżbieta Indycka)	101
4.1. Analiza opisowa zbioru przedmiotów	102
4.1.1. Metale kolorowe	102
4.1.1.1. Biżuteria	103
4.1.1.2. Przedmioty użytkowe	118

4.1.2.	Szkło	130
4.1.3.	Żelazo	145
4.1.4.	Kość i poroże	164
4.1.5.	Glina	171
4.1.6.	Kamień	172
4.1.7.	Inne	176
4.2.	Struktura zbioru	177
4.3.	Analiza zespołów grobowych	180
4.3.1.	Struktura zbioru zespołów grobowych	181
4.3.2.	Relacje poziome między zespołami	188
4.3.3.	Relacje pionowe – hierarchiczne pomiędzy zespołami	190
4.3.4.	Analiza lokalizacji przedmiotów w grobie	190
4.4.	Płeć, wiek zmarłych i ich orientacja a zespoły grobowe	191
4.4.1.	Płeć i wiek	191
4.4.2.	Orientacja grobów a zespoły grobowe	199
5.	Wczesnośredniowieczny cmentarz w Gieczu – organizacja przestrzeni i obrządek pogrzebowy (Elżbieta Indycka)	203
6.	Interpretacja społeczna (Elżbieta Indycka)	221
7.	Datowanie grobów cmentarzyska szkieletowego w Gieczu (stanowisko 4) na podstawie analizy bayesowskiej dat radiowęglowych (Tomasz Goslar, Elżbieta Indycka)	229
8.	Charakter praktyk pogrzebowych na średniowiecznym cmentarzysku w Gieczu w perspektywie wyników analizy bayesowskiej (Arkadiusz Marciniak)	251
	Podsumowanie (Elżbieta Indycka)	269
	Summary	273
	Bibliografia	291

CONTENTS

Early medieval funeral space of Giecz. Introductio (Andrzej M. Wyrwa).....	9
1. Introduction (Elżbieta Indycka).....	15
1.1. Location of the site.....	15
1.2. Settlement and sepulchral context.....	16
1.3. Research on the site.....	20
1.4. Published research results.....	22
2. Description of the cemetery (Elżbieta Indycka).....	43
2.1. Location of the cemetery.....	43
2.2. The special organisation of the cemetery space.....	45
3. Description of the graves (Elżbieta Indycka).....	49
3.1. Individual graves.....	49
3.1.1. Burial pits.....	50
3.1.2. Skeletal arrangements.....	51
3.2. Grave sequences.....	59
3.3. Sex, age.....	69
3.4. Orientation.....	73
3.4.1. Clusters of graves with various orientations.....	73
3.4.2. Distribution of clusters of graves with various orientations.....	76
3.4.3. West-oriented graves.....	79
3.4.4. Graves with west to north orientation – WbN.....	86
3.4.5. Graves with orientation west-northwest – WNW.....	90
3.4.6. Graves with orientation west-south-west – WSW.....	95
3.4.7. East-oriented graves.....	99
3.5. Clusters and secondary deposits of human bones.....	99
4. Grave goods (Elżbieta Indycka).....	101
4.1. Descriptive analysis of grave goods.....	102
4.1.1. Non-ferrous metals.....	102
4.1.1.1. Items of adornment.....	103
4.1.1.2. Items of everyday use.....	118

4.1.2. Glass	130
4.1.3. Iron	145
4.1.4. Bone and antler.....	164
4.1.5. Clay	171
4.1.6. Stone	172
4.1.7. Other	176
4.2. The structure of the collection	177
4.3. Analysis of grave assemblages.....	180
4.3.1. The structure of the collection of grave assemblages.....	181
4.3.2. Horizontal relationships between assemblages	188
4.3.3. Vertical - hierarchical relationships between assemblages	190
4.3.4. Analysis of the location of artefacts in graves.....	190
4.4. Sex, age and orientation of the dead vs. grave assemblages	191
4.4.1. Sex and age.....	191
4.4.2. Orientation of graves vs. grave assemblages	199
5. The early medieval cemetery in Giecz – the organisation of burial space and rites (Elżbieta Indycka).....	203
6. Social interpretation (Elżbieta Indycka).....	221
7. Dating of inhumation graves from the cemetery in Giecz, site 4, based on Bayesian analysis of radiocarbon dates (Tomasz Goslar, Elżbieta Indycka)	229
8. The character of burial practices at the Medieval cemetery in Giecz from the perspective of the Bayesian analysis (Arkadiusz Marciniak)	251
Conclusions (Elżbieta Indycka).....	269
Summary.....	273
References	291

WCZESNOŚREDNIOWIECZNA FUNERALNA PRZESTRZEŃ GIECZA.

Introductio

Andrzej M. Wyrwa

W południowej, wielkopolskiej części domeny pierwszych Piastów jednym z ważniejszych ośrodków we wczesnym średniowieczu był Giecz. Jego historyczne, tysiącletnie dzieje w swoisty sposób oddają nazwy, którymi określano to miejsce, tj. *Gdecz*, która pierwszy raz pojawia się w dokumentach w 1240 roku (KDW I, nr 244) i najprawdopodobniej nawiązuje do zbliżonej wcześniejszej jej formy określającej miejsce funkcjonującego tam przynajmniej od około IX wieku grodu, a współcześnie ten długi przedział czasowy zamyka nazwa Giecz (zob. m.in. Wyrwa 2014: 15).

Dzieje Giecza były bardzo burzliwe i wypełnione ważnymi dla historii i kultury polskiej wydarzeniami. W dotychczasowej historiografii różnym aspektom z jego dziejów poświęcono wiele miejsca (zob. m.in. Krysztofiak 2016; Jurek 2016; Wyrwa 2014; tam dalsza literatura). Po okresie niekwestionowanej świetności w średniowieczu, w wyniku niszczącej siły czasu, do dziś zachowały się tam tylko nieme, monumentalne relikty wałów grodu, w obrębie którego w wyniku „starożytniczego” rozpoznania już w XIX wieku, a następnie wyteżonych badań archeologicznych prowadzonych ze szczególnym natężeniem od okresu milenijnego, poczynając od 1949 roku do dziś, odsłonięto bardzo ważne dla naszego dziedzictwa kulturowego sakralne obiekty architektoniczne, ukazujące jego prestiżowy charakter.

To spokojne dziś miejsce przepelnione głosami i zapachami przyrody pierwotnie było przestrzenią zamieszkaną przez liczne grono ludzi, gwarnym, tętniącym życiem ośrodkiem, w którym jego mieszkańcy żyli zgodnie z rytmem przyrody, wydarzeniami politycznymi (wizytami książąt i dostojników kościelnych) oraz kościelnymi uroczystościami, które celebrowano tu od około połowy XI wieku w monumentalnym kościele św. Jana Chrzciciela (na temat kościoła zob. m.in.: Rodzińska-Choraży 2016) czy też z najazdami zbrojnymi zaburzającymi spokój bytowania. Codzienne życie mieszkańców grodu i jego najbliższej okolicy toczyło się we wspólnotach rodzinnych, w których, jak wszędzie, był czas narodzin kolejnych członków, lata ich dorastania, uczenia się życia i zajęć praktycznych, pozwalających im egzystować w zmiennym, uzależnionym od pór roku i zjawisk przyrodniczych świecie, ale był także i czas niespodziewanych kataklizmów. Potem przychodził okres starości, a po nim czas przejścia do zupełnie innej, bliżej nieznannej im przestrzeni, którą zgodnie z wierzeniami uznawano za „uświęconą”. Tam już nie wątle ciało, które w krótkim czasie zamieniało się w „proch”, ale duch „pozostawiał ich przy życiu”, dopóki żyjący zachowywali o nich pamięć.

Owo przejście, tak jak i „życie po życiu”, w każdej kulturze i każdej przestrzeni było wielką niewiadomą. Ze względu na niedostępność do świata zmarłych jedyną możliwością wytłumaczenia

sobie jego tajemnic były wierzenia religijne (tak przedchrześcijańskie, jak i chrześcijańskie), „uzupełniane” przez subiektywne wizje i interpretacje żyjących, przepelnione magią i przesadami¹.

Miejscami owego drugiego „życia” w czasach chrześcijańskich, w normalnych warunkach, były przede wszystkim dwie przestrzenie – obydwie uznawane jako „uświęcone”, tj. cmentarze przykościelne, a dla wybranych pochówki w kościołach, oraz cmentarze poza przestrzenią osadniczą grodu, osady, wsi czy miasta.

Bojaźń przed śmiercią zawsze nakazywała szacunek dla zmarłych i cmentarzy. W naszym kręgu kulturowym nie pozwalano jednak, aby były one ze sobą bezpośrednio połączone. W przypadku cmentarzy przykościelnych kościoły i należąca do nich przestrzeń wraz z grobami stanowiły zamknięty krąg i wyznaczały swoistego rodzaju naturalną granicę *sacrum*, gdzie dochodzi[ło] do „spotkania” obydwu światów. W innych przypadkach cmentarze – cmentarze pozakościelne, były zawsze usytuowane w pewnym oddaleniu od przestrzeni osadniczej. Wielokrotnie były one sytuowane „za wodą” (rzeką, fosą itp.), która stanowiła swoistego rodzaju granicę między nimi.

Tak więc zawsze istniały (i tak jest nadal) obok siebie dwa integralnie powiązane ze sobą światy. W momencie przejścia z jednego do drugiego następowało rozłączenie więzi cielesnych, a pozostawały tylko duchowe, które na długo je łączyły. Nadchodził jednak czas, kiedy i one przestawały „żyć”, pustoszały (i przestrzeń osadnicza, i cmentarna), a wiatr rozwiewał kopczyki grobów, i na nowo pozostawała tylko pusta przestrzeń, która dopiero po wiekach, i to tylko w niektórych przypadkach, dzięki pogłębionej refleksji historycznej i badaniom naukowym zaczynała być bliżej, ale nigdy już do końca, rozpoznana.

W wielce przenikliwy sposób oddają to słowa Mikołaja Reja, który w XVI wieku napisał:

*Bo wszystko, co widzimy, to w rychle przeminie
Niemasz nic tak trwałego, co z czasem nie zginie. [...]
Bo chociaż więc nad groby herbów nastawiają,
Teksty kują w kamieniach, proporce wieszają,
Alić po małej chwili obalił się kamień,
Proporzec prochem przypadł, już nie znać nic na nim. [...]*

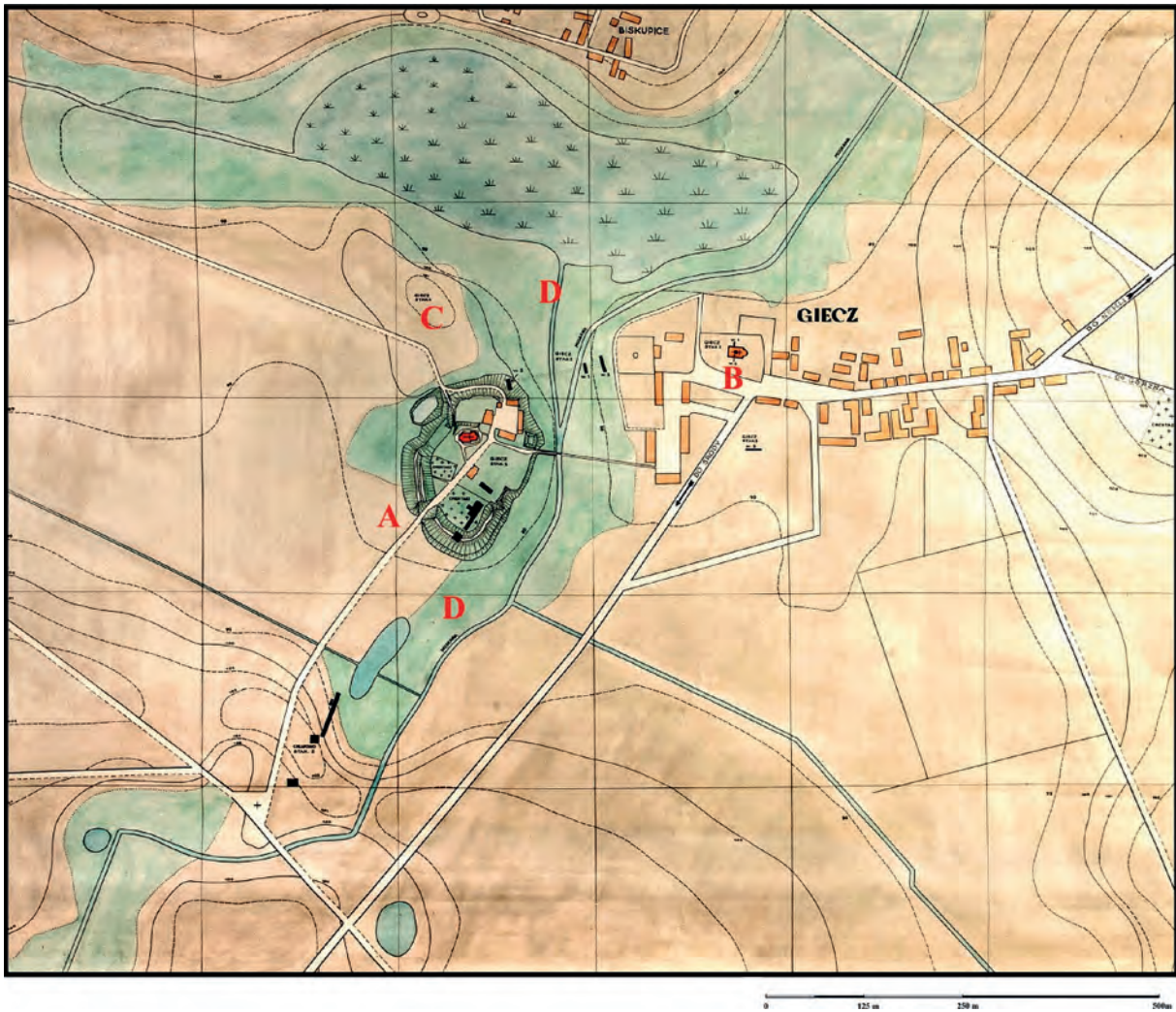
(Rej 1979)

Aby odbudować i przybliżyć pamięć o ludziach miejsca, które od wieków zwano Gieczem, w niniejszym dziesiątym tomie lednickich FONTES prezentujemy interdyscyplinarne badania cmentarzyska integralnie związanego z grodem piastowskim w Gieczu. Przez pryzmat tych badań mamy możliwość choćby częściowo przyjrzeć się wszystkim tym, którzy w pierwszych wiekach naszej historycznej państwowości tutaj pędzili swój żywot.

Giecz (gm. Dominowo, pow. średzki wielkopolski, woj. wielkopolskie) jest dziś niewielką wsią położoną w centralnej części Wielkopolski, nad rzeką Moskawą. W jego historycznej przestrzeni osadniczej znajduje się wczesnopiastowski gród z relikami architektury sakralnej i romański kościół św. Mikołaja usytuowany na północny wschód od grodu, przy zachodnim skraju obecnej wsi (ryc. 1; zob. m.in. Gród piastowski w Gieczu 2016, passim; Kościół, który zbudowali aniołowie 2012; dalsza lit. w tychże). Kustoszem tego miejsca – muzeum, noszącego nazwę Rezerwat Archeologiczny Gród Wczesnopiastowski w Gieczu – jest obecnie Muzeum Pierwszych Piastów na Lednicy.

Giecki gród, określane dziś też jako *Grodziszczko*, został usytuowany przy skrzyżowaniu szlaków lądowych łączących Wielkopolskę ze Śląskiem i Małopolską, na północno-zachodnim brzegu dawnego jeziora gieckiego (ryc. 1), zrekonstruowanego w trakcie wieloaspektowych badań przyrod-

¹ Szeroko na temat wierzeń funeralnych, podań, zabobonów zob. przede wszystkim: Fischer 1921; Dąbrowska 2008, passim; Wyrwa 2008; Urbańczyk 2020; różne rozważania na ten temat też w kolejnych tomach *Funeralia Lednickie*, szczególnie *Funeralia Lednickie. Spotkanie 9, 2007* i w innych tomach; zob. też na temat rytuału pogrzebowego Labudda 1983 i inne opracowania – tam dalsza literatura.

Ryc. 1. Giecz. Szkic sytuacyjny najbliższej okolicy grodziska, oprac. B. Jarnota, rys. B. Promiński; skala oryginału 1:1250 (rys. wg stanu badań z 1952 r.; skala liniowa dołożona współcześnie), fot. i oprac. komputerowe P. Namiota, oprac. A. M. Wyrwa
A – gród, B – romański kościół św. Mikołaja, C – cmentarzysko (stanowisko 4), D – jezioro gieckie.

Fig. 1. Giecz. Site plan of the nearest vicinity of the stronghold, elaborated by B. Jarnota, drawn by B. Promiński; original scale 1:1250 (drawing according to the state of research from 1952; linear scale added today), photo and digitalisation by P. Namiota, elaborated by A. M. Wyrwa

A – stronghold, B – St Nicolaus' Romanesque church, C – cemetery (site 4), D – Lake Giecz.

nicznych, którego pierwotny charakter widać, przynajmniej częściowo, po szuwarowej szacie roślinnej i w czasie wezbrań rzeki Moskawy. Na północ od niego – „za wodą” – znajduje się stanowisko archeologiczne nr 4, o powierzchni około 3,5 ha, którego południową część zajmuje wczesnośredniowieczne cmentarzysko (ryc. 1:C, 2:C), będące przedmiotem szerokich analiz w niniejszym tomie.

Cmentarzysko to odkryto w 1959 roku (Indycka 2000: 80–81; Indycka 2016: 209). Według inventaryzacji archeologicznej oznaczono je jako stanowisko nr 4 w Gieczu. Po rozpoznawczych badaniach wykopaliskowych w 1959 roku kolejne prace wznowiono dopiero w 1999 roku i prowadzono do roku 2008. W czasie jedenastu sezonów wykopaliskowych (lata 1959 i 1999–2008) przebadano łącznie obszar o powierzchni 1350 m², na którym odkryto 313 obiektów funeralnych, w tym 281 grobów oraz tzw. skupiska kości.

Cmentarzysko to, jak wynika z obecnych badań, było użytkowane przez ok. 150–200 lat. Jego chronologia względna, ustalona na podstawie chronologii niektórych artefaktów (m.in. monet, kabłączków skroniowych oraz badań ¹⁴C AMS), zamyka się w przedziale od około przełomu drugiej połowy i końca X wieku do początku XIII wieku.

Ryc. 2. Giecz. Panoramiczne zdjęcie lotnicze z widokiem na przestrzeń grodowo-funeralną na tle rozlewisk rzeki Moskawy. Widok od północy (stan z 2007 r.). Fot. W. Stępień, oprac. A. M. Wyrwa

A – gród z architekturą sakralną, B – grobla, C – stanowisko 4 – cmentarzysko od X/XI–XIII w., D – jezioro gieckie, E – rzeka Moskawa

Fig. 2. Giecz. Panoramic aerial photograph of the stronghold and funeral space against the backdrop of the Moskawa river floodplain. View from the north (as of 2007), photo W. Stępień, elaborated by A. M. Wyrwa

A – stronghold with church architecture, B – causeway, C – site 4 – cemetery since 10th/11th–13th century, D – the Giecz lake, E – Moskawa river

Dziesiąty tom FONTES, pt. *Cmentarzysko wczesnośredniowieczne w Gieczu (stanowisko 4)*, który oddajemy do rąk Czytelnika jest kontynuacją prezentacji wyników wieloaspektowych badań prowadzonych nad wczesnośredniowiecznymi ośrodkami państwa pierwszych Piastów, których kustoszem jest Muzeum Pierwszych Piastów na Lednicy. Ośrodkowi gieckiemu w tej serii poświęcono już m.in. rozważania dotyczące broni drzewcowej i uzbrojenia ochronnego, toporom i mieczom znalezionym m.in. w Gieczu oraz zbiorom monet z kościoła św. Mikołaja oraz ze stanowiska Giecz 4².

Obecny tom stanowi bardzo ważne uzupełnienie wcześniejszych rozważań. Dzięki pogłębionym badaniom archeologiczno-antropologicznym i badaniom specjalistycznym bardziej precyzyjnie niż dotychczas możemy spojrzeć m.in. w przestrzeń funeralną tego miejsca, a jednocześnie przybliżyć uchwytne w niej rytuały pogrzebowe oraz strukturę społeczną populacji, która przez około dwa stulecia zamieszkiwała gród i jego najbliższe otoczenie.

Tom ten jest praktycznie autorską monografią Elżbiety Indyckiej, która jest też jego redaktorką naukową.

Pierwsze rozdziały monografii prezentują cmentarzysko na stanowisku nr 4, a następnie wieloaspektową analizę archeologicznych materiałów źródłowych, które pozyskano z tego cmentarzyska, w tym artefaktów stanowiących wyposażenie grobów (rozdz. 1–4). Tę część rozważań kończy podsu-

² Broń drzewcowa 2018; Topory z Ostrowa Lednickiego i Gieczu 2013; Miecze średniowieczne z Ostrowa Lednickiego i Gieczu 2011; Paszkiewicz 2010; Monety 2015; zob. też inne opracowania: Gród piastowski w Gieczu 2016, passim; Kościół, który zbudowali aniołowie 2012; Wyrwa 2014.

mowanie analizy archeologicznej badanego cmentarzyska (rozd. 5) na tle innych cmentarzysk tego typu w Polsce wraz z odniesieniem wyników analiz do źródeł kościelnych, szczególnie tych, które zawierają informacje na temat norm chrześcijańskiego obrzędu pogrzebowego. Na koniec tej części Elżbieta Indycka podejmuje próbę interpretacji społecznej populacji gieczan od około 2. połowy X do XIII wieku (rozd. 6).

Część druga (od rozdz. 7) jest poświęcona chronologii cmentarzyska i grobów – badaniom ¹⁴C AMS wybranych szczątków kostnych wraz z ich statystyką bayesowską autorstwa Tomasza Goslara. Interpretację archeologiczną analizy bayesowskiej przedstawił następnie Arkadiusz Marciniak (rozd. 8). Całość kończy syntetyczne podsumowanie badań autorstwa Elżbiety Indyckiej.

Przedkładany tom stanowi ważny etap poznania wczesnośredniowiecznej populacji centralnej części domeny państwa pierwszych Piastów i bardzo szeroko wpisuje się w analogiczne badania, które w podobnym, wieloaspektowym zakresie prowadzone są m.in. dla stołeczno-rezydencjonalnego ośrodka na Ostrowie Lednickim³ i kilku innych cmentarzysk z tego obszaru.

Mamy nadzieję, że wyniki przedstawionych w prezentowanym tomie badań będą znakomitym punktem wyjścia do coraz szerszego poznania społeczności naszych historycznych praojców.

---

³ *Nummus bonum fragile est*. 2016; Groby z biżuterią 2019.

1. ZAGADNIENIA WSTĘPNE

Elżbieta Indycka

Prezentowana praca zawiera omówienie wyników wszechstronnej analizy oraz interpretacji źródeł archeologicznych pozyskanych w trakcie badań wykopaliskowych na stanowisku 4 w Gieczu, pow. średzki wielkopolski, woj. wielkopolskie, w szczególności materiałów pochodzących z badań cmentarzyska, które zajmuje część obszaru tego stanowiska.

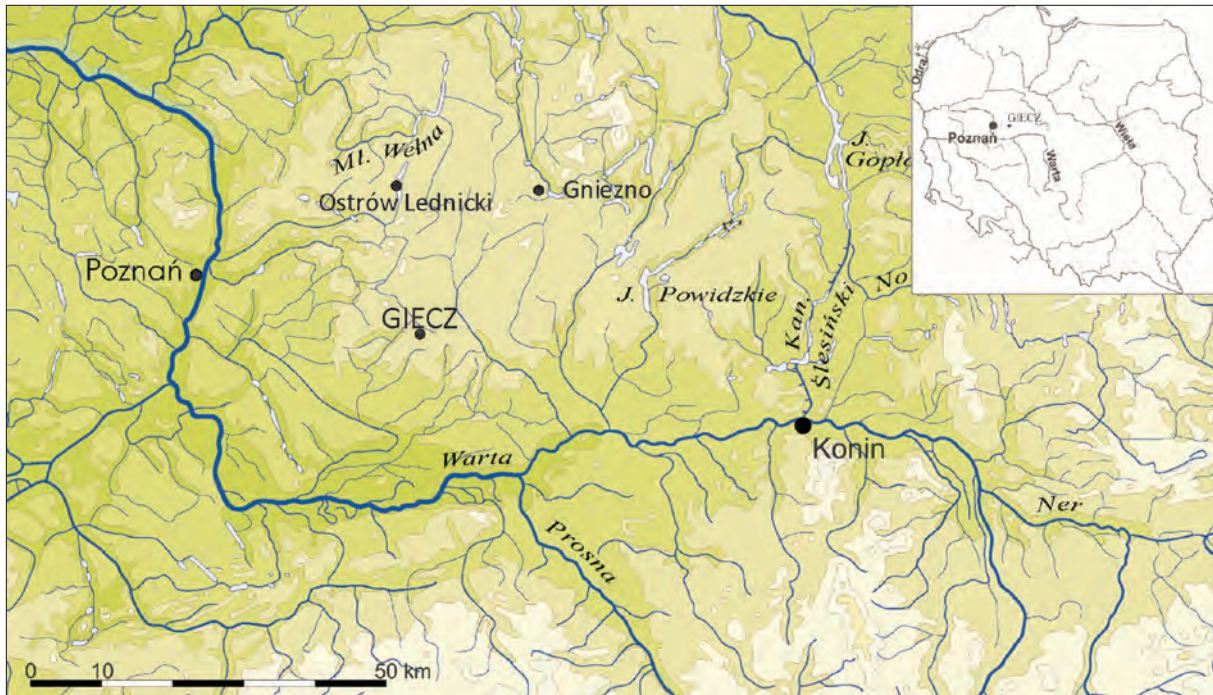
Przeprowadzone badania zostały sfinansowane ze środków Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego w ramach Programu/Priorytetu Dziedzictwo kulturowe/Ochrona zabytków archeologicznych. Projekt pozwolił na zrealizowanie dwóch komplementarnych wobec siebie celów. Jego wykonanie ma znaczenie w wymiarze konserwatorskim, gdyż dzięki niemu doszło do uporządkowania i udostępnienia materiałów z tego istotnego dla badań wczesnego średniowiecza stanowiska, będąc jednocześnie ważnym wkładem do rozpoznania dziedzictwa archeologicznego kraju. Nie mniej ważne było przeprowadzenie analiz wszystkich kategorii materiałów sepulkralnych pozyskanych podczas badań na cmentarzysku, które mają znaczenie dla studiów na problematyką obrazu kulturowego ziem polskich we wczesnym średniowieczu.

1.1. Położenie stanowiska

Rejon Gieczu, w którym położone jest badane cmentarzysko, w podziale fizycznogeograficznym znajduje się w obrębie Pojezierza Wielkopolskiego, na Równinie Wrzesińskiej (ryc. 1).

Natomiast w podziale geomorfologicznym Giecz położony jest w południowej części Wysoczyzny Gnieźnieńskiej, na terenie subregionu Równiny Średzkiej w zlewni Moskawy, która jest prawym dopływem Warty. Wpływ na ukształtowanie powierzchni miała działalność lądolodu fazy leszczyńskiej (zlodowacenia Wisły) i jego wód roztopowych. Na tym obszarze dominuje wysoczyzna morenowa płaska i falista, urozmaicona przez liczne rynny polodowcowe, które obecnie wypełnione są utworami organicznymi – torfami i gytiami. Tylko nieliczne z nich wypełnia woda. Badania geologiczne ujawniły istnienie na tym terenie kopalnych jezior, co wskazuje na urozmaicony w przeszłości układ hydrograficzny w okolicach Gieczu. Kopalne jezioro odkryto np. na wschód od Gieczu (w okolicy wzgórza Górzno), a także na północ od Borzejewa, którego dolinę zajmuje obecnie Zagajski Potok. Największy zbiornik wodny – rynnowe jezioro gieckie (o głębokości ponad 10 m) – aktualnie jest wypełnione osadami limnicznymi i torfami. Ma ono równoleżnikowy przebieg, z odgałęzieniem na południe. Na zachodnim brzegu tego odgałęzienia znajduje się gieckie grodzisko, a także analizowane w niniejszej pracy cmentarzysko. Omawiany obszar, a w szczególności układ hydrograficzny został w znacznym

stopniu przeobrażony, zwłaszcza w ciągu ostatnich 200 lat (Kowalewski 2007: 81–85; Gałka, Kowalewski 2007: 86–94; Kowalewski, Gałka 2007: 105–112; Pietsch 2010: 11–14, 26–27, 30–37).

Ryc. 1. Giecz. Położenie stanowiska (oprac. E. Indycka)

Fig. 1. Giecz. Site location (elaborated by E. Indycka)

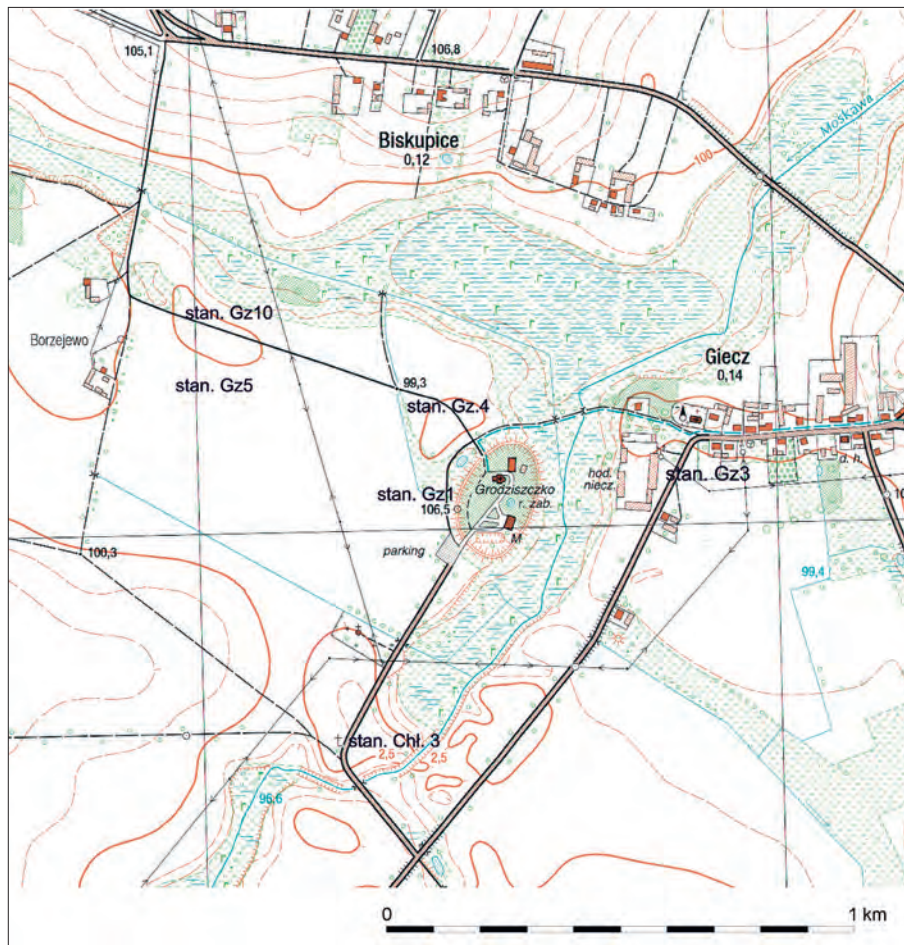
Stanowisko 4 w Gieczu (AZP 54–32) położone jest na dwóch polach ornych, o łącznej powierzchni ok 3,5 ha, na północny zachód od wczesnośredniowiecznego grodziska (Giecz-Grodziszczko, stan. 1). Jego granice wschodnią i północną stanowi zachodni brzeg jeziora, a południową niewielkie zagłębienie pomiędzy grodziskiem a polem, które według rozpoznania geologicznego nie było zatoką jeziora (Kowalewski 2007: 92–95). Od strony zachodniej granicę stanowiska wyznacza rów melioracyjny.

1.2. Kontekst osadniczy i sepulkralny

Początki osadnictwa w rejonie jeziora gieckiego w starszych fazach wczesnego średniowiecza są słabo rozpoznane. Spośród znacznej liczby stanowisk¹ datowanych na cały okres wczesnego średniowiecza tylko kilka z nich częściowo zbadano podczas badań wykopaliskowych czy nadzorów archeologicznych² (Milecka 1998: 51, ryc. 16, 52; Krysztosiak 2008: 242–261). W wyniku tych badań ujawniono najstarsze obiekty osadnicze (wiążane z tzw. okresem plemiennym), zlokalizowane na wschodnim i zachodnim brzegu południowego odgałęzienia jeziora gieckiego, które datowane są na okres od VIII do I. ćwierci X wieku. W tym czasie wyraźnym punktem w krajobrazie osadnictwa tego terenu był gród, usytuowany na zachodnim brzegu jeziora, który zbudowano w latach sześćdzie-

¹ Ślady zasiedlenia terenu wokół gieckiego jeziora w okresie wczesnego średniowiecza w postaci osad a także licznych śladów i punktów osadniczych odkryto podczas badań powierzchniowych prowadzonych w roku 1985 (Krysztosiak 2014: 22, przyp. 22).

² Badania pozwoliły także na weryfikację wcześniejszych ustaleń, a zwłaszcza chronologii osad i grodu.

Ryc. 2. Giecki zespół osadniczy (oprac. E. Indycka)

Fig. 2. The Giecz settlement cluster (elaborated by E. Indycka)

siątych IX wieku (Krapiec, Krysztofiak 2003: 42). Podczas rozmaitych prac prowadzonych w okolicy gieckiego grodu dotychczas nie ujawniono śladów obiektów funeralnych datowanych na wczesne fazy wczesnego średniowiecza.

Do znacznych jakościowo przemian doszło w okresie od 2. ćwierci X do 1. ćwierci XI stulecia. Działalność pierwszych Piastów doprowadziła do rozbudowy grodu, czyniąc go jednym z centralnych ośrodków rodu. Podjęto wówczas inwestycje budowlane na grodzie: rozpoczęto (niezrealizowaną) budowę palatium oraz wzniesiono kościół św. Jana Chrzciciela (początek XI w.), z kryptą relikwiarzową (Krysztofiak 2016; Rodzińska-Choraży 2016). Wraz z grodem rozwijały się osady rozlokowane nad brzegami jeziora. Informacje na temat osadnictwa w tym okresie uzyskane podczas badań milenijnych były podstawą wyodrębnienia zespołu osadniczego³ (Kostrzewski 1968).

W ramach gieckiego zespołu znajdowały się osady powiązane z grodem, częściowo rozpoznane podczas badań wykopaliskowych (ryc. 2). Jedną z nich była osada, której ślady odkryto po wschodniej stronie jeziora (Giecz, stan. 3), druga, utożsamiana ze znanym z dokumentów brodem Skłoków (Chłapowo, stan. 3), znajdowała się na południe od grodu. Trzecią osadę zlokalizowano na północ od grodu (Giecz, stan. 4).

Kolejne zmiany nastąpiły po kryzysie pierwszej monarchii piastowskiej i najeździe księcia czeskiego Brzetysława I (1039). Początkowo, na skutek uprowadzenia do Czech mieszkańców grodu

³ Wnikliwą charakterystykę zespołów grodowych oraz ich znaczenia w strukturach piastowskiego patrymonium omówił Michał Kara (2009: 273–275, 282–284).

i tych, którzy się w nim schronili, zespół osadniczy był wyludniony. Jednak do końca XI wieku z powodzeniem zrealizowano jego odbudowę. W tym też czasie na osadzie po wschodniej stronie jeziora postawiono kościół, który około sto lat później został rozebrany, a na jego miejscu na przełomie XII i XIII wieku wzniesiono kolejny i większy, Wniebowzięcia NMP⁴ (Rodzińska 2012: 41–46). Kościół ten wraz ze wsią Przemysł II w roku 1286 przekazał swojemu protonotariuszowi Tylonowi, a później przeszły na własność kapituły. W wyniku podziału archidiaconatu poznańskiego w roku 1298 kościół św. Jana wraz z posiadłościami otrzymał archidiacon (większy) poznański. Tym samym w obrębie zespołu grodowego zaznaczał się rozrost własności kościelnej, gdy tymczasem powoli następował rozpad systemu kasztelańskiego, który w obliczu przemian gospodarczych nosił znamiona przeżytku. Mimo solidnych podstaw administracyjnych i znaczenia w strukturach kościoła, nie zrealizowano prawdopodobnej próby lokacji miasta. Gród utracił znaczenie, a jego nazwę przejęła osada po wschodniej stronie jeziora, na co wskazują dokumenty z początków XV wieku, które zawierają wyraźne rozróżnienie na Grodziszczko i Giecz (Jurek 2016: 91–111).

W tym okresie w krajobrazie zespołu grodowego pojawiały się nowe elementy – cmentarze, zakładane zgodnie z normami religii chrześcijańskiej, przyjętej przez Mieszka I. W toku wieloletnich prac wykopaliskowych rozpoznano (w różnym zakresie) cztery, charakterystyczne dla nowej religii cmentarzyska inhumacyjne. Dwa z nich to cmentarzyska przy kościołach – grodowym św. Jana Chrzyciela (stan Giecz-Grodziszczko 1) i Wniebowzięcia NMP (Giecz, stan 3). Miejscem pochówków zmarłych były także wnętrza obu kościołów.

W kościele św. Jana Chrzyciela dotychczas odkryto cztery groby. Jeden z nich, datowany na XI wiek, znajdował się przy północnym murze nawy, mniej więcej w połowie jego długości (Krysztofiak 2004: 194–195). W jamie odkryto zarysy drewnianej trumny, o dłuższych bokach wystających poza deski poprzeczne. Grób przykryty był gładką płytą wapienną. W tym powtórnie otwieranym grobie (ekshumacja?/rabunek?) znajdowały się nieliczne szczątki ludzkie, miniaturowe naczynie gliniane oraz niewielka część kołczugi. Pochowano w nim mężczyznę, który zmarł w wieku około 25 lat⁵. Kolejne trzy groby usytuowane były po południowej stronie osi kościoła. Obecnie są one przedmiotem szczegółowych analiz.

Szczególnym miejscem we wnętrzu kościoła św. Jana Chrzyciela była krypta relikwiarzowa, usytuowana w jego wschodniej części, pod wyniesionym chórem, z obszerną niszą w zachodniej jej ścianie, gdzie możliwe było ustawienie trumny (Krysztofiak 2004: 186–189).

Na pierwszą połowę XI wieku datowany jest grób znajdujący się po zewnętrznej stronie muru i równoległe do niego, przy północno-wschodnim narożniku nawy (Krysztofiak 2004: 194–195). Na spągu jamy grobowej znajdowały się kamienie ułożone wzdłuż dłuższych jej boków. We wnętrzu zarejestrowano nikiłe ślady drewna oraz liczne gwoździe. Grób (o zachodniej orientacji) zawierał dobrze zachowany szkielet mężczyzny zmarłego w wieku 45–50 lat⁶.

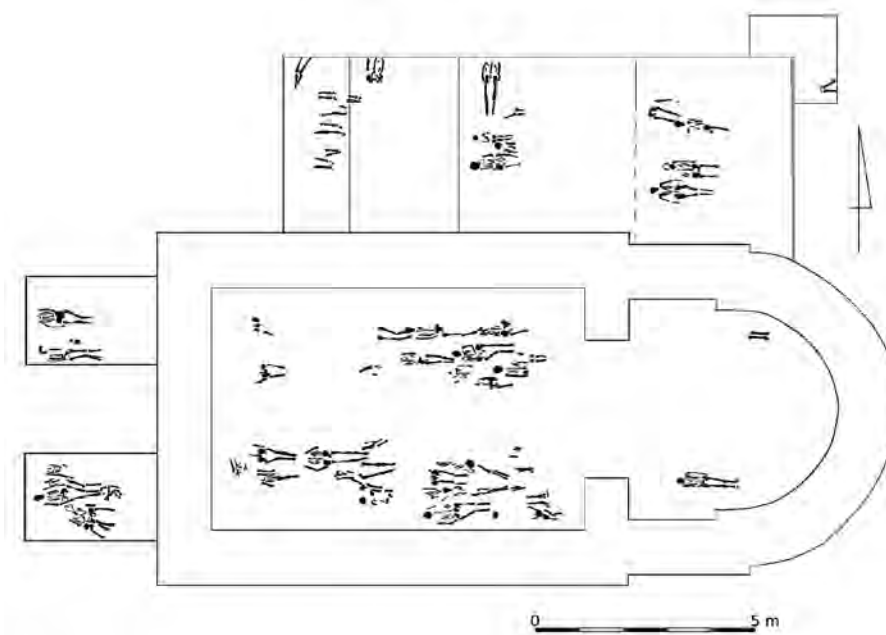
Kolejne groby, datowane na „czas nieprzekraczający XIV stulecia” (Indycka 2000: 70–78), rozlokowane były wzdłuż północnego muru nawy kościoła. Niestety nie wiadomo, jaki obszar zajmował cmentarz przykościelny w okresie funkcjonowania kościoła grodowego. Prawdopodobnie do zniszczenia cmentarza z tego okresu doszło podczas budowy nowego kościoła oraz plebanii i budynków gospodarczych, o czym świadczą liczne kości ludzkie złożone w kilku ossuariach, które odkryto podczas badań wykopaliskowych. W okresie nowożytnym zmarłych grzebano także w otoczeniu nowego kościoła oraz na ruinach wczesnośredniowiecznej świątyni.

Wielu zmarłych (podczas badań zadokumentowano 68 grobów – ryc. 3) pogrzebano także we wnętrzu kościoła Wniebowzięcia NMP (Dzięciołowski i in. 1994; Krysztofiak 2002: 44; Indycka 2012: 72).

⁴ W strukturach administracyjnych archidiecezji poznańskiej do gieckiego kościoła i parafii przyznany jest tylko Maryjny patronat. Na temat tytułu tego kościoła zob.: Różański 2012: 35–40; Jurek 2016: 96–97.

⁵ Ekspertyzę wykonała Anna Wrzesińska (MPP na Lednicy).

⁶ Ekspertyzę wykonała Anna Wrzesińska (MPP na Lednicy).

Ryc. 3. Giecz, stan. 3. Rozmieszczenie grobów wewnątrz i przy murach kościoła Wniebowzięcia NMP (rys. E. Indycka)

Fig. 3. Giecz, site 3. Distribution of graves inside the Church of the Assumption of the Blessed Virgin Mary and near its walls (drawn by E. Indycka)

Uznano, że tylko jeden z nich, usytuowany po południowej stronie fundamentu wcześniejszego kościoła, datować można na okres wczesnego średniowiecza (Krysztofiak 2002: 44). Chronologię większości pozostałych grobów ustalono na okres nowożytny (XVII–XVIII wiek) na podstawie datowania przedmiotów pochodzących z wnętrza kościoła, np. medalików (Białobłocki 2005; Indycka 2012: 71–94), monet (Paszkiwicz 2012: 107–117) i tkanin (Dębska 2012: 119–142).

Groby ujawniono także podczas wykopaliisk prowadzonych po północnej i zachodniej stronie kościoła, a także około 20 m na południe od niego (Indycka 2000: 79–81; Brzostowicz 2002; Krysztofiak 2014). Materiały (archeologiczne i antropologiczne), które pozyskano podczas badań na stanowisku Giecz 3 wiążące się z cmentarzyskami nie były dotąd analizowane, dlatego także i w tym przypadku nie można oszacować wielkości cmentarza ani precyzyjnie określić jego chronologii. Ważnych danych do zagadnień związanych z początkami i zasięgiem cmentarza dostarczyło odkrycie grobu zlokalizowanego około 25 m na południowy zachód od kościoła. Jama grobowa zorientowana była wzdłuż osi wschód–zachód, a ciało zmarłego złożono na plecach z rękoma ułożonymi wzdłuż tułowia głową na wschód, w drewnianej skrzyni/obudowie. Przy szkielecie znajdował się nóż, ułamek niezdobionego okucia ze stopu miedzi oraz moneta (nieczytelna), a przy stopach ustawiono drewniane wiaderko z żelaznymi obręczami. Na podstawie stratygrafii datować można go wstępnie na 1. połowę XI wieku, czyli przed budową pierwszego kościoła (koniec wieku XI), zatem prawdopodobnie grób ten jest śladem najstarszego cmentarza założonego w tej osadzie⁷.

Na cmentarzyskach przykościelnych oraz we wnętrzu kościoła Wniebowzięcia NMP zmarłych grzebano przez wiele wieków. Krócej, bo przez około dwa–trzy stulecia, chowano zmarłych na dwóch (dotąd odkrytych) cmentarzyskach założonych w oddaleniu od kościołów: na stanowiskach Giecz 4 i 10 (ryc. 4).

Cmentarzyska te ulokowano w sąsiedztwie gieckiego grodziska, w pobliżu szlaku komunikacyjnego prowadzącego do Poznania (Wędzki 1958: 11–14) W obu przypadkach założono je w miejscach, które użytkowane były w okresie poprzedzającym założenie cmentarza. Śladami tej dzia-

⁷ Bardzo dziękuję mgr Teresie Krysztofiak za udostępnienie informacji na temat tego grobu.

Ryc. 4. Usytuowanie cmentarzysk Giec 4 i Giec 10 (fot. W. Rączkowski – Archiwum Rezerwatu Archeologicznego w Gieczu)
Fig. 4. Location of cemeteries Giec 4 and Giec 10 (photo W. Rączkowski – Archive of the Archaeological Reserve in Giecz)

łalności są przede wszystkim różnej wielkości jamy i paleniska; możliwe, że niektóre z nich były obiektami mieszkalnymi lub produkcyjnymi⁸.

Jedno z tych stanowisk (Gz4) znajduje się tuż przy grodzie, i jest przedmiotem niniejszego opracowania. Drugie (stan. Gz10) zlokalizowane jest w odległości około 500 m na północny zachód od grodziska i około 400 m od zbadanej części stanowiska 4. Każde z nich, z racji obronnego usytuowania grodu, znajdowało się w sąsiedztwie środowiska wodnego: stan. Gz4 po zachodniej stronie jeziora, a stan Gz10 po południowej stronie Zagajskiego potoku wpadającego do tegoż jeziora. Badania wykopaliskowe na tym ostatnim stanowisku wciąż trwają. Dotychczas odkryto 133 groby rozlokowane w rzędach. Większość jam grobowych zorientowano wzdłuż osi E–W, a zmarłych złożono głowami na zachód lub na wschód. Charakterystyczną cechą zbadanej części cmentarzyska jest znaczny odsetek grobów dzieci i młodzieży. Wyniki datowania ¹⁴C AMS próbek pobranych ze szkieletów kilku osobników oraz analizy dotychczas pozyskanych monet wskazują, że zmarłych grzebano tu od początku XI, a być może nawet od końca X wieku (Miciak, Agnew 2021).

1.3. Badania stanowiska

Dotychczasowe badania wykopaliskowe, obejmujące część południową stanowiska (w najbliższym sąsiedztwie grodziska), prowadzono w okresie badań milenijnych oraz w latach 1999–2008.

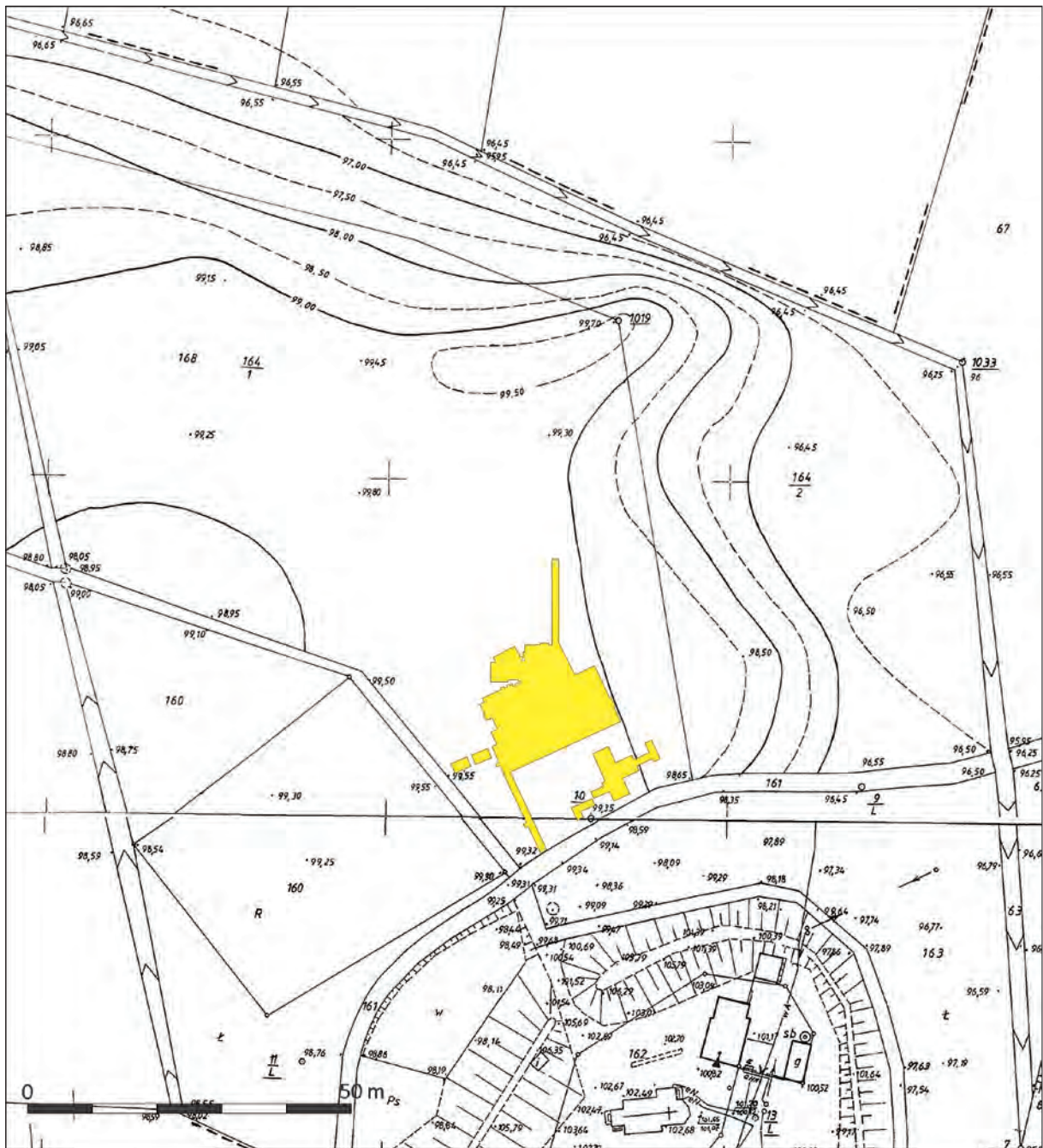
Jednym z zadań programu badań Gieczu realizowanych przez Bogdana Kostrzewskiego w latach 1949–1966 było odnalezienie cmentarzyska, które użytkowane było w okresie funkcjonowania

⁸ Odkryte na stan. 4 obiekty i materiały ruchome nie zostały opracowane, a na stan. 10 wykopaliska wciąż trwają.

grodu. Pierwsze badania sondażowe zachodniej części pola, podjęte w roku 1955, nie przyniosły oczekiwanych rezultatów (Indycka 2000: 81).

Kolejne prace wykopaliskowe (w roku 1959) prowadzone były na północ od wału grodziska, w odległości około 50 m od nich. Badaniami kierowała mgr Helena Ney z Muzeum Archeologicznego w Poznaniu, a w pracach antropologicznych uczestniczyli Guido Kriesel i Franciszek Rożnowski, oddelegowani przez Katedrę Antropologii UAM w Poznaniu (Rożnowski 1964: 193).

W czasie tych prac zbadano obszar o powierzchni 100 m², a ponadto wykonano 30 m wykopów sondażowych o szerokości 50 cm i głębokości od 40 do 120 cm. Zadokumentowano wówczas 26 obiektów sepulkralnych, a także obiekty, które uznano za pozostałości osady funkcjonującej w XI wieku (Kostrzewski 1961: 151).

Ryc. 5. Usytuowanie wykopów badanych w latach 1999–2008 (rys. T. Krysztofiak)

Fig. 5. Location of trenches excavated between 1999 and 2008 (drawn by T. Krysztofiak)

Prace wykopaliskowe na stanowisku wznowione zostały w roku 1999 i trwały do roku 2008. Już w 2000 roku do badań na cmentarzysku włączyła się Fundacja Slavia, w ramach projektu: „International Field School in Mortuary Archaeology”. W tym okresie pracami wykopaliskowymi kierowały mgr Elżbieta Indycka i mgr Teresa Krysztofiak z Muzeum Pierwszych Piastów na Lednicy (Oddział w Rezerwat Archeologiczny w Gieczu) oraz dr Kinga Zamelska-Monczak z Instytutu Archeologii i Etnologii PAN Oddział w Poznaniu. Badania antropologiczne w terenie (od roku 2002) prowadziły Amanda M. Agnew i Hedy M. Justus z Ohio State University (Department of Anthropology). Prace te były finansowane przez WKZ w Poznaniu, MPP na Lednicy i Fundację Slavia.

W trakcie prac wykopaliskowych przebadano łącznie obszar o powierzchni 1350 m² (ryc. 5). Efektem przeprowadzonych badań było rozpoznanie południowej części stanowiska 4, na którym odkryto łącznie 313 obiektów powiązanych z cmentarzyskiem: grobów, „skupisk kości” i jam zawierających ludzkie szczątki, a w grobach liczny zbiór (447 egzemplarzy) dość dobrze zachowanych przedmiotów. Z cmentarzyskiem powiązano także szereg dołków posłupowych, które uznano za pozostałości palisadowego płotu oddzielającego teren cmentarza od grodu.

Na zbadanym obszarze odkryto również ślady działalności ludzkiej z okresu poprzedzającego założenie cmentarza, w postaci rozmaitych obiektów o różnej funkcji i chronologii.

Kolejne informacje na temat użytkowania tego terenu w przeszłości przyniosła realizacja projektu⁹, w ramach którego na stanowisku przeprowadzono szczegółowe badania powierzchniowe oraz wykonano serię zdjęć lotniczych (Rączkowski 2006; Krysztofiak 2007, 2015: 23–25). Zrealizowano także badania geofizyczne, z których opublikowano wstępny raport (Křivánek 2020: 187–190, 207–208).

1.4. Publikacja wyników badań

Wyniki prac wykopaliskowych publikowano głównie w formie sprawozdań oraz podsumowań kolejnych etapów badań (Kostrzewski 1961: 151; Rożnowski 1965: 193–202; Indycka 2000, 2005a, 2016; Krysztofiak 2015: 22–50).

Wybrane kategorie źródeł archeologicznych pozyskanych podczas wykopalisk były przedmiotem prac magisterskich napisanych w Instytucie Prahistorii Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, a także w Uniwersytecie Mikołaja Kopernika w Toruniu. Analizowano problematykę ogradzania cmentarza w Gieczu w kontekście przykładów z ziem polskich (Miciak 2005), wyposażenia grobów (Świetlik 2006), a także możliwe do zaobserwowania w materiałach z cmentarzyska rozmaite wymiary śmierci (Durczak 2013). Przedmiotem analiz było także kilka artefaktów z tego stanowiska: stylus (Indycka 2005a); przedmioty z żelaza, na których zachowały się odciski tkanin (Sikorski, Indycka 2005); forma odlewnicza (Indycka 2008); kolie, bransolety (Indycka 2009a, b); wybrane odważniki (Gan 2013); okucie ze znakiem Ruryka (Krysztofiak 2013); płytką z dekoracją ornamentalną (Indycka 2017). Omówiono także zespoły grobowe zawierające m.in. artefakty o rurskiej proveniencji (Banaszak i in. 2019: 102–106). Analizie poddano również materiały krzemienne, które znaleziono podczas badań cmentarzyska (Banach 2014). Zwieńczeniem badań licznego zbioru monet pochodzących z obszaru całego stanowiska¹⁰ jest publikacja pod redakcją Andrzeja M. Wyrwy i Teresy Krysztofiak (Monety 2015). Opublikowano rezultaty badań grobów, które zawierały monety (Indycka 2019).

⁹ Badania zrealizowano w ramach projektu „Na ratunek wczesnopolskiej nekropoli – badania archeologiczne na cmentarzysku wczesnośredniowiecznym w Gieczu (st. 4) woj. wielkopolskie”, finansowanego przez Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego (nr umowy 8213/FPK/2006/DOZ-IŁ).

¹⁰ Przeprowadzenie tych badań możliwe było dzięki dofinansowaniu z Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego.

W zakresie prac badawczych nad monetami przeprowadzono badania metaloznawcze wybranych egzemplarzy. Wykonała je (na energodispersyjnym spektrometrze rentgenowskim fluorescencyjnym typ PW4030) mgr inż. Halina Młodecka (2015: 159–184) w Pracowni Badań nad Technologią Zabytków Muzeum Archeologicznego i Etnograficznego w Łodzi.

Badania metaloznawcze przeprowadzono także dla sporej liczby przedmiotów pochodzących z tego cmentarzyska, a głównie tych, które zarejestrowano w grobach. Badania zabytków spektrometrem fluorescencji rentgenowskiej Bruker Tracer III-SD wykonał dr Michał Krueger¹¹ z Wydziału Archeologii Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu. W przypadku badań płytki z ornamentem analizę widma przeprowadził mgr Karol Jakubowski pod kierunkiem dr. hab. Przemysława Niedzielskiego, prof. UAM, w Zakładzie Chemii Analitycznej Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu.

Kabłączki skroniowe pochodzące z badań gieckiego zespołu osadniczego do roku 2008 w pracy magisterskiej przeanalizowała Małgorzata Spiżewska (2010). Wykonano także nieinwazyjne badania (spektrometrem rentgenowskim) składu chemicznego około 10% badanego zbioru, w tym trzech kabłączków pochodzących z grobów.

Przedmiotem wielu analiz był także materiał szkieletowy zgromadzony podczas badań wykopaliskowych. Wykorzystano go do badań, których celem było oszacowanie wzrostu gieckiej populacji (Vercellotti i in. 2009, 2014). Analizowano go także pod kątem urazów i obserwowalnych na kościach śladów rozmaitych czynników zakłócających normalne procesy biologiczne (Agnew, Justus 2014, 2015), o których informowano również na stronie internetowej Fundacji Slavia: www.slavia.org. Wyniki prowadzonych badań zamieszczane są także na stronach: <https://www.researchgate.net/profile/Amanda-Agnew>, <https://www.researchgate.net/project/Bioarchaeology-of-Medieval-Giecz-Poland>.

Analizy izotopów węgla i azotu w próbkach pobranych z kości ludzkich, ssaków i ości ryb pochodzących z tego stanowiska dostarczyły danych odnośnie diety wczesnośredniowiecznej populacji gieckiej (Reitsema i in. 2010).

Analizy materiałów osteologicznych posłużyły do badań struktury populacji i organizacji społecznej na tle porównawczym w okresie od X do XVI wieku (Justus 2018).

* * *

W literaturze odnoszącej się do archeologii funeralnej brakuje klarownych definicji podstawowych pojęć, które powszechnie używane są w badaniach nad cmentarzyskami. Panuje przy tym dość duża swoboda i niekonsekwencja w zakresie stosowania pojęć określających różne zjawiska, np. grób, pochówek, wyposażenie grobowe czy dary. W niniejszym opracowaniu nie ma miejsca na podjęcie dyskusji nad wymienionymi kwestiami, ograniczymy się do wskazania zakresu znaczeń terminów w nim używanych.

Stosowane w literaturze przedmiotu zamiennie terminy pochówek i grób stoją w opozycji do siebie. Pochówek (grzebanie, chowanie) jest czynnością umieszczenia ciała zmarłego w określonym miejscu, natomiast grób jest miejscem (ogólnie – jamą z rozmaitymi konstrukcjami pod- i naziemnymi), w którym złożono (bądź nie) ciało/prochy i ją zasypano/zamknięto. Archeologicznym odzwierciedleniem czynności i miejsca są obiekty, ściślej obiekty sepulkralne – groby (Czopek 2012), które są wyrazem zjawisk kulturowych panujących w społeczności lokalnej. W takich znaczeniach terminy te używane są w niniejszej pracy. Zastrzec należy, że grób w ciągu stuleci ulegał wielu przekształceniom, które były wynikiem naturalnych procesów podepozycyjnych, rozmaitej działalności ludzkiej (intencjonalnej i przypadkowej) czy aktywności zwierząt oraz naturalnych procesów erozyjnych.

---

¹¹ Panu dr. Michałowi Kruegerowi bardzo dziękuję za wykonane badania. W kilku przypadkach nie uzyskano danych na temat składu chemicznego przedmiotów, wobec czego konieczne jest przeprowadzenie badań inwazyjnych.

Określając grób jako zamknięty obiekt archeologiczny, za jego inwentarz uznać należy całą zawartość kulturową i przyrodniczą: szczątki ludzkie, artefakty, materiały organiczne i nieorganiczne. W praktyce wykopaliskowej mamy zatem do czynienia z kilkoma inwentarzami: tzw. zabytków wydzielonych, kości ludzkich, próbek. Wobec tego określenie „inwentarz grobowy” tylko w odniesieniu do przedmiotów jest nieprecyzyjne, dlatego wyraźnie należy podkreślić, że odwołujemy się do artefaktów z grobów. Tak właśnie należy rozumieć ten termin w niniejszej pracy.

Termin inwentarz grobowy stosowany jest zamiennie z wyrażeniami „wyposażenie grobowe” i/lub dary. W niniejszej publikacji używamy terminów „przedmiot, rzecz, artefakt”, uznając, że są bardziej neutralne niż „wyposażenie”, które zgodnie z definicją nazywa jedynie przedmioty „potrzebne do prawidłowego funkcjonowania czegoś” (<https://sjp.pwn.pl>), co sugeruje, że główną cechą tych przedmiotów jest ich nieodzowność, w przypadku materiałów z cmentarzysk zapytamy: dla kogo?, do czego? Wobec tego należałoby przyjąć, że takie „niezbędne” przedmioty powinny znajdować się w każdym grobie. Ponieważ przedmioty z grobów wczesnośredniowiecznych (chrześcijańskich) nie spełniają tego kryterium, a określenie „wyposażenie” nie zostało precyzyjnie zdefiniowane, nie powinno być używane w odniesieniu do różnorodnej zawartości inwentarza grobowego zawierającego m.in. okucia trumien, i te, które mogły być przyczyną śmierci (Kurasieński 2007), oraz te, które w jamie znalazły się przypadkiem.

Termin „dar” stosowany będzie zgodnie z podstawową definicją w Słowniku Języka Polskiego „to, co się ofiarowuje” (<https://sjp.pwn.pl>).

W niniejszej pracy termin „zespół grobowy” używany jest w odniesieniu do wszystkich przedmiotów znalezionych w grobie, ponieważ w sytuacji tego cmentarzyska niemożliwe jest wydzielenie tych, które złożono intencjonalnie, od tych, które znalazły się w jamie przypadkiem.

* * *

TABELA ZBIORCZA GROBÓW Z CMENTARZYSKA GIECZ 4
LIST OF GRAVES FROM THE CEMETERY IN GIECZ (SITE 4)

Typologie przedmiotów uwzględnione w katalogu: kabłączków – wg Musianowicz (1949); klasy wielkości – wg Kóčka-Krenz (1993) (zapis IIIA oznacza typ III odmianę A pierscionków: wg Kóčka-Krenz (1993)
Zastosowane skróty (odnoszą się do wszystkich tabel w opracowaniu):

Wymiary: **dl.** – długość; **szer.** – szerokość; **grub.** – grubość; **wys.** – wysokość; **śr.** – średnica; **+ cm** – przedmiot niezachowany w całości; **el.** – element

Ocena antropologiczna: **K** – kobieta; **M** – mężczyzna; **D** – dziecko

Orientacja grobów: **W** – zachód; **WbN** – zachód ku północy; **WNW** – zachód północny zachód; **NWbW** – północny zachód ku zachodowi; **NNW** – północ północny zachód; **WbS** – zachód ku południu; **WSW** – zachód południowy zachód; **E** – wschód; **EdN** – wschód ku północy; **EBS** – wschód ku południu; **SSE** – południe południowy wschód

Skupienie grobów: B-W1 segment – orientacja – nr skupienia

Miejsce znalezienia: **s.** – strona; **l.** – lewa; **p.** – prawa

k. – kość; **przedmiot no** – przedmiot o nieokreślonej funkcji; stop miedzi + srebro odnosi się do kabłączków z okładzinami ze srebra; **kabłączek skroniowy** – kabłączek (podany typ oraz odmiana)

no – nieoznaczony; **wiek:** **l.** – lat(a); **r.** – rok; **m.** – miesiąc(e); **tyg.** – tygodni

IPr – Inwentarz Próbek

Nr katalogowy	Nr połowy grobu	Jama	Płeć	Wiek	Grupa wieku	Orientacja	Skupienie	Zespół	Przedmiot	Surowiec	Lokalizacja		
A1	1/59		K		<i>adultus</i>	W							
A2	2/59		no		no	W							
A3	3/59		no		no	W							
A4	4/59		no		no	?							
A5	5/59		m		<i>adultus</i>	W							
A6	6/59		no		no	?							
A7	7/59		no		no	?							
A8	8/59		no		no	E							
A9	10/59		M (?)		<i>adultus</i>	?							
A10	14/59		no		<i>infans</i>	E							
A11	15/59		K (?)		<i>senilis</i>	?							
A12	17/59		K		<i>maturus</i>	?							
A13	29/02		no		no	WSW							
A14	11/05		K	35–45 l.	<i>maturus</i>	WSW		IV					
											piersionek metalowy typ V (138/05)	stop miedzi	lewa ręka; na paliczku
											kabłączek skroniowy IIIA (147/05)	stop miedzi	prawa s., przy czaszce
											kabłączek skroniowy IIIB (148/05)	stop miedzi	prawa s., przy czaszce
											przedmiot no (182/05)	żelazo	w jamie grobowej

Nr katalogowy	Nr polowy grobu	Jama	Płeć	Wiek	Grupa wieku	Orientacja	Skupienie	Zespół	Przedmiot	Surowiec	Lokalizacja
A15	12/05		no	11–11,5 l.	<i>infans</i>	WSW		I	kabłaczek skroniowy IIIB (149/05) kabłaczek skroniowy IIIB (154/05)	stop miedzi stop miedzi	lewa s., przy czaszce prawa s., przy czaszce
A16			no	no	no	WSW					
B1	18/99		no	12–13 l.	<i>juvenis</i> I	WSW	B-WSW1		brak		
B2	19/99		M	35–45 l.	<i>maturus</i>	WNW	B-WNW1		brak		
B3	20/99		no	9,5–10 l.	<i>infans</i> II	WSW	B-WSW1	I	kabłaczek IIIC (58/99) nóż (43/99)	stop miedzi + srebro żelazo	lewa s., na żebrach w jamie grobowej
B4	21/99		K	45–60 l.	<i>maturus</i> / <i>senilis</i>	WNW	B-WNW1	III	moneta (44/99) nóż (50/99)	stop srebra żelazo	lewa s., przy kości ramiennej w jamie grobowej
B5	22/99		K	35–40 l.	<i>maturus</i>	WNW	B-WNW1	I	kabłaczek IIIB (45/99)	stop miedzi + srebro	prawa s., przy łopatkce
B6	23/99		M	40–50 l.	<i>maturus</i>	WSW	B-WSW1		brak		
B7	24/99		M	45–55 l.	<i>maturus</i> / <i>senilis</i>	WNW	B-WNW1	I	nóż (51-1/99)	żelazo	lewa s., przy miednicy na trzpieniu noża
B8	25/99		no	no	dorosły	WSW	B-WSW1	I	okucie rękojeści noża (51-2/99)	stop miedzi	w jamie grobowej
B9	27/99		no	3–4 l.	<i>infans</i> I	WbN	B-WbN1	I	przedmiot no (35/99) nóż (37/99): element pochwarki do noża (52/99)	żelazo żelazo stop miedzi	lewa s., przy czaszce w jamie grobowej
B10	28/99		M	40–46 l.	<i>maturus</i>	WbN	B-WbN1		brak		
B11	29/99		M (?)	40–44 l.	<i>maturus</i>	W	B-W1		brak		
B12	30/99		no	7–9 l.	<i>infans</i> II	W	B-W1		brak		
B13	31/99		M	40–49 l.	<i>maturus</i>	WNW	B-WNW2		element pochwarki do noża (39/99)	stop miedzi	w jamie grobowej
B14	32/99		K	30–34 l.	<i>adultus</i>	WNW	B-WNW2	I	przedmiot no (40/99) obrączka (46/99)	żelazo szkło	w jamie grobowej lewa ręka
B15	33/99		no	9–12 l.	<i>infans</i> II	WSW	B-WSW2		brak		
B16	34/99		K	25–35 l.	<i>adultus</i>	W	B-W2	III	nóż (89/99) kabłaczek IIIC (87/99)	żelazo stop miedzi	lewa s., przy miednicy lewa s., przy kości ramiennej
B17	35/99		K	30–34 l.	<i>adultus</i>	W	B-W2	IV	kabłaczek IIIC (88/99) kabłaczek IIIC (90/99)	stop miedzi + srebro stop miedzi + srebro	w miejscu, gdzie powinna być czaszka prawa s., pod czaszką w jamie grobowej
B18	36/99		no	1,5–2 l.	<i>infans</i> I	WSW	B-WSW2	VII	okucie (74/99) przedmiot no - blaszka (75/99)	żelazo żelazo	w jamie grobowej w jamie grobowej
B19	37/99		M	40–45 l.	<i>maturus</i>	W	B-W2	III	nóż (100/99) hełka (101/99)	żelazo kość	lewa s., przy kości udowej prawa s., na kości miednicznej
B20	38/99		K (?)	no	dorosły	W	B-W2		brak		
B21	39/99		no	6–7 l.	<i>infans</i> II	WNW?	B-WNW1	IV	kabłaczek IIIB (73/99) kabłaczek IIIB (10/05) kulka (51-1/05, 51-2/05, 51-3/05, 51-4/05, 51-5/05) odpad produkcyjny (52/05)	stop miedzi stop miedzi szkło żużel	prawa skroń w jamie grobowej klatka piersiowa w jamie grobowej

Nr katalogowy	Nr polowy grobu	Jama	Płeć	Wiek	Grupa wieku	Orientacja	Skupienie	Zespół	Przedmiot	Surowiec	Lokalizacja
B22	41/99		no	15–20 l.	<i>juvenis</i> II	WNW	B-WNW1	I	nóż (29/00) instrument muzyczny (110/99) kabłaczek IIIA (112/99)	żelazo kość stop miedzi + srebro	lewa s., przy miednicy prawa s., przy kości ramiennej; prawa s., pod czaszką;
B23	42/99		K	40–44 l.	<i>maturus</i>	WbN	B-WbN2	II	kabłaczek IIIC (113/99) zawieszka (111/99) pierścionek typu II (96/99)	stop miedzi + srebro (?) stop miedzi	prawa s., przy czaszce lewa s., przy żebrach lewa ręka
B24	43/99		K	35–40 l.	<i>maturus</i>	W	B-W2	IV	przedmiot no (109/99) kabłaczek IIIC (97/99) kabłaczek IIIC (97-2) kabłaczek IIIC (98/99)	żelazo stop miedzi + srebro stop miedzi + srebro stop miedzi + srebro	w jamie grobowej prawa s., przy skroni prawa s., przy skroni na kregostupie
B25	44/99		K	40–46 l.	<i>maturus</i>	WNW	B-WNW2	I	moneta (162/99) kolec (99/99) moneta (47/99) moneta (48/99) moneta (173/04)	stop srebra kość stop srebra stop srebra stop srebra	lewa s., przy czaszce w jamie grobowej lewa s. ok. 10 cm od stawu łokciowego lewa s. ok. 10 cm od stawu łokciowego
B26	45/99		no	10–14 m.	<i>infans</i> I	WSW	B-WSW1		brak nóż (114/99)		
B27	46/99		M	35–39 l.	<i>maturus</i>	W	B-W2	III	moneta (60/04) moneta (178/04) przedmiot no (115/99) przedmiot no (116/99)	żelazo stop srebra stop srebra żelazo żelazo	w jamie grobowej lewa s., przy czaszce lewa s., ok 20 cm od zuchwy w jamie grobowej w jamie grobowej
B28	47/99		no	1–1,5 r.	<i>infans</i> I	WSW	B-WSW1		brak		
B29	48/99		M	25–34 l.	<i>adultus</i>	WbN	B-WbN1	V	moneta (107/99) przedmiot no (105/99) haczyk do wędki (106/99)	stop srebra żelazo żelazo	lewa s., ok. 20 cm wyżej od kości lewa s., przy części bliższej kości udowej lewa s., przy części dalszej kości ramiennej
B30	49/99		no	10–15 l.	<i>infans</i> II/ <i>juvenis</i> I	WNW	B-WNW1	I	kabłaczek (108/99)	stop cyny i ołowiu	w jamie grobowej
B31	50/99		no	17–19 l.	<i>juvenis</i> II	W	B-W1	I	nóż (165/99) el. pochwki do noża (141/99)	żelazo stop miedzi	lewa s., przy miednicy lewa s., przy kości podudzia
B32	51/99		K	30–38 l.	<i>adultus</i> / <i>maturus</i>	W	B-W2	III	nóż (163/99) kabłaczek IIIC? (179/04) nóż (156-1/99) el. pochewki do noża (156-2/99)	żelazo stop miedzi żelazo stop miedzi	w jamie grobowej lewa s., przy czaszce lewa s., przy miednicy lewa s., przy miednicy
B33	52/99		M	30–39 l.	<i>adultus</i> / <i>maturus</i>	W	B-W2	III	osełka (156-3/99) moneta (53/99) moneta (159/99) moneta (164/99) przedmiot no (158/99)	fyllit stop srebra stop srebra stop srebra żelazo	lewa s., przy miednicy prawa s., przy kości ramiennej lewa s., przy żebrach prawa s., przy kręgarach łędźwiowych w jamie grobowej

Nr katalogowy	Nr polowy grobu	Jama	Płeć	Wiek	Grupa wieku	Orientacja	Skupienie	Zespół	Przedmiot	Surowiec	Lokalizacja
B34	53/99		no	1–5 m.	<i>infans</i> I	no	no		brak		
B35	54/99		M	40–46 l.	<i>maturus</i>	WbN	B-WbN2		brak		
B36	55/99		M	28–34 l.	<i>adultus</i>	W	B-W2	III	nóż (171/99)	żelazo	lewa s., przy główce kości udowej na zewnętrznej stronie
B37	56/00		no	no	no	no	no		okładzina (166/99)	poroże	prawa s., przy miednicy
B38	56a/00		no	no	no	no	no		brak		
B39	57/00		K	29–39 l.	<i>adultus</i> / <i>maturus</i>	WbN?			brak		
B40	58/00		no	no	no	no	no		brak		
B41	59/00		no	no	no	no			brak		
B42	60/00		no	10–12 l.	<i>infans</i> II/ <i>juvenis</i> I	WbN?			brak		
B43	62/00		no	8,5–10 l.	<i>infans</i> II	WNW	B-WNW1		brak		
B44	63/00		no	no	no	WNW	B-WNW1		brak		
B45	64/00	strop	no	5–6 l.	<i>infans</i> I/II	WNW	B-WNW1		brak		
B46	68/00	strop/ spąg	M	45–55 l.	<i>maturus</i> / <i>senilis</i>	WNW	B-WNW1		brak		
B47	73/01		no	no	no	no	no		brak		
B48	74/01		no	7,5–8,5 r.	<i>infans</i> II	WbN	B-WbN1		brak		
B49	75/01		M	20–25 l.	<i>adultus</i>	WbN	B-WbN1		brak		
B50	76/01		M	30–40 l.	<i>adultus</i> / <i>maturus</i>	WbN	B-WbN1		brak		
B51	77/01		M	23–30 l.	<i>adultus</i>	EbS		III	nóż (136/01)	żelazo	lewa s., przy kości miednicy
B52	78/01		no	8,5–9,5 l.	<i>infans</i> II	WbN	B-WbN1		przedmiot no (136-1/01)	żelazo	lewa s., pod kością miednicy
B53	79/01		no	5–7 l.	<i>infans</i> I/II	WSW	B-WSW1	I	brak		
B54	80/01		M	45–55 l.	<i>maturus</i> / <i>senilis</i>	W	B-W1	III	kabłczek IIIA (140/01)	srebro	w miejscu klatki piersiowej
B55	81/01		M?		<i>maturus</i>	no	no	VII	nóż (161/01)	żelazo	lewa s., przy miednicy
B56	81a/01		M	35–39 l.	<i>maturus</i>	WNW	B-WNW1		el. pochewki do noża (159/01)	stop miedzi	lewa s., przy części bliższej kości udowej
B57	82/01		M	35–45 l.	<i>maturus</i>	WbN	B-WbN1		el. pochewki do noża (160/01)	stop miedzi	lewa s., między kośćmi przedramienia
									igła (156/01)	żelazo	lewa s., przy główce kości udowej
									paciorek (161/05)	karneol	w jamie grobowej
									przedmiot no (120/05)	żelazo	w jamie grobowej
									brak		
									brak		

Nr katalogowy	Nr polowy grobu	Jama	Płeć	Wiek	Grupa wieku	Orientacja	Skupienie	Zespół	Przedmiot	Surowiec	Lokalizacja
B58	83/01	K	45–55 l.	<i>maturus/</i> <i>/senilis</i>	WNW	B-WNW1	III	nóż (168/01)	żelazo	lewa s., przy kości miednicy	
								kabłaczek IIIB (245-1/01)	stop miedzi + srebro	lewa s., pod czaszką	
								kabłaczek IIIB 245-2/01)	stop miedzi + srebro	lewa s., pod czaszką	
								okucie (246/01)	żelazo	w czaszce	
B59	84/01	no	10–12 l.	<i>infans II/</i> <i>/juvenis I</i>	W	B-W1		przedmiot no (151/01)	żelazo	lewa s., przy główce kości udowej we- wnątrz	
								przedmiot no (169/01)	żelazo	w jamie grobowej	
								brak			
B60	85/01	no	2–3 l.	<i>infans I</i>	no	no	VII	igła/szpilka (158/01)	żelazo	w jamie grobowej	
B61	86/01	no	3,5–6 l.	<i>infans I</i>	no	no	I	przedmiot no (215/01)			
B62	87/01	no	9–16 m.	<i>infans I</i>	no	no		brak			
B63	88/01	no	5,5–6 l.	<i>infans I</i>	no	no	V	moneta (256/01)	stop srebra	ok. 6 cm poniżej kości szkieletu	
B64	89/01	no	no	dorosły	WSW?	B-WSW?2		moneta (255/01)	stop srebra	ok. 40 cm od zniszczonego szkieletu	
								okładzina (235/01)	poroże	przy kościach górnej cz. szkieletu	
B65	90/01	K	45–55 l.	<i>maturus/</i> <i>/senilis</i>	W	B-W1	VII	brak			
B66	91/01	K	45–55 l.	<i>maturus/</i> <i>senilis</i>	WbN	B-WbN1		przedmiot no (217/01)	żelazo	w jamie grobowej	
B67	92/01	M	35–45 l.	<i>maturus</i>	no	no		odpad produkcyjny – wytoppek (223/01)	stop ołowiu	pod szkieletem	
B68	93/01	M	25–35 l.	<i>adultus</i>	WSW	B-WSW1		brak			
B69	94/01	no	5–7 l.	<i>infans I</i>	W	B-W1		brak			
B70	95/01	no	6–12 m.	<i>infans I</i>	no	no		brak			
B71	97/01	no	12–16 m.	<i>infans I</i>	WbN	B-WbN1		brak			
B72	98/01	no	2–4 l.	<i>infans I</i>	WSW	B-WSW1		brak			
B73	99/01	M	35–45 l.	<i>maturus</i>	WSW	B-WSW1	I	nóż (254/01)	żelazo	prawa s., przy miednicy	
B74	100/01	no	5–7 l.	<i>infans I/II</i>	WbN	B-WbN1		brak			
B75	01/02	K	30–35 l.	<i>adultus</i>	WNW	B-WNW2	I	kabłaczek IIIB (68/02)	stop miedzi + srebro	lewa s., przy czaszce	
B76	02/02	K	35–44 l.	<i>maturus</i>	W	B-W	II	kabłaczek IIIB (69/02)	stop miedzi + srebro	prawa s., przy czaszce	
								grot (249/02)	żelazo	lewa s., ok. 10 cm od k. ramiennej; pod szkieletem	
								kabłaczek IIIB (248/02)	stop miedzi + srebro	lewa s., przy czaszce	
								kabłaczek IIIC (252/02)	stop miedzi + srebro	lewa s., przy czaszce	
								kabłaczek IIIB (253/02)	stop miedzi + srebro	prawa s., przy czaszce	
								nóż (250/02)	żelazo	prawa s., przy główce k. udowej	

Nr katalogowy	Nr polowy grobu	Jama	Płeć	Wiek	Grupa wieku	Orientacja	Skupienie	Zespół	Przedmiot	Surowiec	Lokalizacja
B77	03/02		K	no	dorosły	W	B-W1	VII	przedmiot no (88/02) przedmiot no (89/02)	żelazo żelazo	przy miednicy w jamie grobowej
B78	04/02		M	45–55 l.	<i>maturus/</i> <i>/senilis</i>	WbN	B-WbN1	VI	pierscionek typu III (74/02) przedmiot no (87/02)	stop miedzi żelazo	prawa s. szkieletu w jamie grobowej
B79	05/02		M	21–25 l.	<i>adultus</i>	no	no		brak		
B80	06/02		no	6–12 m.	<i>infans I</i>	WSW	B-WSW1		brak		
B81	07/02		no	no	<i>adultus</i>	W?	B-W1		brak		
B82	08/02		K	50–60 l.	<i>senilis</i>	W	B-W2		brak		
B83	09/02		M	35–45 l.	<i>maturus</i>	W	B-W2	I	gwóźdź (214/02)	żelazo	w jamie grobowej
B84	11/02		no	1–6 m.	<i>infans I</i>	W?	B-W2	I	paciorek (221/02)	szkło	na kościach zgniezionej czaszki
B85	12/02		no	6,5–7 l.	<i>infans I/II</i>	W?	B-W2		brak		
B86	13/02		M	30–39 l.	<i>adultus/</i> <i>/maturus</i>	WSW	B-WSW2	VII	przedmiot no (197, 216, 226/02) przedmiot no (225/02)	żelazo żelazo	w jamie grobowej w jamie grobowej
B87	14/02		K	35–45 l.	<i>maturus</i>	W	B-W2	I	odpad produkcyjny (218/02) kablączek (203/02)	żużel stop cyny i ołowiu	w jamie grobowej lewa s., pod czaszką
B88	15/02		no	7,5–10 l.	<i>infans II</i>	WSW	B-WSW2	VII	dłuto (219/02) gwóźdź (215/02)	żelazo żelazo	w jamie grobowej w jamie grobowej
B89	16/02		M	35–45 l.	<i>maturus</i>	W	B-W1	III	nóż (217/02) łańcuszek (124/02)	żelazo stop miedzi	prawa s., przy kości udowej od wewnątrz prawa s., przy czaszce
B90	17/02-1		no	3–3,5 r.	<i>infans I</i>	WSW	B-WSW2		przedmiot no (126/02) brak	żelazo	w jamie grobowej
B91	17/02-2		K	35–45 l.	<i>maturus</i>	W	B-W2	I	nóż (254/02)	żelazo	lewa s., przy miednicy
B92	17/02-3		K	40–44 l.	<i>maturus</i>	W	B-W2		brak		
B93	18/02		no	no	no	no	no		brak		
B94	19/02		no	6–8 l.	<i>infans II</i>	WSW	B-WSW2	I	przedmiot no (245/02) kablączek IIIB (259/02)	żelazo stop miedzi	w jamie grobowej prawa s., pod czaszką
B95	20/02		K	35–45 l.	<i>maturus</i>	WSW	B-WSW2	IV	igła/szpilka (255/02) przedmiot no (256/02)	żelazo żelazo	lewa s., przy przedramieniu lewa s., przy przedramieniu
B96	21/02		K	30–40 l.	<i>adultus/</i> <i>/maturus</i>	W	B-W2		odpad produkcyjny (258/02) brak	żużel	lewa s., na kości miednicznej
B97	22/02		no	11,5– 13,5 r.	<i>infans II</i>	E	E	I	przedmiot no (244/02)	stop miedzi	w jamie grobowej
B98	23/02		M	40–44 l.	<i>maturus</i>	WNW	B-WNW2	III	nóż (38/04) krzesiwo (39/04) moneta (18/04)	żelazo żelazo stop srebra	lewa s., przy miednicy lewa s., przy główce kości udowej lewa s., przy kości udowej, na zewnątrz

Nr katalogowy	Nr polowy grobu	Jama	Płeć	Wiek	Grupa wieku	Orientacja	Skupienie	Zespół	Przedmiot	Surowiec	Lokalizacja
B99	24/02		K	35–45 l.	<i>maturus</i>	W	B-W2	I	nóż (266/02) el. pochewki do noża (266-1/02)	żelazo stop miedzi	lewa s., przy miednicy lewa s., przy główce kości udowej wewnątrz ok. 10 cm powyżej kości szkieletu w miejscu podudzi
B100	25/02		no	1–2 l.	<i>infans I</i>	WNW	B-WNW2	I	moneta (55/02)	stop srebra	w jamie grobowej
B101	26/02		no	6–12 m.	<i>infans I</i>	W	B-W2	I	prześlik (243/02)	glina	
B102	27/02		no	1,5–2,5 r.	<i>infans I</i>	WSW	B-WSW2		brak		
B103	28/02		no	28 tyg.– –2 m.	<i>fetus/infans I</i>	no	no		brak		
B104	30/03	spąg, zarys niepełny	no	34–36 tyg.	<i>fetus</i>	WbN	B-WbN2	I	przedmiot no (86/03)	żelazo	w jamie grobowej
B105	31/03	spąg, zarys niepełny	M	35–45 l.	<i>maturus</i>	WbN	B-WbN2		brak		
B106	32/03		K	40–46 l.	<i>maturus</i>	W	B-W2	I	nóż (117/03)	żelazo	lewa s., przy główce kości udowej
B107	33/03		M	35–45 l.	<i>maturus</i>	WSW	B-WSW2	I	nóż (106/03)	żelazo	lewa s., przy główce kości udowej
B108	34/03		M	50–60 l.	<i>senilis</i>	W	B-W2	III	nóż (124/03) krzesiwo (127/03) osełka (153/03)	żelazo żelazo fyllit	prawa s., przy kości miednicy prawa s., przy kości miednicy prawa s., przy kości miednicy
B109	35/03		no	12–16 m.	<i>infans I</i>	W	B-W2	I	moneta (191-1/03) moneta (191-1/03)	stop srebra stop srebra	prawa s. zniszczonego szkieletu prawa s. zniszczonego szkieletu ok. 6 cm powyżej kości
B110	36/03		M	40–50 l.	<i>maturus</i>	W	B-W2	III	nóż (121/03) nóż (129/03) moneta (192/04) krzesiwo (128/03) paciorek (122/03) krzemień (148/03)	żelazo żelazo srebro żelazo szkło	lewa s., przy części bliższej kości udowej od wewnątrz prawa s., przy żebrach w jamie grobowej lewa s., pod kością miedniczną prawa s., przy główce kości udowej w jamie grobowej
B111	37/03		K (?)	no	dorosły	WSW	B-WSW2	III	nóż (125/03) przedmiot no (126/03)	żelazo żelazo	lewa s., przy stawie kolanowym przy kości krzyżowej
B112	38/03		M	40–46 l.	<i>maturus</i>	W	B-W2	VII	przedmiot no (160/03) krzemień (186/03)	żelazo	w jamie grobowej w jamie grobowej
B113	39/03	spąg	M	28–35 l.	<i>adultus</i>	WbN	B-WbN2	III	nóż (195/03) kabłączek IIIA (193/03) paciorek (174/03)	żelazo stop miedzi + srebro szkło	lewa s., na miednicy lewa s., między żebrami a kością ramienną lewa s., przy kościach podudzia na zewnątrz
B114	40/03		M	35–45 l.	<i>maturus</i>	W	B-W2	III	nóż (190/03) przedmiot no (196/03)	żelazo żelazo	prawa s., pod kością miedniczną lewa s., przy części bliższej kości przedramienia wewnątrz

Nr katalogowy	Nr polowy grobu	Jama	Płeć	Wiek	Grupa wieku	Orientacja	Skupienie	Zespół	Przedmiot	Surowiec	Lokalizacja
B115	41/03		no	0–1,5 m.	<i>infans</i> I	W	B-W2	I	paciorek (213/03) szpila pierścieniowata (229/03) nóż (228/03)	szkło żelazo żelazo	na zgniecionych kościach czaszki prawa s., pod kością miedniczną prawa s., przy główce kości udowej we- wnątrz
B116	42/03		M	30–40 l.	<i>adultus/</i> <i>/maturus</i>	W	B-W2	II	krzesiwo (230/03) igła/szpilka (225/03) igła/szpilka (226/03) haczyk do wędki (224/03) przedmiot no (227/03)	żelazo żelazo stop miedzi żelazo żelazo	prawa s., pod kością miedniczną w prawym ocdzole przy kręgach lędźwiowych lewa s., 25 cm od k. przedramienia lewa s., przy żebrach
B117	43/03	strop/ /spąg	no	2–3 l.	<i>infans</i> I	E	E		brak		
B118	44/03	strop/ /spąg	M	30–40 l.	<i>adultus/</i> <i>/maturus</i>	WNW	B-WNW2	III	nóż (252/03) kolec (261/03) moneta (250/03)	żelazo kość srebro	lewa s., przy kości miednicy w jamie grobowej w jamie grobowej
B119	45/03	strop/ /spąg	K	35–39 l.	<i>maturus</i>	WNW	B-WNW2	V	kolec (251/03) igła/szpilka (254/03) igła/szpilka (255/03)	poroże żelazo żelazo	w jamie grobowej klatka piersiowa lewa s., przy części dalszej kości udowej
B120	01/03	spąg, zarys niepełny	K	35–50 l.	<i>maturus</i>	WNW	B-WNW2	I	nóż (143/03)	żelazo	lewa s., przy kości miedniczej
B121	02/03		M	30–45 l.	<i>adultus/</i> <i>/maturus</i>	WNW	B-WNW2	II	sierp (146/03) paciorek (147/03)	żelazo szkło	lewa s. (w miejscu gdzie powinna być kość udowa) prawa s., przy łopatce
B122	03/03		no	16–18 l.	<i>juvenis</i> II	WbN		I	przedmiot no (180/03)	żelazo	prawa s., przy stawie kolanowym, od we- wnątrz
B123	04/03		M (?)	17–23 l.	<i>juvenis/</i> <i>/adultus</i>	WSW		IV	kabłaczek IIIB (175/03) gwóźdź (184/03)	stop miedzi + srebro żelazo	prawa s. (ok. 20 cm obok miejsca gdzie powinna być czaszka) w jamie grobowej
B124	05/03		M (?)	no	dorosły	W		I	przedmiot no (247/03)	żelazo	w jamie grobowej
B125	06/03		M	40–49 l.	<i>maturus</i>	WSW		I	haczyk do wędki (181/03)	żelazo	prawa s., przy żebrach
B126	07/03	spąg, zarys niepełny	no	14–16 l.	<i>juvenis</i> I/II	no			brak		
B127	08/03	spąg, zarys niepełny	no	2–3 l.	<i>infans</i> I	WNW	B-WNW2		brak		
B128	09/03		no	no	dorosły	no	no		brak		

Nr katalogowy	Nr polowy grobu	Jama	Płeć	Wiek	Grupa wieku	Orientacja	Skupienie	Zespół	Przedmiot	Surowiec	Lokalizacja
B129	10/03		K	59–65 l.	<i>senilis</i>	WbN		III	nóż (182/03) przedmiot no (183/03)	żelazo żelazo	między częściami dalszymi kości udowych prawa s., przy kości ramiennej, na zewnątrz
B130	11/03		no	6–9 m.	<i>infans I</i>	no	no		brak nóż (256/03) okładzina (244/03) kabłaczek IIIA (235/03) igła 249/03 igła/szpilka (248/03)	żelazo poroże stop miedzi + srebro żelazo żelazo	prawa s., pod kością miedniczną w jamie grobowej w jamie grobowej w jamie grobowej prawa s., przy części dalszej kości ramiennej
B132	13/03		M	25–29 l.	<i>adultus</i>	WNW	B-WNW2		brak		
B133	14/03		K (?)	no	<i>dorosty</i>	WNW	B-WNW2	I	kabłaczek IIIB (207/03)	stop miedzi + srebro	w jamie grobowej
B134	15/03		no	0–3 m.	<i>infans I</i>	no	no		brak		
B135	16/03		no	no	<i>adultus</i>	WNW	B-WNW2	I	igła/szpilka (246/03)	żelazo	w jamie grobowej
B136	17/03		M	40–46 l.	<i>maturus</i>	WNW	B-WNW2	I	nóż (242/03)	żelazo	lewa s., przy kości miednicy
B137	1/04		M (?)	35–45 l.	<i>maturus</i>	W	B-W2		brak		
B138	2/04		D	4,5–5 l.	<i>infans I</i>	WbN	B-WbN2	VII	paciorek (44/04, 30/04, 31/04); przedmiot no (53/04)	szkło żelazo	przy czaszce w jamie grobowej
B139	3/04		M	35–39 l.	<i>maturus</i>	W	B-W2		brak		
B140	4/04		M	35–45 l.	<i>maturus</i>	W	B-W2	I	nóż (59/04)	żelazo	prawa s., wzdłuż kości udowej
B141	5/04		M	50–59 l.	<i>senilis</i>	WbN	B-WbN2	I	przedmiot no (52/04) przedmiot no (57/04) przedmiot no (65/04)	żelazo żelazo kość	w jamie grobowej lewa s., przy kości udowej wewnątrz w jamie grobowej
B142	1/05		K	40–44 l.	<i>maturus</i>	W	B-W1	IV	kabłaczek IIIB (67/05) odpad produkcyjny (66/05) bransoleta (69/05) bransoleta (70/05) kabłaczek IIIB (82/05) kaptorga (73, 79/05)	stop miedzi + srebro żużel stop srebra stop miedzi + srebro stop miedzi + srebro stop miedzi	lewa s., przy czaszce w jamie grobowej lewa s., przedramię prawa s., przedramię pomiędzy kośćmi szkieletu pomiędzy kośćmi szkieletu
B143	3/05		no	no	<i>dorosty</i>	WSW	B-WSW2	II	kolia (31, 54, 55, 86, 87, 88, 89, 90, 116) (25, 59, 60, 84, 85, 117, 199) pierscionek typu V (71/05) nóż (72/05) grzebień (61, 62, 74, 111/05) nóż (198/05) (?) nóż (47/05) przedmiot no (32/05) kolec (81/05) oprawka (118/05)	(?) żelazo poroże żelazo żelazo żelazo kość poroże	lewa ręka prawa s., przy części dalszej przedramienia przy miednicy pomiędzy kośćmi szkieletu pomiędzy kośćmi szkieletu pomiędzy kośćmi szkieletu pomiędzy kośćmi szkieletu kość poroże

Nr katalogowy	Nr polowy grobu	Jama	Płeć	Wiek	Grupa wieku	Orientacja	Skupienie	Zespół	Przedmiot	Surowiec	Lokalizacja
B144	4/05		D	6–12 m.	<i>infans</i> I	NNW	NNW	VII	paciorek (46/05) przedmiot no (99/05)	kryształ górski żelazo	w jamie grobowej w jamie grobowej
B145	5/05		D	6–7 l.	<i>infans</i> II	WbN	B-WbN1	I	przedmiot no (105/05) bransoleta (68/05)	żelazo stop miedzi	w jamie grobowej lewa s., przedramię
B146	6/05		no	16–19 l.	<i>juvenis</i> II	WSW	B-WSW1	II	kaptorga (58/05) paciorek (91/05) paciorek (92/05)	stop miedzi kryształ górski karneol	pomiędzy kośćmi szkieletu pomiędzy kośćmi szkieletu pomiędzy kośćmi szkieletu
B147	7/05		no	no	dorośli	no	no		brak		
B148	9/05		M	44–57 l.	<i>maturus</i> / <i>senilis</i>	WbN	B-WbN1	III	nóż (143/05) przedmiot no (144/05) paciorek (145/05)	żelazo żelazo karneol	prawa s., przy części dalszej przedramienia, na zewnątrz ok. 30 cm od p. k. ramiennej ok. 25 cm od lewej k. miednicznej
B149	10/05		M	no	dorośli	no	no		brak		
B150	13/05	spąg	D	2,5–3,5 r.	<i>infans</i> I	WNW	B-WNW1	II	jajko (lpr 59/05, 70/05) półkosek (237/05)	żelazo	przy prawym przedramieniu lewa s., pod częścią bliższą kości podudzia
B151	14/05	spąg	M	35–45 l.	<i>maturus</i>	WbN	B-WbN1	II	przedmiot no (257/05) prześlik (258/05)	żelazo glina	lewa s., przy części bliższej kości udowej prawa s., przy główce kości udowej
C1	65/00		no	14–16 l.	<i>juvenis</i> I/II	WbN	C-WbN1		brak		
C2	66/00		no	no	no	no	no		brak		
C3	67/00		M	30–35 l.	<i>adultus</i>	WNW	C-WNW1		brak		
C4	69/00	spąg	M	45–50 l.	<i>maturus</i>	NWbW			brak		
C5	70/00		no	6–9 m.	<i>infans</i> I	NWbW			brak		
C6	71/00	strop/ spąg	K	20–30 l.	<i>adultus</i>	NWbW		VII	prześlik (233/07) gwóźdź (166/07) okucie (232/07) przedmiot no (165/07, 184/07, 218/07, 333/07, 359/07)	glina żelazo metal żelazo	w jamie grobowej w jamie grobowej w jamie grobowej w jamie grobowej
C7	6/04		M?	no	dorośli	WbN	C-WbN2	VII	przedmiot no, haczyk (129/04) przedmiot no (130/04) przedmiot no, blaszka (131/04) szkło (128/04)	żelazo żelazo metal szkło	w jamie grobowej w jamie grobowej w jamie grobowej w jamie grobowej
C8	7/04		no	3–4 l.	<i>infans</i> I	no	no		brak		
C9	8/04		K	45–55 l.	<i>maturus</i> / <i>senilis</i>	WNW	C-WNW2	IV	kabłaczek IIIB(190/04) kabłaczek IIIB (191/04) moneta (111/04) el. pochwki do noża (189/04)	stop miedzi + srebro stop miedzi + srebro srebro stop miedzi	lewa s., przy czaszce na żuchwie w jamie grobowej w jamie grobowej

Nr katalogowy	Nr polowy grobu	Jama	Płeć	Wiek	Grupa wieku	Orientacja	Skupienie	Zespół	Przedmiot	Surowiec	Lokalizacja
C10	9/04		no	3–3,5 r.	<i>infans I</i>	WNW	C-WNW2	II	plytka ornamentowana (148/04) przedmiot no, kółka (171/04)	stop miedzi stop miedzi	na kregach szyjnych na kregach szyjnych
C11	10/04		M	16–20 l.	<i>juvenis II</i>	W		VII	okładzina (143/04) przedmiot no (174/04) przedmiot no (175/04)	poroże żelazo żelazo	w jamie grobowej w jamie grobowej w jamie grobowej
C12	15/05		M	40–46 l.	<i>maturus</i>	WbN	C-WbN2	III	nóż (273/05) gwóźdź (270/05) gwóźdź (271/05) gwóźdź (283/05) przedmiot no (284/05)	żelazo żelazo żelazo żelazo żelazo żelazo	w jamie grobowej w jamie grobowej w jamie grobowej w jamie grobowej w jamie grobowej w jamie grobowej pod łędźwiami
C13	16/05		no	no	dorośli	W			brak nóż (276/05)	żelazo	
C14	17/05		M (?)	35–40 l.	<i>maturus</i>	WNW	C-WNW2	III	przedmiot no (272/05) przedmiot no, kółko (274/05) skobel (275/05)	żelazo żelazo żelazo	w jamie grobowej w jamie grobowej lewa s., przy cz. dalszej k. ramiennej
C15	18/05		no	2–3 l.	<i>infans I</i>	no	no	I	przedmiot no (298/05)	żelazo	w jamie grobowej
C16	19/05		K	25–30 l.	<i>adultus</i>	WbN	C-WbN2	IV	kabłaczek IIIB (300/05) oprawka (299/05) odpad produkcyjny (301/05)	stop miedzi+srebro poroże żuzel	lewa s., przy zuchwie w jamie grobowej w miejscu zniszczonej czaszki
C17	20/05		no	11–12 l.	<i>infans II/ juvenis I</i>	WNW	C-WNW2		brak		
C18	21/05		no	no	dorośli	WbN	C-WbN2	I	ciężarek (295/05)	stop ołowiu	między kośćmi szkieletu
C19	22/05		M	40–50 l.	<i>maturus</i>	WbN	C-WbN2		brak		
C20	24/05		no	no	<i>adultus</i>	W			brak		
C21	25/05		no	11,5– 13,5 r.	<i>juvenis I</i>	WbN	C-WbN2	I	gwóźdź (318/05)	żelazo	w jamie grobowej
C22	26/05		M	25–30 l.	<i>adultus</i>	WbN	C-WbN1	III	nóż (303/05) grzebień (310/05)	żelazo poroże	w jamie grobowej w jamie grobowej
C23	27/05		M (?)	no	dorośli	WbN	C-WbN2		brak		
C24	28/05		M	30–40 l.	<i>adultus/ maturus</i>	WNW	C-WNW2	III	nóż (328/05) krzesiwo (327/05)	żelazo żelazo	prawa s., przy miednicy prawa s., przy miednicy
C25	29/05		no	50–59 l.	<i>senilis</i>	WbN	C-WbN2	I	przedmiot no (317/05)	żelazo	w jamie grobowej
C26	30/05		no	12–13 l.	<i>juvenis I</i>	WbN	C-WbN2	I	przedmiot no (364/05)	żelazo	w jamie grobowej
C27	31/05		M	30–35 l.	<i>adultus/ maturus</i>	WNW	C-WNW2	I	przedmiot no (365/05)	żelazo	w jamie grobowej
C28	32/05		no	no	dorośli	WNW	C-WNW2		brak		
C29	1/06		K	60+ l.	<i>senilis</i>	W			brak		

Nr katalogowy	Nr polowy grobu	Jama	Płeć	Wiek	Grupa wieku	Orientacja	Skupienie	Zespół	Przedmiot	Surowiec	Lokalizacja
C30	2/06		M	50–60+ l.	<i>senilis</i>	W	C-W1C		brak		
C31	3/06		K	28–38 l.	<i>adultus/</i> <i>maturus</i>	WbN	C-WbN1	III	nóż (45/06)	żelazo	lewa s., przy miednicy
									nóż (74/06)	żelazo	w jamie grobowej
C32	4/06		M	25–30 l.	<i>adultus</i>	W	C-W1	I	haftka (50/06)	żelazo	lewa s., przy części dalszej kości udowej
									przedmiot no (75/06)	żelazo	w jamie grobowej
C33	5/06		no	4,5–5,5 r.	<i>infans I</i>	W		brak			
C34	6/06		M	30–40 l.	<i>adultus/</i> <i>maturus</i>	W	C-W1	I	skobel (88/06)	żelazo	prawa s., przy części bliższej kości podudzia, na zewnątrz
C35	7/06		K	40–48 l.	<i>maturus</i>	W	C-W1	I	okucie (134/06)	żelazo	w jamie grobowej
C36	8/06		no	0–6 m.	<i>infans I</i>	no	no		brak		
C37	9/06		no	40 tyg.	<i>fetus</i>	no	no	I	moneta (99/06)	stop srebra	przy żebrach
C38	10/06		M	35–45 l.	<i>maturus</i>	W	C-W1	I	przedmiot no (144/06)	żelazo	w jamie grobowej
C39	11/06		no	6–9 m.	<i>infans I</i>	no	no		brak		
C40	12/06		M	40–46 l.	<i>maturus</i>	WNW	C-WNW2	I	przedmiot no (131/06)	żelazo	prawa s., przy czaszce
C41	13/06		M	35–49 l.	<i>maturus</i>	WbN	C-WbN2		brak		
C42	14/06		no	5–6 l.	<i>infans I</i>	W	C-W1	III	nóż (137/06)	żelazo	prawa s., przy kości udowej
C43	15/06		no	12–15 l.	<i>juvenis I</i>	WbN	C-WbN1		krzesiwo (138/06)	żelazo	prawa s., przy miednicy
C44	16/06	spąg, zarys niepełny	M (?)	17–20 l.	<i>juvenis II</i>	W		VII	brak	żelazo	prawa s., przy czaszce
									gwóźdź (155/06)	żelazo	w jamie grobowej
C45	17/06	spąg, zarys niepełny	K	30–34 l.	<i>adultus</i>	W	C-W1	II	przedmiot no (163/06)	stop miedzi	w dolnej partii kręgosłupa
									przedmiot no (152/06)	stop miedzi+i-srebro	lewa s., pod czaszką
									przedmiot no (153/06)	stop miedzi	w jamie grobowej
									brak	żelazo	między kośćmi udowymi
									nóż (161/07)	kość	prawa s., przy łopatkę
C46	18/06		M	25–29 l.	<i>adultus</i>	W	C-W1		żelazo	lewa s., przy miednicy	
C47	19/06	spąg, zarys niepełny	K	25–30 l.	<i>adultus</i>	W	C-W1	III	brak	stop miedzi	w miejscu, gdzie powinna być czaszka
									kabłączek IIIC (162/07)	stop miedzi	w miejscu, gdzie powinna być czaszka
C48	20/06	strop/ spąg	K	55+ l.	<i>senilis</i>	W	C-W1	III	kabłączek IIIC (163/07)	żelazo	prawa s., przy części bliższej kości udowej, wewnątrz
									nóż (183/06)	stop miedzi+i-srebro	prawa s., przy czaszce
									kabłączek IIIB (182/06)	stop miedzi+i-srebro	na kręgarach szyjnych
									kabłączek IIIB (181/06)	żużel	w jamie grobowej
									przedmiot no (159/06)	żelazo	w jamie grobowej
									przedmiot no (157/06)	żelazo	w jamie grobowej

Nr katalogowy	Nr polowy grobu	Jama	Płeć	Wiek	Grupa wieku	Orientacja	Skupienie	Zespół	Przedmiot	Surowiec	Lokalizacja
C49	21/06	strop/ /spąg	M	45–49 l.	<i>maturus</i>	WbN	C-WbN1	I	przedmiot no (170/06)	żelazo	prawa s., przy części bliższej kości udowej wewnątrz
C50	22/06	strop/ /spąg	M	35–45 l.	<i>maturus</i>	W	C-W1	III	nóż (176/06) nóż (172/06) krzesiwo (175/06) prześlik (171/06) przedmiot no (173/06) przedmiot no, blaszka (174/06) pierścionek typ II (191/06) gwóźdź (187/06) przedmiot no, blaszka (186/06) nóż (245/07) przedmiot no, blaszka (246/07)	żelazo żelazo żelazo żelazo głina żelazo żelazo stop miedzi żelazo żelazo żelazo metal	prawa s., przy główce kości udowej wewnątrz w jamie grobowej lewa s., przy kości miednicznej w jamie grobowej w jamie grobowej lewa s., przy czaszce przy spojeniu tonowym lewa s., przy kości udowej prawa s., przy części bliższej k. ramiennej prawa s. przy łopatkę przy I. kości miednicznej, wzdłuż kości lewego przedramienia
C51	23/06		no	5–6 l.	<i>infans I</i>	W	C-W1	VI	moneta 203/06 prześlik (204/06) łańcuszek – ogniwa (40/07) przedmiot no (66/07)	stop srebra głina stop miedzi kość	
C52	24/06	spąg, zarys niepełny	K	35–45 l.	<i>maturus</i>	W	C-W1	III		metal	
C53	25/06	strop/ /spąg	no	9–10 l.	<i>infans II</i>	W	C-W1	V		stop srebra głina	
C54	1/07	spąg, zarys niepełny	no	1–3 l.	<i>infans I</i>	no	no	VII		stop miedzi	
C55	2/07		M	19–21 l.	<i>juvenis II/ /adultus</i>	W		I	oczko pierścionka (41/07)	kamień	w jamie grobowej
C56	3/07		M	18–22 l.	<i>juvenis II/ /adultus</i>	WSW		I	przedmiot no (42/07)	żelazo	prawa s., przy kościach stopy
C57	4/07		no	12–14 l.	<i>juvenis I</i>	W		II	okucie ażurowe (43/07) prześlik (65/07) klucz (55/07) odważnik żelazny (95/07) igła (94/07) prześlik gliniany (89/07) kolec z poroża (96/07) przedmiot no (56/07) brak	stop miedzi głina żelazo żelazo kość głina poroże żelazo	prawa s. przy główce k. ramiennej lewa s. przy k. ramiennej w jamie grobowej w jamie grobowej prawa s. przy czaszce w jamie grobowej w jamie grobowej przy czaszce
C58	5/07		M	30–35 l.	<i>adultus</i>	WSW		II			
C59	6/07		K	40–50 l.	<i>maturus</i>	W					
C60	7/07	strop/ /spąg	M	30–40 l.	<i>adultus/ /maturus</i>	WNW	C-WNW1	I	moneta (93/07)	stop srebra	lewa s., przy kości udowej, wewnątrz

Nr katalogowy	Nr polowy grobu	Jama	Płeć	Wiek	Grupa wieku	Orientacja	Skupienie	Zespół	Przedmiot	Surowiec	Lokalizacja
C61	8/07	spąg	K	45–55 l.	<i>maturus/</i> <i>/senilis</i>	WNW	C-WNWW1	II	plytka z ornamentem (47/07)	(?)	w jamie grobowej
									obrączka (194/07)	szkło	w jamie grobowej
									nóż (159/07)	żelazo	po między kośćmi udowymi
									prześlík (164/07)	glina	w jamie grobowej
									przedmiot no (223/07)	żelazo	przy kręgach lędźwiowych
C62	9/07	strop	no	15–17 l.	<i>juvenis</i> I/II	NWbW		przedmiot no (193/07)	żelazo	prawa s., pomiędzy żebrami	
C63	10/07		M	35–40 l.	<i>maturus</i>	WSW		brak			
C64	11/07		no	14–16 l.	<i>juvenis</i> I/II	WbN	VII	hetka (154/07)	kość	lewa s., przy kości ramiennej, na zewnątrz	
C65	12/07		K	35–45 l.	<i>maturus</i>	W	II	odpad produkcyjny (IPr 50/07)	żużel	lewa s., przy przedramieniu, na zewnątrz	
								okucie pasa (115/07)	stop miedzi	lewa s., przy cz. bliższej k. podudzia, na zewnątrz	
								nożyce (121/07)	żelazo + drewno	prawa s., przy głowce k. udowej, na zewnątrz	
								pierścionek typu III (123/07)	stop miedzi	prawa s., przy miednicy, wewnątrz	
								kabłączek IIIB (124/07)	stop miedzi + srebro	prawa s., przy czaszce	
C66	13/07		K	19–21 l.	<i>juvenis</i> II/ <i>/adultus</i>	W	II	kabłączek IIIB (227/07)	stop miedzi + srebro	lewa s., przy kości ramiennej	
								nóż (122/07)	żelazo	prawa s., przy miednicy, wewnątrz	
								moneta (228/07, 229/07, 230/07, 231/07)	srebro	lewa s., przy cz. dalszej k. udowej, wewnątrz; z jamy zwierzęcej ok. 8 cm niżej od poziomu kości	
C67	14/07		no	1–2 l.	<i>infans</i> I	WSW	II	jajko (ipr 40/07)		przy k. miednicznych	
								igła (142/07)	kość	na czaszce	
C68	15/07		M	45–55 l.	<i>maturus/</i> <i>/senilis</i>	W	II	„haczyk do pasa” (157/07)	stop miedzi	przy czaszce	
C69	16/07		no	38–40 tyg.	<i>fetus</i>	no	I	przedmiot no (214/07)	żelazo	prawa s., przy miednicy	
C70	17/07		no	2,5–3,5 r.	<i>infans</i> I	W	C-W1	przedmiot no, blaszka (138/07)	metal	w jamie grobowej	
C71	18/07	spąg, zarys niepełny	K	23–30 l.	<i>adultus</i>	NWbW	VII	brak			
								grzebień (139/07)	poroże	w jamie grobowej	
								przedmiot no (215/07)	wapień	w miejscu, gdzie powinna być l. k. podudzia	
C72	19/07	spąg	no	2–4 l.	<i>infans</i> I	WNW	VII	igła (160/07)	kość	w jamie grobowej	
								przedmiot no, blaszka (216/07)	metal	lewa s., przy kości ramiennej	
C73	20/07		no	6–12 m.	<i>infans</i> I	WSW		przedmiot no (217/07)	żelazo	w jamie grobowej	
								brak			

Nr katalogowy	Nr polowy grobu	Jama	Płeć	Wiek	Grupa wieku	Orientacja	Skupienie	Zespół	Przedmiot	Surowiec	Lokalizacja
C74	21/07	K	40–50 l.	W	C-W1	III	nóż (258/07)	żelazo	w jamie grobowej		
							piersiонець typu I (257/07)	stop miedzi	prawa s., przy części bliższej kości udowej		
							paciorek (239/07)	karneol	lewa s., przy kości piszczelowej, wewnątrz		
							paciorek (241/07)	szkło	lewa s., przy stawie kolanowym, na zewnątrz		
							paciorek (242/07)	szkło	prawa s., przy żebrach		
							praznica (227/07)	glina	lewa s., pomiędzy kośćmi klatki piersiowej		
							skobel (240/07)	żelazo	w jamie grobowej		
C75	22/07	M	35–45 l.	WNW	C-WNW1	I	przedmiot no (251/07)	metal	przy palczkach pomiędzy kośćmi udowymi		
							przedmiot no (259/07)	żelazo	prawa s., pomiędzy żebrami		
							przedmiot no (260/07)	żelazo	lewa s., pomiędzy żebrami		
							przedmiot no (261/07)	żelazo	w jamie grobowej		
							przedmiot no (370/07)	żelazo	w jamie grobowej		
							brak				
							brak				
C76	23/07	no	6–9 l.	no	no	II	kolia 1, 2 (278–332)	szkło	wokół czaszki		
							przedmiot no (276/07)	żelazo	lewa s., przy kości udowej		
							przedmiot no, blaszki (277/07)	stop miedzi	prawa s., przy kości udowej		
							brak				
							kabłaczek IIIB (432/08)	stop miedzi + srebro	przy czaszce		
							kabłaczek IIIB (433/08)	stop miedzi + srebro	przy czaszce		
							kabłaczek IIIB (434/08)	stop miedzi + srebro	przy czaszce		
C79	26/07	K	40–50 l.	W	C-W1	IV	kabłaczek IIIB (435/08)	stop miedzi + srebro	przy czaszce		
							kabłaczek IIIB (436/08)	stop miedzi + srebro	przy czaszce		
							paciorek (437/08)	szkło	przy czaszce		
							przedmiot no (645/08)	żelazo	w jamie grobowej		
							paciorek (342/07)	szkło	lewa s., przy czaszce		
							przedmiot no, blaszka (343/07)	metal	lewa s., nad stawem kolanowym		
							przedmiot no (344/07)	żelazo	lewa s., przy kościach stopy		
C80	27/07	M	30–45 l.	WNW	C-WNW1	VII	przedmiot no (347/07)	żelazo	w jamie grobowej		
							przedmiot no (358/08)	żelazo	w jamie grobowej		
							kabłaczek IIIA (350/07)	stop miedzi+i-srebro	prawa s., przy czaszce		
C81	28/07	no	6–9 l.	WNW	C-WNW1	I	kabłaczek IIIA (351/07)	stop miedzi+i-srebro	lewa s., przy czaszce		
							przedmiot no (352/07)	żelazo	lewa s., przy kościach stopy, na zewnątrz		
							brak				
C82	29/07	no	1–2 l.	no	no	I	przedmiot no (358/08)	żelazo	w jamie grobowej		
							brak				
							brak				
C83	30/07	K	25–30 l.	WNW	C-WNW1	IV	kabłaczek IIIA (351/07)	stop miedzi+i-srebro	lewa s., przy czaszce		
							przedmiot no (352/07)	żelazo	lewa s., przy kościach stopy, na zewnątrz		
							brak				

Nr katalogowy	Nr polowy grobu	Jama	Płeć	Wiek	Grupa wieku	Orientacja	Skupienie	Zespół	Przedmiot	Surowiec	Lokalizacja
C84	1/08		no	2–3 l.	<i>infans I</i>	W	C-W1		brak		
C85	2/08		no	16–18 l.	<i>juvenis II</i>	W	C-W1	I	przedmiot no (288/08) przedmiot no (289/08)	żelazo żelazo	w jamie grobowej w jamie grobowej
C86	3/08		no	1,5–2,5 r.	<i>infans I</i>	W	C-W1	II	kolia (411-421/08) igła (423/08) jajko (IPr 57/08)	szkło żelazo	na klatce piersiowej w jamie grobowej lewa s., przy szkielecie
C87	4/08	strop	M	24–34 l.	<i>adultus</i>	W	C-W1	II	jajko (IPr 202/08) gwóźdź (636/08) nóż (446/08)	żelazo żelazo żelazo	prawa s., przy czasce lewa s., przy głowce k. ramiennej lewa s., przy przedramieniu, na zewnątrz
C88	5/08	strop	M	35–45 l.	<i>maturus</i>	WbN	C-WbN1	III	krzesiwo (447/08) osełka (445/08) pierścionek typu III (428/08) obrączka (429/08) przedmiot no (427/08) nóż (452/08)	fiolit stop miedzi szkło żelazo żelazo	lewa s., przy cz. bliższej k. udowej, wewnątrz w jamie grobowej w jamie grobowej w jamie grobowej
C89	6/08	strop	M	35–45 l.	<i>maturus</i>	W	C-W1	III	przedmiot no (451/08) przedmiot no (442/08) nóż (449/08)	żelazo żelazo żelazo	lewa s., przy kościach stopy w jamie grobowej
C90	7/08	strop	no	8–10 l.	<i>infans II</i>	W	C-W1	III	krzesiwo (450/08) pierścionek typu III (448/08) igła/szpilka (455/08)	żelazo stop miedzi żelazo	między kośćmi żeber między kośćmi żeber na żebrach w jamie grobowej
C91	8/08	strop	no	3–5 l.	<i>infans I</i>	WNW	C-WNW1		brak		
C92	9/08		no	3–4 l.	<i>infans I</i>	WNW	C-WNW1	VII	grzebień (472/08) przedmiot no (473/08)	żelazo żelazo	lewa s., przy przedramieniu, wewnątrz prawa s., przy podudziu
C93	10/08		M	34–42 l.	<i>adultus/</i> <i>maturus</i>	WbN	C-WbN1		brak		
C94	11/08	strop	no	no	dorośli	ESE			brak		
C95	12/08	strop	K	20–25 l.	<i>adultus</i>	WbN	C-WbN1	IV	kabłczek IIIC (539/08) kabłczek IIIC (540/08)	stop miedzi+międź stop miedzi+międź	lewa s., przy czasce prawa s., przy czasce
C96	13/08		no	6–9 l.	<i>infans II</i>	W	C-W1	VII	pierścionek (?) typ III (541/08) gwóźdź ozdobny (498/08) przedmiot no (548/08)	stop miedzi stop miedzi żelazo	przy stawach kolanowych w jamie grobowej prawa s., przy kościach stopy
C97	14/08		no	3,5–4,5 r.	<i>infans I</i>	W	C-W1	VII	przedmiot no (516/08) przedmiot no (530/08) odpad produkcyjny – wytopek (549/08)	żelazo żelazo stop otowiu	prawa s., przy miednicy w jamie grobowej lewa s., przy k. przedramienia (poniżej kości)
C98	15/08		K	45–55 l.	<i>maturus/</i> <i>senilis</i>	W	C-W1	VII	grzebień (499/08) przedmiot no (513/08)	poroże żelazo	w jamie grobowej w jamie grobowej

Nr katalogowy	Nr polowy grobu	Jama	Płeć	Wiek	Grupa wieku	Orientacja	Skupienie	Zespół	Przedmiot	Surowiec	Lokalizacja
C99	16/08		no	1,5–2,5 r.	<i>infans</i> I	WNW	C-WNW1	VII	paciorek (506/08)	szkło	przy czaszce
C100	17/08		no	0–1,5 m.	<i>infans</i> I	no	no	II	klucz (542/08)	żelazo	lewa s., na części bliższej k. piszczelowej w jamie grobowej
C101	18/08	strop	M	40–50 l.	<i>maturus</i>	NWbW	no	I	przedmiot no, blaszka (517/08)	stop miedzi	lewa s., przy kościach stopy
C102	19/08		no	1–3 l.	<i>infans</i> I	no	no	VI	pierscionek typu I (543/08)	stop miedzi	lewa s., przy kościach stopy
C103	20/08		M	40–50 l.	<i>maturus</i>	W	C-W1	VI	przedmiot no (550/08)	żelazo	prawa s., przy kościach stopy
C104	21/08		M	no	dorośli	W	C-W1	VII	przedmiot no (551/08, 552/08)	żelazo	prawa s., przy kościach stopy
C105	22/08		K	25–35 l.	<i>adultus</i>	W	C-W1	IV	przedmiot no (553/08)	kość	przy kręgarach szyjnych
C106	23/08	strop	K	35–45 l.	<i>maturus</i>	WNW	C-WNW1	III	gwoździ (667/08)	żelazo	prawa s., przy czaszce
C107	24/08		M	30–40 l.	<i>adultus/ /maturus</i>	W	C-W1	I	kolec (570/08)	kość	lewa s., przy czaszce
C108	25/08		K	35–45 l.	<i>maturus</i>	W	C-W1	III	przedmiot no (571/08)	żelazo	prawa s., przy kościach podudzia
C109	26/08		M	35–45 l.	<i>maturus</i>	W	C-W1	I	kabłczek IIIC (574/08)	stop miedzi+i-miedź	prawa s., przy czaszce
C110	27/08		M	30–35 l.	<i>adultus</i>	W	C-W1	III	kabłczek IIIC (575/08)	stop miedzi+i-miedź	prawa s., przy czaszce
C111	28/08	strop	no	6–10 l.	<i>infans</i> II	W	C-W1	III	pierscionek (?) typu III (572/08)	stop miedzi	lewa s., przy paliczkach ręki
C112	29/08	strop	no	17–20 l.	<i>juvenis</i> II	WNW	C-WNW1	VI	nóż (576/08)	żelazo	lewa s., pod miednicą
C113	30/08	strop	M	50–60 l.	<i>senilis</i>	WbN	C-WbN1	VII	nóż (600/08)	żelazo	lewa s., przy miednicy
C114	31/08	strop	no	14–17 l.	<i>juvenis</i> I/II	W	C-W1	I	gwoździ (598/08)	żelazo	w jamie grobowej
									przedmiot no, blaszka (599/08)	metal	prawa s., przy cz. bliższej k. udowej
									nóż (602/08)	żelazo	prawa s., przy cz. dalszej k. udowej
									nóż (592/08)	żelazo	prawa s., na miednicy
									krzesiwo (567/08, 568/08, 569/08)	żelazo	lewa s., przy miednicy
									kabłczek IIIA (590/08)	stop miedzi+i-srebro	lewa s., na paliczku
									kabłczek IIIA (591/08)	stop miedzi+i-srebro	lewa s., pod czaszką
									przedmiot no (593/08)	żelazo	w jamie grobowej
									brak		
									brak		
									nóż (614/08)	żelazo	w jamie grobowej
									haczyk do wędki (612/08)	żelazo	w jamie grobowej
									pierscionek typu III (610/08)	stop miedzi	w jamie grobowej
									okucie (625/08)	żelazo	lewa s., przy głowce k. udowej (powyżej poziomu kości)
									el. pochewki do noża (665/08)	stop miedzi	w jamie grobowej
									przedmiot no, blaszka (611/08)	żelazo	w jamie grobowej
									przedmiot no (615/08)	żelazo	prawa s., przy kości ramieniowej
									podkowa (628/08)	żelazo	w jamie grobowej
									przedmiot no (629/08)	żelazo	w jamie grobowej
									przedmiot no (635/08)	żelazo	w jamie grobowej
									kółko (630/08)	szkło	w jamie grobowej

2. CHARAKTERYSTYKA CMENTARZYSKA

Elżbieta Indycka

2.1. Lokalizacja cmentarzyska

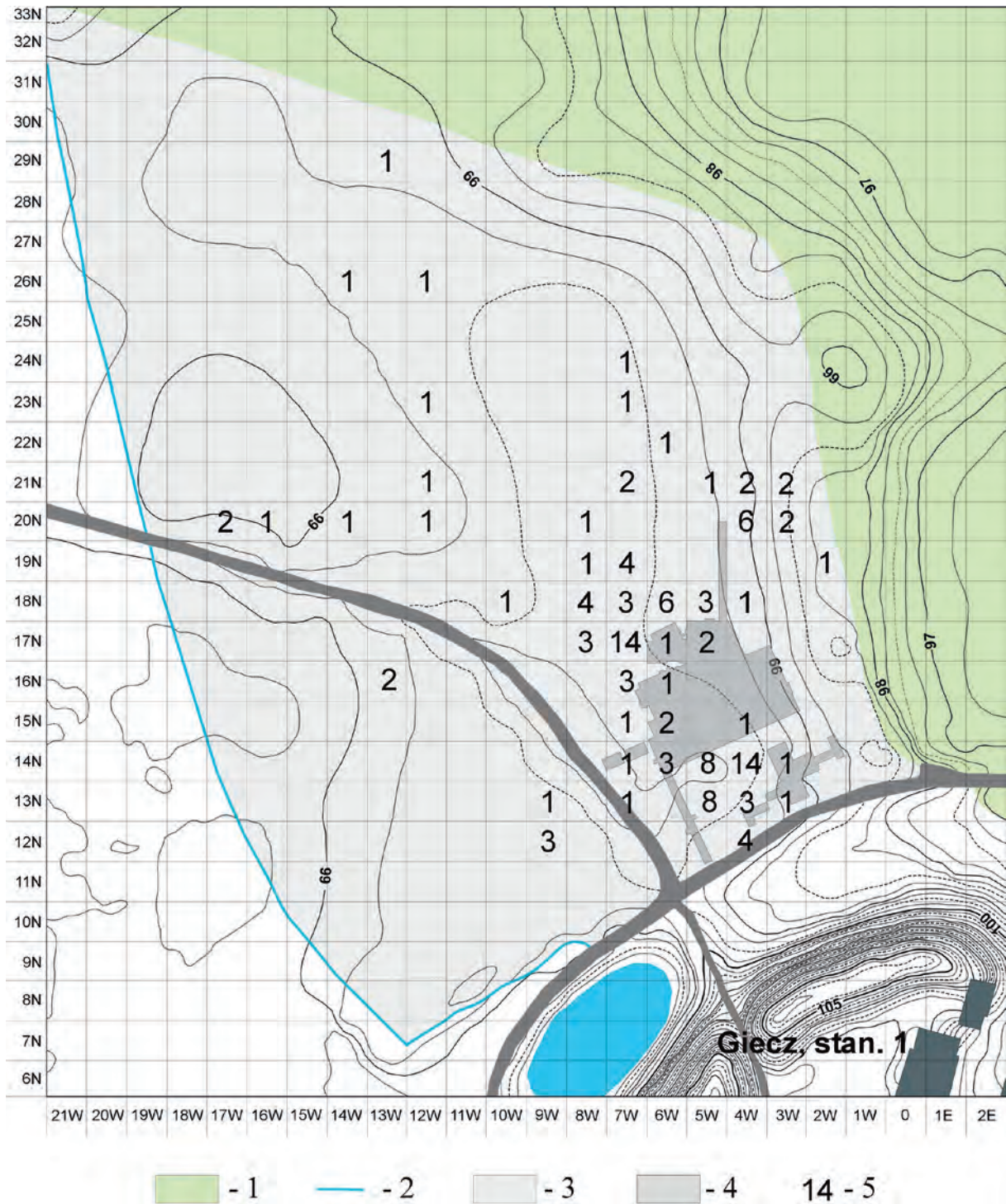
W topografii gieckiego zespołu osadniczego zwraca uwagę lokalizacja analizowanego cmentarzyska. Znajduje się ono tuż obok grodziska, w niewielkiej odległości od północnej linii wałów, od których oddziela je płytkie zagłębienie. Cmentarzysko zajmuje niewielkie wyniesienie terenu po zachodniej stronie jeziora gieckiego. Ponadto położone jest ono w bezpośrednim sąsiedztwie pozostałości mostu (stan Gz2), który we wczesnym średniowieczu był częścią szlaku komunikacyjnego. Przy zachodnim brzegu jeziora trakt rozwidlał się w na południe (w kierunku bramy do grodu, usytuowanej we wschodniej linii wałów) i prawdopodobnie na północ w kierunku do Poznania (Wędzki 1958; Kostrzewski 1968).

Zatem znajduje się ono pomiędzy grodziskiem (Giecz-Grodziszczko, stan, 1) a osadą po wschodniej stronie jeziora (stan.Gz3), a także pomiędzy cmentarzyskami Gz3 i Gz10.

Zachodnia linia brzegowa gieckiego jeziora wyznaczała naturalną wschodnią granicę wczesnośredniowiecznego cmentarza, ale na faktyczną przestrzeń, którą zajmowały groby w tej jego części wskazuje niemal prosta linia, wzdłuż której były one rozlokowane. Natomiast jego granicę południową stanowiła krawędź obniżenia (o szerokości około 20 m) znajdującego się na północ od wałów grodziska. Tę granicę dodatkowo wyznaczał przebieg palisadowego płotu (Miciak 2005), który zbudowano w odległości około 40 m od obecnego przebiegu północnej linii wałów grodu i niemal na krawędzi zagłębienia pomiędzy grodem a cmentarzem. Podczas badań wykopaliskowych nie osiągnięto granic północnej i zachodniej.

Na podstawie rozmieszczenia kości ludzkich na powierzchni stanowiska (ryc. 1) można przypuszczać, że zachodnia granica znajduje się tuż przy współczesnej polnej drodze. Stosunkowo liczny materiał kostny zarejestrowano na obszarze położonym bezpośrednio (szerokości około 10–20 m) przy północno-zachodniej i północnej granicy wykopów. Mimo iż w sondażu poprowadzonym w kierunku północnym nie odkryto grobów, prawdopodobny zasięg cmentarzyska od tej strony można wyznaczyć w oddaleniu do 40 m od granic wykopu. Wobec tego, w przybliżeniu, cmentarz zajmować mógł obszar o wymiarach około 60 × 80 m, co oznacza, że dotychczas zbadano około jedną trzecią jego powierzchni.

Natomiast koncentracja kości w południowej części cmentarzyska wskazuje, że także na tym terenie spodziewać się można kolejnych grobów.

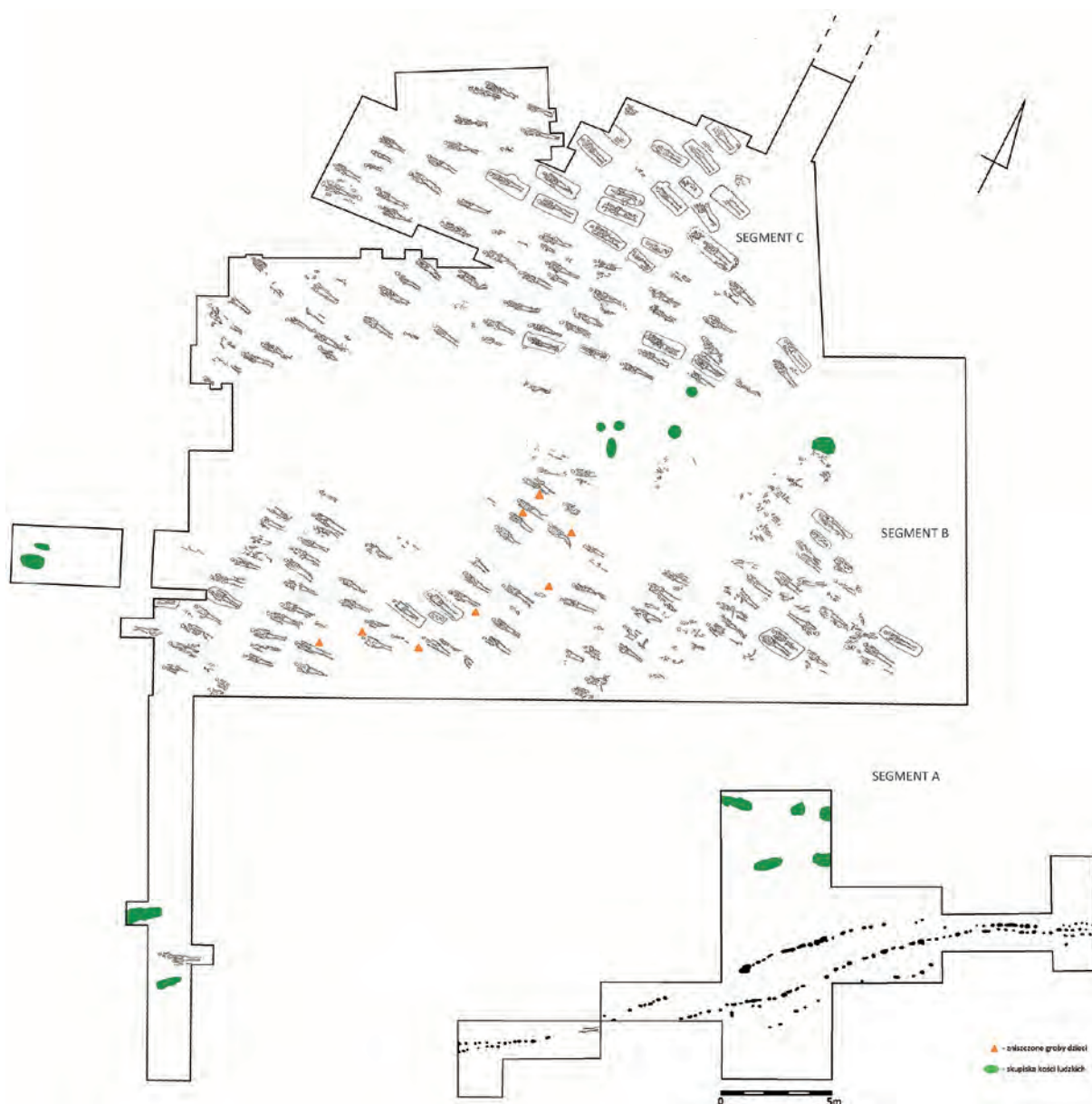
Ryc. 1. Giecz, stan. 4. Rozmieszczenie kości ludzkich zarejestrowanych podczas badań powierzchniowych w roku 2006 (rys. J. Wierzbicki, oprac. T. Krysztofiak): 1 – zachodni zasięg jeziora, 2 – rów melioracyjny, 3 – stanowisko, 4 – wykopy z lat 1999–2008, 5 – liczba kości ludzkich na arze

Fig. 1. Giecz, site 4. Distribution of human bones recovered during surface surveys in 2006 (drawn by J. Wierzbicki, ed. T. Krysztofiak): 1 – western reach of the lake, 2 – drainage ditch, 3 – the site, 4 – excavated area (1999–2008), 5 – number of human bones in an area of land

2.2. Organizacja przestrzeni cmentarzyska

Rozmieszczenie 281 grobów, które dotychczas odkryto na zbadanej części cmentarzyska wskazuje, że były one rozlokowane w trzech, oddzielonych od siebie segmentach (Parker Pearson 1999: 12–13), które oznaczono literami A, B i C (ryc. 2). Wyróżnione segmenty charakteryzują się różną liczbą grobów, ich odmiennym rozmieszczeniem w ich obrębie oraz zagęszczeniem, a przede wszystkim zróżnicowaną orientacją.

Segmenty te, rozciągające się na osi wschód–zachód, usytuowane były mniej więcej równoległe względem siebie. W ramach segmentów większość grobów rozmieszczonych było obok siebie w rzędach, a niektóre z nich rozlokowane były pomiędzy rzędami.

Ryc. 2. Giecz, stan. 4. Rozmieszczenie grobów, skupisk kości i jam ze szczątkami ludzkimi na zbadanej w latach 1999–2008 części cmentarzyska

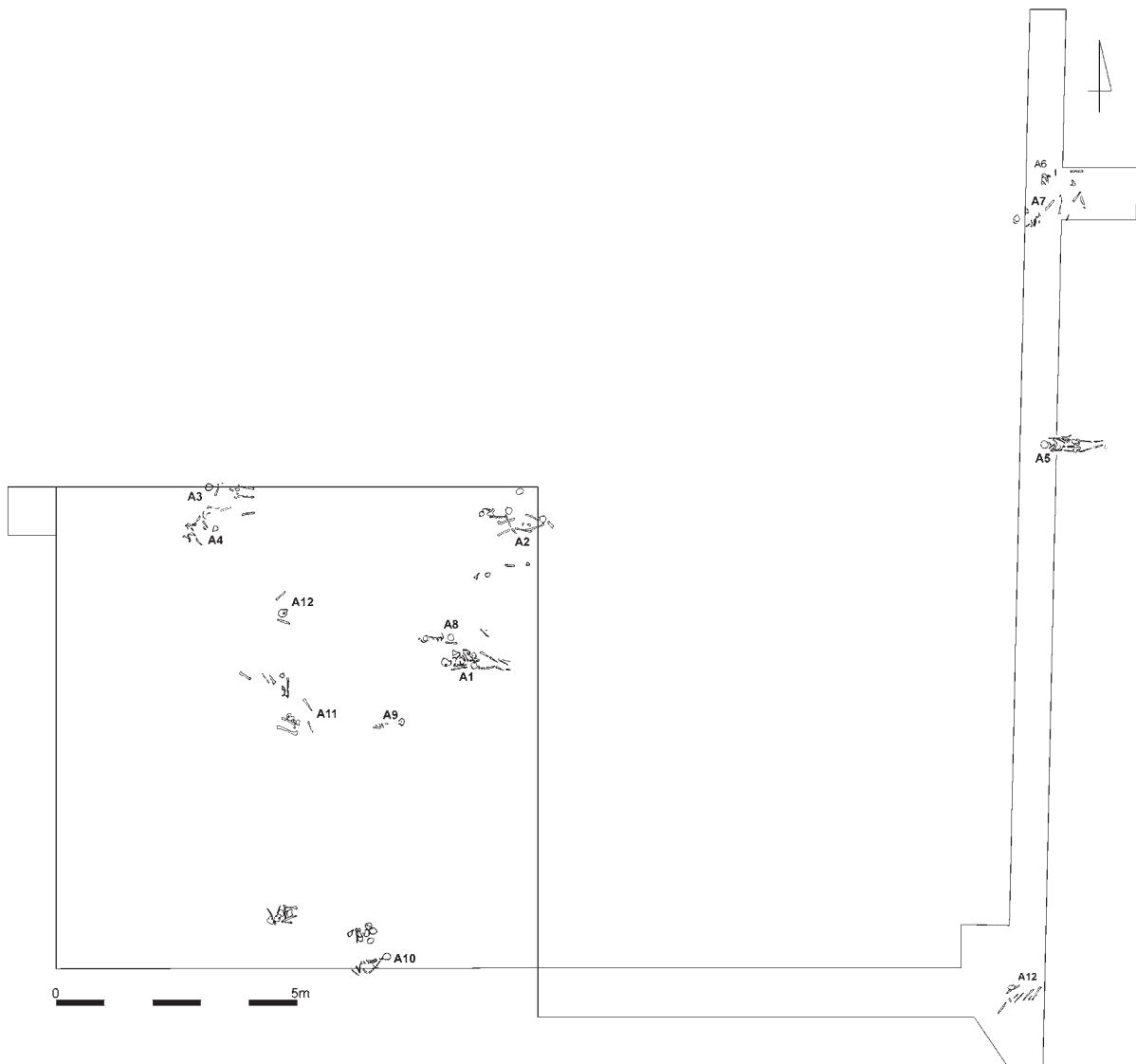
Fig. 2. Giecz, site 4. Distribution of graves, clusters of bones, and pits with human remains within the area of the cemetery excavated between 1999 and 2008

Pomiędzy segmentami B i C znajduje się powierzchnia, na której nie było grobów. Ponieważ groby w północnej części segmentu B rozlokowane są nieregularnie, dlatego różne są odległości pomiędzy tymi segmentami: od około 3 m w części wschodniej, poprzez 2 m w części środkowej, do 7 m w części zachodniej. Najbliżej siebie (nieco ponad 2 m) położone są groby części centralnej, przez co obszar, na którym nie było grobów można podzielić na większy – zachodni, i mniejszy – wschodni.

Na podstawie dotychczasowych wyników badań południowej części cmentarzyska nie jest możliwa charakterystyka rozmieszczenia grobów na obszarze segmentu A, a tym samym określenie wielkości spodziewanej „pustej” przestrzeni pomiędzy segmentami A i B.

Jako **segment A** oznaczono obszar zajmujący dolne partie południowego stoku pierwotnego wyniesienia oraz teren u jego podnóża, który badany był w roku 1959 (ryc. 2). Kolejne prace wykopaliskowe w tej części stanowiska ujawniły następane kilka grobów, a także pozostałości palisadowego ogrodzenia.

W tej części cmentarzyska odsłonięto 16 grobów (A1–A16), osiem skupisk kości oraz siedem jam zawierających wtórnie złożone elementy szkieletów, z czego w dwóch znajdowały się tylko czaszki (ryc. 3).

Ryc. 3. Giecz, stan. 4. Rozmieszczenie grobów odkrytych w roku 1959 (segment A)

Fig. 3. Giecz, site 4. Distribution of graves excavated in 1959 (segment A)

Na tym obszarze odległość pomiędzy grobami/skupiskami kości na osi wschód–zachód wynosi ponad 25 m, natomiast prawdopodobna odległość pomiędzy nimi na osi północ–południe ponad 10 m. Na podstawie rozmieszczenia bardzo zniszczonych grobów odsłoniętych w tej części cmentarzyska nie jest możliwe stwierdzenie czy były one ułożone w rzędach.

Na zbadanej części segmentu zarejestrowano groby indywidualne, zorientowane w różne strony, przy czym nie określono orientacji dla siedmiu z nich. W zachodniej jego części, w jednym miejscu, pogrzebano dwóch osobników.

Segment B to obszar usytuowany na południowym stoku pierwotnego wyniesienia, położony na północ od segmentu A. Odległość pomiędzy najdalej od siebie położonymi odkrytymi szczątkami ludzkimi na osi wschód–zachód wynosi około 42 m, a na osi północ–południe nieco powyżej 13 m. Na tym terenie znajdowało się 151 grobów (B1–B151). Dodatkowo w jego północnej części zarejestrowano pięć skupisk kości oraz obszerną jamę ze szczątkami ludzkimi, zadokumentowano też zarysy dziewięciu jam grobowych.

Groby orientowane były w różne strony, a w przypadku 18% grobów zniszczonych (N = 151) i przy braku zarysu jamy grobowej określenie ich orientacji jest niemożliwe. Większość grobów usytuowana była w rzędach liczących od trzech do 14 grobów, rozciągających się mniej więcej na linii północ–południe (ale nie były one rozlokowane wzdłuż linii prostej). Odległości pomiędzy grobami w kolejnych rzędach były zróżnicowane. Niekiedy wolnego miejsca było na tyle dużo, że możliwe było wykopanie kolejnej jamy grobowej. Odnotowano też przypadki umiejscowienia grobów pomiędzy rzędami. Należy podkreślić, że w rzędach, obok siebie, znajdowały się groby o odmiennych orientacjach, czego wyraźną ilustracją są dwa rzędy w zachodniej części segmentu.

Natomiast we wschodniej części segmentu groby o odmiennych orientacjach przecinały się, dlatego układ kolejnych rzędów nie jest zbyt wyraźny.

W części wschodniej tego segmentu odkryto jedyne, i tym samym wyróżniające się na cmentarzysku, skupienie z nielicznymi grobami dziecięcymi.

W segmencie B zarejestrowano groby indywidualne, nie stwierdzono pewnych przypadków grobów zbiorowych jednoczasowych. Odkryto też groby, w których kilkakrotnie grzebano zmarłych, przy czym kolejne pochówki oddalone były w czasie.

Kolejny **segment (C)** wydzielono w północnej części zbadanego obszaru stanowiska (na stoku i krawędzi wyniesienia), na północ od segmentu B i równolegle do niego. Na tym obszarze odkryto 114 grobów: C1–C114 oraz skupiska kości. Odległość pomiędzy najdalej od siebie położonymi odkrytymi grobami na osi wschód–zachód wynosi około 29 m, na osi północ–południe około 16 m. Odsłonięto 34 jamy grobowe, zadokumentowane w większości na poziomie, na którym leżały kości, a w dziewięciu przypadkach uchwycono je powyżej szkieletów.

Także w tej części cmentarzyska zmarłych chowano w rzędach, ale – w przeciwieństwie do segmentu B – niezbyt blisko siebie, z tego powodu rzędy w tym segmencie są dłuższe. Układały się one na linii północ–południe. Również w tym segmencie, zwłaszcza w jego wschodniej części, regularny układ rzędów został zakłócony przez groby, które znajdowały się pomiędzy nimi, oraz różną ich orientacją. W segmencie C najwięcej było grobów indywidualnych. Zarejestrowano także miejsca kilkakrotnie wykorzystane w celach grzebalnych, nie odnotowano natomiast przypadku, by przecinały się groby odmiennie zorientowane.

3. CHARAKTERYSTYKA GROBÓW

Elżbieta Indycka

Podczas prac wykopaliskowych odkryto 281 grobów oraz skupiska kości ludzkich, które w większości są pozostałościami grobów niemal kompletnie zdewastowanych. W przypadku obiektów bardzo zniszczonych, podejmując decyzję o klasyfikowaniu odkrytych szczątków, stosowano zasadę sformułowaną przez Janusza Pionka (1996, s. 44), zgodnie z którą „...nawet dwie kości zalegające w ten sposób, iż stanowią »układ anatomiczny« (a więc nie są przemieszczone względem siebie) uznaje się za pochówek szkieletowy”. Od tej zasady niekiedy odstępowano, szczególnie w przypadku szczątków dziecięcych, w sytuacjach, gdy odkrywano je w jednym miejscu, na niewielkiej przestrzeni.

Dodać trzeba, że w toku użytkowania cmentarza, jak i po zaprzestaniu grzebania zmarłych w tym miejscu rozmaite czynniki powodowały zmiany w obrębie pierwotnych grobów, które manifestują się przede wszystkim zakłóceniami układu kości szkieletów. Poprawne wyróżnienie takich przypadków wymaga specjalistycznej analizy wszelkich informacji na temat każdego grobu, a ponieważ takich badań dotąd nie wykonano, musimy poprzestać na ogólnych spostrzeżeniach.

Do opisu grobów oraz rozmaitych relacji pomiędzy nimi zastosowano kwestionariusz badawczy omówiony przez Arkadiusza Marciniaka i Hannę Kowalewską-Marszałek (2012: 507–508), z zastrzeżeniem, że wszelkie uwagi oparto wyłącznie na obserwacjach archeologa¹.

3.1. Groby indywidualne

Na analizowanym cmentarzysku zdecydowana większość obiektów sepulkralnych to groby indywidualne (pojedyncze), zachowane w dość dobrym stanie, pozwalającym na rekonstrukcję ułożenia ciała zmarłego jak i oznaczenie miejsc, gdzie złożono przedmioty. Wobec braku zarysów jam grobowych nie wyróżniono grobów zbiorowych, tj. takich, w których w tym samym, bądź w bardzo krótkim odstępie czasu złożono obok siebie dwoje i/lub więcej zmarłych. Przypuszczenie o istnieniu takich grobów wysnuwamy tylko na podstawie tego, że niektóre z nich znajdowały się bardzo blisko siebie, np. groby B49 i B50 oraz B82 i B83.

---

¹ Pani dr Katarzynie Harabasz z Katedry Archeologii Uniwersytetu Szczecińskiego dziękuję za dyskusję nad tymi zagadnieniami.

3.1.1. Jamy grobowe

Podczas prac wykopaliskowych na omawianym cmentarzysku zadokumentowano zarysy 49 jam grobowych (co stanowi 17,4% wszystkich grobów, N = 281). Przy sześciu szkieletach kontury jam widoczne były tylko częściowo, a w pozostałych przypadkach zarysy jam były nieczytelne nawet na poziomie zalegania szkieletu.

W segmencie A przy żadnym ze szkieletów nie uchwycono zarysu jamy grobowej. Natomiast w segmencie B całkowity zarys zadokumentowano przy dziewięciu szkieletach: w pięciu przypadkach (B45, B49, B50, B150, B151) ich kontury zarejestrowano tylko na spągu jamy, a w czterech (B46, B117, B118 i B119) także powyżej szkieletów. W trzech kolejnych przypadkach (B111, B113, B126), oraz przy grobach B120 i B126, granice jam były nieregularne, bądź nie uchwycono ich w całości.

W obrębie segmentu C zadokumentowano kontury 33 jam grobowych zachowanych w różnym stanie. Jednak w tym segmencie częściej odkrywano je powyżej poziomu, na którym leżał szkielet (C66, C87, C88, C89, C90, C94, C101, C114), lecz w tych przypadkach nie uchwycono ich spągu. Biorąc pod uwagę, że niektóre z tych grobów były powtórnie otwierane, trudno stwierdzić czy zarejestrowano pierwotny, czy wtórny zarys jamy. W przypadku grobów powtórnie otwieranych nie zarejestrowano śladów innych (sondażowych czy nietrafionych) wkopów. Zarysy stropu i spągu jamy grobowej zadokumentowano w pięciu przypadkach (C6, C48, C50, C71, C106).

W licznych przypadkach jako ślady wkopów grobowych interpretowano odcinki linii (wyznaczających granice pomiędzy warstwami) przebiegające przy szkieletach.

Zadokumentowane zarysy jam najczęściej miały kształt czworoboku o łukowatych narożnikach, a linie wkopów przebiegały w odległości od 5 do 20 cm od szkieletów. Biorąc pod uwagę wymiary jam, zauważyć można, że niemal w każdym przypadku szerokość jamy przy górnej części szkieletu jest nieco większa niż w partii przy kościach stóp, a zatem ich rzuty poziome miały kształt zbliżony do trapezu. W dwóch przypadkach odnotowano owalny kształt jamy.

W możliwych do obserwacji sytuacjach stwierdzono, że ścianki boczne większości jam były lekko ukośne – w przekrojach pionowych miały kształty zbliżone do trapezu.

Dno wkopów grobowych najczęściej były płaskie. Liczne są jednak przypadki, gdy lewa lub prawa strona, albo górna lub dolna część szkieletu, leżała nieco wyżej (zob: ryc. 3: 3–5). Odnotowano przypadek (np. grób B13) znacznej różnicy pomiędzy poziomem kości przedramion i stóp, wynoszącej niemal 40 cm. Nierówne było też dno jamy C64 – kości miednicy leżały około 25 cm wyżej niż łopatki i kości stóp.

Na podstawie obserwacji ułożenia szkieletów przypuszczać można, że niektóre z nich (np. grób B31) w częściach przydennych były bardzo wąskie, w przekroju zbliżone kształtem do litery V (zob: ryc. 3: 1, 2).

Zasadniczo długość jam odpowiadała długości złożonych w nich ciał zmarłych. W większości jam nie stwierdzono żadnych niewątpliwych konstrukcji czy to z drewna, czy z kamieni. Jedynie w przypadku grobu B46, na stropie obszernej jamy grobowej, zarejestrowano dwa oddalone od siebie nikłe ślady drewna, układające się na kształt prostokąta. Natomiast na poziomie szkieletu, pomiędzy linią zarysu jamy a szkieletem, zachowała się częściowo tylko jedna wąska smuga; nie stwierdzono pozostałości drewna pod szkieletem. Smugę drewna zarejestrowano także przy szkielecie C106. Uchwycono ją po prawej stronie, niemal na całej jego długości, w odległości około 5 cm od kości kończyny górnej. Około 10 kamieni zarejestrowano przy szkielecie C105, ale znajdowały się one powyżej poziomu, na którym leżał szkielet. Wobec braku zarysu jamy, która powinna je obejmować, trudno uznać je za pozostałości obstawy.

W sytuacjach gdy przy szkielecie widoczny był zarys jamy można zauważyć, że najczęściej osie szkieletów były równoległe do ich dłuższych ścianek (zwłaszcza w jamach wąskich). Odnotowano tylko kilka przypadków, gdy oś szkieletu przebiegała nieco ukośnie w stosunku do ścianek jamy. Nie dostrzeżono wyraźnych różnic form jam grobowych w segmentach.

Problemy z wydzieleniem jam grobowych nie pozwoliły na zidentyfikowanie grobów zbiorowych – jednoczasowych, w których ciała zmarłych składano blisko obok siebie.

3.1.2. Układ szkieletów

Porządek wszystkich elementów grobu (konstrukcji wewnątrz jam, szkieletu, przedmiotów), jaki możemy zaobserwować w momencie ich odkrycia, stanowi rezultat oryginalnego, pierwotnego układu oraz następujących po sobie procesów tafonomicznych.

Badania układu kości szkieletu mają kluczowe znaczenie dla identyfikacji i interpretacji procesów podepozycyjnych, których analiza w znacznym stopniu wzbogaca wnioski m.in. na temat sposobów grzebania zmarłych (obecność lub brak całunów, trumien), pozycji w jakiej złożono ciało, wyjaśnia niektóre przyczyny przemieszczeń kości i przedmiotów, ujawnia ślady niemal każdej ingerencji w obrębie grobów, będących wyrazem zwyczajów lub rabowania grobów.

Niezakłócony układ szkieletów

W wielu grobach odsłonięto niemal kompletne szkielety w układzie anatomicznym: kości kończyn górnych leżały tuż przy żebrach i równolegle do osi kręgosłupa, a kości kończyn dolnych równolegle względem siebie, przy czym w wielu przypadkach kości kończyn górnych leżały bezpośrednio przy żebrach, a dolnych bardzo blisko siebie (ryc. 1: 1, 2). Efekt „ściśnięcia” szkieletu podkreśla też ułożenie żeber i miednicy. Tylko w nielicznych przypadkach miednice były „zamknięte”, tzn. kości łonowe stykały się ze sobą (np. w grobach: B9, B10, B86, B89, B110, C4). W większości przypadków były od siebie nieco oddalone. Natomiast w grobach B51, B66, B87 były niemal całkowicie „otwarte”.

Na analizowanym cmentarzysku powszechne było składanie ciał zmarłych na plecach z wyprostowanymi kończynami.

Na tym cmentarzysku odkryto też groby, w których ułożenie szkieletu wskazuje, że ciało zmarłego lub tylko kończyny złożono inaczej.

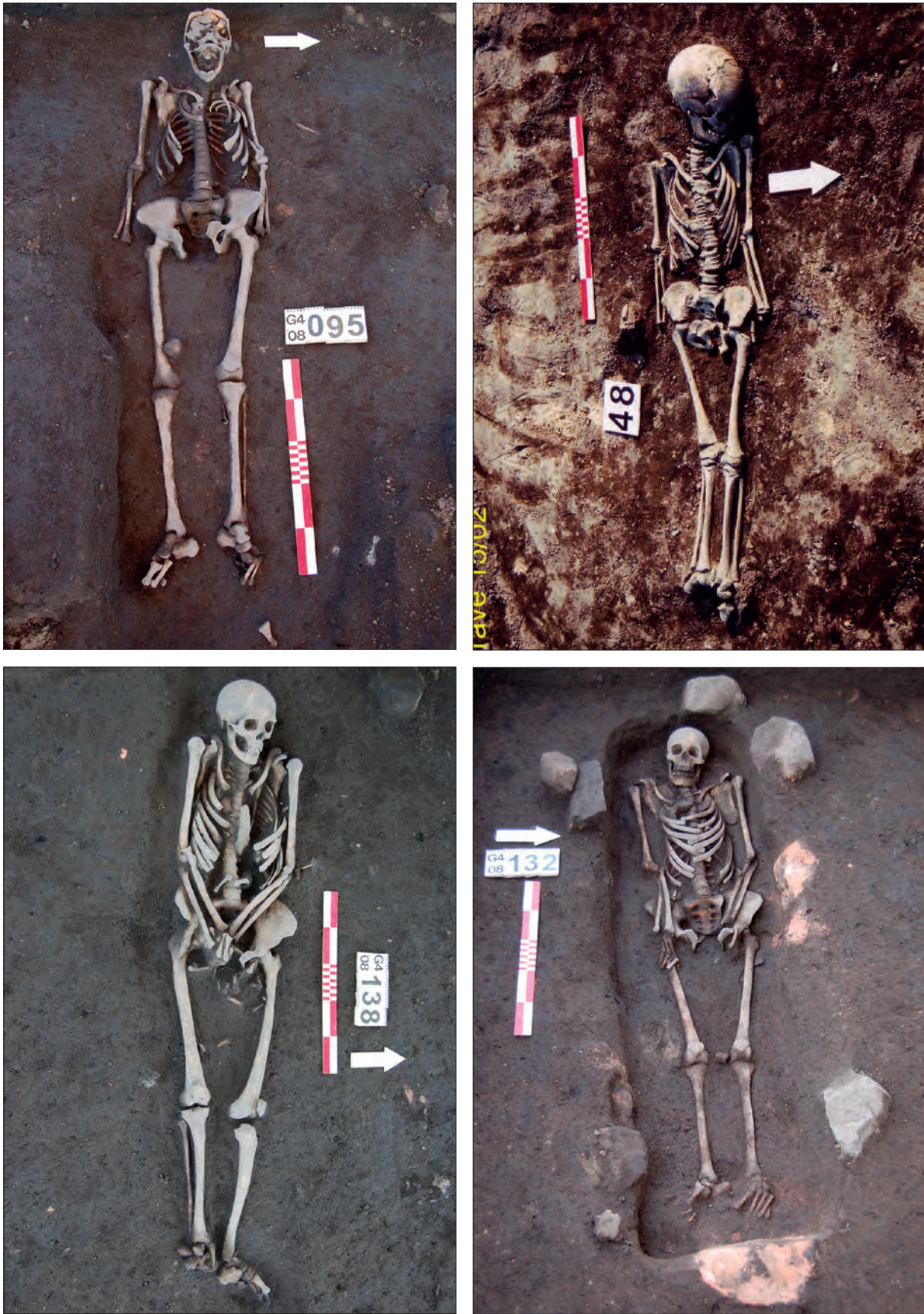
W segmencie B zarejestrowano cztery przypadki, w których kości przedramion leżały na miednicy (B13, B49, B105, B132), natomiast w segmencie C uchwycono siedem takich przypadków (C19, C38, C66, C93, C105, C108, C112). Dość często na miednicy leżała tylko kość łokciowa bądź promieniowa, np. B19, B66, B99, C34, C63, C85, C103, C113, jednak w tych sytuacjach prawdopodobnie kości uległy przemieszczeniu.

Tylko w jednym przypadku odnotowano wyraźnie odmienne ułożenie kończyny górnej. Zmarłemu mężczyźnie z grobu B112 (W, *maturus*) prawą kończynę zgięto w ten sposób, że dłoń znajdowała się przy brodzie (ryc. 2: 1).

Kości rąk – najczęściej rozproszone – znajdowano na kości krzyżowej, pomiędzy kośćmi udowymi lub po ich zewnętrznych stronach. Tylko w nielicznych przypadkach kości rąk spoczywały na kościach udowych. Podobnie rozwleczone były kości stóp. Niezakłócony ich układ zarejestrowano w nielicznych przypadkach (ryc. 1: 3, 4).

Nieliczne były groby, w których zmarłych złożono z ugiętymi kończynami dolnymi. Dwukrotnie były to groby dzieci: A10 (E, *infans*) i B102 (WSW, *infans* I). Z lekko ugiętymi kończynami dolnymi pochowano też kobietę z grobu B120 (WNW, *maturus*). W tych przypadkach nie zarejestrowano zarysu jamy, dlatego trudno stwierdzić czy takie ułożenie kończyn było celowe, czy jama była zbyt krótka (ryc. 2: 3, 4).

Odnotowano także dwa inne przypadki odmiennego ułożenia jednej kończyny dolnej: w grobach B112 (W, *maturus*) i C3 (WNW, M, *adultus*) prawą kończynę zgięto i położono na lewym udzie (ryc. 2: 1). Zarejestrowano kilka przypadków, w których układ szkieletu wskazuje na ułożenie ciała zmarłego na boku. W ten sposób złożono ciała zmarłych dzieci i osobnika młodocianego w gro-

Ryc. 1. Giecz, stan. 4. Przykłady szkieletów o niezakłóconym układzie: 1 – C98, 2: B88; 3 – C108: 4 – C105 (fot. T. Krysztofiak, K. Zamelska-Monczak)

Fig. 1. Giecz, site 4. Examples of skeletons with undisturbed arrangement: 1 – C98, 2: B88; 3 – C108: 4 – C105 (photo by T. Krysztofiak, K. Zamelska-Monczak)

3. Charakterystyka grobów

Ryc. 2. Giecz, stan. 4. Przykłady odmiennego ułożenia szkieletu: 1 – B112; 2 – C33; 3 – B102; 4 – B120 (fot. P. Świetlik, K. Zamelska-Monczak, E. Indycka)

Fig. 2. Giecz, site 4. Examples of skeletons with different position: 1 – B112; 2 – C33; 3 – B102; 4 – B120 (photo by P. Świetlik, K. Zamelska-Monczak, E. Indycka)

bach: A10 (E, *infans*), C99 (WNW, *infans* I) i C1 (WbN, *juvenis* I/II). Zmarłych złożono na lewym boku, przy czym dziecko z grobu A10 z ugiętymi nogami. Dziecko z grobu C33 (W, *infans* I) pochowano na prawym boku (ryc. 2: 2). W przypadku tych grobów zakłócone były układy kości szkieletów.

Biorąc pod uwagę powyższy opis można zauważyć, że grzebanie zmarłych w innej, niż ogólnie przyjętej pozycji nie daje się wpisać w powtarzalny schemat działań.

Zakłócony układ szkieletów

Na podstawie obserwacji układu kości szkieletu wyróżnić można takie, w których specyficzny układ niektórych kości (np. kręgosłupa, żeber, miednicy czy kości kończyn dolnych) powstał w wyniku osunięcia się kości (po zaniku połączeń stawów i ścięgien) do pustej przestrzeni (ryc. 3: 1, 2). Pusta przestrzeń powstaje m.in. w wąskiej jamie grobowej o v-kształtnym dnie, pomiędzy zwłokami a spągiem jamy (Durczak 2013: 119). Niektóre kości szkieletu osuwały się także do nory wykopanej przez zwierzęta. Z przesunięciami kości mamy do czynienia także wówczas, gdy ciała zmarłych złożono w jamach z nierównym dnem (ryc. 3: 3–5).

Zarejestrowano też liczne przypadki grobów zawierających szkielety z wyróżniającym się układem naruszonych i przemieszczonych kości, które wymagają wnikliwych badań². Niektóre z nich powstały w wyniku ingerencji człowieka w pierwotny grób, czyli były ponownie otwierane, z innych powodów niż złożenie do tego samego grobu kolejnego zmarłego. Ponieważ skala ingerencji była różna, a ponadto w wielu przypadkach kości były ponownie przemieszczane przez zwierzęta lub podczas prac polowych, niemożliwe jest prawidłowe wyróżnienie wszystkich takich grobów (zwłaszcza dziecięcych, oraz tych, które znajdowały się bezpośrednio pod warstwą orną). Poprawną interpretację układów przemieszczonych kości utrudnia też fakt, że nie w każdym przypadku ingerencja obejmowała cały szkielet. Podkreślić należy, że naruszenia kości w tych przypadkach są podobne (ryc. 4).

Główną cechą omawianych tu grobów jest to, że wszystkie kości znajdowały się blisko siebie, w obrębie jamy grobowej (inaczej niż w przypadkach rozwleczenia szkieletów przez maszyny rolnicze, gdy niektóre kości znajdowano w oddaleniu od szkieletu). W większości tych grobów czaszki odwrócone były otworami potylicznymi do góry, kręgi kręgosłupa i kości klatki piersiowej były „przemieszane”, a kończyn górnych, miednicy i kończyn dolnych naruszone i niekiedy odsunięte od ich naturalnych połączeń.

Omówione powyżej układy kości odnotowano w grobach dzieci, kobiet i mężczyzn.

W kilku przypadkach (nieco powyżej poziomu, na którym leżały kości) uchwycono zarysy jam grobowych, których nie odnotowano na poziomie szkieletu. Nie sposób stwierdzić czy były to zarysy pierwotnych, czy też wtórnych jam. Dodać też należy, że przy tych grobach nie wyróżniono śladów innych wkopów.

Na obszarze całego cmentarzyska wyróżniono co najmniej 55 grobów zawierających szkielety z tak zakłóconym układem kości (powtórnie otwieranych), przy czym zdecydowanie więcej, bo aż 44, znajdowało się na terenie segmentu C.

W obrębie segmentu B zadokumentowano co najmniej 11 indywidualnych grobów mających omówione wyżej cechy: były to groby pięciorga dzieci: B45 (WNW, *infans* I/II), B117 (E, *infans* I), B144 (NNW, *infans* I), B145 (WbN, *infans* II), B150 (WNW, *infans* I); osobnika w wieku młodzieńczym B22 (WNW, *juvenis* II); kobiety B106 (W, *maturus*) i czterech mężczyzn: B79³ (no, M, *adultus*), B46 (WNW, *maturus/senilis*) i B78 (WNW, *maturus/senilis*), B151 (WbN, *maturus*).

Większość grobów znajdowała się we wschodniej części segmentu, tylko groby dziecka B117 i kobiety B106 zarejestrowano w zachodniej jego części, a dwóch mężczyzn B78 i B79 w części środkowej, przy granicy południowej. Dodać należy, że powyżej szkieletu B106 znajdował się grób dziecka – niemal kompletny i tylko z nieznacznie naruszonymi kośćmi.

² Podczas badań wykopaliskowych te układy nie były analizowane przez antropologów.

³ Grób nieoznaczony na planie zbiorczym.

3. Charakterystyka grobów

Ryc. 3. Giecz, stan. 4. Przykłady grobów ze szkieletami o zakłóconym układzie: 1-2 – przykład ułożenia szkieletu w jamie o v-kształtnym dnie; 3-5 – przykład ułożenia szkieletu w jamie o nierównym dnie. 1 – B31, 2 – C32, 3 – B132, 4 – C64, 5 – C21 (fot. K. Zamelska-Monczak, E. Indycka)

Fig. 3. Giecz, site 4. Examples of graves with skeletal disturbances: 1. Example of a body deposited in a pit with a V-shaped bottom; 2. Example of a body deposited in a pit with an uneven bottom: 1 – B31, 2 – C32, 3 – B132, 4 – C64, 5 – C21 (photo by K. Zamelska-Monczak, E. Indycka)

3. Charakterystyka grobów

Ryc. 4. Giecz, stan. 4. Przykłady grobów z zakłóconym układem szkieletów (groby powtórnie otwierane): 1 – C72 (70); 2 – C90; 3 – C47; 4 – C89; 5 – C107; 6 – C109; 7 – C88; 8 – C111; 9 – C56 (fot. T. Krysztofiak, K. Zamelska-Monczak)

Fig. 4. Giecz, site 4. Examples of graves with displaced skeletons (reopened graves): 1 – C72 (70); 2 – C90; 3 – C47; 4 – C89; 5 – C107; 6 – C109; 7 – C88; 8 – C111; 9 – C56 (photo by T. Krysztofiak, K. Zamelska-Monczak)

Tylko w przypadku grobów dzieci (B64, B117 i B150) na poziomie szkieletów zarejestrowano zarysy jam grobowych o owalnym kształcie. W trzech grobach znaleziono kilka przedmiotów: w grobie kobiety (B106) – nóż, mężczyzny (B78) – pierścionek i przedmiot metalowy, a w grobie dziecka (B150) – skorupki jajka.

W segmencie C wydzielono co najmniej 42 indywidualne powtórnie otwierane groby (ryc. 5): 15 dziecięcych i jeden, w którym pogrzebano osobnika w wieku młodzieńczym, dziewięć kobiecych i 17 męskich. Były one różnie zorientowane, w tym: 27 w stronę W, dwa w stronę WbN, siedem w stronę WNW, jeden w stronę NWbW, trzy WSW, a w dwóch przypadkach określenie orientacji nie było możliwe. Odsłonięto je na całym obszarze segmentu C, jednak większość znajdowała się blisko siebie, w jego wschodniej części. Warto zwrócić uwagę, że w tej partii w jednym rzędzie i jeden obok drugiego odkryto aż 11 grobów: trojga dzieci, czterech kobiet oraz czterech mężczyzn. Tuż obok tego rzędu, po jego wschodniej stronie, znajdowały się kolejne groby trojga dzieci, kobiety i dwóch mężczyzn. W niewielkiej odległości od opisanego zgrupowania odkryto następne, powtórnie otwierane groby dwóch mężczyzn.

Ryc. 5. Giecz, stan. 4. Segment C. Rozmieszczenie grobów powtórnie otwieranych: 1 – dzieci i młodzież, 2 – kobiety, 3 – mężczyźni, 4 – nieokreślone

Fig. 5. Giecz, site 4. Segment C. Distribution of reopened graves: 1 – subadult, 2 – female, 3 – male, 4 – undetermined

W zachodniej i północno-zachodniej części segmentu C takich grobów było mniej, a te odsłonięte także zlokalizowane były blisko siebie. Stwierdzono tu 10 powtórnie otwieranych grobów męskich, pięć grobów dzieci i młodzieży i jeden kobiety. Tylko dwa, oddalone od siebie, groby o takich cechach (dziecko i kobieta) znajdowały się w południowo-zachodniej części segmentu C.

W grobach powtórnie otwieranych znaleziono wiele przedmiotów, z których tylko nieliczne odkryto w miejscu pierwotnego złożenia. Wśród nich było sporo przedmiotów zniszczonych, o nieokreślonej funkcji oraz 13 kabłączków, 19 noży, trzy pierścionki, dwie monety i trzy krzesiwa. Podkreślić jednak należy, że znalazły się tu przedmioty wyjątkowe, jak płytka z dekoracją ornamentalną, kolie ze szklanych paciorków, monety, odważnik żelazny, „haczyk do pasa” czy doskonale zachowany pierścień typu Orszymowice.

3.2. Stratygrafia grobów

W obrębie zbadanej części cmentarzyska zadokumentowano wiele miejsc, w których zmarłych grzebano kilkakrotnie, a ich pochówki oddalone były w czasie (ryc. 6).

Ryc. 6. Giecz, stan. 4. Lokalizacja miejsc kilkakrotnych pochówków na obszarze cmentarzyska
Fig. 6. Giecz, site 4. Location of multiple burials in the cemetery

W miejscach tych możliwa była obserwacja różnych relacji stratygraficznych (dotyczy to łącznie 74 grobów, zarówno dziecięcych, kobiecych, jak i męskich), które są rezultatem działań zamie-

rzonych bądź przypadkowych. Dostrzeżono także rozmaite sposoby traktowania szczątków zmarłych, których pogrzebano wcześniej.

W grobach uchwycono wyraźne ślady ingerencji – ponownego ich otwierania najczęściej w celu pogrzebania kolejnego zmarłego, czego konsekwencją było naruszenie i przemieszczenie albo usuwanie kości oraz znajdujących się w nich przedmiotów. Zaobserwowano, że ingerencje te, podejmowane z rozmaitych powodów, pozostawiły różniące się od siebie układy kości szkieletów.

Zastrzec jednak należy, że na skutek dewastacji grobów prawidłowe ustalenie orientacji zniszczonych szkieletów, zrekonstruowanie jam grobowych, a także określenie kolejności pochówków jest utrudnione, a niekiedy niemożliwe. Późniejsze procesy podepozycyjne i związane z nimi ponowne naruszenia szkieletów także utrudniają poprawną rekonstrukcję sekwencji kolejnych zdarzeń.

Zatem były to miejsca, gdzie szkielety (dobrze zachowane) leżały niemal dokładnie jeden na/lub (nieco wyżej) nad drugim. W innych – część kości z wcześniejszych grobów usunięto albo rozsunięto wzdłuż ścian nowej jamy. W następnych – wtórne groby przecięły groby pierwotne (pierwotne i wtórne groby były odmiennie zorientowane). Wskazane przypadki rejestrowano najczęściej, ale ponieważ miejsca te znajdowały się w pobliżu innych grobów, to niekiedy konsekwencją kilkakrotnych pochówków były też niezamierzone ingerencje w sąsiednie groby.

Specyficznym przypadkiem niezamierzonego „otwierania” grobów były także rozmaite prace ziemne prowadzone w ciągu wieków na tym obszarze, np. podczas kopania rowów przecięto groby C54, C104 i częściowo C72 (ryc. 7). Prawdopodobnie część kości znalezionych podczas tych prac zakopywano w specjalnie w tym celu przygotowanych jamach.

Ryc. 7. Giecz, stan. 4. Przykład grobu zniszczonego podczas kopania rowu: 1 – C60, 2 – C104 (fot. T. Krysztofiak)

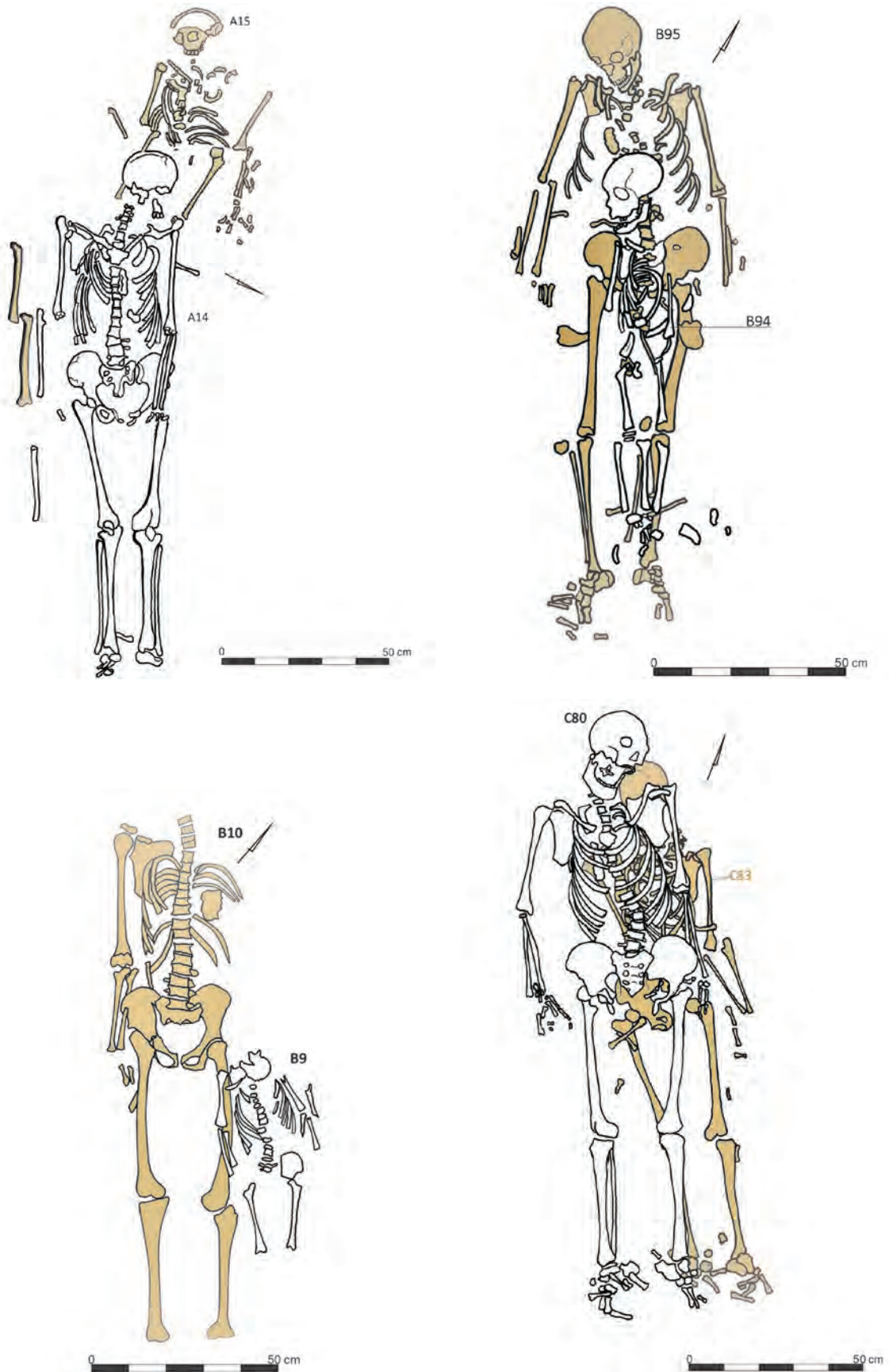
Fig. 7. Giecz, site 4. Example of a grave destroyed during digging a trench: 1 – C60, 2 – C104 (photo by T. Krysztofiak)

W segmencie A dotychczas odkryto jedno miejsce, w którym dwukrotnie grzebano zmarłych, w segmencie B odnotowano ich 22 (50 osobników), a w segmencie C osiem (22 osobniki). Niemal ze wszystkich szkieletów z omówionych poniżej grobów pobrano próbki do badań ¹⁴C AMS (Goslar, Indycka w tym tomie, tab. 1)

Na omawianym cmentarzysku zadokumentowano następujące układy szkieletów:

Szkielet grobu wtórnego na szkielecie grobu pierwotnego

- W segmencie A znajdował się grób dziecka i dorosłej kobiety (ryc. 8: 1). Ze szkieletu dziecka (A16, *infans* II) zachowała się górna część, ale kości były przemieszczone, a część prawdopodobnie została usunięta. Na szczątkach dziecka leżał dość dobrze zachowany szkielet kobiety (A15, *maturus*). Czaszka kobiety znajdowała się w miejscu miednicy dziecka. Prawdopodobnie podczas pochówku kobiety (oraz w wyniku innych procesów podepozycyjnych) naruszone i przemieszczone zostały dolne części szkieletu dziecka (kości długie znajdowały się z lewej strony szkieletu kobiety). Zmarłych złożono na plecach, kobietę z wyprostowanymi kończynami, lecz nie wiadomo jak pierwotnie ułożone były kończyny dziecka. Oba groby zorientowane były w stronę WSW. Odnotowano w nich ozdoby: przy każdej czaszce po dwa kabłączki skroniowe oraz pierścionek z oczkiem na paliczku lewej ręki kobiety.
- W segmencie B w jednym miejscu pogrzebano kobietę i dziecko (ryc. 8: 2). Kobietę (B95, *maturus*) złożono na plecach, głową w stronę WSW, z wyprostowanymi kończynami górnymi i dolnymi. Kości tego szkieletu zachowały się w niemal nienaruszonym stanie. Bezpośrednio na nim leżał dość dobrze zachowany szkielet dziecka (B94, *infans* II), którego czaszka znajdowała się na kościach klatki piersiowej kobiety. Pod czaszką kobiety z prawej strony znaleziono kabłączek skroniowy, przy lewym przedramieniu szpilkę żelazną, a ponadto dwa nieokreślone przedmioty żelazne. Przy szkielecie dziecka odsłonięto przedmiot żelazny (w miejscu bliżej nieokreślonym).
- W grobie B10 pochowano mężczyznę w wieku 40–46 lat. Jego ciało złożono na plecach, głową na WbN, z wyprostowanymi kończynami. Szkielet był niemal nienaruszony, jednak nie odnaleziono czaszki i lewej kończyny górnej. Z lewej strony mężczyzny odsłonięto grób B9, w którym pochowano dziecko w wieku 3–4 lata, ułożone na plecach, głową na WbN (ryc. 8: 3). Kości górnej części szkieletu (bez czaszki) były naruszone. Kości prawej górnej kończyny dziecka leżały bezpośrednio na lewej kości udowej mężczyzny. Nieopodal lewej górnej kończyny dziecka znaleziono nóż. W tym przypadku podczas kopania jamy grobu B10 zniszczono szkielet dziecka (B28, *infans* I), które pochowano wcześniej. To dziecko złożono na plecach, głową prawdopodobnie w kierunku WSW, ale niestety przemieszczenia kości oraz brak kości kończyn dolnych nie dają podstaw, by wnioskować na temat ich pierwotnego ułożenia.
- W segmencie C w jednym miejscu (ryc. 8: 4) pogrzebano kobietę (C83) i mężczyznę (C80). Kobietę w wieku 25–30 lat złożono na plecach, głową w stronę WNW, z wyprostowanymi kończynami dolnymi. Nie znamy pozycji kończyn górnych. Górne części szkieletu były naruszone, kości nieco przemieszczone. Nie odnaleziono także lewej kości miednicy. Przy czaszce znaleziono dwa kabłączki skroniowe, a przy kościach stóp przedmiot żelazny. Przy szkielecie zarejestrowano zarysy dość obszernego wkopu grobowego, który jednak był słabo czytelny na tle jego otoczenia. Przemieszczenia i brak niektórych kości kobiety sugerują, że zniszczenia te powstały podczas pochówku mężczyzny. Zmarł on w wieku 30–45 lat, złożony został na plecach, głową na WNW, z wyprostowanymi kończynami. Szkielet mężczyzny leżał niemal bezpośrednio na szczątkach kobiety. Znaleziono przy nim paciorek szklany, metalową blaszkę i przedmiot żelazny. Z jego lewej strony zachował się zarys wkopu grobowego, który niemal pokrywał się z zarysem wkopu uchwyconego przy szkielecie kobiety. Z prawej strony szkieletu mężczyzny i na tym samym poziomie odkryto zniszczony szkielet dziecka C81 (*infans* II). Pochowano je na plecach, prawdopodobnie z wyprostowanymi kończynami, z głową w kierunku WNW. Zachowała się jedynie prawa strona szkieletu (bez czaszki), przy której zarejestrowano nieregularny kontur jamy. Zrekonstruowany w tym miejscu zarys jamy grobu C80, a także zachodnia część jamy grobu C83 przebiegają wzdłuż osi szkieletu dziecka.

Ryc. 8. Giecz, stan. 4. Groby sekwencyjne: 1, 2 – szkielet grobu wtórnego na szkieletie grobu pierwotnego: 1 – A15, A14; 2 – B95, B94; 3 – B10, B9; 4 – B83, B80 [C]

Fig. 8. Giecz, site 4. Sequences of graves: 1, 2 – skeleton from a secondary burial on a skeleton from a primary burial: 1 – A15, A14; 2 – B95, B94; 3 – B10, B9; 4 – B83, B80

Szkielet grobu wtórnego nad szkieletem grobu pierwotnego

Na cmentarzysku odkryto dziewięć przypadków grobów dorosłych kobiet i mężczyzn, nad którymi odkryto groby dzieci. Szczątki dzieci znajdowano także bezpośrednio przy szkieletach dorosłych.

- W grobie B19 pochowano mężczyznę w wieku 40–45 lat. Ciało złożono na plecach, głową na W, z wyprostowanymi kończynami. Szkielet postkranialny zachował się w dość dobrym stanie. Nad prawą kością ramienną znajdowała się czaszka, prawdopodobnie przesunięta podczas prac polowych. Przy miednicy znaleziono nóż. Z lewej strony i nieco powyżej szkieletu mężczyzny znajdował się niekompletny szkielet dziecka (B18), które zmarło w wieku 1–2 lat. Czaszka dziecka skierowana była w stronę WSW. Przy jego szczątkach znaleziono ułamek blachy żelaznej.
- Grób B106 zawierał szkielet kobiety zmarłej w wieku 40–46 lat. Jej ciało złożono na plecach, z głową na W i zapewne z wyprostowanymi kończynami. Kości szkieletu były przemieszczone – grób był powtórnie otwierany. Przy miednicy znajdował się nóż. Z lewej strony, około 15 cm powyżej szkieletu kobiety zarejestrowano grób B102, w którym pochowano dziecko w wieku 1,5–2,5 roku. Ciało dziecka ułożono na plecach, głową na WSW, z podkurczonymi kończynami dolnymi.
- W grobie B116 pochowano mężczyznę w wieku 30–40 lat. Zwłoki ułożono na plecach, z wyprostowanymi kończynami, głową na W. Przy bardzo dobrze zachowanym szkielecie znaleziono haczyk do wędki, nóż, krzesiwo, szpilę pierścieniową, dwie igły/szpilki i przedmiot metalowy. Z lewej strony, około 15 cm powyżej szkieletu mężczyzny, znajdował się grób B115, który zawierał zniszczony szkielet dziecka zmarłego w wieku 0–1,5 miesiąca. Ułożenie zachowanych kości szkieletu wskazuje, że złożono je głową na W. Przy szczątkach dziecka znaleziono paciorek.
- Podobną sytuację zastano przy grobie B132, w którym pogrzebano mężczyznę w wieku 25–29 lat. Złożono go na plecach, głową na WbN, z wyprostowanymi kończynami. Szkielet zachował się w dość dobrym stanie. Z prawej strony, tuż przy stawie łokciowym i nieco powyżej kości szkieletu mężczyzny znajdował się zniszczony grób B134, ze szczątkami niemowlęcia, które zmarło w wieku 0–3 miesięcy.
- W grobie C3 pochowano mężczyznę, który zmarł w wieku 30–35 lat. Złożono go na plecach z głową na WNW, przy czym przy jego stopach zarejestrowano bardzo zniszczony (zachowało się tylko kilka kości) grób C2, w którym pochowano dziecko.
- Grób C8 zawierał szkielet dziecka, które zmarło w wieku 3–4 lat. Zachowany szkielet postkranialny był niekompletny, a kości znacznie przemieszczone, czaszki nie odnaleziono. Szczątki dziecka leżały nieco powyżej szkieletu z grobu C11, z jego lewej strony, przy kościach stóp. W grobie C11 pochowano mężczyznę w wieku 16–20 lat. Złożono go na plecach z wyprostowanymi kończynami, głową na W. Przy dobrze zachowanym szkielecie znaleziono okładzinę i przedmiot żelazny.
- W grobie C22 pochowano mężczyznę, który zmarł w wieku 25–30 lat. Ciało złożono na plecach z wyprostowanymi kończynami, głową na WbN. Szkielet zachował się w dość dobrym stanie, ale kości klatki piersiowej, miednicy i kość krzyżowa były przemieszczone. Przy szkielecie znaleziono nóż i ułamek grzebienia. Z jego lewej strony, przy kościach stóp i około 10 cm powyżej, zlokalizowano grób C15, który zawierał niekompletny szkielet dziecka w wieku 2–3 lata. Zachowane kości były znacznie przemieszczone, czaszki nie odnaleziono, nie określono orientacji. Wśród kości znaleziono przedmiot żelazny. Z kolei czaszka mężczyzny C22 leżała nieco powyżej kości stóp osobnika z grobu C26 (*juvenis* I), którego złożono na plecach z wyprostowanymi kończynami, głową w stronę WbN. Także i w tym przypadku naruszone były kości klatki piersiowej.

- W grobie C43 pogrzebano osobnika, który zmarł w wieku 12–13 lat, a jego ciało złożono na plecach, z głową skierowaną w stronę WbN, prawdopodobnie z wyprostowanymi kończynami. Czaszki nie odnaleziono, szkielet postkranialny był niekompletny, a kości przemieszczone. Dokładnie w tym samym miejscu, około 30 cm poniżej, znajdował się grób C49. Pochowano w nim mężczyznę, zmarłego w wieku 45–49 lat, na plecach, z głową skierowaną w stronę WbN i z wyprostowanymi kończynami. Szkielet był niemal nienaruszony, ale czaszka została zniszczona, a jej części przemieszczone. W grobie znaleziono nieokreślony przedmiot żelazny. Przy tym szkielecie uchwycono zarys jamy grobowej.
- W grobie B129 pochowano kobietę, która zmarła w wieku 59–65 lat. Złożono ją na plecach, głową na WbN. Szkielet zachował się w dość dobrym stanie, ale wiele kości było przemieszczonych. Przy szkielecie kobiety znaleziono nóż i przedmiot żelazny. Z prawej strony kobiety odkryto bardzo zniszczony grób B130. Zawierał on niekompletny szkielet dziecka, które zmarło w wieku 6–9 miesięcy.

Szkielet grobu wtórnego na zakłóconym szkielecie grobu pierwotnego

Na cmentarzysku odnotowano groby, gdzie podczas kolejnego pochówku w tym samym miejscu usuwano/przemieszczano część kości osobników pochowanych wcześniej.

- W jednym z takich miejsc pogrzebano dwie kobiety. Jedna z nich (B91) zmarła w wieku 35–45 lat, złożona została na plecach, głową w stronę W. Z lewej strony, przy miednicy, znajdował się nóż. Druga kobieta (B92), zmarła w wieku 40–44 lat, została pogrzebana później. Ciało zmarłej złożono na plecach, głową w stronę W, z wyprostowanymi kończynami górnymi i dolnymi. Podczas kopania jamy grobowej przesunięto kości prawej strony szkieletu B91 na jego lewą stronę, a czaszkę znaleziono nieopodal czaszki szkieletu B92. Ślady wkopu grobowego zarejestrowano tylko z lewej strony szkieletu B91.
- W następnym, starszym grobie B22, pogrzebano osobnika, który zmarł w wieku 15–20 lat. Przypuszczać można, że złożono go na plecach, z wyprostowanymi kończynami, głową w stronę WNW. Kości górnej części szkieletu naruszono i przemieszczono podczas powtórnego otwierania grobu. Z lewej strony szkieletu znajdował się nóż. Ponownie, niemal w tym samym miejscu, z prawej strony wcześniejszego grobu, pogrzebano kobietę (B5), która zmarła w wieku 35–40 lat. Jej ciało złożono na plecach z wyprostowanymi kończynami, głową na WNW. Przy czaszce znaleziono kabłączek skroniowy. Podczas kopania jamy grobowej naruszono prawą kończynę szkieletu z grobu B22.
- W kolejnym starszym grobie B30 pogrzebano osobnika, który zmarł w wieku 10–15 lat. Złożono go na plecach, głową na WNW. Kości szkieletu, zwłaszcza górna jego część, były naruszone i przemieszczone. W późniejszym grobie B29 (który znajdował się z lewej strony grobu B30) pochowano mężczyznę zmarłego w wieku 24–34 lata. Złożono go na plecach, z głową na WbN i z wyprostowanymi kończynami. Przy szkielecie znaleziono monetę, haczyk do wędki i przedmiot żelazny. Podczas kopania jamy dla zmarłego mężczyzny kości górnej części szkieletu osobnika młodocianego zostały nieco przesunięte, a kości miednicy i kończyn dolnych naruszone.
- W grobie B120 pochowano kobietę w wieku 35–50 lat. Ciało złożono na plecach, głową w stronę WNW, z wyprostowanymi kończynami górnymi i nieco zgiętymi kończynami dolnymi. Przy szkielecie znajdował się nóż. Z lewej strony szkieletu, przy stawie kolanowym, i nieco powyżej kości szkieletu kobiety, odsłonięto grób B127. Zawierał on niekompletny szkielet dziecka, które zmarło w wieku 2–3 lat. Prawdopodobnie grób ten zorientowany był tak jak grób kobiety. Wokół obu szkieletów uchwycono nieregularny zarys jamy grobowej, której przebieg oraz zachowane szczątki dziecka wskazują, że podczas kopania jamy B120 zniszczono/przecięto szkielet dziecka.

- W kolejnym miejscu odkryto szczątki dwóch mężczyzn. Najpierw pogrzebano mężczyznę (B55), który zmarł w wieku 35–39 lat. Przy kościach znaleziono dwa przedmioty żelazne i paciorek z karneolu. Następnie w tym samym miejscu pochowano kolejnego mężczyznę (B56, *maturus*), którego złożono na plecach, głową na WNW, z wyprostowanymi kończynami. Podczas kopania jamy grobowej kości wcześniej pogrzebanego mężczyzny rozsunęto na skraj nowej jamy, prawdopodobnie część z nich uległa przemieszczeniu także podczas prac polowych.
Tuż przy rozwleczonych kościach dolnej części szkieletu B55 i przy kościach stóp z grobu B56, znajdował się niemal całkowicie zdewastowany grób B143 (WSW, dorosły), możemy zatem przypuszczać, że do jego zniszczenia doszło wskutek późniejszych pochówków B55 i B56.
- Ze zniszczeniem wcześniejszego grobu mamy do czynienia także w przypadku grobów B145 i B147. We wcześniejszym (B147), o nieznanym kierunku orientacji, pogrzebano osobnika dorosłego. Uległ on niemal całkowitemu zniszczeniu prawdopodobnie podczas kopania jamy grobowej B145 (ryc. 9: 1), w której pogrzebano dziecko w wieku 6–7 lat, jego ciało złożono na plecach, głową w stronę WbN, z wyprostowanymi kończynami dolnymi; nie wiadomo jak pierwotnie ułożone były kończyny górne. Nieliczne szczątki osobnika z grobu B147 odkryto z lewej strony szkieletu dziecka, przy kościach stóp.
- W sąsiedztwie tych grobów zarejestrowano kolejne groby o określonej kolejności pochówków (ryc. 9: 2). We wcześniejszym grobie B149 pogrzebano dorosłego mężczyznę. Ze szkieletu zachowała się tylko czaszka, prawa łopatka i kość ramienna. Następnie w tym miejscu złożono dziecko w wieku 2,5–3,5 lat (B150), głową w stronę WNW. Kości szkieletu postkranialnego były naruszone i nieco przemieszczone. Znaleziono przy nich skorupki jajka. Wokół tego szkieletu zarejestrowano zarys owalnej jamy grobowej. Jej zasięg obejmował tylko miejsce, gdzie pierwotnie znajdowała się klatka piersiowa osobnika pochowanego wcześniej. Wobec tego, że podczas kopania jamy grobu B150, raczej niemożliwe było usunięcie większości kości szkieletu B149, zwłaszcza jego dolnych partii przypuszczać można, że ich brak spowodowały inne, nieokreślone czynniki podepozycyjne.
- W jednym miejscu w segmencie B najpierw pogrzebano mężczyznę (B67, *maturus*), ze szkieletu którego zachowały się rozwlezione kości (niemożliwe jest odtworzenie pierwotnego układu ciała tego osobnika). Do jego zniszczenia doszło podczas grzebania zmarłych dzieci. Jedno z nich (B71) zmarło w wieku 12–16 miesięcy, drugie (B74) w wieku 5–7 lat. Ciała dzieci ułożono głowami w stronę WbN. Ich szkielety zachowały się w dość dobrym stanie, prawie kompletne i tylko nieco naruszone. Ułożone były względem siebie tak, że czaszka z grobu B74 pierwotnie znajdowała się przy kościach stóp szkieletu B71 (kości podudzi z tego szkieletu nie zachowały się *in situ*). Nie znaleziono przy nich żadnych przedmiotów. Dodać należy, że wśród kości osobnika dorosłego znajdowały się też kości z rozwleczonego szkieletu innego dziecka, które zmarło w wieku 4–5 lat.
- W podobny sposób przygotowano grób kobiety C61 (ryc. 9: 3). Pierwotnie w tym miejscu znajdowały się groby C75 i C76. W pierwszym z nich pogrzebano mężczyznę, który zmarł w wieku 35–45 lat. Jego ciało złożono na plecach, głową w stronę WNW. *In situ* zachowały się niekompletne i znacznie przemieszczone kości górnej części szkieletu (wśród nich znaleziono gwóźdź). W miejscu, gdzie pierwotnie znajdowały się stopy tego osobnika, prawdopodobnie pochowane było dziecko (C76, *infans* II). Jako ostatnią pogrzebano tu kobietę (C61), zmarłą w wieku 45–55 lat. Zarysy jamy grobowej były czytelne tylko w okolicy kości jej stóp, a przy jej krawędziach odkryto szczątki dziecka. Ciało kobiety złożono na plecach, głową w stronę WNW, z wyprostowanymi kończynami. Przy kościach szkieletu i w wypełniku jamy grobowej znaleziono obrączkę szklaną, nóż, przęślik gliniany, zawieszki metalową i dwa przedmioty żelazne. Podczas kopania jamy grobowej dla kobiety zniszczono grób C75 – usunięto kości dolnej części szkieletu i (prawdopodobnie) wówczas do ścian jamy zsunięto szczątki dziecka (C76).

- Kolejność pochówków czytelna jest w miejscu, w którym odsłonięto trzy groby: C98, C102 i C105. W starszym, C102, pochowano dziecko w wieku 1–3 lata. Grób ten został zniszczony dwukrotnie, dlatego szkielet jest niekompletny, a kości przemieszczone. Do jego naruszenia doszło podczas pochówku kobiety (C98, *senilis*). Pochowano ją na plecach, z wyprostowanymi kończynami, z głową na W. W jamie znajdował się ułamek grzebienia i przedmiotu o nieokreślonej funkcji. Ten grób wykopano z lewej strony grobu C102. Natomiast z prawej strony, w grobie B105, pogrzebano kobietę w wieku 25–35 lat. Ciało zmarłej złożono na plecach,

Ryc. 9. Giecz, stan. 4. Sekwencje grobów: szkielet grobu wtórnego w otoczeniu kości z grobu pierwotnego: 1 – B150, B149; 2 – B-145, B-147; 3 – C61, C75, C76 (fot. K. Zamelska-Monczak, T. Kryzstofiak)

Fig. 9. Giecz, site 4. Sequences of graves: an older grave crossed by a younger one: 1 – B150, B149; 2 – B-145, B-147; 3 – C61, C75, C76 (photo by K. Zamelska-Monczak, T. Kryzstofiak)

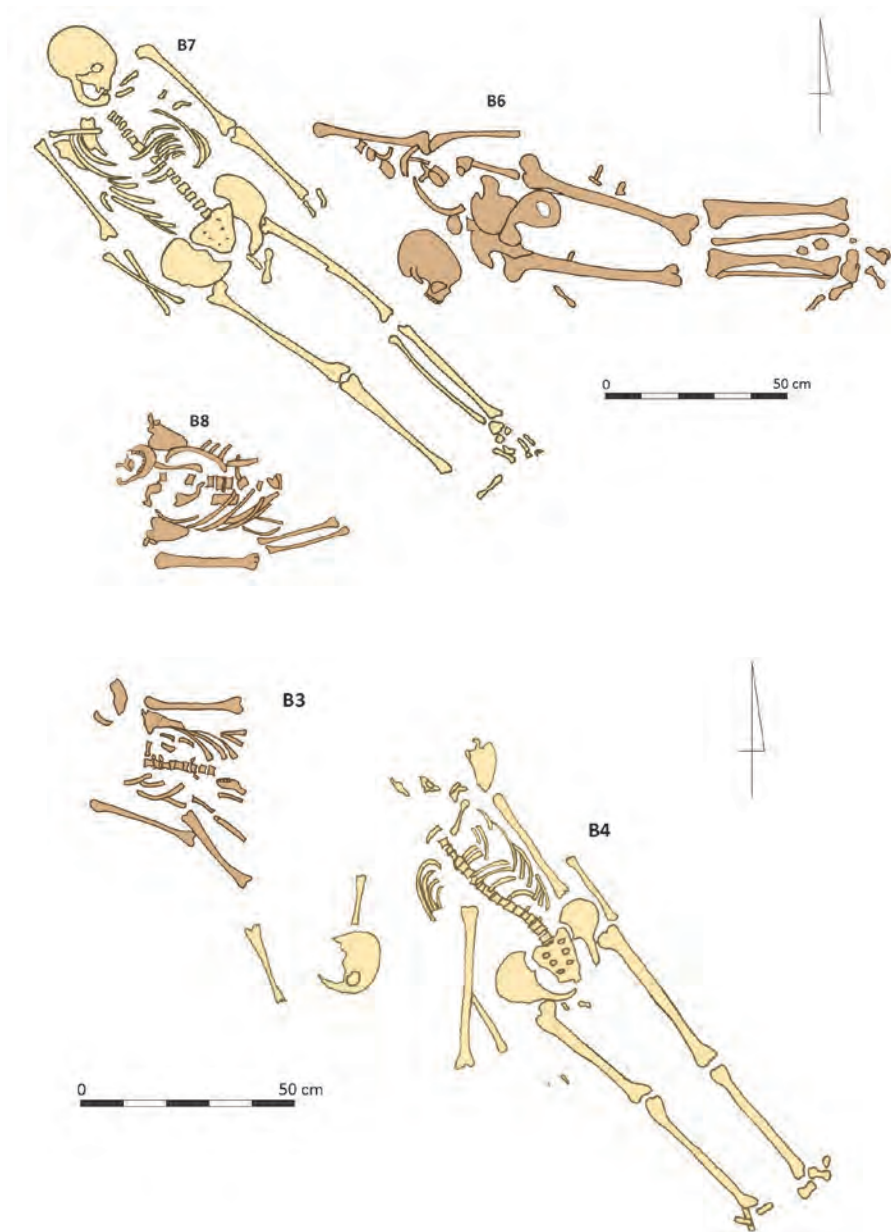
z wyprostowanymi kończynami i głową na W. Nie uchwycono zarysu jamy, dlatego trudno stwierdzić czy odkryte tu dość duże kamienie są pozostałością obstawy. Przy tym szkielecie znaleziono dwa kabłączki, pierścionek i nóż.

Szkielet grobu pierwotnego przecięty przez grób wtórny o innej orientacji

Na cmentarzysku odkryto pięć przypadków, gdy wcześniejsze groby zostały „przecięte” przez późniejsze, o innej orientacji. Usunięto wówczas część kości tych szkieletów, na które natrafiono przy kolejnym pochówku.

- We wcześniejszym grobie B6 pochowany był mężczyzna, który zmarł w wieku 40–50 lat (ryc. 10: 1). Zmarłego prawdopodobnie złożono na plecach, głową na WSW. Ze szkieletu zachowała się dolna jego część, z przemieszczoną czaszką i kośćmi miednicy. Kolejny starszy grób B8, równoległy do grobu B6, znajdował się po jego prawej stronie, w odległości około 30 cm. Pochowano w nim dorosłego osobnika o nieokreślonej płci i wieku. Zmarłego złożono na plecach, głową na WSW. Zachowała się jedynie górna część szkieletu, z naruszonymi kośćmi, wśród których znaleziono żelazny przedmiot. W niewielkiej odległości od tego szkieletu znajdowała się czaszka, którą prawdopodobnie odsunięto od niego. Oba te groby zniszczone zostały przez grób B7, w którym z kolei pogrzebano mężczyznę w wieku 45–55 lat. Zmarłego złożono na plecach, z wyprostowanymi kończynami, głową na WbN. Przy szkielecie znaleziono nóż i okucie jego rękojeści.
- W starszym grobie B3 pochowano dziecko zmarłe w wieku 9,5–10 lat (ryc. 10: 2). Prawdopodobnie złożono je na plecach, głową na WSW. Ze szkieletu zachowała się jedynie górna część, bez czaszki. Przy kościach znaleziono kabłączek skroniowy. Grób ten został przecięty przez grób B4, w którym pochowano kobietę w wieku 45–60 lat. Złożono ją na plecach, głową na WNW. Górna część szkieletu była niekompletna, a kości naruszone. Przy szkielecie znaleziono monetę i dwa noże.
- W starszym grobie B53, o orientacji WSW, pogrzebano dziecko zmarłe w wieku 5–7 lat. Czaszka i większa część szkieletu postkranialnego nie zachowały się. Do zniszczeń tego grobu doszło prawdopodobnie podczas kopania jamy grobu B51, w którym pochowano mężczyznę w wieku 23–30 lat. Złożono go na plecach, z wyprostowanymi kończynami, głową na EbS. Przy bardzo dobrze zachowanym szkielecie znaleziono nóż i przedmiot żelazny.
- We wcześniejszym grobie B146 o orientacji WSW pochowano osobnika w wieku 16–19 lat. Większość kości niekompletnego szkieletu postkranialnego było naruszonych i przemieszczonych. Znaleziono przy nich bransoletę z brązu (*in situ*), ułamki kaptorgi i dwa paciorki z karneolu. Dolne partie tego szkieletu zniszczono prawdopodobnie podczas kopania jamy późniejszego grobu B148, w którym pogrzebano mężczyznę w wieku 44–57 lat. Złożono go na plecach, z wyprostowanymi kończynami. Przy dobrze zachowanym szkielecie znaleziono dwa noże i paciorek z karneolu.
- Wcześniejszy grób B143 o orientacji WSW zniszczony został prawdopodobnie podczas kopania jam grobów B55 i B56, natomiast jego lewa, dolna część, zniszczona została przez grób B144, w którym złożono dziecko w wieku 6–12 miesięcy. Pochowano je na plecach, głową w stronę NNW, z wyprostowanymi kończynami. Przy szkielecie znaleziono paciorek z kryształu górskiego, możliwe, że pochodzący z grobu B143. W tym miejscu oprócz zniszczeń grobów powstałych podczas grzebania kolejnych zmarłych, przemieszczenia kości spowodowały też inne procesy podepzycyjne – przede wszystkim prace polowe.

W przypadku kilku znacznie zniszczonych grobów niemożliwe było ustalenie ich położenia względem siebie ani odtworzenie pierwotnego ułożenia ciał zmarłych, a tym samym określenie relacji stratygraficznych między nimi i kolejności pochówków.

Ryc. 10. Giecz, stan. 4. Sekwencje grobów: starszy grób przecięty przez grób młodszy: 1 – B6, B8, B7; 2 – B3, B4
 Fig. 10. Giecz, site 4. Sequences of graves: an older grave crossed by a younger one: 1 – B6, B8, B7; 2 – B3, B4

- Szczątki dzieci C37 i C39 leżały na jednym poziomie, bardzo blisko siebie. Nie jest możliwa nawet przybliżona rekonstrukcja pierwotnego układu ich ciał. Nie zachowały się też zarysy jam grobowych. Grób C37 zawierał szczątki dziecka, które prawdopodobnie zmarło w okresie okołoporodowym (40 tydzień), natomiast w drugim (C39) znajdował się zniszczony szkielet dziecka zmarłego w wieku 6–9 miesięcy. W grobie C37 odkryto monetę.
- Podobną sytuację zarejestrowano w segmencie B. Tu, na jednym poziomie, blisko siebie, odsłonięto zniszczone groby dzieci B60 i B61. Pierwotny układ ciał można ostrożnie zrekonstruować w ten sposób, że głowa dziecka z grobu B61 leżała w okolicy stóp dziecka B60. Jeśli przyjąć, że przemieszczenia kości miednic w tych grobach nie są znaczne, wówczas można przypuszczać, że groby były pierwotnie odmiennie zorientowane: B60 w stronę W, a B61 w stronę WbN. W takiej sytuacji pierwsze mogło zostać pochowane dziecko z grobu B60, następnie dziecko z grobu B61.

- Nie sposób ustalić kolejności grzebania w przypadku grobów C24 i C28. W obiekcie C24 pochowano mężczyznę w wieku 30–40 lat. Złożono go na plecach, z wyprostowanymi kończynami górnymi, czaszką na WNW. Przy zmarłym złożono nóż i krzesiwo. Zachowała się górna część szkieletu i miednica. W kolejnym grobie pogrzebano dorosłego osobnika o nieznaczonej płci i wieku. W tym przypadku zachowały się tylko kości podudzi i prawa kość udowa, a ich układ wskazuje, że zmarłego pogrzebano na plecach, z głową na WNW. Nie ustalono przyczyn braku większości kości tego szkieletu, ani braku kości kończyn dolnych szkieletu C28.
- Trudno także ustalić relacje stratygraficzne pomiędzy grobami B104 a B105, mimo zachowanego, niepełnego, zarysu jamy grobowej, która przebiega wzdłuż prawej strony szkieletu B105 i obejmuje miejsce, gdzie znajdował się zniszczony szkielet dziecka zmarłego w 34–36 tygodniu ciąży. Nie ustalono czy w jednej jamie (poszerzonej dla dziecka) pogrzebano dwoje osobników, czy też – jamy przecięły się lub tylko stykały się. Mężczyznę pogrzebanego w grobie B105 (*maturus*) złożono na plecach, głową w kierunku WbN, z wyprostowanymi kończynami dolnymi, a przedramiona złożono na brzuchu. Szkielet zachował się w dość dobrym stanie. Dziecko prawdopodobnie ułożono na plecach, głową w stronę WbN. Do przemieszczeń kości szkieletu dziecka nie mogło dojść podczas kopania jamy grobu B105, spowodowały je prawdopodobne inne, nieustalone, czynniki podepozycyjne.
- Na cmentarzysku odkryto też miejsce, gdzie zarysował się (nieodkryty w całości) kontur jamy obejmujący trzy szkielety. Ostrożnie przyjąć można, że w jednej jamie, w jednym czasie, lub w niedługim odstępie, pogrzebano troje osobników: dwie kobiety B16 (W, *adultus*), B17 (W, *adultus*) i dziecko B15 (WSW, *infans* II). W grobach kobiet znaleziono kabłączki skroniowe, nóż i okucie.

3.3. Płeć, wiek

Analizowana liczba grobów nie odzwierciedla liczby osobników faktycznie pogrzebanych na zbadanej części cmentarzyska, ponieważ nie poddano analizie antropologicznej kości ze wszystkich tzw. skupisk oraz jam zawierających kości ludzkie, a także tych, które znajdowano w warstwie ornej i pomiędzy grobami. Inna jest też liczba wszystkich dotychczas zbadanych szczątków, bowiem obejmuje ona także znajdujące w grobach kości „obce” (najczęściej kości dzieci) pochodzące ze szkieletów innych osobników. Analizy antropologiczne materiału kostnego (z badań w l. 1999–2008) wykonały Amanda M. Agnew i Hedy M. Justus z Ohio State University, a z roku 1959 Feliks Rożnowski (1964).

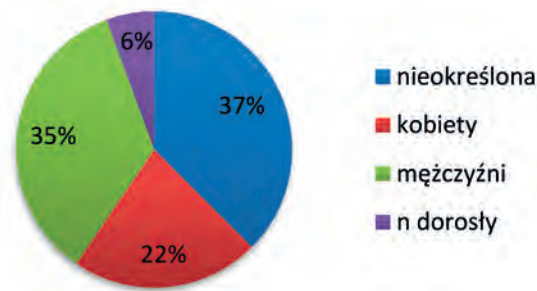
Na podstawie uzyskanych danych można określić przybliżoną strukturę populacji szkieletowej z tego cmentarzyska. Istotnym parametrem opisującym tę strukturę jest stopień zróżnicowania osobników ze względu na płeć. Oznaczenia płci dla 281 skatalogowanych grobów zawiera tabela 1, przedstawiono je także na rycinie 11.

Tabela 1. Giecz, stan. 4. Płeć osobników pogrzebanych na cmentarzysku

Table 1. Giecz, site 4. Sex of individuals buried in the cemetery

Płeć	Segment A		Segment B		Segment C		Razem	
	n	%	n	%	n	%	n	%
Nieokreślona (<i>infans</i> I, II)	3	18,7	48	31,8	33	29,0	84	30,0
Nieokreślona (<i>juvenis</i> I, II)	0		6	4,0	10	8,8	16	5,7
Kobieta	4	25	32	21,2	23	20,2	59	21,0
Mężczyzna	2	12,5	50	33,1	41	36,0	93	33,0
Nieoznaczony dorosły	0		9	6,0	6	5,3	15	5,3
No	7	43,7	6	4,0	1	0,9	14	5,0
Razem	16		151		114		281	100

Płeć określono dla 152 osobników dorosłych (ryc. 11).

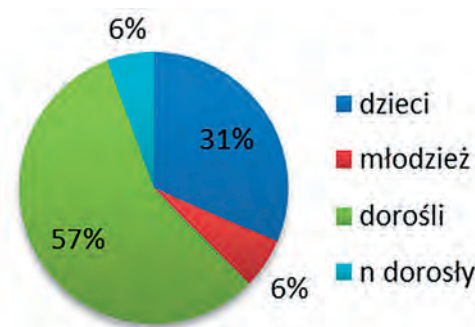
Ryc. 11. Giecz, stan. 4. Struktura płci populacji szkieletowej (N = 281)

Fig. 11. Giecz, site 4. Sex structure of the skeletal population (N = 281)

W materiale kostnym dominują szkielety mężczyzn. Odsetek zmarłych mężczyzn jest porównywalny z odsetkiem osobników o nieokreślonej płci (dzieci i młodzieży), który także przewyższa odsetek zmarłych kobiet.

Zestawienie wartości odnoszących się do płci wskazuje, że w materiale kostnym z tego cmentarzyska wysoki jest odsetek osobników, dla których nie określono płci (łącznie 43%, N = 281). Wśród nich szczątki 14 osobników zostały określone tylko jako należące do dorosłych. Natomiast około 36% (N = 281) to szkielety dzieci i osobników w wieku młodzieńczym, w przypadku których określenie płci jest najczęściej niemożliwe bez badań specjalistycznych. Zauważyć można, że proporcje te w odniesieniu do osobników z segmentów B i C są porównywalne, przy czym odsetek mężczyzn w segmencie C jest nieco wyższy niż w przypadku całego cmentarzyska czy segmentu B. Warto zwrócić uwagę, że odsetek dzieci (*infans* I, II) i młodzieży (*juvenis* I, II) nieco przewyższa odsetek mężczyzn, ale jest większy niż odsetek zmarłych kobiet, zarówno porównując wartości dla całego cmentarzyska, jak i segmentów B i C. Ponadto odsetek dzieci w segmencie B jest wyższy niż w segmencie C.

Kolejnym głównym parametrem opisującym strukturę populacji jest stopień zróżnicowania osobników ze względu na wiek w chwili śmierci (ryc. 12).

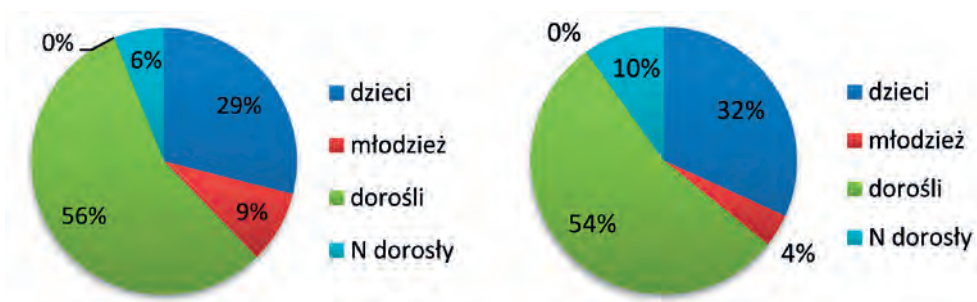
Ryc. 12. Giecz, stan. 4. Struktura wieku populacji szkieletowej (N = 281)

Fig. 12. Giecz, site 4. Age structure of the skeletal population (N = 281)

W zbiorze zbadanej populacji szkieletowej licznie przeważają osobniki dorosłe, które stanowią 63% (N = 281), wliczając też osobniki dorosłe o nieokreślonej płci. Porównując wartości tego parametru, zauważyć można niemal identyczne proporcje wieku zmarłych uzyskane dla segmentów B i C (ryc. 13), przy czym odsetek osobników zmarłych w wieku młodzieńczym w zbiorze segmentu C jest nieco wyższy.

3. Charakterystyka grobów

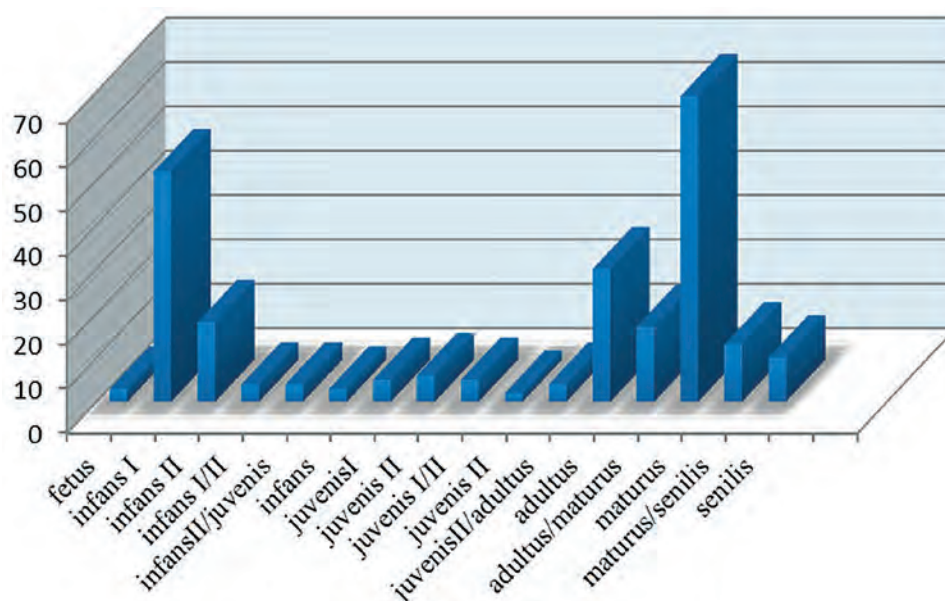

Ryc. 13. Giecz, stan. 4. Struktura wieku populacji szkieletowej w segmentach B (N = 151) i C (N = 114)

Fig. 13. Giecz, site 4. Age structure of the skeletal population in segments B (N = 151) and C (N = 114)

W grupie osobników dorosłych zarówno w odniesieniu do całego cmentarzyska, jak i segmentów B i C, odnotowano wyższy odsetek mężczyzn (35%) niż kobiet (22%). Około jedna trzecia osobników pogrzebanych na tym cmentarzysku to osoby, które nie dożyły wieku dorosłego.

Częstość wymierania w wydzielonych klasach wieku przedstawia ryc. 14.

Ryc. 14. Giecz, stan. 4. Struktura wymieralności populacji szkieletowej w wydzielonych klasach wieku

Fig. 14. Giecz, site 4. Mortality structure of the skeletal population in separate age classes

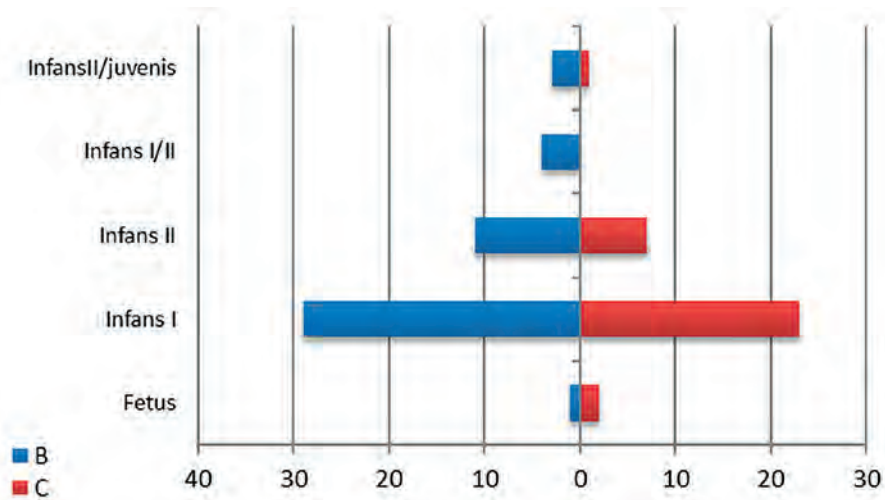
Wyraźnie widoczne są dwa okresy w rozwoju osobniczym, gdy śmiertelność była najwyższa. Pierwszy odnosi się do wczesnej fazy ontogenezy i obejmuje 62% (N = 84) dzieci zmarłych w wieku około 0–7 lat (*infans I*). Drugi wzrost liczby zmarłych (41%, N = 167) zanotowano dla osobników dorosłych obojga płci, których zgon nastąpił w wieku 35–50 lat (*maturus*). Niskie są współczynniki zgonów w okresie młodzieńczym (*juvenis*) i we wczesnym okresie dorosłości. Niewielu osobników (10) dożyło starości (*senilis*), a 13 zmarło w wieku około 45–55 lat (*maturus/senilis*).

Zgromadzone dane na temat płci i wieku pozwalają także na szczegółową analizę struktury wieku w chwili śmierci zmarłych dzieci, kobiet i mężczyzn oraz ich porównanie w obrębie zbiorów w segmentach.

Łączna liczba zmarłych dzieci wynosi 84 (30%, N = 281), a osobników młodocianych 16 (6%, N = 281). W tej grupie najwięcej (52 osobniki) jest dzieci zmarłych do około siódmego roku życia (*infans I*), w tym 19, których zgon nastąpił w pierwszym roku życia i troje zmarłych w okresie okołoporodowym (ryc. 15). Tylko 16 osobników o nieokreślonej płci zmarło w wieku młodzieńczym (*juvenis*). W segmencie B odnotowano nieco wyższy wskaźnik zmarłych dzieci (33%) niż w segmencie C (29%). Z kolei odsetek młodzieży jest wyższy w segmencie C (9%) niż w segmencie B (4%).

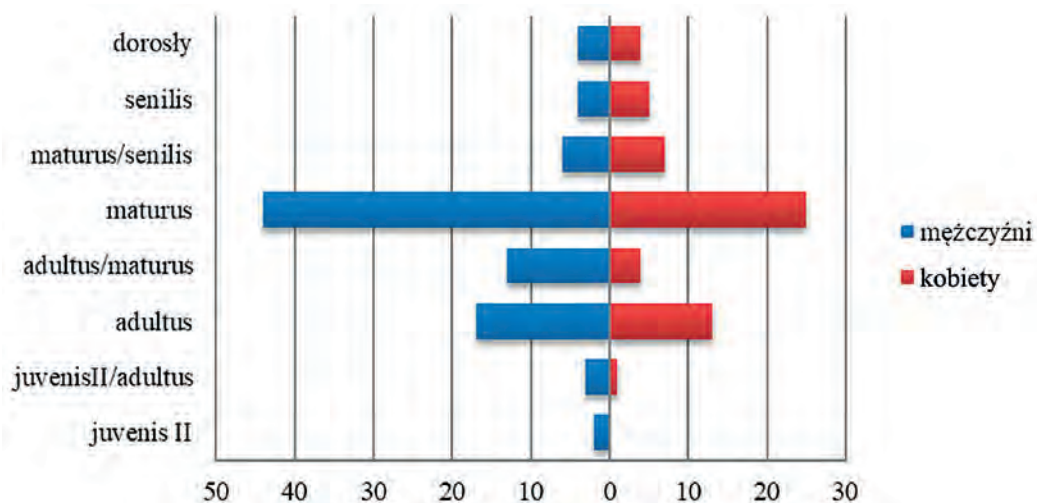
Liczba zmarłych kobiet i mężczyzn w wydzielonych klasach wieku jest odzwierciedleniem częstości wymierania w poszczególnych klasach wieku dla całej populacji szkieletowej (ryc. 16).

Ponieważ liczba mężczyzn (93) jest zdecydowanie wyższa niż liczba kobiet (59), większy jest też odsetek mężczyzn zmarłych w każdej klasie wieku. Warto zwrócić uwagę, że wyższy jest odsetek mężczyzn zmarłych w wieku młodzieńczym i wczesnej dorosłości niż kobiet w tych okresach rozwoju osobniczego. Porównywalna jest liczba kobiet i mężczyzn (12 i 10), którzy żyli najdłużej.

Ryc. 15. Giecz, stan. 4. Struktura wieku w chwili śmierci dzieci w segmentach B i C (N = 84)

Fig. 15. Giecz, site 4. Age structure of children at death in segments B and C (N = 84)

Ryc. 16. Giecz, stan. 4. Struktura wieku w chwili śmierci kobiet (N = 59) i mężczyzn (N = 93)

Fig. 16. Giecz, site 4. Age structure of women (N = 59) and men (N = 93) at death

3.4. Orientacja

Orientację grobów określono w 249 przypadkach, pozostałe 42 szkielety były zniszczone w stopniu uniemożliwiającym określenie pierwotnego kierunku ułożenia zmarłego. Zdecydowaną większość ciał na tym cmentarzysku złożono głowami w stronę zachodnią, rozumianą jako część powierzchni widnokręgu. Szczegółowa analiza ułożenia szkieletów wskazuje, że tylko część z nich skierowana była w kierunku zachodnim (rozumianym jako jeden z głównych kierunków geograficznych). Osie pozostałych odchylone były od kierunku zachodniego na północ i południe i skierowane w strony: WbN, WNW, NWbW, NNW, oraz WbS i WSW.

Nieliczne groby zorientowane były w stronę wschodnią, a ściślej w stronę EbN, E, EbS. Zano-towano tylko jeden przypadek, gdy zmarłego ułożono na linii NNW–SSE, z głową w stronę NNW.

Stwierdzono, że owa różnorodność orientacji to powtarzalne, stosunkowo liczne przypadki, i – co jest istotne – groby odmiennie zorientowane rozlokowane były blisko siebie na powierzchniach dających się wyznaczyć w przestrzeni cmentarzyska.

Orientację grobów zawiera tabela 2. Została ona także ukazana na rycinach przedstawiających rozmieszczenie poszczególnych grup grobów.

Tabela 2. Giecz, stan. 4. Orientacja grobów na cmentarzysku

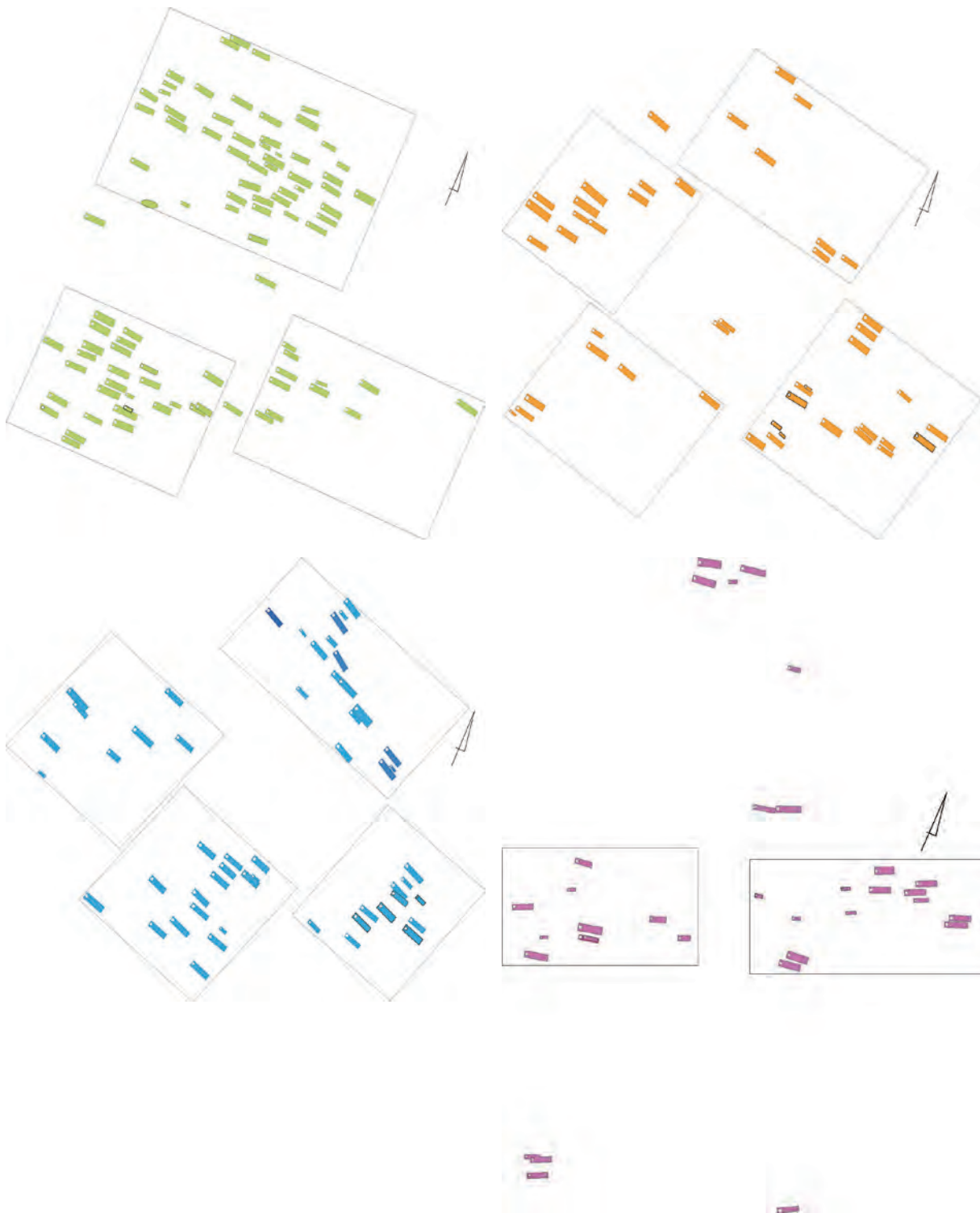
Table 2. Giecz, site 4. Grave orientations at the cemetery

Orientacja	Segmenty			Liczba grobów	% (N = 281)
	A	B	C		
W zachód	4	41	49	94	33,45
WbN zachód ku północy	0	27	20	47	16,7
WNW zachód północny zachód	0	30	21	51	18,1
NWbW północny zachód ku zachodowi	0	0	6	6	2,1
NNW północ północny zachód	0	1	0	1	0,35
WSW zachód południowy zachód	4	25	5	34	12,1
E wschód	2	0	0	2	0,7
EbN wschód ku północy	0	1	0	1	0,35
EbS wschód ku południu	0	2	1	3	1,1
Nieokreślona (no)	6	24	12	42	15,0
Liczba grobów	16	151	114	281	100%

Zróznicowanie orientacji grobów w segmencie B jest większe niż w segmencie C. Różnice w liczebności tak samo ułożonych osiowo grobów w obu segmentach są porównywalne, za wyjątkiem grobów o orientacji WSW i NWbW. Na podstawie powyższego zestawienia zauważyć też można, że liczba szkieletów, których osie odchylone są od kierunku zachodniego i skierowane w stronę północną w segmencie B jest wyższa, a w segmencie C niemal taka sama, jak liczba szkieletów zorientowanych w kierunku zachodnim. Należy też zwrócić uwagę, że łącznie na cmentarzysku ich liczba jest większa niż liczba grobów o orientacji W.

3.4.1. Skupienia grobów o różnych orientacjach

Jak wspomniano grupy odmiennie zorientowanych grobów na obszarze cmentarzyska są rozmieszczone w odrębnych miejscach, co pozwoliło na wydzielenie (w celach analitycznych) skupień/zgrupowań jednakowo ułożonych grobów. Wyznaczonym skupieniom nadano kształt czworoboków, dlatego ich granice obejmują większą powierzchnię niż ta, jaką faktycznie zajmowały groby. Ten hipotetyczny podział na skupienia, przy uwzględnieniu tylko jednakowo zorientowanych grobów, prezentuje rycina 17.

Ryc. 17. Giecz, stan. 4. Skupienia tak samo zorientowanych grobów. 1 – skupienia grobów o orientacji zachodniej W; 2 – skupienia grobów o orientacji zachód ku północy WbN; 3 – skupienia grobów o orientacji zachodni północny zachód WNW; 4 – skupienia grobów o orientacji zachodni południowy zachód WSW

Fig. 17. Giecz, site 4. Clusters of similarly oriented graves: 1 – clusters of W-oriented graves; 2 – clusters of WbN oriented graves; 3 – clusters of WNW-oriented graves; 4 – clusters of WSW-oriented graves

Należy zwrócić uwagę na to, że tylko hipotetyczne obszary skupień grobów o orientacji W są niemal całkowicie „zapełnione” grobami.

Wydzielone zgrupowania jednakowo zorientowanych grobów są rozłączne i mniej lub bardziej od siebie oddalone. Jednak uwzględniając faktyczną liczbę grobów i ich rozmieszczenie w granicach skupienia zauważyć można, że odległości pomiędzy grupami tak samo zorientowanych grobów w niektórych miejscach były większe.

Obszary wydzielonych skupień nakładają się na siebie (na większej lub mniejszej powierzchni), bądź przecinają się.

Jedną z konsekwencji usytuowania grobów o odmiennych orientacjach na tym samym obszarze są różne relacje stratygraficzne pomiędzy nimi.

Segment A

Na dotychczas zbadanym obszarze segmentu A odkryto 16 grobów, z których cztery zorientowane były w stronę W, cztery w stronę WSW, a dwa w stronę E. W sześciu przypadkach dewastacja grobów uniemożliwiła oznaczenie ich orientacji, a niewielka ich liczba nie pozwala na wnioskowanie na temat szczegółów organizacji przestrzeni, na której grzebano zmarłych⁴.

Segment B

W segmencie B odkryto 151 grobów. Z powodu zniszczeń nie określono orientacji 24 szkieletów. Na linii E–W znajdowało się 41 grobów, w których czaszki leżały w zachodniej części jamy. Wyróżniono dwa skupienia tak zorientowanych grobów: skupienie B-W1⁵, obejmujące 14 grobów, wydzielone we wschodniej części, i B-W2 (liczące 30 grobów), zajmujące zachodnią część segmentu. Poza granicami wydzielonych skupień znajdują się dwa groby (B76 K, *maturus* i B124 M?, dorosły).

W tej części cmentarzyska odsłonięto także 27 grobów o orientacji WbN rozmieszczonych nierównomiernie na obszarze segmentu, tworzących dwa zgrupowania. W jego wschodniej części wydzielono skupienie B-WbN1, liczące 17 grobów, w zachodniej zaś kolejne B-WbN2 (siedem grobów). Dwa groby (B122 no, *juvenis* II i B129 K, *senilis*) znajdują się poza wydzielonymi skupieniami. Zgrupowania tych grobów zajmują niemal te same obszary, na których wydzielono skupienia grobów o orientacji W.

W segmencie B wyróżniono 30 grobów o orientacji WNW. Tak ułożone groby zlokalizowane były we wschodniej (B-WNW1, 14 grobów) i środkowej (B-WNW2, 17 grobów) części tego obszaru.

Kolejna grupa 25 grobów zorientowana była w stronę WSW, przy czym ze względu na niewielką liczebność nie wyodrębniono w oddzielne skupienie kilku z nich, w których głowy skierowane były w stronę WbS. Groby o orientacji WbS i WSW zajmowały głównie południową część segmentu na całej jego szerokości. Wydzielono dwa ich skupienia: B-WSW1 (13 grobów) w części wschodniej oraz B-WSW2 (10 grobów) w części zachodniej. Dwa groby B123 (WbS) i B125 (WSW) znajdowały się poza granicami tych skupień, na północ od nich. Groby w obu grupach zajmowały podobne obszary, ale w skupieniu zachodnim były od siebie bardziej oddalone. W tym miejscu trzeba zwrócić uwagę, że ta grupa grobów zorientowana była tak samo jak pobliski kościół grodowy.

Ponadto na obszarze segmentu B znajdowało się pięć grobów, z których w czterech przypadkach głowy zmarłych zwrócono w stronę wschodnią, a dokładnie E, EbS, EbN, SSE (oznaczone na planie wraz z grobami WSW). Z kolei w grobie B144 czaszka zwrócona była w stronę NNW.

⁴ Z dokumentacji badań z roku 1959 nie zachował się plan z siatką arową, która powinna być usytuowana względem stron świata. Jednak z planu lokalizacji wykopu (obejmującego cały ar nr 1) wynika, że wytyczano go od punktów w terenie: „środek” drogi, drzewa czy studni. Ponadto dezorientuje zaznaczany na planach kierunek północy, który nie jest równoległy do granic owego wykopu, dlatego nie wiadomo czy siatka arowa nie była zorientowana, czy niopoprawnie oznaczano północ na planach. Dlatego niemożliwe jest pewne usytuowanie wykopu na planie zbiorczym cmentarzyska.

⁵ Zapis taki oznacza segment-orientację, numer skupienia.

Prawdopodobnie po tej samej linii zorientowany też był zdewastowany grób B126, jednak w tym przypadku ciało zmarłego mogło zostać złożone głową na SSE.

Segment C

W segmencie C odkryto 114 różnie zorientowanych grobów, przy czym w 12 przypadkach nie określono ich pierwotnego układu.

W stronę zachodnią zorientowanych było 49 grobów. Większość z nich rozlokowana była w centrum zbadanego obszaru, gdzie wydzielono skupienie C-W1. Zajmowało ono rozległą powierzchnię, a poza jego granicami zarejestrowano jeden grób. W obrębie tego skupienia rozmieszczonych było też sześć grobów o orientacji WSW (wszystkie odsłonięte w tym segmencie).

W segmencie C groby o orientacji WbN tworzyły dwa skupienia: C-WbN1 (11 grobów) w części wschodniej i C-WbN2 (7 grobów) w zachodniej.

Podobnie groby o orientacji WNW koncentrują się w dwóch, wyraźnie od siebie oddzielonych skupieniach, z których jedno – C-WNW1 (8 grobów) – wydzielono we wschodniej, a drugie – C-W-NW2 – w zachodniej części segmentu (tym samym po obu stronach skupienia C-W1). W obrębie skupienia wschodniego wyróżniono także sześć grobów o orientacji NWbW.

3.4.2. Rozmieszczenie skupień grobów o różnych orientacjach

Wydzielone skupienia grobów o orientacji W usytuowane były względem siebie tak, że pomiędzy nimi znajdowała się niemal „pusta” przestrzeń, która jednak nie była „zamknięta” (kolejnym skupieniem) od strony zachodniej (ryc. 18). Na tej pustej przestrzeni odkryto dwa groby o zachodniej orientacji, przy czym jeden z nich (C11, M, *juvenis* II) znajdował się na obszarze segmentu C, a drugi (B124 M?, dorosły) – w granicach segmentu B.

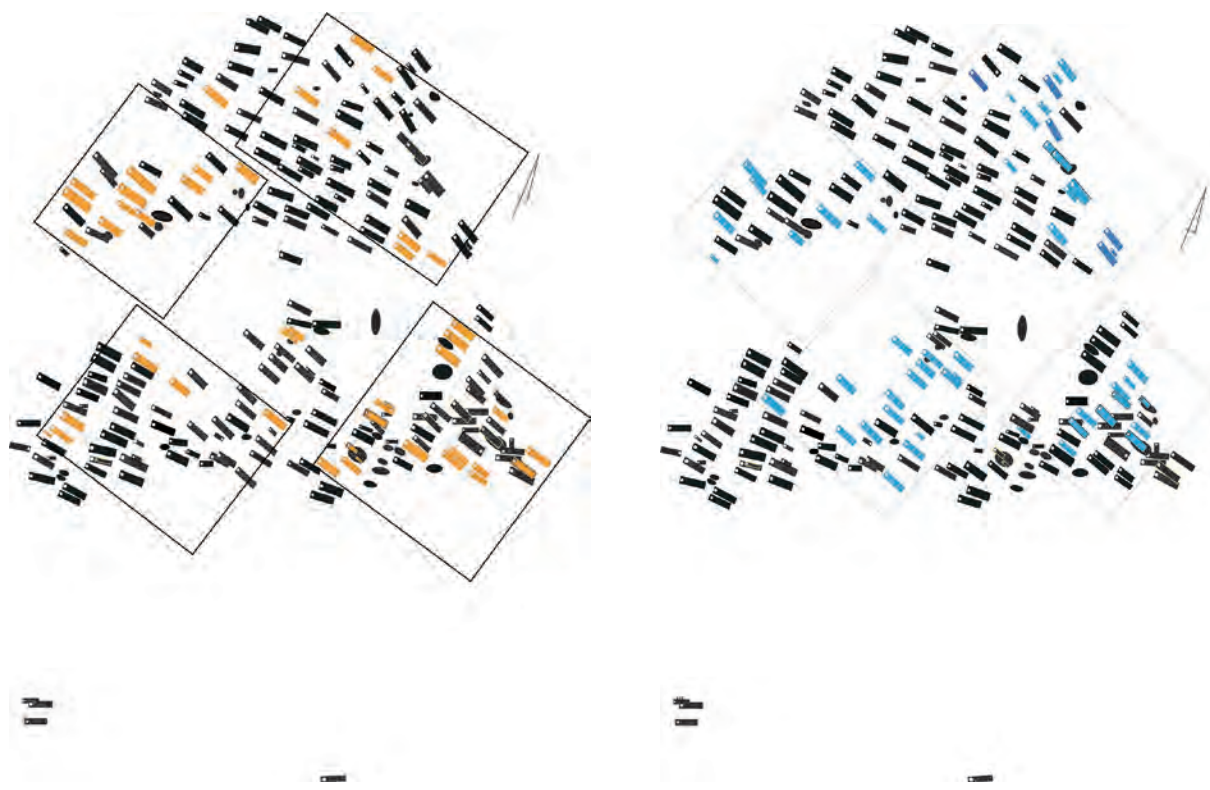
Ryc. 18. Giecz, stan. 4. Skupienia grobów o orientacji W, na tle wszystkich grobów

Fig. 18. Giecz, site 4. Clusters of W-oriented graves against a background of all graves

Uwzględniając groby o innych orientacjach zauważyć można, że występowały one w północno-zachodniej części „pustej” przestrzeni, w skupieniach C-WbN2 i C-WNW2, które wyróżniono w sąsiedztwie grobu C11. Kolejna grupa grobów (ale już w segmencie B), głównie o orientacji WNW, zajmowała tylko jej południowo-wschodni skraj, przez co „pusta” przestrzeń pomiędzy segmentami B i C podzielona została na dwie części i dlatego była tak nieregularna.

Dla segmentu C charakterystyczne jest to, że tylko nieliczne groby o innych orientacjach rozlokowane były pomiędzy grobami o orientacji W. Pozostałe (głównie ze skupień WbN i WNW) usytuowane były po północnej i południowej stronie skupienia C-W1. Zauważyć można, że w zachodniej części segmentu, gdzie rzędy są w miarę czytelne, groby o orientacjach WbN i WNW ułożone są na ich początku, a po stronie przeciwnej – na ich końcach. Natomiast w skupieniu B-W2 groby o innych orientacjach rozlokowane były w rzędach pomiędzy grobami o orientacji W, a w skupieniu B-W1 – odwrotnie: to groby o orientacji W (których w tym skupieniu było mniej) znajdowały się w rzędach grobów o innych orientacjach.

Specyficznym, bo „szachownicowo”, usytuowane są względem siebie cztery skupienia grobów o orientacji WbN (ryc. 19:1).

Ryc. 19. Giecz, stan. 4. Skupienia grobów o orientacjach WbN (1) i WNW (2) na tle wszystkich grobów

Fig. 19. Giecz, site 4. Clusters of WbN (1) and WNW (2) – oriented graves against a background of all graves

Pomiędzy tymi skupieniami znajdował się także obszar niemal pozbawiony grobów, ale – uwzględniając ich liczbę i rozmieszczenie w obrębie wydzielonych granic skupień – faktyczna jego powierzchnia jest większa niż ta, którą wyznacza układ czworoboków.

Na tej „pustej” przestrzeni znajdują się dwa groby o orientacji WbN (B122, *juvenis* II; i B129, K, *senilis*).

Biorąc pod uwagę rozmieszczenie grobów o innych orientacjach zauważyć można, że wypełniały one znaczną część „pustej” przestrzeni pomiędzy skupieniami. W północno-zachodniej części były to groby o orientacji W ze skupienia C-W1, którego wyznaczony zasięg „nakłada” się na większą część obszaru pomiędzy skupieniami WbN. Natomiast w części południowo-wschodniej rozlokowanych było sporo grobów ze skupienia B-WNW1. Skupienia B-WbN-1 i B-WbN2 oddziela nieregularny rząd grobów o orientacji W.

Tuż przy grobach o orientacji WbN, usytuowanych niemal w centrum „pustej” przestrzeni, znajdowały się groby o orientacji WSW, a także bardzo zniszczony grób osobnika, w przypadku którego nie można wykluczyć, że pierwotnie został złożony głową w stronę SSE (B126, *juvenis* I/II).

Podobnie „szachownicowo” usytuowane są względem siebie cztery grupy grobów o orientacji WNW (ryc. 19:2). Odległość pomiędzy skupieniem C-WNW1 i C-WNW2 jest dość znaczna, dlatego między nimi widoczna jest kolejna „pusta” przestrzeń. Zatem w przypadku grobów o orientacji WNW przestrzeń ta, którą wyznacza faktyczny zasięg grobów, jest większa od obszaru bez grobów, który znajdował się pomiędzy grobami o innych orientacjach.

Zwraca uwagę fakt, że na obszarze bez grobów (znajdującym się pomiędzy tymi skupieniami) nie było żadnego grobu o orientacji WNW, w przeciwieństwie do pojedynczych obiektów o orientacji W i WbN, zanotowanych na wolnej przestrzeni pomiędzy skupieniami.

Groby o innych orientacjach zajmowały północną część „pustej” przestrzeni, a były to niemal wyłącznie groby o orientacji W. Z kolei w części południowej grobów było niewiele (dwa o orientacji WSW i jeden o orientacji W), i zlokalizowane były tuż przy północnej granicy skupienia B-WNW2.

Biorąc pod uwagę rozmieszczenie grobów o orientacji WNW wśród grobów o innych układach, zauważyć można różnice pomiędzy tymi skupieniami. W grupie C-WNW2 groby takie rozlokowane są głównie pomiędzy grobami o orientacji WbN, a w kolejnym skupieniu występowały obok grobów o orientacji W. Natomiast w segmencie B większość z nich usytuowano w rzędach, pomiędzy którymi rozlokowane były nieliczne groby o orientacji W i WbN oraz WSW (przecięte przez groby o orientacji WNW).

Na gieckim cmentarzysku odnotowano niewiele grobów o orientacji WSW (ryc. 20). W segmencie B wydzielono dwa takie skupienia: B-WSW1 i B-WSW2, usytuowane w niedużym oddaleniu od siebie.

Ryc. 20. Giecz, stan. 4. Skupienia grobów o orientacji WSW na tle wszystkich grobów

Fig. 20. Giecz, site 4. Clusters of graves with WSW orientation against the background of all graves

Pozostałe groby o takiej orientacji znajdują się w dość dużej odległości na południe od tych skupień w segmencie A. Podobnie daleko, ale w stronę północną, oddalone są groby zlokalizowane w segmencie C. Ze względu na zasięg wykopów badawczych w segmentach A i C trudno domniemywać czy w ich sąsiedztwie znajdowały się inne (dotąd nieodkryte) tak zorientowane groby.

W skupieniu B-WSW1 niemal wszystkie groby o takiej orientacji przecięte zostały przez kolejne pochówki o orientacji WNW, natomiast w skupieniu B-WSW2 groby o orientacji WSW znajdowały się w rzędach pomiędzy grobami o innych orientacjach.

Na całym cmentarzysku znajdowały się też nieliczne i dość znacznie oddalone od siebie groby o orientacji wschodniej, dwa w segmencie A, trzy w segmencie B i jeden w segmencie C.

Obserwując rozmieszczenie wszystkich grobów na tym cmentarzysku (pomijając ich chronologię), zauważyć można różne relacje pomiędzy grobami o odmiennych orientacjach. Usytuowane są one obok siebie w tym samym lub w sąsiadujących rzędach, nakładają się, bądź przecinają. Zwrócić należy uwagę na fakt, że tylko groby o orientacji W w segmencie C rozmieszczone były na jednym obszarze obok siebie, a między nimi odsłonięto niewiele grobów o innych orientacjach.

Innym przykładem rozmieszczenia grobów o różnych orientacjach jest pierwszy rząd – licząc od zachodu – w obrębie skupienia B-W2. Znajdują się w nim obok siebie groby o orientacji W (7 grobów), WbN (2) i WSW (4).

W segmencie B mamy też rząd grobów o orientacji WNW sąsiadujący z rzędem grobów o orientacji W.

Nieco innym przykładem są groby o orientacjach WbN i WNW oraz W z segmentu C. Tu bowiem większe grupy grobów WbN i WNW znajdują się obok (po obu stronach) skupienia grobów W1. Podobnie też w skupieniach B-W1 i B-W2 grupy grobów o orientacji WNW zajmują te obszary skupień, gdzie grobów o orientacji W było mniej.

Nieliczne są przypadki nakładania się grobów o tych samych orientacjach, przy czym najczęściej zachodzi to wtedy, gdy w jednym miejscu pogrzebano dwie osoby, nie naruszając wcześniejszego grobu. Jedynie we wschodniej części segmentu B mamy do czynienia z „przecinaniem” wcześniejszych grobów przez groby o innej orientacji.

3.4.3. Groby o orientacji zachodniej

Na zbadanej części cmentarzyska odkryto łącznie 94 groby usytuowane po linii E–W, w których głowy zmarłych skierowane były w stronę W. W segmencie B odsłonięto 41 tak zorientowanych grobów, które rozlokowane były w dwóch skupieniach (ryc. 21).

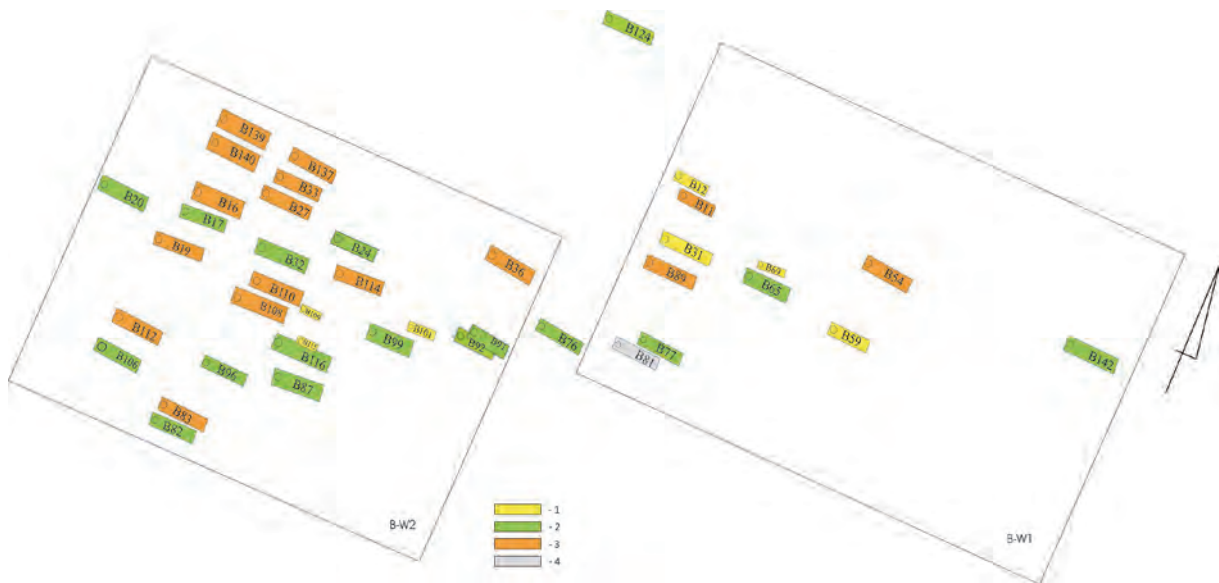
Zgrupowanie (B-W1) wydzielono we wschodniej części segmentu. W jego granicach znajdowało się 12 grobów (w tym jeden przypuszczalnie o zachodniej orientacji).

Tylko w zachodniej części tego skupienia wyróżnić można rząd złożony z siedmiu grobów, pomiędzy którymi znajdowały się wolne miejsca. W niewielkiej odległości od niego na wschód zarejestrowano kolejne cztery groby o orientacji W, i następne – jeszcze bardziej oddalone i usytuowane przy wschodniej i północnej granicy wydzielonego skupienia.

W tym skupieniu odkryto głównie groby indywidualne. Jedynie we wschodniej jego części odsłonięto dwa groby w jednym miejscu: najpierw pogrzebano dorosłą kobietę (B149), a później w tym samym miejscu dziecko (B150, *infans* I), które zorientowano w stronę WNW.

Tylko w połowie liczby grobów znaleziono złożone tam przedmioty (tab. 3). Ich asortyment nie był zróżnicowany, a liczba niewielka. Żadnych przedmiotów nie odkryto w grobach dzieci. Najwięcej było noży, które pochodziły głównie z grobów dorosłych mężczyzn.

Przy żadnym ze szkieletów o orientacji W odkrytym na obszarze tego skupienia nie zarejestrowano śladów jamy grobowej.

Ryc. 21. Giecz, stan. 4. Segment B. Groby o orientacji W: 1 – dzieci i młodzież, 2 – kobiety, 3 – mężczyźni, 4 – nieokreślone
 Fig. 21. Giecz, site 4. Segment B. W-oriented graves: 1 – subadult, 2 – female, 3 – male, 4 – undetermined

Tabela 3. Giecz, stan. 4. Skupienie grobów B-W1 – struktura płci i wieku oraz inwentarze grobowe

Table 3. Giecz, site 4. Cluster of graves B-W1 – sex and age structure and grave goods

Lp.	Nr katalogowy	Płeć	Klasa wieku	Kabłączek	łańcuszek	Nóż	Okucie pochewki	Igła/ /szpilka	Odpad	Nieokreślony
1	B12	no	<i>infans</i> II							
2	B59	no	<i>infans</i> II/ <i>juvenis</i> I							
3	B69	no	<i>infans</i> I							
4	B31	no	<i>juvenis</i> II			1	1			
5	B77	K	<i>adultus</i>			1				1
6	B142	K	<i>maturus</i>	1					1	
7	B65	K	<i>maturus/senilis</i>						1	1
8	B54	M	<i>maturus/senilis</i>			1	2	1		
9	B11	M (?)	<i>maturus</i>							
10	B89	M	<i>maturus</i>		1	1				1
11	B81	no	dorosły							
12	B149	no	dorosły							

Drugie skupienie B-W2, liczące 30 grobów, wydzielono w zachodniej części segmentu B. Większość z nich zlokalizowana była w trzech rzędach składających się z siedmiu, dziewięciu i pięciu grobów. W pierwszych dwóch rzędach (od zachodu) groby usytuowane były niemal wzdłuż prostej linii, dzięki temu pomiędzy pierwszym a drugim rzędem znajdowała się przestrzeń o nierównej szerokości (możliwe było swobodne przejście między nimi). Na jej południowym krańcu, pomiędzy pierwszym a drugim rzędem, znajdowały się dwa zniszczone groby dzieci, prawdopodobnie pierwotnie zorientowane w stronę zachodnią.

W pozostałych dwóch rzędach groby były nieliczne i rozmieszczone nieregularnie – wytyczenie prostej ścieżki pomiędzy nimi było utrudnione. Nie wszystkie groby w tych rzędach usytuowane były blisko siebie, niekiedy pozostawało pomiędzy nimi sporo wolnego miejsca, co umożliwiało wykopanie kolejnej jamy grobowej. W wielu przypadkach zajmowały je groby o innych orientacjach.

Rozmieszczenie pozostałych grobów (jeden przy zachodnim i pięć przy wschodnim krańcu skupienia) sugeruje, że być może były to pierwsze pochówki w kolejnych rzędach, w których jednak nie pogrzebano nikogo więcej o takiej orientacji. Na linii ostatniego, najkrótszego rzędu, znajdował się jeszcze jeden grób (B124), wysunięty najdalej na północ na tym obszarze.

3. Charakterystyka grobów

W omawianym skupieniu odsłonięto pięć grobów dzieci, w tym dwa pierwotnie prawdopodobnie zorientowane w stronę W. Większość dzieci zmarła w wieku 0–16 miesięcy, a jedno mając 6,5–7 lat (tab. 4). Zostały one pochowane pomiędzy grobami osobników dorosłych. W tych grobach odkryto niewiele przedmiotów, a szczególnym znaleziskiem są dwie monety z grobu B109.

Tabela 4. Giecz, stan. 4. Skupienie grobów B-W2 – struktura płci i wieku oraz inwentarze grobowe

Table 4. Giecz, site 4. B-W2 cluster of graves – sex and age structure and grave goods

Lp.	Nr katalogowy	Płeć	Klasa wieku	paciorek	Moneta	Prześlik gliniany	Kabłaczek	Nóż	Okucie pochewki	Okładzina	Krzesiwo	Okucie	Kolec kościany	Hetka	Osełka z fyllitu	Haczyk do wędki	Szpila	Gwóźdź	Igła/szpilka	Krzemię	Nieokreślony
1	B84	no	<i>infans</i> I	1																	
2	B109	no	<i>infans</i> I		2																
3	B115	no	<i>infans</i> I	1																	
4	B101	no	<i>infans</i> I			1															
5	B85	no	<i>infans</i> I/II																		
6	B16	K	<i>adultus</i>				2	1													
7	B17	K	<i>adultus</i>				1				1										
8	B32	K	<i>adultus/maturus</i>				1	1													
9	B24	K	<i>maturus</i>		1		3						1								
10	B87	K	<i>maturus</i>				1														
11	B91	K	<i>maturus</i>					1													
12	B92	K	<i>maturus</i>																		
13	B99	K	<i>maturus</i>					1	1												
14	B106	K	<i>maturus</i>					1													
15	B96	K	<i>adultus/maturus</i>																		
16	B82	K	<i>senilis</i>																		
17	B20	K (?)	<i>dorośla</i>																		
18	B36	M	<i>adultus</i>						1			1									
19	B33	M	<i>adultus/maturus</i>		3			1	1						1						1
20	B116	M	<i>adultus/maturus</i>					1			1					1	1		2		1
21	B19	M	<i>maturus</i>					1						1							
22	B27	M	<i>maturus</i>		2			1													2
23	B83	M	<i>maturus</i>															1			
24	B110	M	<i>maturus</i>	1	1			2			1							1			
25	B112	M	<i>maturus</i>																	1	1
26	B114	M	<i>maturus</i>					1													1
27	B108	M	<i>senilis</i>					1			1				1						
28	B140	M	<i>maturus</i>					1													
29	B139	M	<i>maturus</i>																		
30	B137	M (?)	<i>maturus</i>																		

Pogrzebano tu także 12 kobiet, a większość grobów znajdowała się w dwóch rzędach, pomiędzy grobami mężczyzn. W dziewięciu grobach znaleziono przedmioty – nie było ich wiele, a asortyment nie był urozmaicony. Były to niemal wyłącznie noże i kabłaczki skroniowe, składane niezależnie od wieku kobiety w chwili śmierci. Tylko w jednym grobie żeńskim (B24) znaleziono monetę.

W obrębie skupienia odsłonięto 13 grobów mężczyzn, z których cztery znajdowały się w pierwszym (od zachodu), a sześć w drugim rzędzie.

W grobach męskich ze skupienia B-W1 znaleziono sporo różnych przedmiotów. W większości (9) były to noże, i tylko w jednym przypadku był to jedyny złożony artefakt. W trzech odnotowano krzesiwa, a w trzech kolejnych sześć monet, przy czym w każdym z nich znajdował się nóż oraz inne przedmioty, przykładowo szpila z kółkiem (pierścieniowata), osełki z fyllitu, haczyk do wędki, igły/szpilki, które sporadycznie znajdowano w innych grobach na tym cmentarzysku. Te wyjątkowe

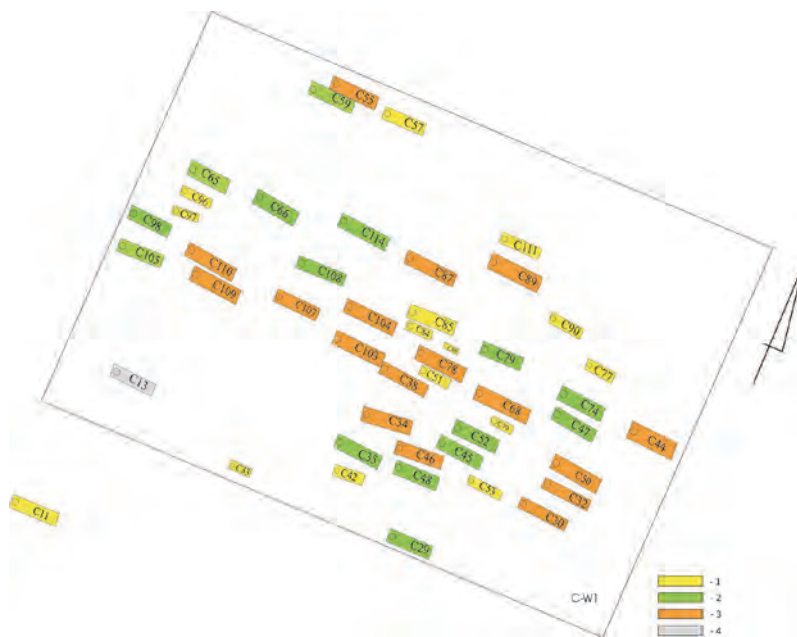
zespoły grobowe pochodziły z pięciu grobów. Podkreślić należy, że w tym skupieniu zarejestrowano najwięcej grobów z monetami.

Większość grobów w obrębie tego skupienia to groby indywidualne. Przy żadnym ze szkieletów o tej orientacji nie uchwycono zarysów jamy grobowej. Ciała zmarłych składano na plecach z wyprostowanymi kończynami.

Wyróżniono przypadki, gdy w jednym miejscu zmarłych grzebano dwukrotnie. W jednym z nich pogrzebano dwie kobiety (B91, *maturus* i B92 *maturus*). W grobie B116 ponad szkieletem kobiety zmarłej w wieku *maturus* znajdował się szkielet noworodka (B115). W dwóch kolejnych (B19, M, *maturus* i B106, K, *maturus*) powyżej pochowano dzieci (B18, *infans* I i B102, *infans* I), które zorientowane były w stronę WSW.

Poza wydzielonym zasięgiem skupień odsłonięto grób (B124) usytuowany na przedłużeniu ostatniego krótkiego rzędu ze skupienia W1B. Pochowano w nim prawdopodobnie dorosłego mężczyznę. Trudno przyporządkować do któregoś ze skupień grób B76 (K, *maturus*), który znajdował się pomiędzy rzędami grobów zorientowanych w stronę W.

W segmencie C zarejestrowano 49 indywidualnych grobów o orientacji W. Większość z nich tworzy wyraźne i dość zwarte zgrupowanie (C-W1) w centrum zbadanej dotąd części segmentu, na obszarze rozciągającym się na linii W–E (ryc. 22).

Ryc. 22. Giecz, stan. 4. Segment C. Groby o orientacji zachodniej W: 1 – dzieci i młodzież, 2 – kobiety, 3 – mężczyźni, 4 – nieokreślone
Fig. 22. Giecz, site 4. Segment C. W oriented graves: 1 – subadult, 2 – female, 3 – male, 4 – undetermined

W zachodniej części skupienia wyróżnić można tylko trzy rzędy z niewielką i nieregularnie rozmieszczoną liczbą grobów (najwięcej pięć w jednym rzędzie). Pomiędzy nimi pozostawały wolne miejsca, wystarczające na kolejne groby. Zauważyć też można, że również groby najbardziej oddalone w kierunku północnym znajdują się w jednej linii z grobami usytuowanymi w wydzielonych rzędach, dlatego nie można wykluczyć, że „wytyczone” rzędy były dłuższe, a wolne miejsca przeznaczone na pochowanie kolejnych członków społeczności.

Przestrzeń pozostająca pomiędzy rzędami była nieregularna, wąska, niepozwalająca na wydzielenie prostej ścieżki.

Najwięcej grobów zaobserwowano w centralnej części skupienia. Były one rozmieszczone blisko siebie, ale nie tworzyły wyraźnych rzędów. Natomiast we wschodniej jego części widoczny jest jeszcze jeden rząd, który składa się z sześciu, niezbyt równo rozlokowanych grobów.

Grób C11 (M, *juvenis* II) znajdował się w oddaleniu od południowej granicy skupienia, niemal w jednej linii z grobem B124 (W, M?, dorosły).

Zarejestrowano zarysy siedmiu jam grobowych, które w rzucie poziomym miały kształt czworoboków o łukowatych narożnikach i ściankach bocznych zwężających się ku dnu. Linie wkopów przebiegały w odległości od 5 do 15 cm od kości szkieletu. Ponadto w 15 przypadkach przy szkieletach bądź powyżej nich uchwycono krótkie i nieregularne odcinki zarysu wkopów grobowych.

Zmarłych w jamach składano na plecach z wyprostowanymi kończynami. Jedynie w kilku przypadkach kości przedramion leżały na miednicy (C38, C66, C105 i C108). W grobie C33 (*infans* I) ciało dziecka złożono na prawym boku.

Większość grobów była ponownie otwierana.

W rzędach nie stwierdzono dominacji grobów jednej płci, a w obrębie skupienia nie było wydzielonego miejsca, gdzie grzebano tylko dzieci.

Liczba kobiet i mężczyzn zmarłych w poszczególnych klasach wieku jest zbliżona (tab. 5). Warto zwrócić uwagę, że niemal w połowie wszystkich grobów na obszarze tego skupienia złożono dzieci i osobniki w wieku młodzieńczym.

Zdecydowana większość grobów dzieci i młodzieży zawierała sporą liczbę przedmiotów. Były to artefakty charakterystyczne dla zespołów znajdowanych przy dorosłych, np. nóż, krzesiwo, osełka z fyllitu, ale w żadnym nie odnotowano kabłączków skroniowych. Wyłącznie w grobach dzieci znaleziono kolie ze szklanych paciorków.

Ponad połowa zbioru przedmiotów znalezionych w grobach skupienia C-W1 odkryto w grobach kobiecych. Wraz ze zmarłymi składano przede wszystkim ozdoby: kabłączki skroniowe (17 egzemplarzy w siedmiu grobach), pierścionki (4) i kilka pojedynczych paciorków (4 egzemplarze w dwóch grobach). W pięciu grobach, oprócz kabłączków znajdowały się noże, ale tylko w jednym były to jedyne przedmioty. W pozostałych przypadkach oprócz noża i kabłączków zespoły grobowe zawierały także monety oraz ozdoby, drobne narzędzia i nieokreślone przedmioty żelazne. Wśród grobów kobiet wyróżnić można dwa z wyjątkowymi zespołami: C66 (*juvenis* II) z nożycami i monetami oraz C108 (*maturus*) z krzesiwem i dwoma kabłączkami, z których jeden znajdował się na paliczku lewej ręki. Podkreślić należy, że zarówno nożyce złożone w drewnianym futerale/pochewce, jak i krzesiwo z ażurowym wypełnieniem, to przedmioty wyjątkowe na gieckim cmentarzysku.

Większość kabłączków skroniowych znalezionych w grobach kobiet należy do odmiany IIIB (9 egzemplarzy). Odnotowano pięć egzemplarzy odmiany IIIC oraz trzy odmiany IIIA.

Mniej i mało zróżnicowane zespoły grobowe odsłonięto w grobach męskich. W większości były to pojedyncze przedmioty, np. krzesiwo, skobel, kościany kolec, „haczyk” do pasa, grzebień, przęślik gliniany i skorupy jajka. Tylko w trzech grobach męskich (w przeciwieństwie do dziewięciu żeńskich) znajdowały się noże. Wśród grobów męskich wyróżnia się grób C50 (*maturus*), w którym znaleziono przęślik gliniany, dwa noże, krzesiwo i dwa przedmioty o nieokreślonej funkcji.

Podsumowując charakterystykę grobów o orientacji W wskazać należy, że łączna liczba tych grobów w segmentach B i C jest niemal taka sama, i że w obu grupach były one rozmieszczone w nieregularnych rzędach. Ciała zmarłych składano na plecach z wyprostowanymi kończynami. W segmencie C odnotowano cztery przypadki, gdy kości przedramion leżały na miednicy a ciało jednego dziecka złożono na boku.

Miejsca, gdzie kilkakrotnie grzebano zmarłych zarejestrowano w segmencie B, a groby powtórnie otwierane w segmencie C.

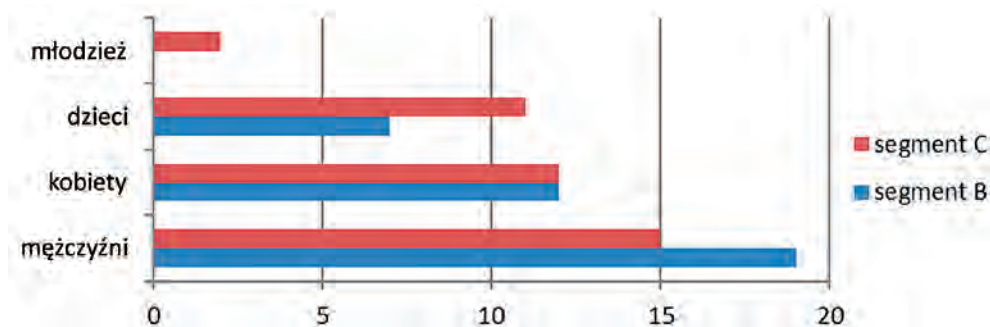
Struktura płci osobników dorosłych w obrębie wydzielonych skupień jest porównywalna (ryc. 23). Odmierna jest struktura wieku, bowiem w segmencie C było zdecydowanie więcej grobów dzieci i młodzieży niż w segmencie B.

Mimo wielu podobieństw pomiędzy grobami obu segmentów, zauważyć można, że różni je przede wszystkim liczba i asortyment przedmiotów składanych ze zmarłym, zarówno w wydzielonych skupieniach, jak i porównując groby pod względem płci i wieku.

Tabela 5. Giecz, stan. 4. Skupienie grobów C-W1 – struktura płci i wieku oraz inwentarze grobowe

Table 5. Giecz, site 4. C-W1 cluster of graves – sex and age structure and grave goods

Lp.	Nr katalogowy	Płeć	Klasa wieku	Paciorek	Moneta	Przędziki gliniany	Kabłączek	Kolia	Pierścionek	Oczko pierścionka	Obrączka	Nóż	Okladzina	Haczyk do pasa	Krzesełko	Okucie	Nożyce	Kolec kościany	Grzebień	Osełka z fyllitu	skobel	Gwóźdź	Igła/szpilka	Prażnica	Jajko	Odpad	Nieokreślony
1	C33	no	infans I																								
2	C42	no	infans I								1			1													
3	C51	no	infans I						1													1					1
4	C53	no	infans II		1	1																					
5	C70	no	infans I																								
6	C77	no	infans II					2																			2
7	C84	no	infans I																								
8	C86	no	infans I					1																1			
9	C90	no	infans II						1		1			1									1				
10	C96	no	infans II																			1					1
11	C97	no	infans I																						1	2	
12	C111	no	infans II								1									1							
13	C111	no	infans II																								
14	C57	no	juvenis I			1										1											
15	C85	no	juvenis II																								2
16	C11	M	juvenis II										1														2
17	C44	M (?)	juvenis II																			1					1
18	C114	no	juvenis I/II								1																
19	C66	K	juvenis II/adultus		4		2	1				1					1										
20	C55	M	juvenis II/adultus							1																	
21	C35	K	maturus													1											
22	C45	K	adultus				2		1																		2
23	C47	K	adultus				2					1															
24	C48	K	senilis				2					1													1	1	
25	C52	K	maturus								1																1
26	C59	K	maturus																								
27	C65	K	maturus										1														
28	C74	K	maturus	3					1		1										1		1				4
29	C79	K	maturus	1			5																				1
30	C98	K	maturus/senilis																1								1
31	C105	K	adultus				2	1			1																
32	C108	K	maturus				2				1			1													1
33	C29	K	senilis																								
34	C32	M	adultus																								1
35	C34	M	adultus/maturus																			1					
36	C38	M	maturus																								1
37	C46	M	adultus																								
38	C50	M	maturus			1						2		1													2
39	C68	M	maturus/senilis											1													1
40	C78	M	maturus																								
41	C87	M	adultus																				1		1		
42	C89	M	maturus								1																2
43	C103	M	maturus						1														1				4
44	C104	M	adult																1								1
45	C107	M	adultus/maturus								1																
46	C109	M	maturus																								
47	C110	M	adultus																								
48	C13	no	dorosły																								
49	C20	no	dorosły																								

Ryc. 23. Giecz, stan. 4. Struktura płci osobników o orientacji W

Fig. 23. Giecz, site 4. Sex structure of individuals with W orientation

Łącznie w grobach obu segmentów zarejestrowano 31 kategorii przedmiotów, z tego 14 z nich znajdowało się w obu segmentach, siedem (m.in. okucie pochewki, haczyk do wędki, szpila pierścieniowata, hetka, łańcuszek) odnotowano tylko w segmencie B, a 10 (m.in. kolie, nożyce, pierścionek, szklana obrączka, „haczyk” do pasa, skorupki jajka) tylko w segmencie C. W grobach segmentu C przedmioty były bardziej zróżnicowane (107 egzemplarzy, 24 kategorie). W segmencie B wyróżniono niemal o połowę mniej przedmiotów, ale tylko nieco mniej (21) kategorii. W grobach w segmencie B jedynymi ozdobami były wyłącznie kabłączki skroniowe i pojedyncze paciorki, natomiast w segmencie C pojawiają się także pierścionki, kolie i paciorki.

W zbiorze przedmiotów z grobów o orientacji W wyróżnić można takie, które zarejestrowano tylko w tych grobach: kolie ze szklanych paciorków, szpila „pierścieniowata”, nożyce, „haczyk” do pasa. Zauważyć należy, że w grobach obu segmentów najliczniejsze były noże, kabłączki skroniowe, monety i krzesiwa. Kabłączki znajdowały się wyłącznie w grobach kobiet.

Można też zauważyć wyraźną różnicę w liczbie i składzie zespołów grobowych kobiet z obu segmentów. W tych z segmentu C było więcej przedmiotów niż w segmencie B. Wskazać też należy na dość jednolity asortyment przedmiotów w grobach wszystkich kobiet w segmencie B. Były to głównie kabłączki i noże. Żaden z nich nie zawierał ani większej liczby, ani unikatowych kategorii przedmiotów. Natomiast w segmencie C było znacznie więcej zróżnicowanych przedmiotów, a kabłączki skroniowe nie były jedynymi ozdobami, które składano ze zmarłymi. Obok nich znajdowano paciorki i pierścionki. Ponadto w dwóch z nich złożono przedmioty niespotykane na tym cmentarzysku: nożyce w drewnianej pochewce-futerał i krzesiwo z ażurowym wypełnieniem. W grobach segmentu B znajdowały się kabłączki odmian IIIB i C, natomiast w segmencie C wszystkie odmiany kabłączków typu III.

Dostrzegalna jest też różnica w podstawowym asortymencie przedmiotów w zespołach grobowych z grobów męskich w obu analizowanych skupieniach. W segmencie B znajdowano liczne i zróżnicowane zespoły, obejmujące też przedmioty nieczęsto znajdowane w innych grobach (szpila, osełki z fyllitu). Monety odsłonięto w trzech grobach tego zgrupowania. W segmencie C w grobach męskich o tej orientacji nie znaleziono żadnej monety. Więcej grobów mężczyzn w segmencie B zawierało krzesiwa, podczas gdy w segmencie C znaleziono je tylko w jednym grobie. Podkreślić jednak należy, że w segmencie C krzesiwa były też w grobach dzieci i kobiety.

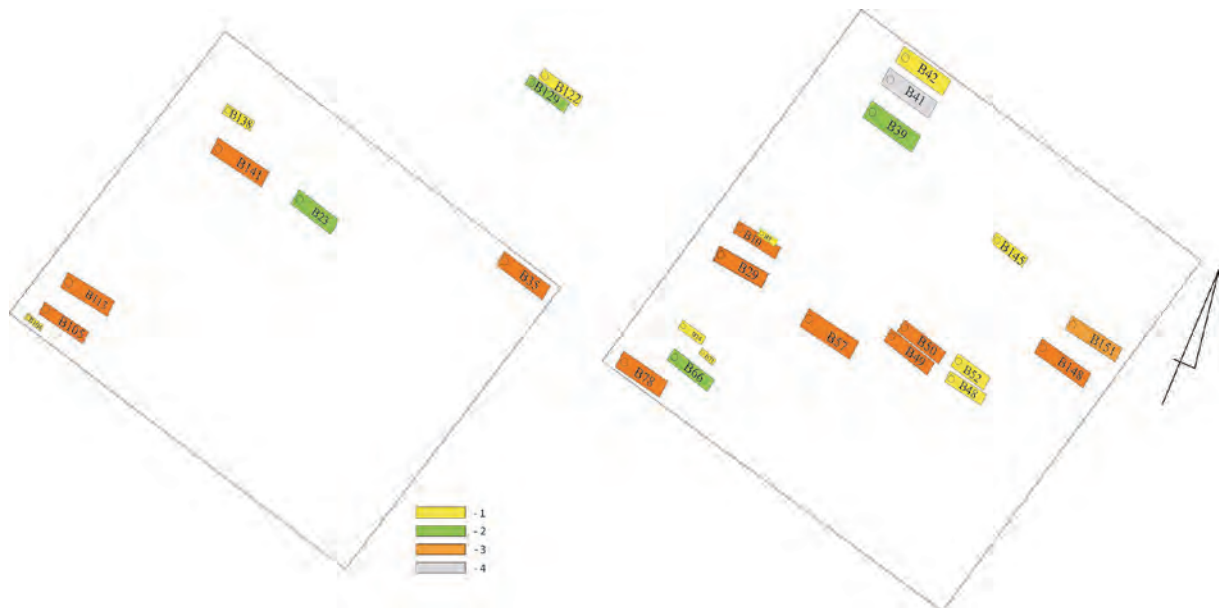
Wobec powyższego dostrzec można wyraźną różnicę w liczbie i kategorii przedmiotów w grobach o orientacji W w zależności od płci. Zauważono, że w grobach kobiet pochowanych w segmencie B i grobach mężczyzn z segmentu C liczba i asortyment przedmiotów są porównywalne – było ich niewiele i niezbyt zróżnicowane. Natomiast bardziej urozmaicony asortyment przedmiotów i większa ich liczba znajdowała się w grobach męskich z segmentu B i kobiet segmentu C.

Wyraźnie zróżnicowane pod względem liczby i kategorii przedmiotów są groby dzieci. W grupie B zanotowano ich niewiele, natomiast w segmencie C znaleziono przedmioty składane też przy dorosłych (oprócz kolii, szpilki i igły, które były wyłącznie w grobach dzieci). Wskazać też należy na wyróżniające się groby dzieci w segmencie C: dwa z koliai i dwa z nożem i krzesiwem.

3.4.4. Groby o orientacji zachód ku północy (WbN)

Na gieckim cmentarzysku wydzielono sporą liczbę grobów o orientacji WbN, które rozmieszczone są w segmentach B i C, przy czym większa ich liczba znajduje się w obrębie segmentu B. Groby zorientowane w stronę WbN nie tworzą tak wyraźnych zgrupowań jak o orientacji W czy WNW.

W segmencie B znajdowało się 27 grobów o orientacji WbN (w tym trzy prawdopodobnie tak zorientowane), rozmieszczone na całym jego obszarze (ryc. 24).

Ryc. 24. Giecz, stan. 4. Segment B, groby o orientacji zachód ku północy (WbN): 1 – dzieci i młodzież, 2 – kobiety, 3 – mężczyźni, 4 – nieokreślone

Fig. 24. Giecz, site 4. Segment B, WbN-oriented graves: 1 – subadult, 2 – female, 3 – male, 4 – undetermined

Skupienie grobów (B-WbN1) liczące 18 grobów odsłonięto w centralnej części segmentu B, przy czym były one rozlokowane na większym obszarze niż skupienie w zachodniej jego części. Siedem grobów tworzyło jeden „rzęd” (jednak nie było to wzdłuż linii prostej, a ponadto pomiędzy nimi znajdowały się wolne miejsca). Dalej ku północy (na linii tego rzędu), odkryto jeszcze trzy groby przypuszczalnie o orientacji WbN. Od tego rzędu, w odległości około czterech metrów w kierunku wschodnim wydzielono osiem następnym o orientacji WbN. Większość z nich usytuowana była po dwa obok siebie, jakby na początku kolejnych rzędów.

Wśród dominującej liczby grobów indywidualnych, zarejestrowano taki, w którym pochowano mężczyznę (B10, *maturus*) i dziecko (B9, *infans* I). Odnotowano także inne przypadki wielokrotnego grzebania zmarłych w tym samym miejscu. W jednym – dwoje dzieci (B71, *infans* I i B74, *infans* II) pochowano w niemal całkowicie zdewastowanym wcześniejszym grobie mężczyzny (B67, *maturus*), natomiast w drugim – podczas grzebania mężczyzny (B10, *maturus*) zniszczono wcześniejszy grób dziecka o orientacji WSW (B28, *infans* I).

Warto podkreślić, że w obrębie tego dość liczego zgrupowania, wśród dominującej liczby grobów mężczyzn znajdowały się tylko dwa groby kobiet (tab. 6). Oba usytuowane były w jednym rzędzie, ale były znacznie od siebie oddalone. Podkreślić też należy, że w tym zgrupowaniu liczba dzieci jest wyższa niż liczba kobiet. Nieliczne przedmioty znajdowały się niemal wyłącznie w grobach męskich.

3. Charakterystyka grobów

Tabela 6. Giecz, stan 4. Skupienie grobów B-WbN1 – struktura płci i wieku oraz inwentarze grobowe

Table 6. Giecz, site 4. B-WbN1 cluster of graves – sex and age structure and grave goods

Lp.	Nr katalogowy	Płeć	Klasa wieku	Paciorek	Moneta	Prześlík gliniany	Kabłączek	Pierścionek	Nóż	Okucie pochwki	Haczyk do wędki	Półkosek	Nieokreślony
1	B9	no	<i>infans</i> I						1	1			
2	B145	no	<i>infans</i> II										1
3	B48	no	<i>infans</i> II										
4	B52	no	<i>infans</i> II										
5	B71	no	<i>infans</i> I										
6	B74	no	<i>infans</i> I/II										
7	B42	no	<i>infans</i> II/ <i>juvenis</i> I										
8	B39	K	<i>adultus/maturus</i>										
9	B66	K	<i>maturus/senilis</i>										
10	B29	M	<i>adultus</i>		1						1		1
11	B49	M	<i>adultus</i>										
12	B50	M	<i>adultus/maturus</i>										
13	B10	M	<i>maturus</i>										
14	B57	M	<i>maturus</i>										
15	B151	M	<i>maturus</i>			1						1	1
16	B78	M	<i>maturus/senilis</i>					1					1
17	B148	M	<i>maturus/senilis</i>	1					1				1
18	B41	no	<i>no</i>										

W zachodniej części segmentu znajdowało się siedem indywidualnych grobów (skupienie B-WbN2), które rozlokowane były w rozproszeniu na dość dużym obszarze, a w ramach wydzielonych granic skupienia groby rozmieszczone były po trzy obok siebie w północnej i zachodniej jego części. Uwzględniając przypadki o innych orientacjach odsłonięte w granicach skupienia, zauważyć można, że omawiane groby usytuowane były w rzędach wraz z grobami o orientacji W, a we wschodniej części także z grobami o orientacji WNW.

Poza wydzielonymi granicami obu skupień znalazły się groby B122 (*juvenis* II) i B129 (K, *senilis*), które usytuowane były na „pustej” przestrzeni pomiędzy skupieniami WbN.

Tabela 7. Giecz, stan. 4. Skupienie grobów B-WbN2 – struktura płci i wieku oraz inwentarze grobowe

Table 7. Giecz, site 4. B-WbN2 cluster of graves – sex and age structure and grave goods

Lp.	Nr katalogowy	Płeć	Klasa wieku	Paciorek	Kabłączek	Pierścionek	Zawieszka	Nóż	Okucie pochewki	Instrument	Krzemień	Nieokreślony
1	B104	no	<i>fetus</i>									1
2	B138	no	<i>infans</i> I	3								1
3	B23	K	<i>maturus</i>		2	1	1			1		1
4	B113	M	<i>adultus</i>	1	1			1				
5	B105	M	<i>maturus</i>									
6	B35	M	<i>maturus</i>									
7	B141	M	<i>senilis</i>									3

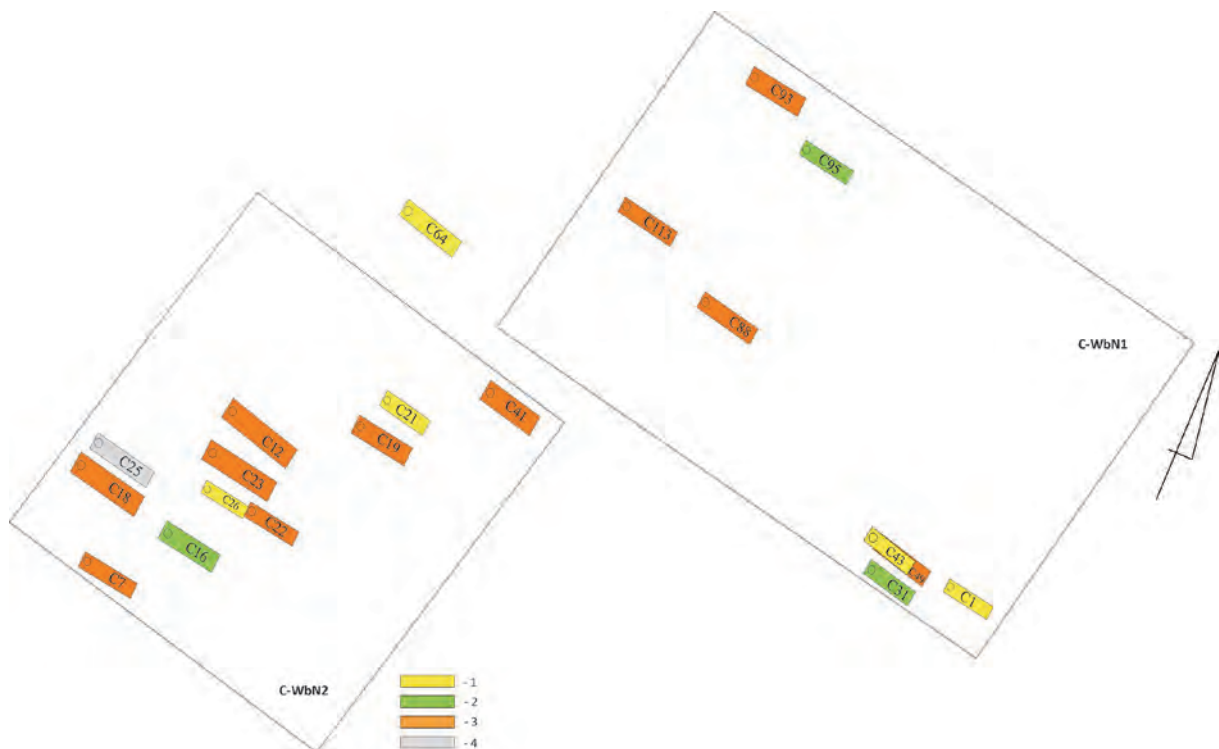
Zespoły grobowe zarejestrowano tylko w dwóch grobach (tab. 7): kobiety B23 (*maturus*) i mężczyzny B113 (*adultus*). W pozostałych przeważnie były to tylko pojedyncze przedmioty.

Groby o orientacji WbN cechuje specyficzna struktura płci – zdecydowanie dominują groby mężczyzn i dzieci; pogrzebano tu tylko dwie kobiety.

Charakterystyczne jest też to, że tylko w nielicznych grobach (w większości były to groby męskie) zarejestrowano zespoły grobowe. Mimo iż grobów męskich było najwięcej, to tylko w dwóch z nich znaleziono noże, które z kolei były najliczniejszym elementem zespołów grobowych na tym cmentarzysku. Za to znajdowały się w nich przedmioty typowe dla grobów żeńskich: kabłączek, pierścione, paciorki i przęśliki, natomiast w skupieniu B-WbN1 w żadnym z grobów nie było kabłączków skroniowych.

W inwentarzu zespołów grobowych zwracają uwagę instrument muzyczny i półkosek, a pozostałe kategorie przedmiotów rejestrowano także w grobach o innych orientacjach. Zatem nie można wskazać na takie przedmioty, które uznać by można za typowe dla grobów o orientacji WbN.

W obrębie segmentu C zlokalizowano 20 indywidualnych grobów o orientacji WbN (ryc. 25).

Ryc. 25. Giecz, stan. 4. Segment C, groby o orientacji WbN: 1 – dzieci i młodzież, 2 – kobiety, 3 – mężczyźni, 4 – nieokreślone
Fig. 25. Giecz, site 4. Segment C, WbN-oriented graves: 1 – subadult, 2 – female, 3 – male, 4 – undetermined

Skupienie (**C-WbN1**) liczące osiem grobów wydzielono we wschodniej części segmentu. W północno-zachodniej jego części znajdowały się cztery indywidualne oddalone od siebie groby (jakby na początku i końcu krótkich rzędów). Natomiast w części południowo-wschodniej odkryto kolejne cztery, usytuowane blisko siebie.

W tym skupieniu więcej było grobów mężczyzn niż kobiet (tab. 8). Zespoły grobowe znajdowały się prawie przy każdym osobniku dorosłym. Złożone były z takich samych przedmiotów (poza haftką i podkową), jakie odnotowano w zespołach z grobów o innych orientacjach.

Wyraźne skupienie (**C-WbN2**), w którym odsłonięto większość grobów o orientacji WbN wydzielono w zachodniej części segmentu. W jego obrębie zmarłych pochowano dość blisko siebie – ale nie w rzędach – wzdłuż jednej linii złożono tylko cztery osoby.

W tym skupieniu odnotowano tylko jeden grób kobiety (C16, K, *adultus*), nie odkryto grobów dzieci (tab. 9).

W większości grobów zarejestrowano niezróżnicowane zespoły grobowe, w dużej mierze zawierające przedmioty, jakie (poza ciężarkiem) odnotowano w zespołach z grobów o innych orientacjach.

3. Charakterystyka grobów

Tabela 8. Giecz, stan. 4. Skupienie grobów C-WbN1 – struktura płci i wieku oraz inwentarze grobowe

Table 8. Giecz, site 4. C-WbN1 cluster of graves – sex and age structure and grave goods

Lp.	Nr katalogowy	Płeć	Klasa wieku	Kabłaczek	Pierścionek	Kółko	Nóż	Krzesiwo	Haftka	Osełka z fyllitu	Podkowa	Nieokreślony
1	C1	no	<i>juvenis</i> I/II									
2	C43	no	<i>juvenis</i> I									
3	C95	K	<i>adultus</i>	2	1							
4	C31	K	<i>adultus/maturus</i>				2		1			1
5	C49	M	<i>maturus</i>									1
6	C88	M	<i>maturus</i>		1	1	1	1		1		1
7	C93	M	<i>adultus/maturus</i>									
8	C113	M	<i>senilis</i>								1	2

Tabela 9. Giecz, stan. 4. Skupienie grobów C-WbN2 – struktura płci i wieku oraz inwentarze grobowe

Table 9. Giecz, site 4. C-WbN2 cluster of graves – sex and age structure and grave goods

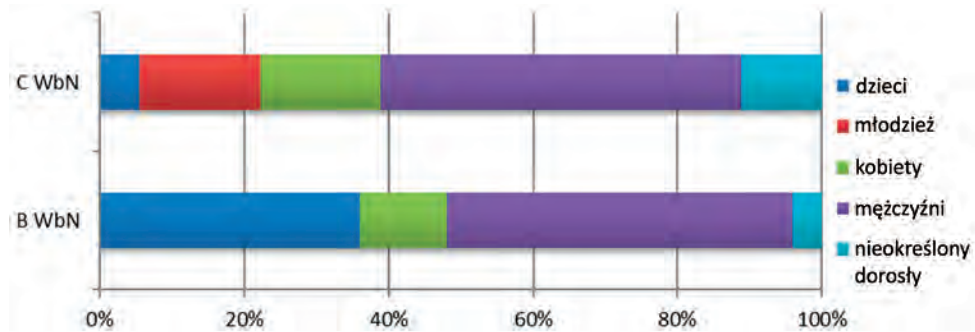
Lp.	Nr katalogowy	Płeć	Klasa wieku	Kabłaczek	Nóż	Grzebień	Oprawka	Ciężarek	Gwóźdź	Szkoło	Odpad	Nieokreślony
1	C21	no	<i>juvenis</i> I						1			
2	C26	no	<i>juvenis</i> I									1
3	C16	K	<i>adultus</i>	1			1				1	
4	C22	M	<i>adultus</i>		1	1						
5	C12	M	<i>maturus</i>		1				3			1
6	C19	M	<i>maturus</i>									
7	C41	M	<i>maturus</i>									
8	C7	M?	dorośli							1		3
9	C23	M?	dorośli									
10	C18	no	dorośli					1				
11	C25	no	<i>senilis</i>									1

W grobach o orientacji WbN ciała zmarłych składano podobnie jak w grobach o orientacji W. Odnotowano trzy przypadki, gdy kości obu przedramion leżały na miednicy. W dwóch kolejnych na miednicy leżały kości lewego przedramienia, a w jednym były to kości prawego przedramienia. Jednego osobnika w wieku młodzieńczym złożono na lewym boku. Tylko dla czterech grobów o orientacji WbN: B145 (*infans* II) i B151 (M, *maturus*), C41 (M, *maturus*) i C88 (M, *maturus*), zarejestrowano cechy charakterystyczne dla grobów powtórnie otwieranych.

Łącznie w 21 grobach o orientacji WbN w segmencie C wyróżniono 38 przedmiotów 20 kategorii, co oznacza, że niemal połowę z nich odnotowano w zespołach tylko raz, powtarzały się w nich tylko noże i kabłaczki. W zbiorze przedmiotów z tych grobów większość z nich – poza podkową, ciężarzem i haftką – znajdowano też w grobach o innych orientacjach. W żadnym z grobów o tej orientacji nie było monet, nie można też wskazać na przedmioty charakterystyczne tylko dla tej grupy grobów.

Biorąc pod uwagę wszystkich osobników o orientacji WbN zauważyć można specyficzną strukturę płci: w obu segmentach zdecydowanie dominują groby mężczyzn (ryc. 26). Podobnie wysoki, w stosunku do liczby kobiet, jest odsetek grobów dzieci i osobników młodocianych, przy czym więcej grobów dzieci znajdowało się w segmencie B.

Warto dodać, że w żadnym ze skupień grobów o orientacji W czy WNW nie odnotowano takich proporcji płci. Jednak poza liczbą, groby mężczyzn i dzieci nie wyróżniają się ani pod względem liczby, ani jakości przedmiotów w nich złożonych.

Ryc. 26. Giecz, stan. 4. Struktura płci osobników o orientacji WbN w segmentach B i C

Fig. 26. Giecz, site 4. Sex structure of individuals with WbN orientation in segments B and C

Większość grobów o orientacji WbN niezależnie od płci i wieku zawierała pojedyncze przedmioty – głównie kabłączki, obrączki, zawieszki i pojedyncze paciorki. We wszystkich skupieniach nieliczne były noże, które znajdowały się głównie w grobach męskich. Wszystkie kabłączki z grobów o orientacji WbN segmentu B należą do odmiany IIIA, natomiast te, które znaleziono w segmencie C – do odmiany IIIB. Zauważalna jest także – w porównaniu z inwentarzami z grobów o orientacji W – niewielka liczba noży w tych grobach.

3.4.5. Groby o orientacji zachodni północny zachód (WNW)

Na gieckim cmentarzysku odsłonięto 51 grobów zorientowanych w stronę **WNW**. Znajdowały się one w segmentach B i C, a w ich obrębie rozlokowane były dość blisko siebie, co pozwoliło na wydzielenie czterech skupisk: po dwa w obu segmentach.

W obu wydzielonych skupieniach w segmencie B liczba grobów o orientacji **WNW** jest niemal taka sama (16 i 14).

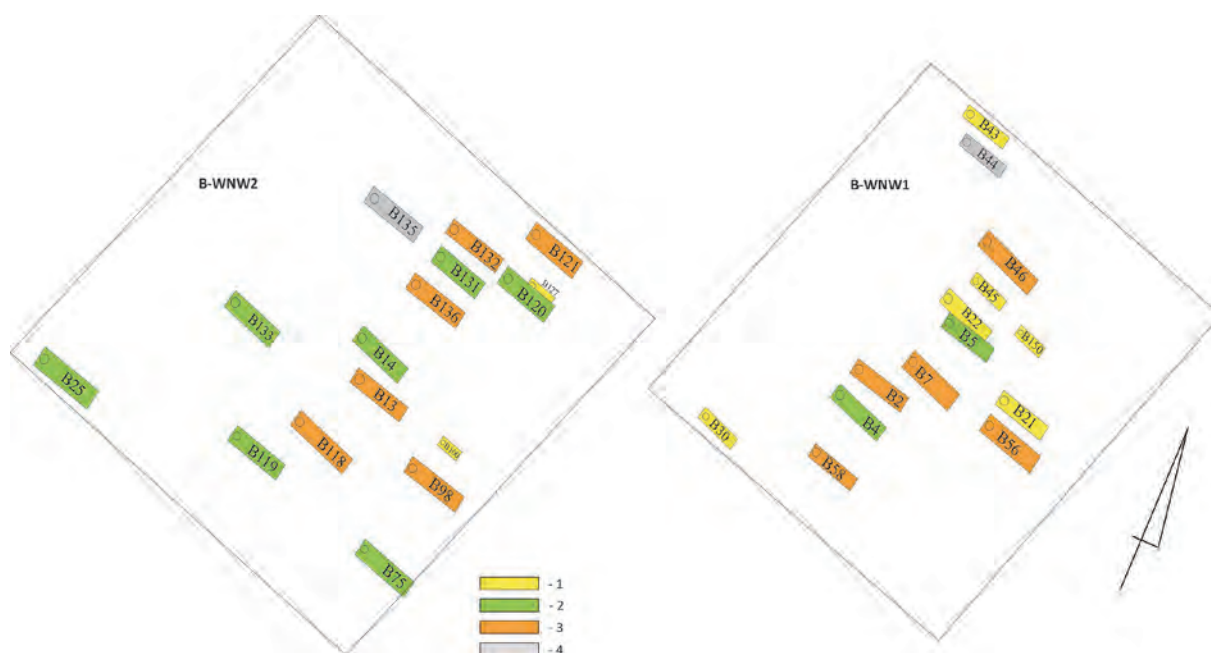
Pierwsze skupienie grobów (**B-WNW1**) wydzielono we wschodniej części segmentu B (ryc. 27). W jego granicach znajdowało się 14 grobów. Większość z nich (8) była rozlokowana dość blisko siebie w jednym „rzędzie”, ale nie wzdłuż linii prostej. Po zachodniej stronie tego rzędu znajdowały się trzy, dość znacznie od siebie oddalone (około 10 m) groby, które leżały niemal w jednej linii. Nie można wykluczyć, że usytuowane były na początku i końcu kolejnego rzędu. Natomiast po wschodniej stronie tego rzędu, dość blisko obok siebie, odkryto kolejne trzy groby.

Zarejestrowano pięć przypadków grzebania zmarłych w tym samym miejscu. W jednym z nich pochowano mężczyznę (B56, *maturus*), jednak podczas kopania jamy dla tego osobnika zniszczono wcześniejszy grób (B55, *maturus*) o nieustalonej orientacji. Do ingerencji we wcześniejszy grób (B149, no) o nieokreślonej orientacji doszło także podczas grzebania dziecka B150 (*infans* I), zorientowanego w stronę **WNW**. Zarejestrowano także przypadek, gdy szkielet z wcześniejszego grobu (B22, *juvenis* II) o orientacji **WNW**, został częściowo naruszony przez młodszy grób (B5, K, *maturus*) o takiej samej orientacji. Ponadto dwa groby o orientacji **WNW**: B4 (K, *maturus*) i B7 (M, *maturus/senilis*) przecięły trzy wcześniejsze groby o orientacji **WSW**: B3 (*infans* I), B6 (M, *maturus*), B8 (dorosły).

Przy dwóch szkieletach (B45) zarejestrowano zarysy jam grobowych, które przebiegały w odległości około 10–15 cm od kości, a w jednym przypadku (B46) odnotowano ślady po nieokreślonej konstrukcji z drewna. Na podstawie układu kości szkieletu przypuszczać można, że te dwa groby były powtórnie otwierane.

W obrębie tego skupienia liczba osobników dorosłych jest niemal taka sama jak w skupieniu tych grobów w części zachodniej segmentu (tab. 10). Wszyscy dorośli zmarli w wieku dojrzałym i/lub w okresie wczesnej starości. Prawie wszystkie groby osobników dorosłych rozlokowane były w jednym rzędzie. Podkreślić też należy, że w obu segmentach stosunkowo wysoki jest odsetek osobników zmarłych w klasach wieku *maturus/senilis* i *senilis*.

3. Charakterystyka grobów

Ryc. 27. Giecz, stan. 4. Segment B, groby o orientacji zachodni północny zachód (WNW): 1 – dzieci i młodzież, 2 – kobiety, 3 – mężczyźni, 4 – nieokreślone

Fig. 27. Giecz, site 4. Segment B, WNW-oriented graves: 1 – subadult, 2 – female, 3 – male, 4 – undetermined

Tabela 10. Giecz, stan. 4. Skupienie grobów B-WNW1 – struktura płci i wieku oraz inwentarze grobowe

Table 10. Giecz, site 4. B-WNW1 cluster of graves – sex and age structure and grave goods

Lp.	Nr katalogowy	Płeć	Klasa wieku	Kulka szklana	Moneta	Kabłączek	Nóż	Okucie	Jajko	Odpad	Nieokreślony
1	B150	no	<i>infans</i> I						1		
2	B45	no	<i>infans</i> I/II								
3	B21	no	<i>infans</i> II	5		2				1	
4	B43	no	<i>infans</i> II								
5	B30	no	<i>infans</i> II/ <i>Juvenis</i> I			1					
6	B22	no	<i>juvenis</i> II				1				
7	B5	K	<i>maturus</i>			1					
8	B4	K	<i>maturus/senilis</i>		1		2				
9	B58	K	<i>maturus/senilis</i>			2	2	1			
10	B2	M	<i>maturus</i>								
11	B56	M	<i>maturus</i>								
12	B7	M	<i>maturus/senilis</i>				1				
13	B46	M	<i>maturus/senilis</i>								
14	B44	no	no								

Intrygująca jest dla tego skupienia struktura wieku zmarłych, bowiem liczba pochowanych na tym obszarze dzieci i młodzieży jest większa niż liczba kobiet i mężczyzn. Ponadto jest tylko nieco mniejsza niż łączna liczba osobników dorosłych.

Groby dzieci znajdowały się dość blisko siebie, niemal wszystkie w południowo-wschodniej części skupienia.

W grobach tego skupienia zarejestrowano nieliczny i mało zróżnicowany zbiór przedmiotów. Liczba grobów kobiet i mężczyzn jest taka sama, ale większość przedmiotów znajdowała się w grobach kobiet. W tym skupieniu kabłączki skroniowe odnotowano także w grobach dzieci.

Kolejne zgrupowanie grobów (B-WNW1) wydzielono w środkowej części segmentu B, około pięć metrów na zachód od omówionego powyżej. Na dość znacznej jego powierzchni można wyróżnić dwa „rzędy” po sześć i siedem grobów. W pierwszym, patrząc od wschodu, wydzielonym rzędzie

jamy kopano wzdłuż jednej, niemal prostej linii, natomiast w drugim rzędzie groby rozmieszczone były nieregularnie. Pomiędzy nimi znajdowała się ścieżka o nierównej szerokości. Choć groby usytuowane były dość blisko siebie, pomiędzy nimi pozostawały jeszcze wolne miejsca.

Po zachodniej stronie rzędów znajdują się jeszcze trzy groby, dość znacznie od siebie oddalone.

Prawie wszystkie groby w obrębie tego skupienia to groby indywidualne. Tylko w jednym miejscu dwukrotnie pogrzebano zmarłych; wcześniejszy grób dziecka (B127, *infans* I) przecięty został przez grób kobiety (B120, *maturus*).

W przypadku dwóch grobów o orientacji WNW na poziomie występowania szkieletów zarejestrowano zarysy jam grobowych. Przebiegały one w odległości od 10 do 15 cm od kości szkieletu i miały kształt czworoboków o nieco łukowatych narożnikach.

Niemal we wszystkich grobach tego skupienia odnotowano zespoły grobowe zawierające dość liczne i różnorodne przedmioty, z których większość znajdowała się w grobach kobiet i dzieci (tab. 11). Zwraca tu uwagę spora liczba grobów z monetami. W zespołach nie odnotowano wyjątkowych przedmiotów – poza sierpem.

Tabela 11. Giecz, stan. 4. Skupienie grobów B-WNW2 – struktura płci i wieku oraz inwentarze grobowe

Table 11. Giecz, site 4. B-WNW2 cluster of graves – sex and age structure and grave goods

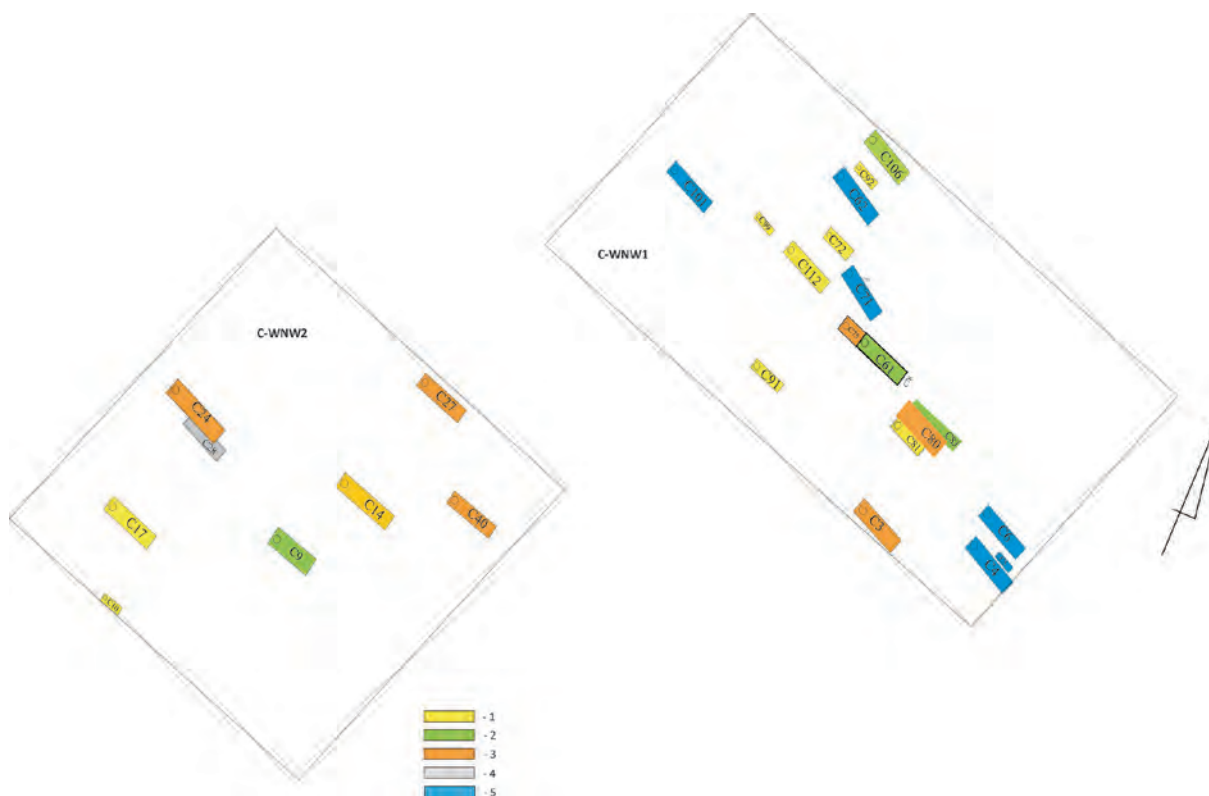
Lp.	Nr katalogowy	Płeć	Klasa wieku	Paciorek	Moneta	Kabłączek	Obrączka szklana	Nóż	Okucie pochwewki	Okładzina	Krzesiwo	Kolec kościany	Sierp	Igła/szpilka	Nieokreślony
1	B100	no	<i>infans</i> I		1										
2	B127	no	<i>infans</i> I												
3	B14	K	<i>adultus</i>				1								
4	B75	K	<i>adultus</i>			2									
5	B25	K	<i>maturus</i>		2										
6	B119	K	<i>maturus</i>		1							1		2	
7	B120	K	<i>maturus</i>					1							
8	B131	K	<i>maturus</i>			1		1		1				2	
9	B133	K?	<i>dorosta</i>			1									
10	B132	M	<i>adultus</i>												
11	B118	M	<i>adultus/maturus</i>					1				1			
12	B121	M	<i>adultus/maturus</i>	1									1		
13	B13	M	<i>maturus</i>						1						1
14	B98	M	<i>maturus</i>		1			1			1				
15	B136	M	<i>maturus</i>					1							
16	B135	no	<i>dorosły</i>											1	

W grobach o orientacji WNW pochowano tyle samo kobiet i mężczyzn, i właśnie pod względem proporcji płci wyróżniają się one wśród grobów o innych orientacjach. Na tym obszarze pogrzebano tylko dwoje dzieci, nie stwierdzono grobów osobników zmarłych w klasach wieku *juvenis* i *senilis*.

Zmarłych składano w jamach na plecach z wyprostowanymi kończynami, czyli podobnie jak w grobach o innych orientacjach.

Inwentarze grobowe odnotowano niemal we wszystkich grobach osobników dorosłych, ale większość z nich znajdowała się w grobach kobiet i dzieci. Składały się na nie różne przedmioty, które odkrywano także w grobach o innych orientacjach. Wyróżnia je jedynie obecność monet, które znajdowano głównie w grobach kobiet. Ich łączna liczba jest taka sama jak liczba grobów z monetami o orientacji W. Ponadto w zachodniej części segmentu B te właśnie groby znajdują się obok siebie. Groby kobiet zawierały m.in. monety, kabłączki skroniowe, kółko szklane, noże, a mężczyźni m.in. monetę, noże, krzesiwo, paciorek. Znalezione kabłączki należą do odmiany IIIA (1) i IIIB (4). – podobnie jak w skupieniu B-WNW1.

W obrębie segmentu C zarejestrowano 19 grobów o orientacji WNW. Tworzą one dwa zgrupowania, których hipotetyczne granice oddalone są od siebie o ponad 9 metrów (ryc. 28).

Ryc. 28. Giecz, stan. 4. Segment C, groby o orientacji zachodni północny zachód (WNW): 1 – dzieci i młodzież, 2 – kobiety, 3 – mężczyźni, 4 – nieokreślone, 5 – groby NWbW

Fig. 28. Giecz, site 4. Segment C, WNW-oriented graves: 1 – subadult, 2 – female, 3 – male, 4 – undetermined, 5 – NWbW oriented graves

Pierwsze skupienie (**C-WNW1**) wydzielono na wschodnim skraju segmentu, tuż przy krawędzi misy jeziornej, po wschodniej stronie skupienia grobów o orientacji zachodniej. Te groby usytuowane są na linii WNW–ESE, na długości około 35 metrów.

Jedynie pięć grobów tworzyło rząd wzdłuż jednej linii. Pozostałe rozlokowane były po dwa bądź trzy obok siebie, i nie można wykluczyć, że znajdowały się one na początkach kolejnych rzędów.

W tej części segmentu C, wśród indywidualnych, odkryto także groby zbiorowe. W jednym z nich pogrzebano kobietę (C83, *maturus*) i mężczyznę (C80, *maturus*). Ich szkielety leżały niemal dokładnie jeden nad drugim. Podczas grzebania tych osobników częściowo naruszono znajdujący się tuż obok grób dziecka (C81, *infans* II) o takiej samej orientacji.

W pobliżu opisanego miejsca odsłonięto kolejne, na którym pogrzebano trzy osoby, przy czym podczas kopania ostatniej jamy grobowej (C61, K *maturus/senilis*) zniszczono dwa wcześniejsze groby – męski (C75, *maturus*) i dziecięcy (C76, *infans* I/*infans* II).

W tym skupieniu znajdowało się pięć grobów, których osie były najbardziej odchyłone od kierunku zachodniego w stronę północną. Trzy groby o orientacji NWbW znajdowały się w jego południowo-wschodniej części. Pochowano tu blisko siebie dorosłą kobietę (C6, *adultus*) i mężczyznę (C4, *maturus*), pomiędzy którymi ulokowano grób niemowlęcia (C5, *infans* I). Grób kobiety zawierał aż osiem przedmiotów: przęślik gliniany, okucie, gwóźdź i pięć o nieokreślonej funkcji.

Kolejne dwa, oddalone od siebie groby znajdowały się w części WNW skupienia. Zawierały one szczątki osobnika młodocianego (C62, *juvenis*) i kobiety (C71, *adultus*).

W tej części segmentu C odsłonięto więcej grobów mężczyzn niż kobiet (tab. 12). Natomiast liczba pochowanych dzieci jest większa niż liczba kobiet i niemal dorównuje liczbie grobów męskich.

Nie zarejestrowano osobników zmarłych w klasie wieku *senilis*. W większości grobów znajdował się dość liczny i zróżnicowany zbiór przedmiotów, jednak najwięcej było nieokreślonych przedmiotów żelaznych. Zdecydowaną większość pozyskano z grobów kobiet. Wyłącznie w nich zanotowano noże.

Tabela 12. Giecz, stan. 4. Skupienie grobów C-WNW1 – struktura płci i wieku oraz oraz inwentarze grobowe

Table 12. Giecz, site 4. C-WNW1 cluster of graves – sex and age structure and grave goods

Lp.	Nr katalogowy	Płeć	Klasa wieku	Paciorek	Moneta	Prześlík gliniany	Kabłączek	Pięścionek	Obrączka	Nóż	Okucie pochewki	Okucie	Płytki	Grzebień	Gwóźdź	Igła/szpilka	Jajko	Nieokreślony
1	C72	no	<i>infans</i> I													1		2
2	C91	no	<i>infans</i> I															
3	C92	no	<i>infans</i> I											1			1	1
4	C99	no	<i>infans</i> I	1														1
5	C81	no	<i>infans</i> II															1
6	C112	no	<i>juvenis</i> II					1			1	1						
7	C83	K	<i>adultus</i>				2											1
8	C106	K	<i>maturus</i>							1					1			1
9	C61	K	<i>maturus/senilis</i>			1			1	1			1					2
10	C3	M	<i>adultus</i>															
11	C60	M	<i>adultus/maturus</i>		1													
12	C80	M	<i>adultus/maturus</i>	1														2
13	C75	M	<i>maturus</i>															1

Kolejne skupienie, liczące osiem indywidualnych grobów (C-WNW2), znajdowało się w zachodniej części segmentu C. Były one rozlokowane na stosunkowo dużym obszarze, na którym wydzielić można dwa rzędy, oddalone od siebie o około 3 m, „rzędy”, jeden złożony z trzech, drugi z czterech grobów, pomiędzy którymi pozostawiono wolne miejsce.

W obrębie tego skupienia liczebnie dominują groby mężczyzn.

Odnotowano jeden przypadek dwukrotnego grzebania zmarłych niemal w tym samym miejscu, jednak zniszczenia obu grobów C24 (K, *maturus*) i C28 (dorosły) nie pozwalają na określenie kolejności pochówków. Przy żadnym ze szkieletów nie uchwycono zarysu jamy grobowej.

Zespoły grobowe zawierały nieliczne przedmioty, z których większość znajdowała się w grobach męskich (tab. 13). Szczególnym znaleziskiem jest płytki z dekoracją ornamentalną (Indycka 2017), którą znaleziono przy dziecku (C10, *infans* I).

Tabela 13. Giecz, stan. 4. Skupienie grobów C-WNW2 – struktura płci i wieku oraz oraz inwentarze grobowe

Table 13. Giecz, site 4. C-WNW2 cluster of graves – sex and age structure and grave goods

Lp.	Nr katalogowy	Płeć	Klasa wieku	Moneta	Kabłączek	Nóż	Okucie pochewki	Krzesiwo	Kółko	Płytki orn.	Skobel	Nieokreślony
1	C10	no	<i>infans</i> I						1	1		
2	C17	no	<i>infans</i> II/ <i>juvenis</i> I									
3	C9	K	<i>maturus/senilis</i>	1	2		1					
4	C24	M	<i>adultus/maturus</i>			1		1				
5	C27	M	<i>adultus/maturus</i>									1
6	C40	M	<i>maturus</i>									1
7	C14	M (?)	<i>maturus</i>			1					1	2
8	C28	no	<i>adultus</i>									

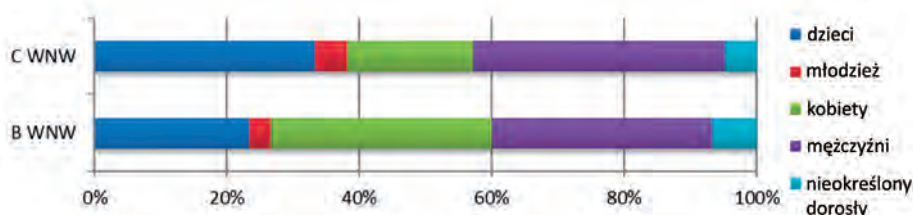
W podsumowaniu wskazać należy, że zmarłych orientowanych w stronę WNW składano na plecach, z wyprostowanymi kończynami. Przy większości szkieletów zarejestrowano zarysy dość obszernych jam grobowych, które miały kształt czworoboku o łukowatych narożnikach.

Odnotowano pięć przypadków (odsetek grobów o orientacji WNW) odbiegających od tej reguły: w trzech grobach (B13, B132, C101) kości przedramion leżały na miednicy, a w grobie C3 (M, *adultus*) zmarłego złożono z ugiętą prawą kończyną. Odmienne, bo na lewym boku, złożono ciało dziecka (*infans I*) w grobie C99.

Wśród grobów o orientacji WNW w obu segmentach wyróżniają się groby, w których zmarłych (tak samo zorientowanych) kilkakrotnie grzebano w jednym miejscu. Jednak podczas kopania tych jam naruszono/przecięto groby wcześniejsze. Również w tej grupie grobów odnotowano siedem przypadków powtórnego ich otwierania.

Łączna liczba grobów dzieci, kobiet i mężczyzn jest zbliżona, tylko w segmencie C odsetek grobów kobiet jest mniejszy (ryc. 29).

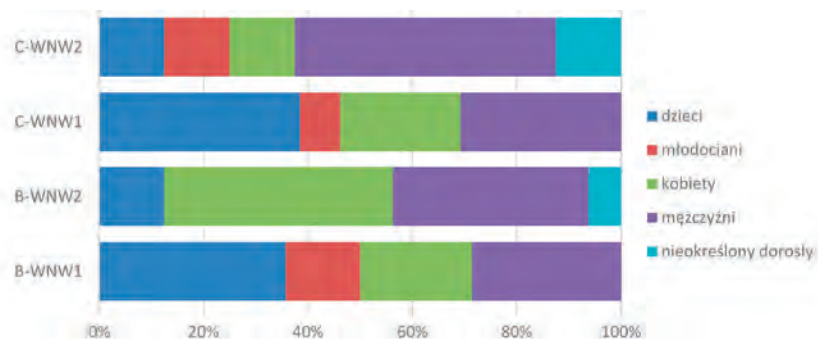

Ryc. 29. Giecz, stan. 4. Struktura płci osobników o orientacji WNW w segmentach B i C

Fig. 29. Giecz, site 4. Sex structure of individuals with WNW orientation in segments B and C

Zwraca też uwagę wysoki odsetek liczby grobów dzieci i młodzieży – porównywalny w obu segmentach. Różnice liczebne uwidaczniają się w poszczególnych skupieniach (ryc. 30). Przy zbliżonej liczbie grobów są one zauważalne głównie pomiędzy skupieniami B-WNW1 i C-WNW2.

Większość przedmiotów, głównie monety i ozdoby, znaleziono w grobach kobiet i dzieci. W męskich były tylko pojedyncze przedmioty, najczęściej powtarzały się noże.

Ryc. 30. Giecz, stan. 4. Struktura płci w skupieniach grobów o orientacji WNW

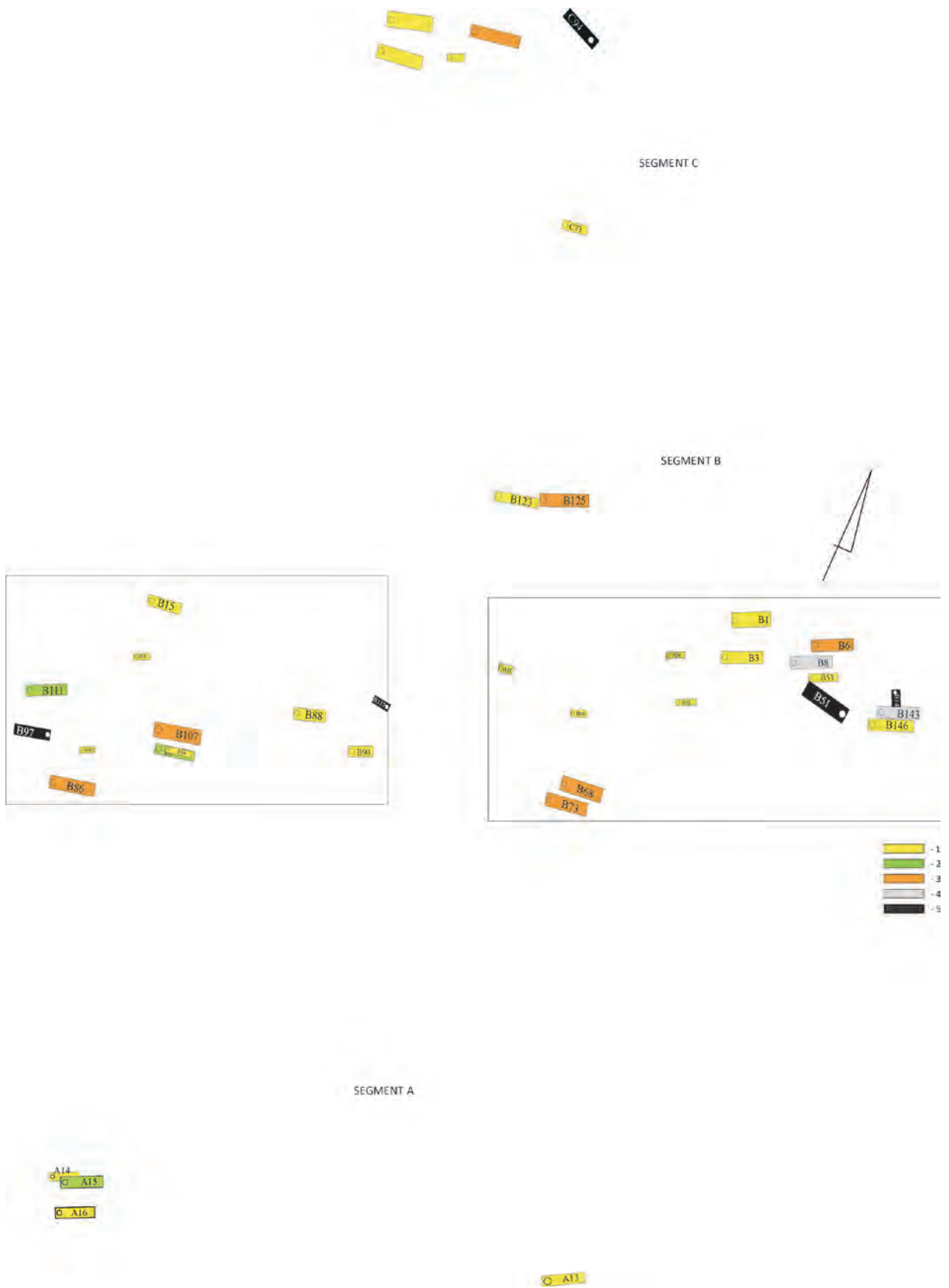
Fig. 30. Giecz, site 4. Sex structure in clusters of WNW-oriented graves

3.4.6. Groby o orientacji zachodni południowy zachód (WSW)

Na cmentarzysku zarejestrowano 34 groby, których orientacja odchylona była od kierunku zachodniego w stronę południową, a w szczególności w strony WSW i WbS⁶ (ryc. 31).

W obrębie segmentu A znajdowały się cztery groby o orientacji WSW. Oddalone one były o około 15 m na południe od grobów o takiej samej orientacji w segmencie B.

⁶ Ze względu na niewielką liczebność tych grobów w zestawieniu ogólnym liczone łącznie.

Ryc. 31. Giecz, stan. 4. Skupienia grobów o orientacji zachodni południowy zachód (WSW) w segmencie B(5) oraz rozmieszczenie grobów o orientacji E, EbS, i NNW: 1 – dzieci i młodzież, 2 – kobiety, 3 – mężczyźni, 4 – nieokreślone

Fig. 31. Giecz, site 4. Clusters of WSW-orientated graves in segment B(5), and distribution of graves with E, EbS, and NNW orientation: 1 – subadult, 2 – female, 3 – male, 4 – undetermined

Odsłonięto tu miejsce, w którym najpierw pochowano dziecko (A15, *infans* II), a później kobietę (A16, *maturus*). W obu grobach odkryto ozdoby: kabłączki skroniowe i pierścionek (typu V). Tuż obok znajdował się zniszczony szkielet osobnika młodocianego o nieokreślonej płci i wieku (A17)⁷. Kolejny grób o takiej orientacji – A14 (osobnik młodociany)⁸ – odkryto około 18 m na wschód od wyżej omówionych.

W segmencie B groby o orientacji WSW zarejestrowano w jego południowej części, gdzie rozlokowane były w pasie o szerokości około 7 m. Wydzielono dwa zgrupowania: na wschodnim (13 grobów) i zachodnim (10 grobów) skrajach segmentu.

We wschodnim skupieniu (**B-WSW1**) niemal wszystkie groby (12) zorientowane były dokładnie w stronę WSW, a tylko jeden w stronę WbS. Groby usytuowane były blisko siebie, po dwa lub trzy, i nie można wykluczyć, że znajdowały się na początkach wytyczonych rzędów.

Na tym obszarze znajdowały się tylko groby indywidualne. Sześć z nich zostało przeciętych przez groby o orientacji WNW i WbN, jeden zniszczony przez grób o orientacji EbS.

Na tym obszarze pochowano więcej dzieci i osobników młodocianych niż dorosłych (podobnie jak w skupieniu zachodnim).

Poza zasięgiem omówionych skupisk (około 8 m w kierunku północnym, przy północnej granicy segmentu B), odnotowano dwa położone blisko siebie groby (B123, M? *juvenis* i B125, M *maturus*).

We wschodniej części skupienia, gdzie odkryto dwa zniszczone groby B143 i B146, znaleziono sporą liczbę przedmiotów, z których tylko kilka znajdowało się przy szkieletach, a pozostałe trudno powiązać z konkretnymi grobami (tab. 14). Na pewno przynajmniej jeden grób (B143, dorosły) zawierał wyjątkowe przedmioty (znalezione *in situ*): dwie bransolety, pierścień ze szklanym oczkiem, nóż i grzebień, a ponadto kolię z paciorków z karneolu i kryształu górskiego (możliwe, że elementami koliai były też prostokątne kaptorgi). Przy szczątkach kolejnego osobnika (B146, *juvenis* II), znajdowała się bransoleta, dwa paciorki i fragment kaptorgi. W pozostałych grobach znajdowano nieliczne artefakty.

Tabela 14. Giecz, stan. 4. Skupienie grobów B-WSW1 – struktura płci i wieku oraz inwentarze grobowe

Table 14. Giecz, site 4. B-WSW1 cluster of graves – sex and age structure and grave goods

Lp.	Nr katalogowy	Płeć	Klasa wieku	Paciorek	Kabłączek	Kolia	Kaptorga	Pierścionek	Bransoleta	Nóż	Oprawka	Kolec kościany	Grzebień	Nieokreślony
1	B3	no	<i>infans</i> II		1									
2	B28	no	<i>infans</i> I											
3	B72	no	<i>infans</i> I											
4	B80	no	<i>infans</i> I											
5	B53	no	<i>infans</i> I/II		1									
6	B1	no	<i>juvenis</i> I											
7	B146	no	<i>juvenis</i> II	2			1		1					
8	B6	M	<i>maturus</i>											
9	B73	M	<i>maturus</i>							1				
10	B143	no	dorosły		1	1	1	1	2	2	1	1	1	1
11	B8	no	no											1
12	B68	no	no											

Pięć grobów z zachodniego skupienia (**B-WSW2**) zorientowanych było dokładnie w stronę WSW, a kolejne pięć w stronę WbS. Rozmieszczone były na dość dużym obszarze, nie sąsiadowały

⁷ Kości tego osobnika były zainwentaryzowane jako skupisko kości, dlatego pomijany był we wcześniejszych zestawieniach grobów.

⁸ Szczątki z grobów A14 i A16 nie były badane przez antropologów.

ze sobą, i nie były usytuowane w rzędach. Jedynie cztery oddalone od siebie groby usytuowane były w jednej linii.

Nie stwierdzono tu przypadków, by groby o innej orientacji przecinały groby o orientacji WSW czy WbS.

Większość obiektów sepulkralnych to groby indywidualne, ale można przypuszczać, że w jednej jamie pogrzebano jednocześnie kobietę (B95, *maturus*) i dziecko B94 (*infans* II). Odnotowano także przypadki, gdy groby dzieci (B18, B102) znajdowały się nad grobami dorosłych kobiet o orientacji W (B19 i B106).

W obrębie skupienia liczba grobów dzieci jest wyższa niż liczba grobów kobiecych czy męskich, ponadto jest także wyższa od łącznej liczby grobów osobników dorosłych (tab. 15).

Groby zawierały niewielką liczbę pojedynczych przedmiotów, a ich asortyment jest porównywalny ze składem zespołów grobowych w innych skupieniach: kabłączek skroniowy (IIIC), noże, gwoździe i – najliczniejsze – nieokreślone przedmioty żelazne.

W segmencie C znajdowało się pięć grobów zorientowanych w stronę południową, przy czym tylko jeden dokładnie w stronę WSW, pozostałe WbS. Tuż przy jego północnej granicy wyróżniono niewielkie skupisko, w którym pochowano trzech mężczyzn (C56, *juvenis* II; C58, *adultus* i C63, *maturus*) oraz dziecko C67, *infans* I.

Tabela 15. Giecz, stan. 4. Skupienie grobów B-WSW2 – struktura płci i wieku oraz inwentarze grobowe

Table 15. Giecz, site 4. B-WSW2 cluster of graves – sex and age structure and grave goods

Lp.	Nr katalogowy	Płeć	Klasa wieku	Kabłączek	Nóż	Dłuto	Gwóźdź	Igła/szpilka	Odpad	Nieokreślony
1	B18	no	<i>infans</i> I							1
2	B90	no	<i>infans</i> I							
3	B102	no	<i>infans</i> I							
4	B15	no	<i>infans</i> II							
5	B88	no	<i>infans</i> II			1	1			
6	B94	no	<i>infans</i> II							1
7	B95	K	<i>maturus</i>	1				1	1	1
8	B111	K?	dorośla		1					1
9	B86	M	<i>adultus/maturus</i>						1	2
10	B107	M	<i>maturus</i>		1					

Kolejny grób o orientacji WSW (C73, *infans* I) oddalony był o około 6 m na południowy wschód od opisanej grupy.

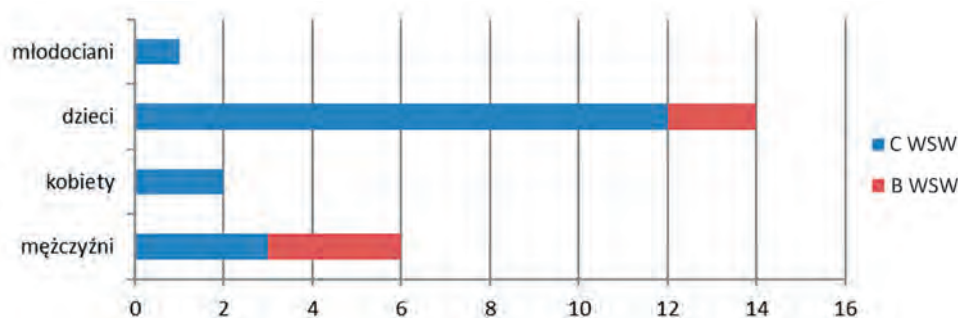
Nieliczne przedmioty zarejestrowano w trzech grobach: dziecka C67 (igła kościana i skorupki jajka) i dwóch mężczyzn: C56 (przedmiot nieokreślony), C58 (odważnik żelazny, igła kościana, kołec z poroża, przęślik gliniany, klucz i przedmiot nieokreślony).

Groby o orientacji WSW rozmieszczone były na obszarze całego cmentarzyska, ale zdecydowanie więcej odkryto ich w segmencie B. Nie układały się w rzędy; były od siebie oddalone nawet w obrębie wydzielonych skupisk. Tylko dwa lub trzy groby znajdowały się blisko siebie.

Zmarłych składano na plecach, z wyprostowanymi kończynami. Dwa groby dzieci (C67 i C73, *infans* I) były powtórnie otwierane.

Groby o orientacji WSW cechuje wyjątkowa struktura wieku zmarłych, bowiem odsetek dzieci (szczególnie w segmencie B) przewyższa liczbę kobiet i mężczyzn (ryc. 32).

Znajdowały się w nich tylko pojedyncze przedmioty, wśród których wyróżniają się usytuowane obok siebie groby B143 i B146 z segmentu B, które zawierały przedmioty wyjątkowe, niespotykane w innych grobach na tym cmentarzysku (np. bransolety, kaptorgi).

Ryc. 32. Giecz, stan. 4. Struktura płci osobników o orientacji WSW

Fig. 32. Giecz, site 4. Sex structure of individuals with WSW orientation

3.4.7. Groby o orientacji wschodniej

Na gieckim cmentarzysku zarejestrowano tylko osiem grobów, w których zmarłych składano kierując ich głowy w stronę wschodnią (ryc. 31).

Dwa tak zorientowane groby odsłonięto na obszarze **segmentu A**: pochowano w nich dziecko A10 (*infans* II?) i osobnika o nieokreślonej płci i wieku (A8).

Kolejny grób, B117, zlokalizowany został w centralnej części **segmentu B**. Pochowano w nim dziecko w wieku 2–3 lat. W stronę wschodnią zorientowany był także grób B97 w zachodniej części tego segmentu, w którym złożono dziecko zmarłe w wieku 11,5–13,5 roku. Natomiast we wschodniej części segmentu odsłonięto grób B51, o orientacji EbS, w którym pogrzebano mężczyznę w wieku 23–30 lat.

Ponadto na obszarze segmentu B znajdował się grób usytuowany na linii NNW–SSW (B144, *infans* I), w którym zmarłego złożono głową w stronę NNW. Znaleziono w nim paciorek i odpad produkcyjny – wytopkek metalowy. Podczas kopania jamy grobowej naruszono wcześniejszy grób (B143). Nie można wykluczyć, że na obszarze tego segmentu i na takiej samej linii usytuowany był grób B126 (*juvenis* I/II). Jednak w tym przypadku szkielet był bardzo zniszczony, kości przemieszczone, i tylko czaszka znajdowała się w SSW części jamy, wobec tego nie mamy pewności jak pierwotnie ułożono ciało zmarłego.

Na obszarze **segmentu C** odkryto tylko jeden grób (C94, ESE, dorosły), w którym ciało zmarłego złożono w stronę wschodnią. Usytuowany był w północno-wschodniej części cmentarzyska (tuż przy granicy segmentu), na obszarze, gdzie dominowały groby o orientacjach WbN i WNW.

Nieliczne groby o orientacji wschodniej rozmieszczone były głównie na obszarze segmentów A i B, w żadnym przypadku nie sąsiadowały ze sobą, żaden z nich nie został naruszony przez grób o innej orientacji. W tak zorientowanych grobach pochowano przede wszystkim dzieci i młodzież a także dorosłego mężczyznę.

Znajdowały się w nich nieliczne przedmioty, wśród których wyróżnia się nóż (bojowy), znaleziony w grobie B51 (EbS, M, *adultus*).

3.5. Skupiska i wtórne depozyty kości ludzkich

Na stanowisku 4 zarejestrowano kości ludzkie na jego powierzchni, w warstwie ornej oraz na poziomach, na których znajdowały się groby. W kilkunastu przypadkach odkryto skupiska kości, których układ i niekiedy ich liczba nie pozwalała zaklasyfikować ich jako grób⁹. Na zbadanym wykopalisko-

⁹ Kości z owych skupisk nie były analizowane przez antropologów.

wo obszarze stanowiska, najczęściej bezpośrednio pod humusem, na tle warstw piaszczystych, odsłaniano jamy zawierające różną liczbę ludzkich kości, niekiedy od kilku osobników (ryc. 33).

Ryc. 33. Giecz, stan. 4. Przykłady jam zawierających wtórnie złożone kości ludzkie (fot. E. Indycka, K. Zamelska-Monczak)

Fig. 33. Giecz, site 4. Examples of pits containing secondarily deposited human bones (photo by E. Indycka, K. Zamelska-Monczak)

W południowej części cmentarzyska, w segmencie A, zadokumentowano siedem jam. Miały one różną wielkość – od długiego „rowu”, nieregularnego zarówno w rzucie poziomym, jak i w przekroju pionowym, po jamy w zarysie (na stropie) zbliżone do koła lub owalu. W przekroju miały one kształt nieckowaty, o miąższości od około 20 do około 50 cm. Ich wypełniska niewiele różniły się od warstwy ornej, zawierały tylko nieco więcej drobnych węgielków drzewnych, grudek polepy i nieznaczne, drobne ułamki naczyń glinianych. Tylko w dwóch przypadkach (w północnej części segmentu B) nie uchwycono zarysu wkopów.

Jedno ze skupisk kości w segmencie C prawdopodobnie może zawierać elementy szkieletu (kości kończyny górnej), który znajdował się tuż obok niego.

Przypuszczać można, że w takich doraźnie kopanych jamach składano szczątki ludzkie, znajdowane podczas prac polowych.

4. CHARAKTERYSTYKA PRZEDMIOTÓW Z GROBÓW

Elżbieta Indycka

Zbadane na cmentarzysku obiekty sepulkralne dostarczyły licznego i różnorodnego zbioru przedmiotów. Jest on zróżnicowany ze względu na surowiec, z którego je wykonano, ich proveniencję a także funkcję, jaką pełniły przed włożeniem do grobu. Zróżnicowana jest także liczba egzemplarzy poszczególnych kategorii przedmiotów tego zbioru.

Na obecny stan zachowania przedmiotów wpływ miało wiele czynników. Po pierwsze, naturalne procesy podepozycyjne spowodowały rozłożenie i zniszczenie przedmiotów wykonanych z nietrwałych surowców. Po drugie, destrukcyjny wpływ na groby miała ludzka (i zwierzęca) aktywność na tym terenie w okresie od zamknięcia cmentarza do czasów współczesnych. Była przyczyną zniszczenia wielu przedmiotów, a także ich przemieszczeń, dlatego w grobach, oprócz przedmiotów złożonych ze zmarłymi, znajdują się też te, które wykonano w całym okresie działalności ludzkiej na tym terenie, a także rozmaite odpady, np. żużel.

W spisach inwentarzy grobowych z cmentarzyska nr 4 figuruje 461 przedmiotów, które zakwalifikowano jako elementy tzw. wyposażenia grobowego. Jednak nie wszystkie zapisy zawierają kompletne informacje na temat miejsca ich znalezienia. W wielu przypadkach dysponujemy nieprecyzyjnymi określeniami, np.: „w okolicy grobu”, „obok grobu”, „podczas oczyszczania szkieletu” itp.; sporą liczbę przedmiotów znaleziono podczas przesiewania ziemi zdejmowanej ze szkieletów. Ponadto kilka z ich uległo zniszczeniu już po wydobyciu.

Biorąc pod uwagę wszystkie okoliczności, nie jest możliwe wyselekcjonowanie artefaktów, które pierwotnie złożono ze zmarłymi, dlatego zdecydowano o włączeniu do analiz niemal wszystkich tzw. zabytków wydzielonych, które powiązano z grobami podczas prac archeologicznych – niezależnie od informacji na temat miejsca ich znalezienia. W zestawieniach nie uwzględniono tych, które znaleziono w większej odległości od szkieletu, np. zbioru paciorków (znajdowały się około 50 cm od grobu), a które zainwentaryzowano jako jego prawdopodobne wyposażenie. Do analiz nie włączono też kości zwierzęcych i ułamków naczyń glinianych, ponieważ zdecydowana większość z nich pochodzi z wypełnisk obiektów, w których kopano jamy grobowe.

Dodatkowo – po analizie rozmieszczenia monet w wykopach – z grobami powiązano także te egzemplarze, których lokalizacja (w bardzo bliskim sąsiedztwie szkieletu) wskazywała, że mogły pochodzić z grobów (Indycka 2019). Ostatecznie liczba przedmiotów, które uwzględnione zostały w dalszych analizach wynosi 447, co jednak nie oznacza, że pierwotnie wszystkie złożono ze zmarłymi. Ogólną charakterystykę liczbową zbioru w ramach wydzielonych segmentów cmentarzyska prezentuje tabela 1. Nie zawiera ona liczby paciorków, które były elementami kolii.

Tabela 1. Giecz, stan. 4. Charakterystyka liczbowa zbioru przedmiotów z podziałem na surowce i funkcję

Table 1. Giecz, site 4. Numerical characteristics of the artefact assemblage divided into raw materials and function

Surowiec	Ozdoby				Narzędzia i przedmioty użytkowe				SUMA
	segment			suma	segment			suma	
	A	B	C		A	B	C		
Metale kolorowe	5	40	38	82	0	30	26	56	138
Żelazo	0	0	0	1	1	104	116	221	222
Szkło	0	14	13	27	0	0	0	0	27
Kamień	0	6	1	7	0	4	1	5	12
Kość	0	0	0	0	0	6	8	14	14
Poroże	0	0	0	0	0	6	7	13	13
Glina	0	0	0	0	0	2	7	9	9
Wapień	0	0	0	0	0	0	1	1	1
	5	60	52	117	1	152	166	319	436
Inne (odpady)	0	5	0	5	0	0	6	6	11
				122				325	447

Większość artefaktów, które zawierały groby omawianego cmentarzyska mają swoje odpowiedniki na wielu cmentarzyskach na ziemiach polskich datowanych na okres od połowy XI wieku do przełomu XII i XIII stulecia. Kilka z nich jest unikatowych i dla tych dotąd nie odnaleziono analogii.

Badania przedmiotów z grobów przeprowadzono w kilku etapach:

1. W pierwszym etapie przeprowadzono analizę formalną przedmiotów podzielonych ze względu na surowce, z których je wykonano. Uwzględniono techniki wykonania, zróżnicowanie typologiczne, skład zespołów grobowych zawierających egzemplarze danej kategorii oraz miejsce znalezienia w grobie. Pod uwagę wzięto też miejsca znalezienia poszczególnych kategorii na obszarze cmentarzyska z uwzględnieniem jego podziału na segmenty. Przytoczono podstawowe dane antropologiczne osobników (płeć i wiek), przy których te przedmioty znaleziono.
2. Etap drugi to analiza struktury zbioru, według kryterium liczności.
3. Etap trzeci zawiera analizę struktury zespołów grobowych, relacji łączących przedmioty w grobach i relacje pomiędzy zespołami.
4. Etap czwarty to analiza lokalizacji przedmiotów w grobie.
5. Etap piąty to analiza zespołów grobowych z uwzględnieniem płci, wieku i orientacji.

4.1. Analiza opisowa zbioru przedmiotów

Zbiór przedmiotów, które znaleziono w grobach liczy 447 egzemplarzy. Pozyskano je ze 168 grobów (59,8% ogólnej liczby grobów, $N = 281$) z czego 215 w segmencie B (co stanowi 48,4% zbioru; $N = 447$), nieco więcej, bo 223 (50,2%) w segmencie C i tylko sześć w segmencie A.

Omawiany zbiór zawiera przedmioty wykonane z metali kolorowych, żelaza, szkła, kamieni, kości, poroża, gliny i wapienia. Odnotowano także obecność jaj, prawdopodobnie kurzych.

Biorąc pod uwagę funkcję przedmiotów (przed złożeniem do grobów), omawiany zbiór dzieli się na dwie grupy: ozdoby (ciała) oraz drobne narzędzia i przedmioty użytkowe (w tym monety oraz przedmioty, które były metalowymi ozdobami pochewek czy pasów). Liczba przedmiotów użytkowych, wykonanych w większości z żelaza, jest niemal trzykrotnie większa niż biżuterii.

4.1.1. Metale kolorowe

Z metali kolorowych, głównie ze stopów srebra i miedzi, wykonano 138 przedmiotów (co stanowi 31%; $N = 447$). Wytworzono z nich biżuterię, monety, a także ozdobne elementy narzędzi i przedmiotów użytkowych.

4.1.1.1. Bizuteria

Łącznie w grobach zarejestrowano 83 egzemplarze biżuterii (18,6% zbioru; N = 447), wśród której licznie dominują kabłączki skroniowe (zob. tab. 2).

Tabela 2. Giecz, stan. 4. Zestawienie biżuterii wykonanej z metali kolorowych

Table 2. Giecz, site 4. Items of adornment made of non-ferrous metals

Ozdoby	Stopy srebra				Stopy miedzi				Stop cyny i ołowiu				SUMA
	segment			suma	segment			suma	segment			suma	
	A	B	C		A	B	C		A	B	C		
Kabłączek		1		1	4	27	24	55		2		2	58
Kaptorga						2	0	2					2
Łańcuszek						1	1	2					2
Zawieszka						1	0	1					1*
Bransoleta		1		1		2	0	2					3
Pierścionek					1	3	10	14					14
Płytki						0	2	2					2
Kółko						0	1	1					1
SUMA	0	2	0	2	5	36	38	79	0	2	0	2	83

* zawieszka zawiera znaczną ilość stopu żelaza

Analizę składu chemicznego wykonano dla 52 wybranych przedmiotów wykonanych z metali kolorowych. Wskazuje ona, że podstawowymi surowcami wykorzystywanym do wyrobu przedmiotów metalowych była miedź oraz srebro zawierające zarówno naturalne zanieczyszczenia jak i pierwiastki dodane intencjonalnie. Jeden element z tej grupy przedmiotów (zawieszka) zawiera znaczną ilość żelaza.

Kabłączki skroniowe

Na omawianym cmentarzysku w 34 grobach (12,1% grobów; N = 281) zarejestrowano 58 kabłączków skroniowych, co stanowi 13% przedmiotów z grobów (N = 447). Zestawienie kabłączków znalezionych w grobach zawiera tabela 3.

Wszystkie, dla których możliwe było określenie ich cech, zaklasyfikowano do typów III i IIIc kabłączków esowatych wyróżnionych przez Krystynę Musianowicz (1948–1949). Biorąc pod uwagę różnicowanie wielkościowe w ramach typu III wydzielono odmiany A, B, C (Kóčka-Krenz 1993: 46–52).

Kabłączki skroniowe pochodzące z badań z gieckiego zespołu osadniczego wykonano z różnych surowców, a ich zestawienie zawiera tabela 4.

Analiza składu chemicznego wykazała, że zawartość procentowa miedzi i innych pierwiastków (w tym dodanych intencjonalnie) w poszczególnych egzemplarzach różni się, niekiedy dość znacznie (Spiżewska 2010: 14, 15).

Surowcem do wyrobu drutu, z którego uformowano większość kabłączków skroniowych z tego cmentarzyska (55 egzemplarzy) były stopy miedzi, tylko jeden egzemplarz wykonano z drutu srebrnego (91% srebra – badania M. Spiżewskiej), a dwa ze stopu ołowiu i cyny. Kabłączek z grobu B87 zawierał 66,5% ołowiu i 31% cyny, a kolejny – z grobu B30 – 80% cyny i 3% ołowiu. Srebro najwyższej próby odnotowano w składzie chemicznym okładzin kabłączków.

Podstawową techniką wykonania gieckich kabłączków typu III i IIIc było wyciąganie drutu, odcinanie kawałków odpowiedniej długości, następnie rozklepywanie jednego z końców, wyginanie pierścienia i kształtowanie esowatego uszka. Podczas formowania kabłączków typu IIIc wykonywano charakterystyczne żłobki równoległe do krawędzi na rozklepanej części drutu, z której formowano uszko. Ostatnim etapem było pokrywanie niektórych z nich srebrną okładziną (Kóčka-Krenz 1993: 36–38; Hensel i in. 2019: 393–394). Na kilku egzemplarzach kabłączków wykonanych z drutu miedzianego dostrzec można resztki okładziny złotawej barwy (ryc. 1:1–3), co wskazuje, że pokryto je

Tabela 3. Giecz, stan 4. Zestawienie kabłączków skroniowych z grobów
Table 3. Giecz, site 4. Temple rings

Nr inw.	wymiary (cm)				waga	surowiec	typ, odmiana	miejsce znalezienia	nr kat.	płeć	wiek	klasa wieku	orientacja
	śr.	grub. drutu	szer. uszka	waga									
147/05	1,2 × 1,0	0,3	–	2,6	stop miedzi ze srebrną okładziną	IIIA	prawa s., przy czaszce	A15	K	35–45 l.	maturus	WSW	
148/05	4,8	0,35	0,35	10,12	stop miedzi	IIIB	prawa s., przy czaszce						
149/05	4,0 × 3,1	0,3	0,4	5,03	stop miedzi	IIIB	lewa s., przy czaszce	A16	D	11–11,5 r.	infans II	WSW	
154/05	4,1 × 3,3	0,3	0,5	5,07	stop miedzi	IIIB	prawa s., przy czaszce						
58/99	2,3 × 2,0	0,5	0,5	11,25	stop miedzi ze srebrną okładziną	IIIC	lewa s., na żebrach	B3	D	9,5–10 l.	infans II	WSW	
45/99	2,8 × 2,2	0,4	0,3	8,45	stop miedzi ze srebrną okładziną	IIIB	prawa s., przy łopacie	B5	K	35–40 l.	maturus	WNW	
87/99	5,2 × 4,6	0,3	0,4	7,09	stop miedzi	IIIC	lewa s., przy kości ramiennej	B16	K	25–35 l.	adultus	W	
88/99	–	0,3	–	9,73	stop miedzi ze srebrną okładziną	IIIC (?)	w miejscu czaszki						
90/99	3,2 × 2,5	0,4	0,5	10,36	stop miedzi ze srebrną okładziną	IIIC	prawa s., pod czaszką	B17	K	30–34 l.	adultus	W	
73/99	2,4 × 2,1	0,15	0,2	1,03	stop miedzi (z okładziną?)	IIIB	prawy czaszce	B21	D	6–7 l.	infans II	WNW	
10/05	2,1 × 1,9	0,2	0,25	1,06	stop miedzi (z okładziną?)	IIIB	w jamie grobowej						
112/99	1,7 × 1,5	0,4	0,3	7,44	stop miedzi ze srebrną okładziną	IIIA	prawa s., pod czaszką	B23	K	40–44 l.	maturus	WbN	
113/99	1,9	0,4	0,4	7,45	stop miedzi ze srebrną okładziną	IIIC	prawa s., przy czaszce						
97/99-1	1,7 × 1,4	0,5	0,6	9,01	stop miedzi ze srebrną okładziną	IIIC	prawa s., przy skroni	B24	K	35–40 l.	maturus	W	
97/99-2	1,6	0,5	0,7	7,39	stop miedzi ze srebrną okładziną	IIIC	prawa s., przy skroni						
98/99	1,9	0,4	–	8,32	stop miedzi ze srebrną okładziną	IIIC	na kręgosłupie						
108/99	–	0,5	–	3,22	stop cyny i ołowiu	no	w jamie grobowej	B30	D	10–15 l.	infans II/ juvenis I	WNW	
179/04	0	0,2	0,3	3,51	stop miedzi	IIIC (?)	lewa s., przy czaszce	B32	K	30–38 l.	adultus/ maturus	W	
140/01	0,9	0,3	0,3	2,53	stop srebra	IIIA	w miejscu klatki piersiowej	B53	D	5–7 l.	infans I/II	WSW	
245/01-1	2,3	0,4	0,5	6,77	stop miedzi ze srebrną okładziną	IIIB	lewa s., pod czaszką	B58	K	45–55 l.	maturus/ senilis	WNW	
245/01-2	2,3	0,4	0,3	5,8	stop miedzi ze srebrną okładziną	IIIB	lewa s., pod czaszką						
68/02	2,3	0,4	0,4	9,62	stop miedzi ze srebrną okładziną	IIIB	pod czaszką	B75	K	30–35 l.	adultus	WNW	
69/02	2,9 × 2,2	0,4	0,4	7,73	stop miedzi ze srebrną okładziną	IIIB	pod czaszką						
248/02	2,7 × 2,3	0,4	0,4	8,04	stop miedzi ze srebrną okładziną	IIIB	lewa s., przy czaszce	B76	K	35–44 l.	maturus	W	
252/02	2,2 × 2,0	0,4	0,4	7,98	stop miedzi ze srebrną okładziną	IIIC	przy żuchwie						
253/02	2,8 × 2,9	0,3	0,3	7,2	stop miedzi ze srebrną okładziną	IIIB	prawa s., przy czaszce	B87	K	35–45 l.	maturus	W	
203/02	–	0,6	–	4,96	stop cyny i ołowiu	no	lewa s., pod czaszką	B95	K	35–45 l.	maturus	WSW	
259/02	4,8 × 4,3	0,3	0,5	6,58	stop miedzi	IIIB	prawa s., pod czaszką	B113	M	28–35 l.	adultus	WbN	
193/03	1,2	0,5	–	7,19	stop miedzi ze srebrną okładziną	IIIA	lewa s., przy kości ramiennej						

Nr inw.	Kablączki				Grób						
	wymiary (cm)		surowiec	typ, odmiana	miejsce znalezienia	nr kat.	płeć	wiek	klasa wieku	orientacja	
	śr.	grub. drutu									szer. uszka
175/03	4,4	0,3	-	stop miedzi ze srebrną okładziną	IIIB	prawa s., obok czaszki	B123	M (?)	17-23 l.	juvenis/ /adultus	WSW
235/03	1,2 x 1,4	0,4	0,4	stop miedzi ze srebrną okładziną	IIIA	w jamie grobowej	B131	K	35-49 l.	maturus	WNW
207/03	-	0,3	?	stop miedzi ze srebrną okładziną	IIIB?	w jamie grobowej	B133	K (?)	no	dorosły	WNW
67/05	3,2	0,3	0,4	stop miedzi ze srebrną okładziną	IIIB	lewa s., przy czaszce	B142	K	40-44 l.	maturus	W
82/05	2,8 x 2,2	0,4	0,4	stop miedzi ze srebrną okładziną	IIIB	wśród kości szkieletu	B143	no	no	dorosły	WSW
190/04	3,5 x 2,8	0,3	0,4	stop miedzi ze srebrną okładziną	IIIB	lewa s., przy czaszce	C9	K	45-55 l.	maturus/ /senilis	WNW
191/04	3,5	0,3	0,4	stop miedzi ze srebrną okładziną	IIIB	na żuchwie	C16	K	25-30 l.	adultus	WbN
300/05	3,8 x 3,2	0,4	0,4	stop miedzi ze srebrną okładziną	IIIB	lewa s., przy żuchwie	C45	K	30-34 l.	adultus	W
151/06	4,7 x 3,5	0,3	0,3	stop miedzi ze srebrną okładziną	IIIB	lewa s., pod czaszką	C47	K	25-30 l.	adultus	W
200/06	5,6 x 4,8	0,3	0,3	stop miedzi	IIIC	w jamie grobowej	C48	K	55+ l.	senilis	W
162/07	5,1 x 4,2	0,3	0,3	stop miedzi	IIIC	w miejscu czaszki	C66	K	19-21 l.	juvenis II/ /adultus	W
163/07	5,2 x 4,3	0,3	0,3	stop miedzi	IIIC	w miejscu czaszki					
181/06	2,4 x 3,1	0,2	0,3	stop miedzi ze srebrną okładziną	IIIB	na kręgosłupach szyjnych					
182/06	2,9	0,2	0,3	stop miedzi ze srebrną okładziną	IIIB	prawa s., przy czaszce					
124/07	4,5 x 3,4	0,3	0,3	stop miedzi ze srebrną okładziną	IIIB	prawa s., przy czaszce					
227/07	4,5 x 3,8	0,3	0,3	stop miedzi ze srebrną okładziną	IIIB	lewa strona, przy kości ramiennej					
432/08	4,3 x 3,7	0,3	0,35	stop miedzi ze srebrną okładziną	IIIB	prawa s., przy czaszce					
433/08	3,5 x 2,8	0,3	0,3	stop miedzi ze srebrną okładziną	IIIB	prawa s., przy czaszce					
434/08	2,8 x 2,2	0,4	-	stop miedzi ze srebrną okładziną	IIIB	prawa s., przy czaszce	C79	K	40-50 l.	maturus	W
435/08	3,0	0,3	0,35	stop miedzi ze srebrną okładziną	IIIB	prawa s., przy czaszce					
436/08	3,2 x 2,7	0,3	0,35	stop miedzi ze srebrną okładziną	IIIB	prawa s. przy czaszce					
350/07	1,3 x 1,6	0,5	0	stop miedzi ze srebrną okładziną	IIIA	prawa s., przy czaszce	C83	K	25-30 l.	adultus	WNW
351/07	1,5 x 2,0	0,4	0	stop miedzi ze srebrną okładziną	IIIA	lewa s., przy czaszce					
539/08	-	0,2	4	stop miedzi (z okładziną)	IIIC (?)	lewa s., przy czaszce	C95	K	20-25 l.	adultus	WbN
540/08	-	0,2	2	stop miedzi (z okładziną)	IIIC (?)	prawa s., przy czaszce					
574/08	5,5 x 4,6	0,2	0,35	stop miedzi (z okładziną)	IIIC	prawa s., przy czaszce	C105	K	25-35 l.	adultus	W
575/08	5,0 x ?	0,2	0,35	stop miedzi (z okładziną)	IIIC	lewa s., przy czaszce					
590/08	1,5 x 2,0	0,3	0,3	stop miedzi ze srebrną okładziną	IIIA	lewa ręka					
591/08	1,5 x 2,0	0,3	-	stop miedzi ze srebrną okładziną	IIIA	lewa s., przy czaszce	C108	K	35-45 l.	maturus	W

W komórkach cieniowanych zaznaczono kablączki, które zbadano spektrometrem (badania M. Kruegera).

okładzinami – powłokami maskującymi, wykonanymi z innych metali. Powłoki te podnosiły walory estetyczne kabłączków. Badania składu pierwiastkowego tych kabłączków wykazały wyższą zawartość cynku, ale dokładne oznaczenie składu chemicznego powłok wymaga dalszych analiz.

Tabela 4. Giecz, stan 4. Zestawienie surowców, z których wykonano kabłączki skroniowe

Table 4. Giecz, site 4. Raw materials used to make temple rings

Surowiec	Segment A	Segment B	Segment C
Stop srebra	–	1	–
Stop miedzi ze srebrną okładziną	1	22	17
Stop miedzi	3	5	7
Stop cyny i ołowiu	–	2	–
Razem	4	30	24

Tabela 5. Giecz, stan. 4. Skład chemiczny wybranych kabłączków skroniowych

Table 5. Giecz, site 4. Chemical composition of selected temple rings

Nr inw.	Nr lab.	Mn	Fe	Ni	Cu	Zn	As	Ag	Sn	Pb
539/08	519	0,2611	0,7034	0,4417	92,3075	0,3145	0,3653	0,1757	3,0745	2,6256
	520	0,2979	1,1590	0,4610	88,1660	6,7209	0,0586	0,0230	1,3388	0,6882
10/05	521	0,3757	0,6379	0,6167	90,5285	6,7607	0,1032	0,0933	0,2174	0,7341
73/99	522	0,3513	0,8762	0,4923	87,2608	8,6039	0,2393	0,0561	0,0556	1,4173
575/08	523	0,2857	0,5294	0,4767	91,3157	4,7987	0,0865	0,0280	1,4891	0,8625
590/08	524	0,2618	0,3433	0,4290	93,8337	1,2491	0,1694	2,9584	0,4760	1,1289
591/08	525	0,2502	0,1601	0,5342	92,9751	0,7065	0,1469	4,8786	0,5703	1,1577
136/08	526	0,1739	0,3030	0,3835	84,0704	0,1967	0,0192	0,0271	0,1074	0,8625

Ryc. 1. Giecz, stan. 4. Kabłączki z okładziną maskującą: 1 – grób C95; 2–3 – grób 105, kabłączki niedokończone (?); 4–5 – grób C108 (fot. M. Józwickowska)

Fig. 1. Giecz, site 4. Temple rings with 'masking' lining: 1 – C95; 2–3 – 105, unfinished temple rings (?); 4–5 – C108 (photo by M. Józwickowska)

Dwa kabłączki, które znaleziono w dwóch grobach na tym cmentarzysku: B30 (*infans II/juvenis I*) i B87 (K, *maturus*), wykonano metodą odlewu ze stopu cyny i ołowiu (ryc. 3: 11). Zachowały się w bardzo złym stanie i nie jest możliwe określenie ich typu.

Do wyrobu kabłączków przeważnie (69%, N = 58) używano drutu finalnie pokrytego srebrną okładziną o średnicy 0,3–0,4 cm, z którego otrzymywano przedmiot ważący od 5 do 11 g, przeważnie 7–8 g. Z drutu ze srebrną okładziną (niezależnie od jego grubości) formowano kabłączki typu III odmian B (24 egzemplarze) i A (9 egzemplarzy) oraz typu IIIc (6 egzemplarzy).

Drut ze stopu miedzi bez okładziny srebrnej miał przeważnie 0,3 cm średnicy, a wykonane z niego kabłączki ważyły od 2 do 10 g – najczęściej 4–5 g. Formowano z nich przeważnie kabłączki odmiany IIIc (9 egzemplarzy) i IIIB (6 egzemplarzy). Niektóre z nich pokryte były okładzinami maskującymi (ryc. 1: 3–5).

W zbiorze kabłączków z gieckiego cmentarzyska uszka najczęściej miały taką samą szerokość jak średnica drutu, ale w 20 przypadkach były nieco szersze – o 0,05–0,2 cm, a sporadycznie (4 egzemplarze) nawet węższe.

Zbiór kabłączków z grobów zawiera dwa podobne do siebie egzemplarze, które prawdopodobnie nie zostały wykończone. Jeden z nich ma rozklepany koniec – jednak uszka nie uformowano (ryc. 1: 4). Natomiast drugi ma oba końce ucięte prosto (ryc. 1: 5), możemy tylko przypuszczać, że zamierzano rozklepać jeden z nich. Oba kabłączki odkryto w jednym grobie (C108, K, *maturus*), jeden z nich – z rozklepanym końcem – znajdował się na paliczku lewej ręki.

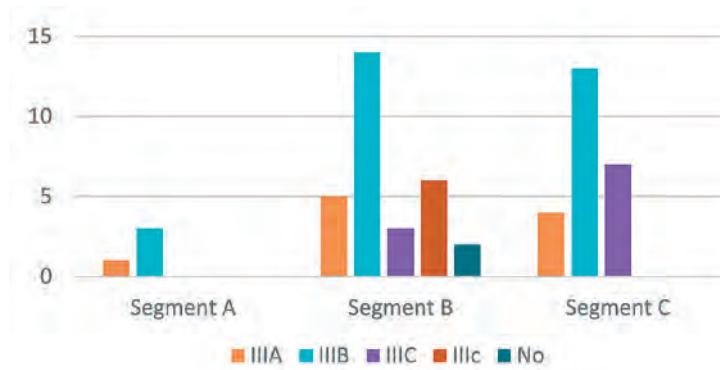

Ryc. 2. Giecz, stan. 4. Wybrane kabłączki typu IIIc z grobów: 1 – B76; 2 – B23; 3 – B3; 4 – B17 (fot. M. Józwickowska)

Fig. 2. Giecz, site 4. Selected type IIIc temple rings from graves (photo by. M. Józwickowska)

W grobach zarejestrowano siedem kabłączków IIIc – z dwoma żłobkami na uszkach 9 (ryc. 2: 1–4). Ich średnice wewnętrzne miały od 1,6 do 1,9 cm (cztery egzemplarze) i od 2,2 do 3,2 cm (trzy egzemplarze), zatem pod względem wielkości odpowiadały odmianom A i B kabłączków typu III.

Biorąc pod uwagę surowiec, techniki wytwarzania kabłączków i ich typologię uznać można, że zbiór nie jest zbyt zróżnicowany – zwłaszcza, że niemal wszystkie egzemplarze zaklasyfikowano do jednego typu.

Ryc. 3. Giecz, stan. 4. Zestawienie liczności odmian kabłączków skroniowych w poszczególnych segmentach

Fig. 3. Giecz, site. 4. Number of varieties of temple rings in particular segments

Dopiero porównanie kabłączków w wydzielonych segmentach pod względem ich liczby, surowca, typów i odmian sprawia, że ten pozornie jednolity zbiór znacznie się kontrastuje (ryc. 4, 5).

Kabłączki znalezione w grobach segmentu B różnią się pod względem surowca (prócz stopów miedzi do ich wytworzenia użyto także srebra oraz stopu cyny i ołowiu) i techniki (dwa z nich wykonano techniką odlewu) od zbioru kabłączków z segmentu C.

Z kolei w grobach segmentu C odnotowano nieco więcej kabłączków bez srebrnej okładziny i takich, na których stwierdzono ślady okładzin maskujących.

Różnice widoczne są także we frekwencji poszczególnych odmian kabłączków typu III. W segmencie B dominują kabłączki odmiany A i B, a w segmencie C odmiany B i C. Ponadto tylko w grobach segmentu B odnotowano kabłączki typu IIIc.

Jeśli chodzi o liczbę grobów z kabłączkami w poszczególnych segmentach, to w segmencie B złożono je w 21 grobach, a w C w 11. Różnica dotyczy także łącznej liczby kabłączków w tych grobach: odpowiednio 30 i 24. Ponadto dostrzegalne są rozbieżności w liczbie kabłączków złożonych w poszczególnych grobach. W segmencie B najczęściej – w 14 grobach – znajdowano pojedyncze egzemplarze. W pięciu grobach zarejestrowano po dwa, a tylko w dwóch – trzy kabłączki.

Natomiast w segmencie C odnotowano tylko jeden zespół grobowy z jednym kabłączkiem, w dziewięciu były po dwa, a jeden zespół zawierał pięć egzemplarzy.

Kabłączki skroniowe znajdowano przeważnie przy czaszkach – z prawej bądź lewej strony, przy czym w wielu przypadkach zarówno czaszki jak i kabłączki były naruszone bądź przemieszczone. W jednym z grobów kobiecych (C108, *maturus*) kabłączek (niedokończony) pierwotnie znajdował się na palcu lewej ręki (ryc. 5: 1, 2). Podobny niedokończony kabłączek znajdował się w grobie na cmentarzysku Dziekanowice 22 (Wrzeński 2019: 87). Prawdopodobnie z kabłączkiem na palcu pogrzebano kobietę, której grób odkryto na sąsiednim cmentarzysku (Miciak, Agnew 2021). W grobie męskim (B113, *adultus*) kabłączek znaleziono z prawej strony – pomiędzy żebrami a kością ramienną, co sugeruje, że złożono/zawieszono go na klatce piersiowej. W drugim, zniszczonym grobie męskim (B123, *juvenis/adultus*), znajdował się z prawej strony, około 20 cm od miejsca, gdzie powinna być czaszka.

Łącznie na cmentarzysku kabłączki skroniowe odnotowano w 34 grobach – były to groby: kobiet (26), dzieci (5), mężczyzn (2) i jeden osobnika dorosłego o nieokreślonej płci i wieku. Interesująco wypada porównanie obecności kabłączków w grobach w zależności od płci zmarłych. W segmencie A kabłączki złożono w grobie dziecka (*infans* II) i kobiety (*maturus*), oboje zmarłych pogrzebano niemal w tym samym miejscu: najpierw dziecko, później kobietę.

W segmencie B kabłączki znaleziono w grobach 14 kobiet, czworga dzieci i dwóch mężczyzn. Większość kobiet zmarła w dojrzałym wieku (*maturus*), troje dzieci w klasie wieku *infans* II, natomiast mężczyźni w klasach wieku *juvenis* i *adultus*.

4. Charakterystyka przedmiotów z grobów

Ryc. 4. Giecz, stan. 4. Wybrane kabłączki z grobów segmentu A i B: 1-2 – A14; 3-4 – A15; 5 – B53; 6 – B131; 7 – B113; 8 – B112; 9-10 – B21; 11 – B87; 12 – B75; 13 – B123; 14 – B95 (fot. M. Józwickowska)

Fig. 4. Giecz, site 4. Selected temple rings in segments A and B: 1-2 – A14; 3-4 – A15; 5 – B53; 6 – B131; 7 – B113; 8 – B112; 9-10 – B21; 11 – B87; 12 – B75; 13 – B123; 14 – B95 (photo by M. Józwickowska)

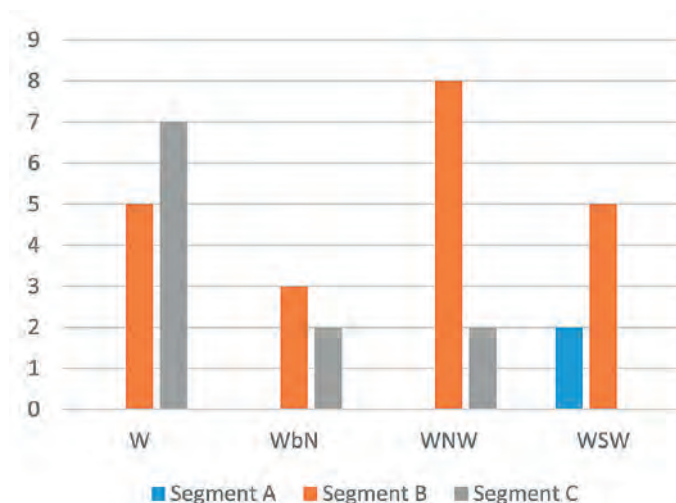

Ryc. 5. Giecz, stan. 4. Wybrane kabłączki z grobów segmentu C: 1, 2 – C108; 3, 4 – C9; 5, 7 – C79; 10, 11 – C47 (fot. M. Jóźwikowska)

Fig. 5. Giecz, site 4. Selected temple rings in segment C graves: 1, 2 – C108; 3, 4 – C9; 5, 7 – C79; 10, 11 – C47 (photo by M. Jóźwikowska)

4. Charakterystyka przedmiotów z grobów

Ryc. 6. Giecz, stan. 4. Orientacja grobów z kabłaczkami

Fig. 6. Giecz, site 4. Orientation of graves with temple rings

W grobach segmentu C kabłaczki skroniowe znajdowały się wyłącznie w grobach kobiet: cztery z nich osiągnęły wiek dojrzały (*maturus*), pozostałe zmarły w klasie wieku *adultus*. W segmencie C zarejestrowano sporą liczbę grobów dzieci, niektóre z nich pogrzebano z cennymi przedmiotami, jednak w żadnym z nich nie znaleziono kabłaczek.

Osiem grobów z segmentu B zawierało tylko kabłaczki skroniowe (9 egzemplarzy), w pozostałych 13 grobach współwystępowały one z innymi przedmiotami. Zespoły grobowe, w skład których wchodziły kabłaczki, liczyły od jednego do czterech – najczęściej różnych – przedmiotów. W segmencie C w żadnym grobie kabłaczek nie był jedynym przedmiotem. Wszystkie były elementami zespołów grobowych, zawierających łącznie z kabłaczkami od trzech do dziewięciu przedmiotów.

Groby z kabłaczkami zorientowane były w różne strony (ryc. 6). W segmencie B dominowały te, które skierowane były w stronę WNW, natomiast w segmencie C w stronę W.

Kaptorgi

Na gieckim cmentarzysku znaleziono ułamki blaszek, które na podstawie kilku charakterystycznych cech określono jako pozostałości dwóch kaptorg. W ich identyfikacji pomocne okazały się też najbliższe analogie, które znajdujemy na cmentarzysku w Dziekanowicach, gdzie w komorowym grobie znaleziono cztery takie kaptorgi (Wrzeński 2011: 33, ryc. 35–40). Pozostałości gieckich kaptorg – kilkanaście niewielkich, niezdobionych, cienkich blaszek – znaleziono wśród kości sąsiadujących ze sobą, bardzo zniszczonych grobów w segmencie B (B143 i B146).

Na jednej z większych blaszek (z grobu B143) krawędzie obwiedzione są cienkim, gładkim, podwójnym drutem. Takie same druciki widoczne są na krawędziach rurkowato zwiniętej górnej części kaptorgi (ryc. 7: 1, 2). Jedyнным zachowanym elementem dekoracji, który znaleziono osobno, jest prosty drucik skręcony wokół osi (ryc. 7: 3). Podejmując ostrożną próbę rekonstrukcji tej kaptorgi założyć można, że miała ona 2,5 cm szerokości, a zdobiona mogła być poziomo ułożonymi pasmami skręconych drucików.

Z drugiej kaptorgi (z grobu B146) zachowała się zwinięta w rurkę górna jej część (ryc. 7: 4), która zdobiona jest trzema pasmami złożonymi z drucików. Kaptorgi były elementami zespołów grobowych. W grobie B146 oprócz ułamków kaptorgi znaleziono bransoletę z brązu i dwa paciorki z karneolu. Znacznie więcej przedmiotów znajdowało się przy szkielecie B143: dwie bransolety, pierścionek typu V, grzebień, nóż, ponadto liczne paciorki z karneolu i kryształu górskiego. Nie można wykluczyć, że kaptorga była elementem kolii złożonej z tych paciorków. Niestety niemożliwe jest stwierdzenie czy kaptorgi złożono w dwóch grobach, czy tylko w jednym z nich.

Ryc. 7. Giecz, stan. 4. Kaptorgi, łańcuszek, zawieszka: 1, 2, 3 – B143; 4 – B146; 5 – B23; 6 – B89 (fot. M. Jóźwikowska)

Fig. 7. Giecz, site 4. Kaptorga containers, chain, pendant: 1, 2, 3 – B143; 4 – B146; 5 – B23; 6 – B89 (photo by M. Jóźwikowska)

Oba groby zorientowane były w stronę WSW: w jednym z nich (B143) pochowano osobnika dorosłego (nie ustalono płci ani wieku w chwili śmierci), a w drugim (B146) osobnika zmarłego w wieku 16–19 lat (*juvenis* II).

Z badań wykopaliskowych przeprowadzonych na gieckim grodzisku pozyskano tylko jedną kaptorgę.

Łańcuszek

W zbiorze przedmiotów z grobów znajdują się pozostałości dwóch łańcuszków.

Jeden z nich pochodzi z grobu B89 (ryc. 7: 5). Zachowała się tylko krótka część łańcuszka (ok. 6 cm długości i 0,5 cm średnicy), uformowanego ścięciem uszkowym z cienkiego miedzianego drutu (Kóčka-Krenz 1983: 79, tabl. X). Odkryto go przy czaszce mężczyzny, który zmarł w wieku 35–45 lat (*maturus*). Oprócz niego w grobie znajdował się nóż i przedmiot o nieokreślonej funkcji.

Z grobu C54 pochodzą zniszczone pozostałości drugiego łańcuszka w postaci krótkich ułamków cienkich drucików. Stan zachowania tych elementów uniemożliwia określenie splotu czy sposobów uformowania ogniwek. Znaleziono je w grobie dziecka zmarłego w wieku 1–3 lata. Oprócz łańcuszka w grobie znajdował się przedmiot o nieokreślonej funkcji.

Zawieszka

Przedmiot określony jako zawieszka ma kształt kolisty z otworem w centralnej części, ale jej szerokość i grubość wokół kanałika nie jest równa (ryc. 7: 6). Jej część jest odłamana. Krawędzie przy otworze zwężają się lejkowato. Średnica 1,3 cm, grubość 0,3–0,5 cm. Badania spektrometrem wykazały zaskakujący skład pierwiastkowy. Przedmiot ten (na powierzchni) zawiera głównie żelazo – 40,5%, chrom – 26,3%, tytan – 17%, ale też aż 11,4% wolframu, 9,2% niklu, 4,1% manganu, 3,7% kobaltu oraz (w mniejszej ilości) inne pierwiastki.

Zawieszkę znaleziono w grobie B23, w którym pochowano kobietę zmarłą w wieku 40–44 lata. Znajdowała się z lewej strony szkieletu, przy żebrach. Zespół grobowy zawierał ponadto dwa kabłączki skroniowe, pierścionek typu II, instrument muzyczny/piszczalę i przedmiot żelazny.

Bransolety

Na analizowanym cmentarzysku w dwóch grobach segmentu B odkryto trzy bransolety. Jedną z nich wykonano ze srebrnego drutu o średnicy 0,8 cm, a jej wewnętrzna średnica wynosi: 5,9–6,4 cm (ryc. 8: 3, 3a). Oba jej końce zdobią zwrócone ku sobie głowy zwierząt – przypuszczalnie węży. Odciski, które imitują łuskę, odcisnięto puncą o dwójako uformowanych końcówkach: jedną o kształcie kolistym – ale nacisk na pracującą część narzędzia nie był równomierny, dlatego odcisnięte kółeczka nie są zamknięte. Tymi samymi odciskami zaznaczono „zęby”. Odciski wykonane drugą puncą mają kształt zbliżony do kwadratu. Odciski występujące na głowie zrobiono narzędziem o kolistej końcówce. Na dalszej części wykonano dookolne pierścienie, na przemian z kolistych i czworobocznych odcisków. Druga bransoleta powstała z brązowego drutu o średnicy 0,6 cm, zwężającego się ku końcom (ryc. 8: 1). Jej powierzchnię pokryto srebrną okładziną. Średnica wewnętrzna bransolety wynosi 6,3–6,6 cm. Te dwie ozdoby znajdowały się w grobie B143, w którym pochowano osobnika dorosłego o nieokreślonej płci i wieku.

Kolejną bransoletę (grób B146) wykonano z drutu ze stopu miedzi o średnicy 0,5 cm i średnicy wewnętrznej 5,4–5,9 cm; jej zwężające się końce są proste (ryc. 8: 2)

Wszystkie bransolety obejmowały części dalsze kości przedramion, które jako nieliczne kości zniszczonych szkieletów, nie były przemieszczone.

Bransolety w obu grobach były elementami zespołów grobowych. Zespół z grobu B143 (dorosły) zawierał kaptorgę, pierścionek typu V, grzebień, nóż, a także liczne paciorki z karneolu i kryształu górskiego. W drugim grobie (B146, *juvenis* II) oprócz ułamków kaptorgi znaleziono dwa paciorki.

Ryc. 8. Giecz, stan. 4. Bransolety: 1, 3, 3a – B143; 2 – B146 (fot. M. Jóźwikowska)

Fig. 8. Giecz, site 4. Bracelets: 1, 3, 3a – B143; 2 – B146 (photo by M. Jóźwikowska)

Pierścionki

W czternastu grobach odkryto 14 pierścionków, co stanowi 5% wszystkich grobów na cmentarzystwie (N = 282). Zestawienie pierścionków z grobów zawiera tabela 6. Pierścionki z dziecięcych grobów wykonane z metali mieszczą się w ramach typów tych ozdób wydzielonych przez Hannę Kóčka-Krenz (1993: 114–125).

Skład chemiczny pierścionków jest bardzo zróżnicowany, ale dominującym surowcem jest miedź. Wyniki analiz metaloznawczych wybranych egzemplarzy zawiera tabela 7.

Tabela 6. Giecz, stan. 4. Zestawienie pierścionków z grobów

Table 6. Giecz, site 4. Rings

Nr inw.	Pierścionek			miejsce znalezienia	typ	Grób				
	wymiary [cm]					nr kat.	płeć	wiek	klasa wieku	orientacja
	śr.	grub.	szer.							
138/05	1,9	0,1	0,2–0,4	lewa ręka	V	A15	K		<i>maturus</i>	WSW
96/99	1,8	0,3	0,3	lewa ręka	II	B23	K	40–44 l.	<i>maturus</i>	WbN
74/02	1,3 × 1,5	0,1	0,5–0,9	prawa strona	III	B78	M	45–55 l.	<i>maturus/senilis</i>	WbN
71/05	1,9 × 2,1	0,1	1,7	lewa ręka	V	B143	no	no	dorosły	WSW
150/06	1,8 × 2,0	0,7	0,3–1,1	łędźwie	*	C45	K	30–34 l.	<i>adultus</i>	W
191/06	–	0,2	0,2	spojenie łonowe	II	C51	no	5–6 l.	<i>infans I</i>	W
123/07	1,7	0,1	0,5	spojenie łonowe	IV	C66	K	19–21 l.	<i>juvenis II/adultus</i>	W
257/07	1,7	0,3	0,4	między kośćmi udowymi	I	C74	K	40–50 l.	<i>maturus</i>	W
428/08	1,5	0,1	0,4	w jamie grobowej	III	C88	M	35–45 l.	<i>maturus</i>	WbN
448/08	–	0,05	+0,4	na żebrach	III	C90	no	8–10 l.	<i>infans II</i>	W
543/08	1,5 × 1,8	0,2	0,4	lewa strona	I	C103	M	40–50 l.	<i>maturus</i>	W
572/08	–	0,1	0,4	lewa ręka	III	C105	K	25–35 l.	<i>adultus</i>	W
610/08	1,3 × 1,5	0,1	0,2–0,7	w jamie grobowej	III	C112	no	17–20 l.	<i>juvenis II</i>	WNW
541/08	1,9	0,5	+0,2	między kośćmi udowymi	III	C95	no	20–25 l.	<i>adultus</i>	WbN

* typ Orszymowice, w komórkach cieniowanych pierścionki zbadane spektrometrem.

Tabela 7. Giecz, stan. 4. Skład chemiczny wybranych pierścionków

Table 7. Giecz, site 4. Chemical composition of selected rings

Nr inw.	Nr lab.	Mn	Fe	Ni	Cu	Zn	As	Ag	Sn	Sb	Pb
138/05	550	0,2782	1,5305	0,5035	81,6956	8,2089	0,4600	0,0517	3,0424	0,0125	2,1948
96/99	551	0,3610	0,8361	0,5086	90,4089	2,4308	0,5992	0,0170	0,3738	0,0272	4,7775
191/06	552	0,2441	1,1369	0,4578	79,8591	0,2354	–	0,0991	0,0298	–	5,7222
610/08	553	0,2900	2,2061	0,4628	58,6205	8,7855	4,4660	0,0400	0,8749	0,0180	–
428/08	554	0,5190	4,9797	0,2672	43,2717	10,6002	–	0,3361	0,4366	0,0798	55,3395
	555	0,4006	5,0638	0,1640	44,5538	8,8137	–	0,2850	0,3287	0,0550	45,1938
257/07	556	0,6615	5,6298	–	–	23,1151	–	0,5710	5,3435	0,3153	100,0000
543/08	557	0,4227	1,7994	0,7364	70,6524	11,7956	1,8866	0,0512	0,0630	–	4,2811
123/07	559	0,2521	0,3780	0,5376	81,3670	0,5983	0,6841	11,1584	1,1256	0,0915	4,2692
150/06	529	0,2285	0,8369	0,3729	81,4767	9,5013	0,2534	0,0041	3,5658	0,0024	2,1119
	530	0,2898	0,8671	0,3025	11,3852	11,7452	–	0,0935	6,1062	0,2932	19,1079
	531	0,2905	1,0394	0,2100	–	12,4275	–	0,1625	7,5126	0,3837	36,7864

Typ I. Pierścionki z drutu

Dwa pierścionki (z grobów C74, C103) wygięto z drutu o kolistym i półkolistym przekroju poprzecznym; ich końce ucięto prosto (ryc. 9: 1, 2). Na jednym z nich (C103) dostrzec można nikielne ślady dekoracji w postaci ukośnych nacięć.

W grobie C74 (K, *maturus*) pierścionek znaleziono pomiędzy kośćmi udowymi, gdzie znajdowały się paliczki rąk (grób był powtórnie otwierany), drugi znajdował się obok kości lewej stopy (C103, M, *maturus*). Ten pierścionek zawierał 70% miedzi, cynk, ołów i spory odsetek arsenu i żelaza.

Typ II. Pierścionki skręcane z drutu

Odnotowano dwa pierścionki ze stopu miedzi, które wykonano z potrójnie złożonego i skręconego drutu. Dzięki takiemu złożeniu drutu na końcach uzyskano dwie pętelki, które stanowią też element dekoracyjny pierścionka.

Pierścionek znaleziony w grobie B23 (*maturus*) znajdował się na paliczku lewej ręki kobiety (ryc. 9: 3), drugi zarejestrowano w grobie dziecka (C51, *infans* I) przy spojeniu łonowym (ryc. 9: 4)

Pierścionek z grobu B23 zawierał 90% miedzi, a z grobu C51 – 79,5%.

Typ III. Pierścionki taśmowate

W grobach znaleziono sześć pierścionków taśmowatych, wszystkie wykonane ze stopu miedzi. Dwa z nich, najlepiej zachowane, znalezione w grobach B78 (ryc. 9: 5) i C112 (ryc. 9: 6), powstały z taśmy o zwężonych końcach. W obu przypadkach powierzchnię ozdobiono odciskanymi kółeczkami. Pierścionek z grobu C112 zawierał 58,6% miedzi, w jego składzie odnotowano też sporo cynku, arsenu i żelaza.

Pierścionek z powtórnie otwieranego grobu B78 znajdował się z prawej strony zniszczonego szkieletu mężczyzny (*maturus/senilis*), i „w okolicy” grobu C112 (*juvenis*).

Kolejny pierścionek, z powtórnie otwieranego grobu (C88, M, *maturus*), wykonano z taśmy o równoległych (na całej długości) krawędziach i prosto uciętych końcach. Na jej powierzchni dostrzec można ślady dekoracji w postaci odcisniętych punktów, ułożonych po dwa–trzy prostopadle do dłuższych krawędzi taśmy (ryc. 9: 7). Zawartość miedzi w tym pierścionku określono na 44,5%; zawierał on też sporo ołowiu – 45,2%.

Z grobów C90 (*infans* II), C95 (K, *adultus*) i C105 (K, *adultus*) pozyskano ułamki taśm metalowych, niekiedy z zachowanymi krawędziami pierwotnymi, które uznano za pozostałości pierścionków typu III (ryc. 9: 8).

Typ IV. Pierścionki z tarczką

Pierścionek z grobu C66 (K *juvenis/adultus*) wykonano z taśmy o równoległych krawędziach i prosto uciętych, zachodzących na siebie końcach (ryc. 9: 9). Na jej powierzchni dostrzec można dekorację w postaci pasma złożonego z dwóch zygzakowatych linii. Przy jednym z końców taśmę nieco poszerzono, a jej owalny kształt podkreślono, wklepując w tym miejscu srebrny drucik. Pierścionek odsłonięto na kościach spojenia łonowego. W jego składzie chemicznym odnotowano wysoki (81,4%) udział miedzi oraz ołów.

Typ V. Pierścionki z oczkiem

Z dwóch grobów (A15, K, *maturus*) i (B143, *dorosły*) wydobyto dwa egzemplarze pierścionków tego typu. Oba różnią się sposobem umocowania oczka.

Pierścionek znaleziony w segmencie A wykonano z wąskiej taśmy ze stopu miedzi, pogrubionej w części górnej, a niewielkich rozmiarów oczko umieszczone było w specjalnie uformowanym, lejkowato zwężającym się zagłębieniu o średnicy 0,3 cm (ryc. 9: 10). Z każdej strony oczka na obręczy pierścionka umieszczono po trzy odciski koncentrycznych kółek. Oczko nie zachowało się. Badanie spektrometrem XRF wykazało duży odsetek (81,7%) miedzi oraz cynę, cynk i ołów.

Bardziej rozbudowaną formę ma pierścionek z zachowanym szklanym oczkiem z grobu B143 (*dorosły*). Wykonano go z taśmy o znacznie zwężających się końcach, a w najszerszym jej miejscu umieszczono oprawę na oczko, wykonaną z wąskiej taśmy z wyciętymi ząbkami, które po zgięciu przytrzymują oczko (ryc. 9: 11). Dodatkowo obręcz pierścionka zdobi dekoracja z cienkich filigranowych drucików. Oczko wykonano z dobrej jakości cienkiego przejrzystego szkła, barwy seledynowej.

Pierścionek z grobu A15 znajdował się na paliczku lewej ręki kobiety, która zmarła w wieku 35–45 lat, a z grobu B143 także na paliczku lewej ręki osobnika dorosłego, o nieokreślonej płci.

Pierścionek typu Orszymowice

Pierścionek wykonano z cienkiej blaszki, zdobionej wytłoczonym od wewnątrz stylizowanym ornamentem roślinnym (ryc. 9: 12). Znajdował się w zniszczonym, powtórnie otwieranym grobie kobiety C45, zmarłej w wieku 30–34 lata. Znalaziono go wśród kości dolnego odcinka kręgosłupa.

Trzykrotne (w różnych miejscach powierzchni) badania składu chemicznego blaszki, z której wykonano ten pierścionek wykazały różne wartości składu procentowego pierwiastków. W jego składzie dominowała miedź, ale przy dużym udziale ołowiu (36,8%) i cynku (najwyższa wartość 12,4%) oraz cyny (3,6–7,5%).

Większość pierścionków wykonano nieskomplikowanymi technikami: wyginanie, plectenie z drutu czy formowanie z wąskich, cienkich taśm. Jedynie w przypadku dwóch wyrobów zastosowano trudniejsze techniki, jak: wytłaczanie zdobienia i formowanie pustego pierścionka, zdobienie powierzchni drucikami czy przygotowanie oprawy na oczko.

Liczebnie dominują proste pierścionki taśmowate, które (poza dwoma egzemplarzami) nie zachowały się w dobrym stanie. W ich składzie odnotowano niską zawartość miedzi i sporo ołowiu. Niewielka była liczba pierścionków pozostałych typów: jeden typu IV i po dwa egzemplarze typu I, II i V.

Tylko sześć pierścionków znalaziono *in situ*, na paliczku lub przy miednicy, gdzie znajdowały się kości ręki, w czterech przypadkach była to lewa ręka. Pozostałe egzemplarze były przemieszczone wskutek różnych procesów podepozycyjnych.

W segmencie A i B nieliczne pierścionki znajdowały się wyłącznie w grobach osobników dorosłych kobiet i jednego mężczyzny, natomiast w segmencie C więcej pierścionków odslonięto przy osobnikach w klasach wieku *infans I–adultus*. Tylko trzy znalaziono przy zmarłych w klasie *maturus*: kobiety i dwóch mężczyzn.

Ryc. 9. Giecz, stan 4. Pierścionki: 1 – C74; 2 – C103; 3 – B23; 4 – C51; 5 – B78; 6 – C112; 7 – C88; 8 – C105; 9 – C66; 10 – A15; 11 – B143; 12 – C45 (fot. M. Jóźwikowska)

Fig. 9. Giecz, site 4. Rings: 1 – C74; 2 – C103; 3 – B23; 4 – C51; 5 – B78; 6 – C112; 7 – C88; 8 – C105; 9 – C66; 10 – A15; 11 – B143; 12 – C45 (photo by M. Jóźwikowska)

Żaden pierścionek nie był jedynym przedmiotem złożonym w grobie; wchodziły w skład zespołów grobowych o zróżnicowanym składzie, które liczyły od trzech do 14 elementów. Żaden z tych zespołów nie był złożony wyłącznie z ozdób, a cztery z nich zawierały przedmioty wyjątkowe, m.in. monety, instrument muzyczny, bransolety, nożyce, krzesiwa. W ich składzie odnotowano też liczne przedmioty o nieokreślonej funkcji.

Zaledwie kilka egzemplarzy pierścionków znaleziono podczas badań na gieckim grodzisku, a nieco więcej tych ozdób odkryto na cmentarzyskach.

Płytki z ornamentem

Do tej grupy zaliczono dwa przedmioty z dwóch grobów w segmencie C.

Jedną z nich to płytkę z dekoracją ornamentalną o wymiarach 4,3–5,0 × 4,8–5,0 cm i grubości 0,2–0,3 cm, z zachowanym jednym uszkiem, co sugeruje, iż mogła służyć jako zawieszka (ryc. 10: 1, 1a). W grobie wraz płytką znajdowały się ułamki drucików/kótek, których funkcji i związku z płytką nie udało się ustalić. Płytkę wykonano metodą odlewu, prawdopodobnie techniką na wosk tracony¹. Jej ornamentalną dekorację zinterpretowano jako zminiaturyzowane przedstawienie typu *Maiestas Crucis*, które znane są z okładek i kart ksiąg karolińskich i ottońskich (Indycka 2017: 1215–1236). Jest to jedyny (znaleziony w grobie) przedmiot o chrześcijańskiej symbolice. Płytkę znajdowała się w grobie (C10), na kościach klatki piersiowej dziecka, które zmarło w wieku 3–3,5 roku.

Ryc. 10. Giecz, stan. 4. Płytki z ornamentem: 1, 1a – C10; 2, 2a – C61 (fot. M. Józwickowska)

Fig. 10. Giecz, site 4. Ornamented plates (photo by. M. Józwickowska)

¹ Badania tej płytki wykonane spektrometrem nie dały jednoznacznych wyników jej składu pierwiastkowego, wobec czego niezbędne jest przeprowadzenie kolejnych analiz.

Druga płytką (ryc. 10: 2, 2a) ma kształt trapezu o wymiarach $4,0-3,0 \times 3,8$ cm i grubości $0,1-0,2$ cm, z wtórnie przebitym otworem w prawym narożniku. Wykonano ją techniką odlewu. Na górnej krawędzi widoczna jest niewielka wypustka – prawdopodobnie ślad po kanale wlewowym lub odpowietrzającym. Nie stwierdzono jakichkolwiek elementów wskazujących na sposób jej użytkowania, np. uszek służących do zawieszania, które najczęściej odlewano łącznie z płytką. Nie sposób ustalić czy otwór przebito w celu jej zawieszenia, czy przybicia do innego przedmiotu. Na obecnym etapie badań nie ustalono przeznaczenia tej płytki.

Górną jej powierzchnię pokrywa dekoracja złożona z nieznacznie wypukłych elementów kolistych i liniowych. Krawędzie płytki obwiedzione są wąską bordiurą z krótkich kreskach prostokątnych do krawędzi. Centralnym motywem jest koło z koncentrycznym kółkiem w środku, wokół którego rozmieszczono pięć kolejnych takich kółek.

Płytkę znaleziono w grobie kobiety (C61), która zmarła w wieku 45–55 lat. Pochowano ją jako ostatnią w miejscu dwóch wcześniejszych grobów. Zawieszkę znaleziono w obrębie wkopu grobowego. Oprócz płytki w jamie znajdowały się: kółko szklane, nóż, przęślik i dwa przedmioty o nieokreślonej funkcji.

Badania metaloznawcze wykonane spektrometrem nie dostarczyły danych o składzie pierwiastkowym tych artefaktów. Dotąd nie są znane analogie do omawianych płytek.

4.1.1.2. Przedmioty użytkowe

Z metali kolorowych wykonano 44 przedmioty użytkowe. Poza monetami, igłą/szpilką i ciężarkiem, pozostałe były ozdobnymi elementami innych artefaktów – większość z nich to elementy pochewek do noży. Ich zestawienie zawiera tabela 8. Uwzględniono w niej także odpady i przedmioty nieokreślone

Tabela 8. Giecz, stan. 4. Zestawienie przedmiotów użytkowych wykonanych z metali kolorowych

Table 8. Giecz, site 4. Utility artefacts made of non-ferrous metals

Przedmioty użytkowe	Stopy srebra				Stopy miedzi				Stopy ołowiu				SUMA
	segment			suma	segment			suma	segment			suma	
	A	B	C		A	B	C		A	B	C		
Monety		19	8	27		0	0	0					27
Okucie pasa						0	1	1					1
Haczyk do pasa						0	1	1					1
Elementy pochewek						8	2	10					10
Okucia						0	2	2					2
Igła						1	0	1					1
Gwóźdź						0	1	1					1
Ciężarek						0	0	0			1	1	1
Odpady						0	0	0		1	1	2	2
Nieokreślone						1	9	10		0	0	0	10
SUMA	0	19	8	27	0	10	16	26	0	1	2	3	56

Monety

Na gieckim cmentarzysku znaleziono 27 monet, co stanowi 6,1% zbioru wszystkich przedmiotów z grobów (N = 447), które powiązano z 18 grobami (6,4% wszystkich grobów; N = 281). Zestawienie monet pochodzących z grobów zawiera tabela 9. Liczba tych monet to 5,02% numizmatów wczesnośredniowiecznych (N = 537) pochodzących ze stanowiska 4 (łącznie z dirhemami, monetami nierozpoznanymi i falsyfikatami; Syty 2015a, s. 77, tab. 1) i 43,5% monet znalezionych w wykopach badawczych (N = 62).

Odnotowano wyraźną dysproporcję w liczbie monet znalezionych w wydzielonych częściach cmentarzyska: w segmencie A monet w grobach nie znaleziono, w segmencie B zarejestrowano 19, a w segmencie C osiem egzemplarzy.

Tabela 9. Gieczy, stan. 4. Zestawienie monet z grobów

Table 9. Gieczy, site 4. Coins

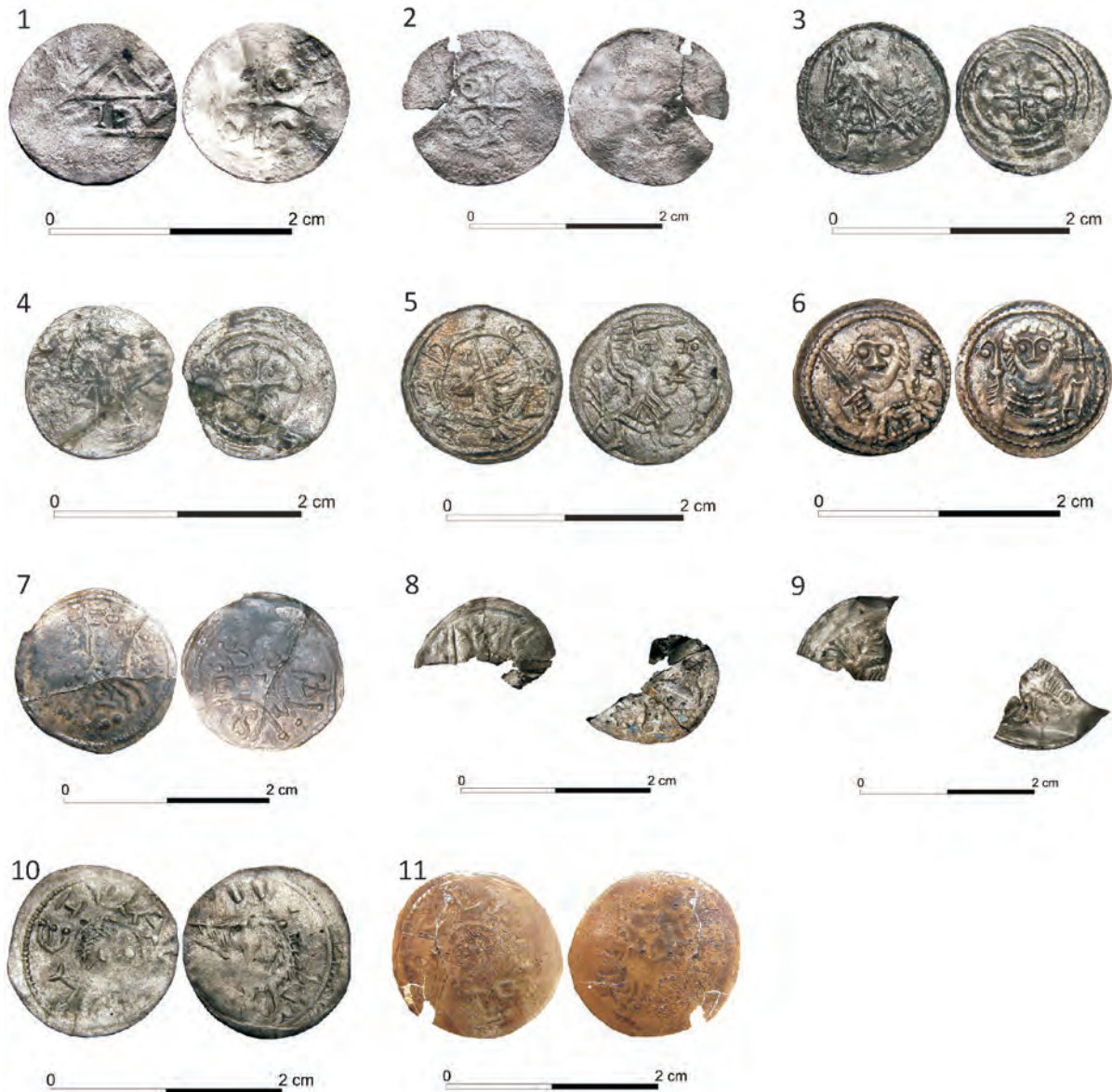
Nr inw.	Moneta										Grób				
	moneta	CNP	waga (g)	Ø (mm)	grub. (mm)*	nr kat. **	nr katalogowy	pleć	wiek	klasa wieku	orientacja				
55/02	denar naśladowczy typu III-IV Ottona III i Adelajdy do połowy XI w.		1,13	17,34		185	B100	no	1-2 l.	<i>infans</i> I	WNW				
159/99	denar krzyżowy typ VII pastorał w lewo, 1070-1100	986	0,92	12,2	[2,27]	454 ^o									
53/99	denar krzyżowy typ IV późny, 1100-1105	525	1,16	14,34	[2,14]	219 ^o		M	30-39 l.	<i>maturus</i>	W				
164/99	denar, typ 7, po 1166 (?), Bolesław IV Kędzierzawy (1146-1173)		0,29	16,10	0,28	70									
192/04	denar krzyżowy typ V młodszy, 1060-1105	655	0,42	13,64	[1,21]	260	B110	M	40-50 l.	<i>maturus</i>	W				
178/04	denar krzyżowy typ VII pastorał w lewo, 1070-1100	986	0,87	13,41	[2,19]	447		M	35-39 l.	<i>maturus</i>	W				
60/04	denar krzyżowy typ VII pastorał w lewo, 1070-1100	986	0,93	13,07	[2,02]	450									
47/99	denar krzyżowy typ VII pastorał w lewo, 1070-1100	986	0,52	12,02	[1,38]	509 ^o									
48/99	denar krzyżowy typ VII pastorał w lewo, 1070-1100	986	0,77	11,70	[1,86]	451	B25	K	40-46 l.	<i>maturus</i>	WNW				
173/04	denar krzyżowy typ VII pastorał w prawo, 1070-1100	991	0,59	11,55	[1,49]	337									
250/03	denar krzyżowy typ VII pastorał w lewo, 1070-1100	986	0,72	11,78	[2,25]	448	B119	K	35-39 l.	<i>maturus</i>	WNW				
191-1/03	denar, typ 4, 1133-1138, Bolesław III Krzywousty (1107-1138)		0,18	12,60	0,51	64		no	6-12 m.	<i>infans</i> I	W				
191-2/03	denar, typ 4, 1133-1138, Bolesław III Krzywousty (1107-1138)		0,23	13,10	0,56	63	B109								
107/99	denar, typ 2, Władysław II Wygnaniec (1138-1146)		0,35	13,02	0,46	68 ^o	B29	M	25-34l.	<i>adultus</i>	WbN				
44/99	denar, typ 1, Władysław II Wygnaniec (1138-1146)		0,38	13,75	0,59	66 ^o	B4	K	45-60 l.	<i>maturus/senilis</i>	WNW				
18/04	denar typ 5, po 1166 (?), Bolesław IV Kędzierzawy (1146-1173)		0,11	ok. 16,00	0,22	72	B98	M	40-44 l.	<i>maturus</i>	WNW				
255/01	denar, typ 5, po 1166 (?) Bolesław IV Kędzierzawy (1146-1173)		0,11	ok. 16,00	0,22	71	B63	no	5-6 l.	<i>infans</i> I	?				
256/01	denar, typ 6, po 1166 (?) Bolesław IV Kędzierzawy (1146-1173)		0,09	ok. 18,50	0,14	73	B62	no	9-16 m.	<i>infans</i> I	?				
162/99	denar typ 6, po 1166 (?) Bolesław IV Kędzierzawy (1146-1173)		0,26	15,08	0,22	74	B24	K	35-40 l.	<i>maturus</i>	WbN				
228/07	denar naśladowczy 1010-1015, Bolesław I Chrobry (992-1025)		0,94	16,95	0,52	54									
230/07	denar naśladowczy jednostronny, do ok. 1025; Bolesław I Chrobry (?) (992-1025)		0,57	17,10	0,72	55		K	19-21 l.	<i>adultus</i>	W				
231/07	denar krzyżowy typ II z kaplicą, 1020-1030	455	1,13	17,15	1,00	216									
229/07	denar krzyżowy IV wczesny, 1015-1025	496	0,91	16,34	[1,15]	218									
93/07	denar krzyżowy V średni, 1060-1080	612-617	0,77	15,13	[1,49]	229	C60	M	30-40 l.	<i>maturus</i>	WNW				
111/04	denar krzyżowy typ VII pastorał w lewo, 1070-1100	986	0,78	12,39	[1,88]	443	C9	K	45-55 l.	<i>maturus/senilis</i>	WNW				
203/06	denar krzyżowy typ VII pastorał w lewo, 1070-1100	986	0,60	12,32	[1,51]	457	C53	no	9-10 l.	<i>infans</i> II	?				
99/06	denar krzyżowy typ VII pastorał w lewo, 1070-1100	986	0,67			458	C37	no	40 tydz.	<i>fetus</i>	?				

CNP – *Corpus Nummorum Poloniae*, Gumowski M. 1939; typy denarów książęcych wg. S. Suchodolskiego 1973.

* – w nawiasach kwadratowych podano wysokość rozklepanego obrzeża.

** – kolumna zawiera numery katalogowe monet zgodnie z numeracją w katalogu M. Sytyego (*Monety...* 2015, t. 2); w dalszej części tekstu numery te podano w nawiasach kwadratowych.o – Maciej Syty do analizy otrzymał pięć monet z niewiściowymi metryczkami, dlatego opisy monet zamieszczone w katalogu nie są zgodne z numerami inwentarзовymi (poprawne metryczki przy-
porządkowano do monet na podstawie ich fotografii z roku 1999), numery katalogowe odnoszące się do tych monet oznaczono o.

Większość monet odkryto w zachodniej części segmentu B, gdzie w jednym rzędzie i blisko siebie zarejestrowano cztery groby, które zawierały dziewięć monet. Nieco mniej monet zlokalizowano we wschodniej części tego segmentu. Natomiast w segmencie C groby zawierające monety rozlokowane były w dość znacznych odległościach (Indycka 2019: 224–226). Cechą charakterystyczną tego zbioru jest to, że pochodziły one tylko z mennic polskich (Kraków, Gniezno) oraz saskich, i były to niemal wyłącznie denary polskich książąt (ryc. 11) i krzyżówki (ryc. 12), w tym też ich polskie naśladownictwa.

Ryc. 11. Giecz, stan. 4. Monety polskie: 1, 2 – C66; 3, 4 – B109; 5 – B4; 6 – B29; 7 – B33, 8 – B63; 9 – B98; 10 – B62; 11 – B24 (fot. M. Syty, oprac. komp. T. Krysztofiak)

Fig. 11. Giecz, site 4 Polish coins: 1, 2 – C66; 3, 4 – B109; 5 – B4; 6 – B29; 7 – B33, 8 – B63; 9 – B98; 10 – B62; 11 – B24 (photo by M. Syty, elaborated by T. Krysztofiak)

Ważną cechą tego zbioru jest to, że zdecydowana większość monet zachowała się w bardzo dobrym stanie. Zniszczenia (pęknięcia, ukruszenia) widoczne są tylko na denarach polskich książąt. Te monety są bardzo cienkie, a trwające wiele wieków procesy podopozycyjne spowodowały ich destrukcję. Takie pokawałkowane (łamane i nacinane) monety zarejestrowano w zbiorze numizmatów ze stanowiska, lecz były to głównie X-wieczne monety obce. Zawiera on także rozdrobnione denary

Ottona III i Adelajdy (większość z końca XI–połowy XI wieku), ale w kontekście grobowym znajdował się cały egzemplarz monety tego typu.

W całości zachowały się także denary krzyżowe odnalezione w grobach. Natomiast w zbiorze tych numizmatów ze stanowiska 4 liczne były monety przecięte – najczęściej na pół (Syty 2015a: 80–81).

Wszystkie denary polskie oraz naśladowcze są bardzo cienkie: ich grubość nie osiąga 0,1 cm, z tego powodu były bardziej narażone na zniszczenia. Dlatego nie sposób stwierdzić czy były cięte, czy uległy zniszczeniu w ziemi. Miały średnicę od 1,2 do 1,8 cm i bardzo niską wagę – od 0,23 do 0,9 g, tylko denar naśladowczy Ottona i Adelajdy ważył 1,13 gramów.

Jak wspomniano powyżej, denary krzyżowe z grobów są zachowane w całości. Waga denarów typu IV wczesny, V średni i młodszy oraz VII nie osiąga grama, a tylko nieco powyżej grama ważyły denary typu II z kaplicą i typu V późny. Wrażenie solidności tych monet dawały rozklepane obrzeża (nawet do wysokości 0,2 cm).

Tylko na dwóch monetach z grobów (denar naśladowczy typu III–IV Ottona III i Adelajdy [185] i denar krzyżowy typ IV CNP (ryc. 12: 2), wczesny [218]) widoczne są ślady powstałe podczas ich użytkowania: peksy (nacięcia) i ślady zębów (Syty 2015a: 81). W zbiorze monet z całego stanowiska najwięcej peksów, nacięć i śladów zębów zaobserwowano na monetach europejskich. Natomiast na denarach krzyżowych widoczne są tylko dwojakiemu rodzaju ślady nacięć nożem: jedne z nich wykonywano tak, aby przełamać monetę, a drugie tylko na powierzchni monety, tak by do przełamania nie doszło. Dodać można, że w materiale ze stanowiska zarejestrowano tylko trzy monety z przewierconymi otworami: dwie z nich to monety zachodnie [134, 181], a kolejna [535] to jednostronny falsyfikat denara krzyżowego typu VI. Wnioskować zatem można, że przed złożeniem monet w grobach nie wykonano na nich „magicznych” zabiegów, nie złożono też tych, które mogły być wykorzystywane jako ozdoby.

Większość monet (22 egzemplarze) z grobów poddano badaniom laboratoryjnym (Młodecka (2015: 159–184), a interpretację wyników badań przedstawił Borys Paszkiewicz (2015: 185–196).

Wszystkie monety wybito ze srebra, przy czym jego procentowa zawartość w poszczególnych egzemplarzach jest różna i waha się do 30 do 98%. Zawartością pierwiastków różnią się także egzemplarze tego samego typu.

Ilością srebra różnią się znalezione w jednym zespole grobowym moneta Bolesława Chrobrego [54] i druga, której emisję przypisuje się temu władcy [55] (ryc. 11: 1, 2). Pierwsza z nich zawierała 92,95% srebra i 4,83% miedzi, druga 78,53% srebra i odpowiednio więcej, bo 19,27%, miedzi.

Badaniami objęto sześć spośród dziewięciu denarów książęcych złożonych do grobów. W tych przypadkach zawartość srebra wahała się od 69 do 98%.

Ilością srebra różnią się zbadane denary typu 4 Bolesława Krzywoustego, wybite w gnieźnieńskiej mennicy, które złożono w jednym grobie (ryc. 11: 3, 4). Jedna z nich zawierała 94,83% srebra, i jest to najwyższy odsetek tego pierwiastka w tych monetach. Natomiast w drugim egzemplarzu badania wykazały – srebra 78,45%, miedzi 14,29% oraz spory odsetek ołowiu – 1,60%.

Znaczne rozbieżności składu chemicznego odnotowano w przypadku dwóch monet Władysława Wygnańca: typu 1 [66] i typu 2 [68] (ryc. 11: 5, 6). Denar typu 1 zawierał tylko 69,18% srebra, 27,75% miedzi i duży odsetek ołowiu – 1,98%, natomiast drugi egzemplarz – 89,80% srebra, tylko 2,36% miedzi i 0,67% ołowiu.

Zbadano trzy spośród pięciu² denarów Bolesława Kędzierzawego typu 5 [72], typu 6 [73] i typu 7 [70] z mennicy w Gnieźnie (ryc. 11: 9–11). Skład denarów typu 5 i 6 jest podobny: 95,1 i 98,0% srebra; porównywalny w nich jest też udział innych pierwiastków. Natomiast denar typu 7 cechuje niższa zawartość srebra – 87,78%, ale niski wskaźnik miedzi (0,89%), przy dużym udziale produktów korozji, wyraźnie wskazując, że i tę monetę wybito ze srebra wysokiej próby.

² Na stanowisku 4 znaleziono sześć denarów Bolesława IV Kędzierzawego, z czego pięć w grobach.

Ryc. 12. Giecz, stan. 4. Denary krzyżowe: 1, 2 – C66; 3, 12 – B33; 4 – C60; 5 – B110; 6, 11, 15 – B25; 7 – C9; 8, 10 – B27; 9 – B119; 13 – C37; 14 – C37 (fot. M. Syty, oprac. komp. T. Krysztofiak)

Fig. 12. Giecz, site 4. Cross pennies: 1, 2 – C66; 3, 12 – B33; 4 – C60; 5 – B110; 6, 11, 15 – B25; 7 – C9; 8, 10 – B27; 9 – B119; 13 – C37; 14 – C37 (photo by M. Syty, elaborated by T. Krysztofiak)

Badaniom poddano niemal wszystkie denary krzyżowe typu VII pochodzące z grobów. Dzięki temu można porównać skład chemiczny monet tego samego typu, które znajdowały się w jednym grobie, jak i tych, które wybito tymi samymi stemplami (Syty 2015a: 90).

Jeden zespół monet bitych tymi samymi stemplami pochodzi z segmentu B. Są to denary krzyżowe typu VII CNP 991, z których jeden [337] znaleziono w grobie (B25, K, *maturus*) w zachodniej części segmentu (ryc. 12: 6), drugi [336] w wykopie w jego części wschodniej.

Egzemplarz z grobu zawierał 86,5% srebra, 9,9% miedzi i bardzo wysoki odsetek złota – 1,4%, (to jeden z dwóch najwyższych wskaźników tego pierwiastka wśród zbadanych krzyżówek) oraz 0,67% ołowiu. W drugim z denarów odnotowano 79,78% srebra, 13,53% miedzi, 2,08% ołowiu i 0,33% złota. Dodać w tym miejscu można, że na awersie monety z grobu [337], zaobserwowano ślady odnawiania/poprawiania stempla, które wykonano przed jej wybiciem (Syty 2015a: 90; 2015b: 136). Drugi zestaw monet (denary krzyżowe typu VII CNP 986) bitych tymi samymi stemplami (cztery egzemplarze) pochodzi z segmentu C (Syty 2015b:165, 166).

Dwie z nich znajdowały się w grobach: C53 (*infans* II) [457] oraz C37 (*fetus*) [458] (ryc. 12: 13, 14), a dwie kolejne [456 i 459] poza obszarem objętym badaniami wykopaliskowymi. Skład chemiczny tych monet różni się. Zbliżony jest udział poszczególnych pierwiastków monet [456] i [457]. W ich składzie zarejestrowano odpowiednio: 62,2 i 59,8% srebra, 30,2 i 34,7% miedzi oraz 2,5 i 1,7% ołowiu. Nie stwierdzono obecności złota. Porównywalny jest też skład dwóch kolejnych monet [458] i [459]. Zawierają one więcej srebra (87,2 i 91,2%), zdecydowanie mniej miedzi (3,3 i 2,65%), ołowiu (1,4 i 2,25%) i niewielkie ilości złota (0,07 i 0,1%).

Kolejne dwa denary krzyżowe typu VII CNP 986 pochodzą z grobu B52.

W składzie egzemplarza [451] odnotowano 51,53% srebra, 41,50% miedzi, 2,35% ołowiu, nie stwierdzono obecności złota (ryc. 12: 11). Drugi [509], uznawany za polskie naśladownictwo saskich krzyżówek, pochodzący prawdopodobnie z mennicy wrocławskiej (Syty 2015a: 89, 90; Paszkiewicz 2015: 89), zawierał tylko 30,63% srebra i 64,0% miedzi³ (ryc. 12: 15).

Dwa denary krzyżowe – typu IV CNP 525 [219], (ryc. 12: 3), oraz typu VII: CNP 989 [454] (ryc. 12: 12); a także denar Bolesława IV Kędzierzawego typ 7 (ryc. 11: 7) pozyskano z grobu B33 (M, *adultus/maturus*). W krzyżówkach ilość srebra jest podobna (86,4 i 87,4%), odnotowano niewielkie różnice w zawartości miedzi – odpowiednio: 11,75 i 9,98%, ołowiu – 2,3 i 1,56% oraz złota – 0,44 i 0,24%.

W składzie chemicznym krzyżówek z grobu B27 (M, *maturus*) [447] i kolejnej, tego samego typu z grobu B119 [448] (ryc. 12: 8, 9), odnotowano zbliżone wartości srebra (82,1 i 80%), ale różnią się one zawartością miedzi (13,7 i 18,1%) oraz ołowiu (1,6 i 0,53%).

Niską zawartość srebra (53,9%) stwierdzono w składzie kolejnej krzyżówki typu VII CNP 986 z grobu C9 (K, *maturus/senilis*) [443] (ryc. 12: 7), a ponadto także 39,5% miedzi, 4,1% cynku i 1,8% ołowiu.

Dostrzec zatem można, że pochodzące z grobów denary krzyżowe typu VII CNP 986 różnią się m.in. zawartością srebra: od 51,53 do 87,68%. Wyjątkiem jest egzemplarz uznany za polskie naśladownictwo saskich krzyżówek, dla którego określono 30,63% tego pierwiastka (ryc. 12: 15). W tego typu denarach, pochodzących zwłaszcza z segmentu C (w tym też wybitych tymi samymi stemplami), zwraca uwagę wysoka wartość cynku, wynosząca od 2,65 do 4,0%.

W zbadanym zbiorze numizmatów z grobów, liczącym 22 egzemplarze, tylko jedna moneta zawierała mniej niż 50% srebra, cztery od 50 do 70% tego pierwiastka, w składzie 12 monet odnotowano 70–90%, a w pięciu powyżej 90%.

W grupie monet z zawartością srebra powyżej 90% znajduje się denar naśladowczy Bolesława I Chrobrego i denar typu II CNP 455 (z kaplicą) znalezione w jednym grobie (C66) i aż trzy denary książęce z polskich mennic [64, 72 i 73] (ryc. 11: 4, 9, 10). Najwyższą wartość tego pierwiastka, 98%, odnotowano w denarze Kędzierzawego typu 5 (ryc. 11: 9). Dodać można, że tak wysoki odsetek srebra stwierdzono w jednej z czterech krzyżówek [459], które wybito tymi samymi stemplami, ale znaleziono ją poza terenem prac wykopaliskowych.

³ Dwa inne denary tej grupy [508, 510] także zawierają mniej srebra: 74,03% i 42,25% przy dużym udziale miedzi oraz braku złota.

Zawartość srebra w saskich krzyżówkach typu VII nie dochodziła do 90%: w pięciu z nich było to ponad 80% (najwięcej nieco ponad 87%), a w trzech przypadkach od 50 do 60% tego kruszcu. Najmniej tego pierwiastka – tylko 30% – odnotowano w egzemplarzu uznawanym za polskie naśladownictwo saskich krzyżówek, pochodzącym prawdopodobnie z mennicy wrocławskiej (ryc. 11: 15).

Pomijając nieliczne wyjątki można zatem uznać, że w grobach złożono monety wysokiej jakości: wykonane ze srebra bardzo dobrej i dobrej próby oraz zachowane w całości.

Najstarsze monety pochodzą z grobu C66 i są datowane na lata 1020–1030. Okazy z grobu B100 wybito do połowy XI wieku. Kolejne monety – saskie krzyżówki z obu segmentów – datowane są od 2. połowy XI wieku do początku XII stulecia. Trzecia grupa monet, denary książąt polskich, wybito w latach 1133–1166 (?).

Łącznie na cmentarzysku monety odnotowano w 18 grobach: pochowano w nich sześcioro dzieci, sześć kobiet i tylu samo mężczyzn. Nie stwierdzono zależności pomiędzy płcią czy wiekiem osobników, z którymi złożono monety ani orientacją tych grobów.

W segmencie B znajdowało się 13 grobów, z którymi były powiązane monety, co stanowi około 9% liczby wszystkich grobów (N = 151 w tym segmencie). Dziewiętnaście egzemplarzy znaleziono w/lub przy grobach czworga dzieci, czterech kobiet i pięciu mężczyzn. Natomiast w segmencie C monety znaleziono w pięciu grobach: noworodka, dziecka, dwóch kobiet i mężczyzny.

Na podstawie zadokumentowanej lokalizacji monet trudno wnioskować, w którym miejscu na/przy ciałach zmarłych były pierwotnie złożone. Niemal wszystkie były przemieszczone, podobnie jak i kości szkieletów. Na żadnej monecie nie zaobserwowano śladów wskazujących na ich zabezpieczenie przed złożeniem do grobu, np. owinięcie w płótno czy złożenie w sakiewce. Monety występowały pojedynczo, ale odnotowano pięć przypadków, kiedy w grobie było ich więcej.

W czterech grobach segmentu B znaleziono łącznie siedem monet, które były jedynymi przedmiotami odsłoniętymi przy tych szkieletach. W grobach B62 (? , *infans* I) i B100 (WNW, *infans* I) znaleziono po jednym egzemplarzu, w kolejnych B27 (M, *maturus*) i B109 (W, *infans* I) były po dwie, a w B25 (WNW, K, *maturus*) i B33 (W, M, *adultus/maturus*) po trzy monety.

Pozostałe dwanaście monet było elementami dziewięciu zespołów grobowych, które zawierały także inne przedmioty. Skład tych zespołów nie był bardzo zróżnicowany ani zbyt liczny, zawierały one – oprócz monet – od jednego do pięciu przedmiotów. Były to: noże (pięć zespołów), krzesiwa ogniwkowe (dwa zespoły), kościane kolce (dwa zespoły) oraz nieokreślone przedmioty żelazne (dwa zespoły). Znajdowały się w nich także przedmioty, które nie powtórzyły się w innych zespołach: haczyk do wędki, oselka z fyllitu, okładzina z poroża, krzemień i paciorek. Podobnie tylko w jednym z zespołów, odnotowano kabłączki skroniowe (trzy egzemplarze), a w innym dwie igły/szpilki: metalową i żelazną.

W grobach tego segmentu nie zarejestrowano dwóch takich samych zespołów grobowych z monetami. Jedyne zestaw: nóż, krzesiwo i moneta powtórzył się dwukrotnie, przy czym zawierały one też inne przedmioty. Podkreślić należy, że oprócz monet nie odnotowano w tych grobach innych „cennych” przedmiotów – jedynie kabłączki skroniowe ze srebrnymi okładzinami, reszta to pospolite przedmioty używane na co dzień.

Natomiast w segmencie C w dwóch grobach C37 (*fetus*) i C60 (WNW, M, *adultus/maturus*) zarejestrowano po jednej monecie. W grobie C53 (W, *infans* I) oprócz monety znajdował się przęślik gliniany. W składzie zespołu z grobu C9 (WNW, K, *maturus/senilis*), poza monetą odnotowano dwa kabłączki skroniowe i okucie.

W tej partii cmentarzyska wyróżnia się zespół grobowy C66 (W, K, *juvenis* II/*adultus*), ponieważ oprócz czterech monet znaleziono w nim jeszcze dwa kabłączki skroniowe, pierścionek typu IV, nóż i nożyce umieszczone w drewnianym futerale/pochewce.

W sześciu zespołach grobowych z monetami z całego cmentarzyska (co stanowi połowę ich liczby) elementem składowym był nóż, a w trzech kabłączki skroniowe. Krzesiwa zawierały dwa zespoły, ponadto w dwóch odnotowano kolce kościane. W zespołach z monetami, z wyjątkiem kabłączków skroniowych, nieliczne były także inne ozdoby: paciorek oraz pierścionek. Zespoły z monetami

zawierające noże rejestrowano w grobach kobiet i mężczyzn, kabłączki, kolce i pierścione w grobach kobiet, a krzesiwa w męskich.

Odnotować można, że monety wraz z towarzyszącymi im przedmiotami nie stanowiły specjalnych, powtarzalnych zespołów, nie zawierały też takich przedmiotów (poza nożami), które wielokrotnie współwystępowały z monetami. Nie można wskazać wyraźnych różnic w składzie zespołów grobowych zawierających monety o różnej chronologii.

Nie wykazano, by istniał wyraźny związek pomiędzy orientacją grobów a typem monet w nich złożonych. Nawet tak samo zorientowane groby kobiet zawierały monety emitowane w różnym czasie.

Porównanie liczby monet pozyskanych ze stanowisk gieckiego zespołu osadniczego wykazało, że najwięcej znaleziono ich na stanowisku 4, a kolejny liczny zbiór pochodzi z kościoła Wniebowzięcia NMP (Paszkiwicz 2010). Z badań na grodzisku do roku 2009 pochodzi 40 monet, wśród których wyjątkowym znaleziskiem jest egzemplarz typu *Princes Polonie* Bolesława Chrobrego (Paszkiwicz 2016: 253–276). Na dotychczas zbadanej części cmentarzyska Giecz 10 odkryto 14 monet, które znajdowały się w 12 grobach (Miciak, Agnew 2021).

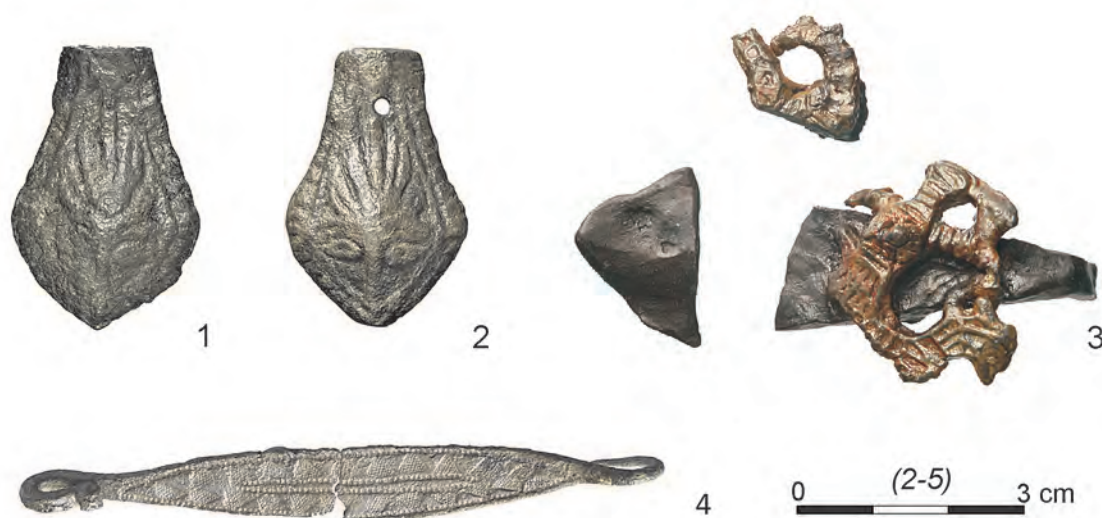
Okucie pasa

Okucie wkonane metodą odlewu ma kształt zbliżony do pentagonalnego, o łagodnych, łukowatych krawędziach bocznych, jego wysokość wynosi 3,5 cm, a największa szerokość 2,3 cm (ryc. 13: 1). Centralna część okucia jest znacznie wybrzuszona (o 0,7 cm wyżej niż boczne krawędzie).

Powierzchnię zewnętrzną pokrywa płytki antropomorficzny relief. Krawędzie obwiedzione są wąską bordiurą, którą tworzą proste krótkie kreski, prostopadłe do krawędzi. Relief zajmujący niemal całą wewnętrzną powierzchnię przedstawia twarz z dużymi, migdałowatymi oczami, długim nosem i nastroszonymi włosami. Pomiedzy schematycznie zaznaczonymi włosami (na linii nosa) dostrzec można jeszcze jeden element: jest to prosta kreska z kółkiem (?) na jej końcu.

Przedmiot znaleziono w grobie kobiety (C65), zmarłej w wieku 35–45 lat. Leżał przy kości lewego podudzia. Oprócz niego w grobie nie stwierdzono innych przedmiotów.

Drugie takie okucie (ryc. 13: 2), ale z wyraźniejszym rysunkiem reliefu, znaleziono podczas badań powierzchniowych przeprowadzonych na tym stanowisku.

Ryc. 13. Giecz, stan. 4. Okucia pasa i „haczyk do pasa”: 1 – C65; 2 – humus, 3 – C57; 4 – C68 (fot. M. Jóźwikowska)
Fig. 13. Giecz, site 4. Belt fittings and „belt hook”: 1 – C65; 2 – humus, 3 – C57; 4 – C68 (photo by M. Jóźwikowska)

Badania metaloznawcze wykazały, że oba, tak bardzo do siebie podobne przedmioty (wykonane w tej samej (?) formie odlewniczej) różnią się składem chemicznym. Mają inną zawartość miedzi: okucie z grobu zawiera mniej (do 36,2%) tego pierwiastka, przy dużym udziale ołowiu i cynku, natomiast w składzie drugiego miedź dominuje (81,2%), a mniej jest ołowiu i cynku⁴.

Trudno zrekonstruować formę kolejnego, ażurowego okucia, które nie zachowało się w całości (ryc. 13: 3). Zespalone jest (wtórnie) z dość grubą sztabką (ok. 5 mm i szerokości od 17 do 4 mm), zwężającą się ku jednemu z końców, który wygięty jest niemal pod kątem prostym. Na powierzchni widoczne jest zdobienie w postaci prostopadłych do krawędzi kresk.

Do przymocowania tego okucia służył prawdopodobnie żelazny gwoździak, a miejsca w którym się znajdował domyślać się możemy po znacznym wybrzuszeniu otaczającego go metalu, które jest efektem szybszej korozji żelaza (Gan 2012: 205–206).

Artefakt znajdował się w grobie C57 zorientowanym w stronę W, w którym pochowano osobnika w wieku młodzieńczym. Oprócz okucia w tym grobie znaleziono przęślik gliniany.

„Haczyk do pasa”

Przedmioty określane mianem „haczyków do pasa” mają najczęściej kształt wydłużonego owalu. Ich forma zbliżona jest do niektórych typów zapięć łańcuchów i naszyjników, ale główną cechą pozwalającą na ich rozróżnienie jest – w przypadku haczyków – przeciwstawne wygięcie uszka i haczyka. Niekiedy w esowatych zakończeniach zachowują się niewielkie kółka. „Haczyki” były zdobione różnymi technikami i elementami zdobniczymi, najczęściej na jednej stronie (Kočka-Krenz 1993: 126–127; Wadył 2018). Większość z nich znajdowano w okolicy miednicy, dlatego ich funkcja – niestety dotąd nieokreślona jednoznacznie – wiązana jest z pasami.

Krawędzie „haczyka” obwiedziono bordiurą w postaci przylegających do siebie guzków (ryc. 13: 4). Dwa rzędy takich samych guzków zdobią centralną część płytki, a wokół nich rozmieszczono trójkąty wypełnione drobnymi guzkami, które wykonano stempelkiem, przed wytłoczeniem guzków okalających płytkę.

„Haczyk” znaleziono w grobie mężczyzny (C68), który zmarł w wieku 45–55 lat. Zlokalizowano go w niewielkiej odległości od czaszki. W tym grobie znajdował się także przedmiot o nieokreślonej funkcji.

Elementy pochewek i rękojeści noży

W grobach segmentu B i C znaleziono łącznie dziesięć metalowych elementów pochewek do noży (tab. 10). Skład chemiczny wybranych egzemplarzy prezentuje tabela 11. W większości grobów znajdowano je razem z nożami, tylko w dwóch przypadkach nie zarejestrowano noży.

Tabela 10. Giecz, stan. 4. Metalowe elementy pochewek do noży

Table 10. Giecz, site 4. Metal elements of knife sheaths

Nr inw.	Trzewik		miejsce znalezienia	Grób				
	wymiary (cm)			nr katalogowy	płeć	wiek	klasa wieku	orientacja
	szer.	dł.						
52/99	1,0–1,7	3,6	w jamie grobowej	B9	no	3–4 l.	<i>infans I</i>	WbN
39/99	2,3	+2,4	w jamie grobowej	B13	M	40–49 l.	<i>maturus</i>	WNW
141/99	1,9	3,1	lewa s., przy miednicy	B31	no	17–19 l.	<i>juvenis II</i>	W
156-2/99	2,6	6,7	lewa s., przy miednicy	B33	M	30–39 l.	<i>adultus/maturus</i>	W
159/01	1,3	+2,2	lewa s., przy miednicy	B54	M	45–55 l.	<i>maturus/senilis</i>	W
266/02	2,3–2,9	+4,3	lewa s., przy miednicy	B99	K	35–45 l.	<i>maturus</i>	W
189/04	0,4–0,9	1,3	w jamie grobowej	C9	K	45–55 l.	<i>maturus/senilis</i>	WNW
665/08	1,7	4,6	w jamie grobowej	C112	no	17–20 l.	<i>juvenis II</i>	WNW

⁴ Dokładniejsze dane na temat skład stopu, z którego wykonano oba okucia przynieść mogą badania inwazyjne.

4. Charakterystyka przedmiotów z grobów

Tabela 11. Giecz, stan. 4. Skład chemiczny wybranych metalowych elementów pochewek do noży

Table 11. Giecz, site 4. Chemical composition of selected metal elements of knife sheaths

Nr inw.	Nr lab.	Mn	Fe	Co	Ni	Cu	Zn	As	Ag	Sn	Pb
665/08	541	0,4420	10,7635	0,0641	0,2759	36,9344	25,3119	2,5519	0,0816	1,4701	0,8461
156-2	542	0,1866	0,3916	0,0933	0,3847	93,5221	0,3116	0,3078	0,0608	3,2514	1,4299
141/99	543	0,1760	0,3308	0,0844	0,3150	92,9028	0,3445	0,3221	0,0136	3,5413	2,2038
39/99	544	0,1858	0,7244	0,0800	0,2434	83,8078	8,1569	0,2732		1,2541	2,2181

Do różnych części pochewek mocowane były ozdobne elementy, podobnie jak w przypadku okuć pochew mieczy (Gawrysiak-Leszczynska 2003: 146, 181). W górnej części pochewki (szyjka) umieszczano niekiedy metalowe obręcze, pierścienie na części środkowej, a w jej dolnej części trzewik. Niektóre pochewki (najczęściej o prostokątnym kształcie) nie były zszywane, łączono je różnymi, złożonymi na pół blaszkami, które mocowano cienkimi gwoździkami (Kowalska 2010: 115–121).

Biorąc powyższe pod uwagę, wskazać należy, że w zbiorze metalowych elementów pochewek do noży wydzielić można siedem trzewików, jedną obręcz szyjki pochewki/okucie oprawy trzpienia noża oraz blaszki wzmacniające szew pochewki. Wszystkie te elementy wycięto z cienkich blaszek ze stopów miedzi, a w składzie egzemplarza z grobu B112 zarejestrowano znaczny udział cynku i żelaza. Pozostałości metalu o innej (złotawej) barwie na powierzchniach wskazują, że podobnie jak w przypadku kabłączków niektóre z nich pokryto okładzinami maskującymi pośledniejszy materiał, z których je wykonano (trzewiki grobów B13, B33), w ich składzie odnotowano większą ilość cyny. Niemal wszystkie są zdobione, a dekoracje wykonano puncą (o różnie ukształtowanych częściach pracujących) lub wryto. Nie wszystkie okucia zachowały się w całości, dlatego nie w każdym przypadku możliwe jest zrekonstruowanie ich formy.

Trzewik o kształcie prostokąta

Zarejestrowano jeden, bardzo zniszczony egzemplarz tego typu (ryc. 14: 1).

Blaszke zgięto w dwóch miejscach tak, że powstał dość szeroki grzbiet. Niemal całą powierzchnię okucia (łącznie z grzbietem) pokryto prostą dekoracją z wybijanych od wewnątrz geometrycznych odcisków i zygzakowatych linii rytych. Trzewik spięto żelaznymi gwoździkami. Dodatkowo przy nożu znajdowały się czworoboczne zdobione blaszki, łączone gwoździkami, które zapewne łączyły/zdobiły brzeg pochewki.

Opisany egzemplarz wraz z nożem, na powierzchni którego zachowały się resztki skórzanej pochewki i drewnianej oprawy trzpienia noża, znaleziono z lewej strony miednicy kobiety z grobu (B99), zmarłej w wieku 35–45 lat (*maturus*).

Trzewik o kształcie trójkąta

Trzewik znaleziony w grobie B31 (*juvenis/adultus*) ma kształt trójkąta z krawędziami przedłużonymi w kierunku trzpienia noża (ryc. 14: 2). Do pochewki przymocowany był dwoma trzpieniami wzdłuż zewnętrznej krawędzi. Powierzchnia blaszki jest zdobiona ornamentem w postaci półkolistych guzków umieszczonych wzdłuż krawędzi trzewika; pomiędzy wydłużonymi ramionami guzki tworzą zygzak.

Trzewiki z wycięciem od strony grzbietu

Trzewik z wycięciem od strony grzbietu znajdował się w grobie B33 (ryc. 14: 3). Wykonano go z blaszki przyciętej na kształt zbliżony do półksiężyca, pośrodku w dwóch miejscach zagiętej tak, by uzyskać dość szeroki grzbiet. Na obu powierzchniach wykonano niezbyt staranny ryty ornament w postaci pasma składającego się z dwóch równoległych rytych linii, między którymi umieszczono na przemian linie pionowe i krzyżujące się (X). Z jednej strony trzewika umieszczono jedno takie pasmo – ukośne do linii zgięcia, na drugiej zaś dwa. Okucie spinają cztery nity zamocowane na wewnętrznej krawędzi.

Ryc. 14. Giecz, stan. 4. Metalowe elementy pochewek do noży: 1 – B99; 2 – B31; 3 – B33; 4 – B9; 5 – C112; 6, 8 – B54; 7 – B13; 9 – C9, 10 – B7 (fot. M. Jóźwikowska)

Fig. 14. Giecz, site 4. Metal elements of knife sheaths: 1 – B99; 2 – B31; 3 – B33; 4 – B9; 5 – C112; 6, 8 – B54; 7 – B13; 9 – C9, 10 – B7 (photo by M. Jóźwikowska)

Trzewik razem z nożem znajdował się w grobie mężczyzny, który zmarł w wieku 30–39 lat. W tym grobie oprócz noża znaleziono trzy monety, osełkę z fyllitu i przedmiot nieokreślony. Nóż wraz z trzewikiem i osełką znajdowały się z lewej strony szkieletu przy miednicy.

Podobną formę, ale z ukośnie ściętymi końcami, ma zachowana połowa trzewika z grobu B9 (ryc. 14: 4). Na jego górnej powierzchni, wzdłuż obu krawędzi, znajduje się zdobienie w postaci półkulistych guzków, wybijanych od strony spodniej. Trzewik mocowany był za pomocą dwóch gwoździ. Wraz z nożem znajdował się w bliżej nieokreślonym miejscu w grobie dziecka, które zmarło w wieku 3–4 lat.

Kolejny trzewik, niezdobiony, z wycięciem od strony grzbietu charakteryzują wydłużone w kierunku trzpienia ramiona i wąski grzbiet (ryc. 14: 5). Jego krawędzie spięto dwoma gwoździami. Zarejestrowano go we wkopie grobu C112, w którym pochowano osobnika w wieku 17–20 lat (*juvenis* II). W tym grobie znaleziono także pierścionek typu III, okucie w formie blaszki z otworem i dwa przedmioty o nieokreślonej funkcji wykonane z żelaza.

Możliwe, że podobną – do wyżej omówionych – formę miał niezachowany w całości trzewik z płaskim grzbietem (ryc. 14: 6). Od strony grzbietu znajduje się krótkie łukowate wycięcie, a wzdłuż dolnej krawędzi drobne guzki, wyciskane od wewnątrz. Zachowaną część tego egzemplarza spinały dwa trzpienie. Trzewik ten znaleziono w grobie (B54), w którym pogrzebano mężczyznę w wieku 45–55 lat (*maturus/senilis*). Wraz z nożem znajdował się z lewej strony szkieletu, przy miednicy. W grobie tym zarejestrowano ponadto dwie czworoboczne blaszki zdobione półkulistymi guzkami wzdłuż krawędzi, z zachowanymi trzpieniami, na które nałożone były podkładki (ryc. 14: 8). Jedna blaszka ma zachowane trzy krawędzie pierwotne, co sugeruje, że są to pozostałości pierścienia/pierścieni otaczających pochewkę. Nie można wykluczyć, że były przymocowane wzdłuż krawędzi pochewki, choć nie znaleziono ich przy nożu lecz przy kościach lewego przedramienia, a nóż i trzewik znajdowały się z lewej strony szkieletu przy kościach miednicy.

Trudno zrekonstruować formę kolejnego zniszczonego trzewika (ryc. 14: 7). Jego zachowana dolna część ma kształt zbliżony do trójkąta, z dość szerokim, płaskim grzbietem. Nie ma śladów zdobień, ale na powierzchni widoczne są ślady powłoki⁵. Trzewik ten znaleziono w grobie B13, w którym pochowano mężczyznę w wieku 40–49 lat (*maturus*). W grobie tym znajdował się także żelazny przedmiot o nieokreślonej funkcji.

Z elementami pochewek wiązać można częściowo zniszczone, niewielkich rozmiarów, delikatne okucie (ryc. 14: 9). Ma ono kształt trapezu, a wykonano je z odpowiednio przyciętej blaszki, złożonej na pół, zdobionej guzkami wzdłuż krawędzi. Przy krawędzi górnego, krótszego boku, tkwi krótki trzpień, którego część wystaje ponad powierzchnię okucia. Tego typu elementy, znajdowane przy nożach z pochawkami, niekiedy uznawane są za zaczepy (ryfki). Okucie znajdowało się w grobie C9, w którym pochowano kobietę w wieku 45–55 lat (*maturus/senilis*). Znaleziono je podczas przesiewania ziemi. Oprócz okucia z grobu pozyskano monetę oraz dwa kabłączki skroniowe ze srebrną okładziną typu III, odmiany B.

Okucie oprawy trzpienia

W grobie B7 na trzpieniu noża znajdował się owalny pierścień o średnicy 1,6 × 1,0 cm, wykonany z wąskiej taśmy (szer. 0,3 cm), zdobionej delikatnymi rytymi wzdłuż krawędzi liniami (ryc. 14: 10). Prawdopodobnie był to element dekoracyjny drewnianej oprawy trzpienia noża lub szyjki pochewki. Okucie to wraz z nożem znajdowało się w grobie mężczyzny, który zmarł w wieku 45–55 lat (*maturus/senilis*).

Igła

Metalowa igła (zachowała się w trzech częściach o łącznej długości 4,8 cm i średnicy 0,1 cm, wykonano ją ze stopu miedzi – 72,3% i ołowiu – 9,7%) znajdowała się w grobie B116, w którym pochowano mężczyznę zmarłego w wieku 30–40 lat (*adultus/maturus*), leżała przy kręgach lędźwio-

⁵ Ślady „okładzin” na tym trzewiku są bardzo podobne do powłoki, która zachowała się na kilku kabłączkach skroniowych.

wych. W tym grobie odsłonięto też igłę/szpilkę z żelaza, a ponadto nóż, krzesiwo, szpilę pierścienioną, haczyk do wędki i przedmiot żelazny o nieokreślonej funkcji.

Ciężarek

Ciężarek o beczułkowatej formie wykonany z ołowiu, o wysokości 1,5 i średnicy 1,6 cm znajdował się przy kościach rozwleczonego szkieletu z grobu C18. W tym grobie pochowano osobnika dorosłego.

Gwóźdź ozdobny

W zbiorze przedmiotów z grobów znajduje się dziesięć rozmaitych gwoździ. Dziewięć z żelaza oraz jeden – ozdobny – ze stopu miedzi. Ma on długość 1,7 cm, kwadratowy (0,2 × 0,2 cm) poprzeczny przekrój trzonu, ozdobny łebek o wysokości 0,5 cm i przekroju poprzecznym o wymiarach 0,3 × 0,3 cm. Gwóźdź znaleziono w grobie C96, w którym pochowano dziecko zmarłe w wieku 6–9 lat, z lewej strony szkieletu przy kościach podudzia. Oprócz gwoźdźca znaleziono w nim przedmiot żelazny o nieokreślonej funkcji.

Odpady produkcyjne

W zbiorze przedmiotów pochodzących z grobów wydzielono dwa odpady produkcyjne (w grobach B65 i C97). Są to tzw. wytopki, czyli różnej wielkości grudki metali powstałe podczas wytopu lub prac z płynnym metalem. Wytoppek ołowiany znaleziono w grobie B65, w którym pochowano kobietę zmarłą w wieku 45–55 lat (*maturus/senilis*), zlokalizowano go nieco poniżej poziomu, na którym leżały kości. Znaleziono w nim także przedmiot żelazny o nieoznaczonej funkcji. Drugi wytoppek zarejestrowano w grobie dziecka C97 (*infans I*), przy kości lewego przedramienia.

Znaczną liczbę takich odpadów zarejestrowano podczas badań powierzchniowych prowadzonych na stanowisku 4, z wykorzystaniem wykrywacza metali (Krysztofiak 2015: 29–30). Ponadto w kilku grobach znaleziono grudki żużli, niestety nie wiadomo czy faktycznie są pozostałościami produkcyjnymi z okresu średniowiecza, czy odpadami współczesnymi.

Przedmioty o nieokreślonej funkcji

W grobach obu segmentów zarejestrowano 10 przedmiotów wykonanych z metali kolorowych, których stan zachowania nie pozwala na jednoznaczne określenie ich funkcji. Kilka z nich uległo zniszczeniu po eksploracji. Wśród nich wyróżniono siedem niezdobionych blaszek o niewielkich rozmiarach (w grobach C7, C52, C69, C72, C77, C80, C102). Jedna z nich, znaleziona w zasypisku jamy grobowej, jest współczesna.

Kolejny zniszczony przedmiot wykonany ze stopu miedzi znaleziono w grobie B97, w którym pochowano dziecko zmarłe w wieku 11,5–13,5 lat (*infans II*). Zachowała się niewielka część dość masywnej sztabki, o równoległych względem siebie dłuższych bokach i półowalnym kształcie przekroju poprzecznego, o długości 1,6, szerokości 1,3 i wysokości 0,8 cm. Był to jedyny przedmiot, który znajdował się w tym grobie.

4.1.2. Szkło

Zbiór przedmiotów wykonanych ze szkła zawiera 116 egzemplarzy, wśród których najliczniejsze są paciorki – 105 sztuk. Ze szkła wykonano też pięć kulek (guzów?) o nieoznaczonej funkcji, cztery szklane kółka/obrączki oraz oczko do pierścionka. W zbiorze wyrobów wykonanych ze szkła znajduje się także niewielki ułamek skorodowanego bezbarwnego szkła o grubości 1 mm. Niestety nie można stwierdzić czy to część szkła okiennego, czy naczyniowego.

Najczęściej w grobach obu segmentów znajdowano pojedyncze paciorki. W segmencie B odkryto sześć grobów z pojedynczymi paciorkami (8 egzemplarzy), w segmencie C cztery groby z pojedynczymi paciorkami (5 egzemplarzy) i trzy kolie.

W grobach segmentu B paciorki znajdowały się wyłącznie w grobach dzieci B84 (*infans* I), B115 (*infans*), B138 (*infans* I) i mężczyzn B110 (*maturus*), B113 (*adultus*) i B121 (*adultus/maturus*). Pięć z nich było pojedynczymi znaleziskami w tych grobach, a dalsze trzy znaleziono w jednym grobie (B138). Natomiast w grobie dziecka C99 (*infans* I), kobiet C74 (*maturus*), C79 (*maturus*) i mężczyzny C80 (*adultus/maturus*) odnotowano pojedyncze okazy ze szkła, ale w grobie C74 (K, *maturus*), oprócz dwóch szklanych znajdował się też jeden paciorek z kryształu górskiego. Pojedyncze paciorki znajdowano w różnych miejscach przy szkielecie oraz w obrębie jamy grobowej, dlatego trudno jednoznacznie stwierdzić, w jaki sposób pierwotnie były umieszczone na ciele lub odzieży zmarłego. Jedynie w przypadku trzech grobów, w których znaleziono je przy czaszkach można domniemywać, że naszyte były na okrycia lub opaski na głowę. Kolie złożone ze szklanych paciorków zarejestrowano wyłącznie w grobach dzieci na obszarze segmentu C (C77, *infans* II i C86, *infans* I).

Tabela 12. Giecz, stan 4. Zestawienie przedmiotów wykonanych ze szkła

Table 12. Giecz, site 4. Artefacts made of glass

Wyroby/segmenty	A	B	C	
Paciorki	0	8	97	105
Kulki/guzy	0	5	0	5
Kółka	0	1	3	4
Oczko pierścionka	0	0	1	1
Ułamek szkła	0	0	1	1

W zniszczonych grobach dzieci (B84, B115) paciorki były jedynymi przedmiotami, które w nich znaleziono, w pozostałych były elementami zespołów grobowych. Zawierały one głównie drobne narzędzia (noże, krzesiwo, sierp), monetę i kabłączki skroniowe. W grobach C80 i C99 oprócz paciorków znajdowały się przedmioty nieokreślone.

* * *

A N E K S ⁶

Joanna Sawicka

Pilotażowe badania biżuterii szklanej z cmentarzyska w Gieczu

Z badań wykopaliskowych i powierzchniowych przeprowadzonych na stanowisku 4 pochodzi zbiór wyrobów szklanych, głównie biżuterii. Podjęto już prace badawcze, których celem jest analiza tego zbioru. Poniżej, omówiono morfologię, techniki wytwarzania wyrobów oraz przedstawiono wyniki badań specjalistycznych, wykonanych dla części tego zbioru, dla biżuterii szklanej pochodzącej wyłącznie z grobów.

Paciorki

Większość paciorków⁷ to elementy koliai, pozostałe znajdowano w grobach (od jednego do trzech egzemplarzy). Paciorki nie pochodzące z koliai (13 egzemplarzy) odkryto w 10 grobach, przy czym drobne okruchy szkła z grobu C74 uznano za fragmenty dwóch paciorków, nadając im osobne numery inwentarzowe. Zestawienie pojedynczych paciorków zawiera tabela 1.

⁶ Pani mgr Joannie Sawickiej (Ośrodek Studiów Pradziejowych i Średniowiecznych Instytutu Archeologii i Etnologii PAN w Poznaniu), składam podziękowania za udostępnienie wyników niepublikowanych badań.

⁷ Fotografie wyrobów ze szkła wykonała Mariola Józwickowska z Pracowni Fotograficznej MPP na Lednicy.

Tabela 1. Giecz, stan 4. Zestawienie pojedynczych paciorków z grobów

Table 1. Giecz, site 4. List of single beads

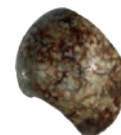
Nr inw. [nr katalogowy]	Paciorek		Grób				
	wys. [w mm]	śr. [w mm]	nr kat.	pleć	wiek	klasa wieku	orientacja
221/02 [1]	2	3	B84	D	1–6 mies.	<i>infans I</i>	W?
122/03 [2]	2	3	B110	M	40–50 l.	<i>maturus</i>	W
174/03 [3]	7	6	B113	M	28–35 l.	<i>adultus</i>	WbN
213/03 [4]	5	6	B115	D	0–1,5 mies.	<i>infans I</i>	W
147/03 [5]	5	6	B121	M	30–45 l.	<i>adultus/maturus</i>	WNW
44/04 [6]	5	4,5	B138	D	4,5–5 l.	<i>infans I</i>	WbN
30/04 [7]	5	4					
31/04 [8]	4	4					
241/07 [9]	6	–	C74	K	40–50 l.	<i>maturus</i>	W
242/07 [9]	6	–					
437/08 [10]	2	3	C79	K	40–50 l.	<i>maturus</i>	W
342/07 [11]	10	11	C80	M	30–45 l.	<i>adultus/maturus</i>	W
506/08 [12]	11	7	C99	D	1,5–2,5 r.	<i>infans I</i>	

Morfologia i techniki formowania paciorków

- [1] Nr inw. 221/02, grób B84. Zachowany w całości mikropaciorek, płaskokulisty o prostym kanaliku, wykonany techniką zawinięcia pojedynczego pasma szkła, z przezrystego, jasnozielonego szkła. Średnica 3 mm, wysokość 2 mm. Odkryty na kościach zgniecionej czaszki.
- [2] Nr inw. 122/03, grób B110. Zachowany w całości mikropaciorek płaskokulisty o prostym kanaliku, wykonany techniką zawinięcia pojedynczego pasma szkła, z przezrystego, jasnozielonego szkła. Średnica 3 mm, wysokość 2 mm. Odkryty przy główce prawej kości udowej.
- [3] Nr inw. 174/03, grób B113. Zachowany w całości paciorek, nieregularny, lekko stożkowaty, o stożkowatym kanaliku, wykonany techniką nawijania. Barwa obecnie jasnobrunatna, wtórna. Średnica 6 mm, wysokość 7 mm. Odkryty przy lewej kości udowej.
- [4] Nr inw. 213/03, grób B115. Fragment (połowa) małego beczułkowatego paciorka „melonowatego” o żeberkowanym przekroju i stożkowatym kanaliku. Został wykonany techniką nawijania (korpus), ornament pionowych żeberk odcisnięto w formie, z przezrystego zielonego szkła. Średnica paciorka 6 mm, średnica kanalika 2 mm, wysokość paciorka 5 mm. Został przebadany laboratoryjnie (tab. 4, poz. 8), szkło ołowiove alkaliczne, typu PbO-Na₂O-SiO₂. Odkryty na zgniecionych kościach czaszki.

- [5] Nr inw. 147/03, grób B121. Zachowany w całości jeden segment paciorka odcinkowego (segmentowego), trójwarstwowego, z metalową, złotą (?) folią. Kanalik jest prosty, korpus został wykonany ze szkła słabo przejrzystego barwy białej, wierzchnia warstwa szkła jest biała i przezroczysta. Metalowa folia zachowała się tylko fragmentarycznie. Został wykonany techniką „wyciąganej rurki”, o czym świadczą wyraźne podłużne smugi po wyciąganej rurce i ślady po zagładzaniu przy jednym z otworów przykanalikowych. Średnica 6 mm, wysokość 5 mm. Szkło sodowe, odmiany popiołowej, typu $\text{Na}_2\text{O-K}_2\text{O-CaO-MgO-SiO}_2$ (tab. 4, poz. 10). Paciorek odkryty przy prawej łopacie.
- [6] Nr inw. 44/04, grób B138. Zachowany w całości paciorek stożkowaty, o stożkowatym kanaliku, nieregularny, wykonany techniką nawijania ze słabo przejrzystego, zielonego szkła. Średnica 4,5 mm, wysokość 5 mm. Odkryty przy czaszce.
- [7] Nr inw. 30/04, grób B138. Zachowany w całości stożkowaty mikropaciorek, ze stożkowatym kanalikiem. Średnica paciorka 4 mm, średnica kanalika 0,1–0,15 cm, wysokość 5 mm. Na korpusie wyraźnie widoczne niewtopione, ukośnie układające się pasmo szkła, co wskazuje na technikę nawijania, jaką uformowano paciorek. Szkło jest przejrzyste, intensywnie zielone. Został przebadany laboratoryjnie (tab. 4, poz. 4), szkło ołowiowe bezalkaliczne, typu PbO-SiO_2 , ołowiowo-krzemowe.
- [8] Nr inw. 31/04, grób B138. Zachowany w całości stożkowaty mikropaciorek, ze stożkowatym kanalikiem. Średnica paciorka 4 mm, średnica kanalika 0,1 cm, wysokość 4 mm. Na korpusie wyraźnie widoczne niewtopione, ukośnie układające się pasmo szkła, co wskazuje na technikę nawijania, jaką uformowano paciorek. Szkło jest przejrzyste, intensywnie zielone. Został przebadany laboratoryjnie (tab. 4, poz. 5), szkło ołowiowe bezalkaliczne, ołowiowo-krzemowe, PbO-SiO_2 .
- [9] Nr inw. 241/08, 242/08, grób C74. Cztery drobne fragmenty jednego, płaskokulistego paciorka o stożkowatym kanaliku, wykonanego prawdopodobnie techniką nawijania. Szkło obecnie jasnobrunatne o znacznym stopniu korozji. Wysokość 6 mm. Odkryty ok. 10 cm od lewego stawu kolanowego.
- [10] Nr inw. 437/08, grób C79. Zachowany w całości mikropaciorek płaskokulisty, o prostym kanaliku, wykonany z przejrzystego zielonego szkła techniką nawijania. Średnica 3 mm, wysokość 2 mm. Odkryty przy czaszce.
- [11] Nr inw. 342/07, grób C80. Zachowany w całości paciorek „melonowaty” o prostym kanaliku, wykonany techniką nawijania (korpus) i odciskania w formie (plastyczny ornament). Szkło obecnie jasnobrunatne o znacznym stopniu korozji. Średnica 11 mm, wysokość 10 mm. Odkryty po lewej stronie czaszki.
- [12] Nr inw. 506/08, grób C99. Zachowany w całości kulisty, lekko spłaszczony paciorek, o prostym kanaliku, wykonany techniką nawijania. Zdobiony płasko wtopionym w korpus nieregularnym pasmem opakowego, żółtego szkła. Szkło korpusu obecnie jasnobrunatne (korozja?). Średnica 7 mm, wysokość 11 mm. Odkryty przy czaszce.

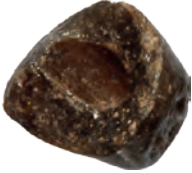

W dwóch grobach segmentu C odkryto trzy kolie, złożone łącznie z 68 paciorków.

Paciorki z dwóch kolii odkryto w grobie C77, wśród kości klatki piersiowej dziecka, jednak ich rozmieszczenie nie pozwala na jednoznaczną rekonstrukcję ich pierwotnego ułożenia. Drobne egzemplarze nie mogły być umieszczone między dużymi, bowiem zmieściłyby się w ich kanalikach, chyba, że oddzielano je dużymi supłami. Bardziej prawdopodobne jest, że oba rodzaje nanizane były na osobne sznury. Zestawienie paciorków tworzących kolie 1 i 2 z grobu C77 zawiera tabela 2.

Tabela 2. Giecz, stan 4. Zestawienie paciorków z koliai 1 i 2 z grobu C77

Table 2. Giecz, site 4. List of beads from necklaces 1 and 2 from graves C77

Paciorki koliai 1					Paciorki koliai 2				
Nr inw	wys. [mm]	śr. [mm]	śr. kanalika [mm]	fotografia	nr inw	wys. [mm]	śr. [mm]	śr. kanalika [mm]	fotografia
279/04 [13]	12	8,5	5-6		278-1/07 [44]	6	5	1	
280/07 [14]	12	7	3-4		278-2/07 [45]	5	5	1	
282/07 [15]	+14	8	4		281/07 [46]	9,5	5*	1,5	
286/07 [16]	12	7	4		283/07 [47]	11	7,5	4,5	
287/07 [17]	12	9	4-5		284/07 [48]	7	4	3,5	
288/07 [18]	12	8	4		285/07 [49]	11	4	3	
289/07 [19]	13	8	4-5		298/07 [50]	+5	?	3	

4. Charakterystyka przedmiotów z grobów

Paciorki koliai 1					Paciorki koliai 2				
Nr inw	wys. [mm]	śr. [mm]	śr. kanalika [mm]	fotografia	nr inw	wys. [mm]	śr. [mm]	śr. kanalika [mm]	fotografia
290/07 [20]	10,5	7	4		292/07 [51]	+9	?	3	
291/07 [21]	10	7	4		294/07 [52]	7	0,4	3	
293/07 [22]	13	8	4,5		296/07 [53]	+0,4	?	3	
295/07 [23]	11	9	5-6		300/07 [54]	6,5	3	2,5	
297/07 [24]	13	7	3,5		304/07 [55]	9	4	3	
299/07 [25]	10,5	7	4		305/07 [56]	+4	?	?	
301/07 [26]	11	8	4		307/07 [57]	6	4	2	
302/07 [27]	10	0,7	4		308/07 [58]	7	4	2	

Paciorki kolistki 1					Paciorki kolistki 2				
Nr inw	wys. [mm]	śr. [mm]	śr. kanalika [mm]	fotografia	nr inw	wys. [mm]	śr. [mm]	śr. kanalika [mm]	fotografia
303/07 [28]	9,5	0,7	4		309/07 [59]	7	4	2,5	
306/07 [29]	11	0,7	4		310/07 [60]	+6	?	0,25	
311/07 [30]	11,5	0,75	4		317/07 [61]	8	5	0,3	
312/07 [31]	10	0,8	4		320/07 [62]	8,5	4	2,5-3	
313/07 [32]	11	0,8	4		321/07 [63]	6	4	6	
314/07 [33]	11,5	0,75	4		327/07 [64]	7	4,5	3	
315/07 [34]	11,5	0,8	4-5		329/07 [65]	6	3,5	2,5-3	
316/07 [35]	8,5	8	4		330/07 [66]	7	3,5	3	

4. Charakterystyka przedmiotów z grobów

Paciorki kolia 1					Paciorki kolia 2				
Nr inw	wys. [mm]	śr. [mm]	śr. kanalika [mm]	fotografia	nr inw	wys. [mm]	śr. [mm]	śr. kanalika [mm]	fotografia
318/07 [36]	11,5	8	4-5		331/07 [67]	?	?	?	
319/07 [37]	11	7	3		332/07 [68]	+7	?	?	
322/07 [38]	11	8	4						
323/07 [39]	10	8	4						
324/07 [40]	13	7	4						
325/07 [41]	11	6,5	3,5						
326/07 [42]	12	7	4						
328/06 [43]	10	7	4						

Kolia 1. Jest to grupa 31 paciorków cylindrycznych, o nieregularnym, okrągłym przekroju, wykonanych techniką nawijania. Kanaliki są proste a powierzchnie przykanalikowe zagładzone. Paciorki wykonano z szkła pierwotnie słabo przezrystego, brunatnego. Widać to na zniszczonej krawędzi przykanalikowej paciorka o nr inw. 282/07. Obecnie, wskutek procesów korozyjnych, szkło jest nieprzezryste, o różnych odcieniach barwy brunatnej. Wszystkie paciorki ozdobiono wtopioną płasko, na całej wysokości brzuśca wielokrotną, równoległą, zygzakowatą lub falistą pojedynczą nicią o różnej grubości (ornament typu *reticella*). Nić wykonano ze szkła opakowego, barwy żółtej i białej. Paciorki mają średnice od 6,5 do 9 mm, wysokości od 9,5 do 14 mm, średnice kanalików wynoszą od 3 do 5 mm.

Można wyróżnić dwie wyraźne grupy – pierwsza z nich to okazy zdobione nitką żółtą (11 paciorków) o różnej grubości, potrójną i poczwórną. Jedenaście paciorków dodatkowo ukształtowano w formie, tworząc delikatne żeberka, które dodatkowo, optyczne wzmacniały efekt zygzakowatej nici.

Druga grupa (20 paciorków) to okazy zdobione nicią białą, falistą i zygzakowatą, również wielokrotną (od 5 do 9 pasm), o różnej grubości, niekiedy układających się od najcieńszej do najgrubszej. W tej grupie osiem paciorków posiada również delikatnie uformowane żeberka.

Paciorki zostały wykonane prawdopodobnie w jednym warsztacie.

Kolia 2. Jest to drugi sznur kolii 1. Składa się z 25 paciorków, o różnych rozmiarach, reprezentujących jeden typ niewielkiego, nieregularnego paciorka (inaczej mikropaciorka), monochromatycznego, stożkowatego, o stożkowatym kanaliku, wykonanego techniką nawijania pasma szkła na trzpień. Kształt paciorka został określony przez technikę wykonania – nawijanie pasma szkła, niekiedy ukośnie, na wąski pręt. Paciorki nie zostały wykonane starannie. Na korpusach i przy kanalikach widoczne są różnej grubości niewtopione pasma szkła. Powierzchnie przykanalikowe nie są zagładzone. Wszystkie paciorki wykonane są ze szkła przezrystego, barwy zielonej. Średnice paciorków wynoszą od 3 do 5 mm, wysokość maksymalnie osiąga 10 mm.

Dwa okazy z tej grupy paciorków zostały przebadane laboratoryjnie i reprezentują ten sam typ szkła: – nr [67] (tab. 4, poz. 6) i nr [56] (tab. 4, poz. 2). Zostały wykonane ze szkła ołowiowego, bezalkalicznego, ołowiowo-krzemowego ($PbO-SiO_2$)

Dwa paciorki wykonane również techniką nawijania mają kształt beczułkowaty i odbiegają od wyżej wymienionych staranniejszym wykonaniem:

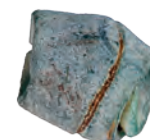
- zachowany fragmentarycznie paciorek prawdopodobnie wydłużony, beczułkowaty, o stożkowatym kanaliku nr kat. [44]. Wykonany ze słabo przezrystego brunatnego szkła (korozja?). Zachowana wysokość: 6 mm, średnica: 6 mm.
- zachowany fragmentarycznie prawdopodobnie beczułkowaty paciorek nr kat. [45]. Barwa szkła i jego przezroczystość jest nieczytelna. Zachowana wysokość: 5 mm, średnica: 5 mm.

Kolia 3 z grobu C86 składa się z 12 różnych paciorków (411–422/08), wykonanych odmiennymi technikami.

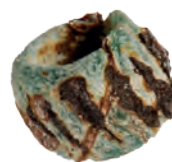
[69] Nr inw. 411/08. Nieregularny paciorek cylindryczny, wykonany techniką nawijania z przezrystego szkła barwy żółtej; widoczne są niezagładzone pasma szkła na korpusie. Zachowany fragmentarycznie, bez możliwości rekonstrukcji całości, zachowana wysokość 4 mm, średnica 4 mm, średnica kanalika 2–1 mm.

[70] Nr inw. 412/08. Nieregularny paciorek dwustożkowy, wykonany z przezrystego szkła barwy jasnoturkusowej, techniką nawijania, widoczne niezagładzone pasma szkła na korpusie, kanalik jest prosty, na powierzchni widoczny nalot korozji, wysokość 9 mm, średnica paciorka 8 mm, średnica kanalika 4 mm.

[71] Nr inw. 413/08. Paciorek „melonowaty” wykonany ze szkła przejrzystego, barwy jasnoturkusowej techniką prawdopodobnie nawijania a następnie odciskania ornamentu w formie. Na powierzchni widoczny nalot korozji. Kanalik prosty, powierzchnie przykanalikowe zagładzone, wysokość 7 mm, średnica paciorka 9 mm, średnica kanalika 5 mm.

[72] Nr inw. 414/08. Paciorek płaskokulisty, o prostym kanaliku, widoczne ślady przy krawędziach kanalika mogą wskazywać na paciorek segmentowy. Technika wykonania nieczytelna. Barwa i przejrzystość szkła niemożliwa do określenia, okaz bardzo mocno skorodowany, na granicy odszklenia, wysokość 5 mm, średnica paciorka 7 mm, średnica kanalika 3,5 mm.

[73] Nr inw. 415/08. Nieregularny paciorek beczułkowaty, wydłużony, wykonany ze szkła przejrzystego barwy jasnożółtej, techniką nawijania. Korpus zdobiony na największej swojej wydętości wtopioną płasko, nieregularną, pojedynczą nicią z opakowego żółtego szkła. Kanalik stożkowaty, powierzchnie przykanalikowe zagładzone. Wysokość 9 mm, średnica paciorka 7 mm, średnica kanalika od 1 do 3 mm.

[74] Nr inw. 416/08. Nieregularny paciorek stożkowaty, o stożkowatym kanaliku, wykonany techniką nawijania, ze szkła przejrzystego barwy ciemnej (czarnej?, czarnobrunatnej? czarnofioletowej?). Na korpusie widoczne niewtopione pasmo szkła i widoczny nalot korozji. Wysokość 8 mm, średnica paciorka 6 mm, średnica kanalika 1–2 mm.

[75] Nr inw. 417/08. Nieregularny paciorek cylindryczny, z lekko stożkowatym kanalikiem, ze szkła słabo przejrzystego, barwy fioletkowej. Został wykonany techniką nawijania, na korpusie widoczne są ślady niewtopionych pasm szkła i ślady powierzchniowej korozji. Powierzchnie przykanalikowe są niezagładzone. Wysokość 9 mm, średnica paciorka 9 mm, średnica kanalika 5 mm.

[76] Nr inw. 418/08. Nieregularny, wydłużony paciorek beczułkowaty, z prostym kanalikiem, wykonany ze szkła obecnie słabo przejrzystego, barwy fioletkowej. Został wykonany techniką nawijania, na korpusie widoczne ślady po niewtopionych pasmach. Szkło jest mocno skorodowane, nastąpiła częściowa, powierzchniowa krystalizacja. Wysokość 10 mm, średnica paciorka 9 mm, średnica kanalika 4 mm.

[77] Nr inw. 419/08. Paciorek płaskokulisty o okrągłym przekroju i stożkowatym kanaliku. Wykonany techniką nawijania, widoczne niewtopione pasma szkła na korpusie, ze szkła słabo przejrzystego barwy zielono-oliwkowej. Wysokość 7 mm, średnica paciorka 9 mm, średnica kanalika od 2 do 3 mm. Został przebadany laboratoryjnie (tab. 4, poz. 1), szkło ołowio-krzemowe, bezalkaliczne, ołowiowo-krzemowe, $PbO-SiO_2$.

[78] Nr inw. 420/08. Zachowany w całości paciorek dwustożkowy, nieregularny, o ściętych wierzchołkach, okrągłym przekroju i prostym kanaliku. Przy otworze kanalika widoczne są ślady szerokiego i płaskiego pasma szkła, nawiniętego na trzpień, oraz ślady zagładzania w celu uzyskania kanciastości brzuśca. Paciorek wykonany techniką nawijania, ze szkła obecnie

przejrzystego, barwy jasnoturkusowej, Na powierzchni widoczna opalizująca warstwa korozji. Wysokość 9 mm, średnica paciorka 7 mm, średnica kanalika 5 mm. Został przebadany laboratoryjnie (tab. 4, poz. 9), szkło ołowowe, alkaliczne, ołowiowo-potasowo-krzemowe, $\text{PbO-K}_2\text{O-SiO}_2$.

- [79] Nr inw. 421/08. Zachowany w całości paciorek płaskokulisty o okrągłym przekroju i lekko stożkowym kanaliku. Wykonany techniką nawijania (na korpusie i przy kanaliku widoczne są ślady niewtopionego pasma szkła), przez zawinięcie pojedynczego, grubego pasma szkła. Szkło jest przejrzyste, barwy bladożółtej. Wysokość 4 mm, średnica paciorka 7 mm, średnica kanalika 3 mm. Został przebadany laboratoryjnie (tab. 4, poz. 7), szkło ołowowe, bezalkaliczne, ołowiowo-krzemowe, PbO-SiO_2 .

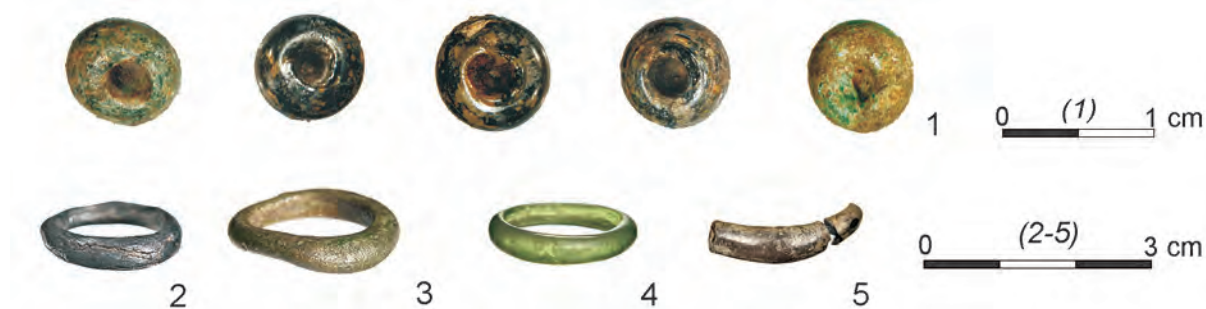

- [80] Nr inw. 422/08. Paciorek – „bisier cięty” wykonany z ciętej wyciąganej rurki, z zagładzonymi krawędziami przykanalikowymi i z prostym kanalikiem. Szkło ciemnoniebieskie (prawdopodobnie barwione związkami kobaltu), przejrzyste. Na powierzchni widoczna warstwa korozji. Wysokość 4 mm, średnica paciorka 3 mm.

Kulki/guzy

Ze szkła (?) wykonano pięć okrągłych, lekko spłaszczonych guzów (ryc. 1: 1). Na ich spodniej stronie znajdują się lejkowate wgłębienia – ślad po trzpieniu guza. Mają one średnicę 8 mm i wysokość 6 mm. Guzy znaleziono w grobie B21, w którym pochowano dziecko zmarłe w wieku 6–7 lat, wraz z dwoma kabłączkami skroniowymi i odpadem produkcyjnym (żużel). Trzy okazy odkryto w równych od siebie odstępach i wzdłuż lewej strony kręgosłupa, a dwa kolejne leżały na łopatkach. Sposób ich ułożenia sugeruje, że były ozdobą odzieży, jednak nie można zrekonstruować sposobu ich przymocowania. Przebadany laboratoryjnie podobny guz, znaleziony jednak poza kontekstem grobowym, zawiera znaczny odsetek żelaza. Bez badań laboratoryjnych nie można stwierdzić czy pozostałe wykonano także z surowca o podobnym składzie.

Ryc. 1. Giecz, stan. 4. Kulki/guzy, kółka szklane: 1 – B21; 2 – C61; 3 – B14; 4 – C114; 5 – C88 (fot. M. Józwickowska)

Fig. 1. Giecz, site 4. Glass balls (knobs) and rings: 1 – B21; 2 – C61; 3 – B14; 4 – C114; 5 – C88 (photo by M. Józwickowska)

Oczko pierścionka (?)

Jest to niewielki ułamek szkła o wymiarach 5×4 mm i grubości 2 mm. Zachowały się dwie krawędzie pierwotne, łączące się pod kątem prostym. Obie powierzchnie są płaskie i gładkie a ścianki boczne ukośne. Uznano, że jest to pozostałość (narożnik) oczka pierścionka lub płaskiej płytki naszywanej na odzież jako aplikacja. Wykonano je ze szkła barwy czarnej. Oczko znajdowało się w grobie C55, w którym pochowano mężczyznę, zmarłego w wieku 19–21 lat. Był to jedyny przedmiot w tym grobie, znaleziono go przy czaszce.

Kółka

Zastosowano klasyfikację szklanych pierścionków przyjętą przez Jerzego Olczaka (2000, s. 316), który wyróżnił:

- **pierścionek** – kółko z różnie uformowanym i zdobionym oczkiem,
- **obrączka** – kółko bez oczka zdobione szkłem innej barwy bądź plastycznym ornamentem,
- **kółko** – jednobarwne, bez oczka i zdobin.

Tabela 3. Giecz, stan 4. Kółka szklane

Table 3. Giecz, site 4. Glass rings

Nr inw	Obrączka			miejsce znalezienia	Grób				
	wymiary [w mm]				nr kat.	płeć	wiek	klasa wieku	orientacja
	średnica	grubość	szerokość						
46/99	15	4	4	lewa ręka	B14	K	30–34 lat	<i>adultus</i>	WNW
194/07	17	3	4	przy kręgach lędźwiowych	C61	K	45–55 lat	<i>maturus/senilis</i>	WNW
429/08	?	2	4	w jamie grobowej	C88	M	35–45 lat	<i>maturus</i>	WbN
630/08	11	3	3	w jamie grobowej	C114	no	14–17 lat	<i>juvenis I/II</i>	W

W grobach na tym cmentarzysku znaleziono cztery szklane kółka, jedno w segmencie B i trzy w segmencie C (ryc. 1: 2–5). Wykonano je ze spłaszczonych z jednej strony i połączonych ze sobą szklanych pałeczek (bliżej o technice formowania szklanych pierścionków m.in. Olczak 1968, 2000). Dwie z nich uformowano z nieprzezroczystego szkła barwy zielonej, dwie kolejne ze szkła barwy czarnej. Kółko z grobu C88 (ryc. 1: 5), obecnie z czarnego (?) nieprzezroczystego szkła zostało prawdopodobnie przepalane, więc zamieszczone w tabeli analiz wyniki nie są miarodajne (nr inw. 429/08, tab. 4, poz. 3).

Tylko jedno z nich (z grobu B14) znaleziono w miejscu pierwotnego złożenia, czyli na paliczku lewej ręki (ryc. 1: 3). Był to jedyny przedmiot w tym grobie. Kolejny egzemplarz (z grobu C61) znajdował się przy kręgach lędźwiowych (z lewej strony), wobec tego przyjąć można, że pierwotnie również znajdował się na palcu ręki. Natomiast dwa kolejne odkryto w grobach o naruszonych i nieznacznie przemieszczonych kościach szkieletów.

Kółka szklane znajdowano przeważnie w grobach kobiet, z wyjątkiem jednego egzemplarza, zarejestrowanego w grobie (C88), w którym pochowano mężczyznę zmarłego w wieku 35–45 lat. W dwóch grobach (B14 i C114) były jedynymi przedmiotami, które w nich znaleziono. Natomiast w pozostałych grobach były elementami zespołów grobowych zawierających (poza kółkami) 10 innych przedmiotów. W obu zespołach znajdowały się noże i przedmioty nieokreślone. Ponadto jeden z nich (C61) zawierał przęślik gliniany i płytkę z ornamentem, a drugi (C88) ośkę z fyllitu, krzesiwo oraz pierścionek typu III.

Techniki formowania paciorków

Technika wyciąganej rurki

Rurkę tworzący kilkanaście sposobami: przez rozciągnięcie porcji szkła w stanie lepkiem z pęcherzykiem gazowym w środku; przez zagięcie i sklejenie brzegów plastycznej płytki na metalowym trzpieniu i rozciągnięcie jej oraz przez nawinięcie wirowym ruchem na trzpień spływającego pasma szkła (Olczak, Jasiewiczowa 1963: 62; Dekówna 1980: 181, 293; Siegmann 2006: 933–936). Te techniki zazwyczaj zostawiają ślady, które umożliwiają ich odczytanie (wydłużone pęcherze gazowe, ciągi, ślady spoin czy narzędzi). Następnie rurkę cięto, jej brzegi niekiedy zagładzano, a w przypadku paciorków bardziej skomplikowanych stosowano inne zabiegi, np. przy wytwarzaniu paciorków segmentowych, których poszczególne odcinki odciskano narzędziem lub w formie (nr kat. [72]). Paciorki segmentowe z metalową wkładką, trójwarstwowe, wymagały dodatkowych zabiegów. Na korpus utworzony z wyciągniętej rurki nałożono metalową folię, następnie na tę wkładkę naniesiono wierzchnią, cienką warstwę przezroczystego szkła, po czym segmenty formowano narzędziem lub w formie – paciorek nr kat. [5].

Techniką tą wytworzono również mały paciorek określony jako bisier (nr kat. [80]). Paciorki tego typu to małe okazy wykonane z cienkiej szklanej rurki powstałej przez zagięcie płytki szklanej na trzpieniu i wyciągnięcie jej do określonej długości, następnie pocięcie na małe nieprzekraczające 5 mm odcinki – stąd nazwa bisier cięty.

Technika nawijania

Polega na nawinięciu na trzpień, odpowiadający niekiedy średnicy kanalika przyszłego paciorka, pasma szkła – pojedynczego lub wielokrotnego, o różnej grubości. Jest to najczęściej spotykana technika wykonywania szklanych paciorków, która również zostawia ślady – widoczne makroskopowo niewtopione pasma szkła na korpusie lub przy kanaliku, a w przypadku egzemplarzy wykonanych bardziej starannie przy oglądzie mikroskopowym wyraźne smugi i pęcherze gazowe układające się równoległe do kierunku nawijania pasma. Poniżej przedstawiono wyróżnione typy paciorków wykonanych tą techniką.

Mikropaciorki. W zbiorze z Giecza wyróżniono dwie monochromatyczne odmiany tych paciorków – wydłużone, o przekroju stożkowym, z dobrze widocznym stożkowym kanalikiem i niewtopionymi pasmami szkła, wytworzone niestarannie, wszystkie z zielonego przejrzystego szkła. Są to przede wszystkim paciorki z kolia 2. Druga grupa to małe paciorki pierścieniowate wykonane przez jednokrotne nawinięcie pojedynczego pasma lepkiego szkła na pręt (Callmer 1977: 35). Jest to niewielki zbiór pojedynczych paciorków wykonanych z zielonego i żółtego przejrzystego szkła (nr kat. [7], [8] [2] [10] [1] i inne).

Paciorki „melonowate”. Trzy egzemplarze z Giecza, różniące się wielkością (nr kat. [4], [11], [71]), zostały wykonane techniką nawijania. Charakterystyczne żeberka uformowano w formie z żeberkami lub narzędziem. Tę technikę zastosowano również przy formowaniu zbioru paciorków z kolia 1, z wtopionymi płasko falistymi i zygzakowatymi szklanymi nićmi – po nałożeniu nici niektóre z okazów uformowano w delikatne żeberka.

Techniką nawijania wykonano paciorki cylindryczne, pierścieniowate i beczułkowate – w tym zdobione płasko wtopionymi, wielobarwnymi szklanymi nićmi (nr kat. [75], [12]).

Techniki formowania kótek i obrączek

Jerzy Olczak (1968: 190–191) zrekonstruował cztery sposoby formowania szklanych pierścionków: technikę polegającą na zagięciu na trzpieniu wyprofilowanej szklanej pałeczki; technikę polegającą na nawinięciu pasma szkła, podobnie jak u paciorków; formowanie za pomocą różna (technika zrekonstruowana na podstawie relacji Teophilusa); technikę odlewania w formie (przede wszystkim pierścionków z monolitycznym oczkiem). Techniki te nie zawsze są czytelne w materiale zabytkowym. Zachowane fragmentarycznie okazy kótek z Giecza nie dają żadnych podstaw do dokładnego określenia techniki ich wykonania. W przypadku zachowanego w całości zielonego kółka z grobu C114 brak wyraźnych śladów łączenia szklanej pałeczki czy śladów nawijania pasma szkła może wskazywać na technikę formowania za pomocą różna, polegającą na wirowym obracaniu nadzianej na odpowiedni pręt (różno) grudki lepkiego szkła.

Badania laboratoryjne

Badaniom laboratoryjnym analizy składu chemicznego szkła poddano 30 wyrobów – 9 obrączek, 21 paciorków⁸. Pochodzą one nie tylko z grobów, ale także z warstw przemieszanych i humusowych cmentarzyska. Z grobów pochodzi jedynie dziewięć przebadanych fizykochemicznie paciorków i jedna obrączka. Zostały przebadane metodą XRF, odmianą EDS, określaną inaczej jako analiza przy

⁸ Analizę wykonano metodą EDS, fluorescencji rentgenowskiej (ilościowa rentgenowska analiza fluorescencyjna) w Laboratorium Bio- i Archeometrii IAE PAN. Badania wykonała na spektrometrze rentgenowskim z cyfrowym układem AVALON 8000 firmy PGT, Elżbieta Pawlicka. Metoda ta ma charakter nieniszczący i mikroinwazyjny, pomiary przeprowadza się na powierzchni próbki, na wykonanym wcześniej niewielkim szlifie. Określa się ilościowo, w procentach wagowych, zawartość około 17–25 tlenków, występujących w stężeniach powyżej 0,1% (bliżej Dekówna 2005).

użyciu mikrosondy elektronowej lub spektrometria dyspersji energetycznej. Wyniki zaprezentowano w tabeli 4. Interpretację fizykochemicznych analiz składu oraz klasyfikację szkieł oparto na pracach polskich badaczy, którzy przyjęli podstawowe kryteria określone przez rosyjską badaczkę Julię L. Szczapową (Szczapowa 1973, tab. 25; Dekówna 1980: 29–38; Dekówna, Olczak 2002: 190)⁹. Przy interpretacji związków odbarwiających, zamęcających i barwiących podstawą rozważań są ustalenia autorów *Principes...* (Dekówna, Olczak 2002: 192–198).

Przedstawione poniżej wyniki i wstępne interpretacje analiz składu chemicznego szkła obejmują 10 okazów pochodzących tylko z grobów. Na tej podstawie określono dwa podstawowe rodzaje szkieł, z których wykonano przebadane egzemplarze.

Szkło sodowe

Szkło sodowe odmiany popiołowej, typu sodowo-potasowo-wapniowo-magnezowo-krzemowe ($\text{Na}_2\text{O-K}_2\text{O-CaO-MgO-SiO}_2$). Wykonano z niego paciorek prawdopodobnie segmentowy, z metalową, złotą (?) wkładką (tab. 4, poz. 10, nr kat. [5]). „Złota” wkładka zachowała się fragmentarycznie. Badano korpus (osnowę paciorka) wykonany z białego przejrzystego szkła. Do odbarwienia szkła zastosowano związki arsenu As_2O_3 . Zachowany paciorek mógł być jednym z kilku segmentów.

Szklá ołowiowe

Paciorki ze **szklá ołowiowego** to zdecydowana większość przebadanych fizykochemicznie okazów. Reprezentują trzy odmiany takiego szkła.

Szklá ołowiowe odmiany bezalkalicznej, typu ołowiowo-krzemowego (PbO-SiO_2) – to małe paciorki, wykonane techniką nawijania, w większości z przejrzystego zielonego, barwionego związkami miedzi i żelaza szkła. Przeważają niestarannie wykonane drobne paciorki stożkowate (mikropaciorki), takie jak w kolia 2 (tab. 4, poz. 2, 4–6, nr kat. [56], [7], [8] [67]).

Dwa paciorki pochodzące z kolia 3 zostały wykonane starannie i są większe – paciorek płaskokulisty z przejrzystego żółtego, barwionego związkami ołowiu szkła i podobny, wykonany z oliwkowo-zielonego, barwionego związkami miedzi i żelaza szkła paciorek również płaskokulisty (tab. 4, poz. 1, 7, nr kat. [77], [79]). Wszystkie okazy można zaliczyć do szkieł wysokoołowiowych, koncentracje PbO w próbach wynoszą od 77,89 do 87,71%.

Szklá ołowiowe odmiany alkalicznej, to szklá dwóch typów:

- ołowiowo-potasowo-krzemowe ($\text{PbO-K}_2\text{O-SiO}_2$), z którego wykonano dwustożkowy paciorek z turkusowego, barwionego związkami miedzi (wysoka koncentracja 3,2%), szklá (tab. 4, poz. 9, nr kat. [78]);
- ołowiowo-sodowo-krzemowe ($\text{PbO-Na}_2\text{O-SiO}_2$) z którego wykonano mały paciorek „melonowaty” z zielonego, barwionego związkami miedzi i żelaza szkła. Do odbarwienia masy szklanej, przed zastosowaniem właściwego barwnika, użyto związków arsenu As_2O_3 (tab. 4, poz. 8, nr kat. [4]).

Przedstawione powyżej zestawienie ma charakter wstępny i zawiera jedynie uwagi dotyczące zabytków pochodzących z grobów. Osobne, całościowe opracowanie wszystkich wyrobów ze szkła z cmentarzyska w Gieczu jest w opracowaniu. Na tym etapie badań można jedynie stwierdzić, że zbiór biżuterii szklanej pochodzącej z grobów nie odbiega znacząco od innych kolekcji znanych z cmentarzysk z Wielkopolski. Zawiera on zarówno proste okazy, licznie spotykane na innych stanowiskach, oraz wyjątkowe, jak paciorki zdobione liniami falistymi i zygzakowatymi z grobu C77, pochodzące z kolia 1. Można przypuszczać, że pozostała część zbioru szklanej biżuterii z Giecza, odkryta w warstwie ornej oraz między grobami, pierwotnie również stanowiła depozyty zmarłych.

⁹ Klasyfikacja ta polega na wydzieleniu poszczególnych chemicznych składników szkła i określeniu ich roli w procesie powstawania szklanej masy. Obecność i ilość podstawowych składników szklotwórczych – SiO_2 , Na_2O , K_2O , CaO , PbO , MgO , Al_2O_3 – ma zasadniczy wpływ na właściwości szkła. Obliczenie proporcji ich występowania i zestawienie w schematy wg zasad nadrzędności i podrzędności pozwala określić rodzaj, odmianę i typ szkła. Dla podstawowych składników szklotwórczych stężenia minimalne, które należy uwzględnić przy określaniu typu chemicznego szkieł krzemianowych wynoszą: Na_2O – 3%, K_2O – 4%, CaO – 3%, MgO – 2%, Al_2O_3 – 2%, PbO – 5%.

Tabela 4. Wyniki analiz fizykochemicznych składu chemicznego szkła bizuterii szklanej z cmentarzyska w Gieczu (stan. 4)

Table 4. The results of physicochemical analyses of the chemical composition of glass jewellery from the cemetery in Giecz (site 4)

Składniki (w % wagowych)	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
	nr kat [77] nr inw. 419/08 grób C86	nr kat [56] nr inw. 305/04 grób C77	nr inw. 429/08 grób C88	nr kat [7] nr inw. 30/04 grób B138	nr kat [8] nr inw. 31/04 grób B138	nr kat [67] nr inw. 331/07 grób C77	nr kat. [79] nr inw. 421/08 grób C86	nr kat. [4] nr inw. 213/03 grób B115	nr kat. [78] nr inw. 420/08 grób C86	nr kat. [5] nr inw. 147/03 grób B121
	paciorek plaskokulisty szkło zielono-oliwkowe	mikropaciorek bezułkowy szkło zielone	kółko z czarnego (?) nieprzejrzystego szkła	mikropaciorek stożkowaty szkło zielone	mikropaciorek bezułkowy szkło zielone	mikropaciorek stożkowaty szkło zielone	paciorek plaskokulisty szkło żółte	paciorek „meło- nowaty” szkło zielone	paciorek dwustokowy szkło turkusowe	paciorek segmentowy z metalową wkładką
	1. poł. XI w. CI 16273	1. poł. XI w. CI 16277	1. poł. XI w. CI 16282	1. poł. XI w. CI 16294	1. poł. XI w. CI 16293	1. poł. XI w. CI 16287	1. poł. XI w. CI 16276	1. poł. XI w. CI 16295	1. poł. XI w. CI 16274	1. poł. XI w. CI 16296
K ₂ O	0,04	0,14	0,37	0,07	0,13	0,21	0	0	11,57	2,07
CaO	0,31	0,15	8,0	0,24	0,09	0	0,15	0,3	0,36	6,62
P ₂ O ₃	0,38	0,3	4,05	0,46	0,34	0,2	0,63	0	0,31	0
PbO	77,89	79,91	0	80,24	87,71	81,4	79,07	62,48	29,67	0
Cl	1,54	1,7	0,03	1,49	1,61	1,48	1,55	3,94	0,92	0,69
Ag ₂ O	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
TiO ₂	0,16	0	0,6	0,09	0,3	0	0	-	0	0
Fe ₂ O ₃	1,66	0,4	2,0	0,34	0,03	0,18	0,04	0,34	0,27	0,58
MnO	0	0,09	1,24	0	0	0	0,05	0	0,13	0,61
CoO	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
CuO	0,66	0	0,06	0,64	0,13	0,71	0	1,02	3,2	0
ZnO	0,37	0	0,52	0	0,16	0	0	0	0,2	0
Na ₂ O	0,05	0,22	0,26	0,01	0	0,01	0	3,57	0,77	14,45
SiO ₂	16,29	15,88	73,43	15,63	15,16	14,89	17,76	21,67	51,56	66,89
SO ₂	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0,28
Al ₂ O ₃	0,48	0,82	8,92	0,43	0,25	0,81	0,28	0,4	0,93	1,46
MgO	0	0	0,39	0	0,04	0,09	0	0,05	0,1	4,94
NiO	0,15	0,32	0,01	0,36	0,27	0,03	0,04	0	0,05	0
Cr ₂ O ₃	0	0	0	0	0,08	0	0,2	0	0,11	0
As ₂ O ₃	0	0,07	0,14	0	0	0	0,25	0,24	0,04	1,41
SnO ₂	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
BaO	-	-	-	-	-	-	-	-	-	0
Rodzaj, odmiana, typ szkła	szkło wysokotopowe bezaalkaliczne, typu PbO-SiO ₂	szkło wysokotopowe bezaalkaliczne, typu PbO-SiO ₂	szkło prawdopodobnie przepalone, brak możliwości określenia pienotwornego składu	szkło wysokotopowe bezaalkaliczne, typu PbO-SiO ₂	szkło wysokotopowe, bezaalkaliczne, typu PbO-SiO ₂	szkło wysokotopowe bezaalkaliczne, typu PbO-SiO ₂	szkło wysokotopowe bezaalkaliczne, typu PbO-SiO ₂	szkło otopowe, alkaliczne, otopowo- potasowe, typu PbO-K ₂ O-SiO ₂	szkło otopowe, alkaliczne, otopowo- potasowe, typu PbO-K ₂ O-SiO ₂	szkło sodowe, odmiany popiołowej, typu Na ₂ O-K ₂ O-CaO-MgO-SiO ₂

Literatura

- CALLMER J.
1977 *Trade beads and bead trade in Scandinavia ca. 800–1000*, Lund.
- DEKÓWNA M.
1980 *Szkło w Europie wczesnośredniowiecznej*, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk.
- DEKÓWNA M., OLCZAK J. (RED.)
2002 *Principes de description des verres ancien depuis les temps les plus reculés jusq'au XIIIe siècle de n.é.*, Warszawa–Toruń.
- OLCZAK J.
1968 *Wytwórczość szklarska na terenie Polski we wczesnym średniowieczu. Studium archeologiczno-technologiczne*, Wrocław–Warszawa–Kraków.
- 2000 *Średniowieczne szklane pierścionki – obrączki – kółka. Kilka uwag o technice formowania i funkcji*, [w:] *Archeologia et historia. Księga jubileuszowa dedykowana Pani Profesor Romanie Barnycz-Gupieńcowej*, red. L. Kajzer, Instytut Archeologii Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź, s. 311–322.
- OLCZAK J., JASIEWICZOWA E.
1963 *Szklarstwo wczesnośredniowiecznego Wolina*, Szczecin.
- SIEGMANN M.
2006 *Bunte Pracht – Die Perlen der frühmittelalterlichen Gräberfelder von Liebenau, Kreis Nienburg/Weser, und Dörverden*, Kreis Verden/Aller, teil 5, Beiträge zur Ur- und Frühgeschichte Mitteleuropas 28.
- SZCZAPOWA J.L.
1973 *Zasady interpretacji analiz składu szkła zabytkowego*, „Archeologia Polski”, 18 (1), s. 15–72.

* * *

4.1.3. Żelazo

Z żelaza wykonano drobne narzędzia i przedmioty użytkowe, a także jedyny element uzbrojenia – grot strzały, łącznie 221 przedmiotów, co stanowi 49,4% zbioru (N = 447). Ich zestawienie zawiera tabela 13. Najliczniejsze są przedmioty zniszczone, co uniemożliwia poprawne określenie ich funkcji. W tej grupie znajdują się też przedmioty zachowane niemal w całości, mimo to nie udało się określić ich pierwotnego przeznaczenia.

Tabela 13. Giecz, stan. 4. Zestawienie przedmiotów wykonanych z żelaza

Table 13. Giecz, site 4. Artefacts made of iron

Przedmioty	Segment			Suma
	A	B	C	
Szpilki i igły	0	9	2	11
Haftka	0	0	1	1
Nożyce	0	0	1	1
Szpila pierścieniowata	0	1	0	1
Klucze	0	0	2	2
Dłuto	0	1	0	1
Odważnik	0	0	1	1
Półkosek	0	1	0	1
Sierp	0	1	0	1
Haczyki do wędki	0	3	1	4
Noże	0	40	23	63
Krzesiwa	0	4	6	10
Okucia	0	2	2	4
Gwoździe	0	3	10	13
Skoble	0	0	3	3
Grot	0	1	0	1
Podkowa	0	0	1	1
Przedmioty o nieoznaczonej funkcji	1	38	63	102
Suma	1	104	116	221

Szpilki i igły

W dziewięciu grobach (siedmiu w segmencie B i dwóch w segmencie C) znaleziono dwanaście igieł oraz igieł/szpilek¹⁰ (zestawienie zob. tab. 14). Przedmioty te były zniszczone, przy większości igieł nie zachowały się charakterystyczne dla nich uszka.

Tabela 14. Giecz, stan. 4. Zestawienie igieł/szpilek z grobów

Table 14. Giecz, site 4. Needles/pins

Nr inw.	Igły, igły/szpilki		miejsce znalezienia	Groby				
	wymiary (cm)			nr kat.	płeć	wiek	klasa wieku	orientacja
	dł.	śr.						
156/01	+4,5	0,1	lewa s., przy miednicy	B54	M	45–55 l.	<i>maturus/senilis</i>	W
158/01	+3,2	0,1	w jamie grobowej	B60	no	2–3 l.	<i>infans I</i>	no
255/02	+2,0	0,1	lewa s., przy przedramieniu	B95	K	35–45 l.	<i>maturus</i>	WSW
225/03	+2,3	0,1	w prawym oczodole	B116	M	30–40 l.	<i>adultus/maturus</i>	W
226/03	+4,8	0,1	przy kręgach lędźwiowych					
254/03	6,0	0,1	klatka piersiowa	B119	K	35–39 l.	<i>maturus</i>	WNW
255/03	+2,8	0,1	lewa s., przy miednicy					
248/03	+3,6	0,1	prawa s., przy k. ramiennej	B131	K	35–49 l.	<i>maturus</i>	WNW
249/03	+1,2	0,1	w jamie grobowej					
246/03	+2,5	0,1	w jamie grobowej	B135	no	no	dorosty	WNW
423/08	+3,2	0,1	w jamie grobowej	C86	no	1,5–2,5 r.	<i>infans I</i>	W
455/08	+2,6	0,1	w jamie grobowej	C90	no	8–10 l.	<i>infans II</i>	W

Szpilki i igły wykonano z żelaznych drucików o średnicy 0,1cm, ścienionych przy jednym z końców. Uszka zachowały się w trzech egzemplarzach. Obecność w grobach igieł/szpilek nie miała związku z płcią ani wiekiem pochowanych zmarłych.

Znajdowano je w różnych miejscach przy szkieletach, jednak częściej w okolicy miednicy. W trzech grobach odkryto po dwie igły/szpilki, a w pozostałych umieszczone były pojedynczo. Tylko w jednym grobie (B135) był to jedyny przedmiot, w pozostałych przypadkach były one elementami zespołów grobowych o zróżnicowanym składzie.

Zespoły przedmiotów z grobów kobiet zawierały: monetę, kabłączki skroniowe, nóż, kolec kościany i okładzinę z poroża. W trzech z nich zarejestrowano po dwa egzemplarze igieł/szpilek.

Jeden z grobów męskich (B116) oprócz dwóch igieł/szpilek zawierał nóż, krzesiwo, szpilę z kółkiem, haczyk do wędki i przedmiot nieokreślony, a drugi (B54) nóż wraz z metalowymi elementami pochewki.

Dodać należy, że w wykopach w zachodniej części segmentu B pomiędzy grobami znaleziono dziewięć igieł/szpilek, które prawdopodobnie pierwotnie znajdowały się w grobach. Igły/szpilki odnotowano także w innych miejscach tego segmentu, łącznie 18 egzemplarzy.

Na obszarze segmentu C igły/szpilki znajdowały się tylko w grobach dzieci (*infans I i II*). W grobie młodszego dziecka (C86) oprócz igły wystąpiło także 12 szklanych paciorków. Nie odnotowano informacji o miejscu znalezienia igły w tym grobie. Natomiast starsze dziecko pochowano z pierścieniem typu III, krzesiwem i nożem.

Haftka

W grobie C31 znaleziono druciane uszko haftki (wysokość 1,3 cm) wykonane z kuliście wygiętego (pośrodku długości) żelaznego drutu, którego oba końce podniesiono ku górze i wygięto na ze-

¹⁰ Jedną z nich wykonano ze stopu miedzi, omówiona powyżej.

wnętrz. Ten niezachowany w całości przedmiot znajdował się w grobie kobiety, która zmarła w wieku 28–38 lat (*adultus/maturus*). Odkryto go z lewej strony szkieletu, przy kości udowej. Oprócz haftki w grobie odsłonięto dwa noże i przedmiot o nieokreślonej funkcji.

Nożyce

Ryc. 15. Giecz, stan. 4. Nożyce (fot. M. Józwickowska)

Fig. 15. Giecz, site 4. Scissors (photo by M. Józwickowska)

W zbiorze przedmiotów z grobów zarejestrowano egzemplarz nożyc jednoczęściowych (o długości 9,3 cm) ze sprężynującym taśmowatym kabłąkiem. Kolisty kabłąk wykonano z rozklepanej sztabki, a od wewnątrz wyraźnie wyodrębniono go (obustronnymi wypustkami skierowanymi ku sobie) od uchwyty o czworokątnym przekroju. Uchwyty od strony wewnętrznej łukowato przechodzą w część tnącą. Części tnące mają prosty grzbiet, który przy końcu ukośnie opada w kierunku czubka nożyc. Nożyce tkwią w resztkach pochewki/futerału wykonanego z drewna.

Nożyce znajdowały się w grobie C66 (K, *juvenis* II/*adultus*). Znaleziono je z prawej strony szkieletu, przy główce kości udowej. W składzie zespołu grobowego zarejestrowano ponadto: cztery monety, dwa kabłączki ze srebrną okładziną typu III odmiany B, pierścionek typu III, a także nóż, na którym zachowały się ślady pochewki.

Szpila pierścieniowata

Wyjątkowym przedmiotem w zespołach grobowych jest szpila, tzw. pierścieniowata. Wykonano ją z kolistego w przekroju pręta żelaznego długości 11,2 cm, o zwężającym się jednym z końców. Drugi koniec rozklepano i uformowano koliste zakończenie, w którym umieszczono kółko o średnicy wewnętrznej 2,1 cm. Na powierzchni skorodowanego trzonu zachowały się ślady pochewki.

Ryc. 16. Giecz, stan. 4. Szpila pierścieniowata (fot. M. Józwickowska)

Fig. 16. Giecz, site 4. „Ring” pin (with a ring) (photo by M. Józwickowska)

Artefakt pochodzi z grobu B33 (M, *adultus/maturus*). Szpilę wraz z nożem z okuciem pochewki i osełką z fyllitu odkryto przy lewej kości miednicznej. Jest to jedyny jak dotąd, zachowany w ca-

łości, egzemplarz szpili znaleziony na tym cmentarzystku. Podobne szpile zarejestrowano w grobach na sąsiednim cmentarzystku (Miciak, Agnew 2021).

Haczyki do wędki

Na cmentarzystku znaleziono cztery egzemplarze haczyków do wędki: trzy w segmencie B i jeden w segmencie C (tab. 15).

Tabela 15. Giecz, stan. 4. Zestawienie haczyków do wędek z grobów

Table 15. Giecz, site 4. Fishing hooks

Haczyki do wędki			Grób					
Nr inw.	wymiary [cm]		miejsce znalezienia	nr kat.	płeć	wiek	klasa wieku	orientacja
	dł.	grub.						
106/99	3,1	0,3	lewa s., przy k. ramiennej	B29	M	25–34 l.	<i>adultus</i>	WbN
224/03	3,0	0,15	lewa s., przy k. przedramienia	B116	M	30–40 l.	<i>adultus/maturus</i>	W
181/03	+4,8	0,3	prawa s., przy żebrach	B125	M	40–49 l.	<i>maturus</i>	WSW
612/08	4,0	0,3	w jamie grobowej	C111	no	6–10 l.	<i>infans II</i>	W

Haczyki do wędek wykonano z cienkiego żelaznego drutu. Wszystkie mają trzony skręcone wokół dłuższej osi, których jeden z końców jest rozklepany i wygięty w esowate uszko, a drugi ścieniony i zagięty haczykowato w stronę przeciwną niż wygięcie uszka (ryc. 17: 1–4). Haczyki mają długość od 3 do niemal 5 cm. Różnią się szczegółami: wysokością uszka i szerokością haczyka.

Haczyki znalezione w segmencie B odsłonięto przy górnych częściach szkieletów, jednak nie można z całą pewnością stwierdzić, gdzie pierwotnie były złożone. Wszystkie pochodzą z grobów mężczyzn. W grobie B125 haczyk był jedynym przedmiotem, który w nim znaleziono, a w grobie B29 oprócz niego był jeszcze przedmiot o nieokreślonej funkcji. Liczniejszy zespół pozyskano z grobu B116, zawierał on bowiem: dwie igły/szpilki, nóż, krzesiwo, szpilę pierścieniową i przedmiot o nieokreślonej funkcji. Haczyk znaleziono z prawej strony szkieletu, w odległości około 20 cm od kości przedramienia, nie ma więc pewności czy faktycznie złożono go ze zmarłym.

Kolejny haczyk znaleziono we wkopie grobu C111, w którym pogrzebano dziecko w wieku 6–10 lat (*infans II*). Oprócz haczyka w jamie zdeponowano nóż.

Odważnik

Jedyny przedmiot tej kategorii odkryto w grobie C58 (ryc. 17: 5). Wykonano go z żelaza techniką kucia. Prawdopodobnie powleczonej też został cienką powłoką ze stopu miedzi. Ma on formę sześciianu o ściętych narożnikach, o wysokości 0,9 cm i masie 4,19 gramów.

Odważnik znajdował się w grobie mężczyzny, który zmarł w wieku 30–35 lat (*adultus*). Oprócz niego do zespołu grobowego zaliczono przęślik gliniany, starannie wykonany kolec z poroża z otworem do zawieszania, część pracującą kolca/igły, klucz oraz zniszczony przedmiot o nieokreślonej funkcji wykonany z żelaza. Żaden z tych przedmiotów nie znajdował się bezpośrednio przy szkielecie.

Znaczną liczbę odważników: z ołowiu, żelaza oraz żelaza pokrytego metalową powłoką, zarejestrowano w warstwie ornej na stanowisku 4 (Gan 2012; Krysztofiak 2015: 29, ryc. 9, 30). Zdecydowanie mniej odważników pochodzi z innych stanowisk zespołu osadniczego.

Grot

W zbiorze przedmiotów z grobów zarejestrowano tylko jeden egzemplarz broni – żelazny grot strzały, wykonany metodą kucia (ryc. 17: 6). Nie zachował się on w całości (odłamana tulejka), po-

został jedynie płaski liść (o szerokości powyżej 2,5 cm) o romboidalnym przekroju poprzecznym. Długość ramienia wynosi 3,6 cm. Grot odkryty w grobie B75. Pogrzebano w nim kobietę zmarłą w wieku 35–44 lata (*maturus*). Znajdował się z lewej strony szkieletu, około 10 cm poniżej poziomu, na którym leżała kość ramienna. Ta kategoria przedmiotów jest wyjątkowo nieliczna na stanowiskach gieckiego zespołu osadniczego, częściej występują groty bełtów do kusz, odkryte podczas badań na grodzisku.

Oprócz grotu w zespole grobowym zarejestrowano trzy kabłączki ze srebrnymi okładzinami typu III, odmiany B i nóż.

Dłuto

Przedmiot tej kategorii (niezachowany w całości), znaleziono w grobie B88 (ryc. 17: 7). Wykonano go techniką kucia. Zachowana część ma długość +4,4 cm i przekrój poprzeczny $0,9 \times 1,1$ cm. Część pracująca dłuta w przekroju podłużnym ma kształt trójkąta.

W grobie B88 pochowano dziecko zmarłe w wieku 7,5–10 lat (*infans II*). Zarejestrowano w nim także gwóźdź, jednak nie odnotowano informacji o lokalizacji obu tych przedmiotów w grobie.

Klucze

W grobach segmentu C znaleziono dwa klucze. Jeden w grobie mężczyzny (C58), który zmarł w wieku 30–35 lat (*adultus*), znajdował się nieco powyżej kości klatki piersiowej (ryc. 17: 9). Wykonano go ze sztabki o przekroju czworokątnym, której znaczą część łukowato zgięto, a na końcu uformowano ząb. Długość trzonu wynosi ponad 7,5 cm, a długość pióra 6 cm. Trzon nie zachował się w całości. Oprócz klucza w zespole grobowym zarejestrowano przęślik gliniany, starannie wykonany kołec z poroża z otworem do zawieszania, część pracującą igły kościanej, wielościenny odważnik żelazny oraz zniszczony przedmiot o nieokreślonej funkcji (w postaci łukowato wygiętej cienkiej taśmy) wykonany z żelaza. Żaden z tych przedmiotów nie znajdował się bezpośrednio przy szkielecie.

Bardziej rozbudowaną formę ma klucz znaleziony w grobie (C101), w którym pochowano mężczyznę zmarłego w wieku 40–50 lat (*maturus*). Ma on długość 5,7 cm, trzon o czworokątnym przekroju, a jeden z jego końców jest rozklepany i uformowany w esowate ucho (ryc. 17: 10). Dolna część trzonu jest rozklepana, a boczne końce ścienione i podniesione ku górze. Pióro klucza ustawione jest w stronę przeciwną niż ucho. Klucz był jedynym przedmiotem znalezionym w tym grobie. Leżał na lewej kości piszczelowej (przy stawie kolanowym).

Sierp

W grobie B121 odsłonięto fragment żelaznego sierpa wykonanego w technice kucia (ryc. 17: 8). Ma on łukowato wygiętą część pracującą o długości powyżej 14,5 cm, a jej przejście w trzpień do rękojeści jest obustronnie łagodnie łukowate. Trzpień zwęża się ku końcowi, gdzie uformowano kołiste uszko. U jego nasady w środkowej części tkwi masywny trzpień/gwóźdź.

W grobie B121 pochowano mężczyznę w wieku 30–45 lat (*adultus/maturus*). Sierp znajdował się z lewej strony zniszczonego szkieletu, w miejscu kości udowej. Oprócz niego w grobie znaleziono szklany paciorek.

Półkosek

Półkosek ma szeroką klingę (głównię) o długości 31,5 cm (ryc. 17: 11). Jego lekko łukowaty grzbiet i ostrze obustronnie zbliżają się ku sobie. Część pracująca łagodnie, łukowato przechodzi w masywny, zwężający się ku końcowi trzpień do rękojeści, którego koniec jest zagięty pod kątem prostym.

Ryc. 17. Giecz, stan. 4. Przedmioty z żelaza: 1 – C111; 2 – B29; 3 – B125; 4 – B116; 5 – C58; 6 – B75; 7 – B88; 8 – B121; 9 – C58; 10 – C101; 11 – B151 (fot. M. Józwickowska)

Fig. 17. Giecz, site 4. Iron artefacts: 1 – C111; 2 – B29; 3 – B125; 4 – B116; 5 – C58; 6 – B75; 7 – B88; 8 – B121; 9 – C58; 10 – C101; 11 – B151 (photo by M. Józwickowska)

Półkosek znaleziono w grobie B151, w którym pochowano mężczyznę zmarłego w wieku 35–45 lat (*maturus*). Znajdował się pod częścią bliższą lewej kości piszczelowej. Ponadto przy szkieletcie odkryto gliniany przęślik i nieokreślony przedmiot żelazny.

Noże

Zbiór noży liczy 64 egzemplarze pozyskane z 57 grobów (20,3% ogólnej liczby grobów; N = 281). Zestawienie noży znalezionych w grobach zawiera tabela 16. Noży nie zarejestrowano w żadnym z grobów segmentu A, natomiast w segmencie B w 36 grobach (24,5% liczby grobów w segmencie; N = 151) odsłonięto 42 noże, a w segmencie C w 21 grobach (18,4%; N = 114) – 23 noże.

Większość noży z grobów jest zniszczona, tylko około jedna trzecia głowni zachowała się w całości, a wiele egzemplarzy pozbawionych było trzpieni.

Noże znalezione na gieckim cmentarzysku nie były poddane badaniom specjalistycznym, które pozwoliłyby na określenie technologii i technik stosowanych w procesie ich wytwarzania.

Na potrzeby niniejszej charakterystyki ograniczono się do ogólnego opisu najliczniejszych grup głowni¹¹. Biorąc pod uwagę uformowanie grzbietu (tylca), wydzielono cztery ich grupy:

- 1) głownie z prostym grzbietem,
- 2) głownie z lekko wypukłym spadkiem grzbietu w kierunku czubka,
- 3) z wklęsłym wycięciem grzbietu przy sztychu.
- 4) ze skośnym spadkiem grzbietu w kierunku czubka

Wymienione rodzaje ukształtowania grzbietu obserwowano na głowniach niezależnie od ich wielkości. Na płazach kilku noży dostrzegalne były rowki umieszczone tuż pod linią grzbietu, niemal na całej długości głowni (ryc. 20: 5, 6; ryc. 21: 4, 6). Wobec zniszczeń dolnych części noży – z ostrzem, w wielu przypadkach trudno jednoznacznie ocenić jak wykańczano (ostrzono) te części noży.

Trzpienie wyodrębnianie były od głowni jedno- lub dwustronnie. Zarejestrowano wyodrębnienia kątowe bądź łukowate, albo kombinację tych sposobów. Biorąc pod uwagę możliwości wykończenia tej części noża, trzpieniom nadawano dwojaką formę. Najczęściej miały formę sztabki, której szerokość i wysokość zmniejszały się od nasady w kierunku końca. Długość trzpieni najczęściej wynosi jedną trzecią długości głowni, a w nielicznych przypadkach nawet kilkakrotnie przekracza długość głowni. Trzpienie drugiego rodzaju (trzpienie pełne) stanowią niejako przedłużenie głowni – najczęściej są płaskie i bez wyraźnego wyodrębnienia.

W kilku przypadkach pomiędzy nasadą a trzpieniem znajdowały się tarczki (ryc. 21: 1, 2, 5). Na wielu trzpieniach zachowały się resztki drewna, niekiedy tylko w postaci pylastej warstewki.

W dziewięciu przypadkach wraz z nożami w grobach znajdowały się metalowe elementy pochewek do noży oraz okładziny z poroża. Zachowały się też zmineralizowane resztki pochewek organicznych (skóra?) i odciski tkanin (Sikorski, Indycka 2005: 206–218).

Długość większości głowni zachowanych w całości wynosi od 6,3 do 11,9 cm, a najdłuższa miała więcej niż 21,5 cm; średnia długość głowni wynosi do 10 centymetrów.

Większość noży, niezależnie od wieku, płci czy orientacji grobu, znajdowała się z lewej strony szkieletu przy miednicy. Tylko w dziewięciu przypadkach noże leżały z prawej strony, a egzemplarz z grobu C61 (K, *maturus/senilis*) – pomiędzy kośćmi udowymi. W segmencie B w grobie B110 (M, *maturus*) jeden z dwóch noży znaleziono pomiędzy żebrami a lewą kością ramienną, drugi znajdował się przy miednicy. Z kolei w grobie C52 (K, *maturus*) nóż odkryto pod prawą łopatką. W dwóch przypadkach w grobach zarejestrowano po dwa noże, a w odniesieniu do grobu B143 (dorosły) nie ma pewności czy wszystkie trzy sztuki, które znaleziono wśród kości, zostały złożone faktycznie w tym grobie.

¹¹ Przygotowywana jest analiza noży z gieckiego zespołu osadniczego.

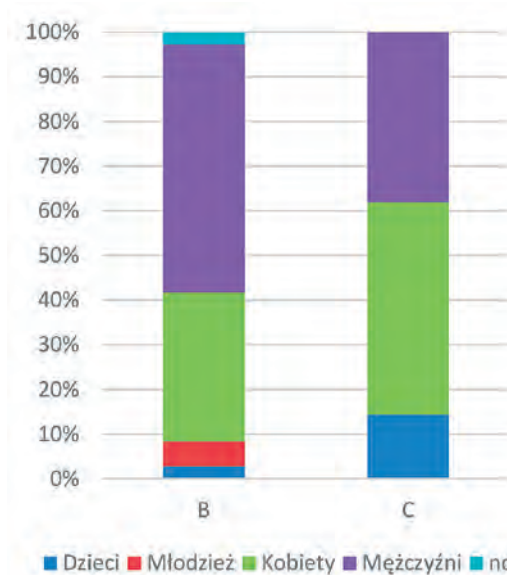
Tabela 16. Giecz, stan. 4. Zestawienie noży z grobów

Table 16. Giecz, site 4. Knives

Nr inw.	Noże						Grob					
	głownia [cm]			trzczeń [mm]		uwagi	miejsce znalezienia	nr kat.	płeć	wiek	klasa wieku	orientacja
	dł.	szer.	grub.	dł.	przekrój							
50/99	7,8	1,1	0,3	+3,3	0,7 × 0,2		w jamie grobowej	B4	K	45–60 l.	maturus/senilis	WNW
43/99	11,9	1,3–1,8	0,4	–	–							
51-1/99	+9,3	1,6	0,4	8,2	0,6 × 0,3	tarczka, drewniana oprawka (?)	lewa s., przy miednicy	B7	M	45–55 l.	maturus/senilis	WNW
37/99	+2,3	1,0	0,5	+3,3	0,7 × 0,4	trzewik pochewki	lewa s., przy czaszce	B9	no	3–4 l.	infans I	WbN
89/99	+6,1	1,2	0,3	+3,5	0,5 × 0,2		lewa s., przy miednicy	B16	K	25–35 l.	adultus	W
100/99	+8,0	1,1	0,3	4,6	0,6 × 0,4		lewa s., przy k. udowej	B19	M	40–45 l.	maturus	W
29/00	9,3	1,3	0,4	+3,5	0,7 × 0,4		lewa s., przy miednicy	B22	no	15–20 l.	juvenis II	WNW
114/99	6,8	1,3	0,3	–	–			B27	M	35–39 l.	maturus	W
165/99	9,4	1,5–2,0	0,3	+2,8	1,1 × 0,4	trzewik pochewki	lewa s., przy miednicy	B31	no	17–19 l.	juvenis II	W
163/99	6,3	1,2	0,2	2,6	0,8 × 0,3		w jamie grobowej	B32	K	30–38 l.	adultus/maturus	W
156-1/99	13,5	2,3–2,7	0,6	6,5	1,0 × 0,5	resztki pochewki, trzewik	lewa s., przy miednicy	B33	M	30–39 l.	adultus/maturus	W
171/99	+8,5	1,3	0,3	–	–		lewa s., przy miednicy	B36	M	28–34 l.	adultus	W
161/01	10,5	1,6	0,3	+2,5	–	trzewik	lewa s., przy miednicy	B54	M	45–55 l.	maturus/senilis	W
168/01	7,5	1,2	0,4	+1,9	0,7 × 0,3	resztki pochewki	lewa s., przy miednicy	B58	K	45–55 l.	maturus/senilis	WNW
136-1/01	+21,5	0,8–3,2	0,4	+5,0	1,1 × 0,4		lewa s., przy miednicy	B51	M	23–30 l.	adultus	E
254/01	+15,0	1,7–1,9	0,3	6,0	0,9 × 0,4		prawa s., przy miednicy	B73	M	35–45 l.	maturus	WSW
250/02	+7,3	1,6	0,4	+1,0	1,0 × 0,4		prawa s., przy miednicy	B76	K	35–44 l.	maturus	W
217/02	11,7	+1,5	0,4	+2,0	1,0 × 0,4		prawa s., przy miednicy	B89	M	35–45 l.	maturus	W
254/02	+6,7	1,5	0,5	+1,7	–		lewa s., przy miednicy	B91	K	35–45 l.	maturus	W
38/04	+7,0	1,6–1,9	0,3	4,5	1,1 × 0,3		lewa s., przy miednicy	B98	M	40–44 l.	maturus	WNW
266-1/02	7,0	1,8	?	+1,5	–	resztki pochewki i trzewik	lewa s., przy miednicy	B99	K	35–45 l.	maturus	W
117/03	+5,8	1,7	0,2	+2,5	1,5 × 0,3	drewniana oprawka	lewa s., przy miednicy	B106	K	40–46 l.	maturus	W
106/03	+8,4	1,4	0,4	+3,4	1,1 × 0,3		lewa s., przy miednicy	B107	M	35–45 l.	maturus	WSW
124/03	6,4	1,3	0,3	3,0	–	drewniana oprawka	lewa s., na miednicy	B108	M	50–60 l.	senilis	W
121/03	7,2	1,1	0,25	+0,4	0,6 × 0,25		lewa s., przy miednicy	B110	M	40–50 l.	maturus	W
129/03	8,4	1,4	0,4	+3,4	1,0 × 0,5	z tarczką	prawa s., przy żebrach	B111	K (?)	no	adultus	WSW
125/03	+6,7	1,6	0,4	+3,7	0,6 × 0,4		lewa s., przy kolanie	B113	M	28–35 l.	adultus	WbN
195/03	+8,5	1,3	0,4	5,3	0,8 × 0,3		lewa s., na miednicy	B114	M	35–45 l.	maturus	W
190/03	+1,5	–	–	–	–		lewa s., pod miednicą	B114	M	35–45 l.	maturus	W
228/03	+10,0	1,5	0,4	–	–		prawa s., przy miednicy	B116	M	30–40 l.	adultus/maturus	W

Noże										Grób				
Nr inw.	głownia [cm]		grub.	trzcpiel [mm]		uwagi	miejsce znalezienia	nr kat.	płeć	wiek	klasa wieku	orientacja		
	dl.	szer.		dl.	przekrój									
252/03	+10,8	1,4	0,4	+0,8	1,0 x 0,4		lewa s., przy miednicy	B118	M	30-40 l.	adultus/maturus	WNW		
143/03	+8,0	1,6	0,4	+2,0	?		lewa s., przy miednicy	B120	K	35-50 l.	maturus	WNW		
182/03	7,0	1,1	0,3	+2,6	0,7 x 0,3		między k. udowymi	B129	K	59-65 l.	senilis	WbN		
256/03	+7,5	1,3	0,4	4,7	0,9 x 0,4		prawa s., pod miednicą	B131	K	35-49 l.	maturus	WNW		
242/03	10,3	1,3	0,5	6,0	1,0 x 0,4		lewa s., przy miednicy	B136	M	40-46 l.	maturus	WNW		
59/04	10,0	1,4	0,4	5,6	1,0 x 0,4		prawa s., wzdłuż k. udowej	B140	M	35-45 l.	maturus	W		
72/05	9,3	1,0	0,5	4,6	0,8 x 0,4	rowek na głowni	prawa s., przy przedramieniu							
47/05	+8,0	1,2	0,4	+0,5	0,6 x 0,4		pomiędzy kośćmi szkieletu	B143	no	no	dorośli	WSW		
198/05	-	-	-	5,5	0,6 x 0,3		pomiędzy kośćmi szkieletu							
143/05	+6,0	?	0,4	+1,0	0,6 x 0,4		prawa s., przy przedramieniu	B148	M	44-57 l.	maturus/senilis	WbN		
273/05	+10,0	1,3	0,4	3,5	1,0 x 0,4		w jamie grobowej	C12	M	40-46 l.	maturus	WbN		
276/05	+12,0	1,2	0,4	+3,7	0,8 x 0,3		w jamie grobowej	C14	M (?)	35-40 l.	maturus	WNW		
303/05	+4,5	1,0	0,4	+2,8	0,7 x 0,25		w jamie grobowej	C22	M	25-30 l.	adultus	WbN		
328/05	+7,7	1,3	0,3	3,0	0,8 x 0,3		prawa s., przy miednicy	C24	M	30-40 l.	adultus/maturus	WNW		
45/06	+4,0	1,2	0,4	3,7	0,8 x 0,35	okładziny na trzpieniu (?)	lewa s., przy miednicy	C31	K	28-38 l.	adultus/maturus	WbN		
74/06	+5,5	1,6	0,4	-	-	trzewik pochewki	w jamie grobowej							
137/06	6,5	1,1	0,3	3,2	0,5 x 0,1		prawa s., przy miednicy	C42	no	5-6 l.	infans I	W		
161/07	+13,5	-	-	-	-	resztki pochewki	lewa s., przy miednicy	C47	K	25-30 l.	adultus	W		
183/06	8,0	1,1	0,3	3,0	0,9 x 0,25	rowek	prawa s., przy miednicy	C48	K	55+l.	senilis	W		
176/06	+11,3	1,8	0,5	6,1	1,1 x 0,5	z tarczką	prawa s., przy miednicy	C50	M	35-45 l.	maturus	W		
172/06	+6,1	0,9	0,3	+2,5	0,8 x 0,25		w jamie grobowej							
245/07	9,5	1,5	0,5	12,5	0,9 x 0,5		prawa s., przy łopacie	C52	K	35-45 l.	maturus	W		
159/07	+8,2	1,1	0,3	3,0	0,6 x 0,3		pomiędzy k. udowymi	C61	K	45-55 l.	maturus/senilis	WNW		
122/07	+5,0	+0,9	0,3	+1,3	0,7 x 0,2	resztki pochewki	prawa s. przy miednicy	C66	K	19-21 l.	juvenis II/adultus	W		
258/07v	7,3	1,1	0,35	3,5	0,7 x 0,3	rowek (?)	w jamie grobowej	C74	K	40-50 l.	maturus	W		
446/08	+5,5	1,0	0,3	+2,7	0,7 x 0,3		lewa s., przy przedramieniu	C88	M	35-45 l.	maturus	WbN		
452/08	7,2	0,8	0,3	+2,2	0,6 x 0,25	rowek na głowni	w jamie grobowej	C89	M	35-45 l.	maturus	W		
449/08	+9,4	-	-	-	-	pochewka z tkaniną	pomiędzy k. żeber	C90	no	8-10 l.	infans II	W		
576/08	+8,8	1,2	0,4	+1,9	0,7 x 0,3		lewa s. pod miednicą	C105	K	25-35 l.	adultus	W		
600/08	+5,6	1,2	0,3	+2,8	0,8 x 0,3		lewa s. przy miednicy	C106	K	35-45 l.	maturus	WNW		
602/08	+2,8	1,0	0,4	+2,3	0,7 x 0,4		prawa s., przy k. udowej	C107	no	30-40 l.	adultus/maturus	W		
592/08	+7,0	1,3	0,3	3,2	0,7 x 0,3		prawa s. na miednicy	C108	K	35-45 l.	maturus	W		
614/08	+4,7	+1,0	0,3	-	-		w jamie grobowej	C111	no	6-10 l.	infans II	W		

Noże odkryto w wielu grobach, niezależnie od wieku i płci pochowanych w nich osobników. W obu segmentach zarejestrowano je w grobach czworga dzieci i tylko w dwóch grobach osobników w wieku młodzieńczym. W pozostałych grobach z nożami pogrzebano 22 (B: 12 + C: 10) kobiety i 28 mężczyzn (B: 20 + C: 8) oraz osobnika dorosłego.

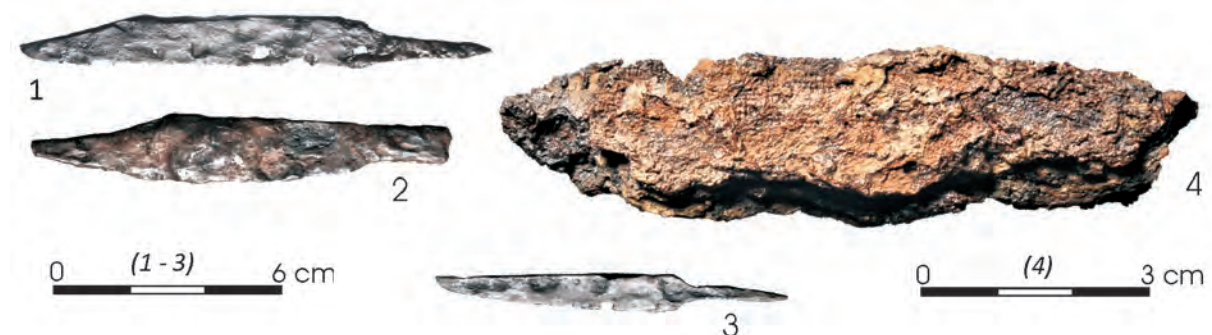
Ryc. 18. Giecz, stan. 4. Zróżnicowanie liczebności grobów z nożami w zależności od płci i wieku w segmentach B i C

Fig. 18. Giecz, site 4. Variation in the number of graves with knives by sex and age in segments B and C

Porównując procentowy udział grobów z nożami w zależności od płci i wieku, zauważyć można, że na tym cmentarzysku znikoma jest liczba grobów dzieci i osobników młodocianych, w których znaleziono przedmioty tej kategorii. Ponadto, mimo iż liczba grobów kobiet z nożami w obu segmentach jest niemal taka sama, to odsetek grobów kobiet z segmentu C jest wyższy niż w segmencie B, a oprócz tego jest też wyższy niż odsetek grobów mężczyzn z tego segmentu.

Noże z grobów dzieci

Noże z grobów dzieci (większość niezachowana w całości) miały długość dochodzącą do dziesięciu centymetrów. Nie stwierdzono, by noże z grobów dzieci wyróżniały się wśród noży z grobów dorosłych.

Ryc. 19. Giecz, stan. 4. Noże z grobów dzieci (fot. M. Józwickowska)

Fig. 19. Giecz, site 4. Knives from children's graves (photo by M. Józwickowska)

W segmencie B nóż, a także trzewik pochewki, znaleziono tylko w jednym grobie dziecka (B9), które zmarło w wieku 3–4 lata, ale ze względu na jego zniszczenia nie ma pewności czy rzeczywiście był w nim złożony. Kilkakrotnie naruszony był grób (B31), w którym pochowano zmarłego w wieku młodzieńczym (17–19 lat), a nóż znajdował się *in situ* z lewej strony przy miednicy.

Na obszarze segmentu C zarejestrowano groby trojga dzieci, w których odsłonięto noże. Jedno z nich (C42) zmarło w klasie wieku *infans* I, a dwa kolejne (C90 i C 111) w klasie *infans* II.

Noże z grobów kobiet

W grobach kobiet złożono małe noże, o długości całkowitej około dziesięć centymetrów. Na płazach dwóch z nich (C48, C74; ryc. 20: 5, 6) zachowały się ślady rowków. Krótkie trzpienie wyodrębnione były obustronnie. Wyjątkowy jest nóż z zachowanym w całości trzpieniem o długości 12,5 cm (ryc. 20: 11). Na trzpieniach większości egzemplarzy zachowały się ślady po drewnianych oprawkach, a na głowniach pozostałości pochewek (ryc. 20: 12, 13). Duże, zdobione okucie o prostokątnym kształcie zarejestrowano wraz z nożem w grobie B99.

W dwunastu grobach kobiet segmentu B zarejestrowano 13 noży. Siedem z nich znajdowało się z lewej strony szkieletu, przy miednicach. Wiek kobiet w chwili śmierci był zróżnicowany; większość zmarła w klasie wieku *maturus*.

W trzech grobach kobiet nóż był jedynym przedmiotem. W przypadku zespołów grobowych oprócz noża nie zanotowano zbyt wielu przedmiotów (moneta, okładzina z poroża, igły/szpilki, grot, okucie), a w sześciu grobach zarejestrowano kabłączki skroniowe.

W segmencie C wyeksplorowano dziesięć grobów kobiet, w których znaleziono 11 noży. W czterech przypadkach znajdował się on z lewej strony (przy miednicy), w czterech po prawej stronie, przy czym jeden z noży leżał przy prawej łopacie, możliwe, że pierwotnie złożono go na klatce piersiowej. Kolejny nóż znaleziono w wypełnisku jamy. Cztery kobiety zmarły w młodym wieku (*juvenis* II, *adultus*), cztery w wieku dojrzałym (*maturus*), dwie kolejne w klasach wieku *maturus*/*senilis* i *senilis*.

Zespoły grobowe zawierały więcej artefaktów, przy czym znaczną ich część stanowiły przedmioty o nieokreślonej funkcji. W przeciwieństwie do zespołów z grobów kobiet z segmentu B, odnotowano w nich, oprócz kabłączków skroniowych, także inne ozdoby: pierścionki, szklane kółko i paciorki. Ponadto w skład zespołów grobowych wchodziły: haftka, przęślik, płytką z ornamentem, skobel, gwóźdź i ułamek prażnicy.

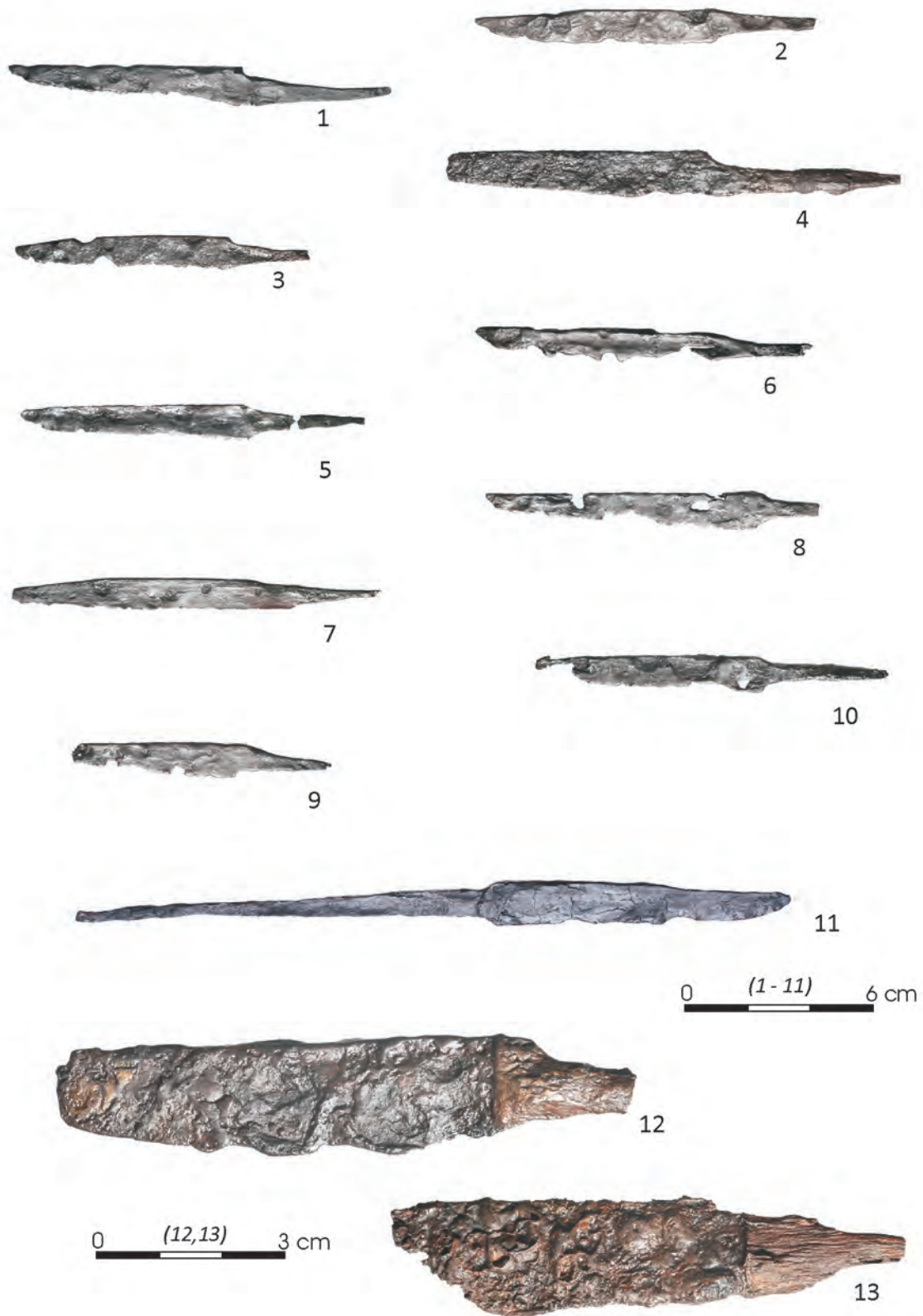
W tej grupie grobów wyróżniają się dwa zespoły grobowe: C66 (*juvenis* II/*adultus*), w którym zarejestrowano cztery monety, nożyce, kabłączki i pierścionek oraz C108 (*maturus*) zawierający wyjątkowe krzesiwo z ażurowym wypełnieniem i kabłączki.

Noże z grobów mężczyzn

Niemal połowa noży w grobach mężczyzn miała długość powyżej dziesięciu centymetrów, a co najmniej trzy miały długość powyżej 20 cm. Kształty głowni były podobne do głowni z grobów kobiet, z tą różnicą, że w dwóch przypadkach noży dłuższych odnotowano wycięcie od strony grzbietu. Wśród form głowni wyróżnia się nóż z grobu B51, którego głownia – z wycięciem od grzbietu, dość znacznie rozszerza się od nasady w kierunku czubka noża (ryc. 21: 10).

Na płazach dwóch egzemplarzy znajdowały się rowki (ryc. 21: 4, 6). Trzpienie wyodrębnione były obustronnie, a w trzech przypadkach zachowały się pozostałości tarczek pomiędzy głownią a trzpieniem (ryc. 21: 1, 2, 5). Na trzpieniach zachowały się też ślady drewnianych opraw. Na nielicznych nożach odnotowano resztki pochewek i/lub metalowych ich elementów (trzewiki i okucia wzmacniające brzegi pochewek).

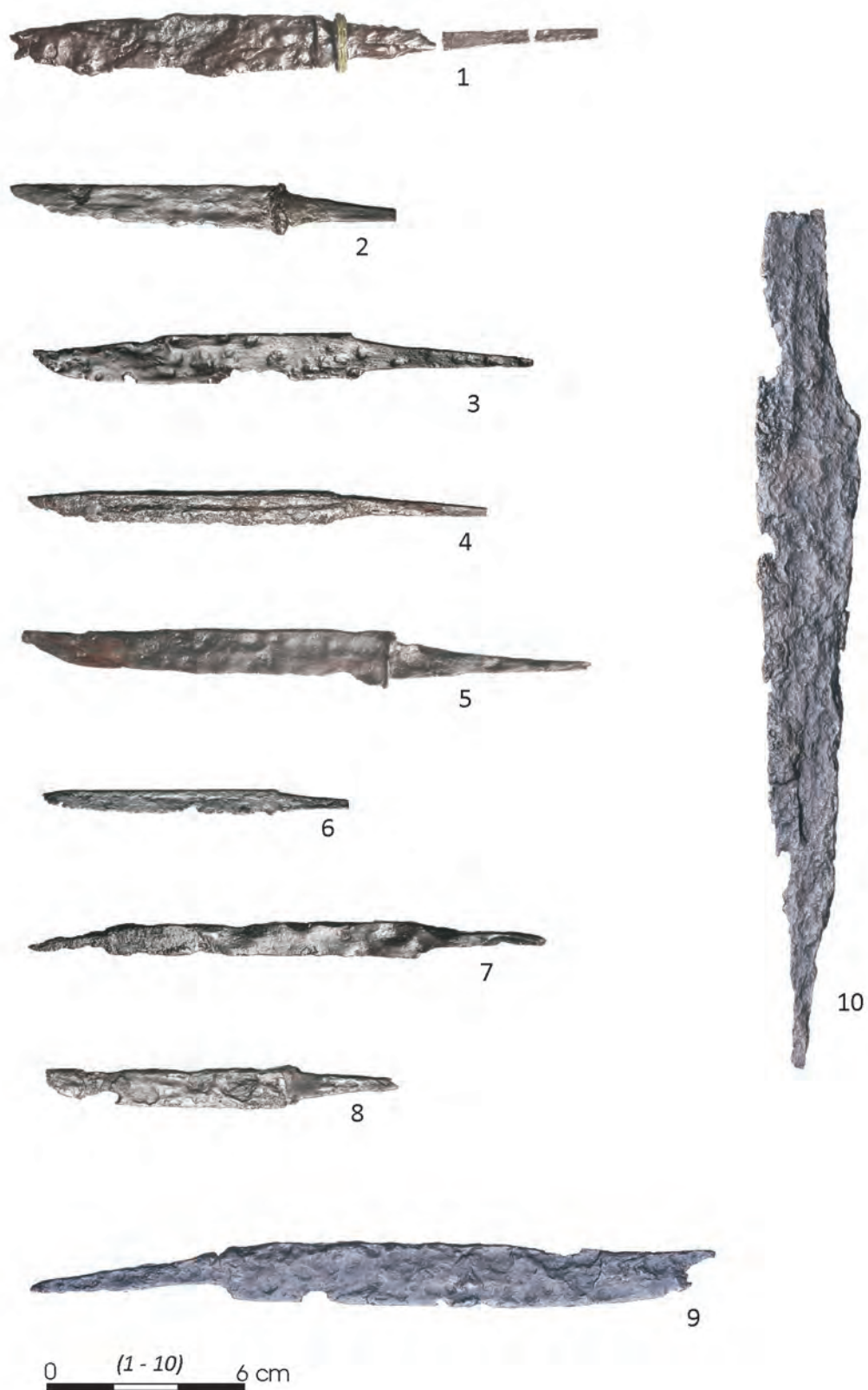
W segmencie B odsłonięto 20 grobów mężczyzn zawierających 22 noże, z tego w sześciu były to pojedyncze znaleziska, a w 14 były elementami zespołów grobowych. W większości przypadków znajdowały się one z lewej strony przy miednicach, a w ośmiu z prawej strony. Większość (10) mężczyzn z tej grupy zmarła w klasie wieku *maturus*.

Ryc. 20. Giecz, stan. 4. Wybrane noże z grobów kobiet: 1 – B131; 2 – B4; 3 – B129; 4 – B107; 5 – C74; 6 – C48; 7 – C61; 8 – C105; 9 – C106; 10 – C108; 11 – C52; 12 – B120; 13 – B106 (fot. M. Jóźwikowska)

Fig. 20. Giecz, site 4. Selected knives from female graves: 1 – B131; 2 – B4; 3 – B129; 4 – B107; 5 – C74; 6 – C48; 7 – C61; 8 – C105; 9 – C106; 10 – C108; 11 – C52; 12 – B120; 13 – B106 (photo by M. Jóźwikowska)

4. Charakterystyka przedmiotów z grobów

Ryc. 21. Giecz, stan. 4. Wybrane noże z grobów mężczyzn: 1 – B7; 2 – B110; 3 – B140; 4 – B143; 5 – C50; 6 – C89; 7 – C14; 8 – C24; 9 – B73; 10 – B51 (fot. M. Józwickowska)

Fig. 21. Giecz, site 4. Selected knives from male graves: 1 – B7; 2 – B110; 3 – B140; 4 – B143; 5 – C50; 6 – C89; 7 – C14; 8 – C24; 9 – B73; 10 – B51 (photo by M. Józwickowska)

Zespoły grobowe zawierały liczny i zróżnicowany asortyment przedmiotów. W czterech odnotowano monety, także w czterech krzesiwa. Z zespołów tych pochodzą też nieliczne ozdoby: kabłączek skroniowy, łańcuszek i pojedyncze paciorki. Zarejestrowano w nich drobne narzędzia i przedmioty użytkowe: hetkę, osełki z fyllitu, kościany kolec, haczyk do wędki, szpilę pierścieniową, igły/szpilki oraz przedmioty o nieokreślonej funkcji.

W ośmiu grobach męskich segmentu C znajdowało się dziewięć noży. W jednym grobie nóż był jedynym przedmiotem, a w pozostałych był elementem zespołów. W pięciu przypadkach znajdowały się w wypełniskach jam grobowych, a w trzech znaleziono je z prawej strony szkieletu. Pięciu mężczyzn zmarło w klasie wieku *maturus*.

Trzy noże znaleziono wśród rozwleczonych kości szkieletu B143 (dorosły), jeden z nich znajdował się przy palczkach lewej ręki. Nie ma pewności czy pozostałe egzemplarze także złożono w tym grobie.

Zespoły z grobów męskich z nożami zawierały przedmioty użytkowe i drobne narzędzia: gwoździe, ułamki grzebienia, osełkę z fyllitu, skobel oraz przedmioty o nieokreślonej funkcji. W tych grobach zarejestrowano także przęślik gliniany, pierścionek typu III i szklane kółko. Ponadto w trzech z nich znajdowały się krzesiwa.

Dla wszystkich zespołów grobowych zawierających noże charakterystyczne jest to, że w ich składzie znajdują się przedmioty powtarzające się też w innych zespołach. W dziesięciu zespołach wystąpiły kabłączki skroniowe i krzesiwa. W sześciu zarejestrowano monety i pierścionki.

Mniej było zespołów, w których powtarzały się igły/szpilki, osełki z fyllitu czy haczyki do wędek.

W składzie zespołów, w których znajdowały się noże odnotowano też przedmioty, które w grobach znajdowano sporadycznie, np. szpila pierścieniowa, nożyce, bransolety i grot strzały.

Krzesiwa

Na omawianym cmentarzysku znaleziono dziesięć egzemplarzy krzesiw ogniwkowych – w czterech grobach w segmencie B i w sześciu w segmencie C (tab. 17).

Tabela 17. Giecz, stan. 4. Zestawienie krzesiw z grobów

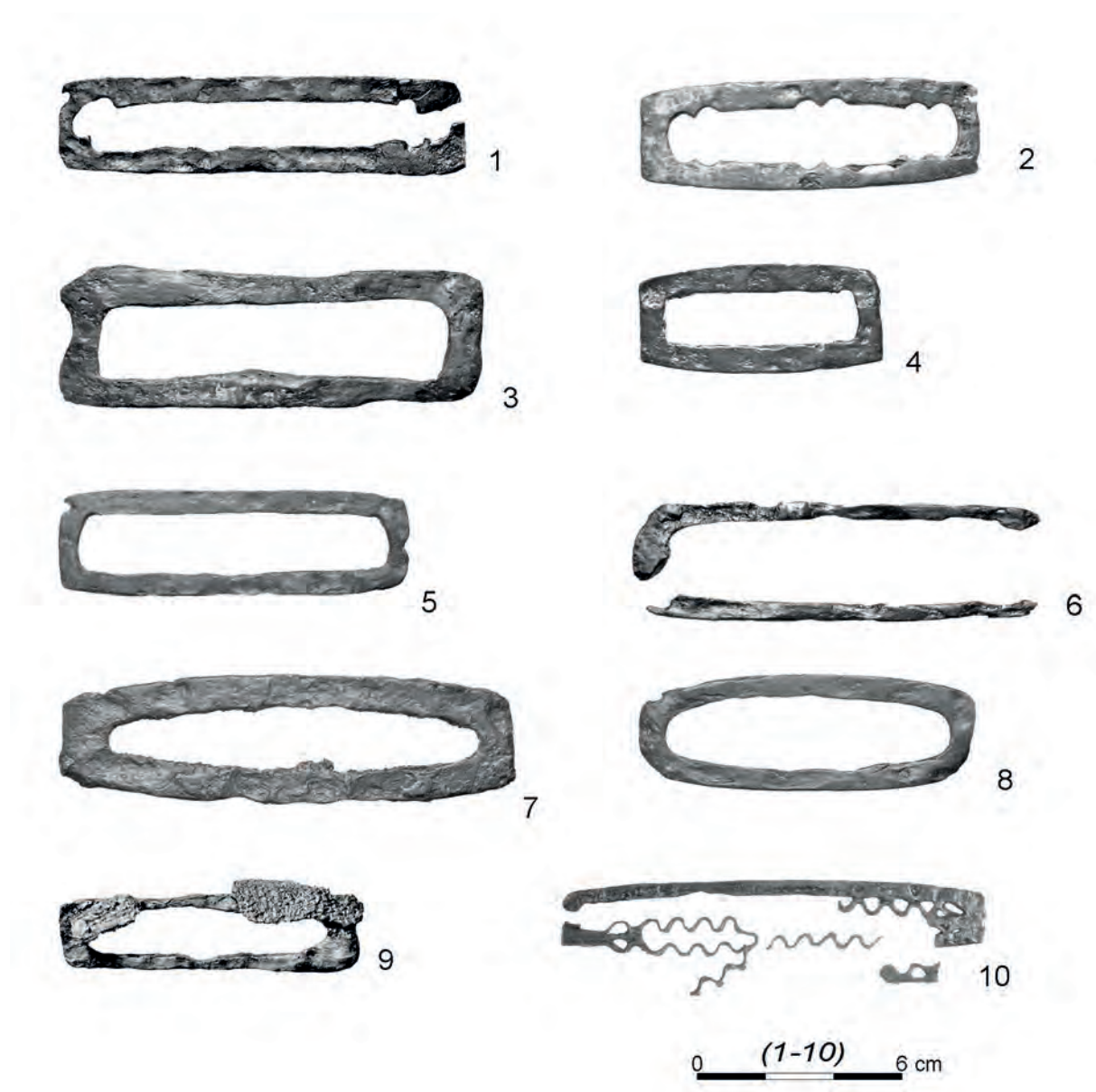
Table 17. Giecz, site 4. Flints

Nr inw.	Krzesiwo			miejsce znalezienia	Grób				
	wymiary [cm]				nr kat.	płeć	wiek	klasa wieku	orientacja
	dt.	szer.	wymiary ramki						
39/04	11,8	2,8	0,7 × 0,5	lewa s., przy miednicy	B98	M	40–44 l.	<i>maturus</i>	WNW
127/03	10,0	2,1–3,2	0,9 × 0,5	prawa s., przy miednicy	B108	M	50–60 l.	<i>senilis</i>	W
128/03	10,2	3,1	0,7 × 0,5	lewa s., przy miednicy	B110	M	40–50 l.	<i>maturus</i>	W
230/03	+12,0	2,8	0,6 × 0,4	prawa s., przy miednicy	B116	M	30–40 l.	<i>adultus/ /maturus</i>	W
327/05	9,8	3,5	0,7 × 0,4	prawa s., przy miednicy	C24	M	30–40 l.	<i>adultus/ /maturus</i>	WNW
138/06	10,0	3,7	0,9 × 0,5	prawa s., przy miednicy	C42	no	5–6 l.	<i>infans I</i>	W
175/06	7,0	3,2	0,8 × 0,6	lewa s., przy miednicy	C50	M	35–45 l.	<i>maturus</i>	W
447/08	12,5	4,0	0,9 × 0,6	lewa s. przy miednicy	C88	M	35–45 l.	<i>maturus</i>	WbN
450/08	8,6	2,2	0,5 × 0,3	pośród żebrowania	C90	no	8–10 l.	<i>infans II</i>	W
(567, 568, 569/08)	12,2	2,4	0,5 × 0,3	lewa s., przy miednicy	C108	K	35–45 l.	<i>maturus</i>	W

Krzesiwa wykonano z żelaza techniką kucia. Mają formę ramek o kształcie zbliżonym do prostokąta, ukształtowanych z prętów o prostokątnym przekroju poprzecznym. Dłuższe boki są proste lub nieco łukowate. W kilku przypadkach pręt formujący boki krótsze jest szerszy (bardziej rozkle-

pany) niż boków dłuższych. Dwa krzesiwa mają łukowate dłuższe ścianki, i tym samym ich wnętrza przybierają kształt zbliżony do owalnego (ryc. 22: 7, 8) Krzesiwa niekiedy zdobione były półkolistymi wycięciami w bocznych ściankach od wewnątrz (ryc. 22: 1, 2). Ozdobną rolę spełniały także faliste taśmy, umieszczone wewnątrz ramki krzesiwa (ryc. 22: 10). Niemal wszystkie zachowały się w dobrym stanie. Na jednym z krzesiw zachowały się resztki organicznej pochewki wraz odciskiem tkaniny (ryc. 22: 9).

Ryc. 22. Giecz, stan. 4. Krzesiwa: 1 – B98; 2 – C42; 3 – C88; 4 – C50; 5 – B110; 6 – B116; 7 – B108; 8 – C24; 9 – C90; 10 – C108 (fot. M. Józwickowska)

Fig. 22. Giecz, site 4. Flints: 1 – B98; 2 – C42; 3 – C88; 4 – C50; 5 – B110; 6 – B116; 7 – B108; 8 – C24; 9 – C90; 10 – C108 (photo by M. Józwickowska)

W grobach segmentu B znajdowały się cztery krzesiwa, o kształcie zbliżonym do prostokąta, długości od 10,0 do 12,0 cm. Krzesiwa te różni ukształtowanie wewnętrznych części: w jednym przypadku ma ono kształt wydłużonego owalu, a w drugim – zdobienie w postaci łukowatych wycięć przy krótszych bokach.

Bardziej zróżnicowane są krzesiwa ogniwkowe z segmentu C. Cztery z nich mają kształt zbliżony do prostokąta o długość od 7,0 do 12,5 cm, jedno do owalu. Ramka kolejnego krzesiwa jest zdobiona półkolistymi wycięciami od wewnątrz, uformowanymi przy końcach i pośrodku długości dłuższych boków.

W tym zbiorze wyróżnia się smukłe krzesiwo, od wewnątrz, wzdłuż dłuższych boków, ozdobione dwoma falistymi taśmami (ryc. 22: 10). Wykonano je bardzo starannie z dość wąskiej sztabki.

Wszystkie krzesiwa znalezione w segmencie B znajdowały się w grobach mężczyzn. Natomiast te z segmentu C zarejestrowano w grobach dwojga dzieci, kobiety i trzech mężczyzn.

Niemal wszystkie leżały przy kościach miedniczych z prawej lub lewej strony. Jedno odkryto w grobie, który prawdopodobnie był ponownie otwierany, w związku z czym kości i złożone w nim przedmioty uległy przemieszczeniu.

Krzesiwo z pojedynczą falistą taśmą odkryto w grobie na sąsiednim cmentarzysku Gz10 (Miściak, Agnew 2021).

Okucia

W grobach obu segmentów znaleziono wiele przedmiotów, które określono jako okucia. Przedmioty tej kategorii mają różne formy, nie zachowały się w całości, a przez to nie można poprawnie określić ich funkcji. Nie sposób bowiem stwierdzić czy były elementem ozdobnym, czy miały znaczenie konstrukcyjne.

W niniejszym opracowaniu do tej kategorii zaliczono artefakty, na których zachowały się takie elementy (otwory, trzpienie), które umożliwiały przymocowanie ich do innego przedmiotu. Większość okuć to cienkie blaszki z jednym lub kilkoma otworami. Żadna z nich nie zachowała się w całości.

- Jedno z okuć ma rozbudowaną formę. Wykonano je z żelaznej sztabki, która w przekroju poprzecznym ma kształt kwadratu (ryc. 23: 1). Zachowana długość całkowita wynosi 7,4 cm, a wymiary sztabki 5 × 5 cm. Jej większa część została rozklepana, a pierwszy odcinek tej części ma kształt trapezu z nitem umieszczonym asymetrycznie, drugi odcinek (który powstał w wyniku częściowego przecięcia blachy) został nieco podniesiony, częściowo skręcony oraz ukształtowany wachlarzowato. Okucie znajdowało się w grobie B17, w którym pogrzebano kobietę w wieku 30–34 lata (*adultus*). Nie odnotowano informacji na temat miejsca znalezienia okucia. Oprócz okucia w grobie znaleziono kabłączek skroniowy.
- Kolejne okucie to czworoboczna blaszka o zachowanych dwóch pierwotnych krawędziach długości/szerokości +2,2 cm. Przy jednej ze złamanych krawędzi przetrwała pozostałość trzpienia/gwoździka. Przedmiot znaleziono wewnątrz czaszki, w grobie B58, w którym pochowano kobietę w wieku 45–55 lat.
- Z grobu C6 pochodzi okucie wykonane z cienkiej żelaznej blaszki o wymiarach +3,4 × + 3,2 cm. Zachowały się dwie pierwotne krawędzie, łączące się pod kątem prostym. W narożniku, tuż przy jednej z krawędzi, znajduje się kolista otworek. W grobie tym pochowano kobietę, która zmarła w wieku 20–30 lat. Okucie znaleziono w obrębie wkopu grobowego. Oprócz niego w jamie grobowej odsłonięto przęślik gliniany, gwoździe i pięć przedmiotów o nieoznaczonej funkcji.
- Kolejne okucie, o długości 6,2 cm i szerokości 2,3 cm, wykonane z cienkiej taśmy żelaznej zarejestrowano w grobie C35. Na jego dłuższej osi, w równych od siebie odstępach, umieszczono trzy otworki. Powierzchnia taśmy nie była zdobiona. W grobie C35 pochowano kobietę zmarłą w wieku 40–48 lat (*maturus*). Okucie będące jedynym przedmiotem w tym grobie, znajdowało się w wypełnisku jamy grobowej.
- Okucie z grobu C112 wykonano z żelaznej taśmy o szerokości 2,3 cm; zachowana długość wynosi +3,5 cm. Narożniki krótszej krawędzi ścięto, a pomiędzy nimi umieszczono kolisty otwór. Powierzchnia nie była zdobiona. W grobie pogrzebano młodego osobnika w wieku 17–20 lat (*juvenis* II). Okucie znaleziono w obrębie wkopu grobowego. Poza okuciem znaleziono popierścioneł typu III, okucie pochewki do noża i dwa przedmioty o nieokreślonej funkcji.

Gwoździe

W zbiorze przedmiotów z grobów znajduje się 13 gwoździ – ich zestawienie zawiera tabela 18. Do tej kategorii zaklasyfikowano tylko te przedmioty¹², na których zachowały się łebki lub choćby niewielkie ślady (np. zniekształcenia po uderzeniach młotka) pozostałe po ich wbijaniu.

Tabela 18. Giecz, stan. 4. Zestawienie gwoździ z grobów

Table 18. Giecz, site 4. Nails

Nr inw.	Gwóźdź			miejsce znalezienia	Grób				
	wymiary [cm]				nr kat.	płeć	wiek	klasa wieku	orientacja
	dł.	przek.	łebek						
214/02	8,0	0,3	0,7	w jamie grobowej	B83	M	35–45 l.	<i>maturus</i>	W
215/02v	4,0	0,6 × 0,5	10,6 × 0,6	w jamie grobowej	B88	no	7,5–10 l.	<i>infans II</i>	WSW
184/03	2,0	0,2 × 0,2	0,8	w jamie grobowej	B123	M	17–23 l.	<i>juvenis II/adultus</i>	WSW
166/07	3,2	0,5 × 0,3	10,4 × 0,5	w jamie grobowej	C6	K	20–30 l.	<i>adultus</i>	NWbW
270/05	+2,7	0,9 × 0,7	+10,6 × 10,1	w jamie grobowej	C12	M	40–46 l.	<i>maturus</i>	WbN
271/05	+1,8	0,3 × 0,3	1,0 × 10,0	w jamie grobowej					
283/05	+2,3	0,4 × 0,4	0,9 × 0,9	w jamie grobowej					
318/05	+3,0	0,5 × 0,5	1,0 × 0,9	w jamie grobowej	C21	no	11,5– –13,5 r.	<i>juvenis I</i>	WbN
155/06	+2,8	0,3 × 0,3	0,8 × 0,7	w jamie grobowej	C44	M (?)	17–20 l.	<i>juvenis II</i>	W
187/06	2,1	0,3 × 0,2	0,5 × 0,3	lewa s., przy kości udowej	C51	no	5–6 l.	<i>infans I</i>	W
636/08	3,2	0,3 × 0,2	0,9 × 0,4	lewa s., przy kości ramiennej	C87	M	24–34 l.	<i>adultus</i>	W
667/08	+3,2	0,4 × 0,4	0,8 × 0,9	prawa s., przy czaszce	C103	M	40–50 l.	<i>maturus</i>	W
598/08	+3,5	0,4 × 0,6	0,7 × 1,4	w jamie grobowej	C106	K	35–45 l.	<i>maturus</i>	WNW

Większość gwoździ ma krótkie i czworokątne w przekroju poprzecznym trzony oraz zniszczone łebki o różnym kształcie. Przeważnie łebki są płaskie i kątowo wyodrębnione od trzpienia.

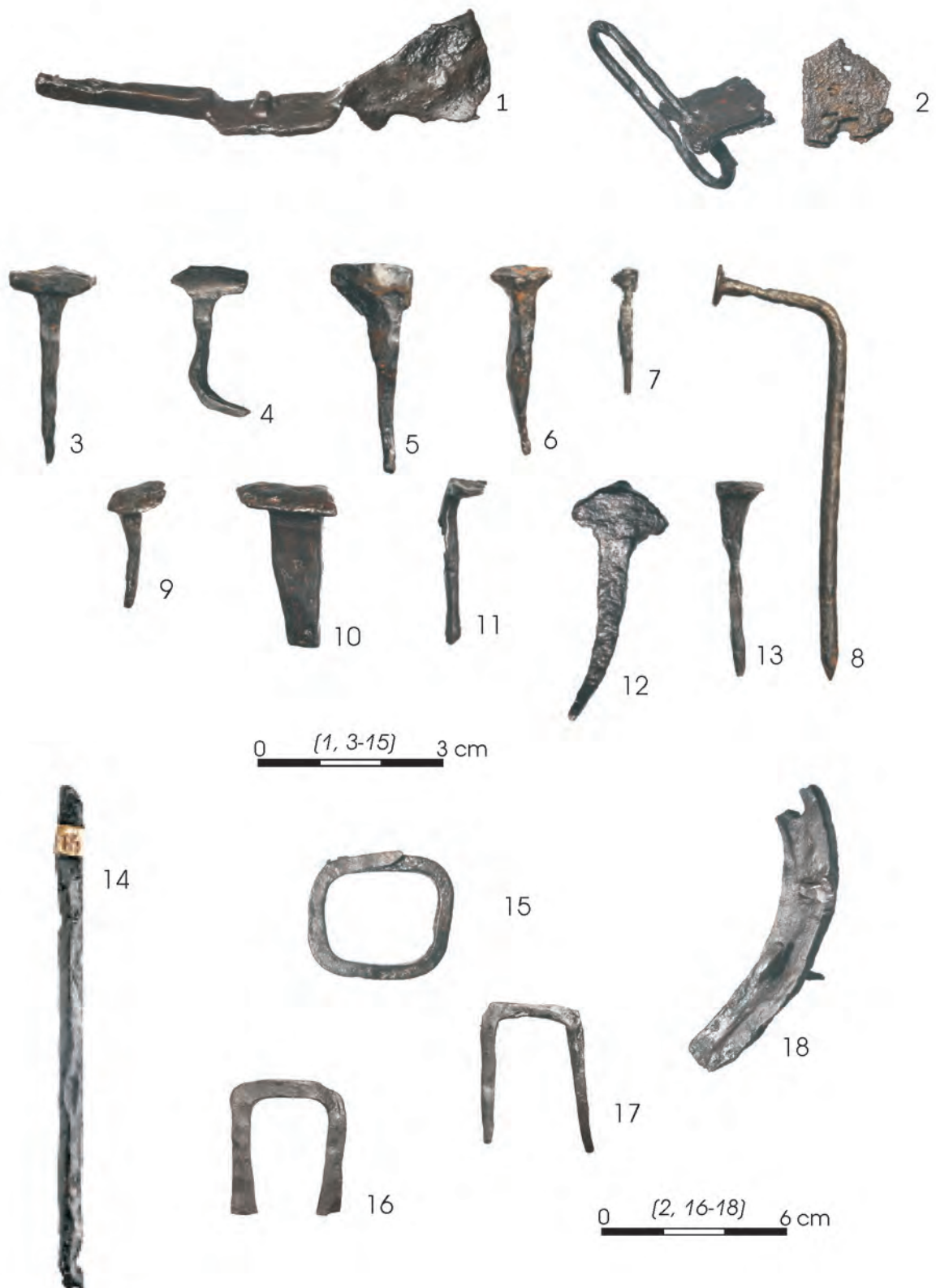
Ze względu na kształt łebka w zbiorze gwoździ wyróżniono dwa gwoździe o łebku podłużnym, wąskim, którego oś dłuższa jest prostopadła do dłuższej osi trzonu (ryc. 23: 3, 10). Trzony tych gwoździ mają długość 3,2 cm. Takie same formy mają gwoździe – podkowiaki (Kaźmierczyk 1978: 148–149, ryc. 44), które tkwią w podkowie z grobu C113. Jeden z nich znaleziono na stropie jamy grobu C6, w którym pochowano kobietę (*adultus*). Zespół grobowy obejmował ponadto przęślik gli-niany, okucie i pięć przedmiotów o nieokreślonej funkcji. Drugi podkowiak (ryc. 23: 4) znaleziono w grobie C87 (M, *maturus*). Leżał w odległości około 11 cm od główki lewej kości ramiennej, natomiast z prawej strony czaszki odsłonięto skorupki jajka.

Wąski, płaski ale wysoki – w przeciwieństwie do opisanych wyżej – łebek ma kolejny egzemplarz gwoździa (ryc. 23: 4). Jego główka jest łukowato wyodrębniona od trzpienia. Ten przedmiot znaleziono we wkopie grobu C106 (K, *maturus*).

Kolisty i płaski kształt łepka mają trzy inne gwoździe. Jeden z nich, z grobu B83 (M, *maturus*), ma też kolisty w przekroju trzon (ryc. 23: 8). Uznano, że jest to gwóźdź współczesny¹³. Nie odnotowano szczegółowych informacji o miejscu jego znalezienia. Był to jedyny przedmiot wyeksplorowany z tego grobu.

¹² Liczba przedmiotów zainwentaryzowanych jako gwoździe jest większa, ale po ich konserwacji nie stwierdzono obecności łebków lub śladów po wbijaniu.

¹³ Obecność tego gwoździa w zbiorze przedmiotów z grobów jest konsekwencją włączenia do tego zbioru wszystkich zainwentaryzowanych znalezisk. Pokazuje też, że niektóre inne przedmioty z grobów nie pochodzą z wczesnego średniowiecza.

Ryc. 23. Giecz, stan. 4. Przedmioty z żelaza: 1 – B141; 2 – C12; 3 – C6; 4 – C87; 5 – C106; 6 – C21; 7 – C51, 8 – B83; 9–10 – C12; 11 – C44; 12 – B88; 13 – C103; 14 – C83; 15 – B141; 16 – C34; 17 – C14; 18 – C113 (fot. M. Jóźwikowska)

Fig. 23. Giecz, site 4. Iron artefacts: 1 – B141; 2 – C12; 3 – C6; 4 – C87; 5 – C106; 6 – C21; 7 – C51, 8 – B83; 9–10 – C12; 11 – C44; 12 – B88; 13 – C103; 14 – C83; 15 – B141; 16 – C34; 17 – C14; 18 – C113 (photo by M. Jóźwikowska)

Kolejny gwóźdź z płaskim łebkiem znajdował się w grobie B123 (M (?), *juvenis/adultus*). Nie odnotowano informacji na temat miejsca jego znalezienia. Oprócz niego w grobie odsłonięto kabłączek skroniowy.

Następny gwóźdź z tej grupy (ryc. 23: 6) znaleziono „w otoczeniu” grobu C21 (*juvenis* I). Był to jedyny artefakt z tego miejsca.

Płaskie, niezbyt foremne, kątowo wyodrębnione łepki o kształcie obecnie zbliżonym do czworoboków mają trzy gwoździe z otoczenia grobu C12 (M, *maturus*). Wyróżnia się wśród nich okaz z masywnym szerokim trzpieniem (ryc. 23: 10). W tym zespole grobowym zarejestrowano ponadto nóż i przedmiot nieokreślony.

Kolejny gwóźdź – z grobu C103 (M, *maturus*) – ma czworoboczny, łukowato wyodrębniony łebek (ryc. 23: 13). Znaleziono go przy czaszce, a oprócz niego także pierścionek typu I oraz cztery przedmioty o nieokreślonej funkcji.

Do zbioru gwoździ włączono też egzemplarz, którego główka ma kształt trójkąta (ryc. 23: 12). Znaleziono go wraz z ułamkiem dłuta w nieokreślonym bliżej miejscu w grobie B88 (*infans* II).

Główki dwóch kolejnych gwoździ są zniszczone, dlatego trudno określić ich pierwotny kształt. Egzemplarz z grobu C44 (M (?), *juvenis*) znaleziono z prawej strony przy czaszce (ryc. 23: 11). W bliżej nieopisanym miejscu przy tym szkielecie znajdował się także nieokreślony przedmiot.

Gwóźdź z grobu C51 znaleziono podczas przesiewania (ryc. 23: 7). Oprócz niego w grobie zarejestrowano pierścionek typu II i przedmiot nieokreślony.

Skoble

W grobach z segmentu C zarejestrowano trzy skoble. Jeden egzemplarz znaleziono w grobie C14, w którym pogrzebano prawdopodobnie mężczyznę zmarłego w wieku 35–40 lat (*maturus*). Nie podano szczegółowej informacji na temat jego lokalizacji w grobie. Przedmiot zachował się w całości (ryc. 23: 17). Został wykonany z żelaznej sztabki metodą kucia. Ma formę otwartej z jednej strony ramki, o długości 4,9 cm i szerokości 3,5 cm, której oba końce rozklepano. Ten zabieg umożliwiał łatwiejsze wbicie skobla w drewno. Zespół grobowy składał się ponadto z noża, kółka żelaznego i przedmiotu o nieokreślonej funkcji, również wykonanego z żelaza.

W grobie C34, w którym pochowano mężczyznę zmarłego w wieku 30–40 lat (*adultus/maturus*), skobel (ryc. 23: 16) był jedynym przedmiotem odsłoniętym z prawej strony szkieletu, bliżej kości podudzia. Wykonano go z żelaznej sztabki metodą kucia. Przedmiot zachował się w całości. Ma formę otwartej z jednej strony ramki, o długości 4,3 i szerokości 3,7 cm, której oba końce sklepano. Nieco sklepane/ścienione są także oba narożniki skobla.

Kolejny skobel (?), zachowany we fragmencie, wykonano z cienkiej prostokątnej sztabki. Ma formę niezamkniętej ramki wykonanej ze sztabki o wymiarach 0,2 × 0,4 cm, o długości powyżej 3,4 cm i szerokości 2,5 cm. Przedmiot znajdował się w grobie (C74), w którym pogrzebano kobietę w wieku 40–50 lat (*maturus*). Brak informacji o miejscu jego znalezienia. Oprócz skobla w zespole grobowym zarejestrowano pierścionek typu I, dwa paciorki szklane i jeden z karneolu, nóż, ułamki prążnicy oraz cztery przedmioty o nierozpoznanej funkcji, z których trzy wykonane były z żelaza, a jeden ze stopu miedzi. Grób zorientowany był w stronę W.

Podkowa

W zbiorze przedmiotów znalezionych w grobach segmentu C znajduje się zachowana we fragmencie podkowa, wykonana z żelaza metodą kucia (ryc. 23: 18). Ma ona formę płaskiej ramy bez zaczepów, lekko zwężającej się ku końcowi, z opływową linią brzegową. Na dolnej powierzchni – pośrodku szerokości ramy – znajduje się płytki rowek; brak wyraźnych gniazd na podkowiaki. Długość ramy wynosi 9,7 cm, szerokość 1,8 cm i grubość 0,7 cm. Otwory na podkowiaki mają kształt prostokątny i zwężają się ku stronie przykopytnej. Tkwią w nich dwa podkowiaki: jeden o główce półkolistej, drugi zaś lekko łukowatej.

Podkowę znaleziono w grobie C113, w którym pogrzebano mężczyznę w wieku 50–60 lat (*senilis*). Zlokalizowano ją w wypełnisku jamy grobowej wraz z dwoma przedmiotami o nieokreślonej funkcji wykonanymi z żelaza.

Przedmioty o nierozpoznanej funkcji

W trakcie badań wydobyto łącznie 102 przedmioty wykonane z żelaza, których stan zachowania nie pozwala na określenie ich pierwotnej funkcji. W tej grupie wyróżniają się te, które zachowały się niemal w całości, a mimo to, trudno określić ich pierwotne przeznaczenie.

- Jeden z takich przedmiotów (ryc. 23: 2) złożony jest ze skuwki o kształcie prostokąta o długości +3,1 cm, szerokość 3,2 cm oraz połączonego z nią owalnego ogniwa o długości 6,8 cm, szerokości 2,3 cm, średnicy drutu 0,4 cm. Skuwka wykonana jest ze złożonej na pół blaszki. W miejscu zgięcia, wewnątrz, umieszczono pręt wzmacniający krawędź, i w tej części pod krawędzią wykonano otwór. Dolne krawędzie blaszki spinają dwa nity. Między blaszkami skuwki zachowała się zmineralizowana część paska.

Ten przedmiot znaleziono w grobie C12, w którym pogrzebano mężczyznę zmarłego w wieku 40–46 lat. Zespół grobowy zawierał ponadto nóż, trzy gwoździe oraz jeszcze jeden przedmiot o nieokreślonej funkcji.

- Kolejny przedmiot ma formę ramki o wymiarach 2,1 × 2,4 cm, wykonanej z cienkiej taśmy (szer. 0,3 i gr. 0,2 cm), którą wygięto na kształt czworoboku o łukowatych narożnikach (ryc. 23: 15). Końce taśmy zachodzą na siebie, a na żadnym boku nie widać śladów mocowania kolca, co wskazuje, że nie była to sprzączka do pasa.

Przedmiot odkryto w grobie B141, w którym pogrzebano mężczyznę zmarłego w wieku 50–55 lat. W tym grobie znajdowały się dwa inne przedmioty o nieokreślonej funkcji.

- Wśród przedmiotów o nieokreślonej funkcji zwraca uwagę dość długa (+8,2 cm) sztabka o ścienionym końcu (ryc. 23: 14). W jej górnej części umieszczono metalową (miedzianą) aplikację w formie kwadratowej blaszki (0,6 × 0,5 cm). Znaleziono ją w grobie C83, w którym pochowano kobietę zmarłą w wieku 25–30 lat. Sztabkę odkryto z lewej strony szkieletu, przy kościach stopy. Zespół grobowy zawierał także dwa kabłączki skroniowe.

Pozostałe przedmioty o nieokreślonej funkcji mają formę prętów, sztabek, blaszek, a wiele z nich to różnej wielkości grudki skorodowanego żelaza.

W grupie prętów i sztabek przeważają formy o czworobocznych przekrojach poprzecznych na całej długości, a kilka z nich ma ścieniony jeden z końców. Sztabki o ścienionych końcach, licznie znajdowane podczas wykopalisk, tzw. sztabki gwoździowate, uznawane są za formy przeznaczone do dalszej przeróbki (Kaźmierczyk 1970: 100–102). Do sztabek gwoździowatych podobne są też szydła.

Niektóre pręty i sztabki mają haczykowato zagięty jeden z końców, a inne wygięte na kształt zbliżony do liter C i U.

Drugą grupę tworzą niewielkie blaszki z niezachowanymi krawędziami pierwotnymi.

Jednak zdecydowana większość przedmiotów o nieokreślonej funkcji to niewielkie ułamki, wśród których mogą znajdować się też zniszczone przedmioty nowożytnie, a nawet współczesne. Większość z nich znaleziona została w obrębie wkopów grobowych.

4.1.4. Kość i poroże

Z kości i poroża wykonano 27 różnych przedmiotów¹⁴. Ich wykaz zawiera tabela 19. Niektóre z nich (grzebień, okładziny, oprawki) powstały w wyspecjalizowanych warsztatach rzemieślniczych. Pozostałe (np. igły, kolce) wykonano zapewne w ramach przydomowej wytwórczości, która nie wy-

¹⁴ Przedmioty z kości i poroża nie były poddane badaniom specjalistycznym.

magala specjalnych narzędzi ani szczególnych umiejętności. Z tych surowców powstały ozdobne elementy narzędzi (okładziny i oprawki), a także przedmioty użytkowe (grzebienie i instrument muzyczny) oraz narzędzia: kolce i igły.

Tabela 19. Giecz, stan. 4. Zestawienie przedmiotów wykonanych z kości i poroża

Table 19. Giecz, site 4. Artefacts made of bone and antlers

Surowiec	Wyroby	Segment			Razem
		A	B	C	
Poroże	grzebień	0	1	4	5
	okładzina	0	3	1	4
	oprawka	0	1	1	2
	kolec	0	1	1	2
Kość	instrument muzyczny	0	1	0	1
	hetka	0	1	1	2
	igła	0	0	3	3
	kolec	0	3	1	4
	nieokreślone	0	1	3	4
Razem		0	12	15	27

Grzebienie

Grzebień z poroża znaleziony w grobie B143 zachował się niemal w całości, jednak nie jest możliwe połączenie wszystkich jego części (ryc 24: 1). Grzebień ten jest jednostronny, trójwarstwowy, z długą okładziną o łukowatym (?) grzbiecie, prostej podstawie i prosto ściętych bokach. W przekroju pionowym okładzina ma kształt pięcioboku. Płytki zębate z okładzinami połączono prawdopodobnie ośmioma żelaznymi nitami. Całkowita długość grzebienia wynosiła 20–21 cm. Kształt okładzin podkreślają żłobki rozmieszczone wzdłuż krawędzi, dwa równoległe żłobki wzdłuż dłuższej osi oraz wykonane po obu ich stronach grupy ukośnych nacięć. Na podstawie tych cech grzebień zaliczyć można do grzebieni grupy IB, typu VII odmiany 2 (Cnotliwy 1973: 92–103), jednak z zaznaczeniem, że przekrój pionowy jego okładzin jest pięcioboczny. Jego forma i niektóre cechy ornamentyki (kształt przekroju pionowego okładzin, poziome żłobki na krawędziach i środku okładziny, ukośne grupy żłobków) nawiązują także do grzebieni grupy IB typu III, które znaleziono w Janowie Pomorskim (Cnotliwy 2013: 55–62).

Grzebień znajdował się przy przemieszczonych kościach miednicy osobnika dorosłego. Można przypuszczać, że pierwotnie złożono go przy pasie zmarłego. Był elementem licznego zespołu grobowego, w skład którego wchodziły ponadto: kabłączek skroniowy typu III odmiany B, kaptorga prostokątna, kolie z paciorków z kryształu górskiego i karneolu, pierścionek typu V, dwie bransolety, trzy noże, oprawka z poroża, kościany kolec i przedmiot nieokreślony.

W czterech grobach (C22, C71, C92, C98; ryc. 34: 2–5) odkryto niewielkie ułamki połamanych grzebieni; co nie pozwala na zrekonstruowanie ich form. Ponadto (biorąc pod uwagę ich lokalizację i stan zachowania) nie mamy pewności, czy faktycznie złożono je w grobach.

Wspomniane ułamki grzebieni były elementami czterech zespołów grobowych złożonych z nielicznych przedmiotów. W jednym z nich oprócz grzebienia zarejestrowano skorupki jajka i przedmiot nieokreślony, w pozostałych towarzyszyły im pojedyncze przedmioty: nóż, kolec sprzączki do pasa i przedmiot nieokreślony.

Wymienione zespoły zarejestrowano w grobie dziecka, które zmarło w wieku 3–4 lat, w dwóch grobach kobiet (zmarły w wieku 23–30 i 45–55 lat) i w grobie mężczyzny (pochowany w wieku 25–30 lat). Każdy z tych grobów zorientowany był w inną stronę.

Okładziny

Zbiór przedmiotów z grobów zawiera cztery okładziny wykonane z poroża: trzy zarejestrowano w segmencie B i jedną w segmencie C (tab. 20).

Ryc. 24. Wybrane przedmioty z kości i poroża: 1, 9 – B143; 2 – C92; 3 – C22; 4 – C98; 5 – C71; 6 – B63; 7 – B36; 8 – B131; 10 – C16; 11 – B23 (fot. M. Józwickowska)

Fig. 24. Selected bone and antler artefacts: 1, 9 – B143; 2 – C92; 3 – C22; 4 – C98; 5 – C71; 6 – B63; 7 – B36; 8 – B131; 10 – C16; 11 – B23 (photo by M. Józwickowska)

Tabela 20. Giecz, stan. 4. Zestawienie okładzin z grobów

Table 20. Giecz, site 4. Linings

Nr inw.	Okładzina			miejsce znalezienia	Grób				
	wymiary [cm]				nr kat.	płeć	wiek	klasa wieku	orientacja
	dł.	szer.	grub.						
166/99	+7,5	2,0	0,2	prawa s., przy miednicy	B36	M	28–34 l.	<i>adultus</i>	W
235/01	8,5	1,7	0,3	w jamie grobowej	B63	no	5,5–6 l.	<i>infans II</i>	no
244/03	+6,3	1,8	0,2	w jamie grobowej	B131	K	35–49 l.	<i>maturus</i>	WNW
143/04	4,8	1,3–1,7	0,2	w jamie grobowej	C11	M	16–20 l.	<i>juvenis II</i>	W

Prawdopodobnie wszystkie egzemplarze wykonano z poroża jeleniowatych. Okładziny znalezione w segmencie B mają formę płaskich płytek o równoległych dłuższych krawędziach. Krótkie krawędzie były proste lub ukośne. Ich powierzchnie górne są dekorowane rytymi liniami i koncentrycznymi kółeczkami. Charakterystyczną cechą okładzin jest podział płaszczyzny na kilka pól, w obrębie których umieszczono koncentryczne kółka w różnych konfiguracjach (ryc. 24: 6–8).

Dwie z nich znaleziono w grobach wraz z nożami. Mimo iż żadna nie znajdowała się bezpośrednio przy nożu można przypuszczać, że pierwotnie były przymocowane do ich trzpieni. Niemal takie same okładziny zachowały się przy nożach w grobach na cmentarzysku w Sowinkach (Krzyszowski 1995, ryc. 6).

Kolejną okładzinę odkryto w zniszczonym grobie (C11), jednak nie było w nim noża. Ma formę płytki o kształcie zbliżonym do trapezu. Jej górną powierzchnię pokrywa zdobienie. Także i w tym przypadku podzielono ją na trzy mniejsze pola. Wspomnianym grobie znajdował się także ułamek przedmiotu żelaznego.

Oprawka z poroża

Oprawkę z poroża znaleziono wśród rozwleczonych kości w grobie B143 (dorosły), choć nie ma pewności czy faktycznie włożono ją do tego grobu (ryc. 24: 9). Oprawka ma kształt cylindryczny, o długości 1,6 i średnicy 1,3 cm. Wykonano ją ze starannie wyciętej i wydrążonej na całej długości części odnogi korony. Jej powierzchnia jest zdobiona dwoma dookólnymi rzędami niewielkich dołków i pasmem dookólnych, połączonych z sobą rombów, których wnętrza wypełniono nacięciami.

Wśród kości szkieletu znajdowały się ponadto: kabłączek skroniowy typu III odmiany B, kap-torga prostokątna, kolia z paciorków z kryształu górskiego i karneolu, pierścioneł typu V, dwie bransolety, grzebień, trzy noże, oprawka z poroża, kościany kolec i przedmiot nieokreślony.

Kolejny ułamek przedmiotu z poroża (ryc. 24: 10) został zidentyfikowany jako oprawka cylindryczna (na podstawie łukowato ukształtowanych obu powierzchni: zewnętrznej i wewnętrznej). Na zewnętrznej powierzchni widoczny jest starannie wykonany ornament złożony z prostych (dookolne żłobki) i łukowatych linii rytých oraz punktów. Na podstawie niewielkiej zachowanej części trudno odtworzyć formę przedmiotu, a tym samym jednoznacznie określić jego funkcję.

Ułamek tej oprawki znaleziony został w otoczeniu szkieletu kobiety zmarłej w wieku 25–30 lat (C16), wobec czego nie ma pewności czy rzeczywiście złożono ją ze zmarłą. Oprócz oprawki w tym grobie znajdował się kabłączek skroniowy.

Instrument muzyczny/piszczalka

Przedmiot wykonany z wydrążonej wewnątrz ptasiej kości (gatunek nieokreślony), złamany z obu stron; zachowana długość wynosi 9,0 cm, a średnica 1,1 cm (ryc. 24: 11). Jeden z końców (kolisty w przekroju) jest ścięty nieco ukośnie, na drugim zaś (w tej części kość ma przekrój zbliżony do trójkątnego) wywiercono trzy otwory, które rozmieszczono na kształt trójkąta. Przedmiot znajdo-

wał się w grobie kobiety (B23), zmarłej w wieku 40–44 lata, po zewnętrznej stronie prawej kości ramiennej, w odległości około 3 cm. Był elementem zespołu grobowego, który zawierał ponadto dwa kabłączki, pierścionek typu II oraz kolistą zawieszkę.

Przedmiot ten zaliczono do grupy aerofonów fletowych (wargowych), sugerując, że był wykorzystywany jako wabik (Popławska 2020: 53–54).

Kolce

Podczas eksploracji grobów znaleziono sześć kolców, cztery wykonane z kości i dwa z poroża (tab. 21). Cztery z nich znajdowały się w grobach segmentu B, dwa w segmencie C.

Tabela 21. Giecz, stan. 4. Zestawienie kolców z kości i poroża oraz igieł z kości

Table 21. Giecz, site 4. Bone and antler spikes and bone needles

Nr inw.	Kolec			miejsce znalezienia	nr kat.	płeć	wiek	klasa wieku	orientacja
	wymiary [cm]								
	dł.	grub.	szer.						
99/99	8,2	0,8	2,0	w jamie grobowej	B24	K	35–40 l.	<i>maturus</i>	WbN
261/03	7,4	0,17	2,6	w jamie grobowej	B118	M	30–40 l.	<i>adultus/</i> <i>/maturus</i>	WNW
251/03*	+7,7	0,9	1,4	w jamie grobowej	B119	K	35–39 l.	<i>maturus</i>	WNW
81/05	+7,9	1,2	1,5	pośród kości szkieletu	B143	no	no	dorosły	WSW
96/07*	7,0	0,5–0,9	1,2	w jamie grobowej	C58	M	30–35 l.	<i>adultus</i>	WSW
570/08	+3,0	0,6	1,0	lewa s., przy czaszce	C104	M	no	dorosły	W
Igła				Grób					
94/07	+1,9	0,4	0,4	prawa s., przy czaszce	C58	M	30–35 l.	<i>adultus</i>	WSW
142/07	+3,6	0,3	0,5	na czaszce	C67	no	1–2 l.	<i>infans I</i>	WSW
160/07	+5,1	0,3	0,7	w jamie grobowej	C72	no	2–4 l.	<i>infans I</i>	WNW

* – kolce wykonane z poroża

Kolce wykonywano głównie z kości śródreza lub śródstopia owcy (Makowiecka 2001). Naturalny kształt kości sprawiał, że wystarczyło ostrugać jeden z jej końców, by części pracującej nadać pożądany kształt. Niekiedy wyrostki stawowe pozostawiano bez dalszej obróbki lub mniej czy bardziej starannie je ścinano. W taki sposób wykonano trzy kolce (dwa z segmentu B (ryc. 25: 3) i jeden z segmentu C), z których tylko jeden zachował się w całości.

Niektóre kości przecinano wzdłuż – w ten sposób wykonano jeden z kolców z segmentu B (ryc. 25: 2). Część pracującą uformowano poprzez obustronne ostruganie dolnej części kości i ścięcie wyrostków stawowych.

Do wyrobu kolców z poroża wykorzystywano różnej długości odnogi poroża. Często przecinano je wzdłuż i dookoła ostrugiowano jeden z końców, by nadać mu właściwą ostrość. Ostrugiowano też kanciaste (po przecięciu poroża) boki kolca oraz uperlenie. Tym sposobem wykonano kolec z grobu B119 w segmencie B (ryc. 25: 5).

W zbiorze wyróżnia się kolec z poroża z grobu C58 (ryc. 25: 4). Wykonano go starannie, symetrycznie strugając odnogi poroża i wygładzając powierzchnię. W górnej części znajduje się otworek, dwustronnie wiercony, a pod nim (z jednej strony) wryto niewielki czworobok.

Kolce zarejestrowano w grobach osobników dorosłych: dwóch kobiet i trzech mężczyzn oraz osobnika dorosłego o nieoznaczonej płci. Niewielka liczba grobów z kolcami, a także brak szczegółowych informacji, nie pozwalają na wnioskowanie, gdzie je pierwotnie składano. W każdym z grobów oprócz kolca znaleziono też inne przedmioty.

W grobie B118 był to nóż. W kolejnych grobach segmentu B zespoły grobowe zawierały więcej elementów: w grobie B24 monetę i trzy kabłączki skroniowe, w grobie B119 monetę i dwie igły/

4. Charakterystyka przedmiotów z grobów

Ryc. 25. Giecz, stan. 4. Kolce, hetki, przedmioty nieokreślone: 1 – B143; 2 – B24; 3 – B118; 4 – C58; 5 – B119; 6 – C64; 7 – B19; 8 – C57; 9 – C45; 10 – C103; 11 – C54 (fot. M. Józwickowska)

Fig. 25. Giecz, site 4. Spikes, button pegs, unspecified artefacts: 1 – B143; 2 – B24; 3 – B118; 4 – C58; 5 – B119; 6 – C64; 7 – B19; 8 – C57; 9 – C45; 10 – C103; 11 – C54 (photo by M. Józwickowska)

szpilki. Natomiast w grobie C104 (dorosły) oprócz kolca znajdował się przedmiot o nieokreślonej funkcji, a w grobie C58 (M, *adultus*) klucz, przęślik, odważnik żelazny oraz ułamek igły kościanej.

Kolce z kości i poroża w znacznej liczbie znajdowano na innych stanowiskach zespołu osadniczego, a zwłaszcza na terenie grodziska.

Hetki kościane

W zbiorze przedmiotów z grobów wyróżniono dwie hetki.

Hetka z grobu B19 ma kolisty otworek wywiercony nożem z obu stron, umieszczony w połowie jej długości (ryc. 25: 7). Na części przystawowej widoczny jest niedowiercony kolejny otworek. Wyrostki stawowe pozostawiono nieobcięte, na jednym z końców widoczne są starcia powierzchni kości, prawdopodobnie ślady po sznurku. Hetka znajdowała się na prawej kości miednicznej, w grobie mężczyzny (B19) zmarłego w wieku 40–45 lat. Oprócz niej w grobie odkryto nóż.

Druga hetka, z grobu (C64) osobnika zmarłego w wieku 14–16 lat, ma nieregularny otworek wywiercony nożem z obu stron i nieobcięte wyrostki stawowe – z jednej strony są przypalone i ukruszone (ryc. 25: 6). Znalaziono ją z lewej strony czaszki, około 10 cm powyżej poziomu zalegania kości ramiennej. W grobie nie odkryto innych przedmiotów.

Hetki, które w znacznej liczbie znaleziono na stanowiskach gieckiego zespołu osadniczego najczęściej wykonywano z kości śródstopia świni (Makowiecka 2001).

Igły kościane

Żaden z trzech przedmiotów określonych jako igła nie zachował się w całości, a wobec faktu, że także niektóre kolce miały tak samo wąskie części pracujące trudno określić, którą kategorię reprezentują znalezione ułamki. Znajdowały się tylko w trzech grobach segmentu C.

Wykonywano je głównie z kości śródstopia świni (Makowiecka 2001) poprzez dookolne ostruganie trzonu kości i przewiercenie otworu w jej górnej, poszerzonej części. Kościane igły służyły do wykonywania m.in. skarpet i rękawiczek¹⁵.

Igły znaleziono w grobie mężczyzny i dwojga dzieci, gdzie były elementami zespołów grobowych. W grobie dziecka C67 (*infans* I) oprócz igły znaleziono też skorupki jajka, a w kolejnym grobie C72 (*infans* I) dwa przedmioty o nieokreślonej funkcji. Natomiast z grobu mężczyzny (C58) wydobyto klucz, przęślik, odważnik żelazny oraz kolec z poroża.

Tylko jedna z igieł znajdowała się bezpośrednio na kościach szkieletu (C67, na czaszce), a pozostałe we wkopach grobowych. Na tej podstawie, i biorąc pod uwagę liczbę tych przedmiotów, trudno wnioskować o miejscach przy/na ciele zmarłego, gdzie składano tę kategorię przedmiotów. Igły kościane, podobnie jak kolce i hetki, w znacznej liczbie zarejestrowano podczas badań na grodzisku.

Przedmioty o nieokreślonej funkcji

Trudno jednoznacznie określić przeznaczenie czterech kościanych przedmiotów, znalezionych w grobach (jeden w segmencie B i trzy w segmencie C).

Zachowany we fragmencie przedmiot z grobu B141 (M, *senilis*) wykonano z kości płaskiej (czaszki?), o szerokości +3,4 cm i wysokości 3,7 cm (ryc. 25: 8). W górnej części wycięto trzy „zęby”, z których środkowy jest prosto ścięty. Tam też znajduje się otwór wywiercony z obu stron. Dwa boczne „zęby” są odłamane (jeden całkowicie). Przedmiot ten znajdował się w grobie mężczyzny, który zmarł w wieku 50–59 lat (*senilis*). Brak informacji o jego lokalizacji w grobie.

---

¹⁵ <http://dlugidom.blogspot.com/> dostęp 9.02.2020 Nálebinding/Naalebinding (z duńskiego „plecenie/wiązanie igłą”).

Drugi przedmiot o nieokreślonym przeznaczeniu odkryto w grobie C54. Wykonano go z żebra zwierzęcego (ryc. 25: 11). Ma formę prostokątnej płytki o długości +9,0 cm, szerokości 2,5 cm i grubości 0,6 cm. Przy jednym z jej końców widoczne są ślady ukośnego przecinania, drugi koniec jest złamany, na wierzchniej i spodniej stronie widoczne są trzy otworki wiercone z obu stron. Jednak na wylot przewiercone są tylko dwa z nich. W tym grobie pochowano dziecko zmarłe w wieku 1–3 lata (*infans I*). Znalaziono w nim także zniszczone ogniwa łańcuszka.

Trudno określić funkcję przedmiotu z grobu C45. Wykonany został z kawałka żebra zwierzęcego o długości +8,5 cm, szerokości 1,6 cm i grubości 0,5 cm (ryc. 25: 9). Jeden z końców jest obustronnie ścięty – w tej części znajduje się wywiercony z obu stron otworek, a drugi jest złamany. Jedna z powierzchni jest mocno wygładzona. W grobie C45, który był powtórnie otwierany, pochowano kobietę w wieku 30–34 lata (*adultus*). Przedmiot ten leżał przy prawej łopatce. Oprócz niego znalaziono pierścionek typu Orszymowice, dwa kabłączki skroniowe typu III odmiany B i C oraz przedmiot żelazny o nieoznaczonej funkcji.

Nie określono również przeznaczenia przedmiotu z grobu C103. Jest to połowa kółka, które odcięto z pustego wewnątrz trzonu kości o średnicy 2,4 cm, szerokości 0,3 cm i grubości 0,1 cm. Krawędzie przedmiotu są postrzępione. W grobie C103 pochowano mężczyznę, który zmarł w wieku 40–50 lat (*maturus*). Przedmiot znajdował się przy kręgach szyjnych. Znalaziono w nim także pierścionek typu I, gwóźdź oraz trzy przedmioty żelazne o nieokreślonej funkcji.

4.1.5. Glina

W grobach znalaziono osiem przęślików glinianych, w tym jeden ułamek, zniszczony w stopniu uniemożliwiającym rekonstrukcję pierwotnej formy (tab. 22). Dwa z nich znajdowały się w dwóch grobach segmentu B, a sześć w segmencie C.

Tabela 22. Giecz, stan. 4. Zestawienie przęślików glinianych

Table 22. Giecz, site 4. Clay spindle whorls

Nr inw.	Przęslik		miejsce znalezienia	Grób				
	wymiary [cm]			nr kat.	płeć	wiek	klasa wieku	orientacja
	wys.	śr.						
243/02	1,7	3,3	w jamie grobowej	B101	no	6–12 mies.	<i>infans I</i>	WSW
258/05	0,9	3	prawa s., przy miednicy	B151	M	35–45 l.	<i>maturus</i>	WbN
233/07	1,7	–	w jamie grobowej	C6	K	20–30 l.	<i>adultus</i>	NWbW
171/06	1,5	2,5	lewa s., przy kości ramiennej	C50	M	35–45 l.	<i>maturus</i>	W
204/06	–	–	w jamie grobowej	C53	no	9–10 l.	<i>infans II</i>	W
65/07	0,6	2,7	lewa s., przy kości ramiennej	C57	no	12–14 l.	<i>juvenis I</i>	W
89/07	1,4	2,8	w jamie grobowej	C58	M	30–35 l.	<i>adultus</i>	WSW
164/07	?	?	w jamie grobowej	C61	K	45–55 l.	<i>maturus/senilis</i>	WNW

Wydzielono dwie grupy przęślików. Pierwsza reprezentowana jest przez jeden egzemplarz z grobu C57, o łagodnym brzuścu i szerokiej płaskiej powierzchni przy otworze (ryc. 26: 1).

Drugą z nich cechują ostre załomy brzuśca i płaskie lub lejkowate powierzchnie przy otworach. Powierzchnie egzemplarzy z grobów C58, B101, C50, C6 (ryc. 26: 2, 3, 5, 7) zdobione są dookólnymi żłobkami. Pozostałe przęśliki z ostrymi załomami pochodzą z grobów C61 i B151 (ryc. 26: 4, 6).

W segmencie B przęslik znaleziony w grobie B151 znajdował się przy miednicy z prawej strony. Oprócz niego znalaziono półkosek i przedmiot o nieokreślonym przeznaczeniu. Drugi przęslik był jedynym przedmiotem w grobie dziecka B101, jednak w tym przypadku nie posiadamy informacji na temat miejsca jego znalezienia.

Ryc. 26. Giecz, stan. 4. Przędziki gliniane: 1 – C65; 2 – C58; 3 – B101; 4 – C61; 5 – C50; 6 – B151; 7 – C6 (fot. M. Jóźwikowska)
 Fig. 26. Giecz, site 4. Clay spindle whorls (photo by M. Jóźwikowska)

Wszystkie przędziki z grobów segmentu C były elementami zespołów grobowych, które zawierały jeszcze inne przedmioty: monetę w grobie C53 i okucie w grobie C57. W trzech zespołach (groby C50, C58 i C61) znajdowało się po pięć, a w jednym (grób C6) siedem przedmiotów. Łącznie te zespoły zawierały 24 inne przedmioty. Najczęściej były to artefakty o nieokreślonej funkcji (których 10 egzemplarzy odnotowano w czterech zespołach grobowych). W trzech zespołach znajdowały się noże, a w dwóch okucia. Jeden z zespołów zawierał kolec z poroża i igłę. Pozostałe siedem przedmiotów (moneta, płytką z ornamentem, kółko szklane, krzesiwo, klucz, gwóźdź, odważnik) wchodziło w skład odrębnych zespołów.

Na podstawie informacji o miejscu znalezienia przędzików trudno wnioskować, gdzie pierwotnie były umieszczane przy ciele zmarłego. Przędzik z grobu B151 znajdował się przy głowce lewej kości udowej; można przypuszczać, że mógł być przytroczony do paska. Z kolei przędziki z grobów C50 i C57 znaleziono przy lewej kości ramiennej. Pozostałe znajdowały się w wypełniskach jam grobowych.

Przędziki to jedna z tych kategorii przedmiotów codziennego użytku, które w znacznej liczbie pochodzą z badań wykopaliskowych przeprowadzonych na grodzisku.

Prażnica

W grobie C74 (K, *maturus*) zachował się płaski kawałek wypalanej gliny, lekko podniesiony z jednej strony, co sugeruje, że może być to odłamana część dna i bocznej ścianki płaskiego naczynia – prażnicy. Na ściankach widoczne są liczne ślady źdźbeł traw lub zbóż. Prażnicę znaleziono we wkopie grobowym, razem z ponad dziesięcioma innymi przedmiotami, w tym: nożem, skoblem, pierścieniem, dwoma paciorkami ze szkła i jednym z karneolu.

4.1.6. Kamień

W zbiorze przedmiotów z grobów asortyment wyrobów z kamieni nie jest liczny. Większość z nich znajdowała się w grobach segmentu B. Są to paciorki z kryształu górskiego i karneolu, oselki z fyllitu a także dwa krzemienie. Zestawienie wyrobów z kamieni zawiera tabela 23.

4. Charakterystyka przedmiotów z grobów

Tabela 23. Giecz, stan. 4. Zestawienie przedmiotów wykonanych z kamieni

Table 23. Giecz, site 4. Artefacts made of stone

Surowiec	Kategoria	Segment			Razem
		A	B	C	
Karneol + kryształ górski	kolia	0	1 (7+9)	0	16
Karneol	paciorek	0	3	1	4
Kryształ górski	paciorek	0	2	0	2
Fyllit	osełka	0	2	1	3
Krzemień		0	2	0	2
Razem		0	25	2	27

Paciorki

Łącznie w grobach obu segmentów znaleziono 22 paciorki: 11 z kryształu górskiego i 11 z karneolu (tab. 24; ryc. 27). Zdecydowana większość z nich znajdowała się w grobach segmentu B.

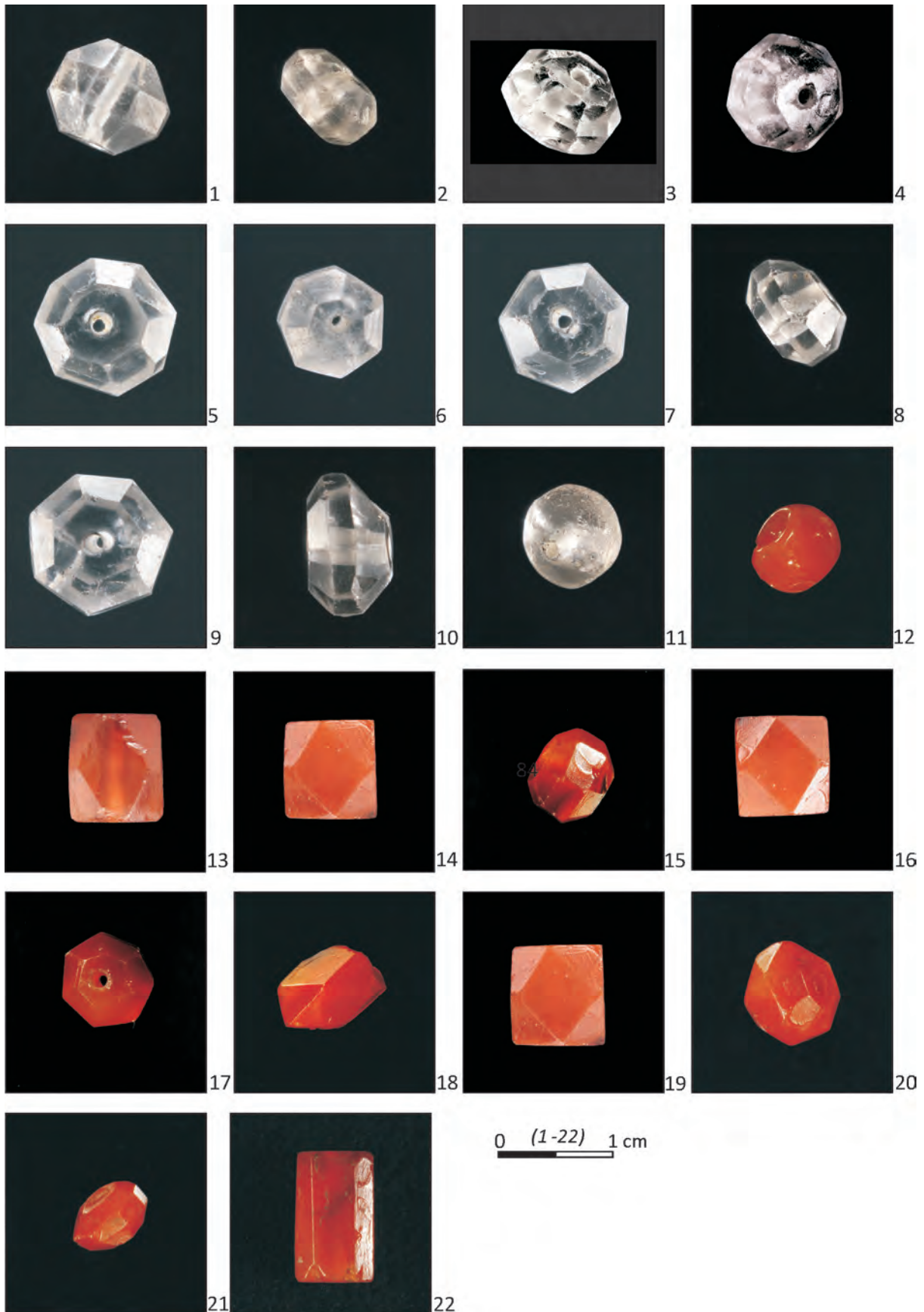
Tabela 24. Giecz, stan. 4. Zestawienie paciorków wykonanych z kamieni

Table 24. Giecz, site 4. Beads made of stones

Nr inw.	Paciorki				miejsce znalezienia	Grób				
	wymiary [cm]			surowiec		nr kat.	płeć	wiek	klasa wieku	orientacja
	wys.	śr.	przekrój							
161/05	1,1	–	0,9 × 0,4	karneol	w jamie grobowej	B55	M	35–39 l.	<i>maturus</i>	
25/05	0,9	–	0,9 × 0,4	karneol	pomiędzy kośćmi szkieletu	B143	no	no	dorosły	WSW
59/05	0,7	0,9	–	karneol						
60/05	0,9	–	0,8 × 0,5	karneol						
84/05	0,5	0,9	–	karneol						
85/05	1,0	–	0,8 × 0,5	karneol						
117/05	0,9	–	0,7 × 0,4	karneol						
199/05	0,8	0,9	–	karneol						
31/05	0,9	10,1	–	kryształ						
54/05	0,6	0,9	–	kryształ						
55/05	0,7	1,1	–	kryształ						
86/05	1,0	1,0	–	kryształ						
87/06	0,8	1,15	–	kryształ						
88/05	0,7	0,9	–	kryształ						
89/05	0,6	1,0	–	kryształ						
90/05	0,6	1,0	–	kryształ						
116/05	0,7	1,2	–	kryształ						
46/05	0,8	1,1	–	kryształ	w jamie grobowej	B144	D	6–12 m.	<i>infans I</i>	NNW
91/05	0,7	0,9	–	kryształ	pomiędzy kośćmi szkieletu	B146	M	16–19 l.	<i>juvenis II</i>	WSW
92/05	0,6	0,8	–	karneol	pomiędzy kośćmi szkieletu					
145/05	0,5	0,9	–	karneol		B148	M	44–57 l.	<i>maturus/senilis</i>	WbN
239/07	1,2	–	0,7 × 0,5	karneol	lewa s., przy kości piszczelowej	C74	K	40–50 l.	<i>maturus</i>	W

Elementami kolii było 16 paciorków, pozostałe odkryto w czterech grobach segmentu B i w jednym grobie w segmencie C.

Jedenaście paciorków wykonano z kryształu górskiego. Większość ma kształt zbliżony do kulistego, a całe ich powierzchnie starannie oszlifowano. Górne i dolne fasetki (wokół otworów) mają kształt sześć- lub siedmioboków, odchodzące od nich fasetki mają kształt trapezów, a te, które znajdują się na obwodzie są czworoboczne. Kanaliki wiercono z obu stron paciorka. Niemal wszystkie są przezroczyste i wypolerowane. Wysokość paciorków wynosi od 0,6–0,8 cm, a ich średnice od 0,9–1,2 cm. W tym zbiorze jeden paciorek ma kształt kulki.

Ryc. 27. Giecz, stan. 4. Paciorki z kryształu i karneolu: 1 – B55; 2–10 – B143; 11–12 – B146; 13–19 – B143; 20 – B144; 21 – B148; 22 – C74 (fot. M. Jóźwikowska)

Fig. 27. Giecz, site 4. Crystal and Carnelian beads: 1 – B55; 2–10 – B143; 11–12 – B146; 13–19 – B143; 20 – B144; 21 – B148; 22 – C74 (photo by M. Jóźwikowska)

Jeden paciorek z karneolu ma kształt kulisty, trzy egzemplarze oszlifowano jak kryształ, a czterem nadano kształt sześciątów i prostopadłościanów o ściętych narożnikach. Podobnie jak w przypadku paciorków z kryształu górskiego, także i te precyzyjnie oszlifowano i bardzo dobrze wypolerowano.

Wszystkie paciorki z kamieni z segmentu B znaleziono we wschodniej jego części, na obszarze, gdzie blisko obok siebie znajdowało się kilka grobów: B55 (M, *maturus*), B143 (dorosły), B144 (*infans* I), B146 (*juvenis* II), wśród których były one rozproszone. Najwięcej było ich wśród kości szkieletu B143 (dorosły). Sądzić można, że pierwotnie w tym właśnie grobie złożono kolię z tych paciorków, choć nie jest możliwe zrekonstruowanie ich ułożenia. Nie wiadomo też czy wszystkie wchodziły w skład jednej kolii, czy może były dwie: jedna z karneolu i jedna z kryształu. Przypuszczać można, że elementami tej kolii były także kaptorgi, których ułamki znaleziono w tym miejscu. Nie jest możliwe uzyskanie odpowiedzi na pytanie czy wszystkie odkryte na tym obszarze paciorki (łącznie z tymi, których nie przyporządkowano do żadnego z grobów) stanowiły pierwotnie elementy jednej kolii. Przy tym rozwleczonym szkielecie znajdowało się też sporo innych przedmiotów, m.in. kabłączek skroniowy, dwie bransolety, pierścionek, grzebień.

W pozostałych grobach odnotowano ułamki kaptorgi, bransoletę (B146), przęślik i półkosek (B151).

W segmencie C tylko w jednym grobie C74 (K, *maturus*) znaleziono paciorek z karneolu. W zespole grobowym odnotowano ponadto dwa egzemplarze paciorków ze szkła, nóż, skobel, pierścionek i cztery przedmioty żelazne o nieokreślonej funkcji. Dodać można, że w odległości ponad 50 cm od grobu C88 znaleziono dziesięć kulistych paciorków z karneolu (rozproszone), a także trzy paciorki z kryształu górskiego. Grób ten był powtórnie otwierany, jednak nie można stwierdzić czy wówczas wykopano tak obszerną jamę (po której nie zostało żadnych śladów), w obrębie której pozostawiono/zgubiono te paciorki.

Paciorki z kamieni półszlachetnych zarejestrowano – choć w mniejszej liczbie – także na innych stanowiskach gieckiego zespołu osadniczego.

Osełki

W grobach na cmentarzysku odsłonięto trzy osełki, dwie w grobach segmentu B i jedną w segmencie C (tab. 25, ryc. 28).

Wszystkie osełki wykonano z fyllitu. Mają one kształt zbliżony do prostopadłościanów, otwory do ich zawieszania wywiercono z obu stron.

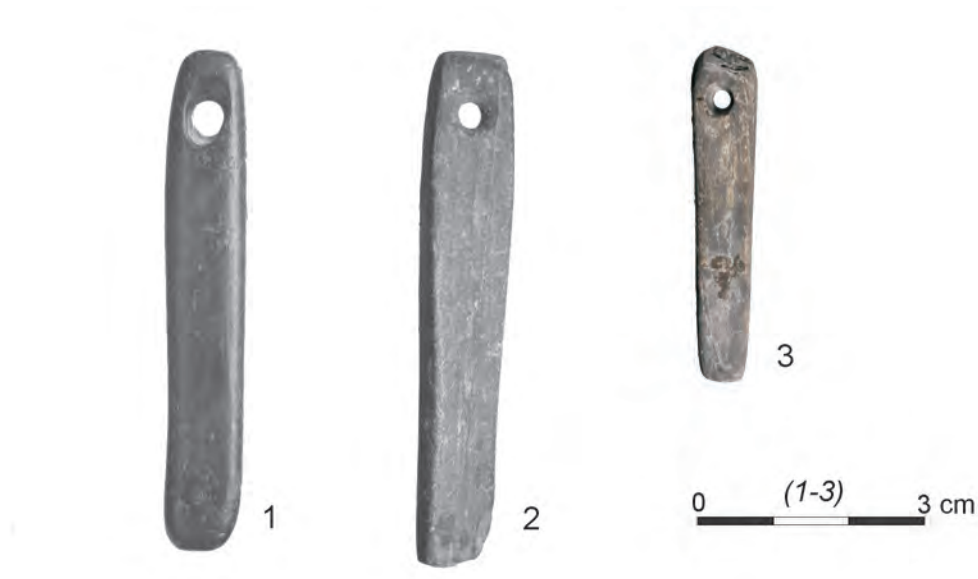
Tabela 25. Giecz, stan. 4. Zestawienie oselek z grobów

Table 25. Giecz, site 4. Whetstones from graves

Nr inw.	Osełka			miejsce znalezienia	Grób				
	wymiary [cm]				nr kat.	płeć	wiek	klasa wieku	orientacja
	dł.	grub.	szer.						
156-3/99	6,6	0,7	1,2	lewa s., przy miednicy	B33	M	30–39 l.	<i>adultus</i>	W
153/03	+6,7	0,7	1,2	prawa s., przy miednicy	B108	M	50–60 l.	<i>senilis</i>	W
445/08	4,3	0,6	0,9	lewa s., przy miednicy	C88	M	35–45 l.	<i>maturus</i>	WbN

Osełki znajdowały się w grobach, w których pochowano mężczyzn. W dwóch przypadkach leżały z lewej strony miednicy, w jednym po prawej stronie.

Stanowiły elementy zespołów grobowych: w grobie B33 wraz z nożem i trzema monetami, a w B108 z nożem i krzesiwem. Nóż, krzesiwo, pierścionek i kółko szklane znajdowały się w zespole z grobu C88.

Ryc. 28. Giecz, stan. 4. Osełki: 1 – B33; 2 – B108; 3 – C88 (fot. M. Józwickowska)

Fig. 28. Giecz, site 4. Whetstones: 1 – B33; 2 – B108; 3 – C88 (photo by M. Józwickowska)

Krzemienie

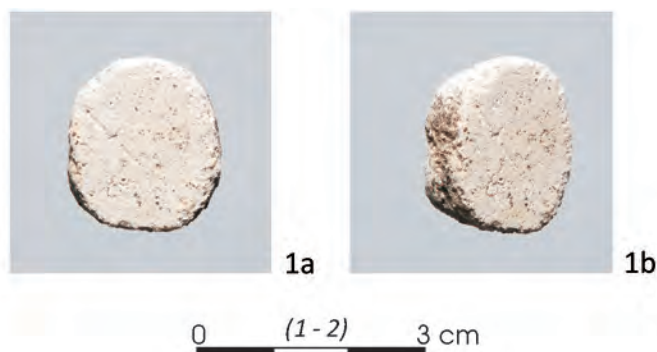
Dwa amorficzne okruchy narzutowego krzemienia bałtyckiego (Banach 2014) pozyskano z dwóch grobów (B110, M, *maturus* i B112 M, *maturus*). Na okruchu z grobu B110 zauważono ślady podepozycyjnego retuszu. Wobec braku badań traseologicznych nie można stwierdzić czy pozyskane krzemienie wykorzystywane były do krzesania ognia.

Oba krzemienie były elementami zespołów grobowych, jednak nie posiadamy danych odnośnie do ich lokalizacji. Zespół grobowy B110 oprócz krzemienia zawierał także krzesiwo, dwa noże, monetę i paciorek szklany, a w grobie B112 zarejestrowano przedmiot żelazny o nieokreślonym przeznaczeniu.

4.1.7. Inne

Przedmiot z wapienia

W grobie C71 (K, *adultus*, NWbN) znaleziono przedmiot o nieznannej funkcji wykonany z wapienia. Jest to owalna płytką o wymiarach 2,1 × 2,4 cm i grubości 1,0 cm. Boczne ścianki są nieco ukośne, a jedna z powierzchni jest wygładzona (ryc. 29).

Ryc. 29. Giecz, stan. 4. Przedmiot z wapienia (fot. M. Józwickowska)

Fig. 29. Giecz, site 4. Limestone artefact (photo by M. Józwickowska)

Poza omówionymi wyżej przedmiotami, w zbiorze pojawiają się znaleziska, niebędące wytworami rąk ludzkich – są to pozostałości jajek, prawdopodobnie kurzych (tab. 26).

Skorupki jajek znaleziono w czterech grobach: trzech dziecięcych oraz dorosłego mężczyzny.

Tabela 26. Giecz, stan. 4. Zestawienie jajek z grobów

Table 26. Giecz, site 4. Eggs

Nr inw. próbki	Lokalizacja	Nr kat.	Płeć	Wiek	Klasa wieku
40/07	z prawej strony szkieletu przy miednicy	C67	no	1–2 l.	<i>infans I</i>
57/08	z lewej strony szkieletu	C86	no	1,5–2,5 r.	<i>infans I</i>
59/05 70/05	przy prawym przedramieniu przy prawym biodrze	B150	no	2,5–3,5 r.	<i>infans I</i>
202/08	z prawej strony, przy czaszce	C87	M	34–34 l.	<i>adultus</i>

W grobach dziecięcych, w których odsłonięto skorupki jajka, kości były naruszone i przemieszczone. Prawdopodobnie translokacji uległy też jajka, jak np. w grobie B150, przy czym w tym przypadku nie można wykluczyć, że złożono dwie sztuki. Nie ma zatem przesłanek, by wnioskować, gdzie (na tym cmentarzysku) zwyczajowo były składane.

Oprócz skorupki w wymienionych grobach nie znaleziono zbyt wielu przedmiotów: w grobie C86 była to kolia złożona z dziesięciu paciorków oraz igła, a w grobie C67 ułamek igły kościanej. Natomiast przy szkielecie mężczyzny odsłonięto tylko gwóźdź.

Ryc. 30. Giecz, stan 4. Jajko z grobu C67 (fot. T. Krysztofiak)

Fig. 30. Giecz, site 4. Egg from grave C67 (photo by T. Krysztofiak)

Na omawianym stanowisku skorupki jajek znajdowano także w warstwach stanowiących wypełnisko obiektów, w które wkopano groby. Zarejestrowano je także w grobach na stanowisku Giecz 10 (Miciak, Agnew 2021).

4.2. Struktura zbioru

Przedstawiona w poprzednim podrozdziale charakterystyka zbioru przedmiotów, które znaleziono w grobach, obejmuje 56 kategorii¹⁶ – ich zestawienie zawiera tabela 27.

¹⁶ Dla celów analitycznych listę tę zredukowano, łącząc w jedną kategorię igły oraz igły/szpilki i metalowe elementy pochewek i rękojeści.

Tabela 27. Giecz, stan. 4. Zestawienie kategorii zbioru przedmiotów z grobów

Table 27. Giecz, site 4. Grave goods categories

Lp.	Opis	Segment			Razem
		A	B	C	
1	dłuto		1	0	1
2	grot		1	0	1
3	„haczyk do pasa”		0	1	1
4	haftka		0	1	1
5	instrument muzyczny/piszczątka		1	0	1
6	kolec sprzączki do pasa		0	1	1
7	kolec z poroża		0	1	1
8	kółko metalowe		1	0	1
9	gwóźdź ozdobny		0	1	1
10	nożyce		0	1	1
11	oczko pierścionka		0	1	1
12	okucie pasa		0	1	1
13	odważnik		0	1	1
14	ciężarek		0	1	1
15	podkowa		0	1	1
16	półkosek		1	0	1
17	prażnica		0	1	1
18	sierp		1	0	1
19	szpila pierścieniowata		1	0	1
20	zawieszka		1	0	1
21	okucie ażurowe		0	1	1
22	oprawka z poroża		1	1	2
23	płytką z ornamentem		0	2	2
24	hetka		1	1	2
25	kaptorga		2	0	2
26	klucz		0	2	2
27	łańcuszek		1	1	2
28	paciorek z kryształu		2	0	2
29	krzemień		2	0	2
30	igła kościana		0	3	3
31	igła żelazna		2	1	3
32	bransoleta		3	0	3
33	osełka z fyllitu		2	1	3
34	skobel		0	3	3
35	haczyk do wędki		3	1	4
36	jajko		1	3	4
37	paciorek z karneolu		3	1	4
38	kółko/obrączka szklana		1	3	4
39	kolec kościany		3	1	4
40	okładzina		3	1	4
41	grzebień		1	4	5
42	kolia		1	3	5
43	okucie metal/żelazo		2	3	5
44	kulka szklana		5	0	5
45	prześlik gliniany		2	6	8
46	odpad produkcyjny		5	4	9
47	igła, igła/szpilka		8	1	9
48	elementy pochewek i rękojeści		8	2	10
49	krzesiwo ogniwkowe		4	6	10
50	gwóźdź		3	10	13
51	pierścionek	1	3	9	13
52	paciorek szklany		8	5	13
53	moneta		19	8	27
54	kabłeczek skroniowy	4	30	24	58
55	nóż		40	23	63
56	przedmiot nieokreślony (żelazo)	1	38	64	103
1	przedmiot nieokreślony (kość)		1	3	4
1	przedmiot nieokreślony (metal)		1	9	10
1	przedmiot nieokreślony (wapień)		0	1	1
1	przedmiot nieokreślony (szkło)		0	1	1
Razem		6	217	224	447

Kategorie uszeregowano według kryterium liczości, które uwidacznia rozmieszczenie (pionowe) poszczególnych elementów składowych tego zbioru. Wyraźnie widoczne są różnice w liczbie egzemplarzy poszczególnych kategorii, a także ich frekwencja w wydzielonych segmentach cmentarzyska.

Na podstawie kryterium liczości wydzielono trzy podzbiory: (1) obejmujący te, których odnotowano jeden lub dwa egzemplarze, (2) zawierający takie, których znaleziono od 3 do 10 sztuk oraz (3) liczący od 11 egzemplarzy.

Dla dalszych rozważań na temat wyboru (ze zbioru licznych kategorii przedmiotów wytwarzanych we wczesnym średniowieczu) przedmiotów składanych do grobów, istotne jest porównanie ich z liczbą znalezisk ze stanowisk sąsiadujących z cmentarzyskiem, tam, gdzie przed śmiercią ludzie na nim pogrzebani prowadzili swoją aktywność życiową. W przypadku analizowanego cmentarzyska zbiór kategorii przedmiotów znalezionych w grobach porównać można z materiałami znalezionymi na grodzisku i na stanowiskach w jego sąsiedztwie, przy czym zaznaczyć należy, że różna była skala badań wykopaliskowych na nich przeprowadzonych.

(1) Do pierwszego podzbioru (artefakty sporadycznie znajdowane w grobach na tym cmentarzysku) zaliczono 27 kategorii (51,8% liczby kategorii; $N = 56$), z łączną liczbą 34 przedmiotów (7,6% zbioru wszystkich przedmiotów; $N = 447$).

Podzbiór ten zawiera głównie drobne narzędzia, nieliczne ozdoby, przedmioty użytkowe i tylko jeden egzemplarz broni. Wszystkie te kategorie były elementami zespołów grobowych, za wyjątkiem klucza, jednej z koliai (z segmentu C), okucia pasa i płytki z dekoracją ornamentalną, które znajdowano w grobach pojedynczo.

Zauważa się tu wyraźne zróżnicowanie ze względu na miejsce ich znalezienia w obrębie cmentarzyska: 13 kategorii (19 przedmiotów) pochodzi wyłącznie z grobów segmentu B, a 20 kategorii (24 przedmioty) tylko z segmentu C. Tylko trzy z nich znaleziono w obu segmentach.

W tej grupie kilka przedmiotów zasługuje na wyróżnienie, są to: z segmentu B – grot strzały, instrument muzyczny, kaptorga, sierp, półkosek, szpila pierścieniowata; z segmentu C – zawieszki metalowe, nożyce, klucze, okucie pasa, odważnik. Niemal wszystkie te znaleziska są unikatowe na omawianym cmentarzysku. Większości z nich nie zarejestrowano też na innych stanowiskach gieckiego zespołu osadniczego, i tylko niewiele z nich, jak np. sierpy, klucze, groty strzał czy instrumenty muzyczne (piszczalki), znaleziono na grodzisku. W tym zbiorze kościane hetki, oprawki z poroża są nieliczne, natomiast na grodzisku liczba egzemplarzy tych kategorii jest znacznie większa.

(2) Drugi podzbiór stanowią te elementy inwentarzy, które znajdowano w grobach kilkakrotnie: od trzech do dziewięciu egzemplarzy. W obu segmentach jest ich 18 (32,1%; $N = 60$) z łączną liczbą 84 przedmiotów (18,8%; $N = 447$). Wystąpiły one w grobach obu segmentów, a ich liczba była zbliżona. Przedmioty z tej grupy to drobne narzędzia i przedmioty użytkowe oraz ozdoby, a także odpady produkcyjne i skorupki jajek.

Wyraźna dysproporcja dotyczy natomiast frekwencji metalowych elementów pochewek do noży – zdecydowanie więcej było ich (wraz z nożami) w grobach segmentu B, a jedyne okucie pochewki z segmentu C pochodzi z grobu, w którym nie zarejestrowano noża.

W zestawieniu kategorii tego podzbioru unikatowymi znaleziskami są bransolety, kolie i jeden z grzebieni, zachowany niemal w całości, który niewątpliwie złożono ze zmarłym.

Jedynie bransolety pozostają odosobnionymi znaleziskami na stanowiskach gieckiego zespołu osadniczego, a nieliczne egzemplarze z tej grupy (szklane kółka, haczyki do wędek, krzesiwa), w niewielkiej liczbie znajdowano także na sąsiednich stanowiskach, głównie na grodzisku. Skorupki jajek pozyskano także na cmentarzysku Giecz 10 (Miciak, Agnew 2021), a także w wypełniku obiektów poniżej poziomu grobów na stanowisku 4.

W tym podzbiorze nieliczne są przęśliki gliniane, natomiast znacznie więcej znaleziono ich na grodzisku, a także w wypełnikach obiektów, w które wkopywano groby. Dodać można, że na gieckim grodzisku zarejestrowano też przęśliki z łupku wołyńskiego, których nie stwierdzono w gro-

bach na tym cmentarzysku. Z grodziska pochodzi wiele egzemplarzy kościanych i rogowych kolców, kościanych igieł, grzebieni, osełek z fyllitu czy rozmaitych okuć, natomiast w grobach znaleziono ich niewiele. Na sąsiednim cmentarzysku (Gz 10) odkryto niewielką liczbę wymienionych kategorii przedmiotów.

(3) Trzeci podzbiór to tylko osiem kategorii (16,1% kategorii; N = 56), które pozyskano w znacznej liczbie w obrębie obu segmentów: łącznie 324 przedmioty (72,5%; N = 447). Pomiędzy segmentami widoczna jest różnica w liczbie egzemplarzy poszczególnych kategorii. Niemal wszystkie przeważają liczebnie w segmencie B (kolejność segmentów B:C): monety (19:8), kabłączki skroniowe (30:24), noże (41:23), igły/szpilki (10:2), pierścionki (3:9), pojedyncze paciorki szklane (8:5) i przedmioty nieokreślone (36:73).

W tym zbiorze, jako wyjątkowe i zupełnie odosobnione znalezisko w rejonie Giecza, wskazać należy doskonale zachowany pierścień typu Orszymowice.

Na sąsiednich stanowiskach występowanie tych kategorii jest zróżnicowane. Dotychczas więcej monet wczesnośredniowiecznych, kabłączków skroniowych, pierścionków, paciorków oraz igieł/szpilek, paciorków z kryształu górskiego czy karneolu znaleziono na analizowanym cmentarzysku, a także na cmentarzysku sąsiednim – Giecz, stan. 10. Natomiast na grodzisku odnotowano więcej noży oraz gwoździ i przedmiotów o nieokreślonej funkcji. Tutaj też zarejestrowano znaczną liczbę wyrobów z kości i poroża oraz glinianych przęślików.

Najliczniejszy zbiór ołowianych odpadów produkcyjnych pochodzi ze stanowiska 4, na którym znaleziono też odpady srebra. Natomiast na terenie stanowisk gieckiego zespołu osadniczego takie odpady występowały rzadziej.

Przedmioty w grobach

Kategorie, które zawiera tabela 27, w grobach znajdowano pojedynczo bądź w zestawieniu z innymi, w ramach zespołu grobowego.

Spośród 18 kategorii, z których odnotowano jeden lub dwa egzemplarze, tylko kilka znajdowało się pojedynczo w grobach (klucz, płytki, okucie pasa).

Pozostałe kategorie były elementami zespołów grobowych, liczących od dwóch do kilkunastu artefaktów. Mimo iż w niektórych grobach znajdowało się nawet kilkanaście przedmiotów, to w wielu przypadkach liczba kategorii składających się na zespół była niższa, ponieważ niektóre z nich (zwłaszcza noże, kabłączki, monety i przedmioty nieokreślone) znajdowano w większej liczbie egzemplarzy.

W wielu przypadkach, zwłaszcza wówczas, gdy nie dysponujemy dokładnymi informacjami na temat miejsca znalezienia artefaktu przy szkielecie, a także w przypadkach grobów bardzo zniszczonych czy powtórnie otwieranych, ustalenie faktycznej liczby przedmiotów jest niemożliwe.

4.3. Analiza zespołów grobowych

Pojedyncze przedmioty odnotowano w 66 grobach (zespoły jednoelementowe), natomiast w 104 zespoły wieloelementowe. Wydzielone zespoły różnią się różnymi zestawieniami artefaktów spośród wydzielonych kategorii, a porównywalne są ze sobą ze względu na obecność w ich składzie takich samych przedmiotów.

Celem badań zespołów grobowych jest analiza ich składu, a w szczególności identyfikacja powiązań pomiędzy zespołami oraz oznaczenie skali ich powtarzalności w grobach. W dalszej kolejności podjęta będzie próba ustalenia relacji hierarchicznych pomiędzy zespołami.

4.3.1. Struktura zbioru zespołów grobowych

W celu klasyfikacji zbioru zespołów grobowych do dalszej analizy podzielono je na siedem grup (I–VII). Kryterium ich wydzielenia była jakość artefaktów, czyli obecność w nich przedmiotów wyjątkowych. Uwzględniono także ich liczbę, czyli te, które w grobach złożono po jednym egzemplarzu oraz te których zarejestrowano najwięcej.

Według tych kryteriów grupa I zawiera pojedyncze przedmioty znalezione w grobach, czyli „zespoły” jednoelementowe, przy czym w niektórych grobach znajdowało się więcej egzemplarzy tej samej kategorii. W grupie II znajdują się zespoły z przedmiotami wyjątkowymi, nieczęsto rejestrowanymi w grobach. W kolejnych grupach wiodące są przedmioty, których zarejestrowano najwięcej: noże III, kabłączki skroniowe IV, monety V, pierścionki VI. Grupa VII łączy zespoły z innymi przedmiotami.

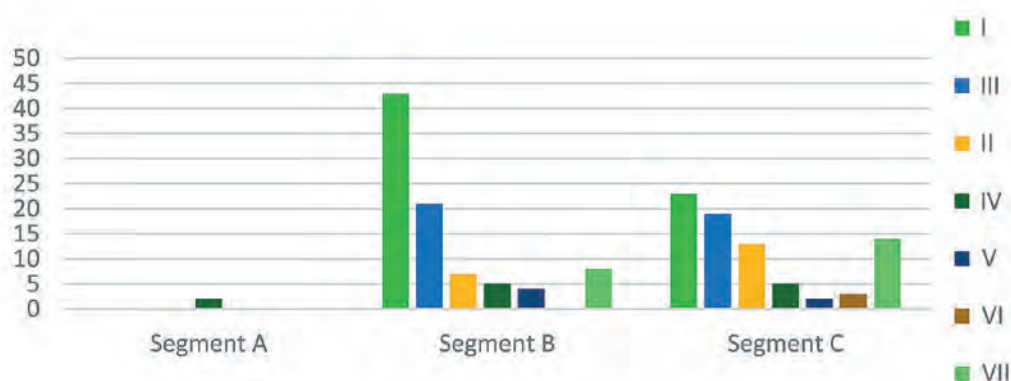
Liczebność tak zestawionych zespołów grobowych w segmentach przedstawiono w tabeli 28, oraz na rycinie 31.

Tabela 28. Giecz, stan. 4. Liczebność zespołów grobowych w wydzielonych segmentach cmentarzyska

Table 28. Giecz, site 4. Number of grave assemblages in identified cemetery segments

Grupy	Segment A	Segment B	Segment C	Razem
I (pojedyncze)	1	41	24	66
II (wyjątkowe)	0	8	14	22
III (noże)	0	20	18	38
IV (kabłączki)	1	6	5	12
V (monety)	0	3	1	4
VI (pierścionki)	0	1	3	4
VII (inne)	0	9	15	24
Razem	2	88	80	170

Dane w tabeli wskazują na wyraźne różnice pomiędzy segmentami, jeśli chodzi o liczbę niektórych grup zespołów grobowych, a w szczególności grupy I.

Ryc. 31. Giecz, stan. 4. Liczebność zespołów grobowych w segmentach cmentarzyska

Fig. 31. Giecz, site 4. Number of grave assemblages in cemetery segments

Grupa I „zespoły” jednoelementowe

Na gieckim cmentarzysku łącznie zarejestrowano 68 „zespołów” jednoelementowych lub zawierających kilka egzemplarzy tej samej kategorii (13,5% zbioru przedmiotów; N = 448). Liczebność poszczególnych kategorii grupy I w obrębie wydzielonych segmentów zawiera tabela 29.

Tabela 29. Grupa I – zestawienie kategorii oraz liczebność „zespołów” jednoelementowych

Table 29. Group I – categories and number of single-element „assemblages”

Przedmiot	Segment		
	A	B	C
Nóż	0	13	1
Kabłączek	1	7	0
Moneta	0	4	2
Paciorek szklany	0	2	0
Obrączka szklana	0	1	1
Gwóźdź	0	1	1
Igła/szpilka	0	1	0
Haczyk do wędki	0	1	0
Prześlik gliniany	0	1	0
Krzemień	0	1	0
Ciężarek	0	0	1
Oczko pierścionka	0	0	1
Okucie	0	0	1
Skobel	0	0	1
Sprzączka	0	0	1
Klucz	0	0	1
Przedmiot nieokreślony	0	10	14
Razem	1	42	25

Dwa kabłączki skroniowe odnotowano w jednym grobie z segmentu A. Natomiast w segmencie B zarejestrowano 42 groby z jednym przedmiotem (łącznie 53 egzemplarze), ale były to artefakty 11 kategorii, co oznacza, że niektóre z nich odnotowano w kilku grobach, a także w większej liczbie. W grobach najczęściej powtarzają się noże, kabłączki, monety i przedmioty nieokreślone. Dziewięciokrotnie w grobach odnotowano większą liczbę egzemplarzy tej samej kategorii: monet, noży, kabłączków i przedmiotów nieokreślonych.

Podkreślić zatem należy, że spośród 11 kategorii w grobach powtarzają się tylko cztery z nich: **noże, kabłączki, monety** oraz przedmioty nieokreślone, i tylko te kategorie odnotowano w większej liczbie.

Z kolei w segmencie C odnotowano 23 groby z jednym przedmiotem, ale łącznie było w nich 25 przedmiotów 11 kategorii. Trzy kategorie powtarzają się: **monety** oraz okucia dwukrotnie i aż 14-krotnie przedmioty o nieokreślonej funkcji (w jednym grobie były dwa takie przedmioty).

Mimo iż liczba kategorii jest taka sama w segmentach B i C, to tylko sześć z nich odnotowano w obu z nich. Ponadto zauważalna jest także różnica w liczbie egzemplarzy tych kategorii, które były takie same w obu segmentach (kolejność segmentów B:C): noże 13:1, monety 7:2, kabłączki 8:0.

Zespoły dwuelementowe¹⁷

Dla dalszych badań istotne jest też przeanalizowanie składu zespołów złożonych z dwóch kategorii. Łącznie w segmentach B i C odnotowano ich 54.

¹⁷ Zespołów tych nie wydzielono w osobną grupę ze względu na inne kryterium ich wydzielenia.

W segmencie B zarejestrowano 24 zespoły z dwoma przedmiotami zawierającymi 57 egzemplarzy 15 kategorii. W tych zespołach odnotowano od dwóch do czterech przedmiotów; najwięcej było noży (13), paciorków (7), kabłączków (6) i przedmiotów nieokreślonych (14).

W tej grupie odnotowano siedem zespołów zawierających większą liczbę egzemplarzy tej samej kategorii: ponownie są to **noże i kabłączki** oraz **paciorki**, a także przedmioty o nieokreślonej funkcji.

Niektóre z tych kategorii współwystępują ze sobą i powtarzają się w kilku zespołach: dwukrotnie nóż z kabłączkiem, trzykrotnie paciorek z przedmiotem nieokreślonym, a czterokrotnie nóż z przedmiotem nieokreślonym. Żadne inne zestawienia tych 15 kategorii nie powtarzają się w zespołach grobowych segmentu B.

Z kolei w segmencie C odnotowano 30 zespołów z dwoma przedmiotami zawierających 72 egzemplarze 26 kategorii. Składały się one z od dwóch do czterech przedmiotów. Najwięcej było: kabłączków (6), noży (7), grzebieni (3), kolii (3) i aż 28 przedmiotów nieokreślonych. Jedynie kabłączków i przedmiotów nieokreślonych odnotowano po kilka egzemplarzy w jednym zespole. Dwukrotnie powtórzyły się zespoły zawierające nóż i krzesiwo, nóż i przedmiot nieokreślony oraz kabłączek i nóż, a także kabłączek i przedmiot nieokreślony.

Wobec powyższego wskazać należy, że w zbiorze przedmiotów odnotowanych w grobach pojedynczo wyróżniają się te, których było najwięcej, i które można określić mianem podstawowych (przewodnych), czyli **noże, monety i kabłączki**.

Natomiast w przypadku zespołów dwuelementowych podkreślić trzeba następujące zestawienia przedmiotów przewodnych: nóż i kabłączek, nóż i moneta, nóż i krzesiwo, które określić można jako zestawy podstawowe.

Grupa II – zespoły z przedmiotami unikatowymi

Zespoły grupy II, zawierające przedmioty wyjątkowe, które określono, jako „przewodnie”, zarejestrowano w grobach segmentów B i C, a ich zestawienie zawiera tabela 30. Do tej grupy zaliczono też te wyjątkowe przedmioty, które pojedynczo odnotowano w grobach (klucz, skorupki jajka, okucie pasa, płytką z ornamentem). Zauważalna jest różnica w ich liczbie w obu segmentach, a także to, że z tej grupy tylko skorupki jajek znaleziono w grobach w obu wydzielonych częściach cmentarzyska.

Zespoły grupy II zawierały łącznie 80 (35+45) przedmiotów, co stanowi 17,8% całego zbioru (N = 448), natomiast łączna liczba kategorii je tworzących wynosi 36. Biorąc pod uwagę funkcję przedmiotów wchodzących w skład tych zespołów, wydzielono trzy grupy: ozdoby, narzędzia i przedmioty użytkowe oraz inne, a ich zestawienie (łącznie z kategoriami przewodnymi) zawiera tabela 31.

W zespołach znajdowało się od jednego do 14 przedmiotów, najczęściej pięć lub sześć.

W tej grupie nie zarejestrowano dwóch takich samych zespołów, ale odnotowano obecność takich samych kategorii przedmiotów przewodnych (bransolety, kolie, skorupy jaj), które znajdowały się w dwóch lub trzech zespołach (należy podkreślić, że za każdym razem skład całego zespołu był inny). W nielicznych zespołach zarejestrowano po kilka egzemplarzy takich samych przedmiotów „uzupełniających”: kabłączki, noże, paciorki w segmencie B, a kabłączki skroniowe i monety w segmencie C.

Tylko nieliczne przedmioty „uzupełniające”: kabłączki, pierścionki, igły i kolce z kości powtórzyły się też w innych zespołach tej grupy; pozostałe odnotowano tylko raz.

Zespoły grupy II zawierają wszystkie kategorie ozdób, jakie zawiera zbiór przedmiotów z grobów, ale kabłączków skroniowych i pierścionków (biorąc pod uwagę łączną liczbę znalezisk) w ich składzie jest stosunkowo niewiele. Podobnie, zawierały niewiele noży i monet, których liczne egzemplarze odnotowano w innych zespołach grobowych.

Na całym cmentarzysku zespoły te występowały w grobach dzieci, młodzieży, kobiet i mężczyzn, przy czym w segmencie B większość z nich odsłonięto w grobach dorosłych kobiet i mężczyzn.

Tabela 30. Giecz, stan. 4. Grupa II – zestawienie zespołów grobowych z przedmiotami unikatowymi

Table 30. Giecz, site 4 Group II – grave assemblages with unique artefacts

Zespół grobowy	Nr kat. grobu	Liczba zespołów		Razem
		segment B	segment C	
Z koliai	C77, C86	0	2	2
Z płytkami	C10, C61	0	2	2
Z bransoletami	B143, B146	2	0	2
Z pierścieniem typu Orszymowice	C45	0	1	1
Z instrumentem	B23	1	0	1
Z nożycami	C66	0	1	1
Z grotem	B76	1	0	1
Z kluczami	C58, C101	0	2	2
Z sierpem	B121	1	0	1
Z półkoskiem	B151	1	0	1
Jajka	B150, C67, C87, C92	1	3	4
Z okuciem pasa	C65	0	1	1
Z okuciem ażurowym	C57	0	1	1
Ze szpilą pierścieniową	B116	1	0	1
Haczyk do pasa	C68	0	1	1
Razem	17	8	14	22

Tabela 31. Giecz, stan. 4. Grupa II – elementy zespołów grobowych z przedmiotami unikatowymi

Table 31. Giecz, site 4 Group II – elements of grave assemblages with unique artefacts

Ozdoby	Segment*		Narzędzia i przedmioty użytkowe	Segment		Inne	Segment	
	B	C		B	C		B	C
Bransoleta	2	0	nóż	3	2	przedmiot nieokreślony	1	5
Kabłaczek skroniowy	3	2	półkosek	1	0	skorupki jajka	1	3
Kaptorga prostokątna	2	0	sierp	1	0			
Kolia z kryształu i karneolu	1	0	grzebień	1	1			
Paciorek	1	0	instrument muzyczny	1	0			
Pierścionek	2	1	kolec	1	1			
Zawieszka	1	0	oprawka z poroża	1	0			
Kolia szklana	0	3	przędlik gliniany	1	0			
Okucie pasa	0	1	gwóźdź	0	1			
Pierścionek Orszymowice	0	1	igła	0	1			
Kółko szklane	0	1	igła kościana	0	2			
Płytką ornamentowaną	0	2	nożyce	0	1			
Okucie ażurowe	0	1	klucz	0	2			
			moneta	0	1			
			odważnik	0	1			
			grot	1	0			
			szpila pierścieniowa	1	0			
			krzesiwo	1	0			
			haczyk do wędki	1	0			

Objaśnienia: * – liczba zespołów w segmencie (odnosi się też do pozostałych tabel).

Grupa III – zespoły z nożami

Zbiór przedmiotów z grobów zawiera 64 noże. W segmencie B w 13 grobach znaleziono po jednym egzemplarzu (w tym pięć z okuciami pochewek i trzpieni), natomiast w segmencie C pojedynczy egzemplarz odnotowano tylko w jednym grobie. Podkreślić też należy, że tylko sześć z nich stwierdzono w składzie czterech zespołów grupy I (w obu segmentach).

Wobec tego 49 pozostałych noży uznać można za przewodnie elementy zespołów grobowych: 21 w segmencie B i 13 w segmencie C. Zestawienie kategorii wchodzących w skład wydzielonych zespołów z nożami w obu segmentach zawiera tabela 32.

Zespoły te, zawierały wraz z nożami 138 przedmiotów, co stanowi 31% zbioru (N = 447). Liczyły one od dwóch do 11 artefaktów. W kilku zespołach odnotowano dwa lub trzy egzemplarze noży.

Tabela 32. Giecz, stan. 4. Grupa III – elementy zespołów grobowych z nożami

Table 32. Giecz, site 4 Group III – elements of grave assemblages with knives

Ozdoby	Segment		Narzędzia i przedmioty użytkowe	Segment		Inne	Segment	
	B	C		B	C		B	C
Kablączek skroniowy	5	4	krzesiwo ogniwkowe	4	6	krzemień	1	0
Paciorek	3	1	haczyk do wędki	1	1	przedmiot nieokreślony	9	11
Łańcuszek	1	0	hetka	1	0	odpad produkcyjny – żużel	0	1
Obrączka szklana	0	1	igła/szpilka	3	1			
Pierścionek	0	4	kolec kościany	1	0			
			elementy pochewek	4	0			
			osełka z fyllitu	1	1			
			gwóźdź	0	2			
			moneta	4	0			
			grzebień	0	1			
			haftka	0	1			
			prażnica	0	1			
			prześlík	0	1			
			skobel	0	2			

W obu segmentach z nożami powiązanych 22 kategorie przedmiotów. Tylko siedem z nich (kablączek, paciorek, krzesiwo, haczyk do wędki, igły/szpilki, osełka z fyllitu i przedmioty o nieokreślonej funkcji) odnotowano w składzie zespołów w obu segmentach. Natomiast pozostałe kategorie zarejestrowano w jednym bądź w drugim z segmentów, ale tylko po jednym lub dwa egzemplarze.

W zespołach z nożami dominują przede wszystkim przedmioty użytkowe, a także – zwłaszcza w zespołach segmentu C – przedmioty o nieokreślonej funkcji. Nieliczne kategorie ozdób odnotowano w 15 zespołach.

Dostrzec w nich można kilka charakterystycznych związków pomiędzy przedmiotami, które kilkakrotnie powtarzają się jako (wyróżnione powyżej) zestawy podstawowe.

Takie związki dostrzec można w przypadku **noży i kablączków skroniowych**: odnotowano trzy takie indywidualne zestawy, ponadto, zarejestrowano je także w składzie siedmiu innych zespołów z nożami. Szczególne są powiązania **noża z krzesiwem**, które zarejestrowano dwukrotnie oraz w składzie ośmiu innych zespołów. Kolejny podstawowy zestaw, złożony z **noża i monet**, także odnotowano indywidualnie, oraz w czterech zespołach z innymi przedmiotami.

W składzie czterech zespołów z nożami zarejestrowano pierścionki, także w czterech znajdowały się pojedyncze paciorki, a w trzech igły i igły/szpilki.

Dodać jeszcze należy, że w składzie niektórych zespołów grobowych odnotowano po kilka egzemplarzy noży, kablączków skroniowych i monet (pomijając liczne w tych zespołach przedmioty nieokreślone).

Zwrócić należy uwagę na kilka szczególnych powiązań noży z innymi przedmiotami: w kilkunastu zespołach nożom towarzyszą: nożyce, krzesiwo, osełka, które stanowią kolejne zestawy podstawowe. W grobach znajdowano je zawsze razem, przy miednicy. Ich powtarzalność nie jest liczna, a szczególne są te, które zawierają krzesiwa. Podkreślić należy, że w tym przypadku nie chodzi o powtarzalność identycznych zestawów, ale o pewną (prawdopodobną) regułę zestawiania tych artefaktów.

Na podstawie analizy współwystępowania przedmiotów z nożami i biorąc pod uwagę kryterium powtarzalności, wskazać można, że w grupie zespołów z nożami wyróżniają się tylko **zestawy podstawowe noża z monetami, kablączkami i krzesiwami**. Tym samym w tych zespołach czytelna

jest następująca prawidłowość: jedną grupę zespołów tworzą te, w których znajduje się nóż wraz z różnymi (niepowtarzającymi się) elementami, drugą stanowią te, w których obok noża znajdują się inne kategorie: kabłączek, moneta, krzesiwo, a także pierścionki, paciorki i igły, które powtarzają się kilka razy.

Częstotliwość z jaką nóż pojawia się w zespołach oraz ich łączna liczba w zbiorze przedmiotów z grobów wskazują, że był to **podstawowy przedmiot** składany ze zmarłymi. Jednak, choć liczba noży jest dość wysoka i można by było oczekiwać wielu powtarzalnych zespołów, to większość powiązań noży z innymi kategoriami jest jednokrotna.

Grupa IV – zespoły z kabłączkami

Zbiór kabłączków skroniowych liczy 58 egzemplarzy. Indywidualnie w grobach segmentu B znajdowało się osiem sztuk, natomiast w segmencie C nie zarejestrowano pojedynczych znalezisk kabłączków. Ich obecność (łącznie 10 egzemplarzy) odnotowano w składzie pięciu zespołów grupy II (z przedmiotami unikatowymi) i dziewięciu (15 egzemplarzy) w grupie III (z nożami). Pozostałe, w liczbie 25 egzemplarzy, są elementami tylko 13 zespołów grobowych, dla których ustalono kabłączki jako przewodnie. W segmencie A w jednym przypadku odnotowano tylko dwa kabłączki, a w drugim były głównym elementem zespołu, w segmencie B takich zespołów było sześć, w segmencie C – pięć.

Zestawienie kategorii wchodzących w skład zespołów z kabłączkami, w obu segmentach, zawiera tabela 33, nie uwzględniono w niej kabłączków z zespołów z nożami.

Tabela 33. Giecz, stan. 4. Grupa IV – elementy zespołów grobowych z kabłączkami

Table 33. Giecz, site 4. Group IV – elements of grave assemblages with temple rings

Ozdoby	Segment			Narzędzia i przedmioty użytkowe	Segment		Inne	Segment		
	A	B	C		B	C		A	B	C
Paciorek szklany	0	0	1	gwóźdź	1	0	odpad produkcyjny – żużel	0	3	1
Pierścionek	1	0	0	kolec kościany	1	0	przedmiot nieokreślony	1	1	2
Kulka szklana	0	1	0	igła/szpilka	1	0				
				moneta	1	0				
				okucie	1	0				
				okucie pochewki	0	1				
				oprawka	0	1				

Z kabłączkami skroniowymi powiązanych było 12 kategorii w liczbie 20 egzemplarzy (4,5% zbioru, N = 447). Zespoły te liczyły (łącznie z kabłączkami) od dwóch do ośmiu przedmiotów. W ich składzie większość elementów stanowiły drobne narzędzia i przedmioty użytkowe. Nie zarejestrowano zespołów o takim samym składzie, powtarzają się w nich tylko odpady produkcyjne i przedmioty nieokreślone. Natomiast pozostałe elementy były odnotowane w składzie zespołów jednokrotnie.

Jak już wskazywano, pojedyncze kabłączki skroniowe znajdowano w grobach dość licznie, rzadko w większej liczbie, a w zespołach w segmencie C niemal wyłącznie po dwa. Dostrzec też można, że w składzie zespołów z kabłączkami poza paciorkiem i pierścionkiem nie zarejestrowano innych kategorii biżuterii.

Podobnie jak w przypadku noży, po liczbie kabłączków znalezionych na tym cmentarzysku można było spodziewać się zespołów o podobnym składzie, tymczasem zawierają one różne, niepowtarzające się artefakty.

Zespoły z kabłączkami znajdowały się w grobach dzieci, kobiet i mężczyzn, a w segmencie C wyłącznie w grobach kobiet.

Grupa V – zespoły z monetami

Monety to po nożach i kabłączkach skroniowych trzeci po względem liczności element inwentarzy grobowych. Zarejestrowano łącznie 27 egzemplarzy. Znajdowały się w grobach pojedynczo – dziewięć egzemplarzy, a także w składzie zespołów grobowych: grupy II – cztery; III – osiem i IV – dwa egzemplarze. Pozostałe cztery monety były głównymi elementami czterech zespołów grobowych w segmentach B i C. Zestawienie liczby zespołów zawierających kategorie przedmiotów wchodzących w ich skład zawiera tabela 34.

Tabela 34. Giecz, stan. 4. Grupa V – Elementy zespołów grobowych z monetami

Table 34. Giecz, site 4. Group V – elements of grave assemblages with coins

Ozdoby	Segment		Narzędzia i przedmioty użytkowe	Segment		Inne	Segment	
	B	C		B	C		B	C
			haczyk do wędki	1	0	przedmiot nieokreślony	1	0
			igła/szpilka	1	0			
			okładzina z poroża	1	0			
			kolec kościany	1	0			
			przędlik gliniany		1			

Z monetami powiązanych jest tylko sześć kategorii (liczące siedem egzemplarzy), z których niemal wszystkie odnotowano tylko raz (w jednym zespole odnotowano dwie igły/szpilki). W żadnym z nich nie zarejestrowano ozdób. Wobec tego podkreślić należy, że monety wraz z towarzyszącymi im przedmiotami nie stanowiły powtarzalnych czy wyróżniających się zespołów.

Grupa VI – zespoły z pierścionkami

Łącznie na cmentarzysku w 13 zespołach znaleziono 13 pierścionków: W segmencie A – jeden (ale był w zespole z grupy IV – z kabłączkami); w segmencie B – trzy (z których dwa były elementami zespołów grupy II); natomiast w segmencie C – dziewięć (przy czym dwa z nich wchodziły w skład zespołów grupy II i cztery zespołów z nożami). Wobec tego tylko pierścionki z pozostałych czterech zespołów można potraktować jako przedmioty przewodnie. Zestawienie składu zespołów z pierścionkami zawiera tabela 35.

Tabela 35. Giecz, stan. 4. Grupa VI – elementy zespołów grobowych z pierścionkami

Table 35. Giecz, site 4. Group VI – elements of grave assemblages with rings

Ozdoby	Segment		Narzędzia i przedmioty użytkowe	Segment		Inne	Segment	
	B	C		B	C		B	C
			gwóźdź	0	2	przedmiot nieokreślony	1	7
			okucie	0	1			
			okucie pochewki	0	1			

Zespoły te zawierały łącznie 12 przedmiotów (nie licząc pierścionków). Tworzyło je od dwóch do sześciu mało zróżnicowanych (tylko cztery kategorie) przedmiotów, w tym aż osiem nieokreślonych.

Grupa VII – zespoły z innymi przedmiotami

W skład pozostałych 23 (B : 8 + C : 15) zespołów wchodziły liczne zróżnicowane przedmioty, łącznie 64 egzemplarze w obu segmentach (B : 20 + C : 44). Zestawienie kategorii wchodzących

w skład zespołów grupy VII zawiera tabela 36. Liczba kategorii wynosi 16 (B : 6 + C : 10), a wśród nich najliczniejsze są przedmioty nieokreślone – 36 (B : 9 + C : 27) egzemplarzy. Kilku przedmiotów z tej grupy – podkowy, dłuta i szkła – nie odnotowano w innych zespołach.

Tabela 36. Giecz, stan. 4. Grupa VII – elementy zespołów grobowych z różnymi przedmiotami

Table 36. Giecz, site 4. Group VII – elements of grave assemblages with various artefacts

Ozdoby	Segment		Narzędzia i przedmioty użytkowe	Segment		Inne	Segment	
	B	C		B	C		B	C
Paciorek	3	2	dłuto	1	0	odpad produkcyjny	2	2
Łańcuszek	0	1	gwóźdź	1	1	przedmiot nieokreślony	7	15
			igła/szpilka	1	1			
			okucie pochewki	1	0			
			grzebień	0	3			
			hetka	0	1			
			kolec	0	1			
			okucie	0	1			
			okładzina	0	1			
			podkowa	0	1			
			gwóźdź ozdobny	0	1			
			prześlík	0	1			

Większość z nich to przedmioty zniszczone, zachowane w niewielkich ułamkach, jak np. grzebienie. W zespołach wiele z nich odnotowano jako pojedyncze egzemplarze, ale w niektórych zespołach było ich więcej.

Znaczna ich liczba nie ma dokładnie określonej lokalizacji, wobec czego trudno z całą pewnością stwierdzić, które z nich zostały faktycznie złożone ze zmarłymi.

4.3.2. Relacje poziome między zespołami

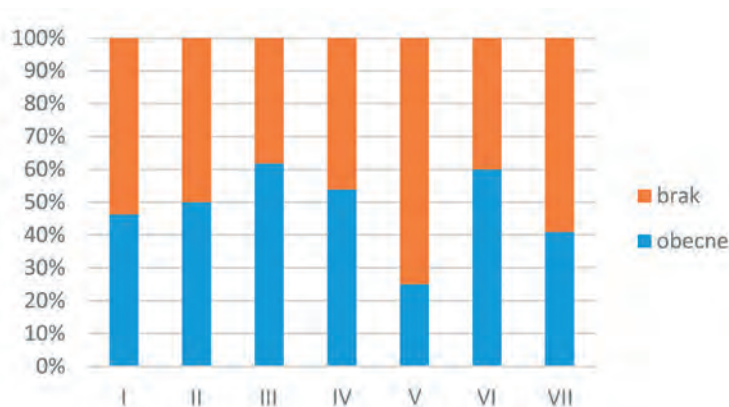
Celem tej części badań zespołów grobowych jest identyfikacja relacji poziomych między nimi, przez które rozumiemy obecność w nich tych samych przedmiotów i zestawów. Ma ona ustalić (istotną dla dalszych analiz) skalę powtarzalności wyróżnionych elementów zespołów, które określono jako ich elementy przewodnie.

Na podstawie analizy liczebności, składu zespołów oraz biorąc pod uwagę kryterium powtarzalności w zbiorze kategorii przedmiotów znalezionych w grobach wydzielono te, których było najwięcej (powyżej 10 egzemplarzy). Były one najczęściej indywidualnymi znaleziskami w grobach, a także elementami zespołów grobowych (pomijając przedmioty o nieokreślonej funkcji). Te kategorie to: nóż, kabłączek skroniowy, moneta, pierścionek, paciorek szklany, krzesiwo ogniwkowe, gwóźdź. Do tej grupy zaliczono też igły oraz igły/szpilki. Analiza ujawniła szczególne powiązania (relacje poziome) pomiędzy niektórymi z nich, tj. współwystępowanie noży, kabłączków, monet i krzesiw w ramach zespołów wieloelementowych. Charakterystyczne są też powiązania noża, krzesiwa, osetki z fyllitu, szpili, grzebienia i nożyc, które wyróżniają się szczególnym składem zestawu, ale nie powtarzalnością.

W składzie zespołów zawierających noże, kabłączki, monety i krzesiwa dość często powtarzają się igły/szpilki, pierścionki i pojedyncze paciorki.

Z kolei analizując zestawienia elementów zespołów grobowych w wydzielonych grupach zespołów dostrzec można, że te właśnie przedmioty powtarzają się, choć w różnej liczbie, we wszystkich grupach zespołów. Procentowy udział zespołów zawierających te przedmioty w ramach grup zespołów przedstawia rycina 32. W zestawieniu nie uwzględniono faktu, iż współwystępują one w ramach jednego zespołu.

4. Charakterystyka przedmiotów z grobów

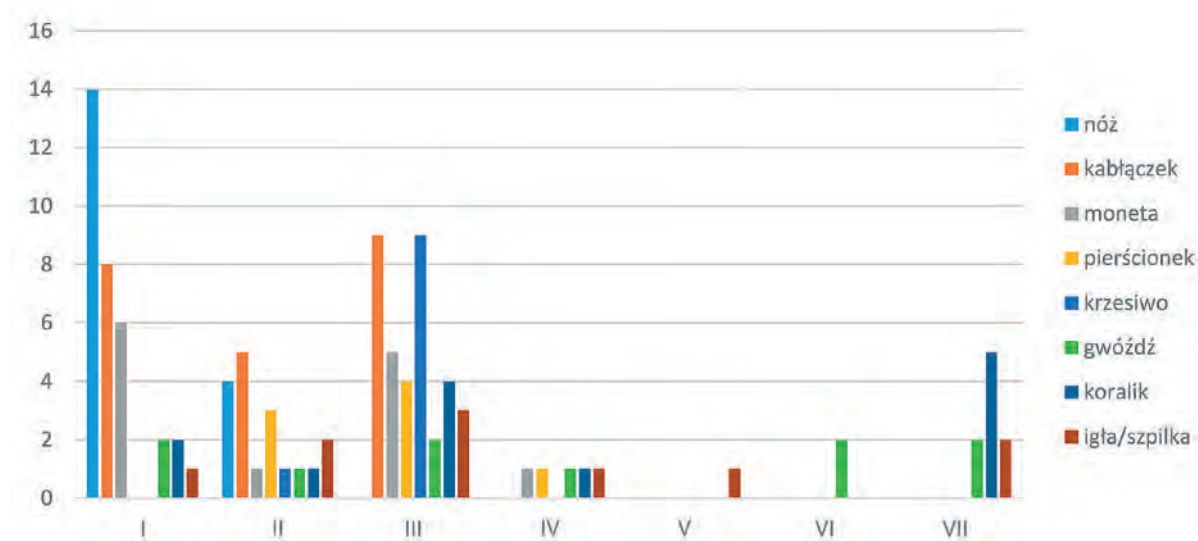

Ryc. 32. Giecz, stan. 4. Procentowy udział wybranych przedmiotów (noże, kabłączki, monety, krzesiwa) w zespołach wydzielonych grup

Fig. 32. Giecz, site 4. Percentage share of selected artefacts (knives, temple rings, coins, flints) in assemblages of identified groups

Udział zespołów zawierających te przedmioty niemal we wszystkich grupach oscyluje wokół 50–60% zespołów w danej grupie. Wyjątkiem jest grupa V – zespoły z monetami, obejmująca zespoły zawierające tylko te monety, które nie były elementami zespołów w grupach I, II, III i IV. Pozostałych zespołów z monetami jest mniej.

Z kolei szczegółowe zestawienie zespołów grobowych zawierających wymienione przedmioty w obrębie każdej grupy ukazuje rycina 33 (także z pominięciem ich współwystępowania w jednym zespole).

Ryc. 33. Giecz, stan. 4. Udział wybranych przedmiotów w zespołach wydzielonych grup

Fig. 33. Giecz, site 4. Frequency of selected artefacts in identified assemblages

Na wykresie widać zróżnicowanie grup zespołów ze względu na liczbę obecnych w nich wydzielonych kategorii. Pod tym względem wyróżniają się grupy zespołów II i III, które zawierają wszystkie kategorie. Ponadto w składzie zespołów z tych grup (zwłaszcza w grupie II) odnotowano też wiele innych, urozmaicających ich skład, przedmiotów. W tych dwóch grupach wysoki jest wskaźnik przedmiotów podstawowych: noży, kabłączków i monet.

Najmniej kategorii odnotowano w składzie zespołów z monetami i pierścionkami, ale w tych zespołach odnotowano też takie przedmioty, których w zbiorze było mniej, jak np. haczyk do wędki, przęślik czy kolec z kości i poroża.

Wskazać zatem należy, że niemal wszystkie zespoły łączy obecność w ich składzie tych właśnie przedmiotów (noże, kabłączki, monety i krzesiwa, igły/szpilki, pierścionki i pojedyncze paciorki), a dodatkowo, w sieć tych powiązań wpisują się także te artefakty, które występują rzadziej.

Wobec tego wskazać można, że przedmioty podstawowe (noże, kabłączki, monety) są elementami łączącymi (w różnym natężeniu) niemal wszystkie zespoły grobowe na tym cmentarzysku. Te zależności są wyraźnie czytelne na wszystkich etapach przeprowadzonych badań przedmiotów z grobów: od „zespołów” jednoelementowych, poprzez te, które zawierały tylko dwie kategorie, do zespołów złożonych z większej liczby elementów.

Mimo iż wyróżnione przedmioty i zestawy podstawowe zarejestrowano w grobach na całym cmentarzysku, to ujawniają się różnice we frekwencji zespołów grobowych w wydzielonych jego częściach.

4.3.3. Relacje pionowe – hierarchiczne pomiędzy zespołami

Dokonany powyżej podział zbioru zespołu na trzy grupy o różnej skali powiązań poziomych, wskazuje też na ich relacje pionowe – hierarchiczne, zarówno w obrębie wydzielonych grup zespołów, jak i pomiędzy zespołami. Nie jest to, rzecz jasna, hierarchia oparta na wartości materialnej.

Niewątpliwie najbardziej wyróżnia się grupa zespołów II, zawierających przedmioty unikatowe, w tym też obcego pochodzenia i o znaczeniu kultowym. Biorąc pod uwagę kryteria wyróżnienia tych zespołów, nie jest możliwe wskazanie hierarchii pomiędzy nimi, bowiem każdy z nich jest indywidualnym, niepowtarzalnym zbiorem wyjątkowych przedmiotów. Porównywalne wartości przypisać można również zespołom z monetami (grupa V).

Podobną rangę mają zespoły z narzędziami i przedmiotami użytkowymi oraz ozdobami. Jednak w odróżnieniu od grupy poprzedniej, w tej wskazać można jej hierarchiczną strukturę, bowiem „wartość” (znaczenie) niektórych zespołów podnosi obecność w nich monet oraz zestawów wybranych przedmiotów. Wyróżniają się w niej także zespoły z krzesiwami. Charakterystyczna jest również dość duża powtarzalność monet oraz zestawów przedmiotów w zespołach tej grupy. Podkreślić należy, że te właśnie elementy zespołów tej grupy (monety i zestawy przedmiotów) są obecne także w grupie zespołów II, czyli ich powtarzalność w zbiorze zespołów jest wysoka.

Szczególne w tym zestawieniu są też zespoły, które złożone są tylko z dwóch przedmiotów przewodnich i w takim podstawowym składzie złożone ze zmarłym.

W tak skonstruowanym pionowym układzie najniżej znajdują się zespoły grupy VII, zawierające rozmaite, „przypadkowe” przedmioty, w tym liczne zniszczone i o nieokreślonej funkcji.

4.3.4. Analiza lokalizacji przedmiotów w grobie

Zaobserwowano prawidłowości, które łączą skład zespołów grobowych (szczególnie tych elementów, które określono jako przewodnie) z miejscem ich znalezienia w grobie. Dla zobrazowania tych relacji oraz określenia tych miejsc wyróżniono poziomy (płaszczyzny), do których przypisane są przedmioty.

Głównym kryterium wyróżnienia tych „płaszczyzn” jest miejsce znalezienia przedmiotów przy szkielecie oraz fakt, że niektóre z nich składano niemal zawsze w tych samych miejscach. Wskazane prawidłowości czytelne są w zespołach I, II, III, IV i V, a także tych, które złożone były z dwóch kategorii.

Na pierwszej „płaszczyźnie” dominującymi elementami zespołów są narzędzia i/lub ozdoby, a miejsce ich znalezienia jest niemal zawsze takie same i powtarza się w wielu grobach. Przykładem są noże i kabłączki skroniowe: pierwsze znajdujemy niemal zawsze przy miednicy, drugie przy czaszce. Ilustracją tego typu „płaszczyzn” są także przedmioty wchodzące w skład zespo-

łów z dominującymi drobnymi narzędziami i przedmiotami użytkowymi (noże, krzesiwa, oselki, szpila, grzebień, nożyce). Znajdowano je niemal zawsze razem i za każdym razem przy miednicy – jako zestaw.

Przy takim podziale uwidaczniają się inne miejsca, tuż przy szkielecie, gdzie znajdowały się niektóre z wymienionych przedmiotów. Przykładem są te z nich, które znajdowano wśród kości górnej części szkieletu, co sugeruje, że pierwotnie złożone były na klatce piersiowej. Z kolei kabłączki skroniowe znajdowane w okolicy miednicy, pierwotnie mogły być założone na palcu.

„Płaszczyzna” druga to nieliczne przedmioty wchodzące w skład zespołów grobowych jako elementy „uzupełniające”, które znajdowano w różnych miejscach, ale niemal zawsze bezpośrednio przy, bądź na kościach. Trudno wskazać ich związek z przedmiotami z „płaszczyzny 1”, poza tym, że są to również drobne narzędzia, przedmioty użytkowe czy ozdoby, na przykład pojedyncze paciorki, a także haczyki do wędek, gwoździe, igły/szpilki itp. Wobec niewielkiej ich liczby oraz faktu, że w każdym grobie znajdowano je w innych miejscach, trudno jednoznacznie wskazać, gdzie zazwyczaj były składane.

W składzie zespołów II–VII są też nieliczne przedmioty, które znaleziono w obrębie zasypiska jamy grobowej oraz w nieokreślonym przez badaczy miejscu – „płaszczyzna” trzecia. Najczęściej są to pojedyncze, zniszczone artefakty. Niektóre dostały się do jamy podczas zasypywania zwłok ziemią z wypełnisk obiektów, w które wkopywano groby, jest to np. ułamek prążnicy. W tym przypadku trudno wskazać na jakiegokolwiek ich powiązania z przedmiotami z „płaszczyzn 1 i 2”.

Ze względu na bardzo zróżnicowany skład zespołów grupy VII, które zawierają niepowtarzające się przedmioty, niemożliwe jest wskazanie, gdzie je składano przy/na ciele zmarłego.

4.4. Płeć, wiek zmarłych i ich orientacja a zespoły grobowe

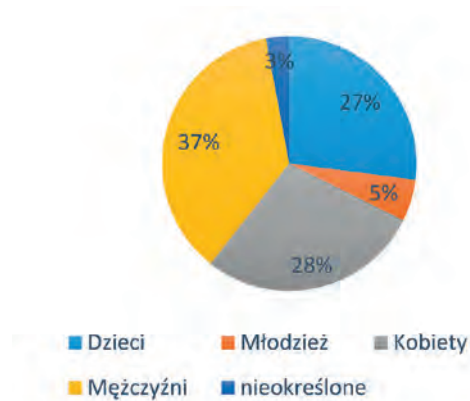
Na gieckim cmentarzysku zarejestrowano 170 zespołów grobowych, z tego w segmencie A dwa zespoły, 88 w segmencie B i 80 w segmencie C. Znajdowały się one w grobach dzieci, kobiet i mężczyzn.

Tabela 37. Giecz, stan. 4. Frekwencja zespołów grobowych w segmentach B i C w grobach dzieci, kobiet i mężczyzn
Table 37. Giecz, site 4. Frequency of grave assemblages in segments B and C in female, male and children's graves

Zespół	Dzieci (N = 84)	Młodzież (N = 16)	Kobiety (N = 59)	Mężczyźni (N = 93)	Nieokreślone (N = 30)	Razem
I	23	5	12	21	4	66
II	6	2	6	7	1	22
III	3	0	15	20	0	38
IV	1	0	9	1	0	11
V	2	0	1	1	0	5
VI	1	1	0	2	0	4
VII	9	1	4	10	0	24
Razem	46	9	48	62	5	170

4.4.1. Płeć i wiek

Podstawowe różnice (w odniesieniu do płci) w liczebności zespołów rejestrowanych w grobach na tym cmentarzysku są pochodną struktury płci populacji szkieletowej, którą cechuje wysoki odsetek grobów męskich (rozd. 3), a co za tym idzie, w tych grobach odnotowano najwięcej zespołów grobowych.

Ryc. 34. Giecz, stan. 4. Procentowy udział zespołów grobowych w odniesieniu do płci i wieku

Fig. 34. Giecz, site 4. Percentage share of grave assemblages in respect to sex and age

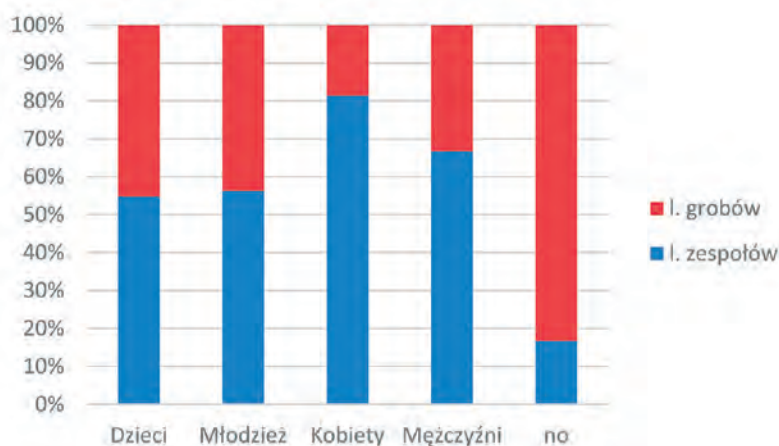
Najmniejszą liczbę zespołów grobowych zarejestrowano w grobach osobników zmarłych w klasie wieku *juvenis*, ale też odsetek tej grupy zmarłych jest najmniejszy.

W każdej grupie zmarłych, więcej niż połowa liczby grobów zawierała zespoły grobowe (ryc. 35), a ten odsetek jest najwyższy w przypadku grobów kobiet i wynosi aż 81,3% (N = 59). Mimo iż liczba grobów kobiet jest znacznie niższa niż liczba grobów męskich, to odsetek grobów żeńskich zawierających zespoły grobowe jest wyższy niż ten sam wskaźnik dla grobów męskich.

W grobach dzieci, kobiet i mężczyzn zarejestrowano zespoły z niemal wszystkich grup lecz w grobach kobiet nie odnotowano zespołów z grupy VI – z pierścionkami) (ryc. 36).

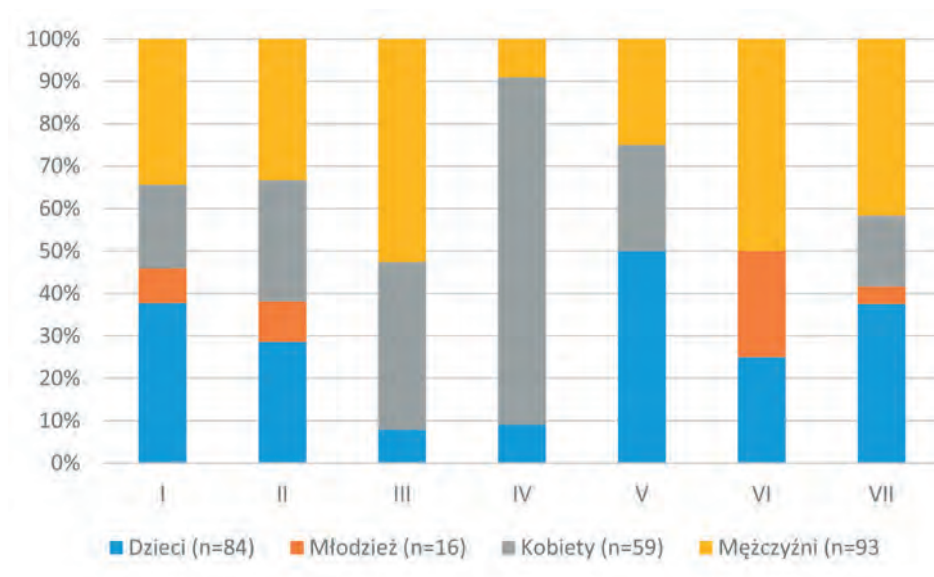
Zespołów ze wszystkich wydzielonych grup nie zawierają groby młodocianych (*juvenis*) i osobników o nieokreślonej płci.

Największy (i porównywalny) odsetek „zespołów” jednoelementowych odnotowano w grobach dzieci i mężczyzn; odpowiednio 36,5% i 31,2%.

Ryc. 35. Giecz, stan. 4. Zestawienie grobów zawierających zespoły w odniesieniu do ogólnej liczby grobów: dzieci (N = 84), młodzieży (N = 16), kobiet (N = 59), mężczyzn (N = 93) i osobników o nieznaczonej płci i/lub wieku (N = 30)

Fig. 35. Giecz, site 4. Graves containing grave assemblages in respect to the total number of graves of children (N = 84), juveniles (N = 16), women (n = 59), men (n = 93) and individuals of undetermined sex and/or age (n = 30)

Ryc. 36. Giecz, stan. 4. Zróżnicowanie udziału grup zespołów w grobach dzieci, młodzieży, kobiet i mężczyzn

Fig. 36. Giecz, site 4. Variation in the proportion of groups of grave assemblages in graves of children, juveniles, women and men

Odsetek zespołów grupy II (z przedmiotami unikatowymi) w grobach dzieci i kobiet jest taki sam, i wynosi 27,3% (N = 22), w grobach męskich jest wyższy – 31,8%.

Największą liczbę zespołów z grupy III (z nożami) odnotowano w grobach mężczyzn – zarejestrowano je w 52,6% (N = 38) przypadkach. Niewielki (7,9%; N = 38) był odsetek grobów dzieci z zespołami z tej grupy.

Z kolei w grobach kobiet odnotowano największy odsetek (83,3%; N = 12) zespołów z grupy IV (z kabłączkami). Odsetek tych zespołów w grobach dzieci jest taki sam jak w grobach mężczyzn – 8,3% (N = 12).

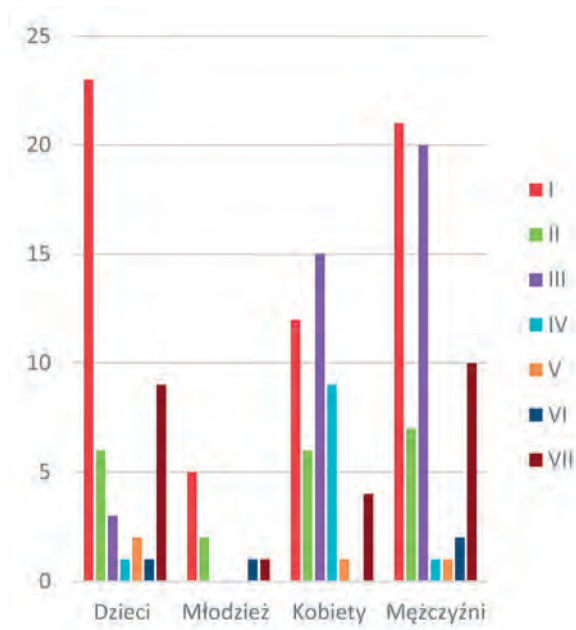
Połowa liczby zespołów V (z monetami) (N = 6) znajdowała się w grobach dzieci, z kolei w grobach mężczyzn znajdowało się najwięcej zespołów z grupy VI (z pierścionkami).

Porównywalny jest odsetek zespołów z grupy VII (z różnymi przedmiotami) w grobach dzieci i mężczyzn; odpowiednio 41,7 i 36,4% (N = 22). Dla grobów kobiet odsetek ten wynosi 18,2%, a w przypadku grobów osobników młodych – 4,5%.

Nieco inaczej prezentują się wskaźniki frekwencji zespołów z wydzielonych grup w grobach dzieci, kobiet i mężczyzn (ryc. 37):

- w grobach dzieci odnotowano najwięcej zespołów z grupy I – 47,8% grobów dzieci, w których znajdowały się zespoły grobowe (N = 46) i zespołów z grupy VII (19,5%; N = 46); wysoki jest też odsetek grobów z zespołami grupy II (15,2%; N = 46);
- w grobach kobiet dominują zespoły z grupy III – (31,2% grobów, w których znajdowały się zespoły grobowe; N = 48). Z grupy I – odnotowano 25% zespołów; mniejszy jest odsetek grobów z zespołami z grup II i IV, odpowiednio: 12,5% i 20,8%;
- zespoły z grupy I dominują w grobach męskich – 33,2%, w których znajdowały się zespoły grobowe (N = 62), i tylko nieco mniej (32,5%; N = 62) odnotowano zespołów z grupy III; dużo niższy (11,3%; N = 62) jest odsetek zespołów z grupy II.

Niemal wszystkie te wskaźniki różnicują się, gdy porównamy obecność zespołów w grobach dzieci, kobiet i mężczyzn w segmentach B i C. Uwidoczniają się podobieństwa i różnice pomiędzy grobami obu segmentów, co jest pochodną ich zróżnicowania liczebnego w segmentach.

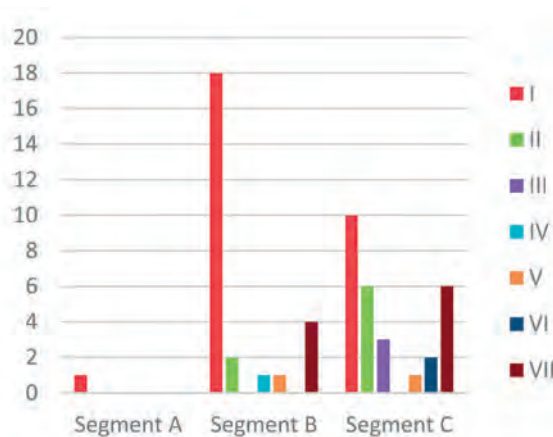

Ryc. 37. Giecz, stan. 4. Frekwencja grup zespołów grobowych w grobach dzieci, młodzieży, kobiet i mężczyzn

Fig. 37. Giecz, site 4. Frequency of groups of grave assemblages in graves of children, juveniles, women and men

Groby dzieci i młodzieży

Frekwencję zespołów grobowych w grobach dzieci i młodzieży w segmentach zawiera rycina 38.

Ryc. 38. Giecz, stan. 4. Frekwencja grup zespołów grobowych w grobach dzieci i młodzieży w segmentach A, B, C

Fig. 38. Giecz, site 4. Frequency of grave assemblages in graves of children and juveniles in segments A, B, C

Zespoły grupy I znajdowały się w 62,5% (N = 24) grobów dzieci w segmencie B i w 31,8% (N = 22) w segmencie C. Zauważalna jest zatem wyraźna różnica we frekwencji zespołów jednoelementowych w grobach dzieci w obu segmentach. Istotna różnica uwidacznia się także w zestawieniu elementów tych „zespołów”: noży, monet i kabłączków skroniowych.

W grobach dzieci i młodzieży w segmencie B w połowie liczby grobów z wydzielonej grupy kategorii podstawowych (najliczniejszych) znajdowały się: monety (B62, B100, B109, *infans* I), nóż

z elementami pochewki (B9, *infans* I; B31, *juvenis* II) nóż (B22, *juvenis* II) i kabłączki skroniowe (B3, *infans* II; B30, *infans* II/*juvenis* I; B53, *infans* I/II). Ponadto zarejestrowano dwa szklane paciorki i przęślik gliniany. Natomiast w segmencie C odnotowano tylko jeden grób dziecka z monetą (C37, *fetus*), a w pozostałych znajdowały się przedmioty o nieokreślonej funkcji i jeden gwóźdź. W grobie C114 (*juvenis* I/II) zarejestrowano szklaną obrączkę.

Większość dzieci z obu segmentów zmarła w klasie wieku *infans* I, w tym troje w wieku okolorodowym. W segmencie C zarejestrowano więcej grobów młodzieży.

Wyraźne różnice widoczne są we frekwencji **zespołów grupy II** (z przedmiotami wyjątkowymi) w grobach dzieci w obu segmentach. Tylko w jednym grobie dziecka (B150, *infans* I) odnotowano wyjątkowe znalezisko – były to skorupy jajka. Kolejny zespół grupy II (z bransoletą) znajdował się w grobie B146, osobnika zmarłego w klasie wieku *juvenis* II. W segmencie C zarejestrowano aż pięć grobów dzieci i młodzieży z zespołami grupy II. W dwóch z nich (C77, *infans* II; C86, *infans* I) znajdowały się kolie złożone z paciorków szklanych, także w dwóch znaleziono skorupki jajek (C67, *infans* I; C92, *infans* I). W kolejnym grobie dziecka (C10, *infans* I) złożono unikatową płytkę z dekoracją ornamentalną. Zespół z okuciem ażurowym znajdował się w grobie C57 (*juvenis* II).

Grobów zawierających zespoły grupy II nie było zbyt wiele, z czego nieco więcej było grobów dzieci młodszych (*infans* I).

W żadnym grobie dziecka w segmencie B nie zarejestrowano **zespołu III** (z nożami), w przeciwieństwie do segmentu C, gdzie odsłonięto trzy groby dzieci z tymi zespołami. Wskazać tu należy zespół z grobu C42 (*infans* I), który składał się z noża i krzesiwa, i drugi C90 (*infans* II), z takim samym kompletem oraz pierścionkiem typu III.

Charakterystyczna dla gieckiego cmentarzyska jest niewielka liczba kabłączków skroniowych w grobach dzieci – pojedyncze egzemplarze znajdowano głównie w segmencie B i jeden w segmencie A. Jedyne **zespół IV** zarejestrowano w grobie B21 (*infans* II), w którym oprócz dwóch kabłączków znajdowało się pięć szklanych kulek. Na podkreślenie zasługuje fakt, że kabłączków nie znaleziono w żadnym grobie dziecka w segmencie C.

Zespoły grupy V (z monetami) odnotowano w grobach dwojga dzieci. Grób B63 (*infans* I) oprócz monety zawierał okładzinę z poroża, a grób C53 (*infans* II) przęślik gliniany. Więcej monet, jako pojedyncze egzemplarze, znajdowało się w grobach dzieci segmentu B.

Tylko w jednym grobie dziecka (C51, *infans* I) odnotowano obecność **zespołu VI** (z pierścionkiem), który zawierał także gwóźdź i przedmiot nieokreślony. Kolejny zespół VI znaleziono przy osobniku zmarłym w wieku młodzieńczym (C112, *juvenis* II), a złożony był z pierścionka typu III, okucia, elementu pochewki do noża i dwóch przedmiotów nieokreślonych.

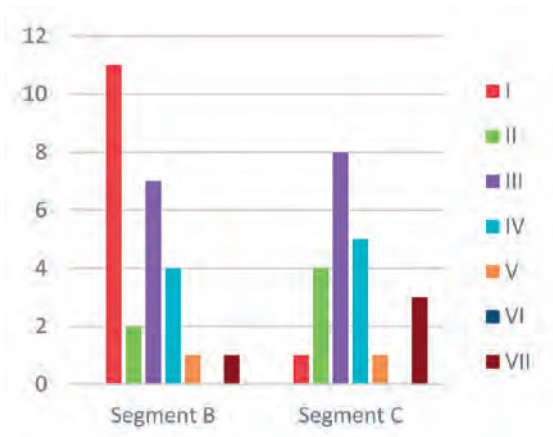
W segmencie B w czterech grobach dziecięcych odnotowano **zespoły grupy VII** (z różnymi przedmiotami). Oprócz przedmiotów o nieokreślonej funkcji zawierały one także paciorki, które odnotowano w dwóch zespołach (B138, *infans* I; B144, *infans* I). Zespół B88 (*infans* II) zawierał łańcuszek długi i gwóźdź, a kolejny (B60, *infans* I) igłę/szpilkę.

Zespoły tej grupy zarejestrowano w pięciu grobach dzieci w segmencie C. Zawierały one głównie przedmioty o nieokreślonej funkcji oraz nieliczne inne artefakty. W zespole C54 (*infans* I) były to zniszczone ogniwa łańcuszka, w zespole C72 (*infans* I) – igła, w zespole C96 (*infans* II) metalowy gwóźdź ozdobny oraz paciorek w zespole C99 (*infans* I).

Jedyny grób w klasie *juvenis* (C64) z zespołem VII zarejestrowany w segmencie C zawierał hetkę kościaną oraz odpad produkcyjny.

Groby kobiet

Liczba grobów kobiet, które zawierały zespoły grobowe w obu segmentach jest porównywalna. Ich zestawienie ukazuje rycina 39.

Ryc. 39. Giecz, stan. 4. Frekwencje grup zespołów w grobach kobiet w segmentach B i C

Fig. 39. Giecz, site 4. Frequency of grave assemblages in female graves in segments B and C

Porównywalna jest także liczba niemal wszystkich zespołów grobowych z poszczególnych grup, które znajdowały się w grobach kobiet.

Widoczna jest wyraźna dysproporcja pomiędzy grobami kobiet w segmentach B i C zawierającymi zespoły grupy I. W segmencie C odnotowano tylko jeden grób (C35, *maturus*) z jednoelementowym „zespołem”.

Niemal wszystkie groby kobiet z segmentu B zawierały kategorie podstawowe. W czterech z nich znajdowały się kabłączki skroniowe (B75, *adultus*; B5, B87, *maturus*; B133, *dorosa*), w czterech noże (B91, B99, B106, B120, *maturus*), w jednym trzy monety (B25, *maturus*). Większość kobiet zmarła w klasie wieku *maturus*.

W segmencie B zespoły grupy II zarejestrowano tylko w dwóch grobach. W jednym z nich odnotowano zespół z instrumentem muzycznym (B23, WbN, *maturus*), w którym znajdowały się jeszcze dwa kabłączki, pierścionek typu II, zawieszka i przedmiot o nieokreślonej funkcji. Natomiast zespół z grotem (B76, W, *maturus*) zawierał ponadto trzy kabłączki i nóż.

W segmencie C odsłonięto cztery groby z zespołami tej grupy. Zespół z pierścionkiem typu Orszymowice (C45, W, *adultus*) zawierał ponadto dwa kabłączki i dwa nieokreślone przedmioty. W grobie C61 (WNW, *maturus/senilis*) znajdował się zespół z płytką ornamentowaną, nożem, obrączką szklaną, przęślikiem glinianym i dwoma przedmiotami nieokreślonymi. Zespół z nożycami (C66, W, *juvenis II/adultus*) zawierał cztery monety, dwa kabłączki, pierścionek typu III i nóż, a okucie pasa znajdowało się w grobie C65 (W, *maturus*). Na obszarze segmentu B odnotowano siedem grobów kobiet z zespołami grupy III. Cztery z tych zespołów (B16, *adultus*; B32, *adultus/maturus*; B58, *maturus/senilis*; B131, *maturus*) w swym składzie zawierały też nóż i kabłączek (jako zestaw podstawowy). Zarejestrowano jeden zespół (B4, *maturus/senilis*) obejmujący kolejny zestaw podstawowy, złożony z dwóch noży i monety. Ponadto w zespołach B odnotowano kółko szklane i przedmiot nieokreślony.

Zespoły tej grupy zarejestrowano w ośmiu grobach kobiet z segmentu C. Zestawy złożone z noża i kabłączków odnotowano w czterech z nich (C47, W, *adultus*; C105, W, *adultus*; C48, W, *senilis*; C108, W, *maturus*). Uwagę zwraca zespół C108, zawierający oprócz noża i kabłączków także wyjątkowe ażurowe krzesiwo. W żadnym grobie z zespołem III nie odnotowano monet, a oprócz przedmiotów o nieokreślonej funkcji zawierały one: paciorki, pierścionki, igły/szpilki, skobel, gwóźdź, okładzinę z poroża i ułamek prążnicy.

Nieliczne w obu segmentach były zespoły grupy IV, z kabłączkami. Jeden z nich znajdował się na terenie segmentu A. Zespół z grobu A15 (WSW, *maturus*) zawierał także pierścionek typu V i przedmiot nieokreślony.

Na obszarze segmentu B zarejestrowano je w czterech grobach: B17 (W, *adultus*), B24 (W, *maturus*), B95 (WSW, *maturus*) i B142 (W, *maturus*). Zespoły te nie były urozmaicone, a oprócz kabłączków odnotowano: monetę, okucie, igłę/szpilkę, kolec kościany, przedmiot nieokreślony i odpady produkcyjne.

W segmencie C zespoły grupy IV znajdowały w grobach pięciu kobiet: C16 (WbN, *adultus*), C83 (WNW, *adultus*), C95 (WbN, *adultus*), C79 (W, *maturus*), i C9 (WNW, *maturus/senilis*), przy czym tylko w grobie C16 wystąpił jeden kabłączek, w trzech było po dwa, a w jednym pięć egzemplarzy. W grobach tego segmentu w zespole z kabłączkami zarejestrowano monetę, oprawkę z poroża, paciorek, przedmioty nieokreślone i odpady produkcyjne. Większość zespołów z kabłączkami znajdowała się w grobach kobiet zmarłych w klasie wieku *adultus*.

Zespół V – z monetami – odnotowano tylko w jednym grobie kobiety w segmencie B (B119, WNW, *maturus*), który zawierał monetę, dwie igły/szpilki i kolec kościany.

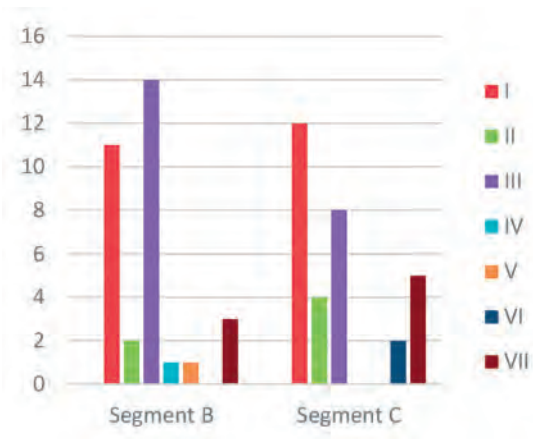
Żaden grób kobiety nie zawierał **zespołu VI** – z pierścionkami.

W segmencie B zarejestrowano tylko jeden **zespół grupy VII** (w grobie B65, *maturus/senilis*), który zawierał przedmiot nieokreślony i odpad produkcyjny.

W segmencie C odsłonięto trzy groby kobiet z zespołami grupy VII. Zawierały one głównie przedmioty o nieokreślonej funkcji oraz nieliczne inne przedmioty: przęślik gliniany, gwóźdź i okucie w zespole C6 (NWbW, *adultus*), ułamki grzebienia w zespole C71 (NWbW, *adultus*) i C98 (W, *maturus/senilis*).

Groby mężczyzn

W segmentach B i C zarejestrowano niemal taką samą liczbę grobów męskich zawierających „zespoły” jednoelementowe (ryc. 40). Groby różnią się znalezionymi w nich przedmiotami.

Ryc. 40. Giecz, stan. 4. Frekwencja zespołów grobowych w grobach mężczyzn

Fig. 40. Giecz, site 4. Frequency of grave assemblages in male graves

W pięciu grobach segmentu B odkryto noże: B36 (W, *adultus*), B73 (WSW, *maturus*), B107 (WSW, *maturus*), B136 (WNW, *maturus*), B140 (W, *maturus*), B7 (WNW, *maturus/senilis*). Oprócz noży w grobach odkryto: haczyk do wędki (B125, WSW, *maturus*) i gwóźdź uzany za współczesny (B83, W, *maturus*), a także przedmioty o nieokreślonej funkcji. W żadnym nie było monety. Większość tych „zespołów” znajdowała się w grobach osobników dojrzałych (*maturus*).

W segmencie C odnotowano tylko jeden grób (C107, *adultus/maturus*) z nożem. Zarejestrowano też jeden grób z monetą (C60, *adultus/maturus*). W pozostałych znaleziono skobel, oczko pier-

ścianka oraz przedmioty o nieokreślonej funkcji. Zespoły grupy I znajdowały się w grobach osobników młodych, zmarłych w klasach wieku *juvenis* II/*adultus*, *adultus* i *adultus/maturus*.

Nieznaczna dysproporcja widoczna jest w liczbie **zespołów II** z grobów mężczyzn z obu segmentów.

W segmencie B w jednym z grobów męskich B121 (WNW, *adultus/maturus*) znajdował się sierp i pojedynczy paciorek szklany, a kolejny B151 (WbN, *maturus*) zawierał półkosek, przęślik gliniany i przedmiot o nieokreślonej funkcji. Więcej elementów zawierał zespół ze szpilą pierścieniową (B116 W, *adultus/maturus*), w którym odnotowano krzesiwo, haczyk do wędki, igłę/szpilek i przedmiot nieokreślony.

Niewiele przedmiotów zawierały także zespoły grupy II znalezione w czterech grobach męskich segmentu C. Odnotowano tam dwa zespoły z kluczami, przy czym w grobie C101 (WNW, *maturus*) klucz był jedynym znaleziskiem. Kolejny zespół (C58 WSW, *adultus*), oprócz klucza zawierał odważnik żelazny, gliniany przęślik, igłę, kolec z poroża i przedmiot nieokreślony. W zespole z „haczykiem do pasa” (C68, W, *maturus/senilis*) znajdował się także przedmiot nieokreślony, a w kolejnym (C87, W, *adultus*), zarejestrowano skorupki jajka i gwóźdź.

W segmencie B w 14 grobach męskich odnotowano **zespoły III**. W czterech z nich: B27 (W, *maturus*), B98 (WNW, *maturus*), B110 (W, *maturus*), B33 (W, *adultus/maturus*) odkryto zestaw złożony z noża i monety. Dwa z nich zawierały też krzesiwa (B98 i B110), a jeden osełkę z fyllitu (B33). W zespole z grobu B110 znajdował się paciorek. W kolejnym, B108 (W *senilis*), zarejestrowano nóż i krzesiwo oraz osełkę z fyllitu.

Zespół złożony z noża, kabłączka i paciorka zarejestrowano w grobie B113 (WNW, *adultus/maturus*). Elementami uzupełniającymi w pozostałych zespołach były: paciorek z karneolu, hetka, igła, łańcuszek, kolec kościany oraz przedmioty o nieokreślonej funkcji.

Zespoły grupy III znajdowały się w grobach osobników zmarłych w klasie wieku *maturus* – 7, *juvenis/adultus* – 1 oraz *adultus* – 4. Podkreślić zatem należy, że niemal połowa zespołów B zawierała podstawowe zestawy: nóż i moneta, nóż i krzesiwo oraz nóż i kabłączek.

Zespoły III zarejestrowano w siedmiu grobach męskich z segmentu C. Zespół C24 (WNW, *adultus/maturus*) zawierał podstawowy zestaw – nóż i krzesiwo. Odnotowano go też w dwóch kolejnych zespołach: C50 (W, *maturus*), który ponadto obejmował przęślik gliniany, i C88 (WbN, *maturus*), gdzie znaleziono też osełkę z fyllitu oraz pierścione i obrączkę szklaną. W składzie pozostałych zespołów dominowały przedmioty o nieokreślonej funkcji. Odnotowano w nich także: gwóźdź, ułamek grzebienia i skobel. Zespoły tej grupy znajdowały się głównie w grobach mężczyzn zmarłych w klasie wieku *maturus*.

Jedyny **zespół IV** zarejestrowano na obszarze segmentu B w grobie męskim (?) B123 (WSW, *juvenis/adultus*). Zawierał on kabłączek oraz gwóźdź.

Na tym obszarze, w grobie B29 (WbN, *adultus*), znajdował się też jedyny w grobie męskim **zespół V**. Oprócz monety obejmował haczyk do wędki i przedmiot nieokreślony.

Z kolei na obszarze segmentu C odsłonięto grób męski z **zespołem VI** (C103, W, *maturus*). Zawierał on pierścione typu I, gwóźdź i cztery przedmioty nieokreślone.

Zespoły grupy VII zarejestrowano w czterech grobach mężczyzn z segmentu B. W ich składzie odnotowano przedmioty o nieokreślonej funkcji i nieliczne inne, jak: odpad produkcyjny (B86, WSW, *adultus/maturus*), okucie pochewki do noża (B13, WNW, *maturus*), paciorek z karneolu (B55 (?), *maturus*) i krzemień (B112, W, *maturus*).

Podobny skład zespołów odnotowano w sześciu grobach męskich w segmencie C. Poza przedmiotami o nieokreślonej funkcji zarejestrowano w nich: gwóźdź (C44, W, *juvenis*), okładzinę z poroża (C11, W, *juvenis*), paciorek szklany (C80, WNW, *adultus/maturus*), podkowę (C113, WbN, *senilis*) oraz kolec kościany (C104, W, dorosły) i ułamek szkła (C7, WbN, dorosły).

Wskazywano już na wyjątkowość dziesięciu zespołów, które zawierały krzesiwa ogniwkowe. We wszystkich był także podstawowy zestaw przedmiotów złożony z noża i krzesiwa. Zestawy te uzupełniały osełki z fyllitu i szpila z kółkiem (pierścieniowata).

W segmencie B wszystkie zespoły zawierające krzesiwa znajdowały się w grobach mężczyzn: B116 (*adultus/maturus*), B98 i B110 (*maturus*) i B108 (*senilis*). Dodać należy, że w dwóch z nich odkryto także monety (B98 i B110).

W segmencie C zespoły te znaleziono w grobach dwojga dzieci, kobiety i trzech mężczyzn.

Podstawowy skład zespołu, tj. nóż i krzesiwo, zarejestrowano w grobie dziecka (C42, *infans* I). Natomiast w kolejnym grobie dziecka (C90, *infans* II) zawierającym krzesiwo odnotowano także pierścienek typu III oraz igłę/szpilkę.

W grobie kobiety (C108, *maturus*) znajdowało się wyjątkowe krzesiwo – z ażurowym wypełnieniem, a ponadto: nóż, dwa kablęczki skroniowe i dwa przedmioty nieokreślone.

Grób mężczyzny (C24, *adultus/maturus*) zawierał drugi zespół z podstawowym składem (nóż i krzesiwo). Kolejne zespoły z krzesiwami z grobów mężczyzn obejmowały także: przęślik gliniany i dwa przedmioty nieokreślone (C50, *maturus*), osełkę z fyllitu, pierścienek typu II, obrączkę ze szkła i przedmiot nieokreślony (C88, *maturus*).

4.4.2. Orientacja grobów a zespoły grobowe

Wyróżnione grupy zespołów zarejestrowano w grobach zorientowanych w różne strony. Zależności pomiędzy tymi dwoma zmiennymi prezentuje rycina 41.

Ryc. 41. Giecz, stan. 4. Liczebność grup zespołów grobowych w odniesieniu do orientacji grobów

Fig. 41. Giecz, site 4. Number of groups of grave assemblages in respect to grave orientation

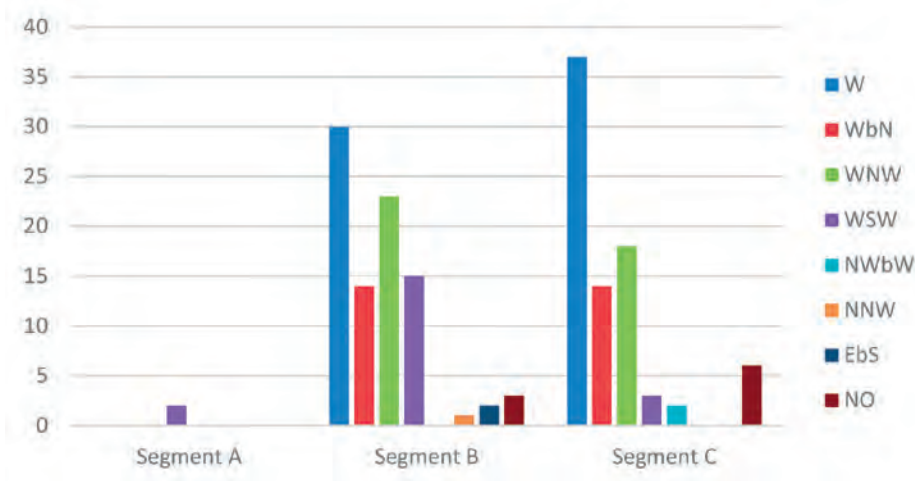
Spośród 170 zespołów najczęściej, niemal 40% (N = 170), znajdowało się w grobach o orientacji zachodniej, 24% w grobach zorientowanych w stronę WNW, a 17% w stronę WbN. W segmencie B zespoły grobowe odnotowano w 12% grobów o orientacji WSW.

Takie same proporcje uzyskano porównując zależności pomiędzy tymi zmiennymi w poszczególnych segmentach cmentarzyska (ryc. 42).

Biorąc pod uwagę znaczne zróżnicowanie liczebne grobów o odmiennych orientacjach, dalszej analizie poddane będą grupy grobów zorientowanych w strony W, WbN i WNW z segmentów B i C.

Porównując orientację wszystkich grobów o orientacjach W, WbN i WNW zawierających wydzielone grupy zespołów dostrzec można powtarzającą się prawidłowość: najczęściej grobów zawierających poszczególne grupy zespołów zorientowanych było w stronę W i WNW (ryc. 43).

Wskaźniki te nieco różnicują się przy porównaniu orientacji grobów, które zawierały poszczególne grupy zespołów w segmentach B i C (ryc. 44).

Ryc. 42. Giecz, stan. 4. Orientacja grobów zawierających zespoły grobowe w segmentach
 Fig. 42. Giecz, site 4. Orientation of graves with grave assemblages in segments

W segmencie B najwięcej zespołów grupy I było w grobach o orientacjach W i WNW.

W grobach zawierających te zespoły pogrzebano taką samą liczbę (5) kobiet i mężczyzn oraz dwoje dzieci. Natomiast w grobach o orientacji WNW pogrzebano więcej kobiet (6) niż mężczyzn (2) i dzieci (2).

W segmencie C zespołów grupy I było nieco więcej (niż innych grup zespołów) w grobach o orientacji WbN i WNW, natomiast w grobach o orientacji W dominujące były zespoły grupy III (z nożami). Warto dodać, że w grobach WbN pogrzebano dwoje dzieci, mężczyznę i dwoje osobników o nieokreślonej płci: zmarłego w klasie wieku *senilis* i dorosłego, a z kolei w grobach o orientacji WNW pochowani byli wyłącznie mężczyźni.

Zespoły grupy II liczniejsze były w grobach segmentu C niż B. Więcej znajdowało się w ich grobach o orientacji W. Były to groby dzieci, kobiet i mężczyzn w podobnych proporcjach. W tym segmencie zespoły grupy II odnotowano też w grobie o orientacji WSW, a także w grobach pięciorga dzieci, których orientacji nie określono. Nie odnotowano tych zespołów w grobach o orientacji WbN.

W segmencie B zespołów grupy II było mniej i znajdowały się w grobach o orientacjach W, WbN, WNW i WSW.

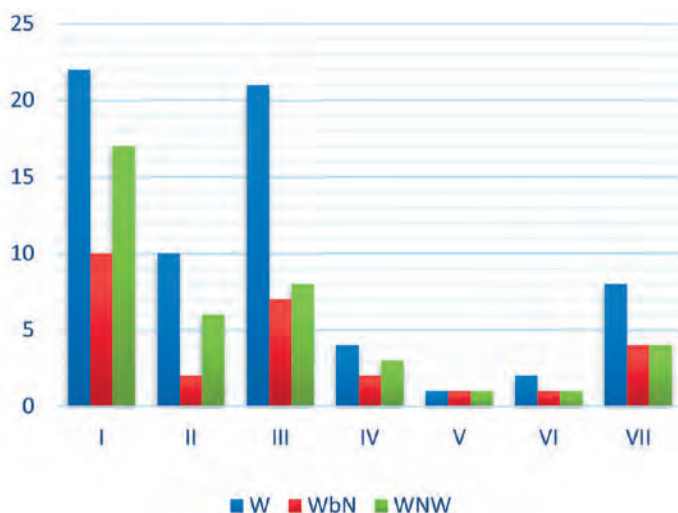
Zespołów grupy III najwięcej zarejestrowano w grobach o orientacji W w segmencie C, a dominowały w grobach kobiet. Odnotowano je także w grobach trojga dzieci. W segmencie B zespoły grupy III znajdowały się przede wszystkim w grobach męskich. Nie było takiego zespołu w żadnym grobie dziecka.

W segmencie C zespoły grupy III były nieliczne w grobach o orientacji WbN i WNW, a pogrzebani w nich byli głównie mężczyźni. W żadnym z grobów dzieci o tych orientacjach nie zarejestrowano zespołu z nożami. Podobnie, w segmencie B nie odnotowano zbyt wielu grobów z zespołami grupy III o tych orientacjach i były to wyłącznie te, w których pochowano dorosłe kobiety i mężczyzn.

Niewiele było zespołów grupy IV (z kabłączkami). W segmencie B znajdowały się one w grobach kobiet, które zorientowane były w strony W, WbN, WNW i WSW. Grób młodego mężczyzny z kabłączkiem zorientowany był w stronę WSW, a dziecka prawdopodobnie w stronę WNW. Zespoły z kabłączkami w grobach segmentu C także były nieliczne, a znajdowały się wyłącznie w grobach kobiet, które zorientowane były w różne strony.

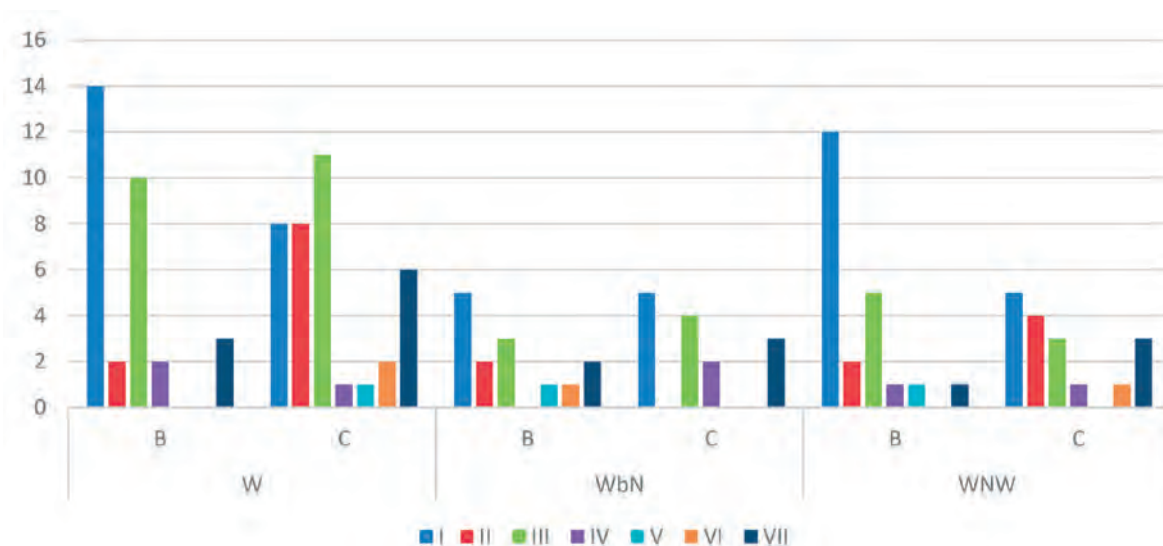
Zespołów z grup V (z monetami) i VI (z pierścionkami) było niewiele. Odnotowano je w grobach dzieci, młodzieży i dorosłych kobiet i mężczyzn zorientowanych w różne strony.

4. Charakterystyka przedmiotów z grobów

Ryc. 43. Giecz, stan. 4. Liczebność zespołów grobowych w odniesieniu do orientacji grobów

Fig. 43. Giecz, site 4. Number of grave assemblages in respect to grave orientation

Ryc. 44. Giecz, stan. 4. Liczebność grup zespołów w obrębie grup grobów o orientacjach W, WbN i WNW w segmentach B i C

Fig. 44. Giecz, site 4. Number of groups of grave assemblages within groups of graves with W, WbN and WNW orientations in segments B and C

Zespoły grupy VII (z różnymi przedmiotami) najliczniejsze były w grobach segmentu C, zorientowanych w stronę W. Występowały one w grobach mężczyzn, dzieci i kobiet. Niewielka liczba pozostałych przypadków zorientowana była w strony WbN (3 groby), WNW (3) i NNW (2).

W segmencie B grobów z zespołami grupy VII było mniej niż w segmencie C, a zorientowane były w strony W (3 groby), WbN (2), WNW (1), NNW (1), WSW (3).

Badania zależności pomiędzy obecnością grup zespołów grobowych a orientacją grobów, które je zawierały wskazują, że znajdowały się one (w różnej liczbie) w grobach zorientowanych w różne strony, przy czym najwięcej odnotowano ich w grobach o orientacji zachodniej, ponadto były to głównie zespoły z grupy I, których na tym cmentarzysku zarejestrowano najwięcej (39%; N = 170). Drugą pod względem liczności grupę zespołów (zespoły z nożami 22,3%; N = 170) w większej liczbie odnotowano w grobach o orientacji W w segmencie C i B. Zarejestrowano je także w grobach

o innych orientacjach. Obecność kolejnej licznej grupy zespołów (II z przedmiotami unikatowymi 13%; N = 170), wyraźnie zaznaczyła się w grobach o orientacji W w segmencie C. Pozostałe zespoły tej grupy zarejestrowano także w grobach segmentów B i C o orientacji W, WbN i WNW, oraz w grobach o orientacji WSW w segmencie B.

Grupy zespołów IV, V i VII odnotowano w grobach zorientowanych w różne strony. Najmniejszą liczbę zespołów zarejestrowano w nielicznych grobach o orientacji wschodniej.

Zespoły wydzielonych grup rejestrowano w grobach na całym cmentarzysku, niezależnie od ich orientacji czy płci pogrzebanych w nich osobników, wobec tego nie można wskazać wyraźnego związku zespołów grobowych z orientacją grobów, które je zawierały.

Znaczenie różnic ujawnionych w toku analiz wszystkich zmiennych pomiędzy segmentami czy płcią osobników odnotowane na tym cmentarzysku, które są pochodną liczby grobów, struktury płci populacji szkieletowej oraz zróżnicowanej orientacji grobów, wymaga bardziej szczegółowych analiz.

5. WCZESNOŚREDNIOWIECZNE CMENTARZ W GIECZU – ORGANIZACJA PRZESTRZENI I OBRZĄDEK POGRZEBOWY

Elżbieta Indycka

W rozdziałach 1–4 przedstawiono opis i klasyfikację źródeł archeologicznych, których dostarczyły badania archeologiczne na stanowisku 4. Stanowią one podstawę identyfikacji i charakterystyki kulturowej działalności człowieka związanej z grzebaniem zmarłych, której materialne ślady odnajdujemy na badanym cmentarzysku. Dane uzyskane na tym etapie badań zestawiono z informacjami z cmentarzysk, na których grzebano mieszkańców zespołu grodowego w Gieczu. Określone w ten sposób cechy omawianych zjawisk, czytelne na obszarze cmentarzyska i w grobach, stanowią punkt odniesienia dla oceny podobieństw i różnic zaobserwowanych na innych cmentarzyskach na ziemiach polskich z tego okresu. Celem tego porównania¹ była ocena pozycji wczesnośredniowiecznej populacji gieckiego zespołu osadniczego na tle szerszej zmienności.

W badaniach nad rytuałem pogrzebowym wczesnego średniowiecza istotne znaczenie ma odniesienie wyników dociekań archeologów do chrześcijańskich źródeł historycznych, zawierających zasady sprawowania liturgii oraz obrzędów, w szczególności obrzędu pogrzebowego. W trakcie rozwoju kościoła, wybitni intelektualiści uporządkowali wiele kwestii związanych z kultem a liturgia łacińska otrzymała mocne fundamenty i prawa zasadnicze. Te normy i prawa w gotowej postaci docierały do kraju Piastów wraz z kapłanami (Labudda 1983: 66; Pac 2015; zob. też Kracik 1990).

Cmentarz

W obrębie gieckiego zespołu osadniczego dotychczas zlokalizowano cztery cmentarze. Miejsca przeznaczone do grzebania zmarłych znajdowały się we wnętrzach i przy murach kościołów św. Jana Chrzciciela i Wniebowzięcia NMP, a także na cmentarzach założonych w niewielkim oddaleniu od grodu. Te ostatnie ulokowano w pobliżu siedzib ludzkich, przy szlaku komunikacyjnym w kierunku Poznania. Takie ich położenie sprawiało, że były dostrzegalne w miejscowym krajobrazie, a przez obecność ludzi z kręgu władzy zabezpieczone przed ewentualną profanacją. Istotną cechą cmentarza, usytuowanego tuż przy grodzie (Gz4) był palisadowy płot, który wyraźnie wyodrębnił jego przestrzeń w otoczeniu. Datowanie tych cmentarzysk wskazuje, że użytkowane były od 2. połowy X wieku (Goslar, Indycka w tym tomie; Miciak, Agnew 2021).

---

¹ Porównanie to, z uwagi na charakter niniejszego opracowania, ogranicza się do głównych cech cmentarzysk.

Przykłady rozmaitych form odgradzania miejsc przeznaczonych do grzebania zmarłych uchwycono także na innych cmentarzyskach wczesnośredniowiecznych. Granicę cmentarza w postaci rowu² zarejestrowano w Kałdusie (stan. 1, gm. Chełmno), Napolu (stan. 6, gm. Kowalewo Pomorskie), Starym Brześciu (stan. 4, gm. *loco*), Mikorowie (stan. 8, gm. Czarna Dąbrówka) i w Cedyni (stan. 2, gm. *loco*), opłotowanie uchwycono w Świątku Strumianach (stan. III gm. Czyżew), a szczególnym przykładem jest cmentarzysko w Gozdowie (stan 1, gm. *loco*), gdzie granicą był nasyp z kamieni (Miciak 2005).

Porównując rozmieszczenie miejsc i obiektów sakralnych gieckiego zespołu grodowego z ośrodkami w Poznaniu, na Lednicy i w Gnieźnie dostrzec można wiele podobieństw w ich lokalizacji.

Podobnie jak w Gieczu, uprzywilejowanym miejscem grzebania zmarłych były wnętrza kościołów wzniesionych w obrębie zespołów grodowych, a także teren je otaczający (Kurnatowska 1989–1990; Janiak 2004; Górecki 1991: 117–201).

Rozległe cmentarze znajdowały się także w oddaleniu od tych grodów³: na Śródcie w Poznaniu (Pawlak, Pawlak 2015), w Dziekanowicach, stan. 22 (Wrzesiński 1992, 1993). Cmentarze te ulokowane były przy szlakach komunikacyjnych wiodących do grodów, a przestrzeń wydzieloną dla celów grzebalnych wyróżniało naturalne ukształtowanie terenu: doliny rzeczne, brzegi jezior. Taki sam schemat dostrzec można także w ośrodkach władzy oddalonych od gnieźnieńskiego centrum, np. w Kałdusie (Bojarski, Chudziak, Stawska 2010: 9–29).

Zakładano je już w 2. połowie X wieku, a użytkowane były do przełomu XII i XIII wieku. Ich chronologia opiera się na datowaniu monet, a także na analizach radiowęglowych i badaniach typologiczno-chronologicznych tzw. wyposażenia grobowego (Bojarski, Chudziak, Stawska 2010: 105–120; Pawlak, Pawlak 2015: 83–86; Suchodolski 2016: 188–189).

Od drugiej połowy XI i w XII wieku cmentarze zakładano przy nowych kościołach budowanych na podgrodzach i osadach rozwijających się wokół grodów w Gieczu, Poznaniu (Pawlak 2005: 62–83) i w Gnieźnie (Janiak 2009: 293), a od XIII wieku przy kościołach stawianych w obrębie lokowanych miast. Na Ostrowie Lednickim cmentarz zajmował rozległy teren pomiędzy kościołem grodowym a kaplicą pałacową (Górecki 2001: 58–59), a około półtora kilometra na południe od wyspy znajdował się kolejny – obecnie stanowisko Dziekanowice 2 (Wrzesiński 1989).

Różnice pomiędzy tymi ośrodkami wynikają z odmiennych form grodów, usytuowania osad, ukształtowania terenu oraz lokalizacji kościołów.

Organizacja przestrzeni cmentarza

Cechą charakterystyczną analizowanego cmentarzyska jest jego ogrodzenie oraz podział na mniejsze obszary, które oddzielone są od siebie pustymi przestrzeniami⁴. Groby, niezależnie od wieku i płci pogrzebanych w nich osobników, sytuowano w mniej lub bardziej regularnych rzędach. Na analizowanym cmentarzysku nie odkryto grobów, które byłyby ulokowane na specjalnym, wyróżniającym się miejscu czy też miały odmienną od pozostałych formę. Nie mamy pewności czy i kiedy jego segmenty dzielone były na jeszcze mniejsze jednostki – kwatery użytkowane przez rodziny. Jedną z przesłanek wskazującą na użytkowanie części segmentu B przez grupę (rodzinę) są groby znajdujące się w zachodniej jego stronie, które wyróżnia m.in.: wyraźnie rzędowy układ grobów, nagromadzenie w nich monet, krzesiw oraz igieł/szpilek.

² Inną interpretację tych struktur prezentuje Arkadiusz Koperkiewicz (2005: 90–93).

³ Jak dotąd podobnego cmentarza nie odkryto w okolicach grodu gnieźnieńskiego.

⁴ Potwierdzenie istnienia takiej przestrzeni pomiędzy segmentami A i B wymaga przeprowadzenia prac wykopaliskowych.

Konsekwencją podziału cmentarza na części była co najmniej jedna przestrzeń, na której nie grzebano zmarłych. Nie odkryto na niej śladów działalności ludzkiej⁵, którą pewnie dałoby się powiązać z użytkowaniem cmentarza, np. pozostałości obiektu sakralnego (kaplicy).

Stan badań na pozostałych cmentarzyskach zlokalizowanych na terenie gieckiego zespołu osadniczego nie pozwala na wnioskowanie na temat ich rozplanowania wewnętrznego. Można jedynie wskazać na rzędowy układ grobów przy kościołach, a także na sąsiednim cmentarzysku Giecz 10. Na podstawie rozmieszczenia grobów na zbadanej dotychczas części tego stanowiska mówić można też o innych powodach specjalnego wydzielenia części obszaru cmentarza. Ostrożnie założyć można, że wydzielono w przybliżeniu kolistą przestrzeń, która przeznaczona była dla grobu (umieszczonego w jej centrum), który spośród innych wyróżniał się wyjątkowym przygotowaniem jamy grobowej w postaci obstawy z dużych kamieni (Miciak, Agnew 2021).

Analizy rozmieszczenia grobów na cmentarzyskach⁶ z ziem polskich wskazują, że przestrzenie na niektórych z nich były dzielone, a w ich obrębie wyróżniono:

- w miarę regularne pasy/alejki (na których nie grzebano zmarłych) dzielące obszar cmentarzyska na strefy, dostrzegalne np. na cmentarzysku w Dziekanowicach, stan. 2 (Wrzesiński 1989: 105) i Kałdusie (Bojarski, Chudziak, Stawska 2010: 44),
- pasy wolne od grobów, oddzielające kwatery, np. w Złotej Pińczowskiej, Strzemieszycach i Sandomierzu (za: Zoll-Adamikowa 1971: 16–17),
- przestrzenie wolne od grobów o kształcie kolistym z obiektem kultowym (nie budowlą sakralną, ale kurhanem lub drzewem), wokół którego rozmieszczone były groby, np. Tomice (Romanow, Wachowski 1975; Wachowski 2002: 114); Dębina (Pokuta, Wojda 1979), Niemcza II (Kaźmierczyk, Wachowski 1976),
- wydzielone przestrzenie na groby, np. Dziekanowice 22 (Wrzesiński 2010: 68–69, 71), Wolin Młynówka (Wojtasik 1968), Sowinki (Krzyszowski 1992), Kałdus (Bojarski, Chudziak, Stawska 2010: 42, ryc. 7; zob. też Koperkiewicz 2005: 99–101).

Powyższe przykłady wskazują, że cmentarze dzielono na mniejsze jednostki (segmenty), kwatery rodzinne czy grupowe, ale też eksponowano miejsca, gdzie grzebano niektórych członków społeczności, a także pozostawiano „puste” obszary, na których nie chowano zmarłych. Konsekwencją tych podziałów były też alejki/pasy oddzielające wydzielane części.

Mimo iż trudno wychwycić wszystkie podziały i ich granice, dysponujemy dostatecznymi danymi, aby stwierdzić, że przestrzeń (przynajmniej niektórych) cmentarzy była planowo dzielona na części przeznaczone do różnych celów. Można także postawić tezę, że relacje pomiędzy mniejszymi jednostkami przestrzeni cmentarzy były hierarchiczne.

Groby

Zrekonstruowane parametry charakteryzujące wczesnośredniowieczne groby odkryte na analizowanym cmentarzysku oraz na cmentarzyskach gieckiego zespołu osadniczego, odnoszące się do wielkości i kształtu jam grobowych, obecności w ich obrębie konstrukcji z drewna lub kamieni, pozwalają na wskazanie kilku sposobów przygotowania jam grobowych do złożenia ciał zmarłych.

Pierwsza grupa jam to takie, w których nie zarejestrowano żadnych konstrukcji wzmacniających ścianki jamy grobowej. Na analizowanym cmentarzysku jamy te w rzucie poziomym miały kształt zbliżony do prostokąta i/lub trapezu, o prostych, bądź lekko ukośnych ściankach bocznych.

⁵ Kilka obiektów zlokalizowanych na tym obszarze powiązано z działalnością gospodarczą w okresie przed założeniem cmentarza.

⁶ Dostrzeżenie pierwotnych podziałów na cmentarzyskach utrudnia fakt długotrwałego ich użytkowania, trudności rozwarstwienia chronologicznego grobów oraz stan ich przebadania.

Większość z nich nie była zbyt obszerna, a ich długość dostosowana była do długości ciała zmarłego. Osie dłuższe orientowane były przede wszystkim na linii wschód–zachód lub – z mniejszym czy większym odchyleniem od tego kierunku – w stronę północną lub południową. W tak przygotowanych jamach pojedyncze zwłoki (niezależnie od wieku i płci) składano na plecach, z wyprostowanymi kończynami górnymi i dolnymi. Jamy tego typu stanowią też większość na innych cmentarzyskach gieckiego zespołu osadniczego: przykościelnych Giecz-Grodziszczko stan. 1, Giecz, stan. 3 oraz na stanowisku 10. Ten typ dominuje także na większości cmentarzysk wczesnośredniowiecznych na ziemiach polskich.

Na tym tle wyróżnić można jamy, które przed złożeniem ciała specjalnie przygotowano⁷, wykorzystując do tego celu drewno i kamienie.

Do tej grupy zaliczamy jamy, w których zarejestrowano ślady drewna użytego zarówno do zabezpieczania ścianek jam, jak i w celu przykrycia ciała zmarłego. Na stanowisku 4 nikłe ślady drewna zaobserwowano jedynie przy dwóch szkieletach, co nie daje żadnych wskazówek do wnioskowania na temat wykorzystywania drewna w okresie użytkowania cmentarza. Natomiast na cmentarzysku Giecz 10, wewnątrz licznych jam odnotowano pozostałości konstrukcji z drewna, które interpretowano jako obstawę/szalunek zabezpieczający ścianki jamy. Na inny typ drewnianych konstrukcji wskazują ślady poszerzeń jamy w narożnikach, sugerujące obecność w tych miejscach słupów (Miciak, Agnew 2021).

Ślady drewnianych konstrukcji odkryto na wielu cmentarzyskach (Zoll-Adamikowa 1971: 29–35; Wachowski 1975: 25–27; Błaszczuk 2010: 113–114; Koperkiewicz 2005: 119–132). Doskonałym przykładem dla tej grupy jam grobowych jest cmentarzysko na poznańskiej Śródcie, gdzie zadokumentowano liczne przykłady użycia drewna – od pojedynczych dranic, na których składano i/lub przykrywano nimi ciało, do różnych form skrzyń/trumien (Pawlak 1999: 122–133).

Szczególne konstrukcje (także nadziemne) budowano z drewna w przypadku obiektów określanych jako groby komorowe, odsłonięte m.in. na cmentarzyskach w Dziekanowicach, Sowinkach, Cedyni, Kałdusie (Janowski 2015), Bodzi (Buko 2016).

Innym przykładem jest grób z wnętrza kościoła św. Jana Chrzciciela na grodzisku. W tym przypadku wewnątrz jamy znajdowała się konstrukcja drewniana, na której umieszczono płytę wapienną.

Kolejną grupą są jamy, we wnętrzu których znajdowały się kamienie. W przypadku analizowanego cmentarzyska na podstawie nielicznych kamieni odsłoniętych przy kilku szkieletach trudno jednoznacznie wnioskować czy, i w jakim zakresie, wykorzystywano je do układania konstrukcji w jamach.

Najprostszą formą konstrukcji kamiennych były obstawy z ułożonych wzdłuż ścianek jam dużych kamieni. Właśnie taką formę zarejestrowano na cmentarzysku Giecz 10 (Miciak, Agnew 2021). Konstrukcje kamienne wewnątrz jam, nie są często odkrywane na cmentarzyskach, zwłaszcza tych, które obecnie są polami uprawnymi. Częściej mamy do czynienia z jednym bądź kilkoma kamieniami przy szkielecie, które interpretowane są jako pozostałości zniszczonych obstaw lub jako materiał użyty do wyłożenia dna jamy⁸.

Obstawę w jamie grobowej zarejestrowano przy północnej ścianie kościoła grodowego św. Jana Chrzciciela. Odnotowano je także przy kościołach w Gnieźnie (Janiak 2004: 123), w Poznaniu (Pawlak 2005: 61–62, 90 ryc. 3).

Odrębną grupę stanowią groby/grobowce budowane z kamieni z użyciem zapraw, które odkryto wewnątrz kościołów w Poznaniu (Kurnatowska 1989–90) i Gnieźnie (Janiak 2004), a także na Ostrowie Lednickim, gdzie jako budulec wykorzystano martwicę wapienną (Górecki 1991).

Na tym tle wyróżniają się dwa, absolutnie wyjątkowe obiekty: krypta relikwiarzowa w kościele św. Jana Chrzciciela w Gieczu oraz konfesja św. Wojciecha w Gnieźnie.

⁷ W niniejszej pracy możliwe jest jedynie wskazanie na najczęstsze sposoby przygotowywania jam. Ich typologia wymaga bardziej szczegółowych analiz.

⁸ Odrębną grupę stanowią groby mazowieckie, a także groby ludności obcej etnicznie (Kara 2002).

Ten z konieczności skrótowy przegląd zabiegów związanych z przygotowaniem jam grobowych wskazuje, że różnicuje je wykorzystywany budulec (drewno, kamień, cegła), rodzaj ustawianych/budowanych konstrukcji, nakład pracy, a także miejsce, gdzie i dla kogo je przygotowywano.

Wobec powyższego wskazać należy, że w okresie wczesnego średniowiecza formy grobów a także ich lokalizacja w obrębie cmentarza lub kościoła były zróżnicowane (hierarchiczne), co związane było z ich przeznaczeniem (kult relikwii), pozycją i statusem społecznym (groby świętych, władców, hierarchów kościelnych, innych wyróżnionych osób) i/lub pochodzeniem.

Ułożenie ciała w grobie

Układ szkieletu jaki odśladania archeolog/antropolog odzwierciedla sposoby przygotowania ciała do złożenia w jamie grobowej oraz stosowania dodatkowego zabezpieczenia zwłok (szalunki ścian jamy, dranice nad ciałem, skrzynie/trumny). Obserwacje te są pomocne do rekonstrukcji ułożenia ciała w grobie, pozwalają na uchwycenie cech wiążących się z tym zwyczajem i ich zmian w czasie. Szczegółowa analiza układu szkieletów wskazuje także na efekty naturalnych procesów podepozycyjnych, które miały wpływ na układ kości, np. rozkład ciała w pustej przestrzeni (skrzynie czy trumny) nawet w sytuacji, gdy po drewnie nie zachowały się żadne ślady (Duday, Kowalewska-Marszałek 2009; Marciniak, Kowalewska-Marszałek 2012: 507–508).

Na omawianym cmentarzysku dominują groby indywidualne, ale zarejestrowano także liczne ich sekwencje. Nie dysponujemy pewnymi danymi, by wskazać groby zbiorowe jednoczasowe, w szczególności takie, w których zmarłych składano w jednej jamie obok siebie.

Zdecydowaną większość zmarłych złożono na plecach, z wyprostowanymi wzdłuż tułowia kończynami górnymi i dolnymi. Nieliczne odstępstwa od tej reguły dotyczyły sposobu ułożenia kończyn górnych lub ułożenia ciała na boku, co zaobserwowano najczęściej w przypadku grobów dzieci. Podobnie grzebano zmarłych na pozostałych gieckich cmentarzyskach, a przykładem (jak dotąd) odosobnionym było złożenie zmarłego na brzuchu (Miciak, Agnew 2021).

W wielu przypadkach mamy do czynienia ze szkieletami w szczególny sposób „ściśniętymi”, dlatego zakładamy, że ciała zmarłych zostały ściśle owinięte tkaniną. Natomiast wskazanie przez archeologa przypadków, gdy było ono tylko luźno owinięte/przykryte materią nie jest zadaniem prostym, dlatego wnioskowanie lepiej pozostawić specjalistom.

W taki sam sposób składano ciała zmarłych także na innych wczesnośredniowiecznych cmentarzyskach na ziemiach polskich. Niemal na każdym z nich znajdują się też groby, w których ułożenie szkieletu wskazuje, że zmarłego złożono inaczej. Najczęściej rejestrowane są przypadki odmiennego ułożenia kończyn górnych i dolnych oraz ułożenie ciała na boku, na brzuchu lub niedbale. Przyjmuje się, że te odmienności są skutkiem szczególnych okoliczności, m.in. zabiegów antywampirycznych, śmierci podczas walki, panującej epidemii, i tym podobnych zdarzeń (Zoll-Adamikowa 1971: 47–54; zob. też Koperkiewicz 2005: 148–156, 253–255).

Groby pierwotne zakłócone

Układ kości wielu szkieletów na analizowanym cmentarzysku wskazuje na liczne ludzkie ingerencje w pierwotny grób – powtórne ich otwieranie. Działania te zachodziły od okresu wczesnośredniowiecznego do czasów współczesnych. Podkreślić należy, że wskazując przyczyny zaburzeń układu szkieletów oceniać je można jedynie na tle szerszej historii tafonomicznej obiektu, i aby wyróżnić te, które spowodowane był świadomą działalnością człowieka, wykluczyć należy inne czynniki zakłócające pierwotny układ szkieletu.

W grupie grobów z omawianego cmentarzyska wskazać można dwie główne przyczyny ich otwierania: przypadkowe i celowe.

Przypadkowo otwierano groby podczas kopania jamy w miejscu niewidocznego na powierzchni wcześniejszego grobu. W takich sytuacjach, zwłaszcza jeśli nowa jama była zorientowana inaczej niż pierwotna, usuwano część kości osobników pogrzebanych wcześniej. Do niezamierzonych ingerencji w pierwotny grób dochodziło także podczas rozmaitych prac na tym obszarze, np. kopania rowów melioracyjnych, dołów, wykopywania roślin lub głębokiej orki. Przypuszczać można, że kości znajdowane podczas tych czynności składano w specjalnie wykopanych dołach.

Groby otwierano ponownie w celu złożenia w nim kolejnego zmarłego. Inną grupę grobów stanowią te, które otwierano w celach innych niż opisane powyżej. W przypadku omawianego cmentarzyska, na obecnym etapie badań, ostrożnie przyjmujemy, że charakterystyczny układ kości szkieletów wskazuje, że celem ingerencji (przynajmniej niektórych z nich) był rabunek. Taką ich interpretację oparto na spostrzeżeniu, że nienaruszone (w ten sposób) groby segmentu B nie zawierały cennych rzeczy. Po drugie, zastanawiające jest to, że działania te koncentrowały się w obiektach sepulkralnych segmentu C. Ponadto na podstawie takich znalezisk z tego segmentu, jak biżuteria (pierścionki, kolie ze szklanych paciorków; płytki ornamentowane), a także innych (okucie i haczyk do pasa, odważnik) przypuszczać można, że w tej części więcej grobów zawierało wartościowe przedmioty. Interesującym przykładem jest pierścień typu Orszymowice, odsłonięty w powtórnie otwieranym grobie, wykonany z nieszlachetnego kruszcu, który (prawdopodobnie) został porzucony przez rabusiów. Być może z tego grobu zabrano inne cenne przedmioty, zostawiając starannie wykonaną, ale w sensie materialnym bezwartościową ozdobę. Rozmieszczenie grobów ze śladami ingerencji na obszarze segmentu C wskazywać może, że blisko siebie pogrzebano zmarłych z cennymi przedmiotami. Można zatem ostrożnie założyć, że w tej części chowano przedstawicieli „bogatszej” rodziny/rodzin. Groby o podobnych układach kości szkieletu (i innych śladach ingerencji), które zinterpretowano jako efekt rabowania grobów, zarejestrowano m.in. na merowińskim cmentarzysku w Remseck/Pattonville (Sikora, Bofinger 2009).

Takie układy szkieletów inaczej interpretuje Henri Duday (2011: 37–38). Wskazuje on, że przyczyną specyficznych układów kości były naturalne procesy podepozycyjne: rozpad trumien (nawet wówczas, gdy nie zachował się po nich żaden ślad) czy przepływ wody w warunkach pustej przestrzeni. Wobec tego weryfikacja przyjętego założenia o rabunkowych ingerencjach na gieckim cmentarzu wymaga dalszych szczegółowych analiz porównawczych. Omówione przykłady, wymagają ostrożności przy interpretowaniu takich grobów przez archeologów oraz wskazują na potrzebę współpracy ze specjalistami wielu dziedzin nauki przy formułowaniu wniosków.

Ponowne otwieranie grobów zarejestrowano także na wielu cmentarzyskach na obszarze Europy, a przeprowadzone analizy oraz szeroka dyskusja na ich temat zaowocowały obfitą literaturą (zob. Aspöck, Klevnäs, Müller-Scheeßel 2020).

Sekwencje grobów

Na omawianym cmentarzysku odsłonięto miejsca, w których wielokrotnie grzebano zmarłych, a rezultatem tych działań są różne warianty ułożenia kości szkieletów. Te układy pokazują też jak traktowano szczątki osobników pogrzebanych wcześniej.

Odnotowano zatem przypadki, kiedy kości osobników pochowanych pierwotnie nie były naruszone, bądź naruszenia były tylko nieznaczne. Przykłady takich grobów znajdujemy na cmentarzysku Giecz 10, a także na innych cmentarzyskach z ziem polskich.

Ciała zmarłych (najczęściej dzieci) grzebano także nieco powyżej pierwotnego grobu. Na podstawie informacji archeologicznych możemy tylko wysnuć przypuszczenie, że niektóre z tych przypadków są wynikiem celowego działania, a podczas kolejnego pochówku nie dochodziło do znisz-

czeń pierwotnego grobu. Przykłady takich grobów (dorosłych i dzieci) z cmentarzysk ze wschodnich Kujaw omówiła Aldona Andrzejewska (2003: 274–275), wskazując, że są one wyrazem więzi rodzinnych pochowanych osobników, a pilotażowe badania antropologiczne nie wykluczają poprawności tej hipotezy (Borowska-Strugińska 2003: 279–281).

W innych przypadkach kości szkieletu osobnika pochowanego wcześniej rozsuwano wzdłuż dłuższych ścianek nowej jamy, i/lub składano przy jednej z krótszych ścianek – najczęściej w miejscu, gdzie znajdowały się stopy kolejnego zmarłego. Nie można wykluczyć, że niektóre kości wcześniej pogrzebnego osobnika wyjmowano, a następnie ponownie deponowano w narożniku jamy, a nawet na ciele zmarłego przed jej zasypaniem. Najczęściej pierwotnych szczątków nie wybierano starannie, zatem jest możliwe, że te drobniejsze wraz z ziemią, wrzucano do jamy podczas jej zasypywania. Przypuszczać można, że tak samo niektóre przedmioty z pierwotnego grobu były przemieszczane do grobu młodszego. Powyższe postępowanie z kośćmi osobników pogrzebanych wcześniej może sugerować, że na te groby natknięto się przypadkiem. Nie można też wykluczyć, że w niektórych przypadkach część kości przeniesiono z grobów znajdujących się w innym miejscu.

Przedstawione sekwencje grobów odnotowano także na innych cmentarzyskach, na których w podobny sposób obchodzono się ze szczątkami osobników pochowanych wcześniej. Groby takie, określane jako groby podwójne, interpretuje się jako efekt celowego pogrzebienia zmarłego w miejscu, o którym wiadomo, że znajduje się tam wcześniejszy grób, jak to ustalono przykładowo w Dziekanowicach, stan. 2 (Wrześniński 1989: 110) i Dziekanowicach stan. 22 (Wrześniński 2003: 283, 285–286; por. też omówienie i interpretację tych grobów: Gardęła, Kajkowski 2014: 103–120).

Płeć, wiek

Badania zróżnicowania osobników ze względu na płeć populacji szkieletowej przeprowadzone na podstawowych danych antropologicznych dla analizowanego cmentarzyska wykazały przewagę grobów męskich nad żeńskimi, a około jedną trzecią populacji szkieletowej stanowiły osobniki o nieokreślonej płci, z których zdecydowana większość to dzieci i młodzież. Natomiast (na obecnym etapie badań) na cmentarzysku Gz10 nieco więcej jest grobów kobiet, ale przy bardzo dużym udziale osobników o płci nieokreślonej – w większości dzieci.

Analizy porównawcze odnoszące się do struktury płci zmarłych pogrzebanych na wybranych wczesnośredniowiecznych cmentarzyskach szkieletowych przeprowadzone przez Dariusza Błaszczyka (2010) pozwoliły na wyróżnienie trzech grup cmentarzysk, na których odnotowano różne proporcje płci. Na niektórych cmentarzyskach liczba grobów mężczyzn i kobiet jest niemal taka sama, a na innych większość stanowią groby jednej płci. Z kolei badania struktury wymieralności wykazują, że pod tym względem populacje szkieletowe były znacznie zróżnicowane, a tym samym trudno je porównać (Błaszczyk 2010: 228–234).

Orientacja

Na omawianym cmentarzysku widoczne jest zróżnicowanie orientacji grobów, mimo iż zasadniczo ciała zmarłych składane były w ten sposób, że ich głowy skierowane były w stronę zachodnią. Tylko nielicznych zmarłych złożono głowami w stronę wschodnią, a kolejnym wyjątkiem jest jeden osobnik, którego głowę skierowano w kierunku NNW. Wyróżniają się także jamy o orientacji ENE–WSW, w których zmarłych złożono głowami w stronę WSW. Tak samo zorientowany był kościół grodowy św. Jana Chrzyciela, a groby o takiej orientacji, związane są z pierwszym etapem użytkowania cmentarzyska (Goslar, Indycka, Marciniak w tym tomie).

Konsekwencją obserwowanego na omawianym cmentarzysku zróżnicowania orientacji grobów są różne relacje pomiędzy nimi. Tak samo zorientowane groby usytuowane są obok siebie w obrębie dających się wydzielić skupień/zgrupowań, co jest wyraźnie czytelne w segmencie C. Wyróżniają się sąsiadujące ze sobą niemal całe rzędy grobów odmiennie zorientowanych. Odmiennie zorientowane groby usytuowane są obok siebie w tym samym rzędzie, nakładają się na siebie, bądź przecinają. Nieliczne są przypadki nakładania się grobów o tych samych orientacjach, przy czym najczęściej dotyczy to sytuacji, gdy w jednym miejscu pogrzebano dwoje zmarłych.

Zróżnicowanie orientacji grobów odnotowane na omawianym cmentarzysku czytelne jest także na sąsiednim cmentarzysku Giecz 10 (Miciak, Agnew 2021), ale ze względu na początkowy etap badań na tym stanowisku jest za wcześnie na analizowanie tego zagadnienia.

Przy obu gieckich kościołach (św. Jana Chrzyciela i Wniebowzięcia NMP) we wczesnym średniowieczu zmarłych grzebano zgodnie z orientacją budowli. Przy tych świątyniach odkryto też groby zorientowane po linii N–S, datowane na XVII–XVIII wiek.

Zróżnicowanie orientacji grobów obserwować można na planach wielu cmentarzysk szkieletowych z okresu wczesnego średniowiecza, co też od dawna budziło zainteresowanie badaczy. Zwyczaj ten wiązano z wierzeniami łączonymi ze słońcem i kierowaniem twarzy zmarłego ku wschodzącemu lub zachodzącemu słońcu oraz z zależnością od pory dnia czy roku (m.in. Rajewski 1937–1939: 55–56; Kostrzewski 1949: 408–409; Jażdżewski 1949 [1951]: 93, Morawski, Zaitz 1977: 120–124; Januszewski 1967: 307–314; Hrubý 1955: 75–76)⁹. Na niektórych cmentarzyskach orientowanie ciała zależało od płci osobnika: kobiety grzebano głowami na zachód, mężczyźni głowami na wschód (zob. szczegółowe omówienie tej tematyki: Zoll-Adamikowa 1971b: 39–47; Koperkiewicz 2003: 307–321; Błaszczuk 2010: 119–134; Rębkowski 2006: 515–520). Uzasadnienie dla reguły orientowania kobiet w stronę zachodnią a mężczyzn w stronę wschodnią znajdujemy w badaniach Teresy Rysiewskiej (1994, 1997, 1999), która przeciwstawną orientację wyjaśnia strukturą rodową społeczności wczesnopiastowskiej. Interpretacje tego interesującego zagadnienia obejmowały także rozważania nad chrześcijańską waloryzacją przestrzeni i eschatologią (Rębkowski 2006: 515–520).

Przyjąć można, że określenie „wschód” rozumiane było nie jako kierunek geograficzny, ale jako ta część widnokrzęgu, na której wschodzi słońce. Na analizowanym cmentarzysku zdecydowana większość zmarłych ułożona była tak, że ich głowy/twarze skierowane były tylko na te wycinki widnokrzęgu, pomiędzy ENE a ESE, czyli od przesilenia letniego do zimowego, gdzie w naszej szerokości geograficznej obserwowane są wschody słońca. Wobec tego ostrożnie można założyć, że na omawianym cmentarzysku orientacja jam i ułożenie większości zmarłych miały związek z pogrzebami w określonej porze roku.

Podobnie odniesieniem orientacji grobów do wędrówki słońca można uzasadnić rozmieszczenie grobów o odmiennych orientacjach na tym cmentarzysku, a także potwierdzić hipotezę, że w rzędach grzebano członków rodzin, którzy umierali w różnych porach roku. Założenie powyższe tłumaczy także brak wyraźnych związków pomiędzy różną orientacją grobów a zespołami grobowymi, które w nich zarejestrowano, np. zorientowane odmiennie groby zawierające monety datowane na ten sam okres.

Powyższe uzasadnienia nie tłumaczą jednak orientacji kilku grobów, w których pogrzebano głównie dzieci i młodzież, kierując ich twarze odmiennie, czyli na zachód. Trudno też wyjaśnić przyczyny orientacji grobu (NNW–SSE), w którym głowę/twarz zmarłego skierowano w takie miejsce na widnokrzęgu, gdzie obserwacja wschodu słońca nie jest możliwa. Charakterystyczny jest fakt, że także na innych wczesnośredniowiecznych cmentarzyskach odkrywano nieliczne, tak właśnie zorientowane groby (Błaszczuk 2010: 129–133).

Zaproponowaną interpretację orientacji grobów trudno na obecnym etapie badań odnieść też do wyników szczegółowej analizy struktury płci i wieku w skupieniach jednakowo zorientowanych gro-

⁹ Zob. też krytykę tych koncepcji: Zoll-Adamikowa 1971b: 46–47; Rysiewska, Wrzesiński 1997: 88; Rysiewska 1999: 71–73.

bów (rozd. 3.4), choć z drugiej strony wysoka śmiertelność dzieci w okresach niedostatków żywności czy zmiennej pogody jesienią i wiosną nie jest niewytłumaczalna. W rozstrzygnięciu tych kwestii pomóc mogą badania antropologiczne, a w szczególności określenie stanu zdrowia populacji.

Przypuszczać zatem można, że orientacja grobów (ze starszego okresu użytkowania cmentarza) miała związek z orientacją kościoła grodowego a nie wędrówką słońca w cyklu rocznym. Jeśli założenie jest poprawne, byłby to wyraźny przykład zmiany orientacji grobów na tym cmentarzysku: w pierwszym okresie użytkowania cmentarza (do najazdu Brzetysława) zmarłych grzebano zgodnie z orientacją kościoła, a w drugim (od poł. XI w.), prawdopodobnie odniesieniem było miejsce wschodu słońca w cyklu rocznym.

Analiza orientacji grobów dla cmentarzysk w Gieczu oraz porównanie tej zmiennej z innymi cmentarzyskami z ziem polskich wskazuje, że to interesujące zagadnienie wymaga bardziej wnikliwych badań.

Przedmioty z grobów

W grobach na analizowanym cmentarzysku zarejestrowano przedmioty, które wykonano z żelaza, metali kolorowych (głównie ze stopów miedzi), kości i poroża, kamieni oraz szkła. Przedmioty te są elementami dwóch głównych podzbiorów (łączyjących je ze względu na ich funkcję) obejmujących drobne narzędzia i przedmioty użytkowe oraz ozdoby. Niemal każdy z tych podzbiorów zawiera przedmioty pospolite, używane podczas codziennych prac, a także unikatowe, wykonane z cennych surowców, wyróżniające się jakością wykonania i miejscem pochodzenia. W zbiorze wszystkich artefaktów z grobów liczny jest też podzbiór przedmiotów zniszczonych, których funkcja pozostaje nieokreślona.

Większość przedmiotów wykonano w miejscowych warsztatach (wyroby z żelaza, niektóre przedmioty z poroża, jak np. grzebienie czy zdobione okładziny), a część z nich to wytwórczość domowa (np. przęśliki i wyroby z kości i poroża, których wykonanie nie wymaga szczególnych umiejętności ani specjalnych narzędzi). Możliwe, że w miejscowym warsztacie (niewątpliwie taki znajdował się w tak ważnym ośrodku grodowym) powstały także niektóre wyroby jubilerskie¹⁰. Część przedmiotów (paciorki z karneolu, kryształu górskiego i niektóre szklane, srebrna bransoleta o końcach w węzowe główki) jest obcego pochodzenia, jednak bez specjalistycznych badań nie jest możliwe wydzielenie wszystkich przedmiotów, które wykonano na innym terytorium. Niekiedy trudno wskazać bezpośrednie formalne analogie do konkretnych wyrobów, pozwalające na określenie ich proveniencji. Szczególną cechą zbioru przedmiotów z grobów jest – poza jednym grotem – brak elementów uzbrojenia i oporządzenia jeździeckiego.

Wyszczególnione główne cechy zbioru przedmiotów z grobów charakteryzują także zbiory z innych cmentarzysk (Zoll-Adamikowa 1971: 119–120; Błaszczuk 2010).

Ozdoby

Liczba typów wczesnośredniowiecznej biżuterii, wykonanej z metali kolorowych z terenu Słowiańszczyzny północnej i zachodniej, które analizowała Hanna Kóćka-Krenz (1993) wynosi 55, natomiast liczba kategorii biżuterii jest mniejsza. Wydzielone typy zostały połączone w trzy grupy ozdób ciała: głowy (2 kategorie), szyi (5 kategorii) i rąk (2 kategorie). Autorka wyróżniła także trzy wytwory o funkcji trudnej do jednoznacznego sprecyzowania, które niekiedy traktuje się jako ozdoby odzieży lub elementy stroju, tj. szpile pierścieniowate, zapinki i haczyki do pasa.

¹⁰ O działalności takiego warsztatu świadczą liczne odpady produkcyjne, np. żużle ze szklawem, „wytopki” srebrne i ołowiane, jednak dotąd w Gieczu nie odnaleziono pozostałości warsztatu złotniczego.

Porównanie zestawień frekwencji kategorii biżuterii z metali kolorowych, które odnotowano w grobach na zbadanych cmentarzyskach¹¹, jednoznacznie wskazuje na znaczną dysproporcję w liczbie egzemplarzy kategorii biżuterii, które znajdowały się w grobach. Zauważalne podobieństwa (w zestawie kategorii i ich liczbie) pomiędzy cmentarzyskami można określić jako znaczne. Na większości z nich dominują groby zawierające kabłączki skroniowe a także pierścionki, natomiast liczba pozostałych kategorii ozdób (zausznicze/kolczyki, kaptorgi, rozmaite zawieszki, bransolety, łańcuchy) jest wyraźnie niższa, przy czym na niektórych cmentarzyskach wyróżnia się liczba grobów zawierających właśnie te kategorie, np. groby z zawieszkami w Świątku (Jaskanis 2008: 204–220) czy Daniłowie Małym (Koperkiewicz, Krasnodębski 2006: 465–485).

Niemal na każdym badanym cmentarzysku zarejestrowano przedmioty unikatowe. W tych zbiorach znajdują się też wyjątkowe egzemplarze pełniące funkcję ozdób, które związane są ze sferą ideologiczną, w tym z religią chrześcijańską. Z gieckiego cmentarzyska pochodzi płytka z dekoracją ornamentalną, która jest zminiaturyzowanym wyobrażeniem okładki księgi liturgicznej. Unikatowym znaleziskiem na cmentarzysku w Dziekanowicach jest naszyjnik z zawieszka krzyżową i kaptorgami, z wyobrażoną Prawicą Boga¹² na jednej z nich (Wrzesiński 2011: 52–54). Wyjątkowa jest jedna z kaptorg z cmentarzyska w Bodzi z wizerunkiem orła – symbolu władzy (Duczko 2016: 144).

Także niektóre ozdoby lub występujące na przedmiotach elementy zdobnicze mogą mieć związek z symboliką chrześcijańską, np. rozmaite zawieszki w kształcie krzyża, lub krzyża, jako elementu zawieszki, motyw krzyża na pierścionkach czy okuciach (Koperkiewicz 2005: 272–288; Jaskanis 2008: 207–214).

Podobnie jak w Gieczu, tak i w grobach na innych cmentarzyskach znajdowały się ozdoby z innych surowców. W tej grupie ozdób dominują rozmaite typy paciorków ze szkła, znajdowane w grobach pojedynczo lub po kilka sztuk, a także kolie złożone nawet z kilkuset elementów, np. na cmentarzyskach strefy chełmińsko-dobrzyńskiej (Markiewicz 2008), w Dziekanowicach (Dekówna, Purowski 2019: 237–360) czy Świątku (Jaskanis 2008: 177–188). Rzadkim znaleziskiem były kolie z kamieni półszlachetnych (głównie z karneolu i kryształu górskiego), które niekiedy łączono z kaptorgami (np. Giecz, Dziekanowice, Kałdus). W literaturze przedmiotu dominuje pogląd o wschodnim kierunku napływu paciorków z karneolu i kryształu górskiego – z warsztatów działających na Rusi Kijowskiej. Na podstawie przeprowadzonych badań nie wyklucza się możliwości wytwarzania paciorków z kryształu górskiego na Śląsku (Wrocław) i w Wielkopolsce (Poznań) z surowców pochodzących z Czech (Sachanbiński i in. 2014).

Dodać należy, że w wielu przypadkach kolie składały się z elementów wykonanych z różnych surowców, np. z paciorków z kamieni, szkła, kaptorg czy rozmaitych zawieszek paciorków metalowych, szkła i muszli kauri. Helena Zoll Adamikowa (1971, s. 88, tab. IV) wskazywała na możliwość uzupełniania kolii, złożonej z kilkunastu paciorków ze szkła czy kamieni, ozdobami wykonanymi z nasion.

Oprócz porównywalnego asortymentu ozdób na cmentarzyskach z różnych rejonów ziem polskich a także podobieństw w zwyczaju składania ich ze zmarłymi kobietami i dziećmi, zauważalne jest ponadto występowanie niewielkiej liczby niektórych kategorii, zwłaszcza tych, które wykonano ze szlachetnych kruszców. Jedną z przyczyn ich niewielkiej liczby w grobach było gromadzenie cennych przedmiotów (Dzieduszycki 1995: 73, 78). Wiele z nich – zachowanych w całości – wchodziło w skład skarbów, np. z Chełma Drezdeneckiego, Dzierżnicy II (Śląski, Tabaczyński 1959), Zawady Lanckorońskiej (Zoll-Adamikowa i in. 1999), Borucina (Rauhut 1955). Ponadto wiele ozdób, których nieliczne egzemplarze odnotowano w grobach, było towarem z importu, dostępnym dla niewielu

¹¹ Analizę porównawczą tzw. wyposażenia grobowego z cmentarzysk zlokalizowanych w różnych regionach ziem polskich przeprowadził Dariusz Błaszczuk (Błaszczuk 2010.) W celach porównawczych korzystano także z monografii cmentarzysk w Świątku (Jaskanis 2008), Dziekanowicach, stan 22. (Wrzesiński 2019).

¹² Wspomnieć w tym miejscu można o błogosławiącej Ręce Boga wyobrażonej na stylusie znalezionym na analizowanym cmentarzysku (Indycka 2005).

przedstawiciele społeczności lokalnych. Nie można wykluczyć, że część z nich uległa zniszczeniu z upływem czasu (zwłaszcza te wykonane z bardzo cienkich blaszek), a także została skradziona z grobów.

Narzędzia i przedmioty użytkowe

W podzbiorze zawierającym narzędzia i przedmioty użytkowe z grobów z gieckiego cmentarzyska wydzielono 25 kategorii, z czego każda ma różną liczbę egzemplarzy: od jednego do kilkudziesięciu. Wyraźnie dostrzegalna jest znaczna dysproporcja pomiędzy liczbą noży a liczbą egzemplarzy pozostałych kategorii tego podzbioru.

Narzędzia i przedmioty użytkowe były łączone i w zestawach składano je ze zmarłym. Noże zestawiano z krzesiwami, osełkami, szpilami pierścieniowatymi, a ponadto zestawom tym towarzyszyły m.in. haczyki do wędek, gwoździe, przęśliki czy wyroby z kości i poroża. W zbiorze przedmiotów z grobów gieckiego cmentarzyska nie zanotowano broni, glinianych naczyń i drewnianych wiaderk.

Porównanie asortymentu kategorii tego podzbioru z zawartością grobów na innych cmentarzyskach ujawnia podobieństwa i różnice, i dotyczy zarówno kategorii, jak i liczby egzemplarzy. Dla zespołów grobowych z większości cmentarzysk z ziem polskich charakterystyczny jest dominujący udział noży. Pozostałe kategorie (krzesiwa, osełki, haczyki do wędek, naczynia gliniane, wiaderka, przęśliki, kolce i igły z kości i poroża) rejestrowano w znacznie mniejszej liczbie egzemplarzy.

Charakterystyczną cechą wielu cmentarzysk jest niska liczba broni oraz elementów uprząży, tym wyraźniej na tym tle wyróżniają się stanowiska, na których te artefakty odkrywano w wielu grobach, np. Lutomiersk (Jażdżewski 1949 [1951]) czy Łubień (Kurasiński, Skóra 2012).

W tej grupie odnotowano przedmioty unikatowe w skali wszystkich badanych cmentarzysk (ze względu na surowiec, wykonanie, czy też, z uwagi na fakt, że nieczęsto rejestrowano je w grobach). Wiele z nich poddano osobnym analizom, np. misy brązowe (Wrzesiński 2011, 2020; Janowski 2003), sierpy (Janowski, Kurasiński 2010), groty strzał (Kurasiński 2007), a także klucze (Kurasiński 2004: 225–238).

Zainteresowanie badaczy, nie tylko archeologów, budzą monety, którym poświęcono wiele analiz (Suchodolski 2012). Jeśli chodzi o treści symboliczne tych przedmiotów, uwagę zwrócono na ich ikonografię, jako symbol ze sfery ideologicznej, zarówno świeckiej, jak i chrześcijańskiej (Kiersnowski 1988: 314–326, 370, 378–379).

Miejsca przy szkielecie gdzie znajdowały się przedmioty codziennego użytku, i te, które służyły do ozdabiania ciała, i/lub odzieży, wskazują, że składano je przy ciałach zmarłych tak, jak były noszone czy używane (uogólniając: ozdoby na ciele, narzędzia przy pasie/biodrach). Na tym tle wyróżnić można te, które noszono inaczej, te używane okazjonalnie (np. monety), oraz te, których obecność w grobie była niezamierzona, np. groty strzał łączone z przyczyną śmierci (Kurasiński 2007). Niektóre z nich były ozdobnymi elementami narzędzi, przy czym nie zawsze znajdowane były wraz z nimi, np. sprzączki do pasów czy metalowe okucia pochewek do noży.

W tym kontekście na omawianym cmentarzysku wyróżnia się kilka kabłączków, które noszone były inaczej. Jeden z nich, niedokończony, kobieta nosiła na palcu (albo nałożono go na palec po śmierci). Inne kabłączki znajdowały się w grobach męskich, a miejsce ich znalezienia wskazuje, że były zawieszane na szyi i/lub przyszyte do odzieży. Nie można też wykluczyć, że mężczyźni nosili je tak samo jak kobiety, o czym świadczą egzemplarze znalezione przy czaszkach. Na cmentarzysku dziekanowickim dwa egzemplarze znaleziono przy lewym biodrze, co sugeruje, że umieszczone je (w sakiewce?) przy pasie (Wrzesiński 2020: 37–38).

Żadnemu przedmiotowi znalezionemu w grobach na analizowanym cmentarzysku nie możemy z całą pewnością przypisać funkcji ozdobnej (zdobienie odzieży). Przypuszczać jedynie możemy, że

do tego celu służyły szklane kulki, jednak dotąd nie odnaleziono analogii potwierdzającej to przypuszczenie. Nie można wykluczyć, że niektóre pojedyncze paciorki pierwotnie były przyszyte do odzieży. Tak można tłumaczyć występowanie pojedynczych egzemplarzy w grobach mężczyzn. Były one komponowane z innymi ozdobami, przyszywano je także na elementy stroju, np. na opaski (Wrzesiński 2019: 101–102) i czepki (Jaskanis 2008: 178).

Z odzieżą kojarzone są kościane hetki, choć nie można wykluczyć, że pełniły funkcję buczka-zabawki (Moszyński 1939: 1283, ryc. 344, 1310).

Do spinania odzieży służyły też haftki, ale w przypadku gieckiego znaleziska nie mamy pewności czy na pewno można powiązać je z odzieżą zmarłego.

Elementem stroju były skórzane pasy, spinane sprzączkami i ozdabiane różnymi nabijkami/okuciami. Nieliczne znaleziska tej kategorii przedmiotów sugerują, że być może pasy nie były powszechnie używane, bądź nie składano ich wraz ze zmarłymi. Jednym z elementów skózanego pasa, który niewątpliwie stanowił jego dekorację, jest okucie z wyobrażeniem antropomorficznym. Z pasami związane są „haczyki do pasa”, jednak dotąd nie ma pewności do czego służyły. Wobec powyższego przypuszczać można, że zamiennikami skórzanych pasów były krajki (Indycka, Sikorski 2005: 211–213), wykorzystywane też do ozdobnego wykończenia odzieży.

Z pasami (a także krajkami) związana jest spora liczba przedmiotów, które niewątpliwie były do nich przytroczone (noże, krzesiwa, osełki, szpila pierścieniowata, nożyce, przęślik, grzebień), i które złożono do grobu ze zmarłym. Niektóre, np. noże, szpila pierścieniowata, nożyce, zabezpieczone były pochawkami (futurałem), które wzmacniano i ozdabiano dekoracyjnymi elementami, a trzpienie noży zaopatrywano w oprawki z drewna lub okładziny z poroża. Choć nie dysponujemy dokładnymi danymi na temat miejsca znalezienia kluczy, można założyć, że także noszono je przytroczone do pasa bądź na szyi.

Przypuszczać można, że na rzemykach na szyi zawieszano też niektóre inne przedmioty (np. instrument muzyczny, zdobiony kolec z poroża), na co wskazuje miejsce ich znalezienia.

Nie mamy szczegółowych informacji odnoszących się do sposobów wykorzystywania tkanin w celu zabezpieczenia zwłok. W zależności od ilości i jakości materiału jakim dysponowała rodzina ciało można było zawinąć na kilka sposobów: owinać zwłoki a następnie zaszyć lub spiąć końce, związać końce tkaniny przy głowie i stopach lub owinać ciało tkaniną pociętą na pasy. W przypadku owijania ciała całunem prawdopodobnie do jego spięcia wykorzystywano igły/szpilki. Możliwe, że wykorzystywano je także do przypięcia drobnych, delikatnych elementów. Do spięcia całunów być może służyły też inne ostre przedmioty, jak np. haczyki do wędek (Daniell 2005: 155–156 za: Durczak 2013: 84), wobec tego taką rolę (ostrożnie) można przypisać innym przedmiotom, które znajdowały się w grobach, jak gwoździe, szydła żelazne czy nawet kościane igły i kolce (Durczak 2011: 84–85). Przypomnijmy, że kilka (złamanych) igieł kościanych znaleziono przy czaszkach.

Wymienione powyżej kategorie przedmiotów dość pewnie powiązać można z ciałem zmarłego, jego ubiorem lub całunem okrywającym ciało. Pozostaje jednak kilka (moneta, przęślik, ciężarek, odważnik, sierp, skobel, podkowa, jajka), które znajdowały się w różnych miejscach przy szkieleczech. Nie są one zbyt liczne, dlatego trudno wskazać na jakiegokolwiek preferencje odnośnie do miejsc ich złożenia, a problem dodatkowo potęguje zjawisko przemieszczania przedmiotów w wyniku rozmaitych procesów podepozycyjnych. Przedmioty, których nie można było przyszyć do odzieży lub zawiesić na rzemyku, składano w różnych miejscach na ciele zmarłego, dlatego niełatwo wyróżnić te, które położono na zwłokach przed owinięciem ich w całun, i te umieszczone na ciele już po jego złożeniu w jamie. Na analizowanym cmentarzysku przykładem są groby z monetami, w przypadku których trudno precyzyjnie wskazać pierwotne miejsce ich złożenia, w przeciwieństwie do znalezisk monet na innych cmentarzyskach, na których umieszczano je w dłoniach, w ustach, na piersiach (Miciak 2017; Wrzesiński 2016: 37–39).

Na podstawie miejsc znalezienia kilku kategorii artefaktów (np. naczynia, wiadra) wnioskować można, że stawiano je w różnych miejscach w jamie tuż obok ciała, przy głowie i/lub stopach.

Grupy przedmiotów zazwyczaj omawiane są osobno, ale podkreślić należy, że w wielu grobach znajdowały się zespoły złożone z elementów tych grup. Łączono je ze sobą w rozmaitych kombinacjach (np. narzędzia wraz z przedmiotami użytkowymi, narzędzia z ozdobami) i bez wątplenia tak właśnie były używane okazjonalnie lub na co dzień.

Badania zespołów grobowych wykazały, że ze zmarłymi składano jeden egzemplarz danej kategorii – ozdobę lub narzędzie czy przedmiot użytkowy np. kabłączek, nóż, moneta¹³, i właśnie te przedmioty (podstawowe) najczęściej łączono ze sobą (zespoły dwuelementowe). Podkreślić należy, że tylko te dwuelementowe zespoły powtarzają się w grobach. Zespoły z większą liczbą elementów często zawierają przedmioty podstawowe oraz inne ozdoby, narzędzia i przedmioty użytkowe, ale ich skład nie jest powtarzalny. Zatem podobieństwo zespołów wynika z obecności w ich składzie przedmiotów podstawowych, najczęściej tych, których najwięcej zawiera cały zbiór przedmiotów z grobów. Wśród zespołów grobowych wyróżniają się te, w których znajdowały się przedmioty unikatowe.

Nie jest możliwe stwierdzenie czy w takich zespołach którykolwiek z jego elementów miał większe znaczenie niż pozostałe. Bez wątplenia niektóre przedmioty prestiżowe, niekiedy „dokładane” do standardowych zestawów, miały takie znaczenie. Nie można też wykluczyć, że były wykorzystywane do jakichś celów podczas pogrzebu.

Kolejnymi elementami zespołów grobowych były te, które można powiązać z całunem i ewentualnie jego ozdobami, oraz takie, które złożono w jamie obok ciała. Nie można wykluczyć, że niektóre przedmioty wrzucano do jamy grobowej podczas zasypywania zwłok – odkrywano je one o obrębie jamy powyżej szkieletu. W przypadku omawianego cmentarzyska można przyjąć, że część przedmiotów pochodzi z wypełniak obiektów, w które wkopano te groby.

Wobec powyższego przyjąć należy, że każdy zestaw (podstawowy) przedmiotów (ozdób i narzędzi) jest indywidualnym, niepowtarzalnym zbiorem, wyselekcjonowanym przez ich użytkownika i/lub rodzinę (Sikora 2011: 126–128, 131), i w takiej konfiguracji złożono go do grobu. Oprócz nich zespoły grobowe zawierają inne, nieliczne przedmioty, których znaczenie bez skrupulatnych analiz porównawczych trudno poprawnie zinterpretować.

Badania zbioru przedmiotów z grobów w kontekście znalezisk ze stanowisk sąsiadujących z cmentarzyskiem wykazały, że niektóre z najliczniejszych przedmiotów w zbiorze (głównie noże), w podobnie dużych ilościach zarejestrowano na innych stanowiskach zespołu osadniczego. Odnotowano także odwrotne proporcje. Dotyczy to przykładowo liczby przęślików, wyrobów z kości i poroża (kolce igły, grzebienie). Odmiennie także rysuje się frekwencja biżuterii – najczęściej egzemplarzy odnotowano na cmentarzyskach.

Przekładając ustalenia dotyczące zbioru przedmiotów z grobów z cmentarzyska w Gieczu na szersze tło porównawcze oraz pomijając charakter i specyfikę niektórych cmentarzysk wskazać należy znaczne podobieństwa w zwyczaju składania przedmiotów ze zmarłymi:

- porównywalne są zestawienia kategorii przedmiotów z grobów niemal na wszystkich cmentarzyskach, w szczególności w podzbiorze narzędzi i przedmiotów użytkowych; różnice dostrzec można w wykazie kategorii biżuterii, co jest zapewne wyrazem dostępności określonych wyrobów i/lub lokalnych zwyczajów;
- zauważalny jest związek pomiędzy płcią zmarłych a kategoriami przedmiotów znajdujących w ich grobach¹⁴: ozdoby ciała dominowały w grobach kobiet i dzieci, a narzędzia i przedmioty użytkowe w grobach męskich, przy czym na wielu cmentarzyskach odsetek grobów kobiet z nożami jest wyższy niż grobów mężczyzn;
- nie odnotowano przedmiotów, które składano wyłącznie w grobach dzieci – znajdujemy w nich zarówno ozdoby i monety, a także krzesiwa, noże czy broń;

¹³ Dla celów analitycznych uznano je za podstawowe przedmioty składane ze zmarłymi.

¹⁴ Badania statystyczne przeprowadzone przez Dariusza Błaszczyka (2010) wskazują, że związek ten jest istotny statystycznie.

- w zbiorach przedmiotów z grobów niemal na każdym cmentarzysku liczebnie dominują noże i kabłączki skroniowe, wyróżniają się w nich przedmioty unikatowe, nie tylko w skali danego cmentarzyska;
- podobnie jak w Gieczu w grobach znajdowały się pojedyncze przedmioty; dużą zbieżność wykazuje skład zespołów grobowych, które z różną częstotliwością powtarzają się w grobach, np. nóż wraz z kabłączkiem skroniowym;
- nieczęsto w grobach znajdowały się elementy uzbrojenia na tym tle wyróżniają się te cmentarzyska, gdzie odnotowano większą ich liczbę.

Wyniki badań przedmiotów z grobów wskazują, że mimo znacznej unifikacji zwyczaju ich składania ze zmarłymi, niemal każdy zestaw ujawnia osobowość ich właściciela. Czytelne jest także zróżnicowanie majątkowe, którego odzwierciedleniem jest rodzaj grobu i jego miejsce na cmentarzysku a także wyjątkowe przedmioty złożone ze zmarłym.

Przyjęcie chrześcijaństwa wiązało się z wprowadzaniem zasad nowego obrzędu pogrzebowego. U jego podstaw leży wiara w zbawienie duszy, zmartwychwstanie oraz szacunek dla ludzkiego ciała jako świątyni ducha. Z tego powodu ciało winno być godnie traktowane również po śmierci, tak jak i miejsce, w którym zostanie ono złożone.

Liturgia pogrzebu kształtowała się od początku chrześcijaństwa. W pierwszych wiekach obrzędy pogrzebowe były nieokazale, związane z lokalnymi zwyczajami, adaptowanymi do nauczania Kościoła (Krakowiak 2012: 11). W kolejnych stuleciach, wraz z ugruntowywaniem religii, zaistniała potrzeba „...uporządkowania obrzędów liturgicznych i nadania im w zwięzłej formie ogólnego zapisu przebiegu czynności stanowiących głównie liturgię sakramentów i sakramentaliów” (Janicki 2016).

W chrystianizowanych krajach jednym z ważnych zadań stojących przed reprezentantami nowej religii oraz władzy świeckiej było wyznaczanie miejsc, gdzie zmarli mogli być grzebani zgodnie z zasadami chrześcijańskiego pogrzebu.

Wydzielanie cmentarzy nieodłącznie związane było z rytuałem poświęcenia przestrzeni przeznaczonej dla zmarłych. Źródła liturgiczne dopiero od końca IX wieku przynoszą informacje o używaniu wody¹⁵ do pokropienia zmarłego i błogosławieństwa grobu. W obrzędach pogrzebowych pokropienie zmarłego wodą nawiązuje do chrztu, symbolizuje oczyszczenie. Szczegóły obrzędu błogosławienia cmentarza zawiera Pontyfikał Egberta (X w.). Podczas tego obrzędu biskup obchodził cmentarz i kropił go wodą święconą, a w czterech jego narożnikach (stronach świata) i na środku odmawiał oracje. Elementy wzbogacające obrzęd w postaci śpiewu siedmiu psalmów pokutnych, dodatkowych wezwań i formularzy modlitw oraz zapalenia świec w narożnikach cmentarza odnajdujemy w pontyfikalu rzymsko-germańskim (X w.) oraz w pontyfikalu rzymskim (XII w.). Obrzędów tych niekiedy nie odprawiano na cmentarzach wokół kościołów, ponieważ poświęcano je podczas konsekracji kościoła (zob. Puszcz b. d. <http://emigracja.chrystusowcy.pl>).

Znacznie bogatszy obraz obrzędu zawiera pontyfikał (ok. 1293–1295) biskupa Wilhelma Duranda z Mende. Zaakcentowano w nim ustawienie krzyży w każdym narożniku oraz pośrodku cmentarza, gdzie odprawiano kolejne części liturgii z licznymi procesjami z aspersioną¹⁶, rytym światła, okadzeniami i prefacją na poświęcenie. Ta rozbudowana forma obrzędu (zarezerwowana dla biskupa) nie ulegała zmianom aż do reformy pontyfikału (1961–1962). W kolejnych wiekach formułę obrzędu upraszczano (*Rituale Romanum* z 1614 r.), nawet, gdy jego szafarzem był biskup¹⁷.

Ujednoliconą rzymską praktykę liturgiczną zawiera zbiór ksiąg *Ordines Romani*, które ukazywały się już od VII wieku. Jest to najstarszy ceremoniał rzymski, który czerpał ze starszej tradycji (*Sakramentarz gregoriański*, zredagowany w VI w., *Sakramentarz gelazjański* z wieku VIII, *Sakramentarz z Autun*, ok. 800 r.).

¹⁵ Używanie wody święconej w Kościele zachodnim upowszechniało się od II wieku. Było i jest niezbędnym elementem wielu obrzędów – przede wszystkim chrztu, a także poświęcenia i błogosławienia miejsc i rzeczy.

¹⁶ Pokropienie wodą święconą wiernych.

¹⁷ Zob. Puszcz <http://emigracja.chrystusowcy.pl>.

Zachowane Ordines oznaczono kolejnymi cyframi rzymskimi, a liturgię pogrzebu obejmuje Ordo Romanus XLIX (Nadolski 1989: 70; Janicki 2016). Ordo Romanus XLIX to systematyczny opis dotychczas stosowanych zwyczajów i praktyk pogrzebowych. Rytuał dokładnie wskazuje na wszystkie etapy liturgii: w domu czuwanie przy umierającym, wiatyk (Wójcik 1953), czytanie opisu męki Pańskiej. Po stwierdzeniu zgonu śpiewano antyfony i psalm, odmawiano oracje za zmarłego, następnie obmywano ciała i składano je na marach, przy wtórze modlitw. Kolejnym etapem było przeniesie ciała zmarłego do kościoła, a po zakończeniu obrzędu procesja wyruszała na cmentarz, gdzie grzebano ciała (zob. Zachara 2014; Janicki 2016).

Bogata twórczość chrześcijańskich pisarzy, interpretatorów liturgii oraz różnorodność liturgii w kościołach lokalnych, zrodziły potrzebę zebrania i podsumowania całego dorobku oraz ujednoczenia rzymskiej liturgii. Dokonał tego w XIII wieku wybitny intelektualista, biskup Wilhelm Durand, a stan ówczesnej wiedzy liturgicznej zamieścił m.in. w dziele *Rationale Divinorum Officiorum* (Wronikowski 2019: 129). Dzieło Duranda, złożone z ośmiu ksiąg, stanowi swoiste kompendium encyklopedyczne i podręcznik wyjaśniający rozmaite zagadnienia związane z liturgią. Zawiera ono m.in. omówienie znaczenia miejsc, średniowiecznej sztuki kościelnej, sprzętów liturgicznych i obrzędów. Znajdujemy w nim także podsumowanie wiedzy na temat śmierci chrześcijanina oraz komentarze dotyczące miejsc, gdzie można pochować zmarłych chrześcijan (szczegółowo omówione w: Rębkowski 2014). I tak, wnętrza kościołów zarezerwowano na pochówki biskupów, opatów oraz szczególnie zasłużonych świeckich. Dla pozostałych wiernych przeznaczono miejsce obok kościoła. Zasady nie wykluczały możliwości zakładania cmentarzy w oddaleniu od świątyni. Istotna jest też informacja, że przestrzeń cmentarza winna być wydzielona z otoczenia, z granicami w postaci płotów, wałów, rowów, i – jak każda przestrzeń przeznaczona do celów kultowych – poświęcona podczas specjalnego obrzędu.

Zalecano grzebanie ciał owiniętych w całuny, w pozycji nawiązującej do postawy (stojącej) wiernego w kościele, z czym też wiązało się orientowanie ciała.

Zasady odnoszące się do grzebania zmarłych wskazują także na możliwość wspólnej mogiły dla małżonków, a także grzebanie dzieci w grobach rodziców. Nie można wykluczyć, że przyzwolenie to odniesiono także do śmierci innych członków rodziny zmarłych w różnym czasie.

Tworzone w ciągu stuleci a zebrane w XIII wieku przez biskupa Duranda zalecenia odnoszące się do śmierci chrześcijanina formułowane były w innej (niż na naszych ziemiach) rzeczywistości społecznej, kulturowej, gospodarczej oraz geograficznej, a przede wszystkim w innym okresie. Przenoszone na nasz grunt stopniowo przechodziły odpowiednie modyfikacje, uwzględniające specyfikę i złożony charakter przeobrażeń społecznych. Dopiero od XIV wieku obrzędy pogrzebowe zaczynały kształtować się według polskich zwyczajów, zwłaszcza w sferze coraz bogatszych form pogrzebu (Labudda 1983: 116–117).

Wiadomości o obrzędach i ceremoniach pogrzebowych obowiązujących na naszych ziemiach przynoszą źródła pisane i ikonograficzne zawarte w bezcennych księgach (liturgicznych, kronikach, żywotach świętych), które zachowały się w polskich bibliotekach i archiwach. Już od samego początku duchowni przybywający na ziemie Piastów z różnych ośrodków, np. Ratyzbony, Fuldy, przywozili ze sobą księgi liturgiczne nacechowane lokalnymi odrębnościami tych ośrodków. Do najważniejszych ksiąg liturgicznych zachowanych w Polsce należą: Sakramentarz tyniecki z 2 połowy XI w., Pontyfikał krakowski z XI–XII w. (przechowywany w Bibliotece Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie), Pontyfikał plocki z XII w., Pontyfikał arcybiskupa Jana Rzeszowskiego z XV w. (przechowywany w bibliotece kapitulnej w Gnieźnie), Agenda biskupa wrocławskiego Henryka I z Wierzbna † 1319 (Labudda 1983: 14–16). Przybywający na nasze ziemie zakonnicy przywozili ze sobą kolejne księgi liturgiczne, np. *Collectarium* z Łądu, *Processionale* z Pelplina, *Officium defunctorum* z Lubiąża, *Liber usum* z Łądu (Labudda 1983: 103 i n.), które zawierały informacje na temat celebracji zmarłych we wspólnotach.

Ilustrację ceremonii pogrzebowej ukazują sceny pogrzebu biskupa-męczennika Wojciecha w kwaterach Drzwi Gnieźnieńskich z 2. połowy XII w. (Drzwi 1956, tabl. 72, 80, 84). Sceny XV,

XVII i XVIII ukazują kolejno: ciało biskupa owinięte tkaniną i wystawione na marach, przeniesienie zwłok do Gniezna w procesji oraz składanie ciała do sarkofagu. Źródłem informacji na temat pogrzebów na naszych ziemiach są też kroniki i żywoty świętych, np. Pięciu Braci Męczenników, św. Jadwigi (Labudda 1983:101–113; Koperkiewicz 2005: 21–22).

Rozważając zagadnienia związane z grzebaniem zmarłych należy też zwrócić uwagę na sakrament chrztu, a w szczególności chrzest dzieci, bowiem umożliwiał on pogrzebanie zmarłego na poświęconej ziemi. Przypomnijmy, że na gieckim cmentarzysku odkryto groby dzieci, które zmarły w trakcie, bądź tuż po porodzie, i nie są one wyjątkowe wśród innych cmentarzysk (np. Wrzesińska, Wrzesiński 2000).

Zagadnienia związane ze śmiercią niemowląt (zwłaszcza ich losem po śmierci), a także kwestie miejsca, gdzie mogły zostać pogrzebane (dotyczyło to także matek zmarłych podczas porodu lub w okresie ciąży) były żywo dyskutowane już od początku rozwoju kościoła. Ostatecznie chrzest dzieci (także noworodków) stał się powszechny w Europie od VI wieku¹⁸. Dane źródłowe na temat liturgii pogrzebu dziecka w Polsce są późne, pochodzą z XIV wieku¹⁹. Dopiero wówczas pojawiają się w nich zapisy, wskazujące na możliwość udzielenia dziecku chrztu przez jakąkolwiek osobę obecną przy porodzie (Labudda 1983: 186–196). Ponieważ w dostępnych opracowaniach źródeł kościelnych dla okresu wczesnego średniowiecza nie znajdujemy informacji o możliwości chrztu poza kościołem i przez osoby świeckie, a na cmentarzyskach odkrywamy groby noworodków²⁰, trudno rozstrzygnąć czy dzieci zostały ochrzczone czy też pogrzebano je potajemnie.

Wnioski

■ Wprowadzenie na obszarze domeny Piastów jednego z elementów nowej religii – jednolitego obrzędu pogrzebowego, związane było z przyjęciem przez władcę nowego prawa regulującego niemal wszystkie dziedziny życia jednostek i społeczeństwa od urodzenia do śmierci (Pac 2015).

■ Zgromadzone dane wskazują, że już w ostatniej ćwierci X stulecia wydzielano miejsca przeznaczone na grzebienie zmarłych. Zakładanie cmentarzy w sąsiedztwie grodów wynikało niewątpliwie z faktu, że kościoły dopiero budowano²¹. Biorąc też pod uwagę szczupłość miejsca przy kościołach grodowych, logiczne wydaje się zakładanie cmentarza przy grodach a przeznaczenie terenu przy kościele dla tych, którym to miejsce było zapewnione. Nie można pominąć doświadczeń kościoła z problemem braku miejsca na cmentarzach sytuowanych przy kościołach w innych częściach Europy (Aries 2011: 59–64). Być może pozwoleniem na zakładanie cmentarzy w oddaleniu od kościoła starano się uniknąć tego kłopotu. Wydzielanie kolejnych cmentarzy, przy mniejszych ośrodkach władzy, uzależnione było zapewne od obecności w nich urzędników wprowadzających i egzekwujących prawa władcy.

■ Wydzielanie cmentarzy nieodłącznie związane było z rytuałem poświęcenia przestrzeni przeznaczonej dla zmarłych. Nie wiemy, która z wersji obrzędu błogosławienia cmentarza była realizowana w czasach pierwszych Piastów, i czy wówczas w jego przestrzeni umieszczano krzyż. Ostrożnie możemy założyć, że wolna od grobów przestrzeń przeznaczona była do obrzędów lub też innych

¹⁸ Zagadnienia związane z kształtowaniem się teologii i liturgii chrztu zawiera publikacja pod redakcją A.M. Wyrwy, J. Góreckiego, *Teologia i liturgia chrztu od starożytności chrześcijańskiej do czasów nowożytnych*, Poznań 2015.

¹⁹ Źródła z tego okresu ukazują także spór pomiędzy zwolennikami przestrzegania surowego zakazu chowania dzieci zmarłych bez chrztu a tymi, którzy powoływali się na miłosierdzie Boże. Odmienne było też postrzeganie prawa do pochowania na cmentarzu matek, które zmarły w czasie porodu (Kracik 1990).

²⁰ Na cmentarzysku na Ostrowie Lednickim odkryto grób kobiety z zachowanymi kośćmi donoszonego płodu, której naturalny poród uniemożliwiły wady miednicy (Wrzesiński A. J. 1994: 369).

²¹ Skorelowanie dat budowy kościoła i wydzielania cmentarza nie zawsze jest możliwe.

zgrupowań, które odbywały się na placu, przy krzyżu. Uwzględniając dane wskazujące na podział i hierarchizację przestrzeni cmentarza postawić można tezę o zorganizowanej przestrzeni na pierwszych cmentarzach chrześcijańskich, odzwierciedlającej zarówno ład boży, jak i społeczny, o znacznym ładunku symbolicznym, który potęgować mogły widoczne z daleka krzyże.

- Wobec braku szczegółowych informacji nie wiemy czy w okresie przed ustaleniem sieci parafii liturgia pogrzebu w pełnej formie była stosowana wobec wszystkich umierających, tzn. czy przy każdym czuwał kapłan, czy każdy otrzymywał Komunię. Te etapy liturgii pogrzebu nie pozostawiły żadnych archeologicznych śladów. Nie wiemy też po jakim czasie od zgonu grzebano ciało. Możemy jedynie przypuszczać, że pogrzeb odbywał się w miarę możliwości w krótkim czasie po śmierci, zwłaszcza w okresie letnim. Źródła kościelne, które przynoszą informacje na temat pogrzebów członków wspólnot, np. liturgia cysterska, wskazują, że zmarłego grzebano nawet kilka godzin po śmierci (Labudda 1983: 94–95).

- Jednolity charakter grobów czytelny na cmentarzyskach szkieletowych zapewne wynika z przestrzegania wypracowanych przez kościół norm, obejmujących przygotowanie ciała, sposób jego ułożenia w grobie oraz jego orientację.

- Ułożenie ciała w jamie możemy ostrożnie łączyć z postawą (stojącą) chrześcijanina w kościele, skierowanego w stronę wschodnią, ku ołtarzowi, przy którym sprawowano Liturgię. Tym samym orientację zmarłych determinować mogło usytuowanie kościoła (punkt stały). Nie można wykluczyć, że punktem odniesienia była pozycja słońca na widnokręgu w różnych porach roku. Jednak kościelne zasady nie tłumaczą nietypowego ułożenia wielu zmarłych, a także przeciwstawnej orientacji kobiet i mężczyzn oraz na osi N–S. Ich przyczyny mogły tkwić w (dotąd niewyjaśnionych w pełni) zwyczajach lokalnych społeczności. Niezależnie od przyczyn składania ciał w innej pozycji, a także odchylen od geograficznego kierunku wschód–zachód, uznać można, że odmienności te były akceptowane przez kościół.

- Dopuszczalne było grzebanie zmarłych małżonków we wspólnej jamie. Wobec tego nie można wykluczyć, że przyzwolenie to zinterpretowano jako możliwość ponownego otwierania grobu, w celu złożenia kolejnego zmarłego. Bez badań genetycznych możemy jedynie ostrożnie założyć, że faktycznie w tych grobach pogrzebano członków rodziny, a sposoby obchodzenia się ze szczątkami są odzwierciedleniem trudnych do wyjaśnienia zwyczajów.

Z powyższego ogólnego zestawienia danych archeologicznych i praw kościelnych wynika, że społeczności lokalne grzebały swoich zmarłych zgodnie z bogatym, lecz nieuchwytnym archeologicznie w całości, pełnym głębokiej symboliki chrześcijańskim obrzędem pogrzebowym. Równie bogatą różnorodnością i złożonością społeczną oraz rodzącymi się w grupach społecznych własnymi zwyczajami pogrzebowymi (w tym zwyczajem składania przedmiotów ze zmarłymi) wyjaśnić można wiele przykładów odmienności. Niezmiernie interesujący jest fakt rejestrowania takich samych odmienności na wielu cmentarzyskach, co niewątpliwie nie jest przypadkowe. Zagadnienia te wymagają jednak dalszych wnikliwych badań.

6. INTERPRETACJA SPOŁECZNA

Elżbieta Indycka

Informacje zebrane podczas kolejnych etapów procesu badawczego – opisu, klasyfikacji oraz analizy danych archeologicznych – są podstawą ich interpretacji, w tym też interpretacji społecznej¹, ukierunkowanej w szczególności na zagadnienia związane z wierzeniami, organizacją i strukturą społeczną oraz zróżnicowania społecznego i majątkowego, a także na kwestie etniczne, pokrewieństwo i powinowactwo, płeć i wiek. Interpretacje te, w zależności od przyjętej perspektywy badawczej, bazują na analizie lokalizacji cmentarzyska, jego kontekście osadniczym, organizacji przestrzennej, formie i charakterze grobów, konstrukcji grobów, układzie i orientacji szkieletu, tzw. wyposażeniu oraz danych antropologicznych (Ciesielska 2001, 2007, 2009; Błaszczuk 2010). Zauważyć jednak należy, że aby analiza społeczna (wg powyższych zagadnień) przyniosła pozytywne rezultaty, należy przeprowadzić szczegółowe badania (w tym też zdefiniowanie) wszystkich elementów zespołu osadniczego, a w szczególności tych miejsc, gdzie grzebano zmarłych. Z uwagi na fakt, że dla wielu osób przeznaczano uprzywilejowane miejsca pochówku na przykład we wnętrzu kościołów, a ponadto dla okresu wczesnego średniowiecza wyróżniano także cmentarze określane jako elitarne, z czym mamy do czynienia np. w Bodzi (Buko 2016), na pojedynczym cmentarzysku nie znajdziemy reprezentacji całego społeczeństwa. Nie można wykluczyć, że w ośrodkach, w których odkryto kilka cmentarzysk, któreś z nich (albo tylko wydzielona ich część, zwłaszcza w sytuacji, gdy kościoła jeszcze nie było) przeznaczone było dla elit, także przecież zróżnicowanych (Dalewski 2016).

Wobec powyższego, próba interpretacji społecznej opartej na analizie materiałów z cmentarzyska w Gieczu odnosić się będzie przede wszystkim do niektórych zagadnień dotyczących jednostek i więzi między nimi, grup społecznych oraz czynników, które miały wpływ na przemiany zachodzące w zbiorowościach ludzkich (Ciesielska 2001).

Interpretacja społeczna dotyczyć będzie tych członków społeczności zamieszkującej giecki zespół osadniczy, których pochowano na cmentarzu ulokowanym przy grodzie. Zaznaczyć trzeba, że przed nimi funkcjonowało tu kilka pokoleń, których życie toczyło się wokół grodu zbudowanego w połowie wieku IX. Dotąd jednak na zbadanym terenie nie odkryto śladów praktykowanej wówczas obrzędowości pogrzebowej, wobec czego trudno porównać obrzędy pogrzebowe z okresu „pogańskiego” i po przyjęciu religii chrześcijańskiej. Sądzić można, że społeczność ta była dobrze zorganizowana pod lokalnym przywódcą, a osiągnięty poziom rozwoju sprawiał (budowa grodu, obecność

---

¹ Interpretacja społeczna materialnych źródeł archeologicznych z wczesnośredniowiecznych cmentarzysk szkieletowych, ujawniająca dane o społeczeństwie, które je pozostawiło nie może być rozpatrywana w oderwaniu od przeobrażeń, związanych z formowaniem monarchii piastowskiej i zaprowadzeniem religii chrześcijańskiej, które od lat są przedmiotem rozważań mediewistów.

elit, przepływ informacji), że przynajmniej część tej społeczności posiadała wiedzę o zmianach, które następowały od połowy X wieku oraz o planach władzy. Wraz z kupcami i powracającymi z wypraw wojami docierały tu też informacje o religii przyjmowanej przez sąsiednie kraje.

Dla rozpatrywania społecznych postaw wobec zmian, które były konsekwencją przyjęcia nowej religii, istotne znaczenie miały przyjęte prawa, które „...miały faktyczną siłę chrystianizacyjną, to znaczy, że wymusić mogły w szerokich masach społecznych porzucenie kultu pogańskiego, uczestnictwo w kulcie nowej religii, a także przestrzeganie (w stopniu, w jakim ta podlega kontroli) zasad chrześcijańskiej moralności i ustanowionych przez Kościół norm. [...] Jeśli więc chcemy w chrystianizacji widzieć »proces, w wyniku którego społeczeństwo staje się »chrześcijańskie«, to uznać należy, że z perspektywy ludzi wcześniejszego średniowiecza stawało się ono takim przede wszystkim wraz z przyjęciem chrześcijańskiego prawa. Jeśli zaś – patrząc zapewne bardziej z naszego już punktu widzenia – chcemy społeczeństwo chrześcijańskie definiować przez poziom akceptacji doktryny i uczestnictwa w kulcie, a także stosunek do narzucanych przez Kościół norm, przyjdzie nam wskazać także prawo jako czynnik o pierwszorzędym w średniowieczu znaczeniu dla zmian zachowań i postaw ludzi we wszystkich tych obszarach” (Pac 2015; zob. też Kracik 1990: 187–189).

Podkreślić należy, że obowiązujące w obrębie domeny piastowskiej przepisy prawa bazowały na prawach uformowanych w ciągu stuleci w Kościele oraz liturgii i towarzyszących jej obrzędach, które z czasem zawładnęły całym życiem społecznym i indywidualnym (Urbańczyk 2000: 158–200). Przyjęte być musiały w całości i przestrzegane pod groźbą kary, wobec tego prawdopodobnie nie było możliwości ich negocjowania. Przypuszczać można, że w związku z tym, w odniesieniu do śmierci i nowego sposobu grzebania zmarłych, nowe zarządzenia były przestrzegane, a dopiero później rodziły się lokalne zwyczaje i w końcu zabobony (Kracik 1990: 190 i n.).

Analiza źródeł liturgicznych i pozaliturgicznych przeprowadzona przez ks. Alfonsa Labuddę (1983: 116) wykazała, że w okresie do XIII wieku na naszych ziemiach nie wytworzyła się charakterystyczna dla ówczesnego Kościoła liturgia pogrzebowa, a realizowane normy są świadectwem przyjęcia się w Polsce europejskiego obyczaju chrześcijańskiego.

Zwrócić należy też uwagę na to, że w przemiany drugiej połowy wieku X zaangażowana była prawdopodobnie cała okoliczna społeczność. Każda kłoda drewna i każdy kamień, których tysiące złożyło się na potężne wały, pałace i kościoły ich rękami były ścięte, zebrane i dostarczone do wyznaczonego miejsca, i w końcu, po wielu trudach, ujrzeni efekty planu władcy i też swojej pracy. Bez odpowiedzi pozostaną liczne pytania, w tym te dotyczące integrującej siły (pod nowym sztandarem) wspólnego budowania.

Cmentarz

Realizacja obowiązujących norm kościelnych odnoszących się do pogrzebu wymagała wydzielania miejsca, na którym będą grzebane ciała zmarłych. Miejsce to powinno być fizycznie wyróżnione w krajobrazie (np. rowy, wały, płoty), a także „wydzielone” poprzez akt jego poświęcenia. Poświęcenia cmentarza (podobnie jak każdego innego miejsca przeznaczonego do sprawowania kultu, np. kościoły) dokonywał biskup podczas uroczystego ceremoniału. W tej celebracji brała udział cała społeczność, większość zapewne biernie, mając jednak możliwość obserwowania każdego elementu obrzędu, jednocześnie będąc w centrum wydarzenia, współtworząc je poprzez obecność, powtarzanie gestów: „...człowiek potrzebuje wykonywania pewnych gestów czy przyjmowania zewnętrznych postaw, aby obudzić, żywić, podtrzymywać i rozwijać wewnętrzny kult. Postawy zewnętrzne są swoistą pedagogią” (Nadolski 1989: 121–122). Celebrowane obrzędy były wówczas jedną z form „wizualizacji” religii, sposobem komunikowania się z uczestnikami/obserwatorami obrzędu.

Cmentarze (Gz4 i Gz10) założono tuż przy gieckim grodzie. Przypuszczać jedynie możemy, że w ich przestrzeniach znajdowały się krzyże. Niezależnie od tego, wraz z grodem stanowiły uświę-

cony obszar, ukazujący moc władzy świeckiej i kościelnej. Biorąc pod uwagę fakt, że odległości pomiędzy głównymi grodami patrymonium piastowskiego nie były znaczne, a przestrzeń zorganizowana podobnie, potęga nowej władzy jeszcze bardziej się uwidaczniała. Tak wizualizowany, hierarchiczny i pełen mocy ład, miał siłę wyjaśniającą, porządkującą oraz stabilizującą nie tylko doczesny żywot, ale i określającą byt pośmiertny. Niewątpliwie wpływał na uspokojenie grupy (zwłaszcza po wstrząsach, które destabilizowały ich życie), zapewniał bezpieczeństwo. Z czasem stał się też symbolem i znakiem najwyższych wartości, wokół którego konsolidowała się świadomość zbiorowa.

Jednym z elementów przestrzeni był górujący nad otoczeniem kościół z wieżami i dzwonami, a zwłaszcza jego wnętrze, wyposażone w sprzęty i przedmioty (kielichy, pateny, księgi) niezbędne do sprawowania liturgii. Może właśnie widok księgi zainspirował złotnika do wykonania (na zamówienie?) płytki z wyobrażeniem jej oprawy. Oczywiście gieczenie nie rozumieli wypowiedzanych słów ani symboliki kościoła i jego elementów, ale uczestniczenie w liturgii, tajemnicze, wręcz magiczne gesty kapłana, jego strój oraz oprawa obrzędów (pieśni, dzwony), i w końcu wspólne modlitwy niewątpliwie na nich oddziaływały.

Mieszkańcy zespołu grodowego i dalszej (w zasięgu wzroku) okolicy codziennie doświadczali wpływu zorganizowanej przestrzeni i wizualnego kontaktu z *sacrum*.

Hierarchia i ład czytelne były w wydzielonych przestrzeniach sakralnych: w architekturze kościoła i na cmentarzach. W kościołach groby sytuowano w centrum (konfesja), na osi głównej oraz po obu jej stronach, a także w nawach bocznych i przy ścianach. Widocznym (na wielu cmentarzyskach) przejawem hierarchii grobów są wydzielone miejsca, gdzie znajdowały się pojedyncze groby lub ich skupiska. Zmarłych grzebano zgodnie z obrzędem obowiązującym na cmentarzu chrześcijańskim, ale zaakcentowane jest odmienne (poprzez miejsce i formę grobu) potraktowanie tych zmarłych, którzy dla grupy społecznej byli jednostkami z różnych powodów zasługującymi na wyjątkowy pochówek i grób, którego widok podtrzymywał pamięć o nim.

Trudno jednak ustalić jaka była reakcja społeczności na nakaz grzebania niespalonych zmarłych oraz czy liturgia pogrzebu zaspokajała potrzeby żałobników tak, jak wcześniejsze obrzędy, o których jednak wiemy niewiele. Niezmiernie trudno wyjaśnić dlaczego po przedchrześcijańskich obrzędach pogrzebowych zachowało się tak mało śladów, a te, które przetrwały oraz informacje ze źródeł pisanych odnoszą się raczej do przedstawicieli elit. Niezależnie od wszystkich okoliczności i dylematów społecznych grzebanie zmarłych niespalonych stało się obowiązującą normą.

Fakt że gieckie cmentarze wpisane były w otoczenie siedzib ludzkich, a kopczyki znaczyły miejsca, gdzie spoczęli bliscy prawdopodobnie sprawiał, że mieszkańcy zespołu nieustannie doświadczali obecności zmarłych. Można zaryzykować hipotezę, że dla społeczności było to miejsce, jakiego wcześniej nie znali. Prawdopodobnie już wówczas cmentarz zaczynał pełnić rolę miejsca pamięci, tak indywidualnej, jak i zbiorowej. Proces ten zapewne przyspieszały gromadzące społeczność modlitwy za zmarłych. Msze za zmarłych znane są w starożytności, a od X wieku obchodzony jest Dzień Zaduszny (Labudda 2014: 84–90, 113–116).

Możemy wysnuć przypuszczenie, że niektóre „puste” przestrzenie miały znaczenie dla organizacji cmentarza. O ich randze mogła świadczyć obecność krzyża, odbywające się ceremonie pogrzebowe² lub te związane z kultywowaniem pamięci o zmarłych, bowiem w miarę jak grupa stawała się społecznością wierzącą, wzrastała świadomość troski o zbawienie i znaczenie modlitwy za zmarłych, a tym samym rodziła się potrzeba spotkań, obrzędów i wspólnych modlitw.

Grób

Przypuszczać można, że możliwość grzebania zmarłych (małżonków) w jednej jamie, rozumiana być mogła jako przyzwolenie na otwarcie grobu i złożenie w nim kolejnego zmarłego z rodziny. Taką

² Nie wiadomo czy ciała wszystkich zmarłych wprowadzano do kościoła

opcję wybierali nieliczni, ale te przypadki wskazują na silną potrzebę takiego działania. Sygnalizuje ono pielęgnowanie pamięci o zmarłym i o miejscu jego pogrzebania. Zagadnieniem trudnym do interpretacji jest obecność kości osobnika pogrzebanego wcześniej na tym samym poziomie co kości młodszego. Nasuwa się pytanie o to, czy podczas kolejnego pochówku znajdowały się one w jamie i czy były widoczne. Z naszego punktu widzenia trudno wyobrazić sobie składanie zmarłego w jamie, na dnie której znajdują się kości ludzkie – krewnego albo „obcego”, chyba że były to szczątki członka rodziny specjalnie przeniesione z innego grobu. Trudno wyjaśnić takie zachowanie, ponieważ w sytuacji, gdy zamierzano pogrzebać członka rodziny w miejscu wcześniejszego grobu nie było potrzeby naruszania znajdującego się tam szkieletu, chyba że było ono wynikiem jakiegoś zwyczaju bądź przesądu. Domyślać się jednak możemy, że z akceptacją (społeczności i być może kleru) spotykały się także przypadki manipulacji szczątkami wcześniej pogrzebanego osobnika, skoro liczne przykłady takich działań znajdujemy na wczesnośredniowiecznych cmentarzyskach.

Interesującym zagadnieniem, odzwierciedlającym społeczne zachowania, są groby nietypowe, bardzo ogólnie definiowane jako odbiegające od stanowiących większość na cmentarzyskach grobów typowych. Przypomnijmy, są to groby sytuowane na linii północ-południe, a także groby, do których złożono zmarłych z różnie ułożonymi kończynami górnymi i/lub dolnymi, których złożono na boku lub na brzuchu, albo wyraźnie niedbale. Do grupy grobów atypowych zaliczane są także groby zbiorowe jednoczasowe i sekwencyjne, a ponadto takie, w których odnotowano znaczne przemieszczenia kości, zarejestrowano ostre przedmioty czy kamienie leżące na szkielecie. Wobec tego jest to grupa zawierająca groby, w których nienaturalne układy szkieletów są efektem różnych działań. Ponieważ odkrywano je niemal na wszystkich cmentarzyskach, uznać można, że przyczyny tych odmienności (pomijając te, które były wynikiem procesów podepozycyjnych), były wynikiem szczególnych i świadomych zachowań społecznych, o określonym znaczeniu. W tym sensie, jakkolwiek wyróżniają się na poszczególnych cmentarzyskach, „typowe” są na znacznym obszarze naszego kraju, a także poza jego granicami (Dec 2020; Koperkiewicz 2010: 68). Niezależnie od przyczyn odmienności istotny jest fakt, że groby te zarejestrowano na cmentarzyskach, na których grzebano zmarłych zgodnie z normami ustanowionymi przez kościół, a znalezienie klucza dla ich zrozumienia wymaga skrupulatnych badań.

Jak powyżej przedstawiono, obecność grobów zbiorowych tłumaczyć można przyzwoleniem kościoła na grzebanie członków rodziny w jednym grobie. Analiza odstępu czasu między kolejnymi pochówkami na omawianym cmentarzysku wykazała, że do wielu grobów ciało kolejnego zmarłego złożono po długim czasie, wobec tego tylko badania genetyczne mogą rozstrzygnąć czy byli oni spokrewnieni.

Trudno wyjaśnić jakie społeczne znaczenie miało pogrzebanie niektórych zmarłych w opozycji do osi wschód-zachód, zwłaszcza, jeśli uznajemy, że było to świadome działanie.

Arkadiusz Koperkiewicz (2005: 148–156, 253–255) analizując nietypowe groby, w szczególności te z odmiennym ułożeniem kończyn górnych i dolnych, swoistą „gestykulacją zmarłych” podkreśla fakt, że wszystkie groby nietypowe zarejestrowano na cmentarzyskach, gdzie zmarłych grzebano zgodnie z chrześcijańskimi normami, dlatego być może przynajmniej niektóre z tych układów zmarłych odzwierciedlają jakiegoś rodzaju pobożność. Interpretację tę można też odnieść do znacznej liczby grobów, które nie zawierały przedmiotów, i które najczęściej interpretowane są jako groby ludności ubogiej, nieposiadającej żadnej własności. Biorąc jednak pod uwagę asortyment przedmiotów z grobów trudno podejrzewać, by żałobnicy nie mogli podarować zmarłemu jakiegoś drobnego przedmiotu (np. przeszłika z garstki gliny). Prawdopodobnie ci ludzie nie kierowali swej uwagi czy emocji na przedmioty, albo ich nie manifestowali.

W końcu wziąć pod uwagę należy nieoczekiwane okoliczności pogrzebu, na przykład pośpiech, kłeski. Możliwe, że niedbale i/lub bez udziału żałobników grzebano osoby samotne, wykluczone.

Jako brak należnego szacunku dla szczątków osobników pogrzebanych wcześniej (innej społeczności?), interpretować można odkrywano na opisywanym cmentarzysku przykłady traktowania ich kości, np. usuwanie i/lub niszczenie części szkieletów lub przemieszczanie kości w jamie przygo-

towywanej dla kolejnego zmarłego. Czy zatem społeczna troska o zmarłych i grób odnosiła się tylko do tych, którzy zmarli w nieodległym czasie? Jak długo trwała pamięć zbiorowa o przodkach pogrzebanych w wyraźnie wyznaczonym miejscu, usytuowanym tuż przy siedzibach żyjących. Czy okazały grób, zawierający szczątki członków elit, wzbudzał dobre wspomnienia i żal, czy złorzeczenia?

Przedmiot

We wnioskach sformułowanych na podstawie analizy artefaktów złożonych w grobach wskazano, że były one wybierane spośród przedmiotów wykorzystywanych w gospodarstwie domowym, z których to tworzone różne zestawy. Wskazano także, że były to zespoły zindywidualizowane, związane z konkretnym osobnikiem. Znajdowano je w grobach dzieci, kobiet i mężczyzn w określonych miejscach przy szkielecie. Biorąc pod uwagę skład zespołów złożonych z narzędzi i przedmiotów użytkowych oraz sposobu ich noszenia postawić można tezę, że były one własnością zmarłych, zostały przez nich wybrane spośród innych, które służyły im na co dzień. A ponieważ były łączone/kojarzone właśnie z nimi i zapewne były niejako ich wizytówką w rodzinie i społeczności, dlatego żałobnicy składali je wraz ze zmarłym właścicielem.

Sposób noszenia – najczęściej przy pasie – pojedynczych przedmiotów (np. noża) oraz różnych ich kompletów (krzesiwo, osełka, szpila pierścieniowata) wskazuje, że część osób (głównie mężczyzn) posiadała je przy sobie dla wygody lub też z przyzwyczajenia. Część z tych zestawów (określić je można jako „survivalowe”), sugeruje, że były one niezbędne ze względu na częste przemieszczanie – posłańcom lub osobom z różnych powodów dłuższy czas przebywającym poza domem. Nie można wykluczyć, że nóż traktowano też jako środek obrony.

Dzieci, które przysposabiane były do rozmaitych zajęć w gospodarstwie, wcześniej mogły zacząć posługiwać się tym przedmiotem, podobnie jak i innymi narzędziami dla dorosłych. Artykuł o nożach ze słowiańskich grobów Ivana Borkovského (1956: 364–366) zawiera spostrzeżenie, że były one wyznacznikami przede wszystkim ludzi wolnych, oznaką przynależności do rodu o wyższym statusie społecznym i/lub majątkowym (zob. też Kara 2016: 364). Uwzględnić też należy fakt, że często noże współwystępowały z przedmiotami, które powszechnie uznaje się za wyznaczniki statusu majątkowego, przykładowo z monetami lub osełkami z fyllitu (Kara 2006: 395). Zaś te szczególnie starannie wykonane, umieszczone w zdobionych pochewkach i noszone przy udekorowanym metalowymi detalami pasie (lub na szyi), były też ozdobą stroju, który także manifestował pozycję społeczną.

W przypadku, gdy to kobiety na co dzień nosiły – najczęściej też przy pasie – narzędzia i przedmioty użytkowe zaryzykować można tezę, że w ten sposób akcentowały one samodzielność, ponadto te przedmioty były dowodem przejęcia „męskiej” roli w rodzinie w sytuacji, gdy zostawały same. Nóż przy pasie kobiet można też uznać za oznakę indywidualności i niezależności. W tym kontekście interesujące jest, że w grobach kobiet sporadycznie znajdowane są przęśliki, które jednoznacznie kojarzą się z kobiecym polem aktywności. Można zatem postawić tezę, że nóż noszony przez kobiety symbolizował jej szczególną rolę społeczną (małżonki odpowiedzialnej za gospodarstwo), a nie uwiązanie do żmudnych (choć niewątpliwie bardzo ważnych) czynności.

Dodać można, że w zestawach narzędzi i przedmiotów użytkowych znajdowały się też inne, niekiedy wyjątkowe przedmioty (np. starannie wykonane krzesiwo „ażurowe”, grzebień, szpila pierścieniowata, nożyce, a także monety i ozdoby), co można uznać za argument w dowodzeniu o statusie społecznym czy majątkowym.

Znaczenie i podstawowe funkcje ozdób (ciała i odzieży) w wymiarze indywidualnym i społecznym od setek lat są niemal takie same. „Bijuteria przekazywać może osobiste upodobania osoby jej używającej, być przejawem identyfikacji z grupą plemienną lub etniczną, odbijać pozycję socjalną w obrębie tej grupy, wskazywać na jej wiek i status cywilny, a także dawać zewnętrzny wyraz przekonaniom religijnym. Wszystkie te oznaki zakodowane być mogły zarówno w samym surowcu, z jakiej-

go dana ozdoba została wytworzona, w kształcie jej nadanym, w naniesionych na nią motywach dekoracyjnych, a także w sposobie/miejscu noszenia” (Kóčka-Krenz 1993: 161; Duczko 2016: 131–132).

Wielorakie znaczenie przypisywane ozdobom (np. osobiste upodobania, odzwierciedlenie pozycji społecznej czy nawet przekonań religijnych) odnieść można przede wszystkim do kobiet, ponieważ to głównie one były grzebane wraz z nimi. Tym samym pojawia się kwestia obecności takich przedmiotów w grobach dzieci.

Niektóre ozdoby (kabłączki skroniowe, pierścionki, koraliki) znajdowane w grobach męskich, noszone w inny niż kobiety sposób (np. na szyi lub przyszyte do odzieży), łączyć można z podarunkiem od kobiety. Te drobne ozdoby niewątpliwie miały znaczenie dla mężczyzn, a żałobnicy, posiadając o tym wiedzę, uznawali za stosowne „kobiece” przedmioty zostawić wraz z nimi.

Nie można wykluczyć, że kobiety ofiarowywały je zmarłemu mężczyźnie tuż po jego śmierci, jako wyraz łączących ich uczuć. Jest też możliwe, że te kobiece ozdoby były własnością zmarłego mężczyzny, który nosił je z innych powodów.

Monety zapewne były wspólnym majątkiem rodzinnym, możliwe, że przeznaczonym do tezauryzacji w okresie, gdy gospodarka oparta na transakcjach pieniężnych dopiero się rozwijała. Nie były to jednak przedmioty, które można łatwo eksponować, poza przypadkami, gdy używano ich jako ozdób. Fakt, że właśnie taki przedmiot ujęto z rodzinnych zasobów i podarowano zmarłemu (zwłaszcza dzieciom) traktować można jako szczególny dar, wynikający z więzi rodzinnych, a z czasem także z pobożności. W odniesieniu do monet trafnie ujął to Borys Paszkiewicz, wskazując, że monety „...nie służyły oczywiście do kupowania, ale do dawania. Do szczególnego daru, skierowanego nie ku żyjącym, a ku zmarłym, świętym Pańskim i samemu Bogu. Użycie do takiego daru monety jest świadectwem przejścia przez pieniądź – oczywiście tylko w jakiejś części – roli pełnionej dotąd przez rzeczy użyteczne” (Paszkiewicz 2012: 116).

Przypisane przedmiotom z grobów wielorakie znaczenia wskazują, że przynajmniej niektórych ich użytkowników (niezależnie od płci i wieku oraz ich statusu) łączyć mogły szczególne „więzi” i rozmaite relacje z wybranymi przedmiotami.

Te więzi i relacje tworzyły się już w dzieciństwie, kiedy podejmowano naukę posługiwania się nimi. Naukę tę „...należy rozumieć szeroko, zarówno jako opanowanie technik manipulowania nimi, jak i nabycia umiejętności ich klasyfikowania, aplikowania do określonych sytuacji, rozumienia przenoszonych przez nie znaczeń i ich waloryzowania” (Krajewski 2008). Była to też nauka ich wytwarzania, podczas której zaangażowana była wyobraźnia, ujawniały się wrodzone zdolności czy już nabyte umiejętności udoskonalane w dalszym toku pracy. Poprzez naukę i towarzyszące jej rozmaite rzeczy dziecko stawało się istotą społeczną i dzięki społeczności rozwijało się we wszystkich dziedzinach, jednocześnie było uzależnione od troski, opieki, wysiłku i umiejętności innych ludzi.

Własnoręcznie wykonane przedmioty nabywały szczególnej wartości i mogły być długo wykorzystywane i niekoniecznie wyrzucone po zużyciu czy popsuciu. Zwykle, używane na co dzień przedmioty, mogły być ulubionymi, najbardziej pasującymi do dłoni narzędziami, wybranymi spośród kilku innych znajdujących się w gospodarstwie. Wobec tego uznać można, że „Tym, co pomaga nam doświadczyć własnej odrębności, jest więc nie tyle rzecz, która pozostaje wyłącznie w moim posiadaniu i którą nikt inny nie dysponuje, lecz przede wszystkim unikalność związku, który mnie z nią łączy” (Krajewski 2008). Nie możemy wykluczyć, że niektórym pospolitym przedmiotom jakiegś szczególnego znaczenia nadawała grupa osób, stając się ich znakiem rozpoznawczym.

Użytkowanie przedmiotów tworzyło nawyki, przyzwyczajenia, które „...wykształcają się za zwyczaj w efekcie zestalenia relacji łączącej jednostkę z przedmiotami tworzącymi kontekst codzienności. Proces ten polega na przekształceniu rzeczy w zewnętrzną, ale integralną część osoby, która się nią posługuje, na złączeniu jej w nierozzerwalny sposób zarówno z ciałem użytkownika, jak z jego rytmem dnia, aktywnościami, hierarchiami wartości” (Krajewski 2008).

W relacji człowiek–przedmiot szczególne znaczenie miały zapewne rzeczy, które były podarunkiem lub pamiątką, na przykład biżuteria otrzymywana od rodziny w wianie, podarunki od krewnych, przyjaciół czy nawet prestiżowe dary od władcy (Dzieduszycki 1995: 64–69).

Specjalny rodzaj więzi kształtował się pomiędzy człowiekiem a przedmiotem wyjątkowym na przykład ze względu na cenny surowiec, z którego został wykonany, proveniencję, funkcję czy jakość wykonania. Posiadanie cennego okazu sprawiało, że jego właściciel zmuszony był poświęcić mu szczególną uwagę (np. zapewnić bezpieczne miejsce do przechowywania), rzecz jasna był to też powód do radości i dumy, zwłaszcza, jeśli było możliwe jego eksponowanie. Nie jest wykluczone, że chęć posiadania choćby namiastki cennych przedmiotów było powodem fałszowania niektórych z nich przykładowo poprzez nakładanie powłok imitujących cenny kruszec a maskujących pośledni surowiec, z którego były wykonane.

Już od początku osvajania się z przedmiotami w dzieciństwie kształtowały się także bogate w swej różnorodności interakcje społeczne. Dziecko „uczyło” się przedmiotów przede wszystkim w rodzinnym domu przez naśladownictwo, niejako przy okazji odkrywało siebie, swoje preferencje czy upodobania. Nie można wykluczyć, że nauczycielami byli ci członkowie społeczności, którzy posiadali szczególne umiejętności. W miarę dorastania, stawania się członkiem różnych grup i odgrywania różnych ról społecznych (np. grupa wojów, tkaczek) liczba tych interakcji (z udziałem przedmiotów: broni, krosien) wzrastała.

„Oznacza to, iż przedmiot nie tylko utrwała złożone systemy interakcji pomiędzy jednostkami, wiedzę, umiejętności, tradycje, które doprowadziły do jego wytworzenia, ale również, że używanie dóbr materialnych stanowi najbardziej powszechną formę uczestnictwa w życiu społecznym” (Krajewski 2008).

Szczególna forma interakcji człowiek–przedmiot–społeczeństwo pojawiała się w momencie śmierci. W tej sytuacji wyraźnie uwidacznia się wyjątkowa rola żałobników, którzy cenne rzeczy darowali zmarłym – zwłaszcza dzieciom, a także – znając znaczenie różnych przedmiotów dla ich właścicieli – zostawiali je przy nich. Taka postawa wskazuje też na szczególną sieć powiązań (niekiedy od dzieciństwa) niemal ze wszystkimi członkami społeczności. Przedmioty, które długo towarzyszyły zmarłym podczas ich życia, miały moc wywoływania wspomnień wspólnych dla całej społeczności: któż nie widział dziecka biegającego z krzesiwem, które podarował mu starszy brat...?

Na podstawie powyższych rozważań można zaryzykować postawienie hipotezy, że przedmioty, które znajdujemy w grobach nie miały ścisłego związku z obrzędem pogrzebowym, za to ich obecność była (a dla nas wciąż jest) tą płaszczyzną, na której uwidaczniał się indywidualizm jednostek, więzi pomiędzy nimi oraz rozmaite interakcje z członkami społeczności.

Powyższa interpretacja nie wyjaśnia obecności wszystkich przedmiotów w grobach (dotyczy to m.in. wiader czy naczyń glinianych), można jednak zakładać, że wnikliwe analizy pozwolą przybliżyć się do rozwiązania tych (i innych) zagadnień związanych z przedmiotami w grobach.

Odczytanie tego szczególnego, intymnego kodu (ukrytego niejako przed zewnętrznym światem), który był własnością i charakteryzował społeczność, wymaga jednak o wiele bardziej skrupulatnych dociekań, a powyższa interpretacja jest zaledwie próbą jego odczytania. W tym kontekście nie będzie nadużyciem i popełnieniem błędu uznanie, że duże podobieństwo zwyczaju składania przedmiotów w grobach, ujawnione na cmentarzyskach z tego okresu, jawi się jako fenomen, który także wart jest wnikliwych badań, tym bardziej, że dostrzegalne podobieństwo w materialnych pozostałościach rozmaitych działań, będących m.in. odzwierciedleniem zwyczajów, jest znaczne.

Wskazano powyżej na zaledwie kilka czynników, które oddziaływały na giecką społeczność, jednocząc/dzieląc ją w rozmaitych okolicznościach – to na ich barki spadła realizacja zamierzeń władców oraz podporządkowanie się (pod groźbą kary) nowym prawom. Okoliczności te były zapewne źródłem emocjonalnych zachowań i niewątpliwie burzliwych dyskusji, także w rodzinach.

Rodziły się wówczas również nowe wartości, które z czasem stały się najważniejsze nie tylko dla gieckiej społeczności, a których symbolem stała się nazwa kraju i piastowski orzeł.

Dla pełniejszej rekonstrukcji średniowiecznej społeczności gieckiej niezbędne są dalsze wnikliwe studia.

7. DATOWANIE GROBÓW CMENTARZYSKA SZKIELETOWEGO W GIECZU (STANOWISKO 4) NA PODSTAWIE ANALIZY BAYESOWSKIEJ DAT RADIOWĘGLOWYCH

Tomasz Goslar, Elżbieta Indycka

Usytuowane w południowej części wczesnośredniowiecznego stanowiska 4 w Gieczu cmentarzysko szkieletowe (Indycka 2016; Indycka 2019) liczy ponad 300 obiektów (w zdecydowanej większości grobów) zawierających szczątki ludzkie. Dotychczas z tego zespołu grobów metodą radiowęglową zbadano tylko nieliczne (Indycka 2016: 235–236), a datowanie cmentarzyska opierało się głównie na chronologii monet i kabłączków skroniowych.

Cechą charakterystyczną tego cmentarzyska jest jego podział na trzy segmenty (A, B, C), usytuowane równolegle względem siebie, przy czym najslabiej rozpoznano obszar, na którym wyznaczono segment A. Wydzielone segmenty różnią się od siebie liczbą grobów – 16:151:114. Kolejną cechą cmentarzyska jest zróżnicowana orientacja grobów, która zasadniczo jest porównywalna na wydzielonych obszarach, ale na terenie segmentu B odnotowano większą liczbę grobów o orientacji WSW. Te groby przecięte zostały przez inaczej zorientowane groby młodsze, przy czym takie przypadki odnotowano tylko we wschodniej części segmentu B.

Zarejestrowano także przypadki kilkakrotnego grzebania zmarłych w jednym miejscu (Indycka, w tym tomie), a większość tych grobów prawdopodobnie była tak samo zorientowana.

Przedmioty z grobów to przeważnie pospolite drobne narzędzia i przedmioty użytkowe wykonane w ramach domowej wytwórczości. Ponieważ ich forma przez długi okres niemal się nie zmieniała nie mają one znaczenia przy ustalaniu chronologii, podobnie jak niektóre wyroby luksusowe, które były importowane. Spośród mało urozmaiconego zbioru kategorii ozdób, walor datujący przypisuje się kabłączkom skroniowym, których w tym zbiorze jest najwięcej (Kóčka-Krenz 1993: 46–52). Największą wartość datującą mają monety, które złożono w 13 grobach segmentu B i w pięciu grobach segmentu C.

Celem badań radiowęglowych było możliwie dokładne rozpoznanie chronologii użytkowania cmentarzyska na podstawie otrzymanych dat, stratygrafii grobów i innych zmiennych mierzących czas za pomocą modelowania matematycznego opartego na statystyce bayesowskiej, a w szczególności ustalenie grup chronologicznych (subpopulacji) oraz ocena dynamiki użytkowania cmentarza. Uzyskane dane miały posłużyć do weryfikacji hipotezy o co najmniej dwóch etapach jego użytkowania, z przerwą, którą wiązano z kryzysem lat trzydziestych XI wieku, a w szczególności najazdem księcia czeskiego Brzetysława I (Indycka 2019).

Ryc. 1. Lokalizacja grobów, z których pochodziły kości ludzkie datowane w niniejszym opracowaniu. U góry: segment C, u dołu: segment B. Groby z wielokrotnymi pochówkami oznaczono symbolami czerwonymi, groby z monetami – symbolami zielonymi, a groby z kabłączkami – symbolami niebieskimi. Groby bezsprzecznie najstarsze (Ryc. 7 i 8 [??]) oznaczono kółkami pomarańczowymi, a naj młodsze – kółkami niebieskimi

Fig. 1. Location of graves that yielded dated human remains. Top: segment C, bottom: segment B. Graves with multiple burials are marked in red, graves with coins are marked in green and graves with temple rings are marked in blue. The undisputedly oldest graves (cf. Fig. 7 and 8) are marked with orange circles, while the youngest ones with blue circles

W celu zapewnienia jak najwyższej precyzji określenia wieku bezwzględnego wykonane zostały badania stabilnych izotopów węgla i azotu w próbkach datowanych metodą ^{14}C . Badania te pozwalają na kontrolę ewentualnego „postarzenia” dat ^{14}C , spowodowanego efektem rezerwurowym związanym z rodzajem diety badanej populacji, w szczególności udziału w diecie pokarmu pochodzącego ze zbiorników wodnych.

Próbki do oznaczeń radiowęglowych wytypowane zostały na podstawie chronologii względnej grobów na podstawie obserwacji stratygraficznych oraz datowania archeologicznego przedmiotów znalezionych w grobach. Wytypowana liczba próbek jest konieczna i wystarczająca do przeprowadzenia analiz chronologicznych, w szczególności analiz opartych na statystyce bayesowskiej (Bronk Ramsey 2009).

Dla uściślenia chronologii bezwzględnej grobów na cmentarzysku w Gieczu do datowania radiowęglowego przeznaczono kości ludzkie (głównie fragmenty żeber) ze 100 grobów. Niemal wszystkie próbki (odpowiednio 67 i 31) pochodziły z segmentów B i C (ryc. 1), a tylko dwie z segmentu A cmentarzyska.

Znaczna część próbek (69) pochodziła z grobów, których układ stratygraficzny pozwalał na określenie ich następstwa czasowego. Omówiono je w rozdziale 3. Znajdowały się one w różnych częściach całego cmentarzyska, a ich zestawienie zawiera tabela 1 (na końcu rozdziału). W pewnej części grobów znajdowały się monety (Indycka 2019), pozwalające na określenie *termini post quem* (TPQ) dat grobów. Monety te pochodziły z grobów indywidualnych (11 z segmentu B i czterech z segmentu C). Obecność monet odnotowano także w trzech grobach, gdzie zarejestrowano następstwo pochówków (B4, B29 i C37). Związek monet ze szkieletami nie był pewny w przypadku grobów B62, B63, B100 i B109 – były one zniszczone, a monety znajdowały się powyżej lub poniżej poziomu, na których leżały kości, bądź w ich sąsiedztwie, mimo tego przyjęto, że złożono je ze zmarłymi. Pozostałe próbki pobrano z grobów zawierających kabłączki skroniowe – 10 z segmentu B i pięciu z segmentu C. Ozdoby te (podobnie jak i niektóre monety) znajdowały się także w grobach sekwencyjnych. Próbki pobrano także z tych grobów, gdzie wobec ich zniszczeń trudno było prawidłowo określić relacje czasowe pomiędzy nimi. Dotyczy to grobów B60 i B61 a także B104 i B105.

W badaniach nad chronologią uwzględniono wyniki badań radiowęglowych próbek kości z grobu B143 przeprowadzonych już wcześniej (2009 r., nr lab. 3719/09), w ramach zadań badawczych prowadzonych w gieckim oddziale MPP na Lednicy, a także dwie (B6 i B8), których badania wykonano na zlecenie prof. Michała Kara¹. Te badania wykonano w Poznańskim Laboratorium Radiowęglowym. Zatem łącznie w dalszych analizach statystycznych uwzględniono wyniki badań próbek ze 103 grobów.

Datowanie ^{14}C próbek kości przeprowadzono w Poznańskim Laboratorium Radiowęglowym (Goslar et al. 2004). Z próbek kości ekstrahowano kolagen metodą opisaną przez Longina (1971), z późniejszymi modyfikacjami (Piotrowska, Goslar 2002; Bronk Ramsey et al. 2004). Spalanie porcji kolagenu i redukcję otrzymanego CO_2 prowadzono w automatycznym urządzeniu AGE (Wacker et al. 2010) połączonym z analizatorem składu pierwiastków vario ISOTOPE select (Elementar^{TM}). Jakość preparowanego kolagenu oceniano na podstawie stosunku atomowego węgla do azotu, określanego dzięki pomiarom zawartości procentowej tych pierwiastków. Otrzymany po redukcji CO_2 proszek węglowy (Czernik, Goslar 2001), zaprasowywano w tulejkach aluminiowych przystosowanych do pracy w źródle jonów spektrometru AMS.

Zawartość ^{14}C w proszku węglowym mierzono spektrometrem Compact Carbon AMS (Goslar et al. 2004), a konwencjonalny wiek radiowęglowy obliczano po korekcie wyników na frakcjonowanie izotopowe (Stuiver, Polach 1977). Kolagen z poszczególnych próbek był również badany pod kątem składu izotopów stabilnych azotu i węgla ($\delta^{15}\text{N}$ i $\delta^{13}\text{C}$), które zmierzono spektrometrem IRMS w Uniwersytecie Goethego we Frankfurcie.

¹ Badania zostały wykonane w ramach projektu badawczego NPRH nr 11H 13 0216 82/2014-2020, kierowanego przez prof. M. Kara. Bardzo dziękujemy za udostępnienie wyników badań.

Wyniki analiz przedstawiono w tabeli 1. Warto zauważyć, że dla wszystkich próbek, stosunki atomowe C/N wskazują na bardzo dobrą jakość kolagenu² (wg van Klinken et al. 1999, $(C/N)_{at}$ winien zawierać się w przedziale 2,9–3,5), świadcząc o poprawności zmierzonych wieków ¹⁴C.

Kalibracja dat radiowęglowych z cmentarzyska w Gieczu

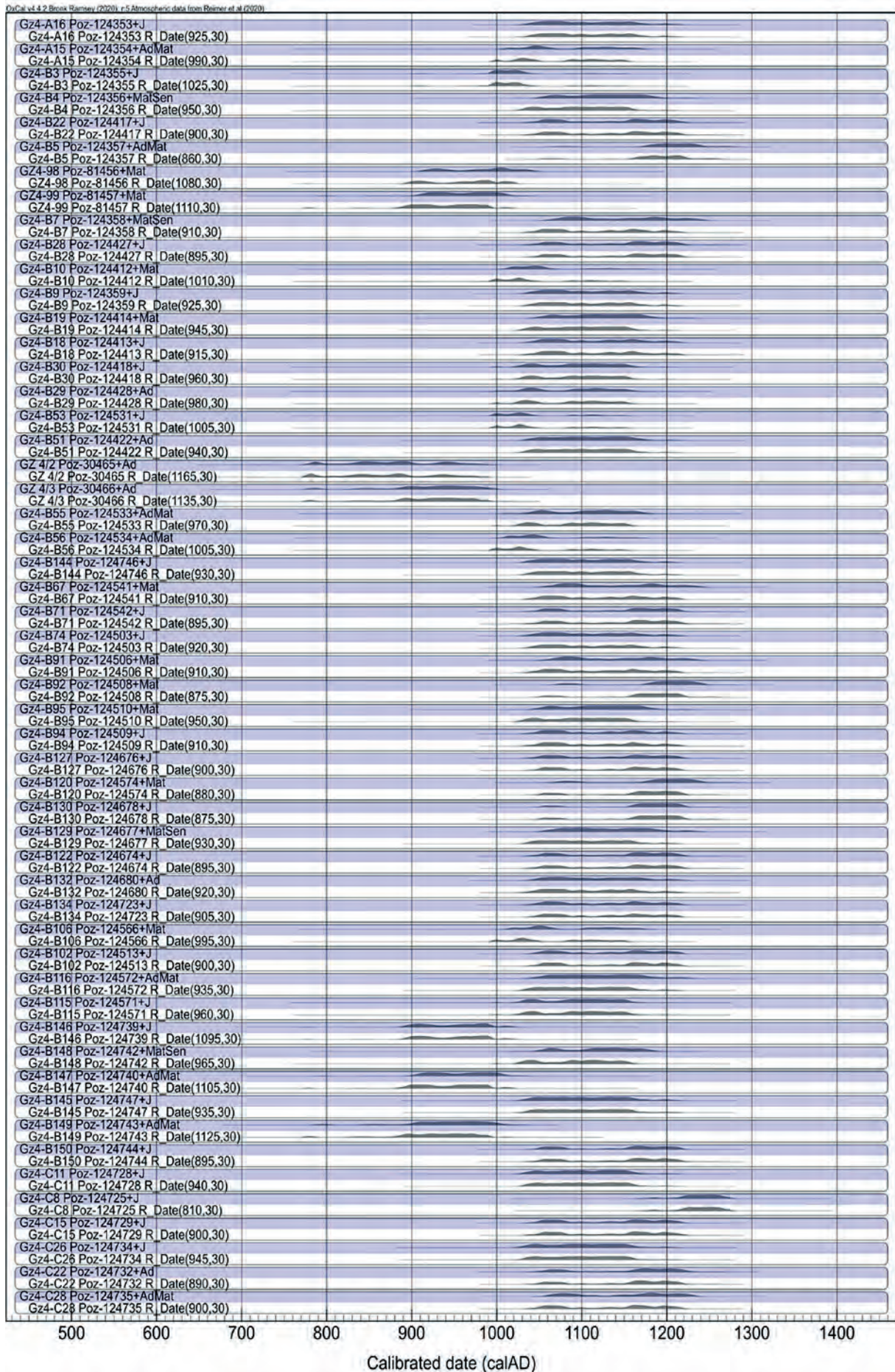
Kalibrację wieków radiowęglowych względem najnowszej krzywej kalibracyjnej INTCAL20 (Reimer et al. 2020) wykonano przy użyciu programu OxCal ver 4.2 (Bronk Ramsey 2009; Bronk Ramsey, Lee 2013). W kalibracji wzięto pod uwagę efekt akumulacji węgla w kościach, sprawiający, że w danym momencie poziom ¹⁴C w kolagenie kości żyjącego organizmu odpowiada średniej koncentracji radiowęglu w atmosferze w poprzedzającym okresie. Według Geyha (2001), uwzględnienie tego efektu wymaga poprawki daty kalibrowanej, a wielkość tej poprawki zależy od wieku osobnika w momencie śmierci. Taka poprawka została zastosowana np. przez Makarowicza et al. (2021) i sprowadzała się do przesunięcia (Shift) rozkładu daty kalibrowanej, przy czym sama wielkość tego przesunięcia była określona w formie rozkładu prawdopodobieństwa. Praktycznie, dla każdej próbki stosowano jeden z kilku rozkładów normalnych (gaussowskich), zależnie od klasy wieku osobnika w momencie śmierci (*juvenis*, *adultus*, *maturus* itp., zob. tab. 1). Efekt działania tej poprawki został zobrazowany na rycinie 2.

Inna, potencjalnie większa, poprawka daty kalibrowanej mogłaby być konieczna, gdyby w diecie badanych osobników istotny udział miał pokarm pochodzenia wodnego, powodujący postarzenie wieku ¹⁴C wskutek tzw. efektu rezerwuarowego (Olsen et al. 2010). O obecności takiego pożywienia w diecie można wnioskować, badając stosunki izotopowe ¹⁵N/¹⁴N oraz ¹³C/¹²C w kolagenie, gdyż generalnie organizmy żyjące w wodzie mają wartości $\delta^{15}N$ wyższe niż organizmy lądowe, a wartości $\delta^{13}C$ w tkankach organizmów morskich są zdecydowanie wyższe, zaś organizmów słodkowodnych są często niższe niż w tkankach organizmów lądowych. Studia nad dietą dorosłych mieszkańców wczesnośredniowiecznego Gieczu były prowadzone przez Reitsema et al. (2010). Pokazały one, że badani osobnicy żywili się pokarmem pochodzenia lądowego, a wartości $\delta^{15}N$ w kolagenie ich kości zawierały się między 8,0 a 10,5‰. W takim też przedziale zawierają się wartości $\delta^{15}N$ zdecydowanej większości osobników badanych w niniejszej pracy (ryc. 3). Wśród osobników o wyższej wartości $\delta^{15}N$ znaczny odsetek stanowią niemowlęta i dzieci w wieku do dwóch lat, takie, w diecie których głównym, lub co najmniej istotnym składnikiem było mleko matki. Wyższe wartości $\delta^{15}N$ w kościach najmłodszych dzieci są dobrze znanym efektem naturalnego różnicowania stosunku izotopowego ¹⁵N/¹⁴N między kolejnymi szczeblami łańcucha pokarmowego, takiego, że $\delta^{15}N$ konsumenta jest przeciętnie o 3,5‰ wyższe od $\delta^{15}N$ producenta (Richards, Hedges 1999). Również wartości $\delta^{13}C$ w tkankach konsumenta są z reguły wyższe od $\delta^{13}C$ tkanek producenta (w przypadku pokarmu pochodzenia zwierzęcego o ok. 1‰ – van der Merwe, Vogel 1978), tak więc na stanowisku 4 w Gieczu podwyższenie wartości $\delta^{15}N$ i $\delta^{13}C$ w stosunku do tych wartości u większości osobników starszych odzwierciedla po prostu wyższy szczebel w łańcuchu pokarmowym.

Wśród osobników starszych, wyraźnie podwyższone wartości $\delta^{15}N$ zanotowano tylko w kilku przypadkach (w większości w kościach osób dorosłych), w grobach: B8, B106, B147, B149 i C80. Niestety wielkość udziału ryb w diecie tych osobników jest trudna do oceny. Ponadto na obecnym etapie badań nie wiadomo, jak duże było postarzenie wieku ¹⁴C ryb z okolicznych zbiorników wodnych w tamtym okresie. Z całą pewnością zbadanie wielkości tego postarzenia byłoby bardzo pożądane.

W dalszej części opracowania będziemy przyjmować, że rezerwuarowe postarzenie wieku ¹⁴C kości ludzkich z badanego cmentarzyska było pomijalnie małe, mając jednocześnie na uwadze, że daty ¹⁴C próbek z grobów B8, B106, B147, B149 i C80 należy interpretować ze szczególną ostrożnością.

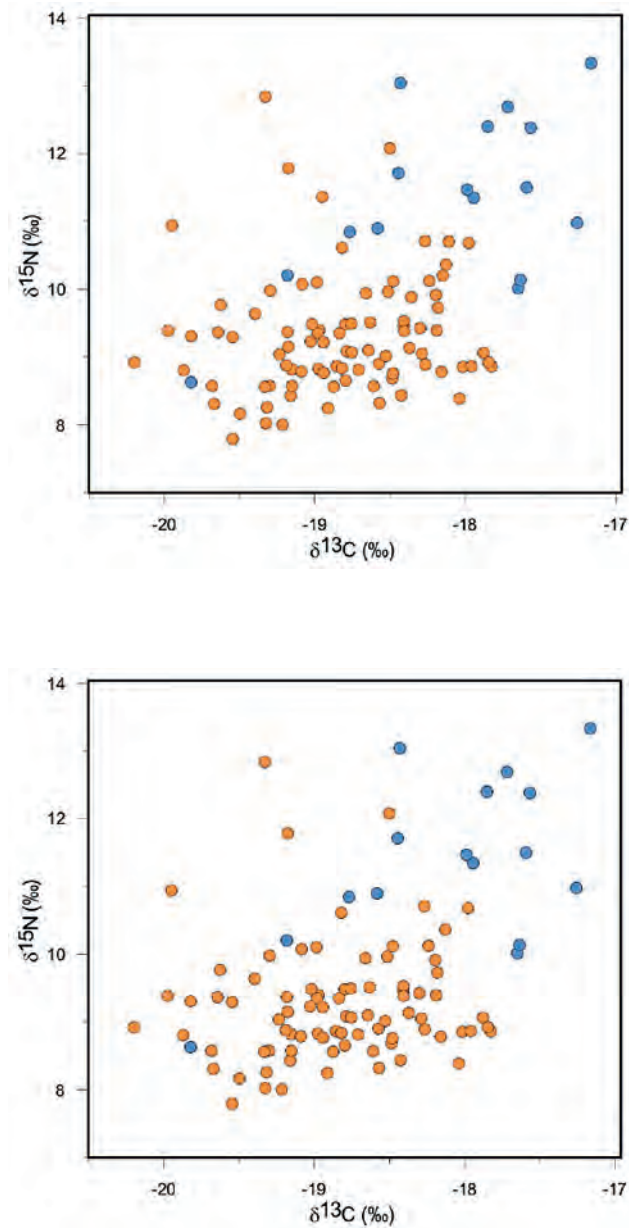
² Wyniki badań stabilnych izotopów węgla i azotu będą przedmiotem osobnej analizy.

Ryc. 2. Ilustracja poprawki dat kalibrowanych z cmentarzyska w Gieczu związanej z czasem akumulacji węgla w kościach na przykładzie dat części badanych próbek. Dla każdej próbki na białym tle przedstawiono wynik kalibracji bez poprawki, a na niebieskim tle wynik kalibracji z poprawką – przesunięciem w stronę młodszych dat. Wielkość przesunięcia zależna od klasy wieku osobnika w momencie śmierci wynosiła odpowiednio: J (*juvenis*) – brak przesunięcia, Ad (*adultus*) – $N(5,5)$, Mat (*maturus*) – $N(20,5)$, Ad/Mat (*adultus/maturus*) – $N(15,5)$, Ad/Mat (*adultus-maturus*) – $N(15,12)$, Mat/Sen (*maturus/senilis*) – $N(25,5)$; gdzie $N(x, y)$ oznacza rozkład normalny o wartości oczekiwanej „ x ” i dyspersji „ y ”.

Fig. 2. Correction of calibrated dates from the Giecz cemetery related to the time of carbon accumulation in bones illustrated by selected samples. For each sample, the white background shows the calibration result without correction and the blue background shows the calibration result with correction – a shift towards younger dates. The size of the shift depending on the age class of the individual at the time of death was respectively: J (*juvenis*) – no shift, Ad (*adultus*) – $N(5.5)$, Mat (*maturus*) – $N(20.5)$, Ad/Mat (*adultus/maturus*) – $N(15.5)$, Ad/Mat (*adultus-maturus*) – $N(15.12)$, Mat/Sen (*maturus/senilis*) – $N(25.5)$; where $N(x, y)$ denotes a normal distribution with expected value „ x ” and dispersion „ y ”.

Ryc. 3. Wyniki pomiarów $\delta^{15}\text{N}$ i $\delta^{13}\text{C}$ w kolagenu kości ludzkich ze stanowiska 4 w Gieczu. Kolorem niebieskim zaznaczono kości niemowląt i dzieci w wieku do dwóch lat.

Fig. 3. Results of $\delta^{15}\text{N}$ and $\delta^{13}\text{C}$ measurements in collagen of human bones from Giecz, site 4. Bones of infants and children up to 2 years of age are marked in blue

Analiza bayesowska dat radiowęglowych próbek

Analiza bayesowska umożliwiającą wykorzystanie dodatkowych, niezależnych od dat ^{14}C , informacji chronologicznych (np. o względnej relacji dat kalendarzowych poszczególnych próbek), pozwala na ustalenie chronologii dokładniejszej od tej bazującej jedynie na wynikach datowania radiowęglowego (Bayliss 2015). Analizę bayesowską dat kalibrowanych z Gieczu wykonano przy użyciu programu

OxCal ver. 4.2. W analizie wykorzystano dwa rodzaje informacji: o następstwie czasowym grobów wynikającym z ich układu stratygraficznego oraz o *termini post quem* grobów wynikających z datacji znalezionych w nich monet. Nie wykorzystano natomiast datacji kabłączków skroniowych, ponieważ wyznaczone dla nich przedziały dat są określone w sposób nieściśły, trudny do włączenia w algorytm analizy bayesowskiej. Można przy tym zauważyć, że daty radiowęglowe modelowane niezależnie od chronologii kabłączków w każdym przypadku mieszczą się w przedziałach datacji tych ostatnich.

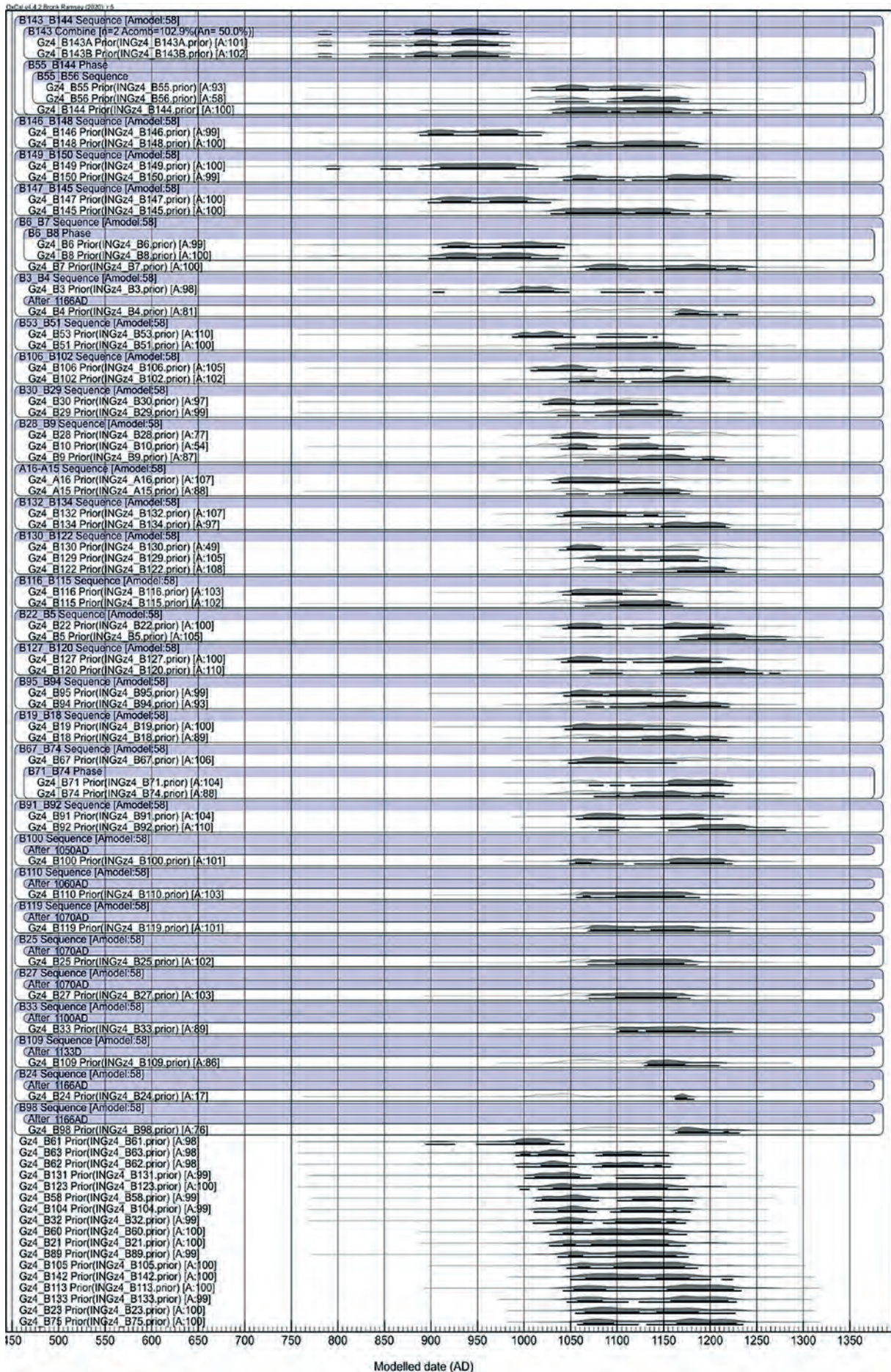
Większość sytuacji z układem stratygraficznym (tab. 1) dotyczyła par grobów: wcześniejszy–późniejszy; w kilku przypadkach układ szkieletów pozwalał na określenie sekwencji czasowej więcej niż dwóch grobów, jednak w takich zespołach często występowały pary grobów (starszych lub młodszych od pozostałych grobów zespołu), których wzajemnego następstwa czasowego określić się nie dało. W tych przypadkach, w kodzie analizy bayesowskiej, daty grobów o następstwie czasowym deklarowano jako elementy sekwencji (*Sequence*), w obrębie której daty grobów o nieokreślonym następstwie były deklarowane jako elementy fazy (*Phase*). W przypadku grobów z monetami zakładano, że data monety jest najstarszą możliwą datą grobu (TPQ). Dla kilku grobów (tab. 1), układ szkieletów (B60/B61, B104/B105) lub usytuowanie monety (B62, B63, C9) nie dawały stuprocentowej informacji chronologicznej (w tab. 1, takie sytuacje zaznaczono znakami zapytania w kolumnie „Stratygrafia” lub „Datowanie”), a daty kalibrowane tych grobów traktowano jako niezależne.

Wyniki modelowania przedstawiono na ryc. 4A i 4B. Można zauważyć, że wśród próbek z grobów z układem stratygraficznym wszystkie daty kalibrowane wykazują dobrą zgodność z warunkiem następstwa wynikającego ze stratygrafii. Jest to odzwierciedlone wartościami tzw. indeksu zgodności „A” (Bronk Ramsey 1995), w każdym przypadku wyższymi od 60% (na ryc. 4A i 4B w nawiasach prostokątnych). Wśród dat grobów z monetami szczególnie niski indeks zgodności (z TPQ = 1166 AD) ma data grobu B24. Trzeba jednak zdać sobie sprawę, że zmierzony wiek ^{14}C tej próbki (1005 ± 30 BP) od wieku kości 40-letniego osobnika, który zmarł w roku 1166 AD lub nieco później, różni się o mniej niż wartość potrójonej niepewności pomiaru (w tym przypadku ± 30), a wynik pomiaru tak odbiegający od wartości rzeczywistej może przypadkowo zdarzyć się co około 100 pomiarów. Tak więc fakt, że taki wynik się zdarzył w zespole ponad 100 wyników datowania nie jest niepokojący.

Jeśli chodzi o groby z monetami trzeba dodać, że w niemal wszystkich przypadkach wyniki datowania ^{14}C dopuszczały, że grób powstał nawet w roku datacji monety. Wyjątkowy jest tu grób C66 (z TPQ = 1020 AD), którego data kalibrowana informuje o powstaniu grobu co najmniej 10 lat po roku datacji monety. Wskazuje to, że wprawdzie oczekiwalibyśmy, iż groby z monetami powstawały prawdopodobnie krótko po roku datacji monety, jednak takie oczekiwanie wydaje się zbyt wygórowane.

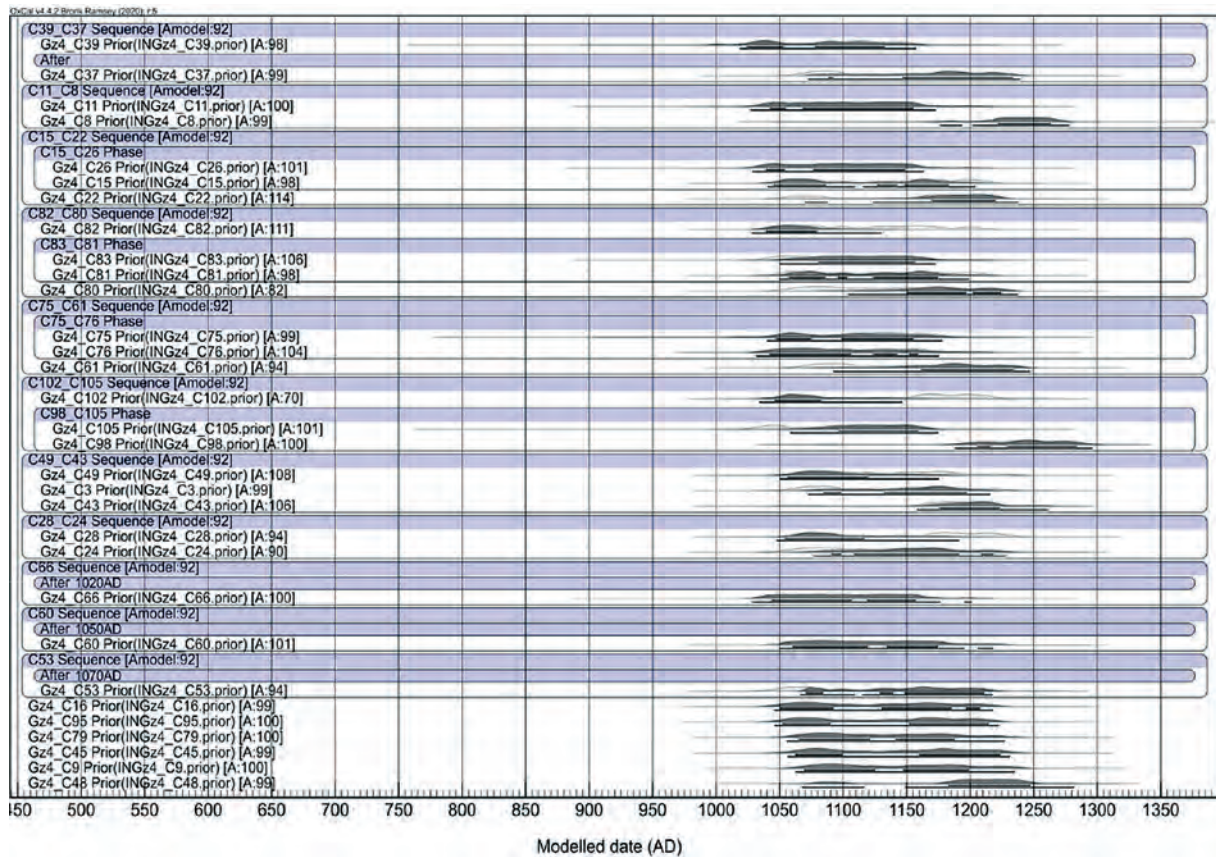
Zdecydowana większość dat modelowanych (ryc. 4A i 4B) obejmuje szerokie przedziały czasu, mieszczące się między połową XI i końcem XII wieku. Niewielka część dat jest wyraźnie starsza (sprzed połowy XI wieku), a kilka dat jest z pewnością młodsza od połowy XII wieku i wkraczająca w wiek XIII (a nawet poza połowę XIII w.). Sumy rozkładów prawdopodobieństwa dat modelowanych (ryc. 5) wskazują, że w obu segmentach (B i C) zdecydowana większość grobów jest datowana po roku 1050 AD, a więc co najmniej kilkanaście lat po najeździe czeskiego księcia Brzetysława, a przed rokiem 1220 AD. Wszystkie groby sprzed najazdu Brzetysława są zlokalizowane w segmencie B, i wszystkie występują w sekwencjach stratygraficznych (są przykryte grobami młodszymi).

Wśród grobów na badanym cmentarzysku przeważają groby o orientacji zachodniej (W, zob. ryc. 1 i tab. 1) lub do niej zbliżonej, a dokładniejsze badania pozwoliły na wyróżnienie siedmiu klas orientacji (tab. 1). Ciekawą prawidłowością jest, że wśród grobów sprzed lub z początku XI wieku niemal wszystkie mają orientację WSW (ryc. 6), i rozlokowane są we wschodniej części segmentu B. Młodsze od nich są oba groby o takiej orientacji z segmentu A, które znajdowały się w zachodniej jego części. Wśród grobów o innych orientacjach wszystkie są młodsze (najprawdopodobniej młodsze niż 1050 AD).

7. Datowanie grobów cmentarzyska szkieletowego w Gieczu (stanowisko 4) na podstawie analizy bayesowskiej...

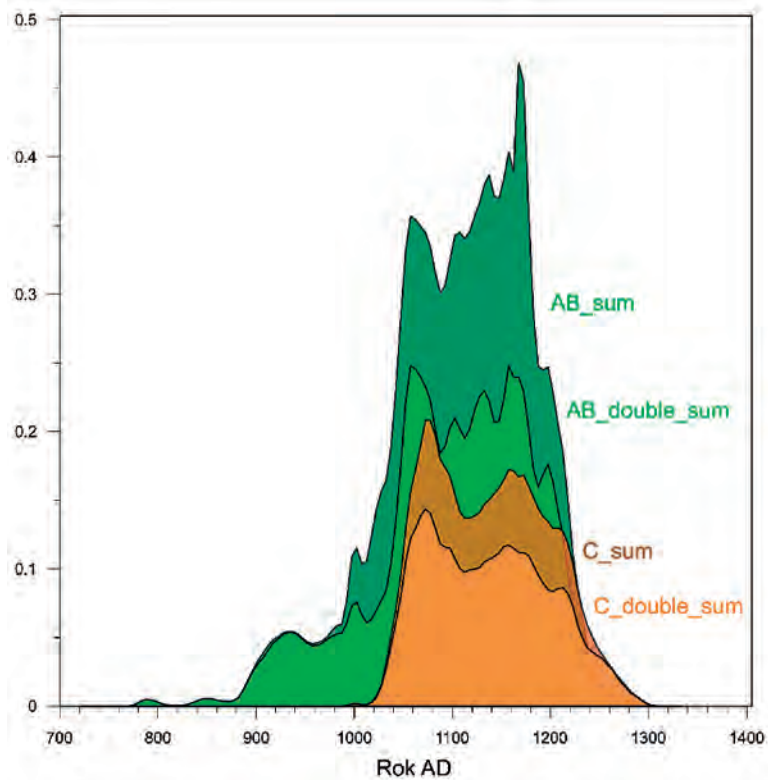
Ryc. 4B. Wyniki modelowania bayesowskiego dat radiowęglowych próbek kości ludzkich ze stanowiska 4 w Gieczu – segment C cmentarzyska. W górnej części diagramu przedstawiono daty grobów z układem stratygraficznym, a w środkowej części – daty grobów z monetami.

Fig. 4B. Results of Bayesian modelling of radiocarbon dates of human bone samples from Giecz, site 4 – cemetery segment C. The upper part of the diagram shows dates yielded by stratigraphically related graves, whereas the central part gives dates yielded by graves with coins.

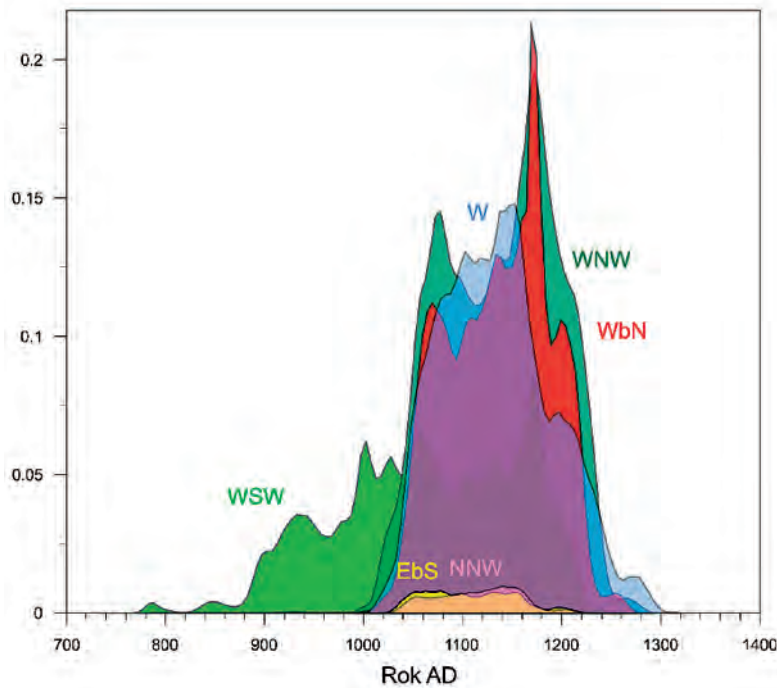
Ryc. 4A. Wyniki modelowania bayesowskiego dat radiowęglowych próbek kości ludzkich ze stanowiska 4 w Gieczu – segmenty A i B cmentarzyska. W górnej części diagramu przedstawiono daty grobów z układem stratygraficznym, a w środkowej – daty grobów z monetami.

Fig. 4A. Results of Bayesian modelling of radiocarbon dates of human bone samples from Giecz, site 4 – cemetery segments A and B. The upper part of the diagram shows dates yielded by stratigraphically related graves, whereas the central part gives dates yielded by graves with coins.

Ryc. 5. Sumy rozkładów prawdopodobieństwa modelowanych dat grobów ze stanowiska 4 w Gieczu. W obrębie segmentów A B i C wyróżniono daty grobów z sekwencją stratygraficzną (oznaczonych jako „double”).

Fig. 5. Sums of probability distributions of modelled dates of graves from Giecz, site 4. Dates yielded by stratigraphically related graves (marked as ‚double’) are distinguished within segments A, B and C.

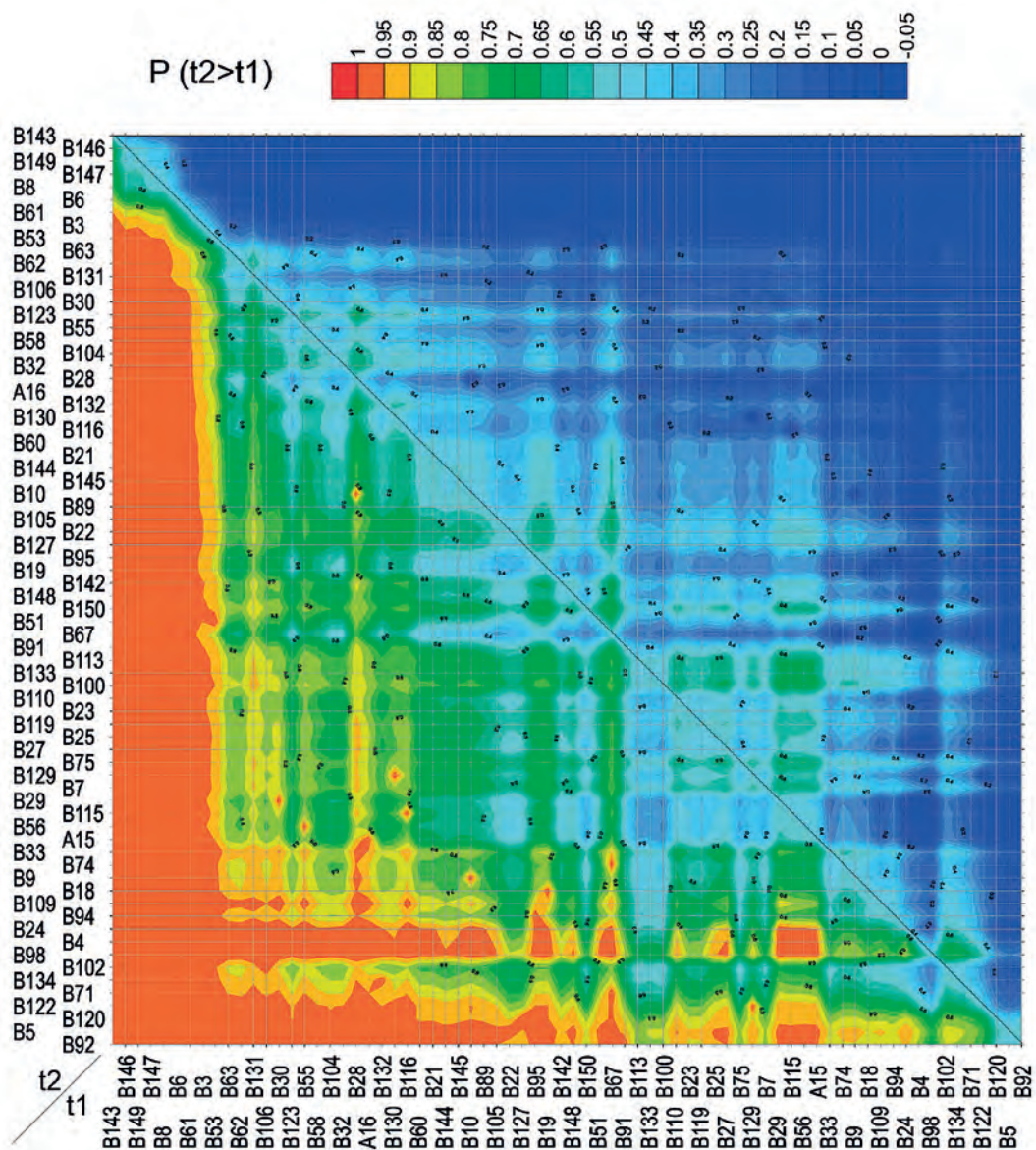

Ryc. 6. Modelowane daty grobów ze stanowiska 4 w Gieczu. Sumy rozkładów prawdopodobieństwa dat grobów o określonej orientacji.

Fig. 6. Modelled dates yielded by graves from Giecz, site 4. Sums of probability distributions of dates yielded by graves with specific orientation.

Następstwo czasowe dat grobów na cmentarzysku w Gieczu

Trzeba przyznać, że mimo uwzględnienia informacji niezależnych od wyników datowania ^{14}C , daty kalendarzowe większości pojedynczych grobów mogły być określone mało precyzyjnie (rozkłady prawdopodobieństwa dat modelowanych obejmują szerokie przedziały czasu). Z tego powodu, z wyjątkiem grup grobów z oczywistym układem stratygraficznym, dla większości grobów nie da się określić ich następstwa czasowego (względnej chronologii). Ilustrują to diagramy (ryc. 7 i 8) przedstawiające prawdopodobieństwo tego, że data jednego grobu jest starsza od daty drugiego grobu.

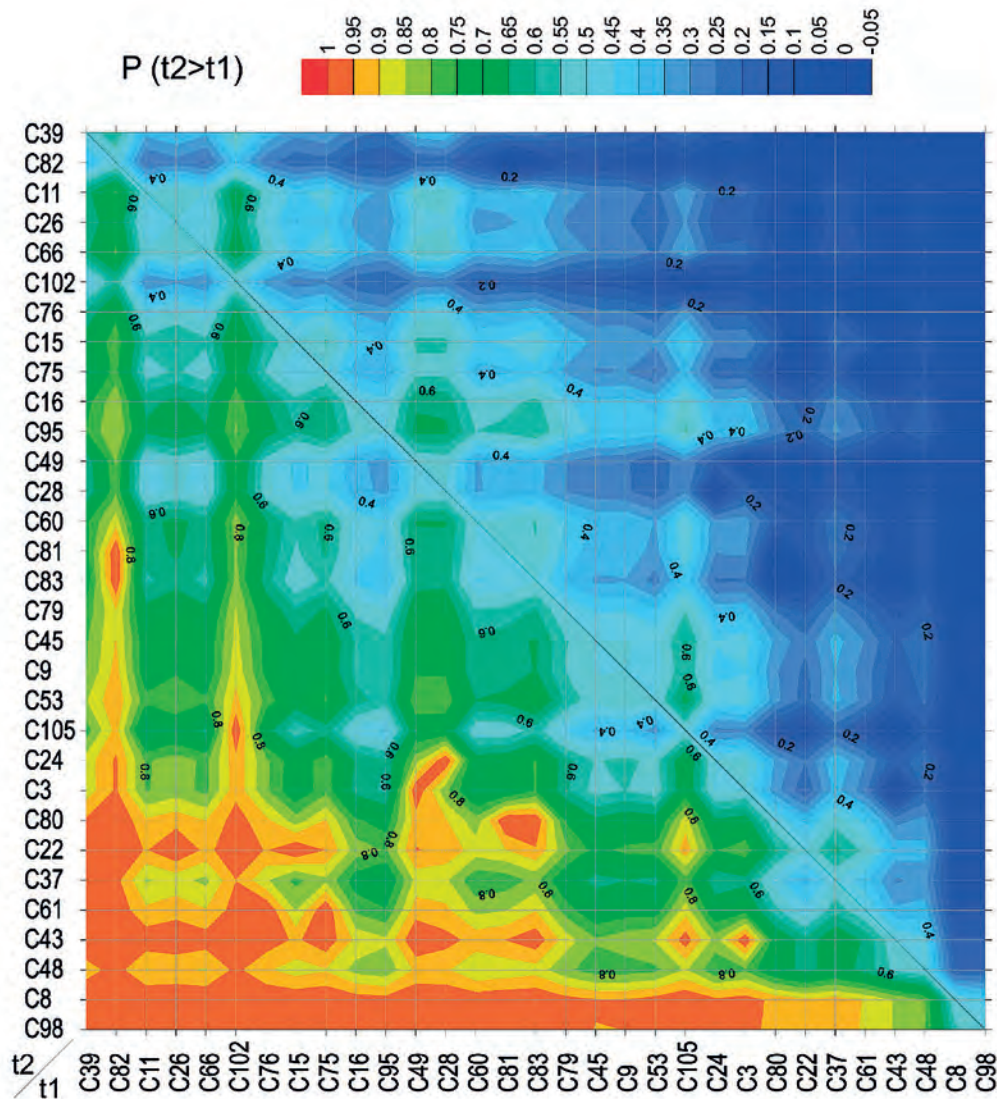

Ryc. 7. Następstwo czasowe dat grobów ze stanowiska 4 w Gieczu (segment A B). Diagram przedstawia prawdopodobieństwo, że data grobu zaznaczonego na osi poziomej (t1) jest starsza od daty grobu zaznaczonego na osi pionowej (t2).

Fig. 7. Chronological sequence of dates yielded by graves from Giecz, site 4 (segment AB). The diagram shows the probability that the date of the grave marked on the horizontal axis (t1) is older than the date of the grave marked on the vertical axis (t2).

Dla większości porównywanych grobów prawdopodobieństwo to jest bliskie 0,5 (czyli, że jeden grób może być zarówno starszy, jak i młodszy od drugiego), a par grobów, dla których prawdopodobieństwo określonego następstwa dat przekracza 0,9 (czyli jest prawie pewne), jest bardzo niewiele. Przykładowo, z ryc. 7 można odczytać, że od większości grobów z segmentów A i B niemal z pewnością starsze są jedynie groby B143, B146, B149, B147, B8, B6, B61 i B53, zaś do grobów niemal z pewnością młodszych od większości zaliczyć można jedynie B92, B5, B120, B98, B4 i B24. W segmencie C grobów z pewnością starszych od innych wyróżnić nie można. Zdecydowanie najmłodsze są natomiast groby C98, C8, a młodsze od większości są również groby C43, C6, C22 i C80.

Warto zauważyć, że wszystkie najstarsze groby są zlokalizowane we wschodniej części segmentu B (por. ryc. 1), natomiast groby najmłodsze, zarówno w obrębie segmentu B jak i C, nie grupują się w żadnym konkretnym fragmencie cmentarzyska.

Ryc. 8. Następnstwo czasowe dat grobów ze stanowiska 4 w Gieczu (segment C). Diagram przedstawia prawdopodobieństwo, że data grobu zaznaczonego na osi poziomej (t1) jest starsza od daty grobu zaznaczonego na osi pionowej (t2).

Fig. 8. Chronological sequence of dates yielded by graves from Giecz, site 4 (segment C). The diagram shows the probability that the date of the grave marked on the horizontal axis (t1) is older than the date of the grave marked on the vertical axis (t2).

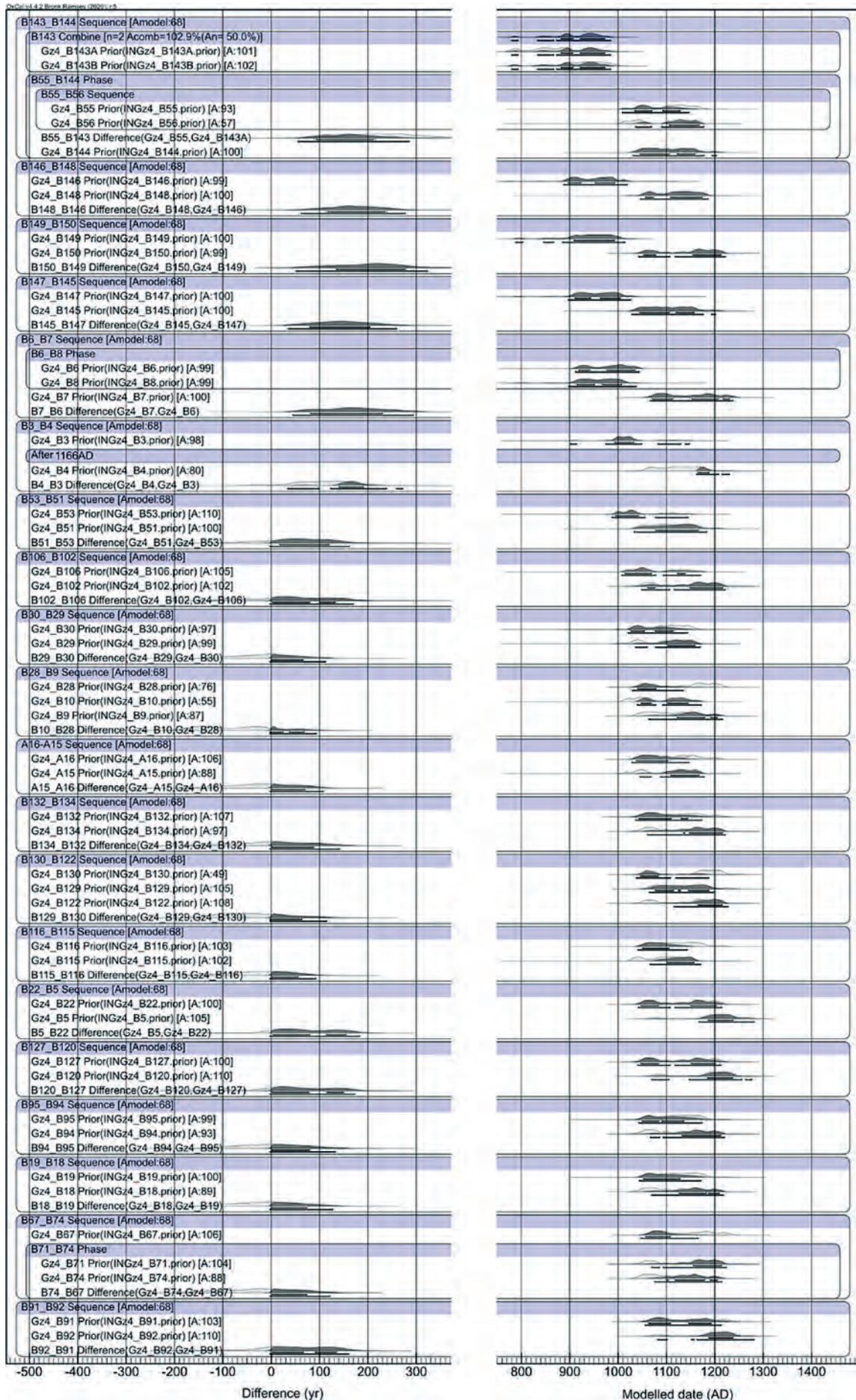
W kontekście grobów z układem stratygraficznym (grobby położone jeden nad drugim) nasuwa się pytanie czy można określić odstępy czasu dzielące kolejne pochówki w tym samym miejscu?

W tej kwestii, przy okazji modelowania bayesowskiego, dla każdej grupy grobów określono rozkład prawdopodobieństwa odstępów czasu między pochówkiem najstarszym a pochówkiem po nim następującym. Wyniki tej analizy przedstawiono na ryc. 9A i 9B. Można zauważyć, że w większości przypadków rozkłady odstępów czasu (*Difference*) zawierają się w granicach od zera do ok. 100 (lub nieco ponad 100) lat, i w takich przypadkach nie można wykluczyć, że w danym miejscu drugi pochówek następował bardzo krótko po pierwszym. Inna sytuacja dotyczy grobów najstarszych (B143, B146, B149, B147, B6 – wszystkie datowane na okres przed najazdem Brzetysława), datowanych co najmniej 50 lat przed kolejnym pochówkiem w tym samym miejscu (ryc. 9A). Szczególnie długi – najprawdopodobniej ok. 150-letni – odstęp czasu między kolejnymi pochówkami został określony dla pary grobów B3/B4, gdyż przedział daty młodszego grobu B4 został szczęśliwie bardzo zawężony dzięki monecie datowanej na 1166 AD. W tym kontekście trzeba nadmienić, że odstęp czasu między najstarszymi grobami (B143, B146, B149, B147, B6) a kolejnymi pochówkami w tych samych miejscach, również mogły być znacznie dłuższe niż 50 lat, lecz mało precyzyjne datowanie bezwzględne grobów nie pozwala, by twierdzić to z całą pewnością. Z punktu widzenia odstępów czasu między pochówkami wyjątkowa jest para grobów C11/C8 (segment C, ryc. 9B), co do której możemy niemal z pewnością stwierdzić, że odstęp czasu między nimi wynosił co najmniej 50 lat, zaś oba groby (w tym również starszy) datowane są po najeździe Brzetysława. Przy tak długich odstępach czasu można domniemywać, że miejsce drugiego pochówku wybierano nie wiedząc, że w tym samym miejscu znajduje się grób wcześniejszy. Rzecz jasna, w większości miejsc z sekwencją stratygraficzną grobów drugi pochówek mógł również nastąpić kilka dekad po pierwszym, jednak słaba precyzja datowania bezwzględnego grobów nie pozwala rozstrzygnąć czy odstęp czasu między pochówkami były krótkie, czy nie. W świetle powyższego trzeba przyznać, że zebrane informacje chronologiczne nie dają potwierdzenia hipotezy o dwóch etapach użytkowania cmentarza (z przerwą związaną z najazdem Brzetysława I), lecz również nie pozwalają na jej odrzucenie.

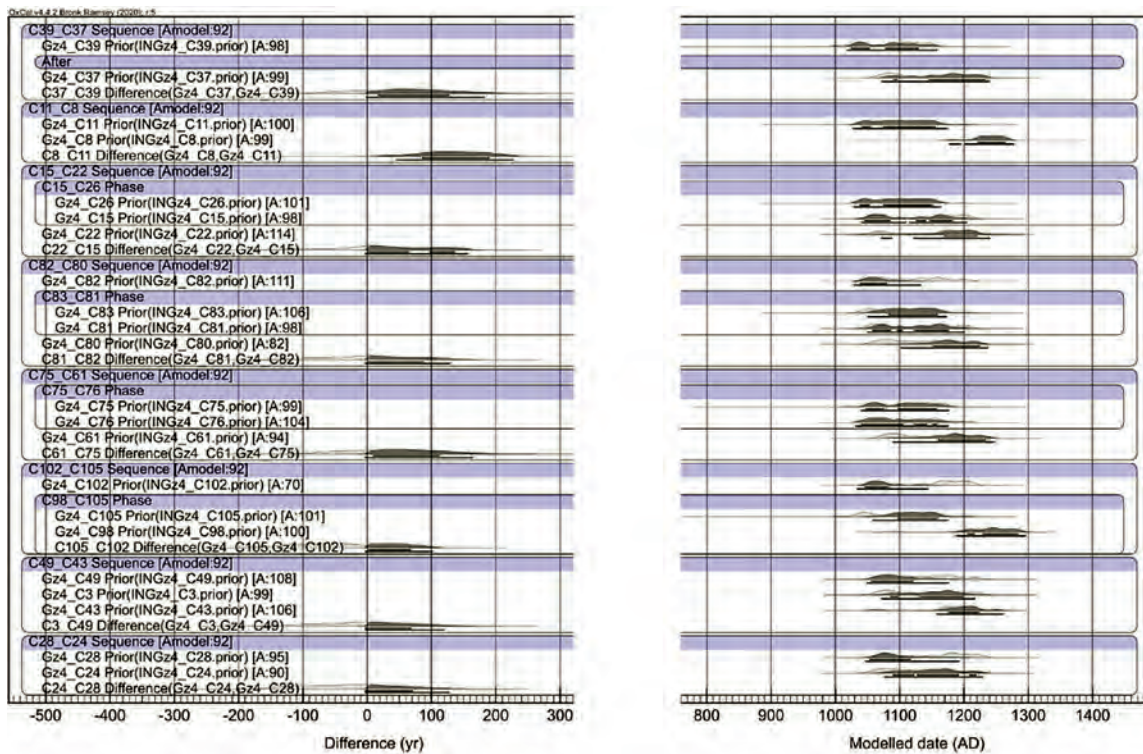
Podsumowanie

W niniejszej pracy przeanalizowano wyniki datowania ^{14}C ponad 100 próbek kości ludzkich z grobów na stanowisku 4 w Gieczu. Analiza bayesowska dat radiowęglowych wykorzystująca informacje o następstwie czasowym niektórych grobów (czerpane z układów stratygraficznych) oraz informacje o granicznej dacie grobów (na podstawie datacji monet zdeponowanych przy szkieletach) pozwoliły na uściślenie dat poszczególnych grobów jedynie w niewielkim stopniu. Zdecydowana większość grobów datowana jest po roku 1050 AD (po najeździe Brzetysława), ale ich daty mogą sięgać końca XII wieku. Z pewnością sprzed najazdu Brzetysława pochodzi niewielka liczba grobów, usytuowanych we wschodniej części segmentu B cmentarzyska. Kilka najmłodszych grobów (z drugiej połowy XII lub początków XIII wieku) zostało zlokalizowanych w różnych miejscach segmentów B i C. Z wyróżnionych na cmentarzysku 7 klas orientacji grobów w grupie pochówków najstarszych reprezentowana jest tylko orientacja WSW, z wyjątkiem jednego starego grobu (B149) o nieokreślonej orientacji. W odniesieniu do grup grobów występujących w układach stratygraficznych najczęściej nie można stwierdzić czy pochówek późniejszy nastąpił krótko po pierwszym, czy też po długim (nawet stuletnim) odstępem czasu. O długiej przerwie pomiędzy pochówkami możemy natomiast mówić w odniesieniu do par grobów, z których pierwszy datowany jest przed najazdem Brzetysława. Potwierdzenia lub odrzucenia hipotezy o przerwie w użytkowaniu cmentarza jednak nie osiągnięto.

Należy dodać, że wnioski dotyczące najstarszych grobów obarczone są dodatkowo niepewnością czy wiek radiowęglowy próbek z tych grobów nie był zafałszowany efektem rezerwarowym związanym ze spożywaniem przez badanych osobników pokarmów pochodzących ze środowiska wodnego (np. ryb). Ocena możliwości i skali tego zafałszowania wymagać będzie dalszych badań, m.in. analizy izotopów azotu i węgla w szczątkach ryb oraz datowania ^{14}C tych szczątków.

7. Datowanie grobów cmentarzyska szkieletowego w Gieczu (stanowisko 4) na podstawie analizy bayesowskiej...

Ryc. 9B. Giecz stanowisko 4, segment C. Z prawej: modelowane daty sekwencji grobów z układem stratygraficznym (jak na ryc. 4B). Z lewej: rozkłady prawdopodobieństwa różnicy dat dwóch najstarszych grobów danej sekwencji.

Fig. 9B. Giecz, site 4, segment C. Right: modelled dates of sequence of stratigraphically related graves (as in Fig. 4B). Left: probability distributions of the difference in dates of the two oldest graves of a given sequence.

Ryc. 9A. Giecz stanowisko 4, segment AB. Z prawej: modelowane daty sekwencji grobów z układem stratygraficznym (jak na ryc. 4A). Z lewej: rozkłady prawdopodobieństwa różnicy dat dwóch najstarszych grobów danej sekwencji.

Fig. 9A. Giecz, site 4, segment AB. Right: modelled dates of sequence of stratigraphically related graves (as in Fig. 4A). Left: probability distributions of the difference in dates of the two oldest graves in a given sequence.

Tabela 1. Wyniki analizy chronologicznej próbek z grobów na stanowisku 4 w Gieczu
Tabela 1. The results of radiocarbon analyses of samples from the cemetery in Giecz, site 4

Lp.	Nr katalogowy	Płeć	Wiek	Klasy wieku	Orientacja	Stratygrafia	Przedmiot	Datowanie	Nr lab. Poz.	Data
1	A16	no	11–11,5 l.	<i>juvenis</i>	WSW	grób wcześniejszy niż A15	kabłączek IIIB	XI/XII–XII/XIII w.	124353	925
2	A15	K	35–45 l.	<i>maturus</i>	WSW	grób późniejszy	kabłączek IIIA	2. poł. XI–XII/XIII w.	124354	990
3	B3	no	9,5–10 l.	<i>infans II</i>	WSW	grób wcześniejszy/przejęty przez B4	kabłączek IIIB	XI/XII–XII/XIII w.	124355	1025
4	B4	K	45–60 l.	<i>maturus/senilis</i>	WSW	grób późniejszy	moneta	TPQ 1166	124356	950
5	B22	no	15–20 l.	<i>juvenis II</i>	WNW	grób wcześniejszy/zniszczony przez B22			124417	900
6	B5	K	35–40 l.	<i>maturus</i>	WNW	grób późniejszy	kabłączek IIIB	XI/XII–XII/XIII w.	124357	860
7	B6	M	40–50 l.	<i>maturus</i>	WSW	grób wcześniejszy/przejęty przez B7			81456 ¹	1080
8	B8	no	dorośli	dorośli	WSW	grób wcześniejszy/przejęty przez B7			81457 ¹	1110
9	B7	M	45–55 l.	<i>maturus/senilis</i>	WNW	grób późniejszy			124358	910
10	B28	no	1–1,5 r.	<i>infans I</i>	WSW	grób wcześniejszy/zniszczony przez B10 (pierwszy pochówek)			124427	895
11	B10	M	40–46 l.	<i>maturus</i>	WBN	grób wcześniejszy (drugi pochówek)			124412	1010
12	B9	no	3–4 l.	<i>infans I</i>	WBN	grób późniejszy/leżał na B10 (trzeci pochówek)			124359	925
13	B19	M	40–45 l.	<i>maturus</i>	W	grób wcześniejszy			124414	945
14	B18	no	1,5–2 l.	<i>infans I</i>	WSW	grób późniejszy/nad grobem B19			124413	915
15	B30	no	10–15 l.	<i>infans II/ juvenis I</i>	WNW	grób wcześniejszy/zniszczony przez B29	kabłączek (?)		124418	960
16	B29	M	25–34 l.	<i>adultus</i>	WBN	grób późniejszy	moneta	TPQ 1166 (?)	124428	980
17	B53	no	5–7 l.	<i>infans I/II</i>	WSW	grób wcześniejszy/zniszczony przez B51	kabłączek IIIA	2. poł. X–XII/XIII w.	124531	1005
18	B51	M	23–30 l.	<i>adultus</i>	EbS	grób późniejszy			124422	940
19	B143	no	dorośli	dorośli	WSW	grób wcześniejszy/zniszczony przez B56 (?)			30465 ²	1165
20	B55	M	35–39 l.	<i>maturus</i>	–	grób wcześniejszy/zniszczony przez B56			30466 ²	1135
21	B56	M	35–39 l.	<i>maturus</i>	WNW	grób późniejszy			124533	970
22	B144	no	6–12 m.	<i>infans I</i>	NNW	grób późniejszy (zniszczyl grób B143)			124534	1005
23	B67	M	35–45 l.	<i>maturus</i>	–	grób wcześniejszy/zniszczony przez B71 i B74			124746	930
24	B71	no	12–16 l.	<i>infans I</i>	WBN	grób późniejszy/jednoczasowy z B74 (?)			124541	910
25	B74	no	5–7 l.	<i>infans I/II</i>	WBN	grób późniejszy			124542	895
26	B91	K	35–45 l.	<i>maturus</i>	W	grób wcześniejszy/zniszczony przez B92			124503	920
27	B92	K	40–44 l.	<i>maturus</i>	W	grób późniejszy			124506	910
28	B95	K	35–45 l.	<i>maturus</i>	WSW	grób wcześniejszy	kabłączek IIIB	XI/XII–XII/XIII w.	124508	875
29	B94	no	6–8 l.	<i>infans II</i>	WSW	grób późniejszy (jednoczasowy ?) szkielet B94 leżał na B95			124510	950
30	B127	no	2–3 l.	<i>infans I</i>	WNW	grób wcześniejszy/zniszczony przez B120			124509	910
									124676	900

Lp.	Nr katalogowy	Płeć	Wiek	Klasy wieku	Orientacja	Stratygrafia	Przedmiot	Datowanie	Nr lab. Poz.	Data
31	B120	K	35–50 l.	<i>maturus</i>	WNW	grób późniejszy			124574	880
32	B130	no	6–9 m.	<i>infans I</i>	–	grób wcześniejszy (?) od B129 (zniszczony) kości tuż obok B129			124678	875
33	B129	K	59–65 l.	<i>senilis</i>	WBN	grób późniejszy/naruszony przez B122			124677	930
34	B122	no	16–18 l.	<i>juvenis II</i>	WBN	grób późniejszy (trzeci pochówek?)			124674	895
35	B132	no	25–29 l.	<i>adultus</i>	WBN	grób wcześniejszy (?) niż B134			124680	920
36	B134	no	0–3 m.	<i>infans I</i>	–	grób późniejszy (jednoczasowy ?)/naruszone kości tuż obok B132			124723	905
37	B106	K	40–46 l.	<i>maturus</i>	W	grób wcześniejszy			124566	995
38	B102	no	1,5–2,5 r.	<i>infans I</i>	WSW	grób późniejszy/nad szkieletem B106			124513	900
39	B116	M	30–40 l.	<i>adultus/maturus</i>	W	grób wcześniejszy			124572	935
40	B115	no	0–1,5 m.	<i>infans I</i>	W	grób późniejszy/nad szkieletem B116			124571	960
41	B146	no	16–19 l.	<i>juvenis II</i>	WSW	grób wcześniejszy/zniszczony przez B148			124739	1095
42	B148	M	44–57 l.	<i>maturus/senilis</i>	WBN	grób późniejszy			124742	965
43	B147	no	dorośli	<i>dorośli</i>	–	grób wcześniejszy/zniszczony przez B145			124740	1105
44	B145	no	6–7 l.	<i>infans II</i>	WBN	grób późniejszy			124747	935
45	B149	M	dorośli	<i>dorośli</i>	–	grób wcześniejszy/zniszczony przez B150			124743	1125
46	B150	no	2,5–3,5 r.	<i>infans I</i>	WNW	grób późniejszy			124744	895
47	C11	M	16–20 l.	<i>juvenis II</i>	W	grób wcześniejszy			124728	940
48	C8	no	3–4 l.	<i>infans I</i>	–	grób późniejszy/nad szkieletem C11			124725	810
49	C15	no	2–3 l.	<i>infans I</i>	–	grób wcześniejszy (?)/zniszczony przez C			124729	900
50	C26	no	12–13 l.	<i>juvenis I</i>	WBN	grób wcześniejszy niż C22			124734	945
51	C22	M	25–30 l.	<i>adultus</i>	WBN	grób późniejszy			124732	890
52	C28	–	dorośli	<i>dorośli</i>	WNW	grób wcześniejszy/zniszczony przez C24			124735	900
53	C24	M	30–40 l.	<i>adultus/maturus</i>	WNW	grób późniejszy			124733	925
54	C102	no	1–3 l.	<i>infans I</i>	–	grób wcześniejszy (pierwszy pochówek)			124350	890
55	C98	K	45–55 l.	<i>maturus/senilis</i>	W	grób późniejszy (zniszczony lewą część szkieletu C102)			124349	835
56	C105	K	25–35 l.	<i>adultus</i>	W	grób późniejszy (zniszczony prawą część szkieletu C102)	kabłączek III C	XII/XIII–pocz. XIV w.	124352	965
57	C75	M	35–45 l.	<i>maturus</i>	WNW	grób wcześniejszy/zniszczony przez C61			124834	965
58	C76	no	6–9 l.	<i>juvenis</i>	–	grób wcześniejszy/zniszczony przez C75 (?), C61			124835	925
59	C61	K	45–55 l.	<i>maturus/senilis</i>	WNW	grób późniejszy/trzeci pochówek			124832	910
60	C82	no	1–2 l.	<i>juvenis</i>	–	grób wcześniejszy zniszczony przez C81			124346	915
61	C83	K	25–30 l.	<i>adultus</i>	WNW	grób wcześniejszy/zniszczony C81 (?)	kabłączek III A	2. poł. X–XI/XII w.	124347	940
62	C81	no	6–9 l.	<i>juvenis</i>	WNW	grób wcześniejszy/przeciwny przez C80 (?), C83 (?)			124345	905
63	C80	M	30–45 l.	<i>adultus/maturus</i>	WNW	grób późniejszy/trzeci pochówek			124344	920

Lp.	Nr katalogowy	Płeć	Wiek	Klasy wieku	Orientacja	Stratygrafia	Przedmiot	Datowanie	Nr lab. Poz.	Data
64	C49	no	45–49 l.	<i>maturus</i>	WbN	pierwszy pochówek			124828	920
65	C3	M	30–35 l.	<i>adultus/maturus</i>	WNW	drugi pochówek (szkielet C3 leżał bezpośrednio nad C49)			124745	910
66	C43	no	12–15 l.	<i>juvenis</i>	WbN	trzeci pochówek			124738	865
67	C39	no	6–9 l.	<i>juvenis</i>	–	grób wcześniejszy			124737	970
68	C37	no	40 l.	<i>fetus</i>	–	grób późniejszy	moneta	TPQ 1070	124736	905
69	B60	no	2–3 l.	<i>juvenis</i>	–	grób wcześniejszy (?)			124537	940
70	B61	no	3,5–6 l.	<i>juvenis</i>	–	grób późniejszy (?)			124538	1040
71	B104	no	34–36 tyg.	<i>fetus</i>	WbN	grób wcześniejszy (?)			124523	990
72	B105	M	35–45 l.	<i>maturus</i>	WbN	grób późniejszy (?)			124524	950
73	B24	K	35–40 l.	<i>maturus</i>	WbN		moneta kabłączek IIIA	TPQ 1166 2. poł. X–XI/XII w.	124424	1005
74	B25	K	40–46 l.	<i>maturus</i>	WNW		moneta	TPQ 1070	124425	950
75	B27	M	35–39 l.	<i>maturus</i>	W		moneta	TPQ 1070	124426	955
76	B33	M	30–39 l.	<i>adultus/maturus</i>	W		moneta moneta moneta moneta	TPQ 1070 TPQ 1100 TPQ 1166 (?)	124421	920
77	B98	M	40–44 l.	<i>maturus</i>	WNW		moneta	TPQ 1166	124511	925
78	B109	no	12–16 m.	<i>infans I</i>	W		moneta	TPQ 1133	124567	925
79	B110	M	40–50 l.	<i>maturus</i>	W		moneta	TPQ 1060	124568	945
80	B62	no	9–16 m.	<i>infans I</i>	–		moneta	TPQ 1166 (?)	124539	990
81	B63	no	5,5–6 l.	<i>infans I</i>	–		moneta	TPQ 1166 (?)	124540	995
82	B119	K	35–39 l.	<i>maturus</i>	WNW		moneta	TPQ 1070	124573	920
83	B100	no	1–2 l.	<i>infans I</i>	WNW		moneta	TPQ 1050	124512	890
84	C60	M	30–40 l.	<i>adultus/maturus</i>	WNW		moneta	TPQ 1050	124831	930
85	C53	no	9–10 l.	<i>infans II</i>	W		moneta	TPQ 1070	124830	905
86	C66	K	19–21 l.	<i>juvenis II/ adultus</i>	W		moneta	TPQ 1020	124833	935
87	C9	K	45–55 l.	<i>maturus/senilis</i>	WNW		kabłączek IIIB moneta	XI/XII–XII/XIII w. TPQ 1070 (?)	124726	915
88	B21	no	6–7 l.	<i>infans II</i>	–		kabłączek IIIB	XI/XII–XII/XIII w.	124416	940
89	B23	K	40–44 l.	<i>maturus</i>	WbN		kabłączek IIIA	2. poł. X–XI/XII w.	124423	920
90	B32	K	30–38 l.	<i>adultus/maturus</i>	W		kabłączek IIIC	XII/XIII–pocz. XIV w.	124420	985
91	B58	K	45–55 l.	<i>maturus/senilis</i>	WNW		kabłączek IIIB	XI/XII–XII/XIII w.	124535	1000
92	B75	K	30–35 l.	<i>adultus</i>	WNW		kabłączek IIIB	XI/XII–XII/XIII w.	124504	900
93	B113	M	28–35 l.	<i>adultus</i>	WbN		kabłączek IIIA	2. poł. X–XI/XII w.	124569	890

Lp.	Nr katalogowy	Płeć	Wiek	Klasy wieku	Orientacja	Stratygrafia	Przedmiot	Datowanie	Nr lab. Poz.	Data
94	B123	M (?)	17–23 l.	<i>juvenis/adultus</i>	WSW		kabłaczek IIIB	XI/XII–XII/XIII w.	124675	960
95	B131	K	35–49 l.	<i>maturus</i>	WNW		kabłaczek IIIA okładzina trzpienia noża	2. poł. X–XI/XII w. koniec X–pocz. XI w.	124679	1015
96	B133	K (?)	dorośła	<i>dorośła</i>	WNW		kabłaczek IIIB	XI/XII–XII/XIII w.	124722	895
97	B142	K	40–44 l.	<i>maturus</i>	W		kabłaczek IIIB	XI/XII–XII/XIII w.	124724	930
98	B89	M	35–45 l.	<i>maturus</i>	W		łańcuszek	koniec X do XII w.	124505	965
99	C16	K	25–30 l.	<i>adultus</i>	WbN		kabłaczek IIIB	XI/XII–XII/XIII w.	124730	910
100	C45	K	30–34 l.	<i>maturus</i>	W		kabłaczek IIIB kabłaczek IIIC pierścionek	XI/XII–XII/XIII w. XII/XIII–pocz. XIV w. 2. poł. XI–XII w.	124826	905
101	C48	K	55+ l.	<i>senilis</i>	W		kabłaczek IIIB	XI/XII–XII/XIII w.	124827	875
102	C79	K	40–50 l.	<i>maturus</i>	W		kabłaczek IIIB	XI/XII–XII/XIII w.	124836	920
103	C95	K	20–25 l.	<i>adultus</i>	WbN		kabłaczek IIIC	XII/XIII–pocz. XIV w.	124348	905

¹ – próbki datowane w ramach projektu badawczego NPRH nr 11H 13 0216 82/2014-2020, kierowanego przez M. Kara, pt. *Uściślenie i weryfikacja chronologii oraz periodyzacji grodów tzw. centralnych monarchii pierwszych Piastów (Gniezno, Poznań, Giecz) na podstawie akceleratorowych datowań radiowęglowych*. Panu profesorowi Michałowi Kara bardzo dziękujemy za udostępnienie wyników analiz.

² – datowanie próbek zlecone przez Muzeum Pierwszych Piastów na Lednicy w ramach zadań badawczych w roku 2009, wykonano wówczas analizy dwóch próbek ze szkieletu B143.

8. CHARAKTER PRAKTYK POGRZEBOWYCH NA ŚREDNIOWIECZNYM CMENTARZYSKU W GIECZU W PERSPEKTYWIE WYNIKÓW ANALIZY BAYESOWSKIEJ

Arkadiusz Marciniak

1. Wprowadzenie do analiz bayesowskich

Analizy bayesowskie stały się w ostatnich latach bardzo popularną metodą precyzyjnego datowania szeregu zjawisk z przeszłości – od pojedynczych osad i cmentarzysk po mikroregiony i duże regiony osadnicze. Sięga się po nie w celu uzyskania precyzyjnych datowań wydarzeń interesujących archeologów, ale przede wszystkim z zamiarem ustalenia sekwencji i dynamiki zdarzeń w interesującym nas kontekście oraz czasu jaki upłynął pomiędzy najważniejszymi etapami badanego zjawiska. Analizy bayesowskie są zatem używane na dwóch poziomach: (1) ustalenia ogólnej chronologii wybranego miejsca lub regionu oraz (2) zbadanie wieku i czasu trwania poszczególnych wydarzeń i struktur.

Aplikacja metody bayesowskiej w archeologii jest znaczącym wyzwaniem z metodologicznego punktu widzenia. Musi zostać każdorazowo sformatowana biorąc pod uwagę specyfikę badanych stanowisk lub obszarów oraz skali badanych zjawisk. W modelowaniu wykorzystywane są wszystkie dane odnoszące się do chronologii absolutnej i względnej. W szczególności metoda umożliwia połączenie kalibrowanych dat radiowęglowych z szeregiem informacji archeologicznych odnoszących się do czasu. Dobór próbek do datowania radiowęglowego musi spełniać warunek współczesności z badanym kontekstem, z którego pobrano próbkę. O ile jest to zazwyczaj zadanie w małym stopniu skomplikowania w przypadku cmentarzysk, nastęrcza wiele trudności w przypadku osad. W dalszej kolejności wykorzystuje się relatywne datowanie zapewnione przez stratygraficzną sekwencję jednostek w celu ograniczenia skalibrowanych dat radiowęglowych pochodzących z tych samych kontekstów. Wykorzystywane są także inne dostępne informacje dotyczące czasu, takie jak monety, typologia szeregu przedmiotów czy planigrafia (e.g. Marciniak et al. 2015; Czerniak et. al. 2016).

2. Średniowieczne cmentarzysko w Gieczu wobec możliwości poznawczej analizy bayesowskiej

Cmentarzysko szkieletowe w Gieczu (stanowisko 4) liczy ponad 300 obiektów (w zdecydowanej większości grobów) zawierających szczątki ludzkie. Celem niniejszego rozdziału jest wskazanie pew-

nych charakterystycznych cech praktyk funeralnych mających tam miejsce w świetle wyników analizy bayesowskiej, której rezultaty zostały przedstawione w niniejszym tomie (Goslar, Indycka w tym tomie). Zaprezentowana analiza pozwoli na rozpoznanie szeregu nieznanych wcześniej aspektów obrzędowości funeralnej i w tym wymiarze stanowić będzie ważne uzupełnienie wyników analizy cmentarzyska przedstawionego w tym tomie.

Analiza przedstawiona w niniejszym rozdziale obejmować będzie materiały z segmentów B i C cmentarzyska, z których pochodzi zdecydowana większość oznaczeń radiowęglowych. W sumie z tych dwóch części cmentarzyska pochodzą 103 daty radiowęglowe, z tego 70 z segmentu B a kolejnych 31 z segmentu C i dwie z segmentu A (Goslar, Indycka w tym tomie).

W analizie bayesowskiej (Goslar, Indycka w tym tomie) wykorzystano dwa rodzaje informacji odnoszących się do czasu: następstwo czasowe grobów wynikających z ich układu stratygraficznego, oraz *termini post quem* (TPQ) grobów wynikających z datowania znalezionych w nich monet. Nie wykorzystano *termini post quem* (TPQ) grobów wynikających z datowania kabłączków skroniowych. Stało się to pomimo tego, że do datowania radiowęglowego wybrano groby wyposażone w kabłączki skroniowe.

3. Analiza praktyk funeralnych na cmentarzysku w Gieczu w świetle wyników analiz bayesowskich

Zamieszczona w tym tomie analiza bayesowska cmentarzyska w Gieczu autorstwa Tomasza Goslara (Goslar, Indycka w tym tomie) pozwoliła na sformułowanie kilku spostrzeżeń dotyczących jego użytkowania. Sumy rozkładów prawdopodobieństwa dat modelowanych (Goslar, Indycka w tym tomie, ryc. 5) wskazują, że w obu segmentach (B i C) zdecydowana większość grobów jest datowana na okres po roku 1050 AD, a więc co najmniej kilkanaście lat po najeździe czeskiego księcia Brzetysława, a przed rokiem 1220 AD. Oznacza to, że w zdecydowanej mierze cmentarzysko było użytkowane przez stosunkowo krótki okres czasu przez lokalną społeczność zamieszkującą ten obszar po najeździe Brzetysława. Otrzymane wyniki mogą zatem stanowić przyczynek do rozpoznania mechanizmów społecznych wytworzonych przez lokalną społeczność, która budowała swoją tożsamość po dramatycznych wydarzeniach związanych z tym najazdem.

Wyniki analizy bayesowskiej zaprezentowane w rozdziale Goslara i Indyckiej nie pozwoliły jednak na rozpoznanie skupisk grobów w różnych częściach cmentarzyska oraz wskazania dynamiki wykorzystania przestrzeni grzebalnych w różnych okresach funkcjonowania cmentarzyska. Te wyniki, w połączeniu z informacjami o poszczególnych pochówkach zawartych w części katalogowej, pozwalają jednak na wskazanie szeregu cech charakterystycznych praktyk funeralnych mających miejsce na cmentarzysku w Gieczu. W przypadku tej pierwszej kategorii danych wykorzystano czas jaki upłynął pomiędzy pochowaniem zmarłych, wszędzie tam gdzie zachodzą między nimi relacje stratygraficzne pomiędzy ich grobami. Z kolei w przypadku drugiej kategorii danych wykorzystane zostaną takie zmienne archeologiczne i antropologiczne jak rodzaj pochówku, wiek zmarłych, orientacja i wyposażenie grobowe. Podejmując próbę rozpoznania charakteru praktyk funeralnych należy w szczególności (i) ustalić czy późniejsze groby respektowały obecność wcześniejszych grobów oraz (ii) określić w jakim stopniu rozpoznane relacje stratygraficzne pozwalają na stwierdzenie czy wcześniejsze groby były czytelne na powierzchni w momencie kopania w tym samym miejscu jamy grobowej. Odpowiedź na powyższe pytania stwarza warunki (iii) ustalenia czy osoby w grobach zachodzących na siebie były ze sobą w jakiś sposób powiązane i czy jesteśmy w stanie wskazać na rodzaj związków (rodowych, społecznych, politycznych), jakie mogły je łączyć.

Wyniki analiz radiowęglowych, relacje stratygraficzne pomiędzy poszczególnymi grobami, oraz charakter pochówków pozwalają na rozpoznanie charakteru praktyk funeralnych w segmencie B cmentarzyska w Gieczu przed najazdem Brzetysława a praktykami mającymi miejsce po tym ważnym wydarzeniu politycznym a także ustalenie relacji pomiędzy zmarłymi pochowanymi w grobach,

które posiadają relacje stratygraficzne, i zostały pochowane w okresie użytkowania cmentarzyska po najeździe Brzetysława. Dla segmentu C możliwe jest jedynie zbadanie jedynie tego drugiego rodzaju zależności. Posiadane materiały pozwalają także na przeprowadzenie analizy porównawczej praktyk funeralnych w dwóch segmentach B i C cmentarzyska w okresie po najeździe Brzetysława.

* * *

Analizie poddano 20 par grobów z segmentu B, w tym siedem par, w których starszy pochówek pochodził z okresu przed najazdem Brzetysława, drugi zaś był od niego późniejszy, oraz 13 par pochówków osób zmarłych w okresie po najeździe Brzetysława. Analizie poddano także osiem par pochówków z segmentu C (Goslar, Indycka w tym tomie, ryc. 9A i 9B).

3.1. Segment B: Sekwencja grobów z relacjami stratygraficznymi: okres przed najazdem Brzetysława – po najeździe Brzetysława (ryc. 1)

1. B146 – B.148

- odstęp pomiędzy pochówkami: 100–200 lat
- B146: pochówek wcześniejszy; osobnik w wieku 16–19 lat
  - orientacja: głowa w stronę WSW
  - pozycja ciała: prawdopodobnie na plecach z wyprostowanymi kończynami
  - wyposażenie: bransoleta z brązu, ułamki kaptorgi i dwa koraliki z karneolu, w porównaniu z innym grobami na tym stanowisku, wyróżnia go obecność przedmiotów prestiżowych
- B148: pochówek późniejszy; mężczyzna w wieku 44–57 lat
  - orientacja jamy grobowej WbN
  - pozycja ciała: na plecach, z wyprostowanymi kończynami
  - wyposażenie grobu: dwa noże i koralik

Relacje pomiędzy grobami: wcześniejszy grób zniszczony, a kości przemieszczone wskutek kopania jamy późniejszego grobu i innych procesów podepozycyjnych.

2. B149 – B150

- odstęp pomiędzy pochówkami: 100–200 lat
- B149: pochówek wcześniejszy; dorosły mężczyzna
  - orientacja: nieokreślona
  - pozycja ciała: nieokreślona; szkielet niekompletny, zachowała się czaszka, prawa łopatka i kość ramienna
  - wyposażenie: brak
- B150: pochówek późniejszy: *infans* I
  - orientacja: głowa w stronę WNW
  - pozycja ciała: na plecach z wyprostowanymi kończynami
  - wyposażenie grobu: skorupki jajka

Relacje pomiędzy grobami: wcześniejszy grób całkowicie zniszczony (usunięto niemal wszystkie kości) wskutek kopania jamy późniejszego grobu.

3. B147 – B145

- odstęp pomiędzy pochówkami: 100–150 lat
- B147: pochówek wcześniejszy; osobnik dorosły
  - orientacja: nieokreślona
  - pozycja ciała: nieokreślona; szkielet niekompletny
  - wyposażenie: brak

Ryc. 1. Giecz, stan. 4. Segment B. Rozkład przestrzenny grobów z relacjami stratygraficznymi w okresie przed i po najęździe Brzetysława
 Fig. 1. Giecz, site 4. Segment B. The spatial distribution of stratigraphically related burials from the period before and after the invasion of the Bohemian Duke Bretislav I

- B145: pochówek późniejszy; dziecko w wieku 6–7 lat
  - orientacja: głowa w stronę WbN
  - pozycja ciała: na plecach z wyprostowanymi kończynami dolnymi
  - wyposażenie: brak

Relacje pomiędzy grobami: wcześniejszy zniszczony (usunięto część kości), wskutek kopania jamy późniejszego grobu i innych procesów podepozycyjnych.

4. B6/B8 – B7

- odstęp pomiędzy pochówkami: 100–150 lat
- B6: pochówek wcześniejszy; mężczyzna w wieku 40–50 lat
  - orientacja: głowa w stronę WSW
  - pozycja ciała: na plecach z wyprostowanymi kończynami; szkielet niekompletny
  - wyposażenie: brak
- B8 pochówek wcześniejszy: osobnik dorosły
  - pozycja ciała: na plecach z wyprostowanymi kończynami
  - wyposażenie: przedmiot żelazny
- B7: pochówek późniejszy; mężczyzna w wieku 45–55 lat
  - orientacja: głowa w stronę WbN
  - pozycja ciała: na plecach, z wyprostowanymi kończynami
  - wyposażenie: nóż i okucie jego rękojeści

Relacje pomiędzy grobami: wcześniejsze groby (B6 i B8) znajdowały się obok siebie, oba zostały przecięte (część kości usunięto) przez grób późniejszy.

5. B53 – B51

- odstęp pomiędzy pochówkami: 100–150 lat
- B53: pochówek wcześniejszy; dziecko w wieku 5–7 lat
  - orientacja: głowa w stronę WSW
  - pozycja ciała: nieokreślona; szkielet niekompletny
  - wyposażenie: srebrny kabłączek skroniowy typu IIIA
- B51: pochówek późniejszy; mężczyzna w wieku 23–30 lat
  - orientacja: EbS
  - pozycja ciała: na plecach, z wyprostowanymi kończynami
  - wyposażenie: reprezentacyjny nóż i przedmiot żelazny

Relacje pomiędzy grobami: wcześniejszy grób zniszczony (usunięto część kości), wskutek kopania jamy późniejszego grobu i innych procesów podepozycyjnych.

6. B3 – B4

- odstęp pomiędzy pochówkami: 100–150 lat
- B3: pochówek wcześniejszy; dziecko w wieku 9,5–10 lat
  - orientacja: głowa w stronę WSW
  - pozycja ciała: na plecach
  - wyposażenie: kabłączek skroniowy typu IIIc
- B4: pochówek późniejszy; kobieta w wieku 45–60 lat
  - orientacja: WNW
  - pozycja ciała: złożono na plecach, prawdopodobnie z wyprostowanymi kończynami,
  - wyposażenie: reprezentacyjny moneta, dwa noże

Relacje pomiędzy grobami: wcześniejszy grób zniszczony (usunięto część kości), wskutek kopania jamy późniejszego grobu.

3.2. Segment B: Sekwencja grobów z relacjami stratygraficznymi: obydwa z okresu po najeździe Brzetysława (ryc. 2)

1. B106 – B102

- odstęp pomiędzy pochówkami: 0–125 lat
- B106: pochówek wcześniejszy; kobieta w wieku 40–46 lat
  - orientacja: głowa w stronę W
  - pozycja ciała: na plecach; kości przemieszane, grób był powtórnie otwierany
  - wyposażenie: nóż
- B102: pochówek późniejszy; dziecko w wieku 1,5–2,5 lat
  - orientacja: głowa w stronę WSW
  - pozycja ciała: na plecach, z podkurczonymi kończynami dolnymi
  - wyposażenie: brak

Relacje pomiędzy grobami: wcześniejszy grób prawdopodobnie nie został zniszczony podczas późniejszego pochówku, do przemieszczeń kości w tym grobie doszło wskutek jego ponownego otwarcia.

2. B19 – B18

- odstęp pomiędzy pochówkami: 0–75 lat
- B19: pochówek wcześniejszy; mężczyzna w wieku 40–45 lat
  - orientacja: głowa w stronę W
  - pozycja ciała: na plecach, z wyprostowanymi kończynami
  - wyposażenie: hetka, nóż
- B18: pochówek późniejszy; dziecko w wieku 1–2 lat
  - orientacja: czaszka w stronę WSW
  - pozycja ciała: na plecach, prawdopodobnie z wyprostowanymi kończynami
  - wyposażenie: ułamek blachy żelaznej

Relacje pomiędzy grobami: wcześniejszy grób nie został zniszczony podczas późniejszego pochówku.

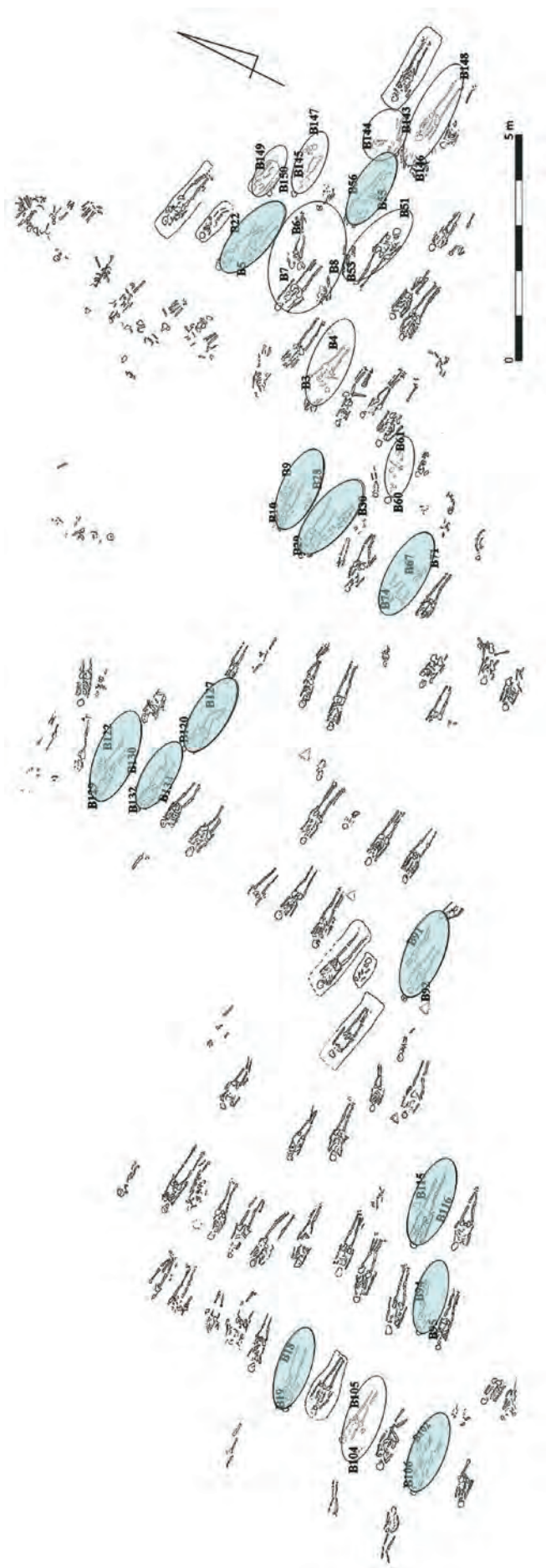
3. B132 – B134

- odstęp pomiędzy pochówkami: 0–75 lat
- B132: pochówek wcześniejszy; mężczyzna w wieku 25–29 lat
  - orientacja: głowa w stronę WbN
  - pozycja na plecach, z wyprostowanymi kończynami;
  - wyposażenie: brak
- B134: pochówek późniejszy; noworodek, w wieku 0–3 miesiące
  - orientacja: nieokreślona
  - pozycja ciała: nieokreślona
  - wyposażenie: brak

Relacje pomiędzy grobami: wcześniejszy grób nie został zniszczony podczas późniejszego pochówku.

4. B95 – B94

- odstęp pomiędzy pochówkami: 0–75 lat
- B95: pochówek wcześniejszy; kobieta w wieku 35–45 lat
  - orientacja: głowa w stronę WSW
  - pozycja ciała: na plecach z wyprostowanymi kończynami górnymi i dolnymi
  - wyposażenie: kabłączek skroniowy IIIB, szpilka żelazna, dwa nieokreślone przedmioty żelazne

Ryc. 2. Giecz, stan. 4. Segment B. Rozkład przestrzenny grobów z relacjami stratygraficznymi w okresie po najęździe Brzetystawa
 Fig. 2. Giecz, site 4. Segment B. The spatial distribution of stratigraphically related burials from the period after the the invasion of the Bohemian Duke Bretislav I

- B94: pochówek późniejszy: dziecko w wieku 6–8 lat
  - orientacja: głowa w stronę WSW
  - pozycja ciała: na plecach z wyprostowanymi kończynami
  - wyposażenie: przedmiot żelazny

Relacje pomiędzy grobami: wcześniejszy grób nie został zniszczony podczas późniejszego pochówku

5. B28 – B9

- odstęp pomiędzy pochówkami: 0–75 lat
- B28: pochówek wcześniejszy; dziecko w wieku 1–1,5 roku
  - orientacja: głowa na WSW
  - pozycja ciała: na plecach
  - wyposażenie: brak
- B9: pochówek późniejszy (pochówek zbiorowy z B10); dziecko w wieku 3–4 lat
  - orientacja: głowa na WbN
  - pozycja ciała: na plecach
  - wyposażenie: nóż i okucie pochewki
- B10: mężczyzna, 40–60 lat
  - orientacja: głowa w stronę WbN
  - pozycja ciała: na plecach, z wyprostowanymi kończynami
  - wyposażenie: brak

Relacje pomiędzy grobami: wcześniejszy grób (B28) częściowo zniszczony wskutek kopania jamy późniejszego grobu B10, podczas kolejnego pochówku (B9) nie doszło do zniszczenia szkieletu B10, niemal bezpośrednio na kończynie dolnej złożono prawą część ciała B9.

6. B67 – B74/B71

- odstęp pomiędzy pochówkami: 0–75 lat
- B67: pochówek wcześniejszy: mężczyzna w wieku 35–45 lat
  - orientacja: nieokreślona
  - pozycja ciała: nieokreślona; szkielet niekompletny
  - wyposażenie: brak
- B71 i B74: pochówki późniejsze: B71: dziecko w wieku 12–16 miesięcy; B74 – dziecko w wieku 5–7 lat
  - orientacja: oba głowami w stronę WbN
  - pozycja ciała: oba na plecach z wyprostowanymi kończynami
  - wyposażenie: w obu brak

Relacje pomiędzy grobami; wcześniejszy grób niemal całkowicie zdewastowany (część kości usunięto) wskutek późniejszych pochówków.

7. B130 – B122/B129

- odstęp pomiędzy pochówkami: 0–75 lat
- B130: pochówek wcześniejszy; dziecko w wieku 6–9 miesięcy
  - orientacja: nieokreślona; szkielet niekompletny
  - pozycja ciała: nieokreślona
  - wyposażenie: brak
- B122: pochówek późniejszy (grób zbiorowy z B129), osobnik w wieku 16–18 lat
  - orientacja: głowa w stronę WbN,
  - wyposażenie: przedmiot żelazny
- B129: pochówek późniejszy, kobieta w wieku 59–65 lat

- orientacja: głowa w stronę WbN
- pozycja ciała: plecach, z wyprostowanymi kończynami
- wyposażenie: nóż, przedmiot żelazny

Relacje pomiędzy grobami: wcześniejszy grób B130, zniszczony podczas późniejszego pochówku B129, szkielet B122 leżał bardzo blisko szkieletu B129.

8. B116 – B115

- odstęp pomiędzy pochówkami: 0–50 lat
- B116: pochówek wcześniejszy; mężczyzna w wieku 30–40 lat
  - orientacja: głowa na W
  - pozycja ciała: na plecach, z wyprostowanymi kończynami
  - wyposażenie: haczyk do wędki, nóż, krzesiwo, szpila pierścieniowata, dwie igły/szpilki i przedmiot metalowy
- B115: pochówek późniejszy; dziecko w wieku 0–1,5 miesiąca
  - orientacja: głowa w stronę W
  - pozycja ciała: nieokreślona
  - wyposażenie: koralik szklany

Relacje pomiędzy grobami: wcześniejszy grób nie został zniszczony podczas późniejszego pochówku.

9. B127 – B120

- odstęp pomiędzy pochówkami: 0–125 lat
- B127: pochówek wcześniejszy; kobieta w wieku 35–50 lat
  - orientacja: głowa w stronę WNW
  - pozycja ciała: na plecach z wyprostowanymi kończynami górnymi i nieco zgiętymi kończynami dolnymi
  - wyposażenie: brak
- B120: pochówek późniejszy; dziecko w wieku 2–3 lat
  - orientacja: głową w stronę WNW
  - pozycja ciała: nieokreślona
  - wyposażenie: nóż

Relacje pomiędzy grobami: wcześniejszy grób nie został zniszczony podczas późniejszego pochówku.

10. B22 – B5

- odstęp pomiędzy pochówkami: 0–125 lat
- B.22: pochówek wcześniejszy; osobnik w wieku 15–20 lat
  - orientacja: głowa w stronę WNW
  - pozycja ciała: na plecach, z wyprostowanymi kończynami, grób powtórnie otwierany
  - wyposażenie: nóż
- B5: pochówek późniejszy; kobieta w wieku 35–40 lat
  - orientacja: głowa w stronę WNW
  - pozycja ciała: na plecach z wyprostowanymi kończynami
  - wyposażenie: kabłączek skroniowy IIIB

Relacje pomiędzy grobami: wcześniejszy grób naruszono (kości usunięto) wskutek późniejszego pochówku.

11. B30 – B29

- odstęp pomiędzy pochówkami: 0–75 lat
- B30: pochówek wcześniejszy; osobnik w wieku 10–15 lat

- orientacja: głowa w stronę WNW
- pozycja ciała: na plecach
- wyposażenie: kabłączek ze stopu cyny i ołowiu
- B29: pochówek późniejszy; mężczyzna w wieku 24–34 lata
  - orientacja: głowa na WbN
  - pozycja ciała: na plecach, z wyprostowanymi kończynami
  - wyposażenie: moneta (denar, typ 2, Władysław II Wygnaniec (1138–1146), haczyk do wędki, przedmiot żelazny

Relacje pomiędzy grobami: wcześniejszy grób został naruszony – kości górnej części szkieletu zostały nieco przesunięte w obrębie jamy, podczas późniejszego pochówku.

12. B91 – B92

- odstęp pomiędzy pochówkami: 0–125 lat
- B91: pochówek wcześniejszy – kobieta w wieku 35–45 lat
  - orientacja: głowa w stronę W
  - pozycja na plecach, z wyprostowanymi kończynami
  - wyposażenie: nóż
- B92: pochówek późniejszy: kobieta w wieku 40–44 lat
  - orientacja: głowa w stronę W
  - pozycja na plecach, z wyprostowanymi kończynami górnymi i dolnymi
  - wyposażenie: brak

Relacje pomiędzy grobami: wcześniejszy grób został naruszony – usunięto/przemieszczano część kości, podczas późniejszego pochówku.

13. B55 – B56

- odstęp pomiędzy pochówkami: 100–200 lat
- B55: pochówek wcześniejszy; mężczyzna w wieku 35–39 lat
  - orientacja: nieokreślona; szkielet niekompletny
  - pozycja ciała: nieokreślona
  - wyposażenie: koralik z karneolu, przedmiot żelazny
- B56: pochówek późniejszy; mężczyzna w wieku 35–45 lat
  - orientacja: głowa na WNW
  - pozycja ciała: na plecach z wyprostowanymi kończynami
  - wyposażenie: brak

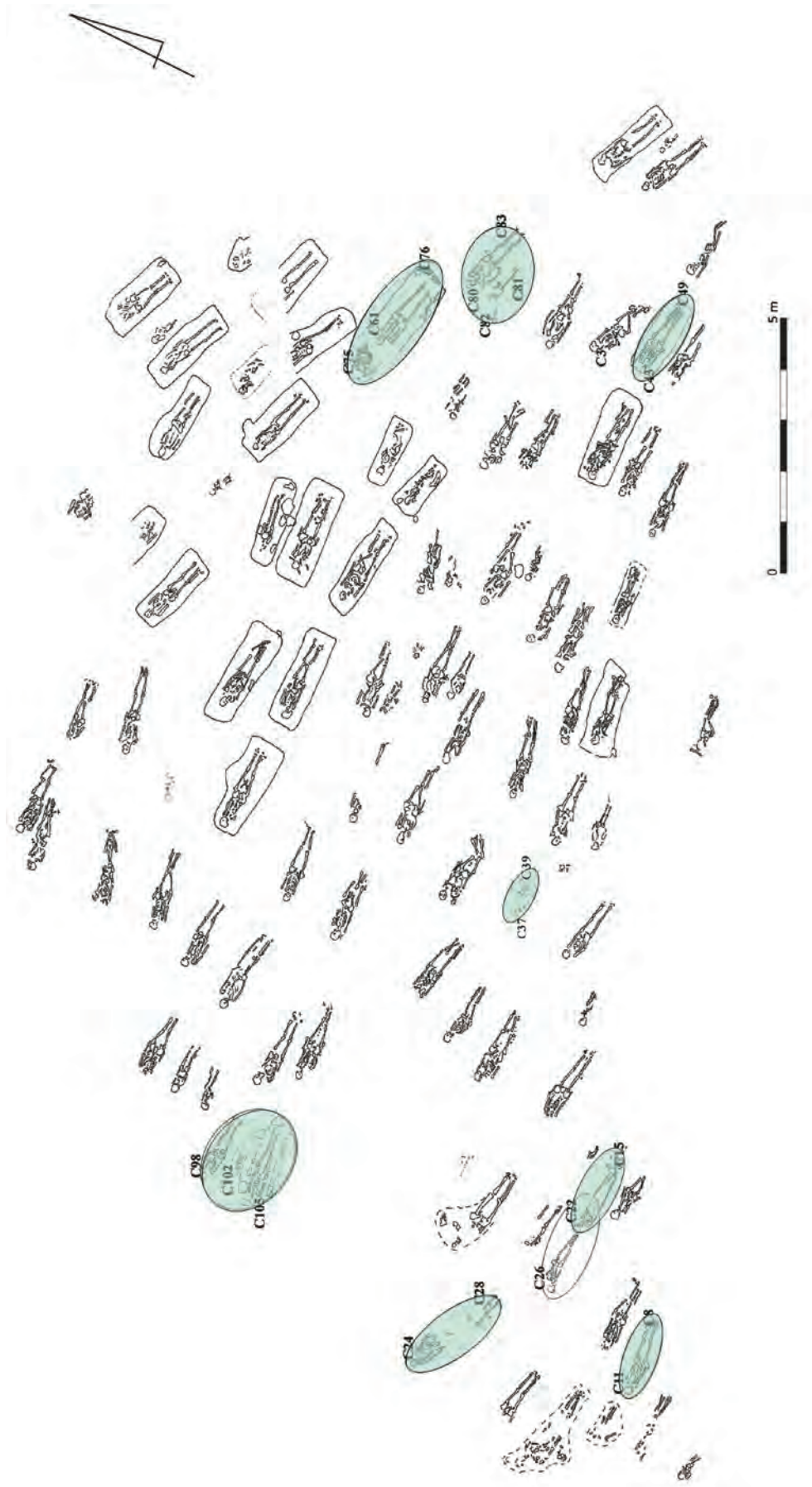
Relacje pomiędzy grobami: wcześniejszy grób został zniszczony (część kości usunięto, pozostałe rozsunięto w obrębie nowej jamy) podczas późniejszego pochówku.

3.3. Segment C: Sekwencja grobów z relacjami stratygraficznymi: obydwa z okresu po najeździe Brzetysława (ryc. 3)

1. C22 – C15

- odstęp pomiędzy pochówkami: 0–125 lat
- C22: pochówek wcześniejszy: mężczyzna w wieku 25–30 lat
  - orientacja: głowa na WbN
  - pozycja ciała: na plecach z wyprostowanymi kończynami
  - wyposażenie: nóż i ułamek grzebienia

Szkielet zachował się w dość dobrym stanie, ale kości klatki piersiowej, miednicy i kość krzyżowa były przemieszczone

Ryc. 3. Giecz, stan. 4. Segment C. Rozkład przestrzenny grobów z relacjami stratygraficznymi w okresie po najęździe Brzetysława
 Fig. 3. Giecz, site 4. Segment C. The spatial distribution of stratigraphically related burials from the period after the invasion of the Bohemian Duke Bretislav

- C15: pochówek późniejszy: dziecko w wieku 2–3 lata
  - orientacja: nieokreślona
  - pozycja ciała: nieokreślona
  - wyposażenie: przedmiot żelazny

Relacje pomiędzy grobami: wcześniejszy grób nie został zniszczony podczas późniejszego pochówku. Ten drugi grób uległ zniszczeniom wskutek procesów podepozycyjnych

2. C102 – C105/C98

- odstęp pomiędzy pochówkami: 0–75 lat
- C102: pochówek wcześniejszy: dziecko w wieku 1–3 lata
  - orientacja: nieokreślona
  - pozycja ciała: nieokreślony
  - wyposażenie: brak
- C105: pochówek późniejszy: kobieta w wieku 25–35 lat
  - orientacja: głowa na W
  - pozycja ciała: na plecach, z wyprostowanymi kończynami
  - wyposażenie: dwa kabłączki skroniowe IIIC, pierścionek typu III i nóż
- C98: pochówek późniejszy: kobieta w wieku 45–55 lat
  - orientacja: głowa na W
  - pozycja ciała: na plecach, z wyprostowanymi kończynami
  - wyposażenie: ułamek grzebienia i przedmiot żelazny

Relacje pomiędzy grobami: wcześniejszy grób został zniszczony dwukrotnie, podczas dwóch późniejszych pochówków.

3. C49 – C43

- odstęp pomiędzy pochówkami: 0–75 lat
- C49: pochówek wcześniejszy: mężczyzna w wieku 45–49 lat
  - orientacja: głowa w stronę WbN
  - pozycja ciała: na plecach, wyprostowanymi kończynami
  - wyposażenie: przedmiot żelazny
- C43: pochówek późniejszy: osobnik w wieku 12–13 lat
  - orientacja; głowa w stronę WbN
  - pozycja ciała: na plecach, prawdopodobnie z wyprostowanymi kończynami
  - wyposażenie: brak

Relacje pomiędzy grobami: wcześniejszy grób nie został zniszczony podczas późniejszego pochówku. Ten drugi grób zniszczony wskutek procesów podepozycyjnych.

4. C39 – C37

- odstęp pomiędzy pochówkami: 0–100 lat
- B39: pochówek wcześniejszy; dziecko prawdopodobnie w wieku okołoporodowym (40 tydzień)
  - orientacja: nieokreślona
  - pozycja ciała: nieokreślona
  - wyposażenie: brak
- B37: pochówek późniejszy: dziecko w wieku 6–9 miesięcy
  - orientacja: nieokreślona
  - pozycja ciała: nieokreślona
  - wyposażenie: moneta denar krzyżowy typ VII pastorał w lewo, 1070–1100

Relacje pomiędzy grobami: wcześniejszy pochówek prawdopodobnie został zniszczony podczas późniejszego pochówku: oba szkielety zniszczone także wskutek działania procesów podepozycyjnych.

5. C11 – C8

- odstęp pomiędzy pochówkami: 75–200 lat
- C11: pochówek wcześniejszy: mężczyzna w wieku 16–20 lat,
  - orientacja: głowa w stronę W
  - pozycja ciała: na plecach z wyprostowanymi kończynami
  - wyposażenie: okładzina z poroża i przedmiot żelazny
- C8: pochówek późniejszy: dziecko w wieku 3–4 lat
  - orientacja; nieokreślona
  - pozycja ciała: nieokreślona
  - wyposażenie: brak

Relacje pomiędzy grobami: wcześniejszy grób zniszczony podczas późniejszego pochówku.

6. C83 – C80/C81/82

- odstęp pomiędzy pochówkami: 0–75 lat
- C83: pochówek wcześniejszy: kobieta w wieku 25–30 lat
  - orientacja: głowa w stronę WNW
  - pozycja ciała: na plecach z wyprostowanymi kończynami dolnymi
  - wyposażenie: dwa kabłączki skroniowe IIIA, przedmiot żelazny
- C80: pochówek późniejszy: mężczyzna w wieku 30–45 lat
  - orientacja: głowa w stronę WNW
  - pozycja ciała: na plecach, z wyprostowanymi kończynami
  - wyposażenie: szklany koralik, metalowa blaszka i przedmiot żelazny; z prawej strony szkieletu mężczyzny szkielet dziecka C81 (*infans II*)
  - orientacja: z głową w kierunku WNW
  - pozycja ciała: na plecach z wyprostowanymi kończynami
  - wyposażenie: koralik szklany, przedmiot metalowy i żelazny; tuż obok szkielet (C82) dziecka 1–2 lata
  - orientacja: nieokreślona
  - pozycja ciała: nieokreślona
  - wyposażenie: przedmiot żelazny

Relacje pomiędzy grobami: wcześniejszy grób C83 tylko nieznacznie naruszono podczas późniejszego pochówku C80 – szkielety leżały niemal bezpośrednio jeden na drugim; kolejny w tym miejscu, wcześniejszy grób C82 zniszczony prawdopodobnie podczas pochówku C81, ten ostatni z kolei zniszczony (usunięto niemal całą lewą stronę szkieletu) podczas późniejszych pochówków (C80 i C83).

7. C75 – C61

- odstęp pomiędzy pochówkami: 0–125 lat
- C75: pochówek wcześniejszy: mężczyzna w wieku 35–45 lat
  - orientacja: głowa w stronę WNW
  - pozycja ciała: na plecach,
  - wyposażenie: gwóźdź
- C61: pochówek późniejszy: kobieta w wieku 45–55 lat
  - głowa w stronę WNW, z wyprostowanymi kończynami
  - pozycja ciała: na plecach
  - wyposażenie: obrączka szklana, nóż, przęślik gliniany, zawieszka metalowa i dwa przedmioty żelazne

Obok – w okolicy kończyn dolnych B61 znajdowały się przesunięte do ścian jamy szczątki dziecka *infans I/ infans II*).

Relacje pomiędzy grobami: wcześniejszy C75 grób został zniszczony przez grób C61.

8. C28 – C24

- odstęp pomiędzy pochówkami: 0–75 lat
- C24: mężczyzna w wieku 30–40 lat
  - orientacja: głowa w stronę WNW
  - pozycja ciała: na plecach, z wyprostowanymi kończynami górnymi
  - wyposażenie: nóż i krzesiwo
- C28: dorosły osobnik o nieoznaczonej płci i wieku
  - orientacja: głowa w stronę WNW
  - pozycja ciała: na plecach
  - wyposażenie: brak

Relacje pomiędzy grobami: wcześniejszy grób zniszczony podczas późniejszego pochówku, który z kolei został zniszczony wskutek działania procesów podepozycyjnych.

4. Dyskusja wyników i konkluzje

Możliwość dokonania miarodajnych interpretacji wyników analiz bayesowskich zależy od poziomu jej szczegółowości. Ten z kolei są wypadkową wielu czynników, takich jak przyjęty model oraz jakość i ilość dostępnych danych empirycznych. Wszystkie one określają warunki definiujące szczegółowość rozpoznania sekwencji wydarzeń i wyjścia poza zazwyczaj błędne przypuszczenie, że badane zjawiska zaczynają się wcześniej, kończą później oraz trwają dłużej niż miało to miejsce w rzeczywistości (Bayliss i in. 2007).

* * *

Opisane wcześniej okoliczności sprawiały, że wyniki analizy bayesowskiej z Gieczu (Goslar, Indycka w tym tomie) nie pozwoliły na bardziej precyzyjne określenie sekwencji grzebania zmarłych na tamtejszym cmentarzysku we wczesnym średniowieczu. Autorom udało się oszacować jedynie bardzo szerokie ramy czasowe pomiędzy pochówkami, pomiędzy którymi zachodziły relacje stratygraficzne (zob. ryc. 9A i 9B). Biorąc pod uwagę te wyniki, można domniemywać, że miejsce późniejszego pochówku wybierano nie wiedząc, że w tym samym miejscu znajduje się grób wcześniejszy. Nie można rzecz jasna wykluczyć, że późniejszy pochówek miał miejsce znacznie wcześniej, kiedy ślady wcześniejszego grobu były dobrze czytelne. Pomimo tych ograniczeń połączenie wyników analizy bayesowskiej z danymi archeologicznymi i antropologicznymi pozwala na wskazanie szeregu cech praktyk funeralnych mających miejsce na wczesnośredniowiecznym cmentarzysku w Gieczu.

1. Cmentarzysko użytkowane w okresie przed najazdem Brzetysława w dużej mierze pozostało bez związku z cmentarzyskiem założonym po tym najeździe. Wskazuje na to znacząca różnica czasowa pomiędzy grobami, które mają relacje stratygraficzne, a także znaczące zniszczenie szczątków kostnych z wcześniejszego grobu, którego jama była prawdopodobnie nieczytelna w momencie kopania jamy późniejszego grobu. Warto jednak zauważyć, że wszystkie groby z tych dwóch dystynktywnych okresów użytkowania cmentarzyska znajdowały się w jego wschodniej części (ryc. 1). W przypadku wszystkich analizowanych pochówków, brak jest zatem związków pomiędzy tymi pochówkami, co wskazuje na brak czytelnych więzów społecznych pomiędzy grupami grzebiącymi swych zmarłych w Gieczu w dwóch okresach XI wieku przedzielonych najazdem Brzetysława. Biorąc pod uwagę, że późniejsze cmentarzysko było znacząco większe można domniemywać pojawienia się w tym okresie nowej społeczności o znaczącej dynamice demograficznej i społecznej.
2. Istnieją znaczące przesłanki wskazujące, że osoby zmarłe w okresie po najeździe Brzetysława, zarówno w segmencie B jak i C cmentarzyska, i pochowane w grobach, które posiadają re-

lacje stratygraficzne, były ze sobą powiązane różnymi więzami biologicznymi i społecznymi. Wskazuje na to krótki odstęp czasowy pomiędzy nimi, sięgający nie więcej niż jedno lub dwa pokolenia, oraz respektowanie układu jamy grobowej i szczątków wcześniejszego pochówku w momencie wykopywania późniejszej jamy grobowej i składania tam zmarłych.

3. Istnieją czytelne różnice w charakterze obrzędowości funeralnej pomiędzy segmentem B i C cmentarzyska w okresie po najeździe Brzetysława, co można interpretować w kategoriach kształtujących się różnic społecznych populacji grzebiącej swych zmarłych w Gieczu. Aż w dziewięciu z trzynastu analizowanych przypadkach w segmencie B, pochowane zostały tam osoby dorosłe z dziećmi, głównie w wieku kilku lat, przy znacznie mniejszym odsetku osobników w wieku *juvenis*. Może to wskazywać na tworzenie się grobów rodowych zakładanych przez emancypujące się elity lokalnej społeczności i budujące poczucie własnej odrębności.
4. Segment B cechuje znacznie bardziej różnorodny charakter obrzędowości funeralnej w okresie po najeździe Brzetysława w porównaniu z segmentem C w sytuacji porównywalnych odstępów czasowych pomiędzy pochówkami, które posiadają relacje stratygraficzne, w obydwu częściach cmentarzyska. Różnice odnoszą się przede wszystkim do większego odsetka par osób dorosłych w segmencie C pochowanych w grobach o tego typu relacjach stratygraficznych. Dostępne dane zdają się sugerować odmienne praktyki grzebalne w segmencie C (ryc. 3). Czytelna jest tam obecność pochówków rodowych na które składają się dorośli i dzieci, zazwyczaj pogrzebani z przedmiotami o charakterze prestiżowym. Są one zlokalizowane w zachodniej i wschodniej części tego segmentu cmentarzyska podczas gdy w jego centralnej części grzebano zmarłych w grobach jednostkowych. W części zachodniej w segmencie B w badanej populacji znajdowały się wyłącznie groby dorosłych w których po jakimś czasie pochowano dzieci. Tymczasem w części wschodniej tego segmentu cmentarzyska grzebano osoby dorosłe powiązane więzami społecznymi, zapewne o charakterze rodzinnym (ryc. 2). Dostępne dane zdają się sugerować odmienne praktyki grzebalne w segmencie C (Ryc. 3). Czytelna jest tam obecność pochówków rodowych, na które składają się dorośli i dzieci, zazwyczaj pogrzebani z przedmiotami o charakterze prestiżowym. Są one zlokalizowane w zachodniej i wschodniej części tego segmentu cmentarzyska, podczas gdy w jego centralnej części grzebano zmarłych w grobach jednostkowych. Te przesłanki wskazują na odmienny rodzaj praktyk funeralnych w dwóch najważniejszych częściach cmentarzyska w Gieczu. Dostępne dane są nazbyt skromne aby bardziej precyzyjnie rozpoznać charakter różnic pomiędzy grupami lokalnej społeczności grzebiącymi swych zmarłych w segmentach B i C cmentarzyska.

PODSUMOWANIE

Elżbieta Indycka

Badania wykopaliskowe przeprowadzone w kilku sezonach badawczych (1959 i 1999–2008) na stanowisku 4 w Gieczu objęły swym zasięgiem południową jego część, gdzie na powierzchni blisko 13 arów odkryto 281 grobów oraz skupiska i jamy zawierające kości ludzkie. Przypuszczać można, że zbadano około jedną trzecią jego powierzchni.

Podczas prac wykopaliskowych pozyskano bogaty i zróżnicowany zestaw źródeł archeologicznych i antropologicznych o znacznych walorach poznawczych. Materiały pochodzące z tego cmentarzyska umożliwiają studia nad recepcją wzorców kulturowych, w szczególności tych, które wiązały się z tworzeniem piastowskiej domeny i zaprowadzaniem chrześcijaństwa, a także odbudową życia społecznego i gospodarczego po kryzysie monarchii w latach 30. XI wieku. Dane, którymi dysponujemy, umożliwiają także podejmowanie prób rekonstrukcji zachowań społecznych.

Informacje uzyskane w wyniku analizy źródeł wstępnie porównano z materiałami z innych cmentarzysk, a także z kościelnymi zarządzeniami odnoszącymi się do obrzędu pogrzebowego.

Zwracano uwagę już wcześniej na charakterystyczne dla tego cmentarza cechy – lokalizację w bezpośrednim sąsiedztwie grodu i szlaku komunikacyjnego oraz podział jego powierzchni na segmenty. Porównanie organizacji przestrzeni na innych cmentarzyskach wykazało, że były one dzielone z wielu powodów, np. w celu wyeksponowania jednego lub kilku grobów. Podobnie jak w Gieczu na wielu z nich znajdowały się „puste” przestrzenie, na których nikogo – przez cały okres użytkowania cmentarzy – nie pogrzebano. Na podstawie tylko ogólnego porównania organizacji przestrzeni cmentarzysk mamy podstawy by przypuszczać, że były one dzielone zapewne zgodnie ze zwyczajami społeczności lokalnych a wyróżnione jednostki były względem siebie hierarchiczne.

Na tym cmentarzysku odkryto wiele szkieletów o zakłóconym układzie kości, które spowodowało działanie wielu czynników. Pozostawiały one różniące się od siebie zaburzenia w anatomicznym układzie kości.

Zamierzonym działaniem było ponowne otwieranie grobu w celu pogrzebana kolejnego zmarłego (niekiedy kilkakrotnie) w jednym miejscu/grobie. W takich sytuacjach pierwotny szkielet pozostawiano niemal w nienaruszonym stanie, niekiedy jednak przemieszczano i/lub usuwano niektóre kości osobnika zmarłego wcześniej.

Groby otwierano ponownie także z powodu trudnych do interpretacji zwyczajów społeczności użytkującej cmentarz, a prawdopodobnie także z chęci rabunku.

Zarejestrowano też ślady niezamierzonych ingerencji, gdy pierwotny grób ponownie otwierano przypadkowo, na przykład podczas kopania jamy grobowej w miejscu niewidocznego wcześniejszego grobu lub podczas innych prac na terenie zajmowanym przez cmentarz – od średniowiecza po czasy

współczesne. W takich sytuacjach najczęściej usuwano część kości znajdujących się w obrębie nowego wkopu. Wyróżniono też grupę szkieletów, których nienaturalny układ miał związek z kształtem dna jamy grobowej – w przypadkach jam o wąskich, V-kształtnych dnach, niektóre kości zapadały się do pustej przestrzeni pozostającej pod ciałem. Zakłócenia układu kości szkieletu powodowała też aktywność zwierząt lub rosnące drzewa.

Liczne przykłady nietypowego ułożenia szkieletów znane są także z innych cmentarzysk, nawet znacznie od siebie oddalonych. Przypuszczać zatem można, że powodem wielu odmienności były świadome działania, które dla społeczności użytkującej cmentarz miały określone znaczenie a zwyczajnie oddalonych od siebie społeczności lokalnych były niemal takie same.

Na tym cmentarzysku grzebano zmarłych kierując ich głowy w różne strony, przy czym ich orientacja obejmuje tę część widnokręgu, gdzie obserwować można wschody i zachody słońca w cyklu rocznym. Wyjątkowe są te przypadki, kiedy głowy kierowano na północ i/lub południe. Podobnie sytuowano groby na innych cmentarzyskach, trudno jednak rozstrzygnąć, które z zaproponowanych wyjaśnień zróżnicowania orientacji najpełniej wyjaśniają te kwestie.

Nawiązując do orientacji grobów na omawianym wieckim cmentarzysku wskazać należy, że prawdopodobnie mamy do czynienia z wyraźną zmianą zwyczaju orientowania grobów. Jest bowiem możliwe, że najstarsze z nich (datowane na okres do najazdu Brzetysława I) orientowano tak jak kościół grodowy, czyli w stronę WSW, natomiast od połowy wieku XI grzebano zmarłych układając ich głowami w stronę zachodnią, możliwe że tym razem punktem odniesienia była pozycja słońca na widnokręgu.

Celem analiz licznego zbioru przedmiotów z grobów było ustalenie w jakiej liczbie grobów pojawiają się takie same przedmioty i jakie jest podobieństwo składu zespołów grobowych. Założono, że jednym z parametrów charakteryzujących zwyczaj składania przedmiotów ze zmarłymi jest częstotliwość, z jaką przedmioty w określonych zestawieniach pojawiają się w grobach. Na przykładzie przedmiotów z grobów z tego cmentarzyska stwierdzono, że najczęściej w grobach wystąpiły zestawy (podstawowe) złożone z przedmiotów, których odnotowano najwięcej – w tym przypadku są to: noże, kabłączki skroniowe i monety a także pierścionki i krzesiwa. Zestawy te uzupełniały inne przedmioty, ale skład tych liczniejszych zespołów był niemal w każdym przypadku inny, tym samym niepowtarzalny. Na podstawie analizy składu zespołów grobowych oraz ich rozmieszczenia w grobie wyróżniono te, które znajdowano bezpośrednio przy szkielecie (ozdoby oraz drobne narzędzia i przedmioty użytkowe), co jednocześnie wskazuje na sposób ich używania/noszenia. Pozostałe artefakty znajdujące w różnych miejscach, łączyć można z przygotowaniem zmarłego: owijaniem ciała całunem oraz elementami stroju. W zespołach grobowych wyróżniają się przedmioty prestiżowe. Dość liczna jest grupa przedmiotów, których obecność w grobie jest trudna do wyjaśnienia. Nie stwierdzono wyraźnych związków pomiędzy płcią, wiekiem zmarłych, orientacją a przedmiotami znajdującymi w grobach. Na podstawie porównania zespołów grobowych z innymi cmentarzyskami dostrzeżono znaczne podobieństwa złożonych do grobów kategorii przedmiotów, liczby egzemplarzy oraz ich składu. Jedną z wyraźnych różnic pomiędzy inwentarzami grobowymi jest większa liczba elementów uzbrojenia w zespołach grobowych na niektórych cmentarzyskach.

Wobec tego uznano, że zwyczaj składania przedmiotów ze zmarłymi nie miał ścisłego związku z obrzędem pogrzebowym, a był wyrazem rozmaitych relacji społecznych i lokalnych zwyczajów. Obecność przedmiotów prestiżowych oraz miejsce i forma grobów pozwalają na formułowanie wniosków na temat zróżnicowania majątkowego.

Chrześcijańskie zasady grzebania zmarłych kształtowały się w ciągu wielu stuleci i na nasze ziemie trafiły w gotowej postaci. Konfrontacja wyników analiz archeologicznych z normami kościelnymi pozwala na sformułowanie wniosku, że generalnie przestrzegano naczelnej zasady, jaką było grzebanie niespalonych zmarłych na poświęconej ziemi. Ponadto zalecano owijanie ciał w całuny i składanie ich w jamach w pozycji nawiązującej do postawy (stojącej) w kościele. Wszelkie odstępstwa tłum-

czyć można jako wyraz zróżnicowanych lokalnych i ponadlokalnych zwyczajów, które były akceptowane przez ogół społeczności i kościoł.

Przedstawiona w tym tomie próba interpretacji społecznej odnosi się przede wszystkim do zagadnień dotyczących jednostek i więzi między nimi, grup społecznych oraz procesów przemian zachodzących w zbiorowościach ludzkich.

Zwrócono uwagę na materialne przejawy nowej religii – kamienne kościoły oraz wydzielenie cmentarzy w przestrzeni, które być może oznaczano krzyżami. To wyraźne oznaki nowej rzeczywistości, elementy, które trwale zmieniły krajobraz. Istotny jest fakt, że z nakazu władcy budowała je cała społeczność. Właśnie ten fakt budowania wydaje się niezwykle interesującym polem badań zachowań ludzkich. To wówczas zapewne toczyły się burzliwe dyskusje na temat zmian, które nadchodziły, możliwe, że podejmowano próby buntu. Po przybyciu kapłanów społeczność zaczęła brać udział w liturgii i obrzędach, które zapewne wyzwały niemałe emocje.

Odnotowane na cmentarzyskach przykłady postępowania z kośćmi osobników pogrzebanych wcześniej prowokują do rozważań na temat pamięci zbiorowej i postawy społeczności wobec miejsca skrywającego szczątki zmarłych – oprócz „swoich” zapewne też „obcych”, także w tym sensie, że pogrzebanych dużo wcześniej.

Analiza przedmiotów z grobów wskazuje, że były to zbiory indywidualne, związane z ich właścicielami i dlatego złożone wraz z nimi. Przedmioty te odzwierciedlają złożone systemy interakcji pomiędzy jednostkami, wiedzę, umiejętności, tradycje, które doprowadziły do jego wytworzenia, a ich używanie było powszechną formą uczestnictwa w życiu społecznym.

Wyjątkowa forma interakcji człowiek–przedmiot–społeczeństwo pojawiała się w momencie śmierci. W tej sytuacji wyraźnie uwidacznia się szczególnie rola żałobników, którzy, posiadając wiedzę o znaczeniu, jakie miały przedmioty dla ich właścicieli – zostawiali je przy zmarłych. Obecność przedmiotów w grobach była (a dla nas wciąż jest) tą płaszczyzną, na której uwidacznia się osobowość jednostki i jego interakcje z członkami społeczności.

W celu ustalenia chronologii cmentarzyska przeanalizowano wyniki datowania ^{14}C ponad 100 próbek kości ludzkich. Analiza bayesowska dat radiowęglowych pozwoliła na uściślenie dat poszczególnych grobów jedynie w niewielkim stopniu.

Daty uzyskane dla najstarszych grobów (spośród wytypowanych do analiz) mieszczą się w okresie od 2. połowy wieku X do początku wieku XI. Z tego okresu pochodzi kilka grobów, usytuowanych we wschodniej części segmentu B i niemal wszystkie zorientowane były w stronę WSW. Zaledwie kilka grobów pochodzi z okresu kryzysu monarchii piastowskiej a w szczególności pierwszych lat po najeździe księcia Brzetysława I. Datowanie tych grobów nie potwierdza ani nie jest argumentem do odrzucenia hipotezy o przerwie w użytkowaniu cmentarza, na co wskazywano we wcześniejszych pracach na temat tego cmentarzyska. Zdecydowana większość grobów datowana jest po roku 1050 (po najeździe Brzetysława), ale ich daty mogą sięgać końca XII wieku. Kilka najmłodszych grobów pochodzi z drugiej połowy XII lub początków XIII wieku. Niestety nie w każdym przypadku sekwencji grobów, możliwe było określenie jak długo po pierwszym pochówku nastąpił kolejny. Najdłuższe przerwy odnotowano w odniesieniu do par grobów, z których pierwszy datowany jest przed najazdem Brzetysława.

Podstawowe wyniki modelowania bayesowskiego dat radiowęglowych próbek kości ludzkich pozwoliły na rozpoznanie tylko dwóch subpopulacji pogrzebanych na tym cmentarzysku: pierwszej datowanej na okres przed najazdem Brzetysława I i drugiej, która grzebała zmarłych w okresie od około 1050 do około 1220 roku. W przypadku tej drugiej, znacznie liczniejszej populacji nie ustalono dynamiki wykorzystania przestrzeni grzebalnych w różnych częściach cmentarzyska i okresach jego funkcjonowania. Mimo tego te wyniki, w połączeniu z informacjami o poszczególnych pochówkach,

pozwalają jednak na wskazanie szeregu zmiennych w zakresie charakteru praktyk funeralnych mających miejsce na cmentarzysku w Gieczu. Wskazać zatem można, że cmentarzysko użytkowane w okresie przed najazdem Brzetysława w dużej mierze pozostawało bez związku z cmentarzyskiem założonym po tym najeździe, na co wskazuje przede wszystkim bardzo długi (do 200 lat) odstęp pomiędzy kolejnymi pochówkami w tym miejscu. Istnieją istotne fakty wskazujące, że niektóre osoby zmarłe w drugim okresie użytkowania cmentarzyska były ze sobą powiązane różnymi więzami biologicznymi i społecznymi. Dowodzi tego krótki odstęp czasowy pomiędzy pochówkami oraz poszaniecie szczątków z wcześniejszego grobu. Jednak w tym samym okresie (także pomiędzy pochówkami następującymi po sobie w krótkim odstępie), dostrzec można inne zachowania wobec szczątków z wcześniejszych grobów – ich przemieszczanie. Czytelne są różnice w charakterze obrzędowości funeralnej pomiędzy segmentami B i C (wspólne groby dorosłych oraz dorosłych i dzieci, inwentarze grobowe), co pozwala zakładać, że istniały odrębne miejsca użytkowane przez lokalne rody, które kultywowały własne zwyczaje.

Mimo przeprowadzonych wielu analiz liczne kwestie nie zostały rozpoznane w zadawalającym zakresie i wymagają one dalszych, pogłębionych studiów, szczególnie porównawczych. Ich przeprowadzenie pozwoli uszczegółwić i uzupełnić szereg wniosków i zweryfikować robocze hipotezy sformułowane w tym tomie.

SUMMARY

Elżbieta Indycka

The discussion of the main research results contained in this book is preceded by an introduction written by Andrzej M. Wyrwa, who presents the research issues related to Giecz and outlines the archaeological context of the cemetery that yielded the archaeological record analysed in this volume.

1. Introduction

This book presents the results of a comprehensive analysis and interpretation of the archaeological record recovered from Giecz, site, 4, Środa Wielkopolska District, Wielkopolska [Great Poland] Province, in particular the grave goods from the cemetery, which occupies a part of the site.

The research was financed by the Ministry of Culture and National Heritage within the framework of the Cultural Heritage/Protection of Archaeological Monuments Programme/Priority. The research project enabled the realisation of two complementary aims. Firstly, the materials from this key early-medieval site can be sorted out and published, and secondly, all grave goods recovered during the excavations at the cemetery, crucial for the studies on the culture of the Polish lands in the Early Middle Ages, were subject to comprehensive analyses.

1.1. Location of the site

The area of Giecz, where the cemetery is located, is situated in the Wielkopolska Lakeland; in the physico-geographical subdivision – in the Września Plain (Fig. 1). According to the geomorphological classification, Giecz lies in the southern part of the Gniezno Plateau, in the subregion of the Środa Wielkopolska Plain, in the basin of the Maskawa river, a right tributary of the Warta river. The western shore of the lake constitutes the eastern and northern borders of the site, and its southern border is a small depression between the stronghold and the field, which according to geological research was not a bay of the lake (Kowalewski 2007). A drainage ditch constitutes the western boundary of the site.

1.2. Settlement and Sepulchral Context

Excavations in the vicinity of the stronghold revealed the oldest settlement structures, which date from the eighth to the first quarter of the tenth century. During this period, a fortified settlement built

in the 860s on the western shore of the lake constituted a characteristic landmark in the landscape (Krapiec, Krysztofiak 2003).

Significant qualitative changes took place between the second quarter of the tenth century and the first quarter of the eleventh century, when the activity of the first Piasts led to the development of the stronghold, turning it into one of the main centres of the Piast dynasty. At the time, the extent of the ramparts was enlarged, the (ultimately unfinished) construction of a palatium began, and the early eleventh century saw the construction of St John the Baptist church with a reliquary crypt (Krysztofiak 2016; Rodzińska 2016). Several settlements developed along the shores of the lake (Fig. 2) within the settlement complex¹ (Kostrzewski 1968).

Further changes took place following the crisis of the first Piast monarchy and the invasion of Duke Bretislav I of Bohemia (1039). By the end of the eleventh century, the reconstruction of the stronghold was successfully completed. At the time, a church was built on the settlement site on the eastern side of the lake, which was demolished about a century later and in its place, at the turn of the thirteenth century, a larger church was erected – the Church of the Assumption of the Blessed Virgin Mary² (Rodzińska-Choraży 2012). Despite its solid administrative foundations and the importance in the church structures, a probable attempt to grant city rights to Giecz was unsuccessful. The stronghold lost its importance, and its name was taken over by the settlement on the eastern side of the lake, as indicated by the early fifteenth-century documents, which show a clear distinction between Grodziszczko and Giecz (Jurek 2016).

This period witnessed the emergence of inhumation cemeteries in the landscape. Two cemeteries were established by the churches: St John the Baptist church in the stronghold and the Church of the Assumption of the Blessed Virgin Mary (Fig. 3). The dead were also buried inside the churches.

For many centuries (from the mid-eleventh to the seventeenth-eighteenth centuries), the deceased were buried in the church cemeteries and in the Church of the Assumption of the Blessed Virgin Mary. For about two or three centuries, the dead were buried in two (so far discovered) cemeteries, located at some distance from the churches: at Giecz, site 4 and 10 (Fig. 4). The cemeteries were situated in the vicinity of the Giecz stronghold, near the road leading to Poznań (Wędzki 1958).

This book seeks to investigate site Gz4, located next to the stronghold. Site Gz10 was recognised about 500 m to the north-west of the stronghold and about 400 m from the examined part of site 4. Excavations there are still in progress. The results of ¹⁴C AMS dating of samples taken from the skeletons of several individuals and the analysis of the coins recovered so far indicate that the dead were buried there since the early eleventh, and possibly even since the late tenth century (Miciak, Agnew 2021).

1.3. Research on the site

Excavations in the southern part of the site (in the immediate vicinity of the stronghold), were conducted during the millennium research in 1959 and between 1999 and 2008. 2000 saw the first season of the International Field School in Mortuary Archaeology project, piloted by the Slavia Foundation.

Covering a total area of 1350 m² (Fig. 5), excavations exposed the southern part of site 4 and produced 313 sepulchral features in total: graves, ‘bone clusters’, pits containing human remains, a large assemblage (447 items) of fairly well-preserved grave goods. A number of post holes are also

¹ A detailed characteristic of the stronghold complexes and their significance in the structures of the Piast patrimony was given by Michał Kara (2009: 273–275, 282–284).

² In the administrative structures of the archdiocese of Poznań, only the patronage of Virgin Mary is granted to the church and parish of Giecz. For a discussion on the invocation of the church see: Rózański 2012: 35–40; Jurek 2016: 96–97.

believed to have been related to the cemetery; they were identified as the remains of a palisade fence originally separating the cemetery from the stronghold (Fig. 2).

A detailed surface survey was also conducted at this site, a series of aerial photographs were taken (Rączkowski 2006; Krysztofiak 2006, 2015), and a geophysical survey was conducted, the result of which were published in a preliminary report (Křivánek 2020).

1.4. Published research results

The results of the excavations were published mainly in the form of reports and summaries of subsequent stages of research (Kostrzewski 1961; Rożnowski 1965; Indycka 2000, 2005a, 2016; Krysztofiak 2015).

Selected categories of archaeological sources recovered during the excavations were studied in master's theses written at the Institute of Prahistry, Adam Mickiewicz University, Poznań, Poland and at the Nicolaus Copernicus University in Toruń (Miciak 2005; Świetlik 2006; Pietsch 2010; Spizewska 2010; Durczak 2013; Banach 2014). A few artefacts from this site, such as the stylus (Indycka 2005a, 2005b, 2008, 2009a, b, 2017, 2019; Sikorski, Indycka 2005; Indycka 2008; Gan 2012; Krysztofiak 2013; Banaszak et al. 2019), were thoroughly analysed. A monography published by Teresa Krysztofiak and Andrzej M. Wyrwa in 2015 presented the results of research on the large assemblage of coins yielded by the entire site³. The skeletal material collected during the excavations was subject to comprehensive analyses (Vercellotti et al. 2008; Reitsema et al. 2010; Agnew, Justus 2014, 2015; Justus 2018). Results of studies are also included on the Internet sites: <https://www.researchgate.net/profile/Amanda-Agnew>, <https://www.researchgate.net/project/Bioarchaeology-of-Medieval-Giecz-Poland>.

2. Description of the cemetery

2.1. Location of the cemetery

The western shoreline of Lake Giecz constituted the natural eastern boundary of the cemetery, while the edge of the depression located to the north of the ramparts of the settlement was its southern boundary; in this part, the cemetery was additionally delineated by a palisade fence (Miciak 2005). The northern and western boundaries were not reached during the excavations.

The relatively abundant bone material (Fig. 1), recorded in the area immediately around the limits of excavation, indicates that the cemetery may have occupied the area of 60 × 80 m, which means that about one third of its area has been examined so far.

2.2. The special organisation of the cemetery space

The layout of the graves in the excavated part of the cemetery indicates that they were distributed in three separated segments (Parker Pearson 1999: 12–13), which were labelled A, B and C. The distinguished segments show a different number of graves, their different distribution within the segments and, above all, their different orientation (Figs. 2, 3).

There is an irregularly shaped area between segments B and C that did not yield any burials. We assume that a similar 'empty' space could have functioned between segments A and B.

Segment A occupies the lower parts of the southern slope of the original elevation and the area at its foot, which was explored in 1959. Subsequent excavations in this part of the site revealed

³ The research was possible thanks to funding from the Ministry of Culture and National Heritage.

several more graves, as well as the remains of a palisade fence. Segment A yielded 16 graves (A1–A16), six bone clusters and seven pits containing secondarily deposited fragments of skeletons. Based on the distribution of the severely damaged graves uncovered in this part of the cemetery, it is not possible to say whether they were dug out in rows. The segment yielded individual graves, oriented in various directions; the orientation of seven was not specified. In one location, the deceased were buried twice.

Segment B was identified on the southern slope of the original elevation, located to the north of segment A. Segment B yielded 151 graves (B1–B151), which were orientated in different directions. In the case of 18% of destroyed graves (N = 151) and when the burial pit outline was invisible, it was impossible to determine their orientation. Most of the graves were dug out in rows of three to 14 graves, extending roughly north-south. In these rows, graves with different orientations were located next to one another or crossed each other.

Segment (C) was recognised in the northern part of the site, to the north of segment B and parallel to it. Excavations uncovered 114 graves (C1–C114) and bone clusters. Thirty burial pits were documented, mostly at the level at which the bones were deposited; in nine cases they were exposed above the skeletons. In this part of the cemetery the dead were buried in rows, which were arranged along a north-south line. In this area, the regular arrangement of rows was disturbed by different grave orientations as well as graves dug out between the rows. Several locations with multiple burials were also recorded, but no instance of differently orientated graves intersecting was noted.

3. Description of the graves

3.1. Individual graves

Excavations revealed 281 graves and clusters of human bones, mostly the remains of almost completely devastated graves.

The vast majority of sepulchral objects are individual (single) graves, preserved in a relatively good condition, thanks to which we were able to reconstruct the position of the body position and mark the location of artefacts deposited in graves.

Excavations uncovered the outlines of 49 burial pits, most of them devoid of any constructions, be it of wood or stone. Almost complete skeletons were usually deposited in anatomical order. Occasionally, the body of the deceased or just the limbs were arranged in a unique way.

3.1.2. Skeletal arrangements

Excavations exposed several graves containing skeletons with disturbed bone arrangements. Based on the observation of the arrangement of the skeletal bones, we can distinguish those, in which the specific arrangement of some bones resulted from natural postdepositional processes, e.g., when the bodies of the deceased were deposited in pits with an uneven bottom.

In some graves, the displacement of bones was caused by human interference in the original grave, which means that some graves were reopened. Noted in female, male and children's graves in equal measure, bone violations were similar, possibly the result of graves having been reopened and robbed.

3.2. Grave sequences

At some locations within the investigated part of the cemetery, the dead were buried several times, at different points in time. It is where we can observe various stratigraphic relationships (this refers to a total of 74 graves, both child, female and male), the result of either intentional or accidental actions. Sometimes (well preserved) skeletons lay almost exactly one atop of and/or (slightly higher) above

the other. Sometimes the bones from older graves had been removed or spread along the walls of a new burial pit. In other cases, secondary burials intersected primary burials. The above-mentioned cases were most frequent, however, as these locations were close to other graves, interference with adjacent graves was sometimes also a consequence of multiple burials. Almost all skeletons from these graves were sampled for ^{14}C AMS analysis.

Earthworks conducted over the centuries in the area are a specific case of unintentional 'opening' of graves (Fig. 7). Probably some bones found during these works were reburied in pits prepared especially for this purpose.

3.3. Sex, age

Sex was determined for 152 adults. Male skeletons predominate in the bone material. The proportion of deceased males is comparable to that of individuals of indeterminate sex (children and adolescents), which also exceeds that of deceased females.

The skeletal population is dominated by adults, which constitute 63% (N = 281) of the group, including adults of indeterminate sex. When comparing the values of this parameter, an almost identical proportions of age at death was observed for segments B and C.

3.4. Orientation

The grave orientation was determined in 244 cases; the remaining 37 skeletons were damaged to the extent that hindered the reconstruction of the original orientation of the body. Most of the bodies were laid down with their heads facing west, with only some of them oriented precisely in this direction. The axes of other graves were deviated from the western direction and pointed in the directions: WbN, WNW, NWbW, NNW, and WbS and WSW (Table 2)

Few graves were oriented towards the east, more specifically towards EbN, E, EbS, SSE. Only one grave was located on the NNW- SSE line, with the head facing NNW.

This variety in body orientation was found to be a repeating and relatively frequent phenomenon. It is noteworthy that it was not uncommon for graves dug out in close proximity to be differently oriented.

Clusters of graves with various orientations

The analysis of the distribution of graves made it possible to identify (for analytical purposes) clusters of graves with the same orientation (Fig. 17). The identified groups of similarly oriented graves were disconnected and more or less distant from one another; they overlapped (on a larger or smaller area) or crossed one another.

Distribution of clusters of graves with various orientations

The identified clusters of W-oriented graves were situated in relation to one another in such a way that between them was an almost 'empty' space, which, however, was not 'closed' (by another cluster) from the west.

Four clusters of WbN-oriented graves and four groups of WNW-oriented graves were distributed in a specific, checkerboard pattern.

The cemetery yielded few WSW-oriented graves: two clusters were identified in segment B: B-WSW1 and B-WSW2, situated not far from each other (Fig. 20). In cluster B-WSW1, almost all the graves with this orientation were intersected by younger burials with a WNW orientation, whereas in cluster B-WSW2, WSW-oriented graves were distributed in rows between the graves with other orientations.

There were also a small number of E-oriented graves, two in segment A, three in segment B and one in segment C, located quite far apart from one another throughout the cemetery.

Clusters and secondary deposits of human bones

Human bones were also collected from the cemetery surface, the arable layer and the strata in which graves were deposited. Pits containing varying numbers of human bones, sometimes parts of several individuals, were uncovered usually directly under the humus, against the sandy layers. It may be assumed that such pits were dug ad hoc to bury human remains found during fieldworks.

4. Grave goods

The sepulchral objects examined at the cemetery provided a large and varied assemblage of artefacts made of a variety of raw materials, provenance and functions in everyday life. Differences are also evident in the number of items in each category. The grave goods were analysed in several stages:

During the first, descriptive, stage, a formal analysis of the artefacts was conducted. The grave goods were classified according to the raw material. We also examined the production techniques, the typological differentiation, the composition of grave assemblages containing specimens of a given category and their exact position in graves. The findspots of particular categories within the identified cemetery segments were also taken into consideration, just as the basic anthropological data, i.e., the sex and age of individuals to whom particular grave goods were offered.

The second stage comprised an analysis of the structure of the assemblage, according to the criterion of quantity (Chapter 4.2)

The structure of grave assemblages, the relationships linking the artefacts in the graves and the relationships between grave goods (Chapters 4.3.1, 4.3.2) were all analysed in stage three.

During stage four, we looked at the location of grave goods within a grave (Chapter 4.3.3), the relationships between grave assemblages, sex and age of the deceased and grave orientation were (Chapter 4.4)

4.1 Descriptive analysis of grave goods

168 graves (59.8% of the total number of graves $N = 282$) yielded various numbers of various artefacts. In segment B, 217 items were recorded, which constitutes 48.4% of the assemblage ($N = 447$). Slightly more, i.e., 224 artefacts (50.2%) were recovered from graves in segment C and only six were found in segment A.

The assemblage includes objects made from non-ferrous metals, iron, glass, stone, bone, antler, clay and limestone. The presence of eggs, probably chicken eggs, was also noted. The general quantity characteristics of the assemblage within the identified segments of the cemetery are given in Table 1.

Considering the function of the artefacts (before they were deposited in the graves) the assemblage was divided into two groups: (bodily) ornaments and small tools/ utilitarian objects.

Non-ferrous metals

Non-ferrous metals, mainly silver and copper alloys, were used to make 137 items, i.e., 30% ($N = 447$) of the grave good assemblage. They are listed in Table 2. Coins, the majority of ornaments and decorative elements of tools and items of everyday use were made from metals. The analyses conducted so far indicate that the basic raw materials used to produce metal objects were copper and silver.

Glass

The assemblage of grave goods contains artefacts made of glass, of which the most numerous are beads (81 pieces). Five balls of unknown function, four glass rings and a ring eyelet were also made of glass. Beads usually formed necklaces; sometimes one to three beads were placed in the burial pit.

Iron

Iron was used to make 119 small tools and utilitarian objects, most of which are destroyed beyond recognition.

Bone and antler

A total of 27 different items were made from bone and antler. Some, such as combs, mountings or linings, were produced in specialised craft workshops, while other items (e.g., needles or spikes) were probably manufactured in households. Bone and antler were used to make both decorative elements of tools (mountings and linings) and utilitarian objects (combs and a musical instrument) and tools, such as spikes.

Clay

The assortment of items made of clay is limited to eight spindle whorls and a small fragment of a trough-shaped vessel for roasting grains. They were probably made in households. Commonly used in one of the main branches of manufacturing, i.e., textile production, spindle whorls were a surprisingly rare occurrence in graves.

Stone

Artefacts made of stone are rare. Examples include three whetstones made of phyllite, 22 beads made of rock crystal and carnelian, and flints.

4.2. The quantity structure of the assemblage of artefacts

The presented characterization of the assemblage of grave goods includes 56 categories.

All artefact categories were arranged according to the criterion of quantity (Table 1), which shows the (vertical) distribution of individual components in the assemblage. Differences in the number of items of particular categories are clearly visible, as well as their frequency in the identified segments of the cemetery.

Based on the quantity criterion, three subcategories were identified: (1) there are one or two specimens in the assemblage, (2) the assemblage comprises between three and ten specimens of a given item, and (3) there are 11 or more specimens in the assemblage.

The first (1) subcategory (items occasionally found in graves at the Giecz cemetery) includes 27 categories (51.8% of the number of categories $N = 56$), with a total of 34 items (7.6% of the assemblage of all items $N = 447$). It mainly comprises small tools, a few ornaments, utilitarian objects and only one weapon. There are some noteworthy items in this group: an arrowhead, a musical instrument, a *kaptorga* container, a sickle, a scythe blade, a ring pin – from segment B, and metal pendants, scissors, keys, belt fittings, a weight – from segment C. Almost all of these items are unique finds in this cemetery.

(2) The second subcategory consists of those objects, which were found in graves several times: from three to nine specimens. These total 18 (32.1%, N = 60) in both segments, with a total of 84 objects (18.8%, N = 447). They were recorded in the graves of both segments, in slightly different numbers of specimens. Items from this group also include small tools and utilitarian objects and ornaments, as well as production waste and eggshells.

(3) There are only eight categories in the third subcategory (16.1% of N = 56 categories). They were found in significant numbers in both segments: 324 items in total (72.5% of N = 447). There is a noticeable variation between the segments in terms of the number of specimens in each category. Their number is almost always higher in segment B (sequence of segments B: C): coins (19: 8), temple rings (30: 24), knives (41: 23) needles/pins (10: 2), rings (3: 9), single glass beads (13: 5) and unspecified objects (36: 73).

Artefacts in graves

The categories included in the table were found in graves either as single items or in combination with other artefacts. Of the 18 categories represented by one or two specimens, only a few were interred in graves on their own (a key, plates, belt fitting). Other categories constituted elements of grave assemblages containing from two to a dozen or so artefacts.

4.3. Analysis of grave assemblages

66 graves yielded single artefacts (single-element 'assemblages'); multi-element grave assemblages were recovered from 104 graves. The identified assemblages vary in terms of artefact combinations among 59 categories and are comparable to one another due to the presence of the same categories in assemblages.

Grave assemblages were analysed in terms of their elements. We sought to identify possible links between assemblages and to determine the scale of their repeatability in graves. Furthermore, an attempt was made to establish hierarchical relationships between the assemblages.

4.3.1. The structure of the assemblage of grave assemblages

To classify the assemblage of grave assemblages for further analysis, they were divided into seven groups (I–VII). The presence of unique artefacts and the occurrence of most frequent items (except for unspecified objects) provided the criterion for the identification of groups of assemblages.

According to these criteria, group I includes single-element 'assemblages' (graves yielded single finds). Group II comprises assemblages with unique items. Other groups include assemblages with leading forms such as knives (III), temple rings (IV), coins (V), rings (VI). Group VII contains other artefacts (Table 1).

4.3.2. Horizontal relationships between assemblages

By horizontal relations between assemblages, we mean the presence of the same items and assemblages, which allows us to determine the similarities and the scale of their repetition in graves. The analysis demonstrated that most of the assemblages contained the items that were most common (knives, temple rings, coins and firestones); moreover, they most often co-occurred with one another (sets) within multi-element assemblages (Figs. 2, 3). Noteworthy are relationships between a knife, a flint, a phyllite whetstone, a pin, a comb and scissors, distinguished by the particular composition of the assemblage but not by repetition.

Although categories and basic sets were recorded in graves throughout the entire cemetery, there are evident differences in the frequency of grave assemblages in the identified sections of the cemetery.

4.3.3. Vertical – hierarchical relationships between assemblages

The analysis of the composition of grave assemblages suggests the occurrence of hierarchical relationships both within the identified groups of assemblages and between the assemblages. This is not a hierarchy based on material value. Particularly interesting is the group of assemblages that contain unique artefacts. It is not possible to determine any hierarchy between them because each constitutes an individual, unique assemblage of exceptional objects. Comparable values can also be ascribed to groups with coins (group V).

Similar rank is assigned to groups with tools, items of everyday use and ornaments. However, in contrast to the previous group, this one has a hierarchical structure, as the ‘value’ (significance) of some groups is increased by the presence of coins and sets of selected artefacts. Noteworthy in this group are assemblages composed of only two leading artefacts, which were offered to the dead in such an elementary composition.

In this vertical arrangement, the lowest position is taken by assemblages of group VII, which contain various objects, including many destroyed and of undetermined function.

4.3.4. Analysis of the location of artefacts in graves

When the composition of grave assemblages (especially those elements which were identified as the key ones) is linked to the placement of artefacts in graves, relations between them become manifested on several ‘planes’.

On the first ‘plane’, tools and/or ornaments are the dominant elements of the assemblages. Their placement in graves is almost always identical and repeats in a number of graves: ornaments are placed near the skulls, and/or on the chest and tools and utilitarian objects near the pelvis.

The second ‘plane’ consists of a small number of objects included in the grave assemblages as ‘supplementary’ elements, which were almost always found directly next to, or on the bones. Due to their small number and differences in their placement in graves, it is impossible to figure out where they were usually deposited.

On the next ‘level’ we find objects (mostly single artefacts and destroyed objects) which were found within the deposit of the burial pit and those which location was unrecorded by archaeologists.

4.4. Sex, age and orientation of the dead vs. grave assemblages

4.4.1. Sex and age

170 grave assemblages were identified in the Giecz cemetery, of which two assemblages were recorded in segment A, 88 in segment B and 80 in segment C. They were found in the graves of children, women and men (Table 1). The main differences (in terms of sex) in the number of assemblages recorded in graves in this cemetery are derived from the sex structure of the skeletal population, which is characterised by a high proportion of male graves.

In each group, more than a half of the number of graves contained grave assemblages, and this percentage is the highest in the case of female graves and amounts to as much as 81.3% (N = 59). Although the number of female graves is significantly lower than the number of male graves, the percentage of female graves with grave assemblages is higher than the same ratio for male graves.

4.4.2. Orientation of graves vs. grave assemblages

The identified groups of assemblages were recorded in graves with different orientations. The relationship between these two variables is shown in Fig. 41. Of the 170 assemblages, the majority,

almost 40% (N = 170), were found in W-oriented graves, 24% in graves oriented towards WNW and 17% towards WbN. In segment B, grave assemblages were recorded in 12% of graves with WSW orientation.

No clear link between a grave assemblage and grave orientation was observed because assemblages of identified groups were recorded in graves throughout the entire cemetery, regardless of grave orientation or the sex of the deceased.

5. The early medieval cemetery in Giecz – the organisation of burial space and rites

The data obtained at the stage of description and classification of archaeological sources were compared with information from the cemeteries at which the inhabitants of the Giecz stronghold complex buried their dead. Such determined features of the discussed phenomena constitute a point of reference for the evaluation of similarities and differences observed in other cemeteries in Poland of that period. The aim of this comparison was to assess the position of the early medieval population of the settlement complex against a wider variation.

The studies on the early medieval funeral rites must relate the results of archaeological analyses to Christian historical sources, which contain rules for the celebration of liturgy and rites, in particular the funeral rite. During the development of the Church, the Latin liturgy received strong foundations and fundamental laws. These norms and laws in their finished form reached the country of the Piasts together with the priests (Labudda 1983: 66; Pac 2015; Kracik 1990).

In the early medieval stronghold complex of Giecz, the dead were buried in church interiors, next to the church walls and in separate locations at a short distance from the stronghold. The comparison of the distribution of places and sacral structures of the Giecz stronghold complex with the centres in Poznań, Lednica, and Gniezno reveals several similarities in the terms of location. Like in Giecz, the interiors of churches erected within the stronghold complexes and the area surrounding them, were privileged places to bury the dead (Kurnatowska 1989–90; Janiak 2004; Górecki 1991).

Extensive cemeteries were similarly located at a distance from these strongholds: at Śródka in Poznań (Pawlak, Pawlak 2015), at Dziekanowice, site 22 (Wrzesiński 1992, 1993), which were in use until the turn of thirteenth century. The same pattern can also be observed at other centres of power, distant from the Gniezno centre, e.g., at Kałdus. (Bojarski, Chudziak, Stawska 2010: 9–29).

Other cemeteries were established next to new churches, built from the second half of the eleventh and twelfth century in the settlement sites developing around the strongholds in Poznań (Pawlak 2005: 62–83) and Gniezno (Janiak 2009: 293), and since the thirteenth century, next to churches erected within the strongholds. At Ostrów Lednicki, the cemetery occupied a vast area between the stronghold church and the palace chapel (Górecki 2001: 58–59).

Because of the division of the cemetery into sections, there was at least one area where the dead were never buried during the whole period of its use. However, based on the distribution of graves in the part of the cemetery at Giecz, site 10, investigated so far, it can be cautiously assumed that a roughly circular space was allocated for a grave (located in its centre), which differed from others – it was enclosed by large stones (Miciak, Agnew 2021).

A clear division of space into smaller units and/or areas designated for graves is observed on several other cemeteries. Fairly regular belts/alleys, dividing the cemetery into zones were distinguished e.g., on the cemetery at Dziekanowice, site 2 (Wrzesiński 1989: 105) or in Kałdus (Bojarski, Chudziak, Stawska 2010: 44). Grave-free belts separating quarters were revealed e.g., in Złota Pińczowska, Strzemieszyce and Sandomierz (after: Zoll-Adamikowa 1971: 16–17).

Circular grave-free areas with a cult feature surrounded by graves were also recorded, e.g., in Tomice (Romanow, Wachowski 2002: 114); Dębina (Pokuta, Wojda 1979) or Niemcza II (Kaźmierczyk, Wachowski 1976). Separate chamber graves sections were observed at some

cemeteries, e.g., Dziekanowice 22 (Wrzesiński 2010: 68–69; 71); Wolin Młynówka (Wojtasik 1968), Sowinki (Krzyszowski 1992) or Kałdus (Bojarski, Chudziak, Stawska 2010: 42, Fig. 7; Koperkiewicz 2005: 99–101).

The cited examples indicate that the cemetery area was divided into smaller units (segments), family or group quarters. Some members of the community were buried in purposefully exposed locations and some areas remained free of graves. Relations between smaller units of cemetery space seem to have been hierarchical.

Graves

In the Early Middle Ages, people were buried in various ways, in a cemetery or church. This was related to the purpose (the cult of relics), the position and social status of the deceased (graves of saints, rulers, church hierarchy, other distinguished individuals), and/or origin, which also reflects the hierarchical division of places where the dead were buried.

The research has also shown that in the Early Middle Ages in Poland, the dead were buried in individual pits; their bodies were placed on their backs with their limbs straight. In this context, noteworthy are graves in which the position of the skeleton indicates that the deceased was buried in a different manner.

It is assumed that these variations are the result of, among other things, anti-vampiric treatments, death during battle, prevailing epidemics or similar events (Zoll-Adamikowa 1971: 47–54). Cases of simultaneous deposition of the dead in a single pit, or multiple burials in the same place, suggest the burials of family members.

Orientation

A variation in grave orientation can be observed on ground plans of many early medieval inhumation cemeteries, which was explained by sun-related beliefs (e.g., Rajewski 1937–1939: 55–56; Kostrzewski 1949: 408–409; Jązdżewski 1949 [1951]: 93; Morawski, Zaitz 1977: 120–124; Januszewski 1967: 307–314; Hrubý 1955: 75–76; see also the criticism of these concepts by Zoll-Adamikowa 1971b: 46–47; Rysiewska, Wrzesiński 1997: 88; Rysiewska 1999: 71–73). There is an evident relation between the sex of the deceased and the orientation of the body: women were buried with their heads to the west, men with their heads to the east (see detailed discussion of this topic in Zoll-Adamikowa 1971b: 39–47; Koperkiewicz 2003: 307–321; Błaszczyk 2010: 119–134). Rębkowski 2006: 515–520). Teresa Rysiewska (1994, 1997, 1999) analysed those rules and explained this opposite orientation by the family structure of the early Piast community.

There is an interesting group of graves in the Giecz cemetery (dating from the older period of the cemetery's use), the orientation of which was probably related to the orientation of the church. It is possible that what we witness here is a clear example of a change in the custom of orienting graves: in the first period (until the invasion of Bretislav), the dead were buried according to the orientation of the church. It can be cautiously assumed that in the second period (from the mid-eleventh century), the annual cycle of sunrise provided the reference for burials.

Grave goods

The graves yielded a substantial number of artefacts made of iron, non-ferrous metals (mainly copper alloys), bone and antler, stone and glass. Most of them were made in local workshops (iron artefacts or some antler objects such as combs or decorated linings), while others were home-made (e.g., spindle whorls, bone and antler products). It is also possible that some items of adornment were

made in the local workshop, which must have functioned in a stronghold of key importance in the state. Some artefacts are of foreign origin. Striking in this assemblage of grave goods is the absence of elements of armament and equestrian equipment (except for one spearhead).

The key features of grave goods recovered from the Giecz cemetery are no different than those characterising assemblages recovered from other cemeteries (Zoll-Adamikowa 1971: 119–120; Błaszczuk 2010).

When we put the findings concerning the assemblage of grave goods from the Giecz cemetery into a broader comparative perspective, disregarding the nature and specificity of some cemeteries, there are some significant similarities in the custom of depositing objects with the dead to be observed:

- the list of categories of grave goods in almost all cemeteries is comparable, especially in the subcategory of tools and items of everyday use; differences can be seen in the list of categories of items of adornment, which is, among other things, an expression of availability of specific products, and/or local customs
- there is a noticeable correlation between the sex of the deceased and the categories of objects found in their graves: bodily ornaments predominated in female graves and tools and utilitarian objects in male graves, while in many cemeteries the proportion of female graves with knives is higher than that of male graves,
- there were no children-specific artefacts – ornaments, coins, flints, knives and weapons were all deposited in children's graves,
- most frequent among grave goods in almost every cemetery are knives and temple rings; some of them are unique,
- graves yielded single artefacts; the composition of grave goods shows great similarity, recorded in graves with different frequency, e.g., a knife with a temple ring,
- cemeteries are differentiated, among others, by the content of grave goods, e.g., a large number of weapon elements.

The results of the analyses of items buried along with the deceased indicate that despite the considerable unification of the custom of depositing objects, almost every grave shows a trace of individualism, which is revealed in the specific composition of grave goods. A clear wealth differentiation is also observed, which is reflected in the type of grave, its location within the cemetery and the uniqueness of grave goods deposited with the deceased.

The key features of early medieval funerary rites can be confronted with ecclesiastical sources that discuss the rules of conduct in the event of death. The main source containing basic and unified Roman liturgical practice is the assemblage of books *Ordines Romani*, which were first published as early as in the seventh century. Another work containing the total of liturgical knowledge, *Rationale Divinorum Officiorum*, which included regulations relating to funerals, was written in the thirteenth century by Wilhelm Durand (Wronikowski 2019: 129). It also comments on the places where dead Christians can be buried, which have been discussed in detail by Marian Rębkowski (2007). Thus, according to the recommendations, the interiors of churches were reserved for bishops, abbots and particularly meritorious laypeople; other people could be buried next to the church. The rules did not exclude the possibility of establishing cemeteries at a distance from the church. The cemetery space should be separated from its surroundings and consecrated during a special ritual. It was recommended that bodies were wrapped in shrouds, in a position referring to the (standing) posture of a believer in church. The possibility of a common grave for spouses was allowed, and children could be buried in the graves of their parents.

Information about the funeral rites and ceremonies practiced in our lands is provided by written and iconographic sources contained in liturgical books, chronicles, and hagiographies (Labuda 1983: 103 et al.), which also include information about the celebration of the dead in communities.

The general comparison shows a significant convergence between the archaeological data and ecclesiastical rules for burying the dead, which allows us to conclude that local communities buried their dead according to the Christian funerary rites established over the centuries. Rich social diversity and complexity, as well as the emergence of local funerary customs within social groups, can account for the observed dissimilarities.

6. Social interpretation

Based on the analysis of materials from the cemetery in Giecz, the presented social interpretation refers primarily to issues concerning individuals and bonds between them, social groups and social change.

The observed material manifestations of the new religion, i.e., stone churches and separate cemeteries, which may have been marked with crosses, transformed the landscape permanently. The inhabitants of the stronghold complex experienced the impact of organised space and visual contact with the sacred on a daily basis. There is no doubt that spectacular rituals, during which religion was ‘visualised’ and which constituted a method of communicating with the participants/observers, affected all senses.

The graves with unusually arranged skeletons testify to customs or superstitions that are beyond our recognition. Observed at almost all cemeteries, these differences resulted from conscious actions that held a specific meaning for a local community.

The numerous ways in which the bones of previously buried individuals were handled provoke reflections on collective memory and the treatment of this clearly delineated cemetery concealing the remains of the dead. Did social concern for the cemetery and the grave apply only to those who died in the near past?

Furthermore, it is interesting to look at the relations between people and artefacts. The analysis of grave goods shows the uniqueness of assemblages. Bound by various ties with an individual, the items were buried with their owner after his/her death. It has been pointed out that not only does an artefact perpetuate the complex systems of interaction between individuals, knowledge, skills and traditions that led to its production but also that the use of material goods is the most ordinary form of participation in social life.

A particular form of human-artefact-society interaction emerged at the moment of death. The special role of mourners becomes evident in this context. Knowing the importance of particular items for their owners, the living left them with the deceased. Based on the above, we may risk a hypothesis that the objects found in graves were not strictly related to the funeral rite, but their presence was (and for us still is) the plane on which the individualism of an individual and his/her interaction with the members of the community became manifested.

7. Dating of inhumation graves from the cemetery in Giecz, site 4, based on Bayesian analysis of radiocarbon dates

Situated in the southern part of the early medieval site Giecz 4, the inhumation cemetery (Indycka 2016; Indycka 2019) yielded over 300 features (mostly graves) holding human remains. Until last year, only a few had been radiocarbon dated (Indycka 2016: 235–236) and the dating of the cemetery was based mainly on the chronology of coins and temple rings.

To clarify the absolute chronology of the graves in the Giecz cemetery, human bones (mainly rib fragments) from 100 graves were selected for radiocarbon dating. Almost all samples came from segments B and C (68 and 28, respectively) (Fig. 1); only two were selected from segment A.

A considerable proportion of the samples (69) came from graves whose stratigraphic sequence made it possible to determine their chronological succession. Located in various parts of the whole cemetery, these were discussed in Chapter 3 and summarised in Table 1. A number of the graves contained coins (Indycka 2019), allowing *the termini post quem* (TPQ) of the chronology of the graves to be determined. The coins were deposited in single graves (11 in segment B and four in segment C). The remaining samples were collected from graves containing temple rings: ten from segment B and five from segment C. These ornaments (as well as some coins) were also found in stratigraphically related graves. Samples were also taken from heavily damaged graves, when the chronological relations were difficult to determine (graves B60 and B61, B104 and B105).

¹⁴C dating of the bone samples was conducted at the Poznań Radiocarbon Laboratory (Goslar et al. 2004). Collagen was extracted from the bone samples using the method described by Longin (1971) with later modifications (Piotrowska, Goslar 2002; Bronk Ramsey et al. 2004). The combustion of the collagen portion and the reduction of the resulting CO₂ were conducted in an automatic AGE device (Wacker et al. 2010) combined with a vario ISOTOPE select (Elementar™) elemental composition analyser. The quality of the prepared collagen was evaluated on the basis of the atomic ratio of carbon to nitrogen, determined by measuring the percentage content of these elements.

The carbon powder obtained after CO₂ reduction (Czernik, Goslar 2001) was pressed in aluminium sleeves adapted to the ion source of the AMS spectrometer.

The ¹⁴C content of the carbon powder was measured with a ‘Compact Carbon AMS’ spectrometer (Goslar et al. 2004) and the conventional radiocarbon age was calculated after correcting the results for isotopic fractionation (Stuiver, Polach 1977). Collagen from individual samples was also assessed for nitrogen and carbon stable isotope composition ($\delta^{15}\text{N}$ and $\delta^{13}\text{C}$), which were measured with an IRMS spectrometer at Goethe University Frankfurt.

The results of the analyses are presented in Table 1. It is worth noting that the atomic C/N ratios indicate good collagen quality in all samples (according to van Klinken et al. 1999, $(\text{C/N})_{\text{at}}$ should be in the range 2.9 – 3.5), which confirms the accuracy of the measured ¹⁴C ages.

Calibration of radiocarbon dates from the Giecz cemetery

The calibration of radiocarbon ages against the latest INTCAL20 calibration curve (Reimer et al. 2020) was performed using OxCal ver 4.2 software (Bronk Ramsey 2009; Bronk Ramsey, Lee 2013). The calibration considered the effect of carbon accumulation in bones, making the ¹⁴C level in the bone collagen of a living organism at a given time correspond to the average radiocarbon concentration in the atmosphere in the preceding period. According to Geyh (2001), a calibrated date correction is required to account for this effect, the size of this correction depending on the age of the individual at the time of death. Such a correction was applied, for example, by Makarowicz et al. (2021) and amounted to a shift of the calibrated date distribution, the magnitude of this shift itself being specified in the form of a probability distribution. One of several normal (Gaussian) distributions was used for each sample, depending on the age class of the individual at death (*juvenis*, *adultus*, *maturus*, etc., see Table 1). The effect of this correction is shown in Fig. 2.

Bayesian analysis of radiocarbon dates of samples

Bayesian analysis, which allows the use of additional chronological information independent of ¹⁴C dates (e.g., about the relative relationship of calendar dates of individual samples), makes it possible to determine a more accurate chronology than chronology based on radiocarbon dating results alone (Bayliss 2015). Bayesian analysis of the calibrated dates from Giecz was conducted using OxCal ver. 4.2 software. Two types of information were used in the analysis: the chronological succession

of the graves resulting from their stratigraphic sequence, and the *termini post quem* (TPQ) of the graves resulting from the dating of the coins. However, no use was made of temple rings dating. This is because the date ranges determined by temple rings are defined in a non-precise way, which is difficult to incorporate into the Bayesian analysis algorithm. It can be noted that radiocarbon dates modelled independently of the temple rings in each case fall within the dating intervals of the latter.

Most of the situations with a stratigraphic sequence (Table 1) involved pairs of graves: earlier – later; in a few cases, the arrangement of the skeletons made it possible to determine the temporal sequence of more than two graves; however, such groups often consisted of pairs of graves (older or younger than the other graves in the complex), the mutual temporal sequence of which could not be determined. In these cases, in the Bayesian analysis code, dates of graves with a temporal sequence were declared as elements of a sequence, within which dates of graves with an indeterminate sequence were declared as elements of a phase. For graves with coins, the date of the coin was assumed to be the oldest possible date of the grave (TPQ). IN the case of a few graves (Table 1), the arrangement of the skeletons (B60/B61, B104/B105) or the location of the coin (B62, B63, C9) did not provide any certain chronological information (in Table 1, such situations are marked with question marks in the *Stratigraphy* or *Dating* column), and the calibrated dates of these graves were treated as independent.

The results of the modelling are shown in Figures 4A and 4B. Among the samples from graves with a stratigraphic sequence, all calibrated dates show good agreement with the relative dating based on the stratigraphy. This is reflected by the values of the so-called ‘A’ concordance index (Bronk Ramsey 1995), in every case higher than 60% (in Figs. 4A and 4B in square brackets). Among grave dates with coins, grave date B24 has a particularly low concordance index (with TPQ = 1166 AD). However, it is important to realise that the measured age of ¹⁴C of this sample (1005 ± 30 BP) from the bone age of a 40-year-old individual who died in 1166 AD or slightly later differs by less than the value of the triple measurement uncertainty (in this case ± 30), and a measurement result so different from the true value can accidentally happen every 100 measurements or so. Therefore, the fact that such a result happened in a set of over 100 dating results is not worrying.

As far as graves with coins are concerned, it should be added that in almost all cases the ¹⁴C dating results suggested that the grave could have been dug out even in the year the coin was issued. Grave C66 is an exception (with TPQ = 1020 AD). Its calibrated date indicates that the grave was dug out at least ten years after the date stated on the coin. This suggests that although we would expect that graves with coins to be dug out shortly after the year suggested by the coin, such an expectation seems excessive.

Most of the modelled dates (Figures 4A and 4B) cover broad time spans falling between the mid-eleventh and late twelfth centuries. A small proportion of dates are clearly earlier (prior to the mid-eleventh century), and a few dates are certainly younger than the mid-twelfth century, entering the thirteenth century (and even beyond the mid- thirteenth century). The sums of the probability distributions of the modelled dates (Fig. 5) indicate that in both segments (B and C) most graves are dated after 1050 AD, so at least a dozen years after the invasion of the Bohemian Duke Bretislav, and before 1220 AD. All graves dating from before Bretislav’s invasion are located in segment B and all were stratigraphically related to other graves (covered by younger graves).

Most graves are oriented toward the west (W, see Fig. 1 and Table 1) or more or less to W (Table 1). An interesting regularity was observed: almost all graves dating from the pre- or early eleventh century are WSW-oriented (Fig. 6) and dug out in the eastern part of segment B. Younger than them are two WSW-oriented graves in the western part of segment A. Among differently oriented graves, all are younger (most probably younger than 1050 AD).

Chronological sequence of the dates from the graves from the Giecz cemetery

It must be admitted that despite taking into account the information independent of the ^{14}C dating results, the calendar dates of the majority of individual graves could be determined with little precision (probability distributions of modelled dates cover wide time intervals). For this reason, except in the case of groups of graves with an obvious stratigraphic sequence, it is not possible to determine the temporal succession (relative chronology) of most graves. This is illustrated by the diagrams (Figs. 7 and 8), which show the probability that the date of one grave is older than that of another grave. For most of the graves compared, this probability is close to 0.5 (i.e., one grave may as well be older or younger than the other), and pairs of graves for which the probability of a particular succession of dates exceeds 0.9 (i.e., is almost certain) are very few. For example, Fig. 7 shows that only graves B143, B146, B149, B147, B8, B6, B61 and B53 are almost certainly older than most graves from segments A and B, while graves almost certainly younger than the majority include only B92, B5, B120, B98, B4 and B24. In segment C it is impossible to distinguish graves which are certainly older than others. Graves C98, C8 are definitely the youngest, and also graves C43, C6, C22 and C80 are younger than most graves.

It is worth noting that all the oldest graves are located in the eastern part of segment B (cf. Fig. 1), while the youngest graves, both within segment B and C, are not grouped in any particular section of the cemetery.

A question arises in the context of stratigraphically related graves (a grave placed atop of the other) whether time intervals separating successive burials in the same place can be determined. To resolve this issue, on the occasion of Bayesian modelling, the probability distribution of the time interval between the oldest burial and the burial following it was determined for each group of graves. The results are shown in Figures 9A and 9B. In most cases, the distributions of time difference range from zero to about 100 (or slightly more than 100) years, and in such cases, it cannot be excluded that, at a given site, the second burial followed very shortly after the first. A different situation concerns the oldest graves (B143, B146, B149, B147, B6 – all dated before Bretislav's invasion), dated at least 50 years before the next burial in the same location (Fig. 9A). A particularly long, probably c. 150 year-long interval between successive burials was determined for the pair of graves B3/B4, as the date interval of the younger grave B4 was fortunately very narrowed thanks to a coin dated to 1166 AD. In this context, it must be mentioned that the intervals between the oldest graves (B143, B146, B149, B147, B6) and subsequent burials at the same sites could have also been much longer than 50 years, but the imprecise absolute dating of the graves does not allow us to claim this with certainty. The pair of graves C11/C8 (segment C, Fig. 9B) is exceptional from the point of view of the time interval between burials. We can claim almost with certainty that the time interval between them was at least 50 years, and both graves (including the older one) are dated after the invasion of Bretislav. With such long-time intervals, it can be assumed that mourners selecting the spot for the second burial were unaware of the existence of an earlier grave in the same place.

It is obvious that at the majority of locations where graves are stratigraphically related, the second burial could also have taken place a few decades after the first one, but the poor precision of the absolute dating of the graves makes it impossible to determine whether the intervals between burials were short or not. In the light of the above, it must be admitted that the gathered chronological information neither confirms nor rejects the hypothesis of two stages of cemetery's use (with a break related to the invasion of Bretislav I).

This book analyses the results of ^{14}C dating of over 100 human bone samples from graves excavated at Giecz, site 4. Bayesian analysis of radiocarbon dates, using information on the temporal sequence of some graves (derived from stratigraphic sequence) and the information on the limiting date of the graves (based on the dating of coins deposited with the dead), allowed only a slight refinement of the dates of individual graves. Most graves are dated after 1050 AD (after Bretislav's invasion), but

they as well may date from the end of the twelfth century. A small number of graves located in the eastern part of segment B of the cemetery certainly date from before Bretislav's invasion. A few of the youngest graves (from the second half of the twelfth or early thirteenth century) were dug out in various parts of segments B and C. Out of the seven classes of grave orientation distinguished at the cemetery, only the WSW orientation is represented in the group of the oldest graves, with the exception of the only old grave (B149) of undetermined orientation. When it comes to groups of stratigraphically related graves, it is usually impossible to determine whether a later grave was dug out shortly after the first, or whether the dead were buried after a long time (even a century). However, a long-time interval may be suspected in relation to pairs of graves of which the first dates from before Bretislav's invasion. However, the hypothesis of an interruption in the use of the cemetery has been neither confirmed nor rejected.

It should be added that conclusions concerning the oldest graves are subject to additional uncertainty regarding the radiocarbon ages of samples from these graves because we do not know if they were not falsified by a reservoir effect associated with the consumption of aquatic foods (e.g., fish) by the analysed individuals. The assessment of this possibility and the extent of this contamination is pending further research, including nitrogen and carbon isotope analysis of fish remains and ¹⁴C dating of the remains.

8. The character of burial practices at the Medieval cemetery in Giecz from the perspective of the Bayesian analysis (Arkadiusz Marciniak)

The Bayesian analysis of the Medieval cemetery at Giecz conducted by Tomasz Goslar allowed for the formulation of several observations regarding its use. They shall contribute to the recognition of some developments initiated by the local community, aimed at rebuilding its identity after the dramatic events related to the invasion of the Czech Prince Brzetysław. The aim of the chapter is to explore the results of the Bayesian analysis in terms of the character of the relationship between people buried at the Giecz cemetery before the Brzetysław invasion and those who lived and died there after this important political event as well as to investigate the relationship between the dead buried in stratigraphically related burials in the period after the raid of the Czech Prince.

An analysis of all stratigraphically related burials from segments B and C of the cemetery was carried out. These comprised 18 pairs of burials from segment B, including five pairs in which the earlier burial was dated back to the period before the invasion of Brzetysław, while the later in the period proceeded this event, as well 13 pairs of burials from the period after the invasion of the Czech Prince. Nine pairs of burials from segment C were also analyzed.

The analysis presented in this chapter made it possible to formulate some conclusions: (1) the cemetery used in the period before the invasion of Brzetysław was largely unrelated to the cemetery established after this event, (2) there are serious indications that people who died in the period after the invasion of Brzetysław in both segments of the cemetery, and were buried in stratigraphically related burials, were biologically and socially related to each other, (3) there are distinct differences in the character of the funeral rituals between segments B and C in the period after the invasion of Brzetysław, which can be interpreted in terms of the emerging social differences of the local community, and (4) burial practices in segment B of the cemetery in the period after the Brzetysław invasion were of much more diverse character in terms of funeral rituals, as compared to segment C. However, the available data are too modest to indicate any significant differences between portions of the local community burying their dead in segments B and C.

BIBLIOGRAFIA

Źródła

KDW Kodeks Dyplomatyczny Wielkopolski, Poznań 1877, t. I

Opracowania

AGNEW A.M., BETSINGER T.H., JUSTUS H.M.

2015 *Post-Cranial Traumatic Injury Patterns in Two Medieval Polish Populations: The Effects of Lifestyle Differences*, <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0129458>

AGNEW A.M., JUSTUS H.M.

2014 *Preliminary investigations of the bioarchaeology of Medieval Giecz (XI–XII c.): examples of trauma and stress*, „Anthropological Review”, 77(2), s. 189–203.

ANDRZEJEWSKA A.

2003 *Więzi rodzinne w pochówkach szkieletowych z cmentarzysk Kujaw wschodnich (część archeologiczna)*, [w:] *Kobieta – śmierć – mężczyzna*, red. W. Dzieduszycki J. Wrzesiński, Funeralia Lednickie. Spotkanie 5, Poznań, s. 273–278.

ARCHITEKTONICZNO-PRZESTRZENNE

2007 *Architektoniczno-przestrzenne i przyrodnicze podstawy rekonstrukcji wczesnośredniowiecznych założeń obronnych Giecza*, red. A. Grygorowicz, K. Milecka, K. Tobolski, Poznań.

ARIES P.

2011 *Człowiek i śmierć*, Warszawa.

ASPÖCK E., ALISON KLEVNÄS A., MÜLLER-SCHEEBEL N.

2020 *Grave disturbances. The archaeology of post-depositional interactions with the dead*, „Studies in Funerary Archaeology”, 14.

BANACH F.

2014 *Materiały krzemienne z wybranych grodzisk wczesnośredniowiecznych*, Poznań, mps pracy licencjackiej złożonej w IP UAM w archiwum Rezerwatu Archeologicznego w Gieczu.

BANASZAK D., INDYCKA E., KOWALCZYK A., KRYSZTOFIK T., MICIAK M., TABAKA A.,

2019 *Wczesnośredniowieczne zabytki o proveniencji ruskiej z Ostrowa Lednickiego i Giecza*, „Ucrainica Mediaevalia”, 2/3, s. 83–108.

BAYLISS A.

2015 *Quality in Bayesian chronological models in archaeology*, „World Archaeology”, 47(4), s. 677–700.

BAYLISS A., BRONK RAMSEY C., VAN DER PLICHT J., WHITTLE A.

2007 *Bradshaw and Bayes: towards a timetable for the Neolithic*, „Cambridge Archaeological Journal”, 17 (Supplement S1), s. 1–28.

BIAŁOBŁOCKI K.

2005 *Papieski medalik Rzeczypospolitej Obojga Narodów – Korony i Litwy z Giecza*, „Studia Lednickie”, t. 8, s. 223–234.

BŁASZCZYK D.

2010 *Spoleczna interpretacja wybranych wczesnośredniowiecznych cmentarzysk rządowych w perspektywie gender studies i lifecycles analysis*, cz. 1 i 2, Poznań.

BOJARSKI J., CHUDZIAK W., STAWSKA V.

2010 *Wielkość i rozplanowanie*, [w:] *Wczesnośredniowieczne cmentarzysko szkieletowe w Kaldusie (stanowisko 4)*, red. W. Chudziak, Mons Sancti Laurentii, t. 5, Toruń, s. 41–46.

BORKOVSKÝ J.

1956 *Železné nože ve slovanských hrobach*, „Slavia Antiqua”, 5, s. 358–367.

BOROWSKA-STRUGIŃSKA B.

2003 *Więzi rodzinne w pochówkach szkieletowych z cmentarzysk Kujaw wschodnich (część antropologiczna)*, [w:] *Kobieta – śmierć – mężczyzna*, red. W. Dzieduszycki, J. Wrzesiński, Funeralia Lednickie. Spotkanie 5, Poznań, s. 279–281.

BRONK RAMSEY C.

1995 *Radiocarbon calibration and analysis of stratigraphy: the OxCal program*, „Radiocarbon”, 37, s. 425–430.

2009 *Bayesian analysis of radiocarbon dates*, „Radiocarbon”, 51(1), s. 337–360.

BRONK RAMSEY C., HIGHAM T., BOWLES A., HEDGES R.E.M.

2004 *Improvements to the pretreatment of bone at Oxford*, „Radiocarbon”, 46(1), s. 155–163.

BRONK RAMSEY C., LEE S.

2013 *Recent and planned developments of the program OxCal*, „Radiocarbon”, 55(2–3), s. 720–730.

BROŃ DRZEWCOWA

2018 *Broń drzewcowa i uzbrojenie ochronne z Ostrowa Lednickiego, Giecza i Grzybowa*, red. P. Sankiewicz, A.M. Wyrwa, „Biblioteka Studiów Lednickich”, t. 38, seria B 1, Fontes 1, Lednica.

BRZOSTOWICZ M., MACHAJEWSKI H.

2002 *Nowe materiały do badań nad osadnictwem średniowiecznym i nowożytnym na terenie Giecza i targowej Górki, w woj. wielkopolskim*, „Wielkopolski Biuletyn Konserwatorski”, 1, s. 232–250.

BUKO A.

2016 *Wprowadzenie*, [w:] *Bodzia. Elitarny cmentarz z początków państwa polskiego*, red. A. Buko, Warszawa, s. 11–14.

CIESIELSKA A.

2001 *Koncepcje grup społecznych i sposoby ich badania w archeologii procesualnej, postprocesualnej i neomarksistowskiej*, „Przegląd Archeologiczny”, 49, s. 5–15.

2007 *Memento mori: Żyjący wobec śmierci i zmarłych na przestrzeni dziejów*, [w:] *Środowisko pośmiertne człowieka*, red. W. Dzieduszycki, J. Wrzesiński, Funeralia Lednickie. Spotkanie 9, Poznań.

2009 *Cmentarzyska jako źródła do badania struktury społecznej*, [w:] *Metody. Źródła. Dokumentacja*, red. W. Dzieduszycki, J. Wrzesiński, Funeralia Lednickie. Spotkanie 11, Poznań.

2013 *Cmentarzyska przelomu starożytności i średniowiecza jako materialny wyraz kryzysu społecznego*, „Studia Lednickie”, 12, s. 31–38.

CNOTLIWY E.

1973 *Rzemiosło rogownicze na Pomorzu wczesnośredniowiecznym*, Warszawa.

2013 *Przedmioty z poroża i kości z Janowa Pomorskiego*, „Studia nad Truso”, 2, red. M. Bogucki, M.F. Jagodziński, s. 55–62.

CZERNIAK L., MARCINIAK A., BRONK RAMSEY C., DUNBAR E., GOSLAR T., BARCLAY A., BAYLISS A. & WHITTLE A.

2016 *House time: Neolithic settlement development at Racot during the 5th millennium cal b.c. in the Polish lowlands*, „Journal of Field Archaeology”, DOI: 10.1080/00934690.2016.1215723.

CZERNIK J., GOSLAR T.

2001 *Preparation of graphite targets in the Gliwice Radiocarbon Laboratory for AMS ¹⁴C dating*, „Radiocarbon”, 43, s. 283–291.

CZOPEK S.

2012 *Kilka uwag o archeologii funeralnej w Polsce*, [w:] *Hic mortui vivunt. Z badań nad archeologią funeralną*, red. S. Czopek, Rzeszów, s. 11–24.

DALEWSKI Z.

2016 *Władztwo dynastyczne Piastów*, [w:] *Gród piastowski w Gieczu. Geneza – funkcja – kontekst*, red. M. Kara, T. Krysztofiak, A.M. Wyrwa, Poznań, s. 61–74.

- DANIELL C.
2005 *Death and burial in Medieval England 1066–1550*, London.
- DĄBROWSKA E.
1997 *Liturgia śmierci a archeologia: uwagi o wyborze miejsca pochowania, orientacji, ułożenia ciała i jego ubiorze w średniowiecznej Europie łacińskiej*, „Kwartalnik Historyczny”, 104, 4, s. 3–14.
2008 *Groby, relikwie i insygnia. Studia z dziejów mentalności średniowiecznej*, Warszawa.
- DEC O.
2020 *Potrzeba rekonceptualizacji wczesnośredniowiecznych pochówków „wampirów” z ziem polskich*, „Folia Archaeologica Posnaniensia”, 25, s. 63–70.
- DEKÓWNA M., PUROWSKI T.
2019 *Biżuteria szklana z cmentarzyska w Dziekanowicach*, [w:] *Groby z biżuterią wczesnośredniowiecznego cmentarzyska w Dziekanowicach*, red. J. Wrześniński, „Biblioteka Studiów Lednickich”, t. 39, seria B 1, Fontes 8: 1, 8: 2, Lednica, s. 237–357.
- DĘBSKA I.
2012 *Tkaniny i tekstylne elementy strojów*, [w:] *Kościół, który zbudowali aniołowie*, s. 119–142.
- DOMAŃSKA E.
2008 *Problem rzeczy we współczesnej archeologii*, [w:] *Rzeczy i ludzie. Humanistyka wobec materialności*, red. J. Kowalewski, W. Piasek, M. Śliwa, Olsztyn, s. 27–60.
- DRZWI
1956 *Drzwi Gnieźnieńskie*, t. 1, red. M. Walicki, Wrocław.
- DUCZKO W.
2016 *Status i magia. Ozdoby elit z Bodzi*, [w:] *Bodzia. Elitarny cmentarz z początków państwa polskiego*, red. A. Buko, Warszawa, s. 131–151.
- DUDAY H.
2009 *The Archaeology of the Dead. Lectures in Archaeoethanatology 2009*, Oxford and Oakville.
- DUDAY H., KOWALEWSKA-MARZĄŁEK H.
2009 *„Archeologia terenowa” w badaniach pochówków pradziejowych*, [w:] *Metody. Źródła. Dokumentacja*, red. W. Dzieduszycki, J. Wrześniński, Funeralia Lednickie. Spotkanie 11, Poznań, s. 93–103.
- DURCZAK K.
2013 *Wymiary śmierci na podstawie wczesnośredniowiecznego cmentarzyska w Gieczu*, st. 4, Poznań (mps pracy mgr. w archiwum Rezerwatu Archeologicznego w Gieczu).
- DZIEDUSZYCKI W.
1995 *Kruszce w systemach wartości i wymiany społeczeństwa Polski wczesnofeudalnej*, Poznań.
- DZIĘCIOŁOWSKI E., INDYCKA E., KRYSZTOFIAK T.
1994 *Badania ratownicze przeprowadzone w 1993 roku w romańskim kościele w Gieczu*, „Kronika Wielkopolski”, 2(69), s. 51–60.
- FISCHER A.
1921 *Zwyczaje pogrzebowe ludu polskiego*, Lwów 1921 (reedycja: Warszawa 2018).
- FUNERALIA LEDNICKIE
2007 *Funeralia Lednickie. Spotkanie 9: Środowisko pośmiertne człowieka*, red. W. Dzieduszycki, J. Wrześniński, Poznań.
- GAŁKA M., KOWALEWSKI G.
2007 *Geneza i rozmieszczenie zbiorników wodno-torfowiskowych*, [w:] *Architektoniczno-przestrzenne*, s. 87–103.
- GAN P.
2012 *Zabytki kupieckie ze zbiorów Muzeum Pierwszych Piastów na Lednicy. Próba interpretacji analiz składu chemicznego*, „Studia Lednickie”, 11, s. 199–213.
- GARDEŁA L., KAJKOWSKI K.
2014 *Groby podwójne w Polsce wczesnośredniowiecznej. Próba rewaluacji*, „Acta Archaeologica Lodziana”, 60, s. 103–120.
- GAWRYSIAK-LESZCZYŃSKA W.
2003 *Jak rysować zabytki archeologiczne*, Biskupin.
- GEYH M.
2001 *Bomb radiocarbon dating of animal tissues and hair*, „Radiocarbon”, 43(2), s. 723–730.

GOSLAR T., CZERNIK J., GOSLAR E.

- 2004 *Low-energy ¹⁴C AMS in Poznań Radiocarbon Laboratory, Poland*, „Nuclear Instruments and Methods in Physics Research B”, 223(4), s. 5–11.

GÓRECKI J.

- 1991 *Preromańskie pochówki panujących i dostojników w tzw. II kościele na Ostrowie Lednickim*, „Studia Lednickie”, 2, s. 117–130.
2001 *Gród na Ostrowie lednickim na tle wybranych ośrodków grodowych pierwszej monarchii piastowskiej*, „Biblioteka Studiów Lednickich”, t. 7, Poznań.

GRAVE DISTURBANCES

- 2020 *Grave disturbances. The archaeology of post-depositional interactions with the dead*, Edeltraud Aspöck, Alison Klevnäs and Nils Müller-Scheeßel, „Studies in Funerary Archaeology”, 14, Oxford–Philadelphia.

GROBY Z BIŻUTERIĄ

- 2019 *Groby z biżuterią wczesnośredniowiecznego cmentarzyska w Dziekanowicach*, red. J. Wrzesiński, „Biblioteka Studiów Lednickich”, t. 39, seria B 1, Fontes 8: 1, 8: 2, Lednica.

GRÓD PIASTOWSKI W GIECZU

- 2016 *Gród piastowski w Gieczu. Geneza – funkcja – kontekst*, red. M. Kara, T. Krysztofiak, A.M. Wyrwa, Poznań.

HENSEL Z., WRZESIŃSKA A., KALIŃSKI W., PAWLICKA E., POGORZELSKA E.

- 2019 *Materialoznawcze badania ozdób ze stanowiska Dziekanowice 22*, [w:] *Groby z biżuterią*, s. 391–461.

HRUBÝ V.

- 1955 *Staré Město, velkomořavské pohřebiš te "Na valách"*, Praha.

INDYCKA E.

- 2000 *Z badań nad cmentarzyskami gieckiego kompleksu osadniczego*, „Studia Lednickie”, 6, s. 69–90.
2005a *Wczesnośredniowieczne cmentarzysko w Gieczu, stan 4, woj. wielkopolskie – dotychczasowe wyniki badań*, „Studia Lednickie”, 8, s. 175–196.
2005b *Unikatowy wczesnośredniowieczny rylec do pisania z Gieczu* [w:] *Lapides Viventes. Zaginiony Kraków wieków średnich. Księga dedykowana Profesor Klementynie Żurowskiej*, red. J. Gadomski, A. Małkiewicz, T. Rodzińska-Choraży, A. Włodarek, Kraków, s. 311–319.
2008 *Forma odlewnicza odkryta na stanowisku 4 w Gieczu*, „Studia Lednickie”, 9, s. 221–231.
2009a *Bransoleta srebrna o końcach w węzowe główki*, [w:] *40 zabytków. Katalog wystawy jubileuszowej z okazji 40-lecia Muzeum Pierwszych Piastów na Lednicy*, Lednica.
2009b *Kolia z podwójnego sznura koralików*, [w:] *40 zabytków. Katalog wystawy jubileuszowej z okazji 40-lecia Muzeum Pierwszych Piastów na Lednicy*, Lednica.
2012 *Dawnych czasów pamiętki...*, [w:] *Kościół, który zbudowali aniołowie*, s. 71–94.
2016 *Cmentarz przy wczesnośredniowiecznym grodzie w Gieczu*, [w:] *Gród piastowski w Gieczu*, s. 209–237.
2017 *Metalowa płytką z dekoracją ornamentalną (zawieszka?) z cmentarzyska w Gieczu, stanowisko 4*, [w:] *Gemma Gemmarum. Studia dedykowane Profesor Hannie Kóćce-Krenz*, red. A. Różański, Poznań, s. 1215–1236.
2019 *Monety z cmentarzyska w Gieczu, stanowisko 4, jako źródło do badań obrzędów funeralnych*, „Studia Lednickie”, 18, s. 207–243.

JANIAK T.

- 2004 *Problematyka wczesnych faz kościoła katedralnego w Gnieźnie*, [w:] *Początki architektury monumentalnej w Polsce*, red. T. Janiak, D. Stryniak, Gniezno, s. 85–130.
2009 *Topografia sakralna gnieźnieńskiego zespołu grodowego w świetle odkryć na stan. 5 (II podgrodzie)*, „Slavia Antiqua”, 50, s. 253–297.

JANICKI J.J.

- 2016 *Chrześcijańskie obrzędy pogrzebu w świetle Ordo Romanus XLIX (VII–VIII w.)*, [w:] *Starożytność chrześcijańska. Materiały zebrane*, t. 4, red. J.C. Kałużny, Kraków, s. 61–80. <http://dx.doi.org/10.15633/9788374385282.05>.

JANOWSKI A.

- 2003 *Misy brązowe męskim atrybutem wyposażenia? Groby z misami brązowymi na terenie ziem polskich we wczesnym średniowieczu*, [w:] *Kobieta – śmierć – mężczyzna*, red. W. Dzieduszycki, J. Wrzesiński, Funeralia Lednickie. Spotkanie 5, Poznań, s. 331–347.

JANOWSKI A., KURASIŃSKI T.

- 2010 *Rolnik, wojownik czy „odmieniec”? Próba interpretacji obecności sierpów w grobach wczesnośredniowiecznych na terenie ziem polskich*, [w:] *Wymiary inności. Nietypowe zjawiska w obrzędowości pogrzebowej od pradziejów po czasy nowożytne*, red. K. Skóra, T. Kurasiński, „Acta Archaeologica Lodziensia”, 56.

JANUSZEWSKI J.

- 1967 *Rola słońca w usytuowaniu grobów wczesnośredniowiecznych w Końskich*, „Studia Archeologiczne”, 2, s. 307–314.

JASKANIS D.

- 2008 *Świętek. Wczesnośredniowieczny zespół osadniczy na północno-wschodnim Mazowszu*, Warszawa.

JAŹDŻEWSKI K.

- 1949 [1951] *Cmentarzysko wczesnośredniowieczne w Lutomierniku pod Łodzią w świetle badań z 1949 roku*, „Materiały Wczesnośredniowieczne”, 2, s. 91–191.

JUREK T.

- 2016 *Świętość miniona. Giecz późnośredniowieczny i wczesnonowoczesny*, [w:] *Gród piastowski w Gieczu*, s. 91–111.

JUSTUS H.M.

- 2005 *Initial demographic observations of the Giecz Collection: sex and age-at-death assessment of skeletal Remains excavated at Gz 4 between 1999 and 2003*, „Studia Lednickie”, 8, s. 197–206.
- 2018 *The Bioarchaeology of Population Structure, Social Organization, and Feudalism in Medieval Poland*, maszynopis dysertacji doktorskiej, Ohio State University.

JUSTUS H.M., AGNEW A.M.

- 2005 *Preliminary examination of skeletal remains excavated between 1999 and 2004 at Gz4, an early medieval cemetery site in Giecz, Poland*, „American Journal of Physical Anthropology”, Suppl. 40, s. 125.
- 2009 *Two cases of perimortem trauma in an early medieval eastern european cemetery (Giecz, Poland): Limited evidence of interpersonal violence in the early Polish State*, „Paleopathology Newsletter”, 142, s. 7–14.
- 2016 *Life and Death in Medieval Giecz*, [w:] *Gród piastowski w Gieczu*, s. 239–252.

KARA M.

- 2002 *Osadnictwo ludności pomorskiej i wieleckiej w państwie pierwszych Piastów w świetle znalezisk nekropolicznych z terenu Wielkopolski*, „Slavia Antiqua”, 43, s. 45–96.
- 2006 *W kwestii pochodzenia wczesnośredniowiecznych oselek z fyllitu odkrytych na ziemiach Polski północno-zachodniej – głos w dyskusji*, [w:] *Świat Słowian wczesnego średniowiecza*, red. M. Dworaczyk, A.B. Kowalska, S. Moździoch, M. Rębkowski, Szczecin–Wrocław, s. 395–404.
- 2009 *Najstarsze państwo Piastów – rezultat przełomu czy kontynuacji? Studium archeologiczne*, Poznań.
- 2016 *Organizacja przestrzeni grzebalnej, rytuał i obrządek pogrzebowy*, [w:] *Bodzia. Elitarny cmentarz z początków państwa polskiego*, red. A. Buko, Warszawa, s. 329–380.

KAŹMIERCZYK J.

- 1970 *Wrocław lewobrzeżny we wczesnym średniowieczu*, cz. 2, Wrocław–Warszawa–Kraków.
- 1978 *Podkowy na Śląsku w X–XIV wieku*, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk.

KAŹMIERCZYK J., WACHOWSKI K.

- 1976 *Cmentarzysko szkieletowe z XI–XII w. w Niemczy, pow. dzierzoniowski*, „Studia Archeologiczne”, 9, s. 93–140.

KIERSNOWSKI R.

- 1988 *Moneta w kulturze wieków średnich*, Warszawa.

KLINKEN G.J. van et al.

- 1999 *Bone collagen quality indicators for palaeodietary and radiocarbon measurements*, „Journal of Archaeological Science”, 26, s. 687–695.

KOPERKIEWICZ A.

- 2003 *Związek płci z orientacją grobu we wczesnym średniowieczu na przykładzie cmentarzyska w Daniłowie Małym, w woj. Podlaskim*, [w:] *Kobieta – śmierć – mężczyzna*, red. W. Dzieduszycki, J. Wrzesiński, Funeralia Lednickie. Spotkanie 5, Poznań, s. 307–324.
- 2005 *Wczesnośredniowieczne dary grobowe w kontekście symboliki chrześcijańskiej*, [w:] *Do, ut des – dar, pochówek, tradycja*, red. W. Dzieduszycki, J. Wrzesiński, Funeralia Lednickie. Spotkanie 7, Poznań, s. 269–291.

- 2010 *Święci czy przekłeci? Kilka refleksji o anomaliach w pochówkach wczesnośredniowiecznych*, [w:] *Wymiary inności. Nietypowe zjawiska w obrzędowości pogrzebowej od pradziejów po czasy nowożytne*, red. K. Skóra, T. Kurasiński, „Acta Archaeologica Lodzienia”, 56, s. 65–77.
- KOPERKIEWICZ A., KRASNODĘBSKI A.
2006 *Wczesnośredniowieczne cmentarzysko w Daniłowie Małym, gm. Łapy*, [w:] *Stan i potrzeby badań nad wczesnym średniowieczem w Polsce – 15 lat później*, red. W. Chudziak, S. Moździoch, Toruń.
- KOSTRZEWSKI B.
1961 *Badania wykopaliskowe w Gieczu, pow. Środa, w 1959 r.*, „Sprawozdania Archeologiczne”, 13, s. 145–152.
1968 *Zespół osadniczy w Gieczu. Przyczynek do zagadnienia formowania się miast przedlokacyjnych w Polsce*, [w:] *I Międzynarodowy Kongres Archeologii Słowiańskiej, Warszawa 14–18 IX 1965*, t. 4, red. W. Hensel, Wrocław–Warszawa–Kraków, s. 318–331.
- KOSTRZEWSKI J.
1947 *Kultura prapolska*, Poznań.
- KOŚCIÓŁ, KTÓRY ZBUDOWALI ANIOŁOWIE
2012 *Kościół, który zbudowali aniołowie. Zarys dziejów kościoła Wniebowzięcia NMP w Gieczu*, red. E. Indycka, A.M. Wyrwa, Dziekanowice–Lednica.
- KOWALEWSKI G.
2007 *Środowisko przyrodnicze rejonu Gieczu (zlewnia Maskawy i jej sąsiedztwo)*, [w:] *Architektoniczno-przestrzenne*, s. 81–86.
- KOWALEWSKI G., GAŁKA M.
2007 *Współczesny i dawniejszy układ hydrograficzny rejonu Gieczu w świetle źródeł kartograficznych*, [w:] *Architektoniczno-przestrzenne*, s. 105–112.
- KOWALSKA A.B.
2010 *Wytwórczość skórzana we wczesnośredniowiecznym Szczecinie*, Szczecin.
- KÓČKA-KRENZ H.
1993 *Biżuteria północno-zachodnio-słowiańska we wczesnym średniowieczu*, Poznań.
- KRACIK J.
1990 *Chrzest w staropolskiej kulturze ludowej*, „Nasza Przeszłość”, 74, s. 181–206.
- KRAJEWSKI M.
2008 *Przedmiot, który uczłowiecza*, „Kultura Współczesna”, 3(57).
- KRAKOWIAK C.
2012 *Z dziejów liturgii pogrzebu*, [w:] *Pogrzeb chrześcijański. Obrzędy, teologia, praktyka*, „Studia Liturgiczne”, 8, red. C. Krakowiak, W. Pałęcki, Lublin, s. 11–14.
- KRĄPIEC M, KRYSZTOFIAK T.
2003 *Potwierdzenie plemiennego genezy grodu w Gieczu*, „Wielkopolskie Sprawozdania Archeologiczne”, 6, s. 32–51.
- KRZYSZOWSKI A.
1992 *Wstępne wyniki badań archeologicznych na wczesnośredniowiecznym cmentarzysku szkieletowym z X/XI–XI wieku w miejscowości Sowinki, gm. Mosina, woj. wielkopolskie, stanowisko 23A*, „Wielkopolskie Sprawozdania Archeologiczne”, 1, s. 83–102.
- KŘIVÁNEK R.
2020 *Přehled nedestruktivních geofyzikálních měření Archeologického ústavu AV ČR v Praze na archeologických lokalitách ve správě Muzea Pierwszych Piastów na Lednicy*, „Studia Lednickie”, 19, s. 151–162.
- KRYSZTOFIAK T.
2002 *Romański kościół pw. św. Mikołaja i Wniebowzięcia Najświętszej Marii Panny w Gieczu — wyniki prac archeologicznych*, „Wielkopolski Biuletyn Konserwatorski”, 1, s. 33–47.
2004 *Wczesnopiastowski kościół p. w. św. Jana Chrzyciela na grodzie w Gieczu w świetle najnowszych odkryć*, [w:] *Początki architektury monumentalnej w Polsce. Materiały z sesji naukowej Gniezno, 20–21 listopada 2003 roku*, Gniezno, s. 181–198.
2007 *Rozwój wczesnośredniowiecznego ośrodka grodowego w Gieczu w świetle źródeł archeologicznych*, [w:] *Architektoniczno-przestrzenne*, s. 15–39.
2007a *Sprawozdanie ze szczegółowych badań powierzchniowych przeprowadzonych na stan. 4 w Gieczu, pow. Środa Wlkp. w roku 2006*, mps w Archiwum Rezerwatu Archeologicznego w Gieczu.

- 2008 *Początki osady przygodowej w Gieczu (stan. 3) w świetle materiałów archeologicznych*, [w:] *Ad oderam fluvium: księga dedykowana pamięci Edwarda Dąbrowskiego*, red. B. Gruszka, Zielona Góra-Świdnica, s. 241–265.
- 2009 *Giecz. Gródek przedpaństwowy – wczesnopiastowski gród centralny – ośrodek kasztelański*, [w:] *Custodia Memoriae. Muzeum Pierwszych Piastów na Lednicy. XL lat istnienia (1969–2009)*, red. A.M. Wyrwa, Lednica, s. 111–139.
- 2013 *Okucie ze znakiem Ruryka z Gieczy*, „*Archeologia Polski*”, 58, s. 115–127.
- 2014 Sprawozdanie z archeologicznych badań ratowniczych prowadzonych w Gieczu (stan. 3) w rejonie kościoła Wniebowzięcia NMP i św. Mikołaja w roku 2014, Giecz, mps w archiwum Rezerwatu Archeologicznego w Gieczu.
- 2015 *Stanowisko nr 4 w świetle badań archeologicznych*, [w:] *Monety*, Fontes 6: 1, s. 17–56.
- 2016 *Ośrodek grodowy w Gieczu w okresie przed- i wczesnopiastowym*, [w:] *Gród piastowski w Gieczu*, s. 115–154.
- 2020 Analiza wyników badań radiowęglowych z wczesnośredniowiecznego zespołu grodowo-osadniczego w Gieczu z okresu przed- i wczesnopiastowego w kontekście dotychczasowych ustaleń stratygraficzno-chronologicznych, [w:] *Uściślenie i weryfikacja chronologii oraz periodyzacji grodów tzw. centralnych monarchii pierwszych Piastów (Gniezno, Poznań, Giecz) na podstawie akceleratorowych datowań radiowęglowych*, red. M. Kara, Warszawa (mps w Instytucie Archeologii i Etnologii PAN w Warszawie; praca wykonana w ramach projektu badawczego NPRH nr 11H 13 0216 82/2014–2020, kierowanego przez M. Kara).
- KURASIŃSKI A.
- 2002 *Co otwierał klucz znaleziony w grobie?*, [w:] *Budownictwo i budowniczowie w przeszłości. Studia dedykowane Profesorowi Tadeuszowi Poklewskiemu w siedemdziesiątą rocznicę urodzin*, red. A. Abramowicz, J. Maik, Łódź, s. 185–209.
- KURASIŃSKI A.
- 2004 *Wędrować w zaświaty. O znaczeniu klucza w przestrzeni grobowej (na przykładzie znalezisk z terenu Polski wczesnopiastowskiej)*, „*Archæologia Historica*”, 29, s. 225–238.
- KURASIŃSKI T.
- 2007 *Przyczyna śmierci czy wyposażenie grobowe? Z badań nad obecnością grotów strzał w pochówkach z wczesnego średniowiecza*, [w:] *Środowisko pośmiertne człowieka*, red. W. Dzieduszycki, J. Wrzesiński, Funeralia Lednickie. Spotkanie 9, s. 371–387.
- KURASIŃSKI T., SKÓRA K.
- 2012 *Wczesnośredniowieczne cmentarzysko szkieletowe w Łubieniu, pow. piotrkowski, Łódź*.
- KURNATOWSKA Z.
- 1989–90 *Archeologiczne świadectwa o najstarszych grobowcach w katedrze poznańskiej*, „*Kwartalnik Historyczny*”, 55–56, s. 71–84.
- LABUDDA A.
- 1983 *Liturgia pogrzebu w Polsce do wydania rytuału Piotrkowskiego (1631). Studium historyczno-liturgiczne*, „*Textus et Studia Historiam Theologiae in Polonia Excultae Spectantia*”, 14, s. 335.
- LONGIN R.
- 1971 *New method of collagen extraction for radiocarbon dating*, „*Nature*”, 230, s. 241–242.
- MAKAROWICZ P., GOSLAR T., GÓRSKI J., TARAS H., SZCZEPANEK A., POSPIESZNY Ł., JAGODIŃSKA M.O., ILCHYSHYN V., WŁODARCZAK P., JURAS A., CHYLEŃSKI M., NUZOLF P., LASOTA-KUŚ A., WÓJCKI I., MATOGA A., NOWAK M., PRZYBYŁA M.M., MARCINKOWSKA-SWOJAK M., FIGLEROWICZ M., GRYGIEL R., CZEBRESZUK J., KOCHKIN I.T.
- 2021 *The absolute chronology of collective burials from the 2nd millennium BC in Central-Eastern Europe*, „*Radiocarbon*”, 63, s. 669–692.
- MAKOWIECKA M.
- 2001 *Katalog przedmiotów z kości i poroża odkrytych w Gieczu (mps w archiwum Rezerwatu Archeologicznego w Gieczu)*.
- MARCINIAK A., BARAŃSKI M.Z., BAYLISS A., CZERNIAK L., GOSLAR T., SOUTHON J., TAYLOR R.E.
- 2015 *Fragmenting times: interpreting a Bayesian chronology for the Late Neolithic occupation of Catalhöyük, East Turkey*, „*Antiquity*”, 89, s. 154–176.

- MARCINIAK A., KOWALEWSKA-MARZĄŁEK H.
2012 *Tafonomia i archeotanatologia*, [w:] *Przeszość społeczna. Próba konceptualizacji*, red. S. Tabaczyński, A. Marciniak, D. Cyngot, A. Zalewska, Poznań, s. 500–511.
- MARKIEWICZ M.
2008 *Biżuteria szklana z wczesnośredniowiecznych cmentarzysk strefy chełmińsko-dobrzyńskiej*, red. W. Chudziak, „Mons Sancti Laurenti”, 4, Toruń.
- MICHAŁOWSKI R.
2016 *Kontekst historyczny znaleziska w Bodzi*, [w:] *Bodzia. Elitarny cmentarz z początków państwa polskiego*, red. A. Buko, Warszawa, s. 33–39.
- MICIAK M.
2005 Grodzenie na cmentarzysku w Gieczu, woj. wielkopolskie, na tle podobnych cmentarzysk na ziemiach polskich we wczesnym średniowieczu, Poznań (mps pracy mgr w archiwum Rezerwatu Archeologicznego w Gieczu).
- MICIAK M.
2017 *Cmentarzysko wczesnośredniowieczne w Gieczu, stan. 10. Wstępne wyniki badań*, „Studia Lednickie”, 16, s. 39–59.
- MICIAK M., AGNEW A.M.
2021 *Cmentarzysko wczesnośredniowieczne w Gieczu, stan. 10, woj. wielkopolskie – wyniki badań z lat 2014–2019*, „Studia Lednickie”, 20.
- MIECZE ŚREDNIOWIECZNE Z OSTROWA LEDNICKIEGO I GIECZA
2011 *Miecze średniowieczne z Ostrowa Lednickiego i Gieczu*, red. A.M. Wyrwa, P. Sankiewicz, P. Pudło, „Biblioteka Studiów Lednickich”, t. 22, seria B 1, Fontes 3, Lednica.
- MILECKA K.
1998 *Historia działalności człowieka w okolicach Gieczu i Wagowa w świetle analizy pyłkowej*, „Biblioteka Studiów Lednickich”, t. 3, Poznań, s. 43–95.
- MŁODECKA H.
2015 *Wyniki analiz składu chemicznego wybranych monet ze stanowiska nr 4 w Gieczu*, [w:] *Monety*, s. 159–184.
- MONETY
2015 *Monety ze stanowiska nr 4 w Gieczu*, red. T. Krysztofiak, A.M. Wyrwa, „Biblioteka Studiów Lednickich”, t. 33, seria B 1, Fontes 6: 1, 6: 2, Lednica.
- MORAWSKI W., ZAITZ E.
1977 *Wczesnośredniowieczne cmentarzysko szkieletowe w Krakowie na Zakrzówku*, „Materiały Archeologiczne”, 17, s. 53–169.
- MUSIANOWICZ K.
1949 *Kablęczki skroniowe – próba typologii i chronologii*, „Światowid”, 20, s. 115–232.
- NADOLSKI B.
1989 *Liturgika*, t. 1: *Liturgika fundamentalna*, Poznań.
- NUMMUS BONUM FRAGILE EST
2016 *Nummus bonum fragile est. Groby z monetami wczesnośredniowiecznego cmentarzyska w Dziekanowicach*, red. J. Wrzesiński, „Biblioteka Studiów Lednickich”, t. 35, seria B 1, Fontes 7: 1, 7: 2, Lednica.
- OLSEN J., HEINEMEIER J., LÜBKE H., LÜTH F., TERBERGER T.
2010 *Dietary habits and freshwater reservoir effects in bones from a Neolithic ME Germany cemetery*, „Radiocarbon”, 52(2–3), s. 635–644.
- PAC G.
2015 *Chryścianizacja i prawo we wcześniejszym średniowieczu*, „Kwartalnik Historyczny”, 122, 4, s. 817–823.
- PARKER PEARSON M.
1999 *The archaeology of Death and Burial*, Sutton.
- PASZKIEWICZ B.
2010 *Monety z kościoła św. Mikołaja w Gieczu*, „Biblioteka Studiów Lednickich”, t. 15, seria B 1, Fontes 4, Lednica.
2012 *Monety*, [w:] *Kościół, który zbudowali aniołowie*, s. 107–117.
2015 *Monety ze stanowiska nr 4 w Gieczu w świetle badań metalograficznych*, [w:] *Monety*, s. 185–232.
2016 *Decimant in Grodzisko. Monety z gieckiego grodu*, [w:] *Gród piastowski w Gieczu*, s. 253–276.

PAWŁAK P.

2009 *Formy wykorzystania surowca drzewnego w obrządku pogrzebowym na wczesnośredniowiecznym cmentarzysku „szkieletowym” w Poznaniu-Śródcie – przykłady i próby interpretacji*, *Przegląd Archeologiczny*, 47, s. 115–139.

PAWŁAK E., PAWŁAK P.

2015 *Serce miasta jest po prawej stronie. Archeologia o przeszłości poznańskiej Śródky i Ostrówka*, Poznań.

PIETSCH A.

2010 Budowa geologiczna okolic Gieczu ze szczególnym uwzględnieniem surowców skalnych, Poznań (mps pracy magisterskiej w Bibliotece Rezerwatu Archeologicznego w Gieczu).

PIONTEK J.

1996 *Biologia populacji pradziejowych. Zarys metodyczny*, Poznań.

PIOTROWSKA N., GOSLAR T.

2002 *Preparation of bone samples in the Gliwice radiocarbon laboratory for AMS radiocarbon dating*, „Isotopes in Environmental and Health Studies”, 38, s. 1–9.

POKUTA Z., WOJDA L.

1979 *Wczesnośredniowieczne cmentarzysko we wsi Dębina, woj. sieradzkie*, „Prace i Materiały Muzeum Archeologicznego i Etnograficznego w Łodzi, Seria Archeologiczna”, 26, s. 89–121.

POPŁAWSKA D.

2020 *Instrumenty i narzędzia dźwiękowe we wczesnośredniowiecznej Polsce do początków XIII wieku*, [w:] *Kultura muzyczna w początkach państwa polskiego*, red. A. Jabłońska, M. Robaszkiewicz, Gniezno–Szczecin, s. 39–64.

RAJEWSKI Z.

1937–1939 *Wielkopolskie cmentarzyska rządowe okresu wczesnodziejowego*, „Przegląd Archeologiczny”, 6, s. 28–84.

RAUHUT L.

1955 *Wczesnośredniowieczny skarb ze wsi Borucin, pow. Aleksandrów Kujawski*, „Wiadomości Archeologiczne”, 12, s. 55–64.

RĄCZKOWSKI W.

2006 Interpretacja zasobów archeologicznych na stan. 4 w Gieczu na podstawie analizy zdjęć lotniczych (mps w archiwum Rezerwatu Archeologicznego w Gieczu).

REITSEMA J.L., CREWS E.D., POLCYN M.

2010 *Preliminary evidence for medieval Polish diet from carbon and nitrogen stable isotopes*, „Journal of Archaeology Science”, 37, s. 1413–1423.

REIMER P., AUSTIN W., BARD E., BAYLISS A., BLACKWELL P., BRONK RAMSEY C., BUTZIN M., CHENG H., EDWARDS R., FRIEDRICH M., GROOTES P., GUILDERSON T., HAJDAS I., HEATON T., HOGG A., HUGHEN K., KROMER B., MANNING S., MUSCHELER R., PALMER J., PEARSON C., VAN DER PLICHT J., REIMER R., RICHARDS D., SCOTT E., SOUTHON J., TURNEY C., WACKER L., ADOLPHI F., BÜNTGEN U., CAPANO M., FAHRNI S., FOGTMANN-SCHULZ A., FRIEDRICH R., KÖHLER P., KUDSK S., MIYAKE F., OLSEN J., REINIG F., SAKAMOTO M., SOOKDEO A., TALAMO S.

2020 *The IntCal20 Northern Hemisphere radiocarbon age calibration curve (0–55 calk BP)*, „Radiocarbon”, 62, s. 725–757.

REITSEMA L.J., CREWS D.E., POLCYN M.

2010 *Preliminary evidence for medieval Polish diet from carbon and nitrogen stable isotopes*, „Journal of Archaeological Science”, 37, s. 1413–1423.

REJ Mikołaj

1979 *Wybór pism*, wyboru dokonał i opracował Jan Ślaski, Warszawa.

RĘBKOWSKI M.

2006 *Kilka uwag w sprawie genezy orientacji pochówków szkieletowych we wczesnym średniowieczu*, [w:] *Świat Słowian wczesnego średniowiecza*, Szczecin–Wrocław, s. 515–520.

2014 *Cmentarz w chrześcijańskiej przestrzeni średniowiecza*, [w:] *Grób w przestrzeni, przestrzeń w grobie. Przestrzenne uwarunkowania dawnej obrzędowości pogrzebowej*, red. T. Kurasiński, K. Skóra, „Acta Archaeologica Lodziensia”, 60, s. 191–196.

RICHARDS M.P., Hedges R.E.M.

1999 *Stable isotope evidence for similarities in the types of marine foods used by Late Mesolithic humans at sites along the Atlantic coast of Europe*, „Journal of Archaeological Science”, 26(6), s. 717–722.

RODZIŃSKA-CHORAŻY T.

2012 *Architektura*, [w:] *Kościół, który zbudowali aniołowie*, s. 41–46.

2016 *Kościół św. Jana Chrzciciela w Gieczu – między przesłaniem a tajemnicą*, [w:] *Gród piastowski w Gieczu*, s. 179–207.

ROMANOW J., WACHOWSKI K., MISZKIEWICZ B.

1973 *Tomice, pow. Dzierżoniów. Wielokulturowe stanowisko archeologiczne*, Wrocław–Warszawa–Kraków.

ROŻNOWSKI F.

1964 (1965) *Cmentarzysko wczesnośredniowieczne w Gieczu powiat Środa*, „Przegląd Antropologiczny”, 30(2), s. 193–202.

RÓŻAŃSKI A.

2012 *Patrocinium*, [w:] *Kościół, który zbudowali aniołowie*, s. 35–40.

RYSIEWSCY T. i H.

1987 *Archeologiczne odwzorowania struktury rodowej: jej własności, zmienność oraz hipotetyczne uwarunkowania etniczne*, [w:] *Studia nad etnogenezą Słowian i kulturą Europy wczesnośredniowiecznej*, t. 1, red. G. Labuda, S. Tabaczyński, Wrocław, s. 133–152.

RYSIEWSKA T.

1994 *Struktura krewniacza i związki międzypopulacyjne w Polsce wczesnośredniowiecznej. Próba wnioskowania na podstawie wybranych cmentarzysk Sandomierszczyzny*, „Archeologia Polski”, 39(1–2), s. 52–124.

1999 *Struktury krewniacze i związki międzypopulacyjne w Polsce wczesnośredniowiecznej: hipotezy, domniemania, wątpliwości i nieporozumienia*, „Archeologia Polski”, 41(1–2), s. 185–190.

RYSIEWSKA T., WRZESIŃSKI J.

1997 *Struktura krewniacza i powiązania populacyjne ludności z Dziekanowic, Stanowisko 2. Próba rekonstrukcji na podstawie materiału z cmentarzyska*, „Przegląd Archeologiczny”, 45, 87–127.

SACHANBIŃSKI M., KÓČKA-KRENZ H., SKOCZYLAŚ J., GIRULSKI R.

2014 *Gemstones from the ducal fortified settlement of Poznań (10th/11th century) in the light of gemological studies and micro-Raman spectroscopy*, „Slavia Antiqua”, 55, s. 145–169.

SIKORA P.

2011 *Swój–obcy, biedny–bogaty. O kłopotach archeologa ze zrozumieniem wczesnośredniowiecznego żałobnika*, [w:] *Kim jesteś człowieku?*, red. W. Dzieduszycki, J. Wrzesiński, Funeralia Lednickie. Spotkanie 13, Poznań, s. 123–134.

SIKORA P., BOFINGER J.

2009 *Metody rabunku, metody eksploracji – wczesnomerowińskie cmentarzysko w Remseck/Pattonville Lk. Ludwigsburg*, [w:] *Metody. Źródła. Dokumentacja*, red. W. Dzieduszycki, J. Wrzesiński, Funeralia Lednickie. Spotkanie 11, s. 339–344.

SIKORSKI A., INDYCKA E.

2005 *Tkaniny z cmentarzyska szkieletowego w Gieczu, gm. Dominowo, woj. Wielkopolskie (stan. 4)*, „Studia Lednickie”, 8, s. 206–218.

ŚLASKI J., TABACZYŃSKI S.

1959 *Wczesnośredniowieczne skarby srebrne Wielkopolski: materiały*, Warszawa.

SŁOWNIK JĘZYKA POLSKIEGO

<https://sjp.pwn.pl>

SPIŻEWSKA M.

2010 *Wczesnośredniowieczne kabłączki skroniowe z Gieczu, Toruń (praca magisterska w Bibliotece w Rezerwacie Archeologicznym w Gieczu)*.

STUIVER M., POLACH H.A.

1977 *Discussion reporting of 14C data*, „Radiocarbon”, 19(3), s. 355–363.

SUCHODOLSKI S.

2012 *Numizmatyka średniowieczna. Moneta źródłem archeologicznym, historycznym i ikonograficznym*, Warszawa.

2016 *Obol zmarłych (monety i pieniądz kruszcowy) na cmentarzysku w Dziekanowicach, stan. 22*, [w:] *Nummus bonum fragile est*, s. 157–195.

SYTY M.

2015a *Monety zachodnioeuropejskie i nowożytne*, [w:] *Monety*, s. 77–132.

2015b *Katalog*, [w:] *Monety*, s. 59–312.

ŚWIETLIK P.

- 2006 Wczesnośredniowieczne cmentarzysko w Gieczu. Analiza wyposażenia grobowego, Poznań (praca mgr napisana w IP UAM, mps w archiwum Rezerwatu Archeologicznego w Gieczu).

TOPORY Z OSTROWA LEDNICKIEGO I GIECZA

- 2013 *Topory z Ostrowa Lednickiego i Gieczu*, red. P. Sankiewicz, A.M. Wyrwa, „Biblioteka Studiów Lednickich”, t. 27, seria B 1, Fontes 2, Lednica.

URBAŃCZYK P.

- 2000 *Władza i polityka we wczesnym średniowieczu*, Wrocław.
2020 *Trudna historia zwłok*, t. 1: „Wrócisz do ziemi”, Toruń.

VAN DER MERWE N.J., VOGEL J.C.

- 1978 *¹³C content of human collagen as a measure of prehistoric diet in late woodland North America*, „Nature”, 276, s. 815–816.

VERCELLOTTI G., AGNEW A.M., JUSTUS H.M., SCIULLI P.W.

- 2009 *Stature estimation in an early medieval (X–XII c.) Polish population: testing the accuracy of regression equations in bioarcheological sample*, „American Journal of Physical Anthropology”, 140, s. 135–142.

VERCELLOTTI G., PIPERATA B.A., AGNEW A.M., WILSON W.M., DUFOUR D.L., REINA J.C., BOANO R., JUSTUS H.M., SPENCER LARSEN C., STOUT S.D., SCIULLI P.W.

- 2014 *Exploring the Multidimensionality of Stature Variation in the Past Through Comparisons of Archaeological and Living Populations*, „American Journal of Physical Anthropology”, 155 (2), s. 229–242: DOI: 10.1002/ajpa.22552.

WACHOWSKI K.

- 1975 *Cmentarzyska doby piastowskiej na Śląsku*, Wrocław.
2002 *Problematyka cmentarzy przykościelnych w średniowiecznym Wrocławiu*, [w:] *Civitas et villa. Miasto i wieś w średniowiecznej Europie Środkowej*, Wrocław.

WACKER L., NEMEC M., BOURQUIN J.

- 2010 *A revolutionary graphitisation system: Fully automated, compact and simple*, „Nuclear Instruments and Methods in Physics Research B”, 268(7–8), s. 931–934.

WADYL S.

- 2018 *Wczesnośredniowieczne kłamry haczykowate z ziem pruskich. Kłamry do pasa, błyski czy zapinki?*, „Światowid”, T. 11/12 (52–53) fasc. B (2013/2014), s. 271–284.

WĘDZKI A.

- 1958 *Rozwój i upadek grodu gieckiego*, „Studia i Materiały do dziejów Wielkopolski i Pomorza”, 4(2), s. 5–37.

WOJTASIK J.

- 1968 *Cmentarzysko wczesnośredniowieczne na wzgórzu „Młynówka” w Wolinie*, Szczecin.

WOŁOSZYN M.,

- 2003 *Czy kobiety szybciej i chętniej niż mężczyźni ulegały chrystianizacji?* [w:] *Kobieta – śmierć – mężczyzna*, red. W. Dzieduszycki, J. Wrzesiński, *Funeralia Lednickie. Spotkanie 5*, Poznań, s. 81–92.

WÓJCIK W.

- 1953 *Wiatyk w średniowiecznym ustawodawstwie biskupów polskich*, „Ruch Biblijny i Liturgiczny”, 6, s. 115–133.

WRONIKOWSKI B.

- 2019 *Alegoryczna interpretacja świątyni w pierwszej księdze „Rationale divinatorum officiorum” Wilhelma Duranda*, [w:] *Przestrzeń liturgiczna*, red. Adelajda Sielepin CHR, Jarosław Superson SAC, Kraków, s. 125–164. DOI: <http://dx.doi.org/10.15633/9788374387828.07>

WRZESIŃSCY A., J.

- 1994 *„Lednicka nekropola” – wystawa Muzeum pierwszych Piastów na Lednicy*, „Studia Lednickie”, 3, s. 367–376.

WRZESIŃSKA A., WRZESIŃSKI J.,

- 2014 *Kto się nie leni, robi złoto z kamieni – oselki w grobach wczesnego średniowiecza*, „Acta Archaeologica Lodziensia”, 60, s. 197–224.

Wrzesiński J.

- 1989 *Cmentarzysko szkieletowe w Dziekanowicach, gm. Łubowo, st. 2*, „Studia Lednickie”, 1, Lednica–Poznań, s. 102–146.

- 2011 *Grób ze srebrnym naszyjnikiem z Dziekanowic*, [w:] *Srebrny naszyjnik z kaptorgami i krzyżowatą zawieszka z Dziekanowic*, red. J. Wrzesiński, A.M. Wyrwa, Dziekanowice–Lednica, s. 13–79.
- 2016 *Archeologia dziekanowickich grobów z monetami*, [w:] *Nummus bonum fragile est*, t. 1, s. 13–105.
- 2019 *Biżuteria pochowanych w grobach cmentarzyska w Dziekanowicach*, [w:] *Groby z biżuterią wczesnośredniowiecznego cmentarzyska w Dziekanowicach*, red. J. Wrzesiński, „Biblioteka Studiów Lednickich”, t. 39, seria B 1, Fontes 8: 1, 8: 2, Lednica.
- WYRWA A.M.
- 2008 *Zabobony, „wampiry” i remedia antywampiryczne. Przyczynek do poznania zachowań funeralnych*, [w:] *Czarownice*, red. J. Wrzesiński, Funeralia Lednickie. Spotkanie 2, Poznań [wyd. 2 uzup. i posz.], s. 43–66.
- 2014 *Gdecz – Giecz. Scire est reminisci. Krótka historia wydobywania z zapomnienia rezydencji piastowskiej*, Dziekanowice–Lednica.
- WYRWA A.M., GÓRECKI J.
- 2015 *Teologia i liturgia chrztu od starożytności chrześcijańskiej do czasów nowożytnych*, Poznań.
- ZACHARA Maciej MIC
bez daty *Liturgia umierania czyli najstarszy rzymski obrzęd pogrzebu* (www.liturgia.pl, dostęp: lipiec 2021).
- ZOLL-ADAMIKOWA H.
- 1971 *Wczesnośredniowieczne cmentarzyska szkieletowe Małopolski, cz. 2: Analiza*, Wrocław–Warszawa–Kraków.
- ZOLL-ADAMIKOWA H., DEKÓWNA M., NOSEK E.M.
- 1999 *The Early Mediaeval Hoard from Zawada Lanckorońska (Upper Vistula River)*, Warszawa.

WYDAWNICTWA BIBLIOTEKI STUDIÓW LEDNICKICH
SERIA B1

1. *Broń drzewcowa i uzbrojenie ochronne z Ostrowa Lednickiego, Gieczu i Grzybowa*, red. P. Sankiewicz, A.M. Wyrwa, BSL, t. 38, Lednica 2018.
2. *Topory z Ostrowa Lednickiego i Gieczu*, red. P. Sankiewicz, A.M. Wyrwa, BSL, t. 27, Lednica 2013.
3. *Miecze średniowieczne z Ostrowa Lednickiego i Gieczu*, red. A.M. Wyrwa, P. Sankiewicz, P. Pudło, BSL, t. 22, Dziekanowice–Lednica 2011.
4. Borys Paszkiewicz, *Monety z kościoła św. Mikołaja w Gieczu*, BSL, t. 15, Lednica 2010.
5. *Monety i biżuteria z Ostrowa Lednickiego i okolicy*, red. A. Tabaka, A.M. Wyrwa, BSL, t. 28, Lednica 2013.
6. *Monety ze stanowiska nr 4 w Gieczu*, red. T. Krysztofiak, A.M. Wyrwa, BSL, t. 33 (3 tomy), Lednica 2015.
7. *Nummus bonum fragile est. Groby z monetami wczesnośredniowiecznego cmentarzyska w Dziekanowicach*, red. J. Wrzeński, BSL, t. 35 (2 tomy), Lednica 2016.
8. *Groby z biżuterią wczesnośredniowiecznego cmentarzyska w Dziekanowicach*, red. J. Wrzeński, BSL, t. 39 (2 tomy), Lednica 2019.
9. *Ostrów lednicki – palatium Mieszka I i Bolesława Chrobrego. Chronologia i kontekst*, red. D. Banaszak, A. Kowalczyk, A. Tabaka, A. M. Wyrwa, BSL, t. 40, Lednica 2020

ISSN 1732-5471
ISSN 2083-0920
ISBN 978-83-61371-95-3